

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 06054

OPHANDLUNGEN UN RAYZE-
AYNDRUKN

Jacob Botoshansky

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

יעקב באַטאַשאַנסקי

**אַפּהאַנדלונגען און
רייזע-אינדרוםן**

יעקב באטשאנסקי

פהאנדלונגען
און
ײַזע-אײַנדרומן

ארויסגעגעבן דורך דעם דירעקטאָריום פון דער
קרעדיט - קאָאָפּעראַטיווע „לאַוואַזשעכאַ״

ה'תשכ"ח — 1967

בוטשאַס איירעס

א י נ ה א ל ט

9 פון די אַרױסגעבער — — — — —

אַפּהאַנדלונגען

15	שלום אַש דער דראַמאַטורג	
57	אפרים אויערבאך	
79	שלמה ביקל	
99	גלאַטשטינס ייִדיש טײַטשן	
127	ה. ליוויקס געדענק־לידער	
149	ש. ניגערס „געקליבענע שריפטן“	
171	אַבראַם רייזען	
183	אונדזער גרויסער יום־טוב	

בריוו פון דרום־אפריקע

203	דער ערשטער אַריינקום	
207	דער מענטש איז נישט בסדר	
213	פיר מיט אַ האַלבן אייביקייטן אין דאַקאַר	
217	פון אַ מדבר אויף אַ בליענדיקן אַאָזיס	
222	עס איז שייך צו קוקן אויף יאַהאַנעסבורג	
226	אַ לשון וואָס איז געווען הפקר	
230	קינדער־לידער האָבן מיר היימישער געמאַכט	
236	ייִדישע קולטור־טוערס אין יאַהאַנעסבורג	
241	שוואַרץ אויף ווייס	
246	דערציילונגען וועגן ייִדישן לעבן	
252	ייִדן האָבן געבויט סלאַנד	
257	דער וועג פון פיין צום גאַלד	
262	אַלץ הייסט רייך	

266	---	איך האָב געזען דעם אַפּאַרטהייד
273	---	אוי, האָבן זיי געטאַנצט
279	---	די הויפּטשאַט פּרעטאָריאַ
285	---	נישט לאָזן זיך אויסהרגענען
287	---	אַן אַרײַנפיר וועגן ייִדישע אינסטיטוציעס
292	---	איך זע חיות אין אַפּריקע

יעקב באַטאַשאַנסקי זכרונו לברכה

327	---	טעלעגראַמע פון ישראל-פּרעמיער לוי אשכול
327	---	שרה אייזן: דאָ האָט אים באַגעגנט
328	---	יצחק אייזענבערג: אַ טרער אויף זיין קבר
331	---	שלמה ביקל: דער שרייבער. רעדנער און קולטור-טוער
338	---	שמעון בייקער: סיידישע ניו-יאָרק טרויערט
340	---	יואל גאַק: די פּאָן פון יעקב באַטאַשאַנסקי
346	---	דאָו: יעקב באַטאַשאַנסקי
349	---	די „אידישע צייטונג“ וועגן יעקב באַטאַשאַנסקי
353	---	יעקב באַטאַשאַנסקי איז אוועק
335	---	י. האָרן: צו קבורה
359	---	לעאָן האַלפּערן ע"ה: ביים אַפּענעם קבר
362	---	י. וויינשענקער: יתגדל ויתקדש
365	---	ד"ר ל. זשיטניצקי ע"ה: דאָס איבערגעריסענע געזאַנג
367	---	וועלוול טשערנאָוועצקי: וועמען דער טויט האָט צוגענומען
369	---	מענדל טאַבאַטשניק: יעקב באַטאַשאַנסקי
374	---	יצחק יאַנאַסאָוויטש: יעקב באַטאַשאַנסקי
382	---	א. וואַלף-יאַסני: יעקב באַטאַשאַנסקי ז"ל
384	---	חיים לאַזדייסקי: וואָס די ייִדישע ליטעראַטור האָט פאַרלוירן
388	---	פּאָליק לערנער: אַ געזאַנג וואָס איז איבערגעריסן געוואָרן
391	---	זלמן לעווי: יעקב באַטאַשאַנסקי
395	---	בערל לעווינסקי: אין אַנזיכט פון טויט
399	---	אַברהם מאַשאַוויטש: אויף י. באַטאַשאַנסקיס פּטירה
400	---	יודל מאַרק: יעקב באַטאַשאַנסקי
404	---	אייזיק מירסקי ע"ה: חבל אל דאבדין
406	---	גרשון סאַפּאַזשניקאָוו: דער זשורנאַליסט
409	---	שלמה סוסקאָוויטש: די לעבנס-אידעאלן
412	---	יעקב פּאָלאַטיצקי: אַ פּאַרטרעט

415	— — — — —	מ. צאנױן : יעקב באַטאַשאַנסקי ז״ל
417	— — — — —	שמואל צעסלער : אדם יסודו מעפר
418	— — — — —	סאַלאַמאַן קאהאַן ע״ה : זיין נישט דערוונגען ליד
420	— — — — —	משה קויפּמאַן : דער מענטש
424	— — — — —	מלך ראָוויטש : יעקב באַטאַשאַנסקי ז״ל
428	— — — — —	יצחק רימון : גרויסער אויפּטרייסל אין ישראל
433	— — — — —	מאַשע שטוקער פּאַיוק : וויײַווערטער
435	— — — — —	אַברהם שולמאַן : בלוז אַ פאַר ווערטער
436	— — — — —	פּנחס שטיינװאַקס : אַ טרער אויף זיין קבר
440	— — — — —	הרב משה דוד שיף : יעקב ליטעראַרישער לייטער
443	— — — — —	הערש שישלער : די לעצטע שעהן
448	— — — — —	ל. מיטעלמאַן : צום סיום פון דער דאָזיקער אויסגאַבע

**

דאָס דאָזיקע בוך וואָס מיר גיבן איבער אין די הענט פון דעם יודישן ליענער שטעלט מיט זיך פאַר בלויז אַ ברוכטייל פון יעקב באַטשאַנסקיס ליטעראַרישן עזבון. אַען מאל אזוי פיל, און נאָך מער פון זיין איבערבלייב, געפינט זיך געוואַרפן אין גייסונגען, זשורנאַלן, ווי אויך אין מאַנסקריפּט. אַ פּולע אױסגאַבע פון אַלין וואָס יעקב באַטשאַנסקי האָט געשריבן אין משך פון זיין פרונטיקן לעבן וואָלט געוויס פאַרנומען 25 אַזעלכע ניכער ווי דאָס וואָס מיר גיבן איצט אַרויס.

מיטן פאַרעפנטלעכן דאָס דאָזיקע בוך זענען מיר אויסן. אי אויס צודריקן אונדזער טיפסטע טאַרערונג פאַר אונדזער פאַלינטן שרייבער און לערער, זכרנונו לברכה, און אי אַ טימולירן די היגע יודישע קולטור יגעזעלשאַפּטלעכקייט צו אַ ברייטן טאַרמאָאָסטענער אַקציע וואָס איר ציל זאָל זיין: אַזנויפאַמלען און אַרויסגעבן דעם גאַנצן איבערנעבליבענעם רעגנבויען פון זיין שטעטישער פּיליזשאַנעריקייט.

**

דאָס דאָזיקע בוך האָט, לויט דער לבתחילהדיקער פלאַנירונג, געזאָלט באַשטיין בלויז פון יעקב באַטשאַנסקיס ליטעראַטוריקריטישע אַרבעטן, אָבער מהמת דעם ווונטש פון זיין גאַענטסטער משפּחה האָבן מיר אין אַט דער אױסגאַבע אױנגעשלאָסן אויך די ברייט פון דרום אַפּריקע וועלכע דערציילן פון זיין לעצטער גורלדיקער נסיעה אין דער שליחות פון יודישן וואָרט. מיר האָבן געהאַלטן פאַר ריכטיק גאַנצן קומען דעם פאַרלאַנג פון דער משפּחה אויך צוליב דעם, ווייל אין די דאָזיקע ברייט איז פאַראַן עפעס פון דעם וואָס מען קען אַנרום: פאַר געפיל פון דעם באַשערטן סוף.

ווייל דער ווייטיק איבער זיין אוועקגאַנג איז נאָך אזוי פריש; ווייל דער גער איז נאָך אזוי בלוטיגפרידליק, האָבן מיר געפונען פאַר ריכטיק אױנגעשליסן אין דער דאָזיקער אױסגאַבע אויך דאָס וואָס

ס'איז געשריבן געווארן נאך זיין טויט. נישט אלץ האָטן מיר באַזויגן אויפֿצוזאַמלען, אָבער אויך דאָס וואָס ווערט דאָ פֿאַרענטוואַלט מיט אַ בילד און אַ באַגריף וועגן דעם אויפֿטרייסלענדיקן רושם וואָס זיין פֿטירה האָט איבערגעלאָזט אין דער ייִדישער וועלט — אַ רושם וואָס איז נישט פֿאַרבלאָסט געוואָרן נאָך די ימי האַבל און האַלש אָן מיט אינאַט און וועט אויך אָנהאַלטן ווייטער און ווייטער.

**

לידער איז אונדז נישט געלונגען פעסטאָזשטעלן די גענויע דאָס טעם ווען עס זענען געשריבן געוואָרן די ליטעראַטור־קריטישע אַרבעטן וואָס גייען אַריין אין דעם דאָזיקן בוך. המנוח ז"ל האָט מיין לעבן נישט צופֿיל געזאָגט וועגן זיין אַרבייט, ווייל ער איז כּסדר פֿאַרנומען געווען מיט זיין טאַג־טעגלעכער שרײַבערישער אַרבעט. דערפֿאַר, קען אויך זיין, האָבן מיר נישט אַרײַנגענומען אין דער דאָזיקער צונויפֿ־זאַמלונג אַ ריי עסייען און אַפֿהאַנדלונגען וועגן שרײַבער וואָס וואָלטן צוליב זייער קוואַליטעט געדאַרפט פֿאַרענטוואַלטען ווערן אין דער ער־שטער ריי. די דאָזיקע אַרבעטן וואָס גייען דאָ יאָ אַריין האָבן מיר געטונען אין זיין אַרבייט, צונויפֿגעזאַמלט דורך אים אַליין און אָפֿט קליבענע אין אַ באַזונדער פֿעקל. מיר האָבן באַקומען דעם איינדרוק, אַז ער האָט זיי צוגעגרייט כּבֿדי אַרויסצוגעבן אין אַ בוך. פֿאַרשטייט זיך, אַז די הוספות וואָס ער וואָלט געמאַכט אָן די דאָזיקע אַרבעטן, האָבן מיר שוין נישט געקענט באַבן.

יעקב באָטאַשאַנסקי ז"ל האָט אַ סך מאל גערעדט וועגן זיין פֿאַר־לאַנג אַרויסצוגעבן אַ צווייטן באַנד „פֿשט". מיר האָבן אַלע סימנים, אַז די אַפֿהאַנדלונגען וואָס זענען אַריין אין דעם בוך האָט ער זיך געגרייט אַרײַנגעגעבן אין דעם געפֿלאַנען באַנד. לטל הפחות זענען מיר זיטער, אַז ער וואָלט זיי אויסגענוצט, ווען אים וואָלט באַשערט געווען אַז רעאַליזירן זיין פֿאַרלאַנג, הָגם זיי וואָלטן אָפֿשר אין דער לעצטער רעדאַקציע באַקומען אַן אַנדער פֿנים און אויך אַן אַנדער פֿאַרעם.

**

דאָס דאָזיקע בוך ווערט אַרויסגעגעבן דורך דעם דירעקטאָריום פֿון דער קרעדיט־קאָאָפֿעראַטיווע „לאַוואַזשעבאָ", וואָס איז געווען אייִנע פֿון די דריי קאָאָפֿעראַטיוועס וועלכע האָבן אין יאָר 1964 געפֿייערט מיט אַן אומפֿאַרזעסלעכער אימפֿאַזאָנטקייט דעם 50־יאָריקן יובֿל פֿון

יעקב באמאשאנסקי שעפערדישער טעטיקייט. אין דעם בוך „די קע-
ניגון פון דרוםאמעריקע“, וואס דער יובליקאמיטעט פון די דריי קאא-
פעראטיועס האט דעמאלט ארויסגעגעבן, שרייבט יעקב באמאשאנסקי
זווישן אנדערן:

„די ארויסגעבער האבן געפרוהט דערצוילן די לייגענער
וועגן דער דאָל וואָס מײן װײניקײט האָט (געשפּילט) אין אױ-
דער ישוב׳ ווײל אײך דערצױלן, אַז די קרעדיט־קאָאָפּעראַטױװעס
אײן אונדזער ישוב׳ שפּילן אַ טאַפּלט געזונט־מאַנדזיקע ראָל. פּון
אײן זײט העלפּן זײ דעם יודישן קלײנבירגער אײן לאַנג אַז קרױגן
קרעדיט אױף אַ הײבזשן אױפן און בײַ הײמישע מענטשן, און
באַהיטן זײ פּון ירודות, און גיבן זײ עקאָנאָמישן גלײכגעװײט
און אַ יסוד. און פּון דער אַנדערער זײט העלפּן די קרעדיט־קאָאָ-
פּעראַטױװעס דעם יודישן קולטור־זעקל. זײערע קאַסעס זענען
אַפּן פאַר דעם יודישן בוך, פאַרן יודישן טעאַטער און שױן
אונדאָ פאַר דער יודישער שול. עס זענען פאַראַן יודישע קרע-
דיט־קאָאָפּעראַטױװעס וואָס האָבן אַ גרויסן חלק אין דעם קיום
פּון יודישע שולן, און דאָס דאָזיקע אײז דערפאַר ווײל די אַלע
קרעדיט־קאָאָפּעראַטױװעס זענען געשאַטן פּון פּאַלקעסײדן און
פאַר פּאַלקעסײדן.“

די דאָזיקע ווערטער וואָס יעקב באמאשאנסקי ז"ל האָט געשריבן
אלס טאָגלייט־וואָרט צו זײן יובלייב־בוך, קלערן שױן אַן אַ געװיסער
באַס אױף, פאַרוואָס מיר האָבן אױף זײך גענומען ארויסצוגעבן דאָס
דאָזיקע בוך צו זײן ערשטער יאַרצײט. מיר זעען אין דער דאָזיקער
ארבעט אונדזערער, אַ טײל פּון אונדזער קולטור־אקטױװעטע, וואָס
ווערט אײך געפירט אױף אַנדערע געביטן און מיט אַנדערע אױפנים.
באַנץ באַזונדערס אַבער האָטן מיר געדאַלטן פאַר אונדזער מאָדאַלישן
חוב צו מאַניפּעסטירן מיט דער דאָזיקער אױסגאַבע אונדזער ליבי
שאַפט און פאַרערונג און אַ שרײבער, וועלכער האָט מיט זײן גערעדט
אין געשריבן וואָרט געשפּילט אַזאַ גרויסע ראָל אין דער גײסטיקער
אַנטװיקלונג פּון אונדזער ישוב׳ און אין פאַר אונדז אַלעמען געװען אַ
לערער און אַ וועגװײזער אין די היכלות פּון דער יודישער און אַל-
בענטשליכער קולטור.

ס'איז אפשר נישט איבעריק צו באַמאָנען, אַז אױשן די אָנפיר-
רער פּון דער קאָאָפּעראַטױװע „לאַװאַזשענאָ“ האָט יעקב באמאשאנסקי
סקי געהאַט אַ אַזאַל פּערזענלעכע און באַענטע גוטע פּרױנט מיט וועל-
כע ער איז געװען הײמיש אין אַנטום. דאָס דאָזיקע בוך איז אײך אַן

ערות פון דער פריינטשאפט וועלכע איז נישט פארגעסן געווארן און
ווערט אויפגעהאלטן מיט א באזונדערן יראת הכבוד געפיל אינעם
זמרון פון די ארויסגעבער.

מיר דריקן אויס א הארציקן דאנק דעם שרייבער יצחק יאנאץ
פארוויש, פאר זיין טרחה ביים צוזאמענשטעלן און קארעגירן דאס
דאזיקע בוך.

דאס שוין ציטרטע באגלייט-וואָרט צו דער יובל-אויסגאבע „די
קעניגין פון דרום-אמעריקע“ פארענדיקט יעקב באַטאַשאַנסקי מיט
די ווערטער: „זאל די דאזיקע אַרבעט זיין אַן אַנהייב און זאל קומען
אַ המשך“. דער גורל האָט געוואָלט, אַז דער המשך זאל קומען נאָך
דעם ווי באַטאַשאַנסקי איז שוין מער נישט אַ צווישן אונדז. אָבער ווי
טראַגיש דאָס זאל נישט זיין, האָבן מיר דאָך די איבערצייגונג, אַז מיר
דערפילן די צוואה פונעם נבט, איינשליסנדיק אַ טייל פון זיין ליטעני
האַרטישן עזבון אין דעם המשך פון דער ייִדישער קולטור, וואָס איז
אויך דער המשך פון ייִדישן לעבן.

די ארויסגעבער

אפהאנד לונגען

שְׁלוֹם אֵשׁ — דְּעַר דְּרַאמְאָטוּרִג

איז שלום אש א דראמאטורג?

אזא פראגע וועלן זיך א סך שטעלן, איבערלייענענדיק דעם טיטל פון דעם דאזיקן ארטיקל. און מען וועט מסתמא נישט נאָר פרעגן, נייערט אויך טענהן. מען וועט זאָגן: מען שפילט אין טעאטער אין גאַנצן צוויי פיעסן שלום אש — „גאָט פון נקמה“ און „מאָטקע גנב“, און ביידע שפילט מען אפשר מער צוליב זייערע חסרונות ווי צוליב זייערע מעלות, טאָ מיט וואָס זשע איז שלום אש א דראמאטורג? און טענהנדיק אזוי, וועט קיינעם נישט איינפאלן, אַז שלום אש האָט געשאַפן צוואַנציק טעאטער־שטיק און דער דאָ-זיקער פאַקט גיט אים פולשטענדיק אַ רעכט אויפן טיטל דראמאטורג און צווינגט אונדז אַ טראַכט צו טאָן און אַ רייד צו טאָן וועגן די דערגרייכונגען פון שלום אש דעם דראמאטורג.

איך זאָג: צוואַנציק פיעסן און בין אליין נישט זיכער מיט דער צאָל, קיין גענויע אויסגאבע פון שלום אש ווערק איז דאָך נאָך נישטאָ. מיר זע-נען באַקאַנט פּאָלגנדיקע פיעסן שלום אש: „שבתאי צבי“, „מאַראַנען“, „יוסף“, „אַמנון און תמר“, „יפתח טאַכטער“, „משיח צייטן“, „אונדזער גלויבן“, „אַ שנירל פערל“, „דער טויטער מענטש“, „דער יחוס“, „דער לאַנדס-מאַן“, „מיטן שטראָם“, „ווינטער“, „גאָט פון נקמה“, „מאָטקע גנב“, „קוילן“, „רעווערענד זילבער“, „דער זינדיקער“ און „דער בונד פון די שוואַכע.“ שלום אש טיילט איין זיינע טעאטער זאכן אין פאַרשידענע קאַטעגאָ-ריעס: „ביבלישע און היסטאָרישע דראמען“, „נאַציאָנאַלע דראמען“ אאזױוו, כאַטש דאָס ספּעציפֿיצירן איז נישט כסדר קאַטעגאָריש, מען קען צו מאַל געפֿינען אַ סך אַ גרעסערע שייכות צווישן שלום אש אַ ביבלישער פיעסע און צווישן אַ פיעסע פון איצטיקן לעבן, וועלן מיר זיך האַלטן אין שלום אש איינטיילונג און באַהאַנדלען יעדע קאַטעגאָריע באַזונדער.

— 1 —

וועגן די ביבלישע דראמען

פון דער ביבל האָט שלום אש גענומען דריי טעמעס פאַר דראמען: „אַמנון און תמר“, „יוסף“ און „יפתח טאַכטער“. אַלע דריי זענען עראַטישע.

— 15 —

דער עפיזאד מיט „יפתח טאכטער“, ווי ער ווערט דערציילט אין דער ביבל, איז נישט קיין עראטישער. דער קריגס-פירער יפתח גייט אַוועק אין מלחמה אַרײַן און טוט אַ נדר, אַז דער ערשטער פון זײַן הויז וואָס וועט אים אַנטקעגן קומען, וועט ער מקריב זײַן פאַר אַ קרבן. בײַ שלום אַשן אַבער ווערט דאָ אַן עראַטיש פראַבלעם: דער גאָט מולך פאַרליבט זיך אין דער מיידל און דאָס מיידל צײַט זיך מיטן גאַנצן בלוט צום מענטשן-פרעסערישן גאָט. זי גײט אַליין אַנטקעגן דעם פּאָטער. אויך אין „יוסף“ וואָלט מען געקענט שטעלן די נגינה נישט גראַד אויפן עראַטישן. אין דער תנכישער מעשה וועגן יוספן מיט די ברידער זענען פאַראַן אַ סך פראַבלעמען, חוץ דער ליבע פון פּוטיפרע צו יעקב אבינוס ליבלינג. בײַ שלום אַשן אַבער ווערט די דאָזיקע ליבע כמעט דער הויפט-קאָנפליקט.

„יפתח טאכטער“, ווי עס איז בײַ שלום אַשן, קען ווערן אַ שטיק אינ-טערעסאַנטע קולטור-געשיכטע. די האַנדלונג קומט פאַר אין אַ ווילדער געגנט, וווּ עס בושעווען נאָך די ווילדע, מענטשן-פרעסערישע געטער און עס קומט פאַר דער ערשטער געראַנגל צווישן מענטשלעכן באַוווסטזײַן, וואָס שטרעבט צו לעבן, פאַרפלאַנצן זיך און זיך פאַרזעצן און צווישן די געצן, וואָס פאַר-לאַנגען מענטשלעכע קרבנות. דער גאָט מולך שרייט: „מיט מענטשן אין דעם אַרײַט פאַרפילן? דאָס גאַנצע לאַנד אויף יענער זײַט שוין באַזעצט, אונדז פאַר-טריבן פון דעם ברעג ים, ווילט איר נאָך די בערג פאַרשטינקען מיט אייער מענטשן-געשטאַנק.“ און דער מענטש זאָגט: „עס פירט זיך פון אדם הרא-שונס צײַטן — יעדער זאָל זאָרגן פאַר זײַן געשלעכט און שטאַם.“

אין דער דאָזיקער ווילדער געגנט, וווּ עס קומט פאַר דער געראַנגל צווישן מענטש און גאָט, געפינט זיך דער געצנדיגער יפתח, דער זון פון יידישן שופט גלעד, וועמען מ'האַט פאַרטריבן, ווײַל „דער פּאָטער איז מיט אַ פרעמדער ווייב געשלאָפן“ און ער איז הינטער אַ פלויט געבוירן. אַבער גלעדס שפראַצונג האָט זיך אויסגעלאָזט און די אַלטע לײַט פון דער שטאָט קומען צו יפתח אין דער וויסטע אים בעטן, אַז ער זאָל רעגירן איבער זיי אין זײַ אויסלייזן. צום יידישן גאָט קען שוין יפתח נישט דינען, איז ער מתפלל צו מולכן, וואָס איז אויף אים בײַז, ווײַל ער האָט אים נישט מקריב געווען די טאָכטער. לײַטן געזעץ האָט מען דאָס ערשט געבוירענע קינד גע-דאַרפט מקריב זײַן פאַר גאָט. און מולך נעמט דערפאַר נישט אַן זײַן תפילה ביז וואַנען ער זאָגט אים נישט צו אַ קרבן פון אייגענעם פלייש און בלוט. ער וועט אים מקריב זײַן „אַלץ, וואָס וועט מיר קומען אַנטקעגן פון מיין שטוב אַרויס צו מיין העלדן-גאַנג, מעג עס זײַן פון דעם מינדסטן שעפסעלע

ביז צו דעם, וואָס קומט דעם פּאָטער אַנטקעגן געטאַנצט מיט נאַקעטע פּיס און צעפּלאַסענע האָר.

און ווען יפתח קערט זיך אום מיט נצחון, קען די מוטער נישט באַ-
הערשן די טאָכטער, וואָס לויפט אַנטקעגן דעם פּאָטער. זי זאָגט: «עס איז
דאָך דער נצחון אויך מיינער! ער (דער פּאָטער — י. ב.) האָט אים געגעבן
פאַר מיר, פאַר מיין חתונה־נאַכט, פאַר מיין בלוט, וואָס וועט אויפגיין אין
פּלאַם». און יפתח זאָגט צו זיינע מענטשן: «בייגט אַוועק אייערע געזיכטער
פון איר! — לאַזט פּאַלן אייער בליק, זעט נישט איר צעפּלאַמט געזיכט, אירע
ברענענדיקע האָר — זי געהערט צו גאָט!».

דאָס אַריינברענגען דעם געדאַנק אַז די געצנדינעריי איז געווען פאַר-
בונדן מיט עראַטיק, איז נישט ניי. אַפילו די מאָנאָטעיִסטישע רעליגיעס זיי-
נען אויך היפש געבויט אויף עראַטיק. אָבער דעם שלום אַשן, וואָס קען זיך
צירירן צו דער נשמה פון אַ פרוי, אַז עס זאָל אַ ציטער און אַ זינג טאָן, דעם
דאָזיקן שלום אַש זעען מיר אין אַט דער פּיעסע. יפתחס טאָכטער ביי
שלום אַשן איז אַן אינטערעסאַנטע פרויען־פיגור, זי איז דאָס אייביקע רע-
טעניש, די פרוי, ביי וועלכער די ליידישאַפט איז אַלץ און זי ווערט נישט זאָט
ביז זי ווערט נישט פאַרברענט.

די קאָנסטרוקציע פון דער פּיעסע איז — קיין קאָנסטרוקציע נישט. מען
רעדט אַ סך און מען באַוועגט זיך כמעט נישט. און די רייד זענען אַפילו שיי-
נע. שלום אַש קען איבערגעבן ביבל־שפּראַך, אַז מ'זאָל ממש דערפילן דעם
ריח פון רויון, אָבער די בינע האָט נישט ליב מ'זאָל סתם ריידן. פאַראַן ווער-
טער, וואָס אין בוך לעבן זיי און אויף דער בינע ווערן זיי טויט. מען דאַרף
אַ שטאַרקע אַנשטרענגונג פון אַ רעזשיסאָר, אַז «יפתחס טאָכטער» זאָל זיין
נישט נאָר ליטעראַטור, נייערט אויך טעאַטער.

פון ביבלישן עפיזאָד «אמנון און תמר», וואָס דערציילט, אַז דודס זון
אמנון האָט זיך פאַרליבט אין זיין שטיפשוועסטער תמר, האָט זי באַליידיקט
און איר ברודער אבישלום האָט זיך אין אמנונען נוקם געווען. האָט שלום
אַש צעוויקלט אין אינהאַלט אַ טראַגעדיע אין אַלטן סטיל. ער האָט פאַרבונדן
עראַטיק מיט אינטריגע און מאַכט. אבישלום וויל ירשענען דעם פּאָטערס
טראַן, אָבער דער לעגאַלער יורש איז אמנון און אמנון איז פאַרליבט אין
אבישלומס שוועסטער תמר, לערנט אבישלום תמר, אַז זי זאָל אים אַפּווענדן
פון מלחמה, בכדי ער, אבישלום, זאָל פירן מלחמה, זיגן און פאַרנעמען דעם
טראַן. אבישלום זאָגט צו תמר:

י ע ק ב ב א ט א ש א נ ס ק י

שוועסטער תמר, שלעף אמנון אין דיינע ברוסטן איין,
פארדעק איס מיט דיינע האָר געדיכט
און זינג איס מיט דיין שטיס זיס
און פאָרוויג זיין האָרץ מיט אַטעס־ריח
און פאָרשטום זיין אויער אויף מלחמה־באַפעל,
וואָך זאָל נאָר אמנון צו תמרס לוסט זיין!

און ווען אמנון געפינט זיך אין דער סאַמע ליידיגשאַפטלעכסטער גע-
שפּאַנטקייט מיט תמרן, פייפט די פלייט און רופט צו מלחמה. תמר זאָגט:

ברודער אמנון,
אונדזער חופּה בעט שטייט פּאַרלאַזט
און וואָרט אויף אונדז,
ווי אַ פּאַרלאַזט פעלד,
אומפּאַראַקערט, אומפּאַרזייט אין הויכן פּרילינג.

און אמנון שרייט:

העי, ווייב, דעם פּאַנצער דערלאַנג,
שפּאַן מיין ברוסט מיט זילבער בלעך
קעגן דעם פּיינדס שפיז.

און תמר פילט זיך באַליידיקט. זי שרייט:

אבישלוס, אבישלוס,
מיין ברודער האָט מיר שלעכט געטאָן.
האַט אין מיין מיידל קוואַל אַנגעקלאַפט
און איס נישט אויפגעפונט.
האַט זיין כלה פּאַרלאַזט
אין זיין חופּה־נאַכט.

און אבישלוס פּאַרטראַכט אַ פּלאַן פון נקמה. ער לאַדט איין אמנונען צו
זיך. תמר באַהאַלט זיך פאַר אים, זינגט רירנדיקע לידער ערגעץ פון ווייטן
און אמנונען זאָגט מען, אז עס איז אַ שעפּערין (פּאַסטושקע). און אמנון פאַר-
ליבט זיך אַזוי אין דער דאָזיקער שעפּערין, אז ער שווערט איר, אז פון „דעם
טאָג אָן, וואָס ער וועט זען איר געזיכט, געהערן זאָל ער צו איר מיט זיין
לעבן און זיין טויט“. און אַזוי פּאַלט אמנון.
לויטן אינהאַלט וואָלט דאָס געקענט זיין אַ שעקספּירישע טראַגעדיע, אַ

טראַגעדיע פון מאַכט־גײציקייט, ליכטיקע און פינצטערע ליבע, בלוט... אָבער עס האָט זיך נישט אויסגעוויקלט. דער עיקר בלייבט דאָ דער עראַטישער מאַמענט. אבישלומס אינטריגעס זענען ווי צוגעטשעפעט. אין „אמנון און תמר“ פילט מען בולט, אַז שלום אַש איז בעצם אַן אידיליקער און האָט אַלע חושים פאַר דעם שטילן, צאַרטן און זינגענדיקן און קיין שום חוש נישט פאַר דעם דראַמאַטיש־שטורעמדיקן, פאַר קאַנפּליקט און קאַמף. „אמנון און תמר“ איז מער געזאַנג, ווי דראַמע, אָדער: איז הוילע געזאַנג און גאַרנישט קיין דראַמע. די שפּראַך איז דאָ נאָך זאַפטיקער און רויזנדיקער, ווי אין „יפתחם טאַכטער“. פאַראַן איבערגעזעצטע שטיקער פון שיר־השירים, וואָס קענען זיך כמעט פאַרגלייכן צום אַריגינאַל. איך פיל ממש אַ פיזישן תענוג, ווען איך לייען:

מײן געליבטסטער איז
ווייס און רויט,
פון צען טויזנט
איינער אַליין.
זיין קאַפּ איז
ווי געגאַסן פון גאַלד,
דיק, זיינע לאַקן,
שוואַרץ ווי ראַב,
זיינע אויגן,
ווי טויבן אויגן,
ביי די וואַסערן טוען זיי הויערן
געוואַשענע אין מילך...

אַ גאַנצע זאַך מאַכן פון „אמנון און תמר“ איז שווער, אָבער שטיקער פון דער דאָזיקער זאַך וואַלטן אויף דער בינע געהאַט גרויס דערפאַלג. איי־בערהויפט איז דאָ פאַראַן מאַטעריאַל פאַר דראַמאַטישע סטודיעס, אין וועלכע מען דאַרף לערנען שילער ריידן שיינע, קלאַנגפולע פּראָזע און פּערזן. מען געפינט דאָ שטעלן, וואָס געהערן שפּראַכלעך צו די שענסטע אין ייִדיש. די מעשה מיט יוספּן, ווי זי איז אין חומש, איז אַ שיינע און פּילפאַכטיקע דראַמע. עס איז די דראַמע פון דער באַגאַבטערער פּערזענלעכקייט, וואָס ווערט פאַרפאַלגט פון דער גרויער מאַסע. די פּערזענלעכקייט האָט חלומות פון שטייגן אַרויף־אַרויף, אָבער — בכדי צו קעניגן דאַרף מען האָבן קנעכט און די מאַסע וויל קיין קנעכט נישט זיין. דער שיינער, באַגאַבטער יוספּן חלומט, אַז די שטערן און די לבנה בוקן זיך פאַר אים... און פאַר די דאָזיקע:

חלומות האבן אים די ברידער פיינט, ווארפן אים אריין אין א גרוב און ער ווערט פארקויפט אלס קנעכט, קומט אן קיין מצרים, לעבט דארט איבער א בילבול פון א פרוי וואס האט אים ליב און ווערט פון אים פארשטויסן און ווערט סוף-כל-סוף הערשער איבער מצרים. וואס פאר א ברייטקייט פון פער-ספעקטיוו אין דער דאזיקער דערציילונג, וואס איז זיכער איינע פון די בעסטע אין דער גאנצער וועלט, וואס פאר א רייכקייט פון סביבה און גיוואנסן.

שלום אש האט די דאזיקע טעמע זייער ווייניק אויסגענוצט אין דער ברייט. ער האט זיך באשרענקט צו א פאר מאמענטן. ער האט נישט געבראכט דעם גערענגל פון יוספן מיט די ברידער, ער האט נישט געבראכט יוספן, ווען זיינע הערשער-חלומות ווערן שוין פארווירקלעכט. ער ווייזט אונדז יוספן, ווען ער קומט אן קיין מצרים אלס קנעכט און בעט ביי זיין באלעבאס פוטיפרן, אז ער זאל אים מאכן פאר א פאסטעד; שאף זענען די האפענונג פון שעפער. די פאסטוכער זענען אלע קנעכט און יוסף לערנט זיי געפינען א טרייסט צום אייגענעם אומגליקלעכן לעבן אין חלומות. און די אויפזעער דערשרעקן זיך. "פרעה האט פארווערט דעם חלום פאר קנעכט. חלומות שטערן אין דער ארבעט און ברענגען אויף שלעכטע געדאנקען, וועקן אומ-געווינטשטע האפענונגען אויף." און יוסף צעזינגט זיך וועגן די חלומות:

"ווער קען איבער חלומות א האר זיין? וועמעס געזעץ היטן זיי? און וועלכעס געבאט קען זיי א גרענעץ שטעלן? ווי שפילנדיקע קינדער קומען זיי אן. צעגלייען, ווי א שפילנדיקער טיך שיקן זיי די וועלן פארויס, פאר זיך, און דרינגען מיט קינדישער פרייד אין ארעמאנס געזעלט אריין. קענסטו די שטראלן פון דער זון געביטן נישט צו שיינען אין די ריגשטאקן און זומפן אדער קענסטו דעם אויספלוס פון ניל הייסן נאר דעם רייכנס פעלד צו פעטיקן דעם ארעמאנס אויסמיידן. לבנה און שטערן באפעלן נאר אין קעניגס פאלאצן אריינצושיינען; ווער קען זיי באפעלן? ווער קען זיי הייסן? אומגעריכטערדייט קומען זיי צו גיין צום ארעמאן באנאכט און ברענגען אים רייכטימער אין זיין שטוב אריין; בינדן אויף די שטריק, וואס די מעכטיקע האבן געבונדן; נעמען אראפ די קרוינען פון די קעפ פון די הערשער און טוען זיי אן אויף די קעפ פון די שקלאפן. זיי מאכן לייכט דאס הארץ פון געדריקטן און באשווערן מיט אנגסטן די הערצער פון די אונטערדריקער, ווישן אפ די טרערן פון די גע-פייניקטע און פייניקן מיט שמיץ פון חרטה די פייניקער. ווער קען זיי בא-פעלן?"

אבער פוטיפרע, די שיינע אריענטאלישע הערשער-פרוי האט אנדערע חלומות; זי האט א שווער געמיט, איז טרויעריק... "די פרינצעסין איז טרוי-

עריק" ... אלע פרינצעסינס זענען טרויעריק, זיי האבן צופיל ענערגיע און צו ווייניק ליבע... פוטיפרע וויל די ליבע פון יוספן און יוסף איז אַ ריינע פער-זענלעכקייט. ער איז געטריי זיין באַלעבאַס, זיין שטאַם און שטייט ביי אַלע נסיונות. ער פאַרשטויסט זיין שיינע באַלעבאַסטע און די פאַרקנעכטע שיינ-הייטן לערנט ער אויס חלומען. פוטיפרע חלומט פון נקמה. ביי דער פרוי איז דאָס צווייטע פון ליבע — טויט... די פאַרשטויסענע פרוי האָט אַן אייביקן סיסטעם. זי דערציילט דעם מאַן, אַז דער, וואָס האָט זי פאַרשטויסן האָט זי געטשעפעט און באַליידיקט. פוטיפרע האָפט, אַז ער וועט „ווי אַ טיגער און ווי אַ לייב אַרויסרייסן מיט די נעגל דאָס האַרץ פון זיין ברוסט און לעשן זיין כעס מיט יוספס יונגן שמעקעדיקן בלוט“, אָבער פוטיפר זעצט יוספן נאָר אַריין אין תפיסה, ווייל זיין זינד איז מילד און צום פאַרשטיין, „ווער קען דען וויי-בעררייך זיך אַקעגנשטעלן?“. אין די דאָזיקע רייד פילט זיך, אַז דער מאַן איז אפשר עפעס חושד אויך. אַ מאַן פאַרשטייט אַ מאַן...

טעאָטראַליש איז „יוסף“ אפשר שוואַכער פון אַלע ביבלישע זאַכן שלום אַשם די טעמע איז אויסגענוצט געוואָרן אַפילו פון אונדזערע פּוּריים-שפּילער און עס איז שוין פאַראַן אַ געוויסער פּאַלקס-נוסח פאַר יוסף-שפּיל. שלום אַש האָט דעם דאָזיקן נוסח לחלוטין נישט אויסגענוצט און האָט נישט געשאַפן קיין אייגענעם נוסח. די פינף בילדער פליסן שטיל, רויק, טאַקע ווי אַ מעשה — שלום אַש רופט זיין „יוסף“, אַ שעפּער-מעשה“ — און דאָך וואָלט די פּיעסע געקענט געשפּילט ווערן מיט דערפּאַלג אויף דער בינע, ווען ס'זאָל זיך געפינען אַ ייִדישער אַקטיאָר, וואָס זאָל האָבן די אַלע אינערלעכע און אויסער-לעכע שיינקייטן, וואָס שלום אַשם „יוסף“ פאַרמאַגט...

ליטעראַריש געהערט „יוסף“ צו די רייפסטע זאַכן שלום אַשם. פאַראַן דאָ חוץ זאַפטיקע שפּראַך און בילדער, אַ קאַנצענטרירטקייט פון געדאַנק. און שלום אַשם „יוסף“ איז אַ שיינער שיר-השירים צום חלום.

מיר שיינט, אַז „יוסף“ איז דער איינציקער העלד, אין וועלכן שלום אַש ברענגט אין אַ היפשער מאָס זיך אַליין צום אויסדרוק. שלום אַש איז צו קיין שום העלד זיינעם נישט אַזוי סוביעקטיוו אין פּאַזיטיוון זין, ווי צו יוספן. ער וויל אונדז איבערצייגן, אַז ער איז אַ ריינע, ליכטיקע פּערזענלעכקייט און אַז גרויסקייט-חלומות זענען נישט קיין פעלער...

אין סך-הכל זענען שלום אַשם ביבלישע דראַמען מער ליטעראַטור, ווי טעאָטער. עס פעלט זיי אויסוויקלונג, עס פעלן זיי עפעקטן, יאָ עפעקטן! עס פעלט אַ צוגאַב פון טעאָטער און אַן אַפּקום פון ליטעראַטור. אָבער טראַץ די אַלע פעלערן, וואָלטן אייניקע פון זיי און שטעלן פון אייניקע געווען אַ ברכה

פארן טעאטער, ביי דער הילף פון אַ גוטן רעזשיסאר. איבערהויפט וואָלט געווען אַ ברכה פאַר אונדזער טעאטער די שפראַך פון די דאָזיקע פּיעסן. מען רעדט אַזוי פּראָסט וואַכעדיק אין אונדזער טעאטער און די שפראַך אין שלום אַשט ביבלישע פּיעסן איז — הוילע יום־טובּ.

— 2 —

וועגן די היסטאָרישע און נאַציאָנאַלע דראַמען

אין זיין גאַנצן שאַפן דאַמינירן ביי שלום אַשן דריי סטיכיעס: עראַטיק, ייִדישקייט און וויליונגערישקייט. אין זיינע אַלע היסטאָרישע און נאַציאָנאַלע דראַמען איז די סטיכיע ייִדישקייט און נאָר „שבתאי צבי“ איז אַן אויסנאַם צווישן די דאָזיקע דראַמען. זי אַנטהאַלט אויך עראַטיק.

וואָס מיינט שלום אַש מיט ייִדישקייט? אויף דער דאָזיקער פּראַגע וואָלט ער אַליין אויך שווער אַן ענטפּער געגעבן. אין גרעסטן רוב איז ביי אים ייִדישקייט פאַרבונדן מיט קידוש־השם. יידן זענען זיך מקריב צוליב זייער ייִדישקייט. אויך פּרץ האָט אין זיינע „פּאַלקסטימלעכע געשיכטן“ און „חסי-דיש“ ייִדישקייט און קידוש־השם, אָבער דאָס ייִדישקייט האָט ביי פּרצן אַ באַשטימטן מענטשלעכן אינהאַלט. ס'איז רחמנות, יושר, מיטגעפיל, צניעות; ביי שלום אַשן איז דאָס — ייִדישקייט. ס'איז ביי אים פּונקט אַזוי אַבסטראַקט, ווי ביי אַ פּרומען יידן און אפשר נאָך אַבסטראַקטער. ביי די פּרומע יידן האָט דאָס ייִדישקייט דאָך געהאַט באַשטימטע עטישע מידות און ביי שלום אַשן הייסט לעבן ווי אַ ייד: שטאַרבן אויף קידוש־השם...

„שבתאי צבי“ איז נאָך די איינציקע פּיעסע, אין וועלכער סיי די יידן, סיי זייער משיח, ווייסן וואָס זיי ווילן. דאָס ערשטע דערשיינען פון שבתאי צבי איז ביים כותל־המערבי, וווּ עס שטייען יידן און וויינען און ער זאָגט קלאַר, וואָס ער וויל ברענגען צו די יידן: „איך צעברעך די וואַנט צווישן אייך און גאָט און רייס אויס פון אייער קעל אייער וויין־געזאַנג און אייערע קלאַג־לידער און גיב אייך פּריילעכע לידער, נצחון־לידער אויף אייערע ציגל־גער. איך מאַך גלייך דעם צעבראַכענעם קאַרק און בלאָז אַ גייסט פון לעבן אין אייערע טויטע ביינער...“ און די יידן, וואָס שטייען און וויינען, הערן נישט אַרויס קיין אַפיקורסות אין די דאָזיקע ווערטער, כאַטש זיי ווייסן שוין פון דורות, אַז ייִדישקייט הייסט: דערשלאַגנדיקייט, קלאַגערישקייט... די דער־שלאַגענע יידן הייבן אַן גלויבן, אַז ער איז משיח.

אין דער ייִדישער לעגענדע איז פאַראַן, אַז משיח וועט קומען, אַדער

ווען אַלץ וועט זיין פּולשטענדיק זינדיק, אָדער — פּולשטענדיק גערעכט. און דער נביא נחמיה הכהן, וואָס איז געשיקט פון גאָט צו זאַלן שבתאי צבי פאַר משיחן, זאָגט אים: „די ברירה איז ביי דיר, אויסצולייזן דורך מצווה, אָדער זינד.“ דער געדאַנק איז דאָ אַ קלאָרער: ייִדישקייט הערט אויף צו זיין אַן אַבסטראַקט מקריב זיין זיך על קידוש השם, נייערט אַ דראַנג צו לעבן, זאָל זיין דורך עבירה, אַבי לעבן.

און די ייִדישע מאַסן, וואָס הייבן אָן צו שטרעבן און שטראַמען צו משיחן, ווערן אויך באַהערשט פון אַ באַשטימטן דראַנג צו לעבן. „די רציחה פון די קאָזאַקן ברענט איבער זיי ווי פּייער.“ די קאָזאַקן קוילען, הרגענען, שענדן... אַ טייל האַלט זיך נאָך אַלץ פאַר זינדיק. דער קליינער ייד שרייט: „אין אונדז מוזן מיר זוכן די זינד, ווייבלעך טראַגן די אייגענע האַר, אָדער אין טהרת הנדה, איז דאָס נישט קיין זינד?“. אָבער עס זענען שוין פאַראַן אומגעדולדיקערע. דער יונגערמאַן שרייט שוין: „פאַר אַ שטומער וואַנט שטייִען מיר, דור-אין, דור-אויס... מען זאָגט אונדז נישט קיין וואַרט דורך דור-דורות. אונדזערע נביאים זענען אויסגעשטאַרבן.“ און דער אַנדערער רעדט נאָך שאַרפּער: „צי האָבן נישט אונדזערע קינדער ליבער די העלדזער צום הילף געשטרעקט, איידער דעם קאַפּ פאַר דעם קרייץ געבויגן? פאַר וואָס שווייגט ער דאָרט אויבן? פאַר וואָס באַהאַלט ער זיך אין די וואַלקנס אַזוי שטום?“.

און ס'איז פאַרשטענדלעך, אַז ביי אַזעלכע לייזן זאָלן סיי די אומגעדולדיג-קע און סיי אַפילו די געדולדיקע זיך לאָזן באַהערשן פונעם ערשטן קלאַנג וועגן אַן אויסלייזער.

אָבער אַ קלאַנג וועגן אַ משיח קען נישט קומען אויף קיין פשוטן וועג און ער וועט אויף אַ פשוטן אופן נישט ווירקן. אין צייטן פון לייזן ווערט די האַפּענונג פון אַן אויסלייזונג אַ פאַטאלאָגיע. אַ ייִדישע טאַכטער, וואָס איז פאַרפירט געוואָרן פון מאַנאַשקעס אין אַ קלויסטער און די פאַנטאַזיע ביי איר איז צעשרויפט געוואָרן, האָט אין חלום געזען איר טויטן טאַטן, וואָס האָט זי אַרויסגעפירט און זי זאָגט עס אָן די נבואה, אַז „עס גייט אויף אַ ליכט פון מאַרגן-לאַנד“. און נישט נאָר מיט פאַטאלאָגיע ווירקט זי, נייערט אויך מיט עראַטיק, דאָס דאָזיקע מיידל, וואָס הייסט שרה, זאָגט: „איך בין משיחס כלה, צו אייך געשיקט, איך זאָל אייך נעמען און צו אים פירן. זעט מיינע הענט זענען שייך, מיינע האַר גיסן זיך אַראָפּ ווי אַ קוואַל וואַסער איבער מיין לייב. דאָס געזעץ איז אויפגעגעבן, עס איז שוין מער נישטאָ קיין „יאָ“ און „ניין“, אַלץ איז פריי. אייערע קערפערס געבונדן מיט די (דער — י. ב.) רצועה פון

געזעץ זענען ארויס פרייע, קומט און קושט אויף די ליפן מיר, איך בין צו איך געשיקט צו טויטן דאָס געזעץ און צו באַפרייען דעם ווילן. די פרוי ברענגט אַריין נאָך אַ ברייטערן באַגריף פאַר אויסלייזונג: אויסגעלייזט זאָל מען ווערן נישט נאָר פון די ליידן, נייערט אויך פון דער געצוימטקייט, פון דער ייִדישעלעכער געפענטעטקייט.

און שרה ברענגט די מאַסן צו שבתאי צבי. די מאַסן קומען געטריבן פון טיפע ליידן און גערייזטע פון גרויסע לוסטן. דעם מאַן שבתאי צבי, דעם אַבסטינענטן מאַן שבתאי צבי, וואָס האָט זיך צו זיינע צוויי ווייבער נישט צו גערירט; וואָס הלומט, אַז זיין כלה זאָל זיין אַ הימלשע, דער דאָזיקער שבתאי צבי דערשרעקט זיך פאַר אַ פאַלק, וואָס איז געקומען צו אים געצויגן דורך תאוה־קראַפט. ער וויל אויסלייזן די יידן פון ליידן, אָבער נישט פון די הי־מלשע פענטעס. און עס קומט פאַר אַ געראַנגל צווישן מאַן, וואָס מיינט, אַז ער האָט „זיך באַפרייט, דאָס מענטשלעכע פון זיין לייב געריסן און געוואָרן צו גאָט“ און צווישן דער פרוי, וואָס זאָגט: „וואָס איז גאָט אָן מענטשלעכקײַט?“. שבתאי צבי דערפילט, אַז דאָס פאַלק איז נישט מיט אים, וואָס ציט אַרויף, נייערט מיט איר, וואָס ציט אַראָפּ און אַליין דערפילט ער אויך, אַז ער איז אַ מענטש ווי זיי און אין „זיין ברוסט וווינט ווילן און אין זיינע אַדערן — בלוט“ און ער זאָגט צו זיין נביא און מזכיר (סעקרעטאַר), אַז זיי זאָלן אַרויסגיין און זאָגן, אַז איך, שבתאי צבי, געזעצט אויף דער ערד אונטן, ווי גאָט אין די הימלען, לייז אויף יעדעס געזעץ און געבאָט, צעברעך יעדן צוים און שטאַנג...“

און ווען שבתאי צבי גיט זיך אונטער צו די וויבלעכע באַגערן פון שרה, פאַרלירט ער דעם כוח און פאַלט. פאַר וואָס? שלום אַש שווייגט דאָ. אפשר וויל דאָ שלום אַש זאָגן, אַז דער ייִדישער משיח מוז זיך האַלטן אין דער ייִדישער עטיק און אויסלייזן קען מען נאָר דורך רייניקייט, נישט דורך זינד. שבתאי צבי אַליין באַשולדיקט גאָט אין זיין פאַלן. גאָט האָט אוממיסטן גע־געבן דעם מענטשן די ברירה צו זיין גוט און שלעכט, בכדי דאָס שלעכטס זאָל אים נישט לאָזן דערהייבן. „דו האָסט מיר — זאָגט דער שוין געפאַלע־נער שבתאי צבי צו גאָט — די קראַפט געגעבן דיר נשמות צו געווינען, מענ־טשן דיר אונטערטעניק צו מאַכן און מיט מענטשן־געזאַנג דיר צו לויבן און אַז דו האָסט געזען, אַז דער מענטש דערהייבט זיך פאַר די מענטשן צו גאָט, האָסטו פון מיר דיין קראַפט גענומען“... ס'איז אַ בלייכע און באַנאַלע פילאַ־סאָפיע.

מ'האָט שלום אַש „שבתאי צבי“ אַ סך אַראַפּגעריסן. עס פעלן נישט קיין חסרונות אין דער פּיעסע. די פיגור פון שבתאי צבי איז אַרויסגעבראַכט

בלייך און פארבלאָז, גאר נישט איבערצייגנדיק, אָ שבתאי צבי האָט אַ גרוי־סע קראַפט צו באַהערשן. ער איז געהויבענערהייט נישט קיין סך העכער, ווי געפאלענערהייט. די סביבה איז שוין אַ סך שאַרפער אַרויסגעבראַכט, ווי שבתאי צבי. שלום אַש האָט די אייגנשאַפט בולט אַרויסצוברענגען קרעפטי־קע פרויען, וואָס זענען ווייבלעך. און דורך דער בלייכקייט פון דער הויפט־פיגור, ווערט די גאַנצע טראַגעדיע מטושטש. מען זעט נישט דעם יאוש פון דער מאַסע, וואָס האָט פאַרלוירן איר משיח און מען זעט נישט משיח, וואָס ער האָט זיך אַליין פאַרלוירן. דער הויפט־געדאַנק, אָ משיח איז געוואָרן אויס משיח צוליב דעם, וואָס ער איז נישט געגאַנגען אויף די עטישע ייִדישע וועגן, נאָר האָט זיך געלאָזט אויף די וועגן פון הפקרות, איז אויך נישט קלאַר אַרויסגעבראַכט. עס מאַכט דעם איינדרוק, גלייך דער מחבר איז נישט זיכער אין טאַפט אין דער פינצטער. עס קומט אויס, אָ שבתאי צבי איז געפאַלן צוליב דער באַריינג מיט דער פרוי, און דאָס מאַכט די טראַגעדיע קליין און דערצו איז דאָס נישט ייִדיש און נישט אַריענטאַליש. אָבער טראַץ די אַלע פעלערן, איז שלום אַש „שבתאי צבי“ אַ שיינער ספעקטאַקל און איז דערביי בכוח אַרויסצורופן אינטערעסאַנטע געדאַנקען. טראַץ די מוראדיקע פעלערן, איז דאָס איינע פון די בעסטע ספעקטאַקלען אין ייִדיש.

די פיעסע ענדיקט דער אַלטער ייִד און זאַגט: „איך גלויב אין אַ וואַר־גלויבן, אָ קומען וועט משיח און כאַטש ער פאַרזאַמט זיך אַזוי לאַנג, דאָך וואַרט איך אים אָפּ טאָג אויף טאָג, אָ ער קומט“. דאָס איז געדרוקט אונטער־געשטראַכן, און עס מאַכט דעם איינדרוק, ווי דער מחבר וואַלט דאָ געשריגן: „איך בין חלילה נישט קיין אַפיקורס, איך זאָג אַני מאַמין“...

שלום אַש ייִדישקייט, וואָס איז איינע פון זיינע שאַפונגס־סטיכיעס, איז זייער אָפט פאַרבונדן מיט נגידישקייט שוין אין זיינע ערשטע זאַכן האָט ער געשילדערט די זיידענע וואַלקנדלעך ווי „חסידיש־נגידיש“, אין „שלמה נגיד“ בייגן זיך די ביימער פאַרן גביר, וואָס פאַרט מיט דריי פערד נאַשפיץ. אָבער אין דעם היסטאָרישן איינאַקטער „מאַראַנען“, ברענגט אַרויס שלום אַש דעם געדאַנק, אָ ייִדישקייט איז דווקא נישט קיין נגידישקייט, נאָר אַרעמקייט און דערשלאַנגקייט. עס האַנדלט זיך אין דעם דאָזיקן איינאַקטער וועגן שפאַנישע און פאַרטוגעזישע אַנוסים, וואָס זענען אַנגעקומען קיין עמדין, וווּ מען קען פריי פראַקטיצירן די ייִדישע רעליגיע. די אַנוסים בראש מיט יעקב טיראדא, זענען אָפּגעריסן פון ייִדישקייט און זייער ייִדישקייט באַשטייט אין אַ פאַרלאַנג צו בויען „אַ שול פאַר גאַט, אַזוי גרויס ווי די קאַטעדראַל פון ליסאַבאָן“. זי האָבן טאַקע מיט זיך גאַלד און זילבער און לייגן דאָס אַלץ אַרויס, אָבער דער

עמדינער רב, ר' אורי הלוי, זאגט: „מיט גאלד און איידלשטיינער ווילט איר גאָט דינען. גאלד און זילבער פאסט זיך פאַרן שטאַרקן מאַן. און מיר זענען אַרעמע יידן, אונדזער שיל באַדאַרף קיין צירונג נישט, נאָר הוילע פיר ווענט און אַן עמוד טיף איינגעגראָבן און אַ צעבראַכן האַרץ און אַ שווער געמיט, ווי עס פאסט פאַר אַ ייד“.

שלום אַש האָט זיכערערע שילדערונגען פון דעם אַנאָסטימ-לעבן. דער איינאַקטער „מאַראַנען“ איז אַ מין רעפּעטיציע צו שפּעטערדיקע זאַכן. בכלל איז דער איינאַקטער אַזוי צו זאָגן לאַ מעלה ולא מוריד.

פאַראַן נאָך דריי פּיעסן ביי שלום אַש, וואָס געהערן — לויטן מחברס קאַטעגאָריזירן — צו די נאַציאָנאַלע פּיעסן: „משיחס צייטן“, „אַ שנירל פּערל“ און „דער טויטער מענטש“. שלום אַש האָט אַ סך זאַכן געשריבן מיטן קוק צום איבערזעצער. „משיחס צייטן“ איז געשריבן כמעט אויסשליסלעך פאַרן איבערזעצער. פאַר נישט-יידן איז עס אַ יידישע פּיעסע. ס'איז אַזוי אויסגע-טראַכט און צוגעטראַכט אַזוי אַבסטראַקט אַלעגאָריש, אַז ס'האָט קיין שום באַדן נישט אונטער די פּיס. עס ווערט דערציילט וועגן אַ יידן, ר' חנן, וואָס האָט איין זון, באַריס — אַ סוחר; אַ צווייטן זון, יוסף — אַן אַרעמער סוחרל, און אַ טאַכטער, וואָס האָט חתונה געהאַט פאַרן דייטשישן ייד, אַנקל קאן. באַ-ריסעס צוויי קינדער — אַנדזשעי און יוסטינע — ריידן פּויליש. יוסטינע איז אַ הייסע פּוילישע פאַטריאַטקע און אַנדזשעי ווייסט נישט וואָס ער וויל. יוסף האָט דריי זין: בן-ציון, חיים און משה. איז בן-ציון אַ ציוניסט, חיים אַ סאַ-ציאָליסט און משה — סתם אַ ייד. דער דייטשער איידעם האַלט סיי פון יידי-שן גאָט, סיי פון דייטשן קייסער, סיי פון ציון, סיי פון זיין אייגענער פאַבריק. די דאָזיקע אַלע קומען זיך צונויף מיט דער געלעגנהייט, וואָס דער אַלטער ר' חנן פאַרט אַוועק קיין אַרץ-ישׂראל און ער וויל זיך מיט זיי געזעגענען. און די דאָזיקע אַלע דיסקוטירן. יעדער ציט זיך אין אַן אַנדער לאַגער. דער ציו-ניסט — קיין ציון, יוסטינע — קיין פּוילן, דער סאַציאָליסט — צום סאַציאַ-ליזם, אַאָוו. און די דאָזיקע אַלע טענהן און דיסקוטירן אַזוי לאַנג, ביז עס ווערט טאַקע באמת משיחס צייטן און אַלע גייען אַוועק צו משיחן. בלייבן, בלייבט אויפן שידדוועג אַנדזשעי, וואָס ווייסט נישט ווער ער איז, און יוסטינע, וואָס איז אַ פּוילישע פאַטריאַטקע.

אודאי איז פאַראַן אין דער דאָזיקער גוזמא אַ גרויסער אמת. דער יידי-שער טאַטע זעט זיינע קינדער צעריסן, אָבער בכדי צו ווייזן די דאָזיקע צע-ריסנקייט, קען מען דאָך ברענגען לעבעדיקע מענטשן — אַזוי ווי שלום-עלי-כּם האָט געטאַן אין „צעזייט און צעשפּרייט“ און נישט קיין אַבסטראַקטע

אַלעגאָריעס. דער לעצטער געדאַנק, דער מוסר־השכל, אַז משיח וועט מיט־נעמען אַלע גלייך — דעם רייכן און אַרעמען סוחר, דעם ציוניסט, דעם סאָ־ציאָליסט און דעם פשוטן יידן, חוץ דעם גאַנצן און האַלבן אַסימילאַנט — קען מען אויך דיסקוטירן. בכל אופן איז אין אים פאַראַן פּלאַכקייט. שלום אַש שמייכלט אַ ביסל סיי פון ציוניסט, סיי פון סאָציאַליסט, פון דעם דייטש אַליין לאַכט ער אַוודאי. מיטן אַלטן פרומען יידן האַלט ער יאָ. און נישט זיין געדאַנקען־טרעגער איז יוספּס דריטער זון משה, וואָס זאָגט צום זיידן: „איך בין אַ ייד, וואָס ליבט דעם גלות, אָט אַזוי ווי ער איז, מיט דעם בית המדרש־געסל, מיטן רב און דיין, מיטן שופּר און חליצה־שוך (1). דאַכט זיך, דאָס איז דאָס ייִדישקייט, דאָס אמתע, דאָס פּראַסטע.“ ס'איז דאָס ייִדישקייט פון ראָ־מאַנטיקער, עס פעלט אין דעם עכטקייט און דערפאַר ווייעט דערפון מיט קעלט... עס שמעקט אַפילו מיט ליגן.

פאַר נישט־יידן האָט נאָך די פּיעסע אַ געוויסן ווערט. זי אינפאַרמירט זיי וועגן אונדזער צעריסנקייט, אָבער פאַר אונדז אַליין איז סתם אינפאַרמאַ־ציע איבעריק. אַבסטראַקט ווייסן מיר אַליין וועגן אונדזער צעריסנקייט און קיין פאַרקערפּערונג איז אין דער פּיעסע נישט פאַראַן. עס איז אויך מאַדנע, וואָס דער אַנקל קאָן רעדט די גאַנצע צייט דייטש. אויב אַנקל קאָן מוז ריידן דייטש, דאָן וואָלטן דאָך יוסטינע און אַנדזשעי געמוזט ריידן פּויליש. אויף דער בינע מוז עקסיסטירן איין שפּראַך, סיידין מען וויל מאַכן אַ וויץ. אָבער מיט אַנקל קאָנס דייטש קען מען דאָך קיין וויץ נישט מאַכן, ער רעדט דאָך גוט דייטש, בעסער נאָך ווי שלום אַש קען שרייבן דייטש. דאָס איז אַ גרויסע צוולה. מודה זיין מוז מען, אַז יוסטינע איז די איינציקע לעבעדיקע פיגור אין דער פּיעסע. פאַראַן אַזעלכע יוסטינעס אומעטום, נישט נאָר אין פּוילן (אין די אַנדערע לענדער הייסן זיי אַנדערש), און דאָך איז יוסטינע ביי אַשן אַרויסגעקומען נישט אַבסטראַקט, נייערט אַ מענטש מיט פלייש און בלוט. טעכניש איז „משיחס צייטן“, פּונקט ווי „שבתאי צבי“, נישט קיין שלעכטער ספּעקטאַקל, אַ לעבעדיקער און אַ רירעוודיקער. דאָס איז איבערהויפּט אַ דאַנק דעם, וואָס אין דעם איז פאַראַן אַ ביסל הומאָר.

„אַ שנירל פּערל“ האָט אַלס טעמע קידוש־השם. יידן ליידין און הייליקן גאַטס נאַמען. ס'איז אַ מלחמה און די האַנט פון הערשער לאָזט זיך אויף זיי אַראָפּ שווער. מען פאַרלאַנגט ביי זיי נישט נאָר אַלצדינג וואָס זיי פאַרמאָגן, נאָר אויך מער וויפּל זיי פאַרמאָגן און ווען זיי גיבן אַוועק דעם לעצטן ביסן פון מויל, איז מען זיי ערשט חושד, אַז זיי אַרבעטן פאַרן שונא. און דאָס פאַרמעגן איז זיי נאָך ווייניק, זיי ווילן די נשמה אויך. זיי ווילן די רייניקייט פון ר' מלכל

שיינערס טאָכטער רבקהלע, און עס געשעט אַ נס: מען טוט רבקהלען אָן דער באַבעס שנירל פּערל, מען טוט איר דערביי אָן דער באַבעס קליידער און אונ-טערן פּאַרטוך ווערט זי אין איין רגע גרוי און אַלט...

ש'לום אַש האָט זיך נישט באַנוגנט מיט סתם סצעניש אַרויסברענגען די אַלטע לעגענדע וועגן „שנירל פּערל“, ער האָט דערפון געמאַכט אַ סימבאָ-לישע זאַך. „אַ שנירל פּערל“ האָט אַ פּאַרשפּיל, אין וועלכן משיח זיצט ביי די טויערן פון רוים אַ געבונדענער און האָט אַ ווערטער־קאַמף מיט טיטוסן און ער בעט זיך דאָן ביי דער מוטער, אַז זי זאָל אים פּריילאָזן די הענט, ער וויל לעבן ווי איינער פון די ייִדן. די מוטער פּרעגט אים: „וועסט עס אויסהאַלטן קענען צו זיין דערביי, צו זען די ליידן און נישט האָבן די מאַכט צו העלפּן זיי.“ און ער ענטפּערט, אַז יאָ. ער וויל, אַז דורך זיין האַרץ זאָל דורכגיין דער מענטשלעכער צער, אַז איך זאָל פּילן און פּאַרשטיין, און די מוטער בינדט אים אָפּ די הענט און נעמט אים צו דעם שדי. און דער הויפּט־העלד פון דער דראַמע ר' מלך, דער ייִד, אויף וועמענס קאַפּ עס גיסן זיך אויס אַלע צרות, איז הייסט עס, דער משיח אָן דעם שופּר. און ביים שלום פון דער פּיעסע ווערט די רעאַליסטישע אַנאַדלונג פּאַרוואַנדלט אין אַ חלום און ר' מלך ווערט צוריק משיח. ער רופּט צונויף אַלע זיינע קינדער, וואָס קעמפּן אויף פּאַרשיי-דענע שלאַכטפּעלדער און ער רעדט צו זיי קעגן נייעם אָפּגאַט „מולך“, דעם פּאַטערלאַנד, וואָס פּאַדערט אַזוי פּיל מענטשלעכע קרבנות. ער הייסט זיי אָפּוואַשן די הענט און איין ברודער זאָל ביים צווייטן מחילה בעטן און אַלע דערזעען ווי אויף דער אַלט־געוואָרענער רבקהלע שיינט אַ גרויס ליכט, דאָס ליכט וואָס „זאָגט עדות אויף ריינקייט“.

„אונדזער גלויבן“ איז אַ ייִד־גוי פּיעסע פון געוויינלעכן שניט. אין ייִדישן טעאַטער האָט מען אויך פּאַר שלום אַשן געשפּילט פּיעסן מיט אַזעלכע טע-מעס. עס האַנדלט זיך וועגן דעם, וואָס לייזער דעם דאַרפּסייִדס טאָכטער אסתר איז פּאַרליבט אין פּוילישן שכנס בחור אַנטעק און אַנטעק איז פּאַר-ליבט אין אסתרן. דער פּאַטער אַבער, וואָס איז אַ פּראַסטער פּערד־הענדלער, וויל פּאַר דער טאָכטער אַ בן־תורה צו דער חופּה, און תּיכּף נאָך דער חופּה כאַפּט זי אַנטעק אַוועק. לייזער וויל די טאָכטער נישט קענען און די מוטער האַלט אין איין וויינען נאָך דער טאָכטער, און ווען זי הערט, אַז אסתר גייט צו־קינד, אַנטלויפט די מוטער צו דער טאָכטער. דער זון, פּנחס, וואָס קען נישט צוקומען צו קיין רעכטן שידוך צוליב דער שוועסטער דער משומדת, לאַזט איבער די שטוב, שרייט, אַז ער וועט פּאַרלייקענען, אַז ער איז זייער זון, און דער פּאַטער בלייבט אַליין.

אודאי זענען די טיפן און כאַראַקטערס ביי שלום אַשן בולטער אַרויס־געבראַכט, ווי ביי אַלע שמירערס פון די יי־גוי פּיעסן און די שפּראַך איז אַ האַרציקע, אַ רינדדיקע. שלום אַשס שפּראַך! אַבער די טענדענץ איז פּאַרט אַ ביליקע און נאָך מער אַ כאַאָטישע. אודאי וויל שלום אַש זאָגן, אַז אַ ייִדישע טאַכטער דאַרף נישט פּאַרלאָזן די ייִדישע טאַטע־מאַמע, אַבער פּאַרוואָס זאָגט ער נישט. עס קומט גאָר אַרויס פּאַרקערט: ביי די פּאַליאַקן איז שענער, ווי ביי די ייִדן. דעם ייִדישן חתנס טאַטע דינגט זיך פּאַר אַ גראַשן, ווי אויף אַ מאַרק, ער פּאַרקויפט זיין זון און דער פּוילישער בחור וויל נאָר ליבע און איז שיין אין זיין ליבע, איז פול מיט זינגענדיקן בלוט. זוען מען פירט די דאָזיקע פּיעסע אויף אויף אַ נישט־ייִדישער שפּראַך, וואָלט זי געווירקט אַנטיסעמיטיש. דאָס איז שלום אַשס אייביקע סתירה: פון איין זייט פרומע ייִדן, די ר' אליס (אין „גאָט פון נקמה“) און „קליינע מחותנים“ (אין „אונדזער גלויבן“) ווי מענטשן, וואָס פּאַרקויפן דאָס הייליקסטע און פון דער אַנדערער זייט פּריידיקט ער אונדז זייער ייִדישקייט!...

שלום אַש ווייזט אונדז אין דער דאָזיקער פּיעסע, ווי די פּאַליאַקן פון אַרום ווערן דורכגעדרונגען מיט מוראדיקער שנאה צום ייִדן, דערפּאַר, וואָס ער וויל נישט קענען זיין טאַכטער וואָס האָט חתונה געהאַט מיט אַ קריסט. אודאי זענען די קריסטן נישט בעסער, זיי באַציען זיך נישט בעסער צו זייער־רער אַ טאַכטער, וואָס האָט חתונה פּאַר אַ ייִדן, אַבער — שלום אַש ווייזט פּאַרט, ווי דער ייִדישער גלויבן רופט אַרויס שנאה. און דער שלום איז ווי אַ ביטערער חזק צום גאַנצן שפּיל. לייזער, וועלכער בלייבט אליין, זאָגט:

„טאַטע אין הימל: איך בין אליין, איך בין פּאַרלעצט. אַלע, אַלע האָבן מיך פּאַרלאָזט. איך ווייס נישט ווי צו רופן צו דיר. מען האָט מיך נישט גע־לערנט. טאַטע, הער מיך, מער מיין פיין, מיין בויט... פּאַרוואָרף מיך נישט פון דיר, פּאַרלאָז מיך נישט... לאָז מיך אַ ייִד זיין“...

ער גיט אַוועק דאָס גאַנצע לעבן פּאַר זיין ייִדישקייט און ווייסט נישט, וואָס ס'איז. און דערביי איז טאַקע זיין גאַנץ שטרעבן צו האָבן פּאַר דער טאַכ־טער אַ גרויסאַרטיקן איידעם, נישט קיין אינערלעכע שטרעבונג. נאָר אַ סנאָ־בישער פּאַרלאָנג צו זיין מיט לייטן גלייך.

„אונדזער גלויבן“ באַווייזט, אַז שלום אַש איז בעצם נישט קיין טענדענץ־ציעזער שרייבער און אַזוי לאַנג זיין ייִדישקייט שלאָגט זיך נישט אָן מיט קיין אַנדער כוח, האָט עס נאָך אַ צורה; שלאָגט עס זיך אָן אין אַן אַנדער כוח — פּאַרלירט עס די צורה. אין „אונדזער גלויבן“ האָט זיך דאָס ייִדישקייט אַנ־געשלאָגן אין ליבע, איז די ליבע טאַקע אַ סך שענער. אַנטעק און אסתר זענען

ארויסגעקומען מער גערעכט ווי לייזער און דער קליינער מחותן. איך ווייס נישט, וואָס שלום אָש האָט געוואָלט דערווייזן מיט „אונדזער גלויבן“. איך באַהאַנדל נישט די פּראָגע, צי ס'איז גוט, וואָס אַ ייִדישע טאַכטער האָט חתונה מיט אַ קריסט, צי ניין (דאָס איז אַ שאלה צו וועלכער קיין שום רבני־שער פסק וועט נישט העלפן), אָבער דער מוסר־השכל פון „אונדזער גלויבן“ איז: ליבע איז שענער און אויפריכטיקער פון גלויבן...

שלום אָש פאַררעכנט אויך זיין פּיעסע „דער טויטער מענטש“ צום ציקל נאַציאָנאַלע פּיעסן. נאַציאָנאַל איז זי דערמיט, וואָס עס געפינט זיך אַ קיבוץ יידן אין אַ גרענעץ־שטעטל נאָכן חורבן פון דער גרויסער מלחמה און ריידן וועגן אויפבויע. דער דאָזיקער קיבוץ יידן דאַרף סימבאָליזירן דאָס ייִדישע פּאָלק. מען רעדט וועגן אויפבויען אַ הקדש, אַ בית־מדרש; מען טרייסט זיך מיט די ישועות אויף יידן אין ציון. קיין אַנדערע יידן, וואָס האָבן נישט קיין שייכות צו ציון און צום הקדש זענען נישטאַ. אין „משיחס צייטן“ זענען נאָך פאַר שלום אָשן די סאַציאַליסטן געווען יידן, אין „טויטע מענטשן“ נישט. די רעשט פּיעסע האָט שוין אַן אַלגעמיין מענטשלעכן, נישט קיין ייִדיש־נאַציאָנאַלן מאַטיוו. עס האַנדלט זיך וועגן דעם, וואָס דער ייד ר' חנן וויל פאַר־קנאַסן זיין טאַכטער דינה פאַר עפעס אַ בחור, ווייל דינהס חתן, יוסף, איז גע־שטאַרבן אויפן פּראָנט. דינה אָבער גלויבט, אַז איר חתן לעבט. און דער חתן דערשיינט נישט טויט און נישט לעבעדיק. אַפּנים, אַז דער דראַמאַטורג וויל זאָגן, אַז די דאָזיקע, וואָס זענען אָפּגעהאַקט געוואָרן אין דער מלחמה פאַר דער צייט, בלייבן דאָך צווישן די לעבעדיקע. יוספּס זיין און נישט זיין צע־מישט די גרענעץ פון טויט און לעבן. די זאך זייער כאַאָטיש איז דערמאַנט אין די ספּיריטיסטישע באַשרייבונגען פון יענער־וועלט און ס'איז אַ סך גרינגער אַנצונעמען מיט אַ זיפּ וואָסער, ווי אַרויסשעפּן פון שלום אָש „טויטן מענטשן“ עפעס אַ געדאַנק. די דאָזיקע פּיעסע איז גאָר אַ מפּילע...

דער סך־הכל פון שלום אָש היסטאָרישע און נאַציאָנאַלע פּיעסן איז אַ טרויעריקער און מאַגערער. דער דראַמאַטורג האָט זיך צוגערירט צו תקופות און פּראָבלעמען און אויף זיי נישט געוואָרפן קיין שום ליכט; ער האָט גאָר נישט צוגעגעבן צו דעם, וואָס עס איז דאָ אין דער היסטאָריע און אין די אַלטע ספרים. — און די מאַראַל זייערע ווירקט אויך נישט. ער איז רע־ליגיעז אַן עכטיקייט און ענטוויאָום, רעליגיע פון דער צווייטער כּלי. אויס־נאַמען זענען שטעלן פון „שבתאי צבי“, ווי עס איז פאַראַן עכטער מענטש־לעכער געראַנגל און געדאַנק, הילפּלאַזער, אָבער געדאַנק. און אויסנאַמען זענען אויך שטעלן פון „אונדזער גלויבן“, פון וועלכע עס ווייעט מיט גע־

ראנגל צווישן אלטן סנאביזם און יוגנטלעכן ברעק, צווישן אלטער טראַ-
*דיציע און פרישקייט פון ליבע. אבער דער געראנגל ווערט נישט אי-
בערגגעבן דראַמאטיש, נאָר אידייליש און שטימונגס-מעסיק. די ווייניקע
געראַטענע שטעלן פון די באַהאַנדלטע פיעסן האָבן מער אַ ליטעראַרישן ווערט,
ווי אַ טעאַטראַלן. — — —

— 3 —

די יורשים פון דור-דורות-דיקן קידוש-השם

מיר שיינט, אַז די פיעסן „מיטן שטראַם“ און „די יורשים“ האָט שלום
אַש געשריבן איידער ער האָט געשריבן די אַלע נאַציאָנאַלע פיעסן, וועגן
וועלכע מיר האָבן גערעדט אין דעם פּרעדיקן קאַפיטל, אבער זיי אַנטהאַלטן
פאַרט די אונטערשטע שורה פון דער יידישקייט, וואָס שלום אַש באַזינגט
אין יענע פיעסן. שלום אַש האָט אַנגעהויבן מיטן סך-הכל, ווייל ער איז אים
געלעגן ביי דער האַנט; ווייל ער האָט אים געזען מיט די אייגענע אויגן און
אפשר איז ער טאַקע דערפאַר אַוועק צו דעם אורשטאַם, ווייל ער האָט אין די
צווייגן קיין פרייד נישט געפונען...

שלום אַש איז אין זיין יידישקייט אַ ראַמאַנטיקער. אַ ראַמאַנטיקער
הייסט, — מיר האָבן דאָס שוין אַ סך מאַל געזאָגט, — אַזעלכער, וואָס געפינט
נישט קיין פרייד אינעם איצט און זוכט אַ טרייסט אין נעכטן. ראַמאַנטיקער
ווערן איבערהויפט געבוירן אין נאַכרעוואָלוציע צייטן, ווען דאָס אַלטע איז
חרוב און דאָס נייע איז נאָך נישטאַ. און בכדי עפעס צו האָבן, קערט זיך דער
ראַמאַנטיקער אום צום אַמאַל. אַפילו „דאָס שטעטל“ און „שלמה נגיד“ זענען
שוין געווען מעשהס פון אַמאַל, ווען שלום אַש האָט זיי געשריבן, דער דיכ-
טער האָט נאָך פאַרכאַפט זייער אונטערגאַנג...

אין דעם אַבסאָלוטן איצטער האָט שלום אַש געפונען פאַרלוירנקייט, צע-
רודערטקייט, געמיינקייט און זוכעניש, און דערפאַר איז ער אַוועק צום אַמאַל...
אַבער ווי ער זאָל זיך נישט דרייען, איז דער איצט פאַרט אַ רעזולטאַט פון
אַמאַל.

די פאַרלוירנקייט, צערודערטקייט און זוכעניש פון איצט — ס'הייסט:
פון צוריק מיט דרייסיק יאָר, ווען שלום אַש איז דערשינען אויף דער טריי-
בונע, — קומט שטאַרק צום אויסדרוק אין דער צוויי-אַקטיקער פיעסע „מיטן
שטראַם“. מיר האָבן דאָ פאַר זיך אַ יידישן יונגמאַן, דוד, אַ גרויסן למדן,
אַן איידעם פון אַ רב, וואָס גייט אַוועק פון דער אַלטער יידישקייט, פון דער
יידישקייט, וואָס איז דערהאַלטן געוואָרן דורך דורות-לאַנגן קידוש-השם,

דורך יאָרהונדערטער גיין צווישן פייער. פאַרוואָס גייט דוד אַוועק? ער זאָגט דאָס צו זיין ווייב רחלע קלאָר:

„מיר פעלט גאַרנישט, אַלץ האָב איך, נאָר דאָ איז מיר ענג. דו זעסט דאָ די ספּריס, די גרויסע, די קליינע, יעדעס ספר האָט מיר אַ רינג אויף די הענט געלייגט און איך וויל מיך באַפּרייען פון די רינגען... פאַרשטייסט, דאָ זענען מענטשן טויטע, ווינטערדיקע, אין ווינטער גע- בורן, אין ווינטער געלעבט און אין ווינטער געשטאַרבן. און אַזוי ציט זיך איין טויט-לאַנגער ווינטער פון דור צו דור... דער פאַטער גיט אים איבער דעם זון און דאָס קינד, דאָס קליינע קינד, אַזוי ווי עס עפנט נאָר די אויגן, לערנט מען עס באַלד אַלט צו זיין, צוגרייטן זיך צום גלות... פאַרהוילן און אַוועקרויבן דעם זונען-שטראַל... דאָס לאַכן פון די ליפּן...“

אַז מען הערט זיך שטאַרק איין אין די דאָזיקע רייד, דערקענט מען אין זיי סיי שבתאי צבי און סיי, להבדיל אלף אלפי הבדלות, דעם... בעש"ט. האָט דאָך שבתאי צבי אויך גערעדט פון נצחון אָנשטאַט מפּלה, פּרייד אָנשטאַט טרויער. און איז דעם בעש"טס קאַמף נישט געווען אָנגעווענדט קעגן מרה-עחורה און טויטקייט? דער חילוק איז נאָר, וואָס דער פּאַלשער משיח און דער שאַפּער פון חסידים האָבן די פּרייד געוואָלט אַריינברענגען אין לעבן אַריין און שלום אָס העלד גייט זי זוכן ערגעץ אַנדערש. דוד שמעקט מיט השכלה און דער משכיל האָט די השכלה, די ליכטיקע טאַכטער פון הימל געזען פון יענער זייט יידישן לעבן.

שלום אָש האָט זיך מיט דער דאָזיקער פּיעסע אַ סך געראַנגלט. ער האָט זי דאָן פאַרעפנטלעכט (און אפשר אויך געשריבן) אין העברעיִש. אין העברעיִש האָט די פּיעסע געהייסן „יצא וחזר“ (אָוועק און צוריקגעקומען), האָט ער דעם „יצא“ (אָוועק) געשילדערט קלאָר, אָבער דעם „וחזר“ (און צוריקגעקומען) האָט ער שווערער געפונען... ער האָט שטאַרק געוואָלט, אַז דוד זאָל זיך אומ-קערן צום אַלטן ספּר-ייִדישקייט, אָבער ער האָט זיך שווער אומגעקערט... שלום אָש האַרץ אַליין איז נישט געווען דערביי, ער האָט נאָך אַליין געפילט, אַז דאָס דאָזיקע ייִדישקייט „פאַרהוילט און רויבט אָוועק דעם זונען-שטראַל...“ האָט טאַקע שלום אָש אָנגעשריבן אייניקע וואַריאַנטן. אין איינעם האָט שוין זיך זיך כמעט פולשטענדיק אומגעקערט צו דער... ספּר-שאַפּע און דער טאַטע, דער רב, האָט שוין געזאָגט צו דער טאַכטער: „גיי צו דיין ייִדישן מאַן.“ אין לעצטן וואַריאַנט אָבער (אין פאַרלאַג ב. קלעצקינ) קומט דוד אַ פאַרלויר-

רענער און ער וויל נעמען רחלען מיטן קינד צו זיך, זיי זאלן בלאַנדזשען מיט אים... דוד זאָגט צו זיין ווייב:

דאָ, ביי דיין פּאָטער, האָסטו דעם גלייכן וועג, דעם וועג פון אונ-
דזערע אַבות, וואָס איין דור גיט איבער דעם צווייטן די ייִדישע אַמונה;
איך — קען דיר דאָס נישט געבן, דאָס האָב איך מיך אַליין צעשטערט.
איך בין אין דער וועלט געגאַנגען אים זוכן, אין אַנדערע וועגן, איך
האָב גאַרנישט געפונען!...".

צוריקגעקומענע זענען צו יענער צייט געווען אַ סך. אויך ווייטערס שטור-
מער און (שפעטער מיט אַ צייט) נאָמבערגס עליאַש זענען צוריקגעקומענע,
אַבער יענע צוריקגעקומענע האָבן אַלס באַזע געהאַט נישט דאָס ייִדישקייט,
נאָר דעם סאָציאַליזם און די וועלטלעכקייט און אַנטווישנדיק זיך אין זיי, זענען
זיי געגאַנגען זוכן אַ טרייסט אין אַלטן ייִדישקייט. שלום אַשם דוד אַבער האָט
אַלס באַזע דאָס ייִדישקייט, אַנטוישט זיך אין דעם, גייט אין דער וועלט אַריין
און קריגט דאָרט אויך גאַרנישט...

אַט-אָ דאָס איז די ירושה פון דעם דור-דורותדיקן קידוש-השם: אַ ייִדיש-
קייט צום לעבן אין דער פינצטערניש, צום קלאַנג און ווינען...

דער סך-הכל פון אַמאָליקן קידוש-השם איז אַ נאָך מער טרויעריקער אין
דער פיר-אַקטיקער פיעסע „די יורשים“. מיר האָבן דאָרט צו טאָן מיט דער
רייכער ייִדישער פאַמיליע מייזנער. דער פופציק-יעריקער ייִדישער סוחר
מייזנער האָט אַ גרויס פאַרמעגן, אַ זון מיט אַ טאָכטער און — אַ פאָר מאַלפע-
פראַזן וועגן ציוויליזאַציע. קיין פיצל מענטשלעכקייט און קיין פיצל ייִדיש-
קייט. הויל און פוסט איז ער, דער דאָזיקער סוחר, וואָס זיין טאַטע איז נאָך
אַ פרומער ייד און האָט אַ פול האַרץ מיט געפילן און חלומות. די טאָכטער
יוסטינע, וויל חתונה האָבן פאַר אַ קריסט, פאַרן כראַביע מיכאַל דובראַווסקי
און דער פאַטער זאָגט וועגן דעם צו דער מוטער:

„איך בין טאַקע אַ פריידענקער, און אַלע מענטשן זענען פאַר מיר
גלייך, אַבער איך געהער צו מיין ראַסע און מיין ייִדיש האַרץ לאַזט
מיך נישט, אַז מיין קינד זאל אַננעמען אַן אַנדערן גלויבן. נאָר איך קען
נישט אַנדערש. איך וועל זיך נישט אַוועקשטעלן אויף דעם וועג פון
מיין טאָכטער, איך וועל איר יונג האַרץ נישט צעברעכן צוליב דער רע-
ליגיאַן. איך בין צו שוואַך דערצו.“

סיי דער הער מייזנער, סיי די מאַדאַם מייזנער זענען שוואַכע און — וועלן מיר צוגעבן — פוסטע מענטשן. דערפאַר פאַרלירן זיי ביידע קינדער, דער זון לעאַן גייט אַוועק צו זוכן אין דער נשמה פון דער ייִדישקייט „נישט נאָר אַ טרייסט, נאָר אויך מאַכט“, ער גייט אַוועק „אויסקאַווען פון אַלטן אמת די נייע ייִדישע נשמה“. און די טאַכטער יוסטינע גייט אַוועק צו דער כראַ- בינע לערנען קריטניטום. אייגנטלעך האָט יוסטינען אָנגעהויבן לערנען קריס- טניטום נאָך די אַם. גאָר קינדווייז האָט די אַם דערציילט יוסטינען קריסטלעכע מעשהס און ביי דער קליינטישקער האָבן זיך די בעקעלעך צעפלאַמט. די על- טערן האָבן דער טאַכטער אַלצדינג געגעבן, אַלע תענוגים, אָבער די נשמה — גאַרנישט. יוסטינע זאָגט צו איר געליבטן מיכאַל:

„מיינע עלטערן האָבן מיך זייער ליב, אַלץ האָבן זיי מיר געגעבן, נאָר איין זאַך האָבן זיי מיר נישט געקענט געגעבן — אַ גלויבן. אַ גאָט האָבן זיי מיר נישט געגעבן. פיל, פיל האָבן זיי מיך געלערנט, נאָר דאָס, וואָס יעדער פראַסטער מענטש דאַרף צו זיין טעגלעכן לעבן — אַ גלויבן, אַ ליבע צו גאָט, ליבע צו מענטשן, האָבן זיי מיר נישט גע- געבן. איך בין נישט קיין פילאַסאָפּי, איך וויל נישט וויסן דערפון, אויב עס איז יאָ דאָ אַ גאָט, אָדער נישט, איך דאַרף אַ גלויבן פאַר וועמען אין אַ שלעכטער שעה זאָל איך מיינע תפילות זאָגן, צו וועמען ווענדן זיך נאָך הילף...“.

אפשר איז די שפראַך דאָ אַ ביסל צו פובליציסטיש. עס איז גיכער גע- רעדט ווי אַ סטודענט, וואָס פאַרמולירט אַ טעזע, איידער ווי אַ מיידל, וואָס רעדט זיך אויס פאַרן געליבטן אָבער דער געדאַנק איז אַ זייער טיפער. מייד- לעך זענען אומגעהויער עמפּינדלעך, מיידלעך מוזן האָבן עפעס מיט וואָס אַנצופילן זייער נשמה. די פיזישע שוואַכקייט פון דער פרוי מאַכט, אַז זי זאָל ערגעץ אויבן זוכן אַ טרייסט און אַ זין פאַר אירע לייזן און ביי אַלע ייִדן, אַפילו ביי די דאָזיקע וואָס האָבן נאָך אַליין געהאַט אַ לעבנס-אינהאַלט, האָט מען אויף דעם מיידל לחלוטין זיך נישט אומגעקוקט. און דערפון האָבן געשטאַמט אַ סך משפּחה-טראַגעדיעס. פּרץ האָט דאָס דער ערשטער באַלויכטן מיטן פייער פון זיינע ברענענדיקע געהירן אין דער בליץ-סקיצע „די פאַרשטויסענע“.

יוסטינע ווערט נישט נאָר אַ פייערדיקע קריסטין, נאָר אויך אין אַ גרוי- סער מאַס אַן אַנטיסעמיטקע. פאַר איר ווערט ייִד סינאָנים מיט געלט-גייצי- קייט. זי קען דאָך נישט קיין אַנדערע ייִדן, ווי דעם פאַטער... דער ה' מייזנער פילט, אַז די טאַכטער איז אַן אַנטיסעמיטקע, שפעט. די

אלטע כראַבינע מיט איר טאַכטער קאַרלינאַ, ברענגען אַרונטער יוסטינען אונ-
טער די פליגל פון קריסטנטום און האַלטן פון איר שטאַרק, אָבער קאַרלינאַ
הערט, אַז איר ברודער מיכאַל גייט חתונה האָבן מיט יוסטינען, קומט קאַר-
לינאַ צו יוסטינען און גיט איר צו פאַרשטיין, אַז אויב זי וועט טאַקע חתונה
האָבן מיט מיכאַל, וועט מען זאַגן, אַז זי האָט זיך געשמדט נישט אויס ליבע
צו גאַט, נייערט ווייל זי וויל טאַן אַ גוטן שידוך. „דו קומסט אַרויס פון אַ פאַלק,
וואָס מען איז חושד“. און יוסטינע באַשליסט זיך נישט חתונה צו האָבן פאַר-
מיכאַל און דאָך זיך שמדן. און זי וואַרפט דעם פאַטער אין פנים אַריין באַ-
ליידנדיקע ווערטער: „דו האָסט מיר גאַרנישט מיטצוגעבן, נאָר דיין געלט.
און דער טייסטער אַ פולער פאַק מיט באַנקנאַטן, אַט דאָס איז מיין יחוס. דאָס
האָב איך פון מיין פאַטערס הויז מיטצוברענגען, מער גאַרנישט...“. ערשט,
ווען די טאַכטער זאָגט דאָס, כאַפט זיך ה' מיינער, אַז זי רעדט ווי אַן אַנטי-
סעמיטקע, ווי אַלע גוים.

אין עצם גענומען איז דער קאַמף צווישן כראַביעס און די יידן דער זעל-
ביקער, וואָס צווישן די אַפּקומענדיקע אַריסטאָקראַטן און אויפקומענדיקע
בורזשויעס. דער אַריסטאָקראַט איז פול מיט ביטול צום בורזשוי, איז טאַקע
קולטורעלער פון אים, איז אָבער דערביי אויך פאַראַזיטישער; ביי טשעכאָון
און ביי קנוט האַמסונען זענען פאַראַן אַ סך אַזעלכע געראַנגלענישן, אָבער אין
אונדזער פאַל קומט נאָך צו דער רעליגיעזער און ראַסן-האַס.

דער ה' מיינער האָט אַן אַלטן טאַטן. ער האַלט אים פאַרשטופט אין אַ
ווינקל, אין אַן עת-צרה אָבער רופט ער דעם פאַטער צו הילף. צוליב דער
חתונה מיט אַ כראַביע, איז ער געווען גרייט זי צו לאָזן שמדן, צוליב רעלי-
גיעזער מאַניע — נישט. ער ווערט פלוצים אַ ייד און רופט זיין אַלטן יידישן
טאַטן ער זאל אים ראַטעווען די טאַכטער. און דער אַלטער טאַטע זאָגט צום
אייניקל: „דורך דור-דורות האָבן דייע דיינע אַבות זייער יידישקייט געטראָגן
און דו גייסט און וואַרפסט עס אַראָפּ פון אַ משא אויף די פלייצעס“. און דער
זיידע וואַרפט אַרויס דעם אַלטן אתה בחרתנו: „דער בראשית הייבט זיך אַן
מיט אונדז. מיר זענען געווען ביים אָנהייב, מיר וועלן זיין ביים ענד“. דער
אַלטער ייד הייבט אַן געווינען דאָס עמפינדלעכע מיידל מיט דער יידישקייט פון
פיין פון אמאָל און האַפענונג פאַר דער צוקונפט. — אָבער קיין באַדן אונטער
די פיס געפינט זי אַלץ נישט. זי זוכט אַ וועג, אַ ליכט און ווירקט דער ברור
דער זאַל צו איר קומען. וואָס איז דער ברודער לעאַן, וואָס האָט איבערגעלאָזט
זיין רייכן און פוסן טאַטן און איז אַוועק „קאָווען די נייע יידישע נשמה“ —
שווער צו זאַגן. ער האָט נישט קיין באַשטימטן אינהאַלט פאַר זיין יידישקייט.

לעצן אליין זאגט, אז „די אלטע יידישקייט האט געהאט שכר צו פארטיילן אויף יענער וועלט, עולם הבא“, אבער „די נייע יידישע נשמה איז שטרענג“, זי האט נישט די אלטע זאכן. דאס איינציקע קאנקרעטע פון דעם וועג פון דער נייער יידישקייט איז, וואס פירט נישט אין די הימלען אריין, ער פירט צו דער ערד“, אבער, — זאגט ער אליין, — „ער איז נאך טונקל באַלויכטן מיט א שטראל פון א ווייט, ווייט ליכט“... זיי, די נייע יידן, האבן גארנישט חוץ פליכט. זיי ריידן אויך וועגן קידוש-השם, אבער זיי ווייסן נאך אליין נישט צו-ליב וואס. לעצן זאגט צום זיידן:

„מיר זענען יורשים פון אַ גרויסער ירושה. אַ סך קידוש-השם האט זי געקאסט. מיר דארפן זי טראַגן אין דער וועלט און צוליב איר מחן מיר אַ מאַל אַ קרבן ברענגען. נאָר ווען איר (די יידן פון אַמאָל — י.ב.) זענען צום פרייער געגאַנגען, האָט זיך ביים שייטערהויפן געזען די טויערן פון גן-עדן, וואָס עפענען זיך פאַר אייך אויף, ווען איינער פון אונדז גייט אויף קידוש-השם, זעט ער נאָר דעם טיפן תהום, וואָס דעקט אים נאָך דערנאָך צו...“.

שלום אַש איז צוגעקומען צום תהום, צו דעם אייביק-קראַנקן פּלאַץ און איז דאָך נישט אַריינגעפאַלן אין קיין יאוש. קיינער האָט נאָך נישט אַנטפלעקט דעם זין פון לעבן און במילא אויך נישט פון יידישן לעבן. אַזוי ווי קיינער וועט קיין קלאַרן ענטפער נישט געבן אויף דעם למאי מען לעבט, כאַטש לעבן איז פאַרבונדן מיט אַזוי פיל ליידן, פונקט אַזוי וועט קיינער נישט בכוח זיין צו געבן אַן ענטפער למאי קעמפן מיר מיט דער גאַנצער וועלט פאַר אונדזער יידיש לעבן. און, פאַרוואָס קעמפט אַ סאַציאַליסט-רעוואָלוציאַנער און גיט אַוועק זיין לעבן?... דער רעליגיעזער האָט געהאַט אַ יענע-וועלט פאַר זיינע ליידן. אין יידישן גן-עדן זענען דאָך פאַראַן די בעסטע פישן, פליישן און וויי-נען. אין מאַכמעדאַנישן גן-עדן זענען פאַראַן אַפילו שיינע מיידלעך... דאָס לעבן האָט אַן אומראַציאָנעלן זין, מען פילט אים מיטן האַרצן, מיטן מוח פאַר-שטייט מען אים נישט...

שלום אַש איז געווען כמעט פון די ערשטע וואָס האָט אַנגעוויזן, אז צווישן דעם פרומען אַלטן דור און זוכערישן יונגן איז פאַראַן מער שייכות, ווי צווישן פרומען אַלטן דור און מיטעלן געלט-גייציקן דור. דער באַנקיר מענדעלסאָן האָט זיך אַ נאָמען געגעבן באַרטאַלדי און זיך געשעמט מיט זיין זיידן דעם פילאָסאָף און דאָס אייניקל, דער קאַמפּאָזיטאָר, האָט זיך צוריק אַ נאָמען גע-געבן מענדעלסאָן... דער אַלטער מיינער זאָגט: „די יונגע הייבן אַן צו גלויבן,

מען גלויבט אין עפעס — עס איז דאך אלץ בעסער פון די פאטערס, זיי האבן דאך אין גארנישט קיין אמונה געהאט". און ווען אויך יוסטינע גייט אַוועק צו לעאַנען, זאָגט דער אַלטער מייזנער: „זוכט, געפינט, נאָר ציט ווייטער די שוור, ציט זי ווייטער!“. אַוודאי איז דאָס אַ ביסל צוגעטראַכט. ס'איז מער שלום אַשם פאַרלאַנג, ווי ווירקלעכקייט. שלום אַש וואַלט געוואַלט, אַז די זיי־דעס זאָלן געבן די יונגע אַ ברכה אין זייער וועג פון זוכעניש און בלאַנדזשע־ניש. אָבער אויב אַפילו די אַלטע זענען נישט משיג, אַז די יונגע זענען גענטער צו זיי, ווי די מיטעלע, איז דאָס אָבער פאַרט אמת. שרייט דאָך מרדכי מאַזע אין לייזויקס „שמאַטעס“, אַז זיין ווילער און פוסטער זון איז זיין גרעסטער שונא, טראַגט קעגן אים אַ מעסער... אָבער ביי לייזויקן, גלויבן מיר, אַז מאַזע זאָגט עס; ביי שלום אַשן דערפילן מיר, אַז דאָס רעדט דער מחבר פאַר זיין העלד.

און דאָס איז איינע פון די גרויסע שוואַכקייטן שלום אַשס. אַזוי עס האַנדלט זיך נאָך, רעדט יעדער העלד מיט זיין שפראַך, הייבט מען אָבער אָן צו דיס־קוּטירן — דיסקוטירן אַלע אין איין שפראַך, סיי דער אַלטער פרומער, סיי דער יונגער משכיל.

— 4 —

וועגן די קאָמעדיעס

אידיליע גרענעצט זיך זייער אַפט מיט הומאַר, מיט דינעם הומאַר. דאָרט וווּ עס איז פאַראַן צאַרטקייט און מילדע, נישט ליידנשאַפטלעכע ליבע, דאָרט איז פאַראַן אַ שמייכל. שלום אַש טרעט זייער זעלטן אַריבער די גרענעץ, ער בלייבט ביי דער אידיליע און דער הומאַר פעלט אים. פאַרוואָס? דאָכט מיר דערפאַר, וואָס ער האָט צו שטאַרקע התפעלות פאַר זיינע העלדן, די זיידענע יידן, פאַר די יחזקאל גאַמבינערס און שלמה נגידס. גיכער קריגט ער הומאַר, ווען ער באַשרייבט די קוילער־געסל העלדן, די „חברה דריי פייען“. צו זיי האָט ער אויך ליבע, האָט אָבער נישט קיין התפעלות און האָט צו זיי פאַמי־ליאַרישקייט, אַ שמייכל און צו מאָל לאַכט ער טאַקע מיט זיי צוזאַמען. מיט דער צייט אָבער האָט שלום אַש צוגעקראַגן נאָך העלדן, וואָס ער האָט גענומען נישט מיט טויטן ערנסט; צו די יידישע אַזוי גערופענע אַריס־טאַקראַטן האָט ער זיך שוין נישט באַצויגן מיט קיין התפעלות. אָבער ער האָט נישט געלאַכט מיט זיי, נאָר פון זיי. ער האָט אַ לאַך געטאַן פון זייער פוסטקייט און פון זייער לעכערלעכער פאַזיאַרישקייט. צו די דאָזיקע העלדן באַנוצט שלום אַש נישט קיין הומאַר, נאָר קאַמיזם. שוין אין די דראַמעס

„יורשים“ און „משיחס צייטן“ האָט אונדז שלום אַש געוויזן די לעכערלעך-קייט פון דער ייִדישער אַריסטאָקראַטיע, נאָך בולטער איז די דאָזיקע לע-כערלעכקייט אַרויסגעקומען אין דער סאַטירישער קאַמעדיע „יחוס“.

אַז מען וויל האָט אייגנטלעך „יחוס“ אַ קאַנפליקט, וואָס איז ענלעך צו „יורשים“. אויך דאָ קומט צו אַ צוזאַמענשטויס צווישן אַן אַפּקומענדיקן אַריסטאָקראַט און אַן אויפקומענדיקן בורזשוי, אָבער אין „יורשים“ זענען די אַריסטאָקראַטן פּאָליאַקן און די בורזשויעס — ייִדן, און דער קאַנפליקט ווערט טראַגיש, בעת אין „יחוס“ זענען ביידע צדדים ייִדן און די אַריסטאָקראַטן זענען נאַטירלעך ווייניקער געשליפן און דערפאַר מער קאַמיש. מען וואַלט אפשר געקאַנט האָבן טענות צו שלום אַשן למאי ער האָט אין די פּוילישע אַפּקומענדיקע אַריסטאָקראַטן נישט געוויזן זייער טיילווייזע לעכערלעכקייט, מען קען אָבער בשום אופן נישט האָבן קיין טענות צו אים, למאי ער האָט די ייִדישע אַריסטאָקראַטן געוויזן אַזוי לעכערלעך...

די האַנדלונג פון „יחוס“ דרייט זיך אַרום דעם, וואָס דער אַלטער ייִדי-שער אַריסטאָקראַט הער גרויסגליק האָט פּאַרלוירן זיין גאַנץ פּאַרמעגן און דעם גאַנצן כּוח עפעס צו טאָן, אָבער נישט זיין שטאַלץ. בלאַזט ער זיך ווי אַ אינדיק און אין שטוב איז ביי אים פּוסט, די געשעפטן זענען טויט, דער זון לעאַן מוז אום ווינטער טראַגן אַ זומערדיקן מאַנטל און די דריי טעכטער מוזן גאַנצע טעג ליגן אין די בעטן. דערצו הערשט נאָך אַ זאַבאַבאַנע, אַז די גע-שטאַרבענע מוטער געפינט זיך אין שטוב...

אַנטקעגן דעם הער גרויסגליק וווינט אַ שענקערין, אַן ענערגישע מויד, וואָס הייסט ראָזע באַרנשטיין. און בכדי איינצוקויפן זיך אין יחוס, האָט ראָזע חתונה פאַר לעאַן גרויסגליק און גיט אים אַ גוטן פּוטערנעם טולופ, זאָט צו עסן און טרינקען און אַ גוט געלעגער... דער אַלטער ה' גרויסגליק לעבט אי-בער אַ גרויזאַמע „טראַגדיע“ — אַ קלייניקייט! מען טרעט זיין יחוס... אָבער די טעכטער הייבן אַן אַריינשמעקן אין שענק אַריין. עס איז טאַקע זייער פּראַסט דאָרט, אומקולטורעל, אָבער עס איז וואַרעם, היימיש, מען טאַנצט און מען שפּילט און עס זענען דאָ געזונטע בחורים.

עס געפינט זיך אין דער מיט אַ טאַנטע פון דער פּאַמיליע גרויסגליק, אַ יאַכניש-מעקלערישע ייִדענע מיט אַן אַריסטאָקראַטישן אַנשטעל און זי נעמט דאָס צונויפפירן דעם שידוך צווישן... שנור און שווער. זי וויל, אַז דער אַל-טער הער גרויסגליק זאָל אויך הנאה האָבן פון דעם לוינעוודיקן שידוך. און עס גייט אַ גאַנג. דער „וויסער ביין“ גיט נאָך צוליב אַ גוטער וועטשערע און

באקוועם לעבן. דער הער גרויסגליק בכבודו זבעצמו גייט צו זיינע פראסטע מחותנים אין שענק אריין.

און דער שידוך צווישן בורזשוי מיטן „אריסטאקראט“ ברענגט ברכה. די געשעפטן פון הער גרויסגליק ווערן באנייט און זיי גייען, די שטוב ווערט אפילו זייער פראסט אויסמעבלירט און אויסגעצירט, דערפאר אבער טרייבט מען ארויס דעם טויטן גייסט און עס ווייעט מיט לעבן.

און אז דער אלטער גרויסגליק קריכט אריין אין נייעם פראסטאקישן לעבן, הייבט דאס אים אן געפעלן. עס איז היימיש, ער איז גרייט צו געבן זיין ברכה צו דער פארלאבונג פון זיין טאכטער זאשע מיט דעם שענקער־יונג לייב. אבער — דאס וויל שוין נישט ראזע. זי האט געקויפט דעם אריסטא־קראט, נישט ער זאל ווערן א היימישער, נאר ער זאל זיך כסדר בלאזן און זי אויך אויסלערנען זיך בלאזן... זי זאגט דאס אויך קלאר ווען זי קומט אן און טרעפט דעם אלטן גרויסגליק פאני־בראטסקע היימיש מיט איר פאטער און מוטער און מיט לייבן; ווען דער אלטער הער גרויסגליק זאגט: „שוין אויס גרויסגליק! אויס, אויס... אלע זאלן זיין אינאיינעם... לאז, טאכטער, שוין, אינאיינעם“, ענטפערט ראזע: „ניין, נישט אויס גרויסגליק. איך האב חתונה גע־האט פאר די גרויסגליקס... פאר די גרויסגליקס האב איך מיין גאנץ פארמעגן צוזאמענגענומען, נישט געשלאפן, נישט דערעסן... יעדערן מיין קישן אוועק געגעבן פון אונטער מיין קאפ, יעדן מיין טעלער פון מויל אוועקגעגעבן, גע־זאמלט א גראשן צו א גראשן... אז איך זאל מיט די גרויסגליקס חתונה האבן... איר גייט און שענקט דאס אלעס אוועק... א, ניין... איר שענקט דאס נישט אזוי ביליק אוועק... טייער קאסט דער נאמען...“ און ראזע פארטרייבט לייבן.

שלום אש איז געווען אַרנטלעך צו ביידע צדדים ער האט געוויזן די לע־כערלעכקייט און פאלשקייט אויך פון פראסטן צד.

מען האט די קאמעדיע „יחוס“ אויפגענומען אויף דער יידישער גאס ער־גער ווי אויף דער נישט־יידישער, און נישט מיט רעכט. „יחוס“ איז איינע פון די בעסטע קאמעדיעס אין אונדזער ליטעראטור, וואס איז אגב זייער אַרעם אין קאמעדיעס. די כאַראַקטערס זענען בולט געשילדערט. אמת, א ביסל צו אלגעמיין, מען זעט על פי רוב מער סימבאלן פון „אריסטאקראטן“ און פאַרוועניוס ווי באַזונדערע צורהס, אַבער די סימבאלן זענען נישט קיין פאַ־פירענע, דאָס מיידל זאָשע איז געשילדערט גאַר זאַפטיק און לעבעדיק. זי איז איינע פון די האַרציקסטע מיידלעך אין אונדזער ליטעראַטור בכלל.

די טענדענץ פון דער קאמעדיע — און אַ זיטן־קאָמעדיע מוז האָבן טענ־דענץ — איז אויך זייער אַ סימפּאַטישע. זי שילדערט אין אַ זייער לעכער־

לעכער פאַרם סיי דעם „אַריסטאָקראַט“, סיי דעם פאַרוועניו. אין דעם פרט קען „יחוס“ זיין אַ פּאַסיק שטיק אַפילו פאַר אַן אַרבעטער-טעאַטער. פון אַנדערע זאַכן — און איבערהויפט פון די שפּעטערדיקע זאַכן, ווי „חיים לעדערערס צוריקקער“ און „רעווערענד זילבער“ — איז צו זען, אַז שלום אַש לאַכט נאָר פון „אַריסטאָקראַטן“ (אין גענדזנפּיסלעך), פון אמתע אַריסטאָקראַטן כאַפט ער התפּעלות. אַבער דער ווערט פון „יחוס“ ווערט דורך דעם נישט קלענער. מען קען דערפון זען, אַז פונקט ווי שלום אַש וואַקלט זיך צווישן די דאָזיקע פון די אייבערשטע גאַסן און פון די קוילער-געסלעך, פונקט אַזוי וואַקלט ער זיך צווישן סאַטירע און פּאַניגיריק, ווען ער האַט צו טאָן מיט אַריסטאָקראַטן. „יחוס“ בלייבט אין דער טענדענץ אַ פּולשטענדיק נעגאַטיווע קאַמעדיע וועגן שטייגער-לעבן פון די יידישע אַריסטאָקראַטן און פאַרוועניוס.

די זאַך איז סצעניש שיין דורך דער לעכערלעכקייט פון די פאַרשוניגען, אַבער עס פעלן אויך נישט קיין גוטע קאַמעדיע-סצענעס. סצעניש איז בלויז נישט דער שלום. די קאַמעדיע וואַלט זיך געדאַרפט ענדיקן ביי דער שטעל, ווען ראָזע פּראַטעסטירט קעגן דעם אַלטן גרויסגליקס פּאַמיליאַרישקייט מיט די פּראַסטאַקעס. דאָ איז אויך דער לאַגישער שלום פון דער קאַמעדיע. אַבער — דאָס קען שוין טאָן דער רעזשיסאָר אַליין. און אויב שלום אַש וויל דווקא אַריינפירן די סצענע, ווען ה' גרויסגליקס טעכטער שפּילן פאַר די סוחרים, קען מען די סצענע אַריינפירן פּריער. אפשר וויל שלום אַש פאַרענדיקן די קאַמעדיע אידיליש-שטיל, מאַכט ער אַ טעות. די קאַמעדיע איז אַ שאַרפע און ברוטאַלע און מוז זיך ענדיקן אין אַ ברוטאַלן טאָן.

די קאַמעדיע „דער לאַנדסמאַן“ איז אַביסל ענלעך צו „יחוס“. דאָ וויל זיך אַן אויפגעקומענער פּראַסטאַק איינקויפן אַ יחוסדיקע כּלה. די סביבה איז שוין אין דער דאָזיקער קאַמעדיע אַן אַמעריקאַנער. די „אַריסטאָקראַטן“ זענען דאָ יאַהודימשע כּלי-קודש און שלום אַש שילדערט זיי נישט נאָר לעכערלעך, נאָר אויך אַביסל שנאַרעריש און שווינדלעריש. ווי געזאָגט, האַט שלום אַש אויך זאַכן, אין וועלכע ער ווייזט אַרויס קעלבערנע התפּעלות פאַר די יאַהודים, אַבער אויף וויפל די אַריסטאָקראַטן זענען דאָ מיאוסער, איז דער אויפגעקומענער דאָ שענער. ער איז גענוג לעכערלעך, אַבער נישט אַנטיפּאַטיש. אין שאַרפּן מאָ- מענט וויל ער נישט אַוועק פון זיך, נאָר דווקא זיך אומקערן צו זיך; צום חוזק- קאַמיום קומט צו אַביסל ליריק.

אַ ייד, וואָס האַט אין דער אַלטער היים געהייסן יאַנקל דער שמיסער און אין אַמעריקע הייסט ער זשאַק לעווי און איז אַ בעל-הבית פון אַ שאַפּ, האַט היי- זער און געלט, לאָזט זיך שלייערן פון זיין כּלה מיט קעניגשטיין. איז רירנדיק

ווען ער בענקט אהיים און ווען ער קארטשעט זיך פאר ווייטיק, בשעת די כלה זיינע וויל פארלייקענען זיין "יחוס" און וויל איינריידן, אז זיין טאטע איז געווען א ראבינער און איז לעכערלעך בשעת ער מוז ריידן פון דער אפער.

דער קאנפליקט איז א טאפלטער: זשאק לעווי דער אויפגעקומענער גביר וויל זיך איינקויפן אין יחוס, וויל טרייסטן זיין אלמנשאפט און מענערישע עלנט מיט דער אריסטאקראטישער מיס קעניגשטיין, וואס רעדט דייטש, פראנצויזיש, שפילט פיאנא א. א. וו. ער לאזט זיך פון איר שליערן ווי א בער, ער ליידט אבער דערפון, וואס זי וויל פארלייקענען זיין טאטן, זיין משפחה, זיין לשון, זיין "איד" אזוי צו זאגן, טאקע א תם, א גולם ממש, אן פערזענלעכקייט, ער האט אבער בירושה אן "איד". דאס איז דער אינעווייניקסטער קאנפליקט. עס קומט אבער אויך צו א דרויסנדיקער קאנפליקט: יאנקלס שותף ברענגט אראפ קיין אמעריקע די גאנצע משפחה יאנקלס: א פעטער, א מומע, א געוועזענעם חבר, זיין געוועזענע כלה מיט דער טאכטער און צווישן די "דייטשן" (יאהודים) און יידן (אמכאניקעס) קומט צו א צוזאמענשטויס. דער קאנפליקט איז אזוי פרימי-טיוו, אז דער גאנצער עולם ווערט פארטייאיש ווי אין א רויבער-מעשה און ווען יאנקל טרייבט ארויס די דייטשן, אטעמט ער אפ און שרייט אפילו: "גוט אזוי" און אפלאדירט...

פאראן א זייטיקער מאטיוו אין דער פיעסע, וואס ווירקט סענטימענטאל; זשאק לעווי איז אלס יאנקל שמייסער געווען א חתן פאר שיינדלען, האט אין צוואנציק יאר ארום חתונה מיט שיינדלס טאכטער. "אזוי זענען זיי די מענער — זאגט שיינדעלע — שאדענען זיך צו די מאמעס און האבן חתונה מיט די טעכטער". א פרוי ווערט אויס פרוי, ווען זי ווערט אלט, א מאן — נישט.

שלום אש בלייבט דער ריטער אין דער יידישער ליטעראטור. ווייניק יידישע שרייבער האבן אזא באציונג צו דער פרוי...

אויך "דער לאנדסמאן" איז אין דער טענדענץ פון די סימפאטישערע זאכן שלום אשס, כאטש אידיילישקייט פארט זיך שוין דא מיט גבירישקייט, כאטש עס שמעקט מיט קליינבירגערלעכע חלומות, איז דאך פאראן עפעס פון דער קוילער-געסל ווויליונגערישקייט.

וועגן ווערט פון דער פיעסע קומט מיר אויס איבערחזרן דאס, וואס איך האב געזאגט אין א רעצענזיע וועגן א. מארעווסקיס אויפפירונג פון "לאנדס-מאן" (געדרוקט אין "די פרעסע" פון 27-טן מאי 1928, ווארשיינלעך האב איך געזאגט לערך דאס זעלביקע וועגן יצחק דייטשס אויפפירונג פון דער זעלבי-קער קאמעדיע אין דער ווינער "פרייער יידישער פאלקס בינע", בראש מיט

באַראַטאָוו, אָבער יענע רעצענזיע, געדרוקט אין קעשענעווער „אונדזער צייט“ האָב איך שוין נישט אונטער דער האַנט):

„די פאַרשויןען זענען איבערגענוג פאַר אַ קאַמעדיע, פון דעסטוועגן איז קיין קאַמעדיע ביי שלום אַש נישט געוואָרן. פאַראַן אַ פאַר בילדער, אייניקע גאַר בלייכע, וועלכע מען קאָן מיט שפּיל קוים ראַטעווען און פאַראַן אַ פאַר סצענעס, וואָס זענען זייער דינאַמיש, רייסן מיט קודם כל די שווישפּילער און במילא אויך דעם עולם. איבערהויפּט זענען דינאַמיש די טראַגיקאַמישע סצענעס.

קיין ספעקטאַקל האָט מאַרעווסקי נישט אויסגעבויט, ווייל אָן ליים מאַכט מען קיין ציגל נישט. עטלעכע סצענעס האָט ער אונדז געגעבן גלענצנדיקע. פאַראַן אַ וויץ; אַ מענטש האָט געגעסן איין בייגל, צוויי, דריי אַאָז״ו און איז נישט זאָט געוואָרן, ערשט ביים צענטן בייגל איז ער זאָט געוואָרן, האָט ער גע-זאָגט, איך זאָל געווען וויסן, וואָלט איך אָנגעהויבן פון צענטן. מיר האָבן ביים שטאַרקן און שיינעם שלום פון צווייטן אַקט און טאַקע ביים שלום פון דער פּיעסע געהאַט דאָס געפּיל, אַז מיר האָבן אויפגעגעסן דעם אַכטן, ניינטן און צענטן בייגל, די ערשטע זיבן בייגל האָבן אונדז געפּעלט און מיר זענען גע-בליבן הונגעריק“.

אַ קאַמעדיע איז אייגנטלעך אויך דער איינאַקטער, „אום ווינטער“, כאַטש מער ווי איין ביטערן שמייכל וועט מען ביי דער דאָזיקער זאָך נישט טאָן. די סביבה איז דאָ כמעט די זעלביקע, וואָס אין „יחוס“, אָבער דאָרט איז די מאַמע געשטאַרבן און דער טאַטע געבליבן לעבן און דאָ איז דער טאַטע געשטאַרבן און די מאַמע איז געבליבן. די אלמנה דבורה האָט צוויי טעכטער, ראַמאַ, פון אַריבער שלושים, שוין אַ פאַרוועלקטע צילקע, זי האָט אַזוי לאַנג „געצילקע-וועט“ ביז זי איז געבליבן אָן גאַרנישט און יולקאַ, אַ צוואַנציק-יאַריקע, אַ מיידל אין סאַמע בלי, וואָס מוז וועלקן צוליב דער שוועסטער — צו דער על-טערער שוועסטער קומען שוין קיין שדכנים אויך נישט, אָבער צו דער יונגער יאָ. און אַ שדכנטע רעדט איין דער אַלטער דבורה, אַז זי זאָל די עלטערע טאַכ-טער אַוועקשיקן און פאַרקנאַסן די יינגערע. די אַרעמע מוטער קען דאָס נישט טאָן, זי נעמט שמועסן איבער דער עלטערער טאַכטער און יענע פאַרשטייט, אַז מען וויל זי פאַרקנאַסן און זי זאָגט: „אַלואָ, וואָס וויל די מאַמע האָבן, אַז איך זאָל אַ כלה ווערן? גוט, איך וועל ווערן. איך וועל נישט קוקן, צי ער גע-פּעלט מיר יאָ, צי ניין...“ דאָס איז אייגנטלעך דער וויץ, דער ביטערער וויץ פון דער פּיעסע.

די פּיעסע הייסט „אום ווינטער“, ווייל די האַנדלונג קומט פאַר אום ווינ-

טער, אבער די קעלט ווערט סימבאליש, עס איז נישט פשוטע קעלט, נאר נשמה קעלט... דער דאזיקער מין סימבאליזם איז טשעכאוישע טענער: עס ווייעט מיט טראגיקאמישן זאך איז געשריבן אין טשעכאוישע טענער: עס ווייעט מיט טראגיקאמישן אומקום, מיט טויטן שמיכל. און פונקט ווי אלע טשעכאוישע טראגעדיעס האבן פארלוירן זייער שארפקייט, האט אויך די דאזיקע זאך פארלוירן איר ווערט. שלום אש איז מער אידיליקער, ווי דראמאטורג, דאס הארמאנישע כאפט ער גיכער, ווי דעם קאנפליקט. ער האט צום הארמאנישן מער איבערלעכע בא-ציונג, מער כח דאס ארויסצוברענגען, אבער ער האט דאך צוגעגעבן א בא-שטימטן עפעס דער יידישער דראמע, דער ארעמער אידישער קאמעדיע האט ער צוגעגעבן צוויי ווילע קאמעדיעס און וואלט געקענט צוגעבן מער... פארן קאמישן האט ער א באשטימטן חוש. קאן זיך מאכן, אז ווען ער וויל זיך נישט דווקא דראפען צום הויך-פאטעטישן, וואלט ער אין דער קאמעדיע א סך העכער דערגרייכט...

— 5 —

אונטערזעלע - דראמען

פון „קוילער געסל“ ציט זיך א געוויסער וועג צו דער אונטערזעלע, דאס איז, דוכט מיר, אן אומבאשטרייטבארער פאקט. יעקל שאפשאוויטש, דער העלד פון שלום אש „גאט פון נקמה“ זאגט, אז דער פאטער זיינער איז געווען א בעל-עגלה. דער רויטער לייב, דער טאטע פון מאטקע גנב, איז ווידער א ייד פון קוילער געסל און א פנים, אז שלום אש איז אויך דורכן קוילער געסל געקומען צו דער אונטערזעלע. ער האט נאכגעפאלגט זיינע העלדן, אייניקע יאטן פון דער חברה „דריי פייען“ זענען אוועק אין דער וועלט פון פרויענהאנדל און רויב און דער דיכטער איז געגאנגען קוקן, וואס מיט זיי איז דארט געווארן. פרץ האט געזאגט וועגן „גאט פון נקמה“, אז אש איז געווען דארט, ווהין אלע יונגעלייט גייען, אבער געווען ווי א דיכטער און אנגעשריבן זיין ווידער-בארן צווייטן אקט און צוגעטשעפעט צו אים אן ערשטן און א דריטן. אין איין פרט איז פרץ זיכער געווען גערעכט: דער צווייטער אקט איז בלי שום ספק דער בעסטער פון שלום אש בארימטסטער פיעסע. דאס איז די ערלעכע פא-עמע, א געזאנג צו דער מענטשלעכקייט פון דער פרוי, וואס געפינט זיך אין דער טיפסטער געזונקענקייט. דער צווייטער אקט איז דער בעסטער, הגם אויף דער בינע קומט ער ארויס דער ערגסטער. די סיבה איז א פארשטענדלעכע: דער צווייטער אקט ווייזט פראסטיטוטקעס, וואס זענען עמפינדלעך ווי די רייב-סטע פרויען און דער מאיאווער רעגן ווירקט אויף זיי, ווי אויף אומשולדיקע

קינדער. דער צווייטער אַקט ווייזט ווי אַ פּראָסטיטוטקע (מאַנקע) פּאַרפירט אַ קינד (רבקה'לען) און טוט דאָס דערביי נישט מיט קיין געמיינליכע און רישעות, נאָר מיטן גאַנצן האַרצן, טוט דאָס ווי אַ צאַרטע פּרוי... און בכדי דאָס דאָזיקע איבערגעבן, דאַרף מען געפינען די גאַלדענע מיט און טעאַטער איז על פי רוב נישט די גאַלדענע מיט, נאָר דער עקסטרעם. טעאַטער האָט ליב די שאַרפע ליניע. קומען די פּערזאָנען פונם צווייטן אַקט אַרויס אויף דער בינע, אַדער ווי מלאכים, אַדער ווי טיילוואַנים און זיי דאַרפן זיין אונטערוועלטמענטשן, פון דרויסן און איבערווייניק מענטשן. אויף די נישט-ייִדישע בינעס קומט דער צווייטער אַקט אַרויס בעסער, ווייל נישט ייִדישע אַקטיאָרן און אַקטריסעס זענען קולטיווירטער און ראַפּינירטער און זענען בכוח אַרויסצוברענגען אַפּ-געווישטע ליניעס. אין גאַנצן, וואָס שלום אַש האָט געוואַלט ווייזן, קומט אויף דער בינע נישט אַרויס. דער בעסטער אַקט שלום אַש (פון אלע זיינע פּיעסן) קריגט נישט קיין טעאַטער-פאַרקערפּערונג און די בעסטע אינטערפּרעטאַ-ציע פאַר אים איז אונדזער פּאַנטאַזיע...

פּרץ איז געווען גערעכט, ווען ער האָט געזאָגט, אַז דער צווייטער אַקט איז דער בעסטער, ער האָט אַבער פּאַרט מגזם געווען, ווען ער האָט געזאָגט, אַז דער ערשטער און דריטער אַקט זענען צוגעטשעפעט. און ער האָט אויך מגזם געווען, ווען ער האָט געמיינט, אַז דער אָנהויב איז ביי שלום אַשן געווען דאָס הייזל. דער אָנהויב איז געווען דער העלד און צוליבן העלד איז שוין געקומען דאָס הייזל. שלום אַש האָט מסתמא געקענט יעקל שאַפּשאַוויטשעס טאַטע און ער איז געגאַנגען זען, וואָס דער זון טוט און דערזען, אַז ווען דער זון איז גע-וואָרן טאַטע, האָט ער אָנגעהויבן לעבן אַ טראַגעדיע.

ס'איז שווער צו שרייבן וועגן „גאָט פון נקמה“. קיין שום פּיעסע האָט מען ביי אונדז נישט אַזוי פיל אַרומגערעדט, אַרומגעשריבן, ווי די דאָזיקע. מען האָט שוין, דוכט זיך, געזאָגט אַלצדינג וועגן איר. און — ווען עס וואַלט דער-לויבט געווען צו נוצן אַ מליצה, וואַלט איך געזאָגט, אַז מיין פּעדער קריכט שווער, ווען איך האַלט איצט אין אַפּשאַצן „גאָט פון נקמה“.

דער רוב פון די אורטיילן (אין דער ייִדישער קריטיק און פּרעסע) איז אין דער לעצטער שעה געווען אַ נעגאַטיווע און אַ נישט-גערעכטע. איך זאָג דאָס נישט, ווייל איך וויל זיין גערעכט, נייערט ווייל ס'איז מיין פּעסטע איבער-צייגונג. עס שטייט פאַר מייער אויגן די לעצטע פאַרשטעלונג, וואָס איך האָב געהען פון „גאָט פון נקמה“ (פאַראַן אין דעם שוין איבער אַ האַלב טויז יאָרן) און דער איינדרוק איז פּריש. אַ דראַמע, אַ מענטשלעכע דראַמע! נישט אַן פּע-לער, נישט גאָר קיין פאַרטיפּטע אַבער אַ טיפע און דערשיטערנדיקע...

יעקל שאַפּשאַוויטש איז, דוכט זיך, מער חיה ווי מענטש, ער איז בכל אופן מענטש פון נידעריקסטן סאָרט. ער האָט נישט קיין באַוווּסטזיין, קיין רעכטן פאַרשטאַנד אָפּילו, קיין געוויסן. זיין גלויבן איז אַ גלויבן פון אַ געצנדינער. און דאָך איז ער אַ מענטש. זיין טיפּסטער וויי, אַ וויי וואָס מאַכט אים חרוב, איז אַ גייסטיקער, נישט קיין פיזישער... דער גייסטיקער ווייטיק ווערט ביי אים אַ פיזישע. ער האָט דוכט זיך, גאַרנישט פאַרלוירן, ער האָט זיין פאַרמעגן, זיין ווייב, זיין טאַכטער. עס איז געשען נאָר, וואָס זיין טאַכטער האָט אָנגעהויבן ווערן דאָס זעלביקע, וואָס אַלע מענטשן פון זיין אַרום זענען, דאָס זעלביקע, וואָס זיין ווייב איז געווען און פון דעסוועגן ריטשעט ער פאַר ווייטיק, וואָס ער איז געווען איז ער געווען, אַ דור וויל ער לאָזן אַ בעסערן... „דער מענטש — זאָגט גאַרקיס אַ העלד — שטרעבט צום העכערן“...

און אָפּילו אין זיין קליינלעכער געמיינקייט איז ער אויך טראַגישער מענטש. ער פאַרשטייט נישט, אַז דער פאַטאַלער סוף האָט געמוזט קומען, אַז די טאַכטער מוז ווערן, וואָס אַלע אַרום איר זענען. ער ווייסט נאָר, אַז פאַר גאָט איז זיין מסחר אַ זינד און ער איז אַ בטוח זיין גאָט — דורך זיין שליה דעם רב — אַז ער וועט זיך פון דעם דאָזיקן מסחר אָפּלאָזן, ווערן אַ פּערד־הענדלער, ווי זיין טאַטע. ער איז אַ געצנדינער, דער באַגריף פון גוטס און שלעכטס איז ביי אים פאַרבונדן נאָר מיט גאָט, מיט מענטשן האָט דאָס קיין שייכות נישט און גאָט אַליין נאָרט ער אויך אָפּ. ער בלייבט פאַרט ביי זיין „מסחר“, ווייל „ביי פּערד וועסטו אַ כשרן גראַשן נישט פאַרדינען“... דאָס איז אַ טראַגישע נישט נאָר פון פינצטערן יעקל שאַפּשאַוויטש, נאָר פון אַ סך מענטשן. דער מענטש איז אין אייביקן גערענגל צווישן זינד און ריינקייט. ער וויל מיטן גוף זינקען אין דער זינדיקייט און מיט דער נשמה שוועבן אין גן עדן... טראַכט אייך אַריין, וועט איר געפינען אַן ענלעכקייט צווישן יעקל שאַפּשאַוויטש און צווישן מענטשן מיט סאַציאַליסטישן אָדער קאָמוניסטישן באַוווּסטזיין, וואָס פירן אַ לעבן פון עקספּלאַטאַטאָרס.

אודאי האָט „גאָט פון נקמה“ אויך פעלערן. די מעשה מיטן אַריינשטעלן די ספּר־תורה צו רבקה־לען אין צימער אַריין איז אַן אויסגעטראַכטע, אויף דער יידישער בינע קלינגט זי ליגנעריש. פאַראַן נאָך אייניקע טעכנישע פע־לערס, אָבער אין גאַנצן גענומען איז דאָס אַ דראַמע און אַ פאַרשטעלונג. און ער האָט מוט. אויב ער ווייזט אונדז דעם מענטש אין דער גאַסן־פּרוי און אָפּילו אין פעטער, ווייזט ער — פון דער אַנדערער זייט דאָס אוממענטש־לעכקייט פון די כלי קודשניקעס, פון די פרומע ר' אליס, וואָס האַנדלען מיט אַלץ און פאַר אַ פאַר גראַשן זענען זיי גרייט מכפר צו זיין אויף די שווערסטע זינד...

שלום אש איז דאָ נישט נאָר אַן אידיליקער, נאָר אויך אַ דראַמאַטורג, ער איז פול מיט דינאַמיק. עס האָט אים אַ ברי געטאָן און ער בריט אונדז אָפּ. ס'איז די דראַמאַטישטע פּיעסע שלום אָשס, נאָך איינע אַזעלכע האָט ער נישט.

שלום אָש האָט נאָך צוויי דראַמען פון דער אונטערזעלסט: „מאַטקע גנב“ און „דער בונד פון די שוואַכע“. „מאַטקע גנב“ האָט ער אַליין איבערגעמאַכט פון זיין ראַמאַן אינטער דעם זעלבן נאָמען. על פי רוב געראַטן נישט די פּיעסן, וואָס זענען איבערגעמאַכט פון ראַמאַנען. אַלעקסאַנדער דיומאַס באַרימטער ראַ-מאַן „די קאַמעלען דאַמע“ האָט אַ סך מער ווערט ווי זיין באַרימטע דראַמע אונטערן אייגענעם נאָמען. שלום אָשס ראַמאַן „מאַטקע גנב“ פאַרמאַגט אַ סך מער ברייטיקייט, ווי פאַרטיפטיקייט און משה ליטוואַקאָוו איז געווען זייער און זייער גערעכט, ווען ער האָט געזאָגט, אַז דער דערמאַנטער ראַמאַן איז אַ סך מער פאַרכאַפנדיקער לייען-שטאַף, ווי עפּעס אַנדערש. עס איז אַ בוך מיט אַ ביסל אַן עקזאָטישער סביבה, מיט נישקשה אָנגעשטראַכענע פאַרשוניגען און העלדן, מיט אַן אינטערעסאַנטער האַנדלונג און מיט אַ שיינער שפּראַך — שלום אָשס שפּראַך! — אָבער איבערלייענענדיק ווערט מען בעצם געוווּיר באַקאַנטע זאַכן, אַז די אונטערזעלסט-מענטשן פאַרמאַגן מענטשלעכע עמפּינדונגען און אַפילו שטרעבונגען, חלומען זיך אַרויסצורייסן און די סביבה פאַרשלינגט זיי און לאַזט זיי נישט אַרויס. דאָס וואָס אָש האָט געוואַלט זאָגן אין „מאַטקע“, האָט ער שוין געזאָגט אין „גאָט פון נקמה“. די דראַמע איז אַרויס צעריסן. דער אַנ-הויב ווערט עפּעס פאַרלוירן. און דער אָנהויב איז דוקא זייער וויכטיק. עס ווערט דאַרט אַזוי בולט באַטאָנט, אַז די אונטערזעלטיקעס זענען קינדער פון דלות. מאַטקעס מאַמע, זלאַטע, זאָגט: „איך האָב אים דען עסן געגעבן, אַז ער זאָל נישט גנבענען? פון וויגעלע אַן האָט ער זיך געמוזט דערנערן, די מילך זיינע האָב איך נאָך פאַרקויפט, איידער ער איז געבוירן געוואָרן, פאַר די זשאַכלינערס איי-ניקל האָב איך זיין מילך פאַרקויפט“. און דאָך מוז אים די אייגענע מאַמע אַרויסזאָגן. זי זאָגט אים: „גיי, מאַטקע, אין דער גרויסער וועלט אַריין, דו האָסט נישט קיין טאַטן, נישט קיין מאַמען, אַ יתום ביסטו געבוירן אויף דער וועלט“... אויף דער בינע קלינגט דאָס מעלאַדראַמאַטיש און דערצו איז אויף דער בינע נאָך נישטאַ דער אמת'ער מאַטקע, נאָר דאָס קינד, ווערט דאָס אין גאַנצן אָפּ-געווישט. אין משך פון די פראַגמענטאַרישע דריי אַקטן ווערט ווידער אַמאַל אַרויסגעבראַכט, אַז זונהס האָבן אויך עמפּינדונגען, חלומות און שטרעבונגען און דאָס איז נישט מער ווי אַ שוואַכער און בלייכער וואַריאַנט פון „גאָט פון נקמה“. דאָס מענטשלעכע פון מאַטקען ווערט אַ סך ווייניקער אַרויסגעבראַכט ווי דאָס וויליונגערישע און עס בלייבט נישט מער ווי די מעשה, אַז מאַטקע

האָט געוואָלט ווערן אַ לייט און ס'איז אים נישט געראַטן. די דראַמע פעלט. דאָס נאַקעט מאַכן דעם פרומען מלכן, וואָס פרייט זיך מיט מאַטקעס געלט און זאָגט „ווער דאַרף דען וויסן פון וואַנען ער האָט דאָס געלט“, איז שוין אויך נישט ניי.

און אויף וויפל די פראַגמענטאַרישקייט פון דער פיעסע גיט נישט קיין מעגלעכקייט צו מאַכן אַ ספעקטאַקל און ברענגט אַרויס נאָר די מעשה, נישט די דראַמע. אויף אַזוי פיל און נאָך מער פאַרשונדעוועט מען די פיעסע. מען ברענגט אַרויס וויליונגערישקייט און ליבע צו אַ מאַמען. י. א. סאַמבערג איז אַ געוויסער אויסנאַם, ער ברענגט אין מאַטקען אַרויס אַ קאַנצענטרירטן פראַס־טאַקישן פּוילישן ייִדן, וואָס איז אַוועק אין דער אונטערוועלט, אָבער ער גיט נאָר דעם פאַרשוין, נישט די דראַמע. און ער גיט נישט, ווייל ס'איז נישטאַ... „דער בונד פון די שוואַכע“ איז זייער אַ שיינע שפּיל. די איינציקע שפּיל ביי שלום אַש'ן. אונדזער דראַמאַטורג ווייזט זיך דאָ אַן אייגנשאַפט וואָס ער ווייזט זייער זעלטן. פאַנטאַזיע. די דאָזיקע פיעסע, וואָס איז פון די בעסטע ביי שלום אַשן און טאַקע אין גאַנצן אידישן רעפּערטואַר, איז לחלוטין אומבאַקאַנט. זי איז נישט פון ייִדישן לעבן, די העלדן זענען אַלע פּאָליאַקן. פאַראַן איין ייִד, וואָס שפּילט קיין שום ראַלע נישט. עס קומט פאַר אַ געראַנגל צווישן געשלאָגן גענע מענטשן און צווישן מענטשן, וואָס הערשן מער אָדער ווייניקער. די גע־שלאָגענע זענען צוויי. דער ערשטער איז דער אַרבעטער סטעפּאַן באַרטקע־וויטש, וואָס איז סעפּאַרירט פון זיין פרוי צוליב שכרות און שיכורן האָט ער אָנגעהויבן צוליב דעם, וואָס זיין פרוי יאָדוויגע באַרטקעוויטש האָט אָנגעהויבן פירן אַ ליבע מיטן געוועזענעם קונסט־מאלער אַנדרזשעי און די צווייטע גע־שלאָגענע איז אַנדזשעיס פרוי העלענאַ, אַ געוועזענע שיינהייט, וואָס האָט איצ־טער זעקס קינדערלעך און איז אונטערן קנאַפל פון איר מאַן דעם „קינסטלער“, שיכור און אוממענטש, וואָס פירט אַ ליבע מיט יאָדוויגע באַרטקעוויטש, ווייל זי האָט געלט. די הערשער זענען, פאַרשטייט זיך, יאָדוויגע און אַנדרזשעי. און אַט קומט פאַר, ווי מען וואַרפט אין אַ ביינאַכט אַריין סטעפּאַנען צו העלע־נען, ווייל אַנדרזשעי וויל בלייבן פריי, מיט יאָדוויגען. צווישן די ביידע גע־שלאָגענע קומט פאַר אַ שוואַכער שמועס. העלענאַ רייצט זיך מיט סטעפּאַנען, וואָס דאָס ווייב האָט אים אַרויסגעוואַרפן און סטעפּאַן רייצט זיך צוריק מיט העלענען. אָבער פון רייצן זיך גייען זיי איבער צו צערטלעכקייטן. זיי הויבן זיך אָן שפּילן אין מאַן און ווייב, העלענאַ טראַגט זיך אַוועק אין דער פאַנטאַזיע און לעבט ווידער איבער איר האַניק־חודש מיט איר מאַן דעם קינסטלער, ווען ער האָט זי געמאַלן אַלס מאַדאַנע און סטעפּאַן לעבט ווידער איבער זיין קינדערהייט און זיין מאַמעס צאַרטקייט.

ביידע ווערן אנטשלאפן און עס חלומט זיך זיי, אז העלענאָ ווערט קע-
ניגן, סטעפאַן קעניג און די קינדער, די זעקס גאַקעטע און הונגעריקע קינדער
— כאַפּן די טרומפייטן און פויקן און מאַכן אַ וואַרע.

און דער חלום-פאַנטאַזיע ציט זיך. אין מאַרק ביי אַ פּלומפּ פּייערל זיצט
אַ שטיק געשלאָגענע און געפלאָגטע אונטערוועלט: די פּראַסטיטוטקע, דער
שיכור, דער אַרעמאַן, צו זיי קומט צו דער נאַר און דאָס ממורל. בעסער פון
אַלע איז דער נאַר, ער רעדט זיך איין, דעם אַרעמאַן שטייט נישט אָן דאָס
ממורל, ער וויל דאָס פאַריאַגן. דער אַרעמאַן איז הער אַריסטאָקראַט און דער
בעלי-חוס... דאָס ממורל איז אַ ווונדערלעכע פיגור. אַ קינד פון זינד און הפּ-
קרות, אַ קריפל, וואָס איז אַ קללה.

און צו דעם דאָזיקן געזינדל קומען אָן העלענאָ, סטעפאַן און די קינדער,
עס קומט אָן דער קעניג, די קעניגן, מיט די פּרינצן... און זיי גייען באַפּרייען
אַלע שוואַכע און געשלאָגענע. „מיר זענען — זאָגט סטעפאַן — אַלע איין
משפּחה הינט. אויף דער גאַס וואַלגערן מיר זיך אַרום, קומט הינט! מיר שליסן
אַ בונד היינט — וואַרף אַראָפּ די קייט, ווער באַפּרייט און שאַקל דיך אָפּ,
ווי מען טרייסלט אַראָפּ פון זיך דעם שטויב... און צו הער פּראַסטיטוטקע זאָגט
סטעפאַן: „ביסט אונדז אַלעמען גלייך. דיין לעבן איז שמוציק געוואָרן, דיין
בשמה איז ריין. וואָש דיך גאַר אָפּ פון דער זינד. וואַרף אַראָפּ די קללה פון
דיינע פלייצעס און דו וועסט ווערן אַ מענטש.“ און אזוי מאַכן די שוואַכע אַ
בונד און לאָזן זיך אין מאַרש ביז זיי כאַפּן זיך אויף.

אויך דאָ איז דער אויספיר דער זעלביקער: אונטערוועלטניקעס זענען
אויך מענטשן. אַבער דער צוגאַנג איז אַ נייער. ס'איז אַ שפּיל פון דער פּאַנטאַ-
זיע פּול מיט געמיט, ס'איז אַ ליכטיקער שטראַל אין דער פינצטערניש, דער
חלום פון געשלאָגענעס... דאָס, וואָס שלום אַש האָט דערגרייכט אין „גאַט פון
נקמה“ מיט זיין קלאַסן-רעאַליזם, האָט ער דערגרייכט אין „בונד פון די שוואַ-
כע“ מיט זיין הערלעכער פּאַנטאַזיע.

די צוויי אונטערוועלט-פּיעסן „גאַט פון נקמה“ און „דער בונד פון די
שוואַכע“ באַשטעטיקן פאַר שלום אַשן אַ רעפּוטאַציע פון דראַמאַטורג און זאָגן
עדות, אַז כאַטש ער איז אַ ליריקער, פעלט אים דאָך נישט קיין חוש פאַר דינאַ-
מישקייט און עס פעלט אים נישט קיין דראַמאַטישע קענטעניש.

שלום אַשם נייעסטע צוויי דראַמען

אייגנטלעך האָט שלום אַש אין די לעצטע דריי יאָר אָנגעשריבן נייע דריי דראַמען: „קוילן“, „רבי ד׳ר זילבער“ און „יוסף“, אָבער וועגן „יוסף“ האָב איך שוין גערעדט אין קאָפיטל וועגן די ביבלישע פּיעסן. וועגן „קוילן“ האָב איך בשעתו אָנגעשריבן אַ רעצענזיע (אין „די פּרעסע“ פון 28-טן נאָוועמבער 1928) און די דאָזיקע לייענער, וואָס האָבן אַ גוטן זכרון, וועלן מיר מוחל זיין, אויב זיי וועלן דאָ טרעפן כמעט דאָס זעלביקע. איך האָב איצטער ווידער דורכ־געשטודירט די דערמאָנטע דראַמע און איך האָב — מסכים געווען מיט מיינע מיינונגען פון צוריק מיט קאַרגע אַנדערהאַלבן יאָר. דאָס געשעט אַזוי זעלטן... אַ סך מאָל איז מען נישט מסכים מיט דער אייגענער מיינונג אַפילו פון היינט...

י. ל. פּרץ האָט אַ נאָמען געגעבן אַן אַרטיקל איבער שלום אַשן „אַש“ און האָט עס אָנגעהויבן מיט די ווערטער (לערך) „נישט אויסגעלאָשן אַש נאָר שלום אַש, וואָס פּלאַמט כּסדר אויף און ברענט“. מיר דערפילן דעם אמת פון די דאָ־זיקע ווערטער אַ סך מאָל. אַט דוכט זיך, איז שוין „חסל סידור אַש“, אָפּגע־פּלאַמט, אויסגעפּלאַמט און שוין טאַקע געוואָרן אַש און אַט צעפּלאַקערט ער זיך און ברענט ווידער... ס׳איז נאָר אַ פּאַרדרוס, וואָס ער צינדט זיך אָן און ברענט צו פיל געטער און געצן (און אפשר פּלאַמט ער אַזוי שטאַרק, ווייל ער האָט אַ סך גלויבנס) אָבער ער ברענט און דערוואַרעמט...

„קוילן“ הויבט זיך אָן רעאַליסטיש. דער ערשטער אַקט איז אַ לעבנס־בילד, מיר זעען פאַר זיך פּויערים פון פאַרשידענע לענדער און נאַציעס, וואָס זענען פאַרבלאָנדזשעט געוואָרן קיין אַמעריקע, זענען געוואָרן קוילנגרעבער און בענקען נאָך אַ שטיקל ווייכער מיסטיקער ערד. די אַלטע פּאַליאַטשקע זאַסלוטשאַ פּרוווט זיך אַפילו זאָגן: „וואָס איז דער חילוק פון וואָס דו ציסט דיין חיונה, פון דער זאַנג, אָדער פון דער קויל? דאָס איז נישט דיינס און יענץ איז נישט דיינס. און די קויל איז אַזאַ גאַטס באַשעפּעניש ווי די זאַנג, ביידע קומען זיי פון דער ערד, אָבער איר מאַן דער פּאַטער סעווערין זאָגט: „אַרבעטנדיק אין פעלד ביי דער זאַנג האָסטו גאַטס הימל איבער זיך, ביי דער קויל אָבער זעסטו קיין זאָך נישט, נאָר די קויל און די נאַכט און עס דוכט זיך, אַז דו דינסט נישט צו גאַט, נאָר צום טייוול“ און אַזוי טראַכטן אַלע שאַכטיאַרן פון אַרום. זיי חלומען פון אָפּשפּאַרן געלט און אַהיים פאַרן, אָבער דער פעדלער (אַ מין קוענ־טעניק) חזקאל (אַ ייד) זאָגט, וואָס ס׳ליגט ביי אַמעריקע אין מויל, וועסטו שוין

נישט אַרויסנעמען, נישטאָ וואָס צו מאַכן, און ער זאָגט צום איטאַליענער טאַני, וואָס וויל אַהיים פאַרן ווייל זיין שכן איז געשטאַרבן און ער קען ביליק אַפּקויפּן זיין וויינגאַרטן; נישט איין מאָל שוין געהערט דעם זעלבן שפּרוך. געזען מענטשן, וואָס קומען פון כינע, טערקיי, פון אונדזערע מקומות און אַלע האָבן זיי געזונגען דאָס זעלביקע לידל: אַנזאַמלען געלט אויף אַן אייגן פעלד, אויף אַן אייגענעם גאַרטן און אַט ליגן זיי אַלע אונטער די מינעס באַגראַבן. און ווען דאָס מיידל ווערושקאַ, וואָס האַלט ביי אַ כלה ווערן, קומט אַריין מיט אַ ביסל שוואַרצע ערד, וואָס זי האָט געפונען, ווערט אַ רייסעריי איבער דעם, דער גרעק בעט אים לאָזן כאַטש אַ שמעק טאָן און ווערושקאַ האָט מורא, אַז „עס וועט אויסגעוועפט ווערן“... אַזוי זענען די נאַטור-מענטשן, וואָס זענען אַרויסגעריסן געוואָרן פון דער פּרוכטבאַרער ערד און אַרויפגעוואָרפן געוואָרן אויף קוילן...

אין צווייטן אַקט איז דאָס בילד נאָך אויך רעאַל. די געוועזענע פּויערים אַרבעטן ביי די קוילן און שרעקן זיך פאַר זיי. אַנטאָן זאָגט, אַז מען ווייסט נישט, צי די קוילן קומען „פון גאַט צי פון טייוול“ און אַלע דערציילן מעשיות וועגן די „קוילן קעניגס“, וואָס ווערן געשטערט אין זייער רוי, ווערן בייז און פאַרשיטן די קוילן-גריבער. (אַט אַזוי שאַפן זיך אַבערגלויבערישע לעגענדעס). שלום אַש האָט אונטערגעהערט נאָר די געדאַנקען פון די שאַכטיאַרן אַבער נישט זייער לשון, די שפּראַך ריידן זיי כסדר שלום אַש. אמת, שלום אַש יכולט, ער האָט אַ שיינע שפּראַך, אַבער ביי אַנטאַנען, סלושן און אַנדערע פּויערים און פּויער-טעס אין מויל, קלינגט די דאָזיקע שפּראַך אַביסל פאַלש און נישט איבער-צייגנדיק.

ס'קומט צו אַ פאַרשיטונג... עס הויבט זיך אָן אַ פּאַניק, מען וויל זיך נע-מען שלאָגן, שטופן, אַבער דער העלד זייצעוו לאָזט נישט. ער האַלט, אַז גע-ראַטעוועט דאַרף ווערן נאָר דער דאָזיקער, וואָס וועט נישט אויסגעבן די ענער-גיע. אַט ווי ער גיט דאָס צו פאַרשטיין: „גיט אַ געלעגנהייט דאָרט אויבן אַדורכ-צועגעבערן זיך צו אונדז, זיי רייסן זיך צו אונדז, דאָס ווייב, דאָס קינד און דער פּריינט, דער קאַמעראַד, זיי רייסן זיך צו אונדז ווי מיר צו זיי, דורך דעם, זאָג איך אייך, האַלט איין די כוחות“. אַבער זיי שלאָגן זיך אַלץ און ווילן דורכ-בויערן די וואַנט. זייצעוו געלינגט די שאַכטיאַרן איינצושטילן מיט אַ מעשה וועגן דעם, אַז ס'איז נישט ווייט פאַראַן אַ לאַנד מיט ערד מיט בלומען און ברויט און אַלע לאָזן זיך פאַרוויגן אין חלום און ווערן פּאַסיוו.

אין דריטן אַקט, ווערט די דראַמע פאַרוואַנדלט אין אַ מיסטעריע. דאָס רעאַלע פאַרשווינדט, די בינע פילן אָן פּערזאָניפּיצירונגען פון קוילן-עלעמענטן.

ווי: אנטראצייט, קאך קוילן, טארף, אסיד, גריפל, דימענט קויל, עלעקטרישע קראפט און אומדערפארשטע קראפט. דער גאנצער אַקט דערמאָנט אַביסל אין מעטערלינקס „בלויזען פויגל“ און אַ ביסל אין אַלטן „שיר היחוד“, וווּ ס'ווערן איבערגעגעבן די תפילות פון אַלע חיות, בהמות און עופות... עס זענען פאַראַן אינטערעסאַנטע בליצן אין די שמועסן צווישן די אויסגערעכנטע שטאַפן און דער הויפט געדאַנק, אַז זיי גייען חתונה האָבן און פון דער חתונה קומט די פאַרשיטונג, איז אַ שיינער, אַוטאָפּיש אַשישער, אָבער אין גאַנצן מאַכט די מיסטעריע נישט קיין איינדרוק.

דער פערטער אַקט איז שוין אַ געמיש צווישן מיסטעריע און רעאַליזם. די פאַרמאַטערטע שאַכטיאַרן האָבן זיך געלאָזט איינריידן פון זייצעוון אין זיין מעשה וועגן ערד און זיי דערזעען שוין אין דער קראַנקער פאַנטאַזיע אַ גע־בענטשט פּעלד מיט תבואות און ברויט.

זייצעוו נעמט שרייען, אַז דאָס איז נאָך נישט דאָס צוגעזאַגט לאַנד, ס'האַט קיין הימל נישט, אָבער זיי ווילן אים נישט הערן, זיי „עסן“ און „טרינקען“ און „לעבן“ מיט די ווייבער, וואָס דערשיינען פאַר זייערע אויגן... דער געדאַנק איז אַביסל צעשווומען: לכתחילה מיינט מען, אַז דאָס קומט פאַר אַ קאַמף צווישן די דאָזיקע, וואָס ווילן זיך אומקערן צו דער ערד; שפעטער גיט מען זיך ערשט אָפּ חשבון, אַז דער זין איז אַן אַנדערער, די מאַסע האָט זיך צופיל פאַרגלויבט אין זייצעוו'ס מעשה, געוואָרן פאַסיוו, זיך נישט געווערט קעגן טויט און אומגע־קומען. דער איינציקער, וואָס האָט זיך געווערט איז געווען גראַד — זייצעוו. און ווען די דרויסנדיקע האָבן זיך דערשלאָגן צו דער שאַכטע האָבן זיי גע־טראָפן אַלע טויט און נאָר זייצעוו האָט אין זיך געהאַט לעבן.

די פּיעסע, וואָס איז אין די ערשטע צוויי אַקטן פייער און קוילן, ווערט אין די לעצטע צוויי אַקטן: אַש און קוילן... אַש קאָן נישט אַנשרייבן קיין מיסטע־ריע, ער קאָן גיין אויף דער ערד, די וועגן פון די הימלען זענען אים פרעמד. — אין רעזולטאַט האָבן מיר:

אַ דראַמע מיט אַ שטאַרקן אָנהויב און אַ שוואַכן סוף...

פאַראַן אויך אַ פינטעלע איד אין דער דראַמע „קוילן“.

שלום אַש ברענגט איראַניש אַ גרעק מיט אַ טערק, וואָס שלאָגן זיך ביי די קוילן איבער דעם, צו וועמען עס געהערט קאַרפּו. און ער ברענגט אַ יידן אויך: דעם פּעדלער חזקאל. ביי יעדן אַנדערן וואָלט דאָס געשמעקט מיט אַביסל אַנטי־סעמיטיזם, ביי שלום אַשן ווערט חזקאל אַ שטיק לויב געזאַנג צום קליינעם סוחר. אָבער אין דעם סאַמע תמצית איז דער ייד, וואָס האָט נישט ווהינן אַהיימ־צופאַרן און האָט אַלע לענדער ביי זיך אין פאַק (כל המינים נאַציאָנאַלע סחורות)

א טרויעריקער פינטל פון אומנאטירלעכקייט און אויסגעוואַרצלטקייט. ווען דער פאָטער סעווערין קריגט זיך מיט זייערען למאי ער האָט געגנבעט בלומען, זאָגט דער ייד חזקאל: „איבער וואָס איז זיך דאָ צו קריגן, איבער אַ צווייגל אַ פאַר-דאַרטס, היינט לעבט עס און מאַרגן איז עס טויט. איך וועל אייך פאַרקויפן בלוי-מען, וואָס ווערן קיין מאָל נישט פאַרטריקנט“ און ער נעמט אַרויס פּויערישע שאַלעכלעך באַבלומטע...

שלום אַש פאַרענטפּערט דעם יידן, באַזינגט אים, אָבער טרויעריק איז ער פאַרט. עס וואַלט געווען ווייניקער טרויעריק ווען ער אַרבעט אין שאַכטע גלייך מיט אַלע און קומט נישט פאַרקויפן קיין באַבלומטע טיכלעך. כאַטש — ס'וואַלט נאָך בעסער געווען אַלע זאָלן פאַרלאָזן די שאַכטעס.

אין „רבי ד׳ר זילבער“, אָדער ווי די פּיעסע האָט געהייסן, ווען זי איז פאַרענטלעכט געוואָרן אין „צוקונפט“ — „רעווערענד ד׳ר זילבער“, האָט שלום אַש זיך צום ערשטן מאָל אַריבערגעטראָגן אין דער סביבה פון די האַלב יאָהודישע אַריסטאָקראַטן. אָבער ער גיט די סביבה קוים קוים, ער גיט נישט די גאַנצע סטאַדע, נייערט נאָר דעם פּאַסטוך פון דער סביבה. ער ווייזט אונדז אַ ראַבאָי פון די דאָזיקע געלט-זעק, דעם ראַבינער ד׳ר זילבער. דער דערמאַנ-טער איז אונדז לכתחילה פּרעמד, טשיקאַווע און עקזאָטיש. עס איז גאָר נישט ווי קיין רבי, נאָר ווי עפעס אַ פּריסטער... אַזוי ריידן די פּריסטערס ביי איב-סענען און ביי אַ סך אַנדערע אַיראָפּעיִשע דראַמאַטורגן און ראַמאַניסטן. און נישט נאָר דער רבי רעדט אין דער דאָזיקער שפּראַך, נאָר אויך זיין מוטער. ווען ד׳ר זילבער וויל זיך עפעס אויסטענה'ן מיט זיין פּרויז און בעט זיין מוטער זי זאָל זיי לאָזן אַליין, זאָגט די מוטער: „איך בין דאָ צו פאַרטרעטן דעם צד פון גאָט... וואַרשיינלעך זענען שוין אין ניו יאָרק פאַראַן — „אידישע גלחים“. מיר האָבן קיין שום מאַטיוו נישט צו דענקען, אַז שלום אַש האָט די דאָזיקע מענטשן אויסגעטראַכט.

אָבער, אַז מיר באַפּרייען זיך פון דער עקזאָטישקייט פון די פאַרשוניגען, שלאָגן מיר זיך אָן אויף אַ זייער אַלטן און באַקאַנטן קאַנפּליקט צווישן מאַן און זייער. דער אינהאַלט פון דער דאָזיקער דראַמע איז אַזאַ: דער רעווערענד ד׳ר זילבער האָט חתונה געהאַט פאַר דעם רייכן מיידל קלאַראַ. בעת זי איז געווען אַביסל אַ פאַרדעכטיקטע פון דער „געזעלשאַפּט“ און איז שיר נישט אַרויס-געשטויסן געוואָרן. רעווערענד זילבער איז געווען דער איינציקער, וואָס האָט צו קלאַראַן געשטרעקט די אַרעמס און זי האָט זיך אין זיי אַריינגעוואָרפן, אָבער ליב געהאַט האָט זי אים נישט. נאָך דער חתונה האָט קלאַראַ געקריגן אַ געליבטן, דער מוזיקער רובינשטיין, ד׳ר זילבער איז צו נאַיוו ער זאָל דאָס באַמערקן;

אָבער ד״ר זילבערס מוטער באַמערקט דאָס יאָ און טרייבט איר זון צו שטרייטן מיט זיין פרוי און זי פאַרלאָזן. קלאַראַ איז זיך כמעט מודה פאַר זילבערן, אָבער אין אַזאַ פאַרם, אָ זילבער בלייבט מיט דער אילוזיע, אַז זי איז געטריי. דער ראַבינער בעט זיך ביי איר ממש אויף דער (פאַלשער) אילוזיע. קלאַראַ דער־ווייטערט זיך דאָן פון מוזיקער און לעבט אַ סקוטשנע לעבן פון אַ געפאַנגענעם פויגל. ד״ר זילבער פילט די איינזאַמקייט פון זיין פרוי און ברענגט אין שטוב אַריין דעם מוזיקער רובינשטיין. דאָס קאָן שוין די מוטער נישט פאַרליידן און צווינגט די שנור מיט איר געליבטן צו אַ קאַנפּראַנטאַציע. קלאַראַ איז זיך מודה אין אַלץ און פאַרלירט איר מאַנס הויז. אין אַ יאָר אַרום קערט זיך קלאַראַ אום אין דער זעלביקער שטאָט. איר געליבטער האָט זי פאַרלאָזט. און אפשר אויך אַנדערע געליבטע... דער רעווערענד לויפט אַהיים ברענגען זיין פרוי, כאָטש די מוטער דראַעט אים צו פאַרלאָזן און פאַרלאָזט אים טאַקע. זילבער ברענגט אַהיים קלאַראַן, רופט זי „מול מיינס“, קניט פאַר די ליידן פון אירע זינד, וואָס לייטערן, און דאָ קומט אָן די מוטער מיט די הויפט באַלעבאַטים פונם טעמפל, וואָס פאַרלאָנגען, אָ דער רעווערענד זאָל זיך אַדער אַפּאָגן פון זיין זינדיקער פרוי, אַדער אַפּאָגן פון דער סינאַגאָגע. עס קומט צו אַ שאַרפּער דיסקוסיע און אין משך פון דער דאָזיקער צייט באַגייט קלאַראַ זעלבסטמאָרד...

פאַראַן אַ באַשטימטע אַנצוהערעניש, אָ דער פאַקט, וואָס ד״ר זילבער איז אַ מענטש פון גייסט, זיין פרוי קערפּערלעך נישט באַפרידיקט און דאָס איז די סיבה, וואָס טרייבט זי אין די אַרעמס פון אַן אַנדער מאַן; אָבער דאָס גייט אַוועק אויפן צווייטן פלאַן. דער הויפט־געדאַנק פון דער פּיעסע איז, אָ זינד איז קיין... זינד נישט, איז ליידן, און מ'דאַרף נישט נאָר מוחל זיין אויף זינד, נאָר קניען פאַר איר... ד״ר זילבער האָט קודם כל אַ הומאַניטאַרישע באַציונג צו די זינד־דיקע. ווען די מוטער דראַעט אים, אָ זי וועט אַוועקגיין פון אים, אויב ער וועט צוריק ברענגען זיין פרוי, זאָגט ער: „דו (ס'הייסט די מוטער — י. ב.) האָסט די אַכטונג פון דער גאַנצער וועלט, זי איז נאַקעט און בלויז. אַלע טירן זענען אָפן פאַר דיר — פאַר איר שטייט די וועלט פאַרשלאָסן. וווּ דו וועסט קומען וועט דיר אַנטקעגנגיין: רחמנות, כבוד און לויב; איר — אַכזריות, שאַנד און שפּאַט“. און ער קלויבט אויס דאָס באַליידיקטע ווייב, נישט די געהויבענע מוטער. ער איז משיג, אָ די באַציונג פון דער „געזעלשאַפט“ צי די זינדיקע שטאַמט נישט פון קיין ריינע קוואַלן. ער זאָגט צו קלאַראַן: „דו ביסט נישט ערגער פון זיי. זיי לעבן מיט פוסטע גאווהדיקע רייד, וואָס אַלטע לייט האָבן געשריבן פאַר זיי — מיט אויסגעלאָשענע תורות, טויטע מאַראַלס און פוסטע נאַרישע עטיקס, וואָס האָבן געמאַכט אויס זיי שלעכטע און ווילדע. די בלאַנזשענדיקע שדים וואַקלען

זיך מיט שאַרפע נעגל איבער דער וועלט. קוקן נאָר אויס, אָז איינער זאָל זיך אויסגליטשען און אַנשטאַט אַ הילף, אַ רוף — איז טיילוילי געלעכטער, וואָס לעבט אין זייער האַרץ? ... די ליבע האָט אים דערפירט צו הומאַניטאַריזם און דער הומאַניטאַריזם צו רעוואַלט קעגן דעם קלאַס, וואָס ער דינט און קעגן דער עטיק, וואָס ער אַליין פּרעדיקט.

עס איז געשען מיט ד״ר זילבער, וואָס עס איז געשען מיט אַ סך בורזשי-אַזע און אַריסטאָקראַטישע פּערזענלעכקייטן ביי איבסען, פּשיבישעווסקי, אַקטאַוו מירבאַ א״אַנד.; ער איז געוואָרן אַ רעוואַלטירער קעגן דער בירגערלעכער מאַראַל און עטיק. די פּיעסע ענדיקט זיך מיט אַט-אַ די ווערטער זילבערס: „די שוואַכע קענט איר נאָך פאַרפירן, די שטאַרקע וועלן אייער פּאַלשע געביידע איבער איי-ערע קעפּ וואַרפן, און גיין ווייטער“... און מיר פּרעגן זיך: ווהיין ווייטער וועט גיין ד״ר זילבער? נישט קיין סאַציאַלע רעוואַלוציע מאַכן, ער זעט נאָר די שלעכטע מאַראַל, ער זעט אַבער נישט פון וואַנען זי שטאַמט. ער וועט גיין מאַכן אַ רעוואַלוציע קעגן דער עטיק און מסתמא פּרעדיקן דאָס זעלבליקע, וואָס ער זאָגט צו די סינאַגאָגע ייִדן: „ווייסט איר וואָס איז זינד? זענט איר דעמאָלט געווען אין מענטשלעך האַרץ און געווייטיקט זיין ווייטיק? האָט איר זיך דורכגע-קוילערט מיט אים דורך אַלע בערג און לעכער פון מענטשנס אומרויזן וואַרפן זיך ביז איר האָט געפונען אין גרוב, וואָס הייסט זינד. עס איז נישט קיין זינד, וואָס מיר, מענטשן, זאָלן קענען זינדיקן. נישטאַ, נישטאַ, נישטאַ; און דאָס דאָזיקע האָבן דאָך שוין געפּרעדיקט אַלע העלדן פון דער ניצשעאַנער ליטעראַ-טור ביי איבסען, הויפטמאַן, פּשיבישעווסקי און אַקטאַוו מירבאַ... שלום אַש ברעכט זיך דאָ פּאַקטיש אין אַן אַפּענער טיר און אַנטדעקט לאַנג אַנטדעקטע... אַמעריקעס...

און קלערנדיק אזוי צו שלום אַשס לעצטן דראַמאַטישן העלד, צו ד״ר זיל-בער, קומט אויפן זינען זיין כמעט ערשטער דראַמאַטישער העלד יעקל שאַפ-שאַוויטש... פאַראַן אַ שייכות צווישן די דאָזיקע צוויי. ביידע האָבן געבן זיך זינד. ד״ר זילבער האָט דאָס זינדיקע ווייב, יעקל שאַפשאַוויטש — זיין זינדיקע טאַכטער. שאַפשאַוויטש האָט אַרום זיך הוילע זינד, זילבער — הוילע עטיק, פון דעסטוועגן איז דער לעצטער אַלצדינג מוחל און דער ערשטער — נישט, ווייל דער ערשטער איז הוילער אינסטינקט און דער לעצטער — הוילער שכל און פאַרנופּט. קומט שאַפשאַוויטש אום דורך די לייזן און זילבער ווערט גע-זען דורך די לייזן, געפינט אין זיי אַ זין.

שלום אַש האָט זיין ליטעראַרישע קאַריערע אָנגעהויבן נאָר מיט אינ-סטינקט, מיט צעשטורעמטע, צעברויזטע געבליטן און געפילן, מיט זינגענדיקן

גוף און מיט ליידנדיקן גוף, היינט האָט ער דערגרייכט צום דורכברענענדיקן און דורכלייכטערדיקן געדאַנק. אָבער קערפּערלעך איז ער געווען אַ גרויסער קינסטלער. געדאַנקלעך איז ער דערווייל אַ מיטלמעסיקער קינסטלער. ד״ר זילבער רעדט שייך, אָבער ער זאָגט געדאַנקען אַלטע און באַקאַנטע. ער גיט קיין איין אויסערגעוויינלעכן בליץ נישט; איך האָב מורא, אַז וואָס שלום אַש וועט זיך טיפּער אַריינלאָזן אין דער פּילאָזאָפּיע, אַלץ מערער וועט ער פאַרלירן זיין אורקראַפט און אַלץ באַנאַלער וועט ער ווערן...

איין טרייסט האָב איך: שלום אַש האָט זיך כּסדר געראַנגלט צווישן קוילער־געסל און צווישן „די הויכע פענצטער“, ער האָט כּסדר געשמרעבט צו דער אַריסטאָקראַטיע, אָבער ער האָט געזען אירע לעכערלעכקייטן (אין „יורשים“, „יחוס“, „לאַנדסמאַן“). אין אַמעריקע האָט ער פאַר דער דאָזיקער אַריסטאָקראַטיע געקריגן דרך־אָרץ. ער האָט געמיינט, אַז די דאָזיקע אַריסטאָקראַטיע האָט אַן אינהאַלט אין לעבן (דאָס קומט איבערהויפּט צום אויסדרוק אין „חיים לע־דערערס צוריקערן“). אין זיין לעצטער דראַמע האָט ער דערפּילט, אַז אין דער אַריסטאָקראַטישער וועלט איז נישט גלאַטיק, איז פּויל, די פּיינע אַריסטאָקראַטישע גייסטער רעוואַלטירן קעגן דעם גאַנצן לעבנס־אינהאַלט פון זייער קלאַס. און פון אינדיווידוואַליסטישן רעוואַלט צו רעאַלן איז פאַר דער וועלט־מלחמה געווען אַ גרויסער מהלך, היינט נישט. שלום אַש קאַן זיך דאָ ווידער אומקערן צו זיינע רויע מענטשן, ביי וועלכן ער איז אין דער היים און ביי וועלכע ער קומט צום פּולסטן אויסדרוק. „גאָט פון נקמה“ האָט אָנגעשריבן נאָר איין שלום אַש און „רבי ד״ר זילבער“ האָבן שוין אָנגעשריבן הונדערטער מחברים, אַנ־הויבנדיק פון די עוואַנגעליסטן... אין „גאָט פון נקמה“ איז דאָ פּלייש, בלוט, לעבן און אין „רבי ד״ר זילבער“ — פּאַפּיר און פּאַפּיר. און שלום אַש איז צום ווייניקסטן אַ פּאַפּירענער...

א פ ר י ם א ז י ע ר נ א ך

יונגערהייט אַ ליכטיק פנים,
אויגן בלויע, ווי דער סטעפ
האַר, ווי אויסגעגילדטע זאַנגען
און געוואַקסן — פלעכט נאָר צעפּ.

אַט אַזוי שילדערט אפרים אויערבאָך דעם פאַסטוך טימאַפּעי. ווי מאַדנע
ענלעך ער אַליין איז צו זיין פאַסטוך טימאַפּעי. זעען זעט ער אויס ווי אַ באַרג.
איך בין דוכט מיר נישט קיין שיפע זיבעלע. אָבער פון אויערבאָכן וואָלט
מען אין דער ברייט געקאַנט מאַכן צוויי אַזעלכע ווי איך און אין דער לענג
אויך אַנדערטהאַלבן און כאַטש ער זעט אויס ממש ווי אַ באַרג, האָט ער אין
אויסדרוק עפעס פון אַ קינד, אַ ריז און אַ קינד. די אויגן זיינע זענען טאַקע
בלוי, ווי דער סטעפּ. דער טשערנאַוויצער מאַלער אַרטור קאַלניק האָט אפּ-
רים אויערבאָך אויסגעמאַלן אַזוי גאַלדן-בלוי, אַז מען זעט אָן אַ שטיק פאַר-
הלומטן סענטימענטאַליזם.

ער איז דוכט מיר דער בעסאַראַבישסטער צווישן די בעסאַראַבישע. ער
איז שוין מסתמא אַנדערטהאַלבן צענדליק יאָר אין ניו יאָרק און עס האָט זיך
צו אים קיין שטיקל גרויסשטאַט נישט צוגעטשעפּעט. ער זיצט אַלע טאַג
אין רעדאַקציע פון אַ גרויסער מאַרגנצייטונג און שרייבט נייעס, ער פילט
ווי אין זיינע „פיבערדיקע פינגער צאַפלט זיך די וועלט“, ער איז

„אַ נעץ פון דראַטן.

אַ פולט פון טויזנט פולטן.

אַ סטיסמאַגראַף פון וועלטס געלאַף“.

אָבער ער איז פרעמד צו דעם אַלעמען; זיין נשמה און אַפילו זיין גוף
(אויף וויפל ער קאָן זיך טראַנספּאַרמירן) איז ערגעץ נעבן בעלץ, וווּ די זומערן
זענען —

פאַסן פאַרביקע אויף סטעפּעט,

טעג מיט אַפּגעברענטע ברעגן,

נעכט, וואָס שפּרינגען איבער בערג.

י ע ק ב ב א ט א ש א נ ס ק י

ברויטן — רויטע האָר —
אויף דער ברוסט פון שוואַרצער ערד.
קאָסטעס שניידן שטיקער זוג,
זאָנגען פאַלן ווי די טויבן.

מיט זיינע אויערן הערט אפרים אויערבאך ביז היינט נישט דעם מע-
טאַלענעם קלאַנג פון שטורמישן ריטם פון דער גרעסטער שטאַט אין דער
וועלט, ער הערט עד-היום די פאַרניאַלע און דעם וואַלעך, פונקט ווי זיין
טאַטע לאָזער שוחט, האָט אויך ער

אַ זינגענדיקע, פריילעכע נשמה,
וואָס גייט אויס נאָך אַ וואַלעך.

ער איז פאַרבליבן ביז היינט אַ בעסאַראַבער. אין זיין שיינער אידילישער
פאַעמע „אַ ייד פון בערשאַד“, זאָגט ער:

אַז אַלע מרדכי'ס קאָנען הייסן מאָטל,
צי מאָטקע, מאָטעט, אָדער מאָנעט
איז מרדכי דער טליתניק מרדכי,
דער איינציקער אין בעלז אַ מרדכי.

ער געהערט נישט צו די דאָזיקע, וואָס הייסן מרדכי, און אויב ער חתמעט
אפרים, איז דאָס, ווייל מיר האָבן אַלע געהאַט אַ נאַרישע באַציונג צו די איי-
גענע היימישע נעמען אונדזערע און פון איציק, פרויקע, יאַנקל איז ביי
אונדז געוואָרן יצחק, אפרים, יעקב. פאַר שלום-עליכמען איז אַפילו שלום
געווען צו אַפיציעל... אפרים אויערבאך איז נישט קיין בערשאַדער, ער איז
אַ בעלזער און הייסט פרויקע. זיין ערשטע ליבע איז געווען אַ קעלבעלע מיט
רויטע פלעקן און „ווייכע הערנערלעך, ווי שפּראַצן אויף אַ פּרילינג-בוים“.
קינדווייז איז אים אין שטעטל דער ליטווישער מלמד פרעמד געווען און ווען
דער מלמד האָט פאַרוזכט דעם אמתן בעסאַראַבער וויין און ער האָט זיך צע-
וויינט און געזאָגט: „יין גפן“, „ממש ווי אין חומש“, איז דער טרויער זיינער
געווען פרעמד פרויקען, ווייל —

ס'איז זיין טרויער נישט קיין סטעפיקער,
נאָר אַ שטענדיקער
פון אַן אַפּגעריבן בעזעמל.

אפהאנדלונגען און רייזע-איינדרוקן

דער ליטוואק קוקט אין דער ווייט, ווו עס איז דאָ זיין ליטוואַטשקע
און ווו ס'זענען דאָ זיינע זיבן ליטוואַקלעך און ער איז פרויקען פרעמד.

גאַר אַן אַנדער ווייט, אַ פינצטערע
און די ווייטן, פרויקעס ווייטן
זענען ליכטיקע געווען.

און ווען אפרים אויערבאך האָט שוין אַלס דערוואַקסענער געטראָפן אין
ניו-יאָרק דעם קאָפּרעשטער הערשל חלפּן, וואָס הייסט דאָרט שוין הערי
שעילפּן, האָט ער אים געזען מיט שדים אין האַרץ און געזאָגט, אַז ער איז —

באַוואַקסן מיט האָב און גוטס,
ווי אַ קרעציקער מיט ווונדן.

נאָר אַ בעסאַראַביש איינגעוואַרצלט, אַ צוגעקלעפּטער צו היים, צו טאַטע-
מאַמע האָט געקענט אַזוי קלאַר זינגען דאָס ביטערע געזאַנג פון אויסגעוואַרצלט-
קייט און אַזוי העל אַבווייזן, אַז „די בריק פון טאַטן צום זון איז גאַר דער
טשעק“. איך לייען ווידער אַ מאָל און ווידער אַ מאָל די ווונדערבאַרע פּאַעמע
הערי שעילפּן און מיר דאַכט זיך, אַז דאָס איז דער „איכה“ פון כמעט אַלע
יידן אין די נייע היימען. און דער דיכטער ביזערט זיך ווייניק, ער רעדט
דאַכט זיך אַזוי ווייך:

גייט אַוועק אַ מענטש פון הויז,
און ווייסט, אַז קיינעם לאַזט ער נישט אין הויז,
ווייסט אַ מענטש
אַז אויפן וועג פון אַרטשאַרד סטריט צו ריווערסייד
האַט ער פּאַרלוירן זיך
און ווייב און קינד,
פּאַרלוירן דורות הינטער זיך
און דורות פאַר זיך,
פילט אַ מענטש, אַז ווענט פון אייגן הויז
זענען זיינע שונאים
און אויגן שטעכן אים,
שרייט אַ מענטש צו זיך אַליין:
גאַרנישט, קיינער וועט נישט הערן,
איז ווידער דאָך דאָס אייגענע:

א מענטש אן אָפגעריטענער,
א בוים אן וואַרצלען
און צווייגן — פרעמדע, דאַרע שטעכיקע.

וויפל טאַטעס אין ביידע אַמעריקעס קענען זאָגן, אָ זייערע קינדער זע-
נען נישט פאַר זיי קיין צווייגן פרעמדע, דאַרע און שטעכיקע?
אין אַ נישט־פאַסיקער צייט איז ער געבוירן געוואָרן, אפריים אויערבאַך.
ער איז אַליין אַ שטיק רויקער סטעפּ, אין זיין געזאַנג הערט זיך דאָס בלע-
קערצן פון אַ שאַף, זיין בלוט איז שויםענדיק, אַזוי ווי די פינע־מילך פון דער
זשיאַנער קו, זיינע מענטשן זענען שטיקער נאַטור, אַ מענטש האָט ביי אים
צו מאַל אַ פנים, ווי אַ בלענדיק שטיק „נאַטור מאַר“, די ליידנשאַפטן פון
זיינע מענטשן זענען אַזוי נאַטירלעך, ווי די ליידנשאַפטן פון בלומען. און ער
איז געבוירן געוואָרן אין אַ צייט, ווען דאָס בלוט ביים מענטש שרייט, ווען
מענטשן און טראַדיציעס ווערן אויסגעריסן און אויסגעוואַרצלט. ער האָט מיט
זיינע אויגן געזען, ווי הונדערטער טויזנטער בעסאַראַבישע יידן האָבן זיך גע-
מוזט אויסרייסן פון זייער איינגעוואַקסנקייט און וואַנדערן. ער אַליין האָט
אויך געוואַנדערט, פון בעסאַראַביע אויפן באַלקאַן, דערנאָך קיין פאַלעסטינע,
פון ארץ־ישׂראל קיין נאַרד־אַמעריקע. און אומעטום האָט ער געטראָפן אויס-
געוואַרצלטע מענטשן. אַרום אים איז גאַרנישט פאַראַן קיין אַרגאַנישקייט, קיין
נאַטור, הוילע פרעמדקייט, הוילע ציוויליזאַציע. דרייט ער זיך אַרום טאַקע אַ
פרעמדער אין גרויסן ניר־יאַרק. ער האָט מיט אַ מאַל אַ זאַג געטאָן:
— פאַר מיר איז ניר־יאַרק קיין פּלאַץ נישט. ראַטנפאַרבאַנד וואַלט פאַר
מיר געווען אַ פּלאַץ.

— אָבער דו ביסט דאָך סענטימענטאַל — האָב איך אים געזאָגט. — דו
קענסט דאָך נישט גיין אין שפּאַן. אין דיין סעריע לידער „אָו אַ מענטש איז
מיד“ האַסטו דאָך אַליין געזאָגט, אָו דו קענסט נישט „פון ווייט דערהערן דעם
רוף פון רויטן איבערבויו“, ווייל דו ביסט אַ מידער, וואָס שלעפט קוים אויף
זיך די טעג און נאָר יעסענינס לידער דערפירן זיך אַ מאַל צום שטילן ברעג.
טאָ ווי זשע קומסטו צו קענען גיין דאַרט אין שפּאַן?

— דאַרטן — האָט מיר אויערבאַך געענטפערט — וועט נישט אייביק
הערשן פאַליטיק. דאַרט גייט אויף שוין אויך אַ נאַטירלעך יידיש לעבן און
איך האָב ליב צו הערן ווי עס וואַקסט. מאַמע מיינע, ווי איך הער דאָס געזאָנג
פון וואַקסן און ווי איך האָב דאָס ליב צו הערן...

און אויערבאַך האָט מיר שוין גערעדט לאַנג, לאַנג וועגן געזאָנג און
וועגן דעם, וואָס פּאָעזיע דאַרף זיין געזאָנג און איז עס נישט. זיינע בלויע

אָפּהאַנדלונגען און רייזע-איינדרוקן

אויגן האָבן געשיינט ווי קאַרנבלימעלעך אין פעלד, אַזאַ גרויסער און אויס-
געזען האָט ער ווי אַ צעשיינט קינד.

— ביי אונדז האָט מען דאָך פאַרגעסן, אַז פּאַעזיע דאַרף זיין געזאַנג. ביי
אונדז שרייט מען, ביי אונדז חקירהט מען. אייניקע גאַליציאַנער האָבן צו אונדז
אַריינגעבראַכט אַזאַ פּאַפּירענע חקירה. און די היסטערישע געשרייען פאַרטויבן
פשוט.

און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס רעדט נישט דער רייפער דיכטער
אפרים אויערבאַך, נאָר דאָס יינגל פרויקע לאָזער שוחטס און ער זינגט מיר
אַריין אין די אויערן:

פרויקע לאָזער שוחטס האָט געטרונקען
פינע מילך פון זשיאַנעס אייטער
און די פרייד אין זיינע אַדערן
האַט געשפּילט ווי וויין,
שפּילעוודיקער רויטער שויס.

און פונקט ווי זיין טאַטע, וואָס אים איז די נשמה אויסגעגאַנגען נאָך אַ
וואָלעך, האָט געמוזט זיין אַ שוחט און געמוזט קוילען „ווייסע, כשרע טייבע-
לעך“ און ער איז געוואָרן ביז און שטעכיק, פונקט אַזוי מוז דער זון אויך
נישט זינגען דאָס געזאַנג פון דער נאַטור און נישט הערן דאָס דאָזיקע גע-
זאַנג, אָבער ער קען נישט ווערן ביז און שטעכיק, ווערט ער מיד. און אים
דאַכט זיך, אַז ער איז „אויסגעוויילט צו טראָגן יעדנס גורל, ווער ס'איז מיד“,
און ער זינגט צו אַלע:

נו, לייג אַוועק די שאַרף פון דיינע רייד
מיין קעניגרייך איז לויטער רו און פרייד,
איך האָב פאַר דיר אַ ווינקל צוגעגרייט,
ווייל דו, אַזוי ווי איך, ביזט מיד, ביזט מיד.

די מידקייט אויערבאַכס איז אַזוי צו זאָגן אַ הומאַניטאַרע, שטאַמט פון
נאַטירלעכער ליבע. פאַראַן אַ געוויסע קרובהשאַפט מיט דעם העברעיִשן דיכ-
טער מ. ז. פייערבערג. אַז איך לייען אויערבאַכס „רויטן פּאַדעם“, איך לייען
די געראַנגלענישן פון זיין טאַטן מיט דער שחיטה און זיינע אייגענע קאַש-
מאַרן פון בהמהשן און עופישן בלוט, וואָס זיין טאַטע האָט פאַרגאַסן, דאַכט
מיר, אַז איך לעב איבער מיין טאַטנס און מיינע אייגענע קאַשמאַרן (איך בין

אויך אַ שוּחטס אַ זון) און מיר דאַכט זיך, אַז איך לייען מ. ז. פייערבערגס
 „קעבל“ מיט אַ נייעם ניגון...

אפרים אויערבאך מוז האָבן אַ געזונט לעבן און געזונטע מענטשן. זיין
 פּאָעמע „אברהם בן זכר“ איז אַ דערגרייכונג, איז — האָט ה. לייזויק געזאָגט
 — אין אַ היפשער מאַס פּושקיניש. און דאָס איז דערפאַר, ווייל דער העלד
 איז אַ געזונטער נאַטור-מענטש, איז אַליין אַ שטיק נאַטור, אים איז

גרינגער צו קלעטערן אויף בערג,

ווי אַפּזאָגן אַלע תפילות אינעם סידור „נוסח ספרד“.

דער חכם קלאַפט אַריין דעם דאָזיקן קאָוקאָזער, אַדער באַרג-מענטש, אַז
 זיין נאָמען איז הייליק און די אַלע, וואָס טראָגן דעם נאָמען אברהם דאַרפֿן
 הייליק זיין, אָבער — „דאָס בלוט, ווי הייסע ריטשקעס פלייצט אין די אַדערן“
 און דער הייסער אַטעם פון דער פרוי איזמאָילאַ איז ווי דאָס פייער פון אַ
 ווילקאָן. אברהם בן זכר זינדיקט, אָבער זיין זינד איז ווי אַ געזאָנג, ווי דער
 שטורעם פון אַ ווילקאָן... אברהם בן זכר פאַרט קיין פּאַלעסטינע זיך אויס-
 ליזן פון די זינד, טרעפט דאָרט אַ גר אַ רוס, וואָס הייסט היינט אברהם בן
 אברהם מיט זיין ווייב רבקה, וואָס האָט אין קאַלוגע געהייסן וואַרוואַראַ, האָט
 אַמאָל געוואָלט, אַז יונגע פּויערים קראַפירן נאָך איר לייב און אין פּאַלעסטינע
 איז זי אַזאַ עלנטע. און אין אַ פאַרנאַכט בלייבן אַליין די ביידע קרעפטיקע און
 קערפערלעכע, וואָס מוזן גייסטיק ווערן, וואָס דאָס ייִדישקייט האָט זיי „אַנט-
 קערפערט“ און בעת אברהם צעזינגט זיך, צעוויינט זיך רבקה. דאָס געזאָנג
 איז אַ זינדיקס. אויב „אברהם“ איז „אַבינו“, איז דאָך „רבקה“ „אַמנו“...

אברהם בן זכר איז באמת אַ פּאָעמע, וואָס זאָגט עדות, אַז אפרים אויער-
 באַך דאַרף האָבן אַ געזונט, נאַטירלעך לעבן, בכדי צו קענען זיך אויסלעבן
 און איבערהויפט אויסזינגען.

אפרים אויערבאך איז פון די ערשטע און קאַנסעקווענטסטע ייִדישיסטן.
 און דאָס איז דערפאַר, ווייל ער איז אַ נאַטור-מענטש. קיין שום שפּראַך איז
 דאָך ביי ייִדן נישט אַזוי נאַטירלעך, ווי ייִדיש. אַט ווי ער זאָגט עס אַליין אין
 זיין ליד „ייִדיש“:

פאַר מיר ביטו אַ רעגנבויגן פון קאַלירן,

געמיש פון קלאַנג, געזאָנג, געוויין און פרייד,

איך הער אין לויטערקייט פון דייע רייד,

מײן מאַמעס פשוט, כשר האַרץ וויברירן.

דער שמיד האָט דיך געהאַמערט רינג און קייט,

אַפּהאַנדלונגען און ריזע־איינדרוקן

די דינסטמויד האָט געזונגען דײך אויף טיילן.
געזעל האָט דײך גענומען אויפן פעלד שפּאַצירן
אין שפּיל פון זומערדיקן רעגן־שפּיי.

און ווען פרויקע אויערבאך זינגט צו ייִדיש:

איך האָב אַ בונד מיט דיר פאַרשניטן דײך צו שמידן
אין פערזן בייגיקע פאַר האָרעפאַשנע ייִדן
צו זינגען ייִדיש וועגן ייִדן, וועגן זיי —

איז עס נישט קיין פּראָזע און נישט קיין פּאָזע. עס איז נאַטור.

און אַ דאַנק זיין נאַטירלעכער ליבע צו ייִדיש, האָט ער זיך דערנענטערט
צו ה. לייזיק און נישט נאָר, וואָס ער אַרבעט מיט אים האַנט ביי האַנט און
אַקסל ביי אַקסל אין דער ניו־יאָרקער ייִדישער קולטור־געזעלשאַפּט, נאָר ער
דינט אים אויך פּערזענלעך געטריי, כאַטש לייזיק איז אַ ליטוואַק און זיין
טרויער איז „מער שטעטיקער, ווי סטעפּיקער“. אַ בשותפותדיקע ליבע קען
פאַראייניקן די פאַרשיידנסטע מענטשן.

אפרים אויערבאך זאָגט אויף זיך:

איך האָב אַריינגעזונגען אין דער שטאָט
מיין ערדיק פּויעריש טראָט,
אַריבער דעכער האָב איך אויסגעשפּרייט
די פּליגלען פון מיין פעלדער־פּרייד.

אַבער דער פּויערישער טראָט פאַרלירט זיך אין שטאָט און געבענטשט
וועט זיין דער דאַרפישער ייִדישער ישוב, וואָס וועט אַרייננעמען צו זיך פּרוי־
קע לאַזער שוחטס פון בעלז. פרויקע וועט האָבן וואָס צו זינגען און דער ישוב
וועט האָבן געזאַנג.

דעם זונם רעצענזיע וועגן דער טאַכטערס לידער

זינט אַ פּאָר וואָכן ליגט אויף מיין טיש אַ בוך, וועגן וועלכן די רעצענז־
זיע וואָלט אייגנטלעך געדאַרפט שרייבן נישט איך, נאָר מיין כּמעט זיבניאָ־
ריקער זון. אַנגעשריבן דעם בוך האָט מיין פּריינט, דער דיכטער אפרים אוי־
ערבאך פאַר זיין זעקס־יאָריקער טאַכטער, און ווי ער דערציילט אין זיינע
„עטלעכע ווערטער“ צום שלום פון בוך, זענען די לידער נישט זיינע, נאָר

טאקע דער טאכטערס. ״וואַרעם — שרייבט ער — איך האָב ביי איר גענומען די בילדער און די איינפאלן״; טאָ ווער זשע זאל שרייבן די רעצענזיע וועגן אַ בוך פון און פאַר אַ זעקס־יאָריקער טאכטער פון אַ דיכטער, אָ נישט דער זיבן־יאָריקער זון פון אַ קריטיקער?

דאָס בוך, וועגן וועלכן איך שמועס, הייסט ״אדאָס לידער־בוך״. אָנגע־שריבן האָט עס, ווי געזאָגט, אפרים אויערבאָך פאַר זיין קליינער טאכטער און טאקע לויט אירע ״איינפאלן און בילדער״. דער מחבר איז איבערצייגט, אַז ״יעדער קינד שאַפט אין זיין אייגענעם וועלטל״, נאָר ס'איז נישטאָ דער דערוואַקסענער, וואָס זאל עס פאַרצייכענען, איבערפורעמען און עס צוריק ברענגען דעם קינד אין אַ דערציילערישער פאַרעם״. צי מיר האָבן דאָ טאקע צו טאָן מיט קינדערישער שאַפונג, צי דעם מחבר האָט עס נאָר אַזוי זיך אויסגעדאַכט, איז אַ פראַגע פאַר קינדער־פסיכאלאָגן, אָבער זיכער איז, אַז מיר האָבן דאָ לידער, וואָס זענען זייער נאָענט דעם וועלטל פון די גאָר קליינע יאָטן און זיי וועלן פון אונדזער קליינוואַרג אויפגענומען ווערן מיט פרייד, ווייל אַזעלכע לייכטע, צאַרט־לירישע און טיילווייז הומאַריסטיש שפילעווודיקע לידער פאַר קינדער ביז דעם עלטער פון אַכט־ניין יאָר, זענען פאַראַן ביי אונדז זייער ווייניק.

אפרים אויערבאָך האָט נישט געזוכט צו לערנען די טאכטער מיט ״אירע״ לידער, נאָר זי צו פאַרוויילן און דערפרייען און אויך די אַנדערע קינדער, וואָס וועלן די לידער ליענען, וועלן זיך פון זיי גאַרנישט לערנען און וועלן זיך נאָר פרייען מיט זיי. דאָס איז אין אַ גרויסער מאָס אַ מעלה, אָבער אויך אַ שטיקל חסרון. אין תוך אַריין זעען אַפילו די קלענסטע קינדער נישט אַזוי שטיל, אידיליש די וועלט, ווי אויערבאָך ווייזט זי פאַר זיי. אַז מען הערט זיך צו די קשיהס, וואָס די קלענסטע קינדער שטעלן, איבערצייגט מען זיך, אַז זיי איז נישט אַלץ קלאַר און גלאַטיק. קינדער שטעלן אַ סך קשיהס וועגן דעם למאי אייניקע זענען רייך און די אַנדערע זענען אַרעם, און אין אַדאָס לידער־בוך ווערט גאָר אויף איין פלאַץ גערעדט וועגן אַ שטוב, וווּ ס'הערשט הונגער און קעלט. און אויך אין אַט דעם ליד ענדיקט זיך דער ענין צו־גלאַטיק. אין ליד ״זון און קינד אויפן ווינט״ פליט דאָס קינד אינאיינעם מיט דער זון אויפן ווינט און קומט אָן צו אַ שטוב, ״וואָס איז פול מיט פראַסט און קעלט״ און זיי וואַרפן אַראָפּ צו דער שוועל וואַרעמע שיין, און די מאַמע שעפט די שיין און זאָגט צו די קינדער: ״נאָט אייך וואַרעמקייט און לעבט״, און ווען דאָס קינד הערט, ווי עס שרייט אַרויס דער הונגער פון דער שטוב, טרייבט עס די זון, די זון טרייבט דעם ווינט.

שלום אַשם נייַעסטע צוויי דראַמען

אייגנטלעך האָט שלום אַש אין די לעצטע דריי יאָר אָנגעשריבן נייע דריי דראַמען: „קוילן“, „רבי ד׳ר זילבער“ און „יוסף“, אָבער וועגן „יוסף“ האָב איך שוין גערעדט אין קאָפיטל וועגן די ביבלישע פּיעסן. וועגן „קוילן“ האָב איך בשעתו אָנגעשריבן אַ רעצענזיע (אין „די פּרעסע“ פון 28טן נאָוועמבער 1928) און די דאָזיקע לייַענער, וואָס האָבן אַ גוטן זכרון, וועלן מיר מוחל זיין, אויב זיי וועלן דאָ טרעפן כמעט דאָס זעלביקע. איך האָב איצטער ווידער דורכ־געשטודירט די דערמאָנטע דראַמע און איך האָב — מסכים געווען מיט מיינע מיינונגען פון צוריק מיט קאַרגע אַנדערהאַלבן יאָר. דאָס געשעט אַזוי זעלטן... אַ סך מאָל איז מען נישט מסכים מיט דער אייגענער מיינונג אַפילו פון היינט...

י. ל. פּרץ האָט אַ נאָמען געגעבן אַן אַרטיקל איבער שלום אַשן „אַש“ און האָט עס אָנגעהויבן מיט די ווערטער (לעך) „נישט אויסגעלאָשן אַש נאָר שלום אַש, וואָס פּלאַמט כסדר אויף און ברענט“. מיר דערפילן דעם אמת פון די דאָ־זיקע ווערטער אַ סך מאָל. אַט דוכט זיך, איז שוין „חסל סידור אַש“, אַפּגע־פּלאַמט, אויסגעפּלאַמט און שוין טאַקע געוואָרן אַש און אַט צעפּלאַקערט ער זיך און ברענט ווידער... ס׳איז נאָר אַ פּאַרדרוס, וואָס ער צינדט זיך אַן און ברענט צו פיל געטער און געצן (און אפשר פּלאַמט ער אַזוי שטאַרק, ווייל ער האָט אַ סך גלויבנס) אָבער ער ברענט און דערוואַרעמט...

„קוילן“ הויבט זיך אַן רעאַליסטיש. דער ערשטער אַקט איז אַ לעבנס־בילד, מיר זעען פאַר זיך פּויערים פון פּאַרשידענע לענדער און נאַציעס, וואָס זענען פאַרבלאַנדזשעט געוואָרן קיין אַמעריקע, זענען געוואָרן קוילנגרעבער און בענקען נאָך אַ שטיקל ווייכער מיסטיקער ערד. די אַלטע פּאַליאַטשקע זאַסלוטשאַ פּרוווט זיך אַפילו זאָגן: „וואָס איז דער חילוק פון וואָס דו ציסט דיין חיונה, פון דער זאַנג, אַדער פון דער קויל? דאָס איז נישט דיינס און יענץ איז נישט דיינס. און די קויל איז אַזאַ גאַטס באַשעפּעניש ווי די זאַנג, ביידע קומען זיי פון דער ערד, אָבער איר מאַן דער פּאַטער סעווערין זאָגט: „אַרבעטנדיק אין פעלד ביי דער זאַנג האָסטו גאַטס הימל איבער זיך, ביי דער קויל אָבער זעסטו קיין זאָך נישט, נאָר די קויל און די נאַכט און עס דוכט זיך, אַז דו דינסט נישט צו גאַט, נאָר צום טייוול“ און אַזוי טראַכטן אַלע שאַכטיאָרן פון אַרום. זיי חלומען פון אַפּשפּאַרן געלט און אַהיים פאַרן, אָבער דער פעדלער (אַ מין קוענ־טעניק) חזקאל (אַ ייד) זאָגט, וואָס ס׳ליגט ביי אַמעריקע אין מויל, וועסטו שוין

נישט אַרויסנעמען, נישטאָ וואָס צו מאַכן, און ער זאָגט צום איטאַליענער טאַני, וואָס וויל אַהיים פאַרן ווייל זיין שכן איז געשטאַרבן און ער קען ביליק אַפקויפֿן זיין וויינגאַרטן; נישט איין מאָל שוין געהערט דעם זעלבן שפּרוך. געזען מענטשן, וואָס קומען פון כינע, טערקיי, פון אונדזערע מקומות און אַלע האָבן זיי געזונגען דאָס זעלביקע לידל: אַנזאַמלען געלט אויף אַן אייגן פעלד, אויף אַן אייגענעם גאַרטן און אַט ליגן זיי אַלע אונטער די מינעס באַגראַבן. און ווען דאָס מיידל ווערושקאַ, וואָס האַלט ביי אַ כלה ווערן, קומט אַריין מיט אַ ביסל שוואַרצע ערד, וואָס זי האָט געפונען, ווערט אַ רייסעריי איבער דעם, דער גרעק בעט אים לאָזן כאַטש אַ שמעק טאָן און ווערושקאַ האָט מורא, אַז „עס וועט אויסגעוועפט ווערן“... אַזוי זענען די נאַטור־מענטשן, וואָס זענען אַרויסגעריסן געוואָרן פון דער פּרוכטבאַרער ערד און אַרויפגעוואָרפֿן געוואָרן אויף קוילן...

אין צווייטן אַקט איז דאָס בילד נאָך אויך רעאַל. די געוועזענע פּויערים אַרבעטן ביי די קוילן און שרעקן זיך פאַר זיי. אַנטאָן זאָגט, אַז מען ווייסט נישט, צי די קוילן קומען „פון גאַט צי פון טייוול“ און אַלע דערציילן מעשיות וועגן די „קוילן קעניגס“, וואָס ווערן געשטערט אין זייער רוי, ווערן ביזן און פאַרשיטן די קוילן־גריבער. (אַט אַזוי שאַפן זיך אַבערגלויבערישע לעגענדעס). שלום אַש האָט אונטערגעהערט נאָר די געדאַנקען פון די שאַכטיאַרן אַבער נישט זייער לשון, די שפּראַך ריידן זיי כסדר שלום אַשס. אמת, שלום אַש יכולט, ער האָט אַ שיינע שפּראַך, אַבער ביי אַנטאַנען, סלושן און אַנדערע פּויערים און פּויער־טעס אין מויל, קלינגט די דאָזיקע שפּראַך אַביסל פאַלש און נישט איבער־צייגנדיק.

ס'קומט צו אַ פאַרשיטונג... עס הויבט זיך אָן אַ פּאַניק, מען וויל זיך גע־מען שלאָגן, שטופן, אַבער דער העלד זייצעוו לאָזט נישט. ער האַלט, אַז גע־ראַטעוועט דאָרף ווערן נאָר דער דאָזיקער, וואָס וועט נישט אויסגעבן די ענער־גייע. אַט ווי ער גיט דאָס צו פאַרשטיין: „גיט אַ געלעגנהייט דאָרט אויבן אַדורכ־צועגעבערן זיך צו אונדז, זיי רייסן זיך צו אונדז, דאָס ווייב, דאָס קינד און דער פּריינט, דער קאַמעראַד, זיי רייסן זיך צו אונדז ווי מיר צו זיי, דורך דעם, זאָג איך איך, האַלט איין די כוחות“. אַבער זיי שלאָגן זיך אַלץ און ווילן דורכ־בויערן די וואַנט. זייצעוו געלינגט די שאַכטיאַרן איינצושטילן מיט אַ מעשה וועגן דעם, אַז ס'איז נישט ווייט פאַראַן אַ לאַנד מיט ערד מיט בלומען און ברויט און אַלע לאָזן זיך פאַרוויגן אין חלום און ווערן פּאַסיוו.

אין דריטן אַקט, ווערט די דראַמע פאַרוואַנדלט אין אַ מיסטעריע. דאָס רעאַלע פאַרשווינדט, די בינע פילן אָן פּערזאָניפּיצירונגען פון קוילן־עלעמענטן,

ווי: אַנטראַצייט, קאָך קוילן, טאַרף, אַסיד, גריפל, דימענט קויל, עלעקטרישע קראַפט און אומדערפאַרשטע קראַפט. דער גאַנצער אַקט דערמאָנט אַביסל אין מעטערלינקס „בלויזען פּויגל“ און אַ ביסל אין אַלטן „שיר היחוד“, וווּ ס'ווערן איבערגעגעבן די תפילות פון אַלע חיות, בהמות און עופות... עס זענען פאַראַן אינטערעסאַנטע בליצן אין די שמועסן צווישן די אויסגערעכנטע שטאַפן און דער הויפט געדאַנק, אַז זיי גייען חתונה האָבן און פון דער חתונה קומט די פאַרשיטונג, איז אַ שיינער, אַוטאַפּיש אַשישער, אָבער אין גאַנצן מאַכט די מיסטעריע נישט קיין איינדרוק.

דער פּערטער אַקט איז שוין אַ געמיש צווישן מיסטעריע און רעאַליזם. די פאַרמאַטערטע שאַכטיאַרן האָבן זיך געלאָזט איינריידן פון זייצעוון אין זיין מעשה וועגן ערד און זיי דערזעען שוין אין דער קראַנקער פּאַנטאַזיע אַ גע־בענטשט פּעלד מיט תבואות און ברויט.

זייצעוו נעמט שרייען, אַז דאָס איז נאָך נישט דאָס צוגעזאַגט לאַנד, ס'האַט קיין הימל נישט, אָבער זיי ווילן אים נישט הערן, זיי „עסן“ און „טרינקען“ און „לעבן“ מיט די ווייבער, וואָס דערשיינען פאַר זייערע אויגן... דער געדאַנק איז אַביסל צעשווומען: לכתחילה מיינט מען, אַז דאָס קומט פאַר אַ קאַמף צווישן די דאָזיקע, וואָס ווילן זיך אומקערן צו דער ערד; שפּעטער גייט מען זיך ערשט אַפּ חשבון, אַז דער זין איז אַן אַנדערער, די מאַסע האָט זיך צופיל פאַרגלויבט אין זייצעוו'ס מעשה, געוואָרן פּאַסיוו, זיך נישט געווערט קעגן טויט און אומגע־קומען. דער איינציקער, וואָס האָט זיך געווערט איז געווען גראַד — זייצעוו. און ווען די דרויסנדיקע האָבן זיך דערשלאָגן צו דער שאַכטע האָבן זיי גע־טראָפן אַלע טויט און נאָר זייצעוו האָט אין זיך געהאַט לעבן.

די פּיעסע, וואָס איז אין די ערשטע צוויי אַקטן פּיער און קוילן, ווערט אין די לעצטע צוויי אַקטן: אַש און קוילן... אַש קאַן נישט אַנשרייבן קיין מיסטע־ריע, ער קאַן גיין אויף דער ערד, די וועגן פון די הימלען זענען אים פּרעמד. — אין רעזולטאַט האָבן מיר:

אַ דראַמע מיט אַ שטאַרקן אָנהויב און אַ שוואַכן סוף...

פאַראַן אויך אַ פינטעלע איד אין דער דראַמע „קוילן“.

שלום אַש ברענגט איראַניש אַ גרעק מיט אַ טערק, וואָס שלאָגן זיך ביי די קוילן איבער דעם, צו וועמען עס געהערט קאַרפּו. און ער ברענגט אַ יידן אויך: דעם פּעדלער חזקאל. ביי יעדן אַנדערן וואַלט דאָס געשמעקט מיט אַביסל אַנטי־סעמיטיזם, ביי שלום אַשן ווערט חזקאל אַ שטיק לויב געזאַנג צום קליינעם סוחר. אָבער אין דעם סאַמע תמצית איז דער ייד, וואָס האָט נישט ווהיין אַהיימ־צופאַרן און האָט אַלע לענדער ביי זיך אין פּאַק (כל המינים נאַציאָנאַלע סחורות)

א טרויעריקער פינטל פון אומנאטירלעכקייט און אויסגעווארצלטקייט. ווען דער פאטער סעווערין קריגט זיך מיט זייצעוון למאי ער האט געגנבעט בלומען, זאגט דער ייד חזקאל: „איבער וואס איז זיך דא צו קריגן, איבער א צווייגל א פאר-דארטס, היינט לעבט עס און מארגן איז עס טויט. איך וועל אייך פארקויפן בלוי-מען, וואס ווערן קיין מאָל נישט פארטריקנט“ און ער נעמט אַרויס פויערישע שאַלעכלעך באַבלומטע...

שלום אַש פאַרענטפערט דעם יידן, באַזינגט אים, אָבער טרויעריק איז ער פאַרט. עס וואַלט געווען ווייניקער טרויעריק ווען ער אַרבעט אין שאַכטע גלייך מיט אַלע און קומט נישט פאַרקויפן קיין באַבלומטע טיכלעך. כאַטש — ס'וואַלט נאָך בעסער געווען אַלע זאָלן פאַרלאָזן די שאַכטע.

אין „רבי ד'ר זילבער“, אָדער ווי די פיעסע האַט געהייסן, ווען זי איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין „צוקונפט“ — „רעווערענד ד'ר זילבער“, האַט שלום אַש זיך צום ערשטן מאָל אַריבערגעטראַגן אין דער סביבה פון די האַלב יאַהודימשע אַריסטאָקראַטן. אָבער ער גיט די סביבה קוים קוים, ער גיט נישט די גאַנצע סטאַדע, נייערט נאָר דעם פאַסטוך פון דער סביבה. ער ווייזט אונדז אַ ראַבאָי פון די דאָזיקע געלט־זעק, דעם ראַבינער ד'ר זילבער. דער דערמאַנ-טער איז אונדז לכתחילה פרעמד, טשיקאָווע און עקזאָטיש. עס איז גאָר נישט ווי קיין רבי, נאָר ווי עפעס אַ פריסטער... אַזוי ריינדן די פריסטערס ביי איב-סענען און ביי אַ סך אַנדערע אייראָפּעיִשע דראַמאַטורגן און ראַמאַניסטן. און נישט נאָר דער רבי רעדט אין דער דאָזיקער שפּראַך, נאָר אויך זיין מוטער. ווען ד'ר זילבער וויל זיך עפעס אויסטענה'ן מיט זיין פרוי און בעט זיין מוטער זי זאָל זיי לאָזן אַליין, זאָגט די מוטער: „איך בין דאָ צו פאַרטרעטן דעם צד פון גאָט...“ וואַרשיינלעך זענען שוין אין ניו יאָרק פאַראַן — „אידישע גלחים“. מיר האָבן קיין שום מאַטיוו נישט צו דענקען, אַז שלום אַש האַט די דאָזיקע מענטשן אויסגעטראַכט.

אָבער, אַז מיר באַפרייען זיך פון דער עקזאָטישקייט פון די פאַרשוניען, שלאָגן מיר זיך אָן אויף אַ זייער אַלטן און באַקאַנטן קאַנפליקט צווישן מאַן און זויב. דער אינהאַלט פון דער דאָזיקער דראַמע איז אַזאַ: דער רעווערענד ד'ר זילבער האַט חתונה געהאַט פאַר דעם רייכן מיידל קלאַראַ, בעת זי איז געווען אַביסל אַ פאַרדעכטיקטע פון דער „געזעלשאַפט“ און איז שיר נישט אַרויס-געשטויסן געוואָרן. רעווערענד זילבער איז געווען דער איינציקער, וואָס האַט צו קלאַראַן געשטרעקט די אַרעמס און זי האַט זיך אין זיי אַריינגעוואַרפן, אָבער ליב געהאַט האַט זי אים נישט. נאָך דער חתונה האַט קלאַראַ געקריגן אַ געליבטן, דער מוזיקער רובינשטיין, ד'ר זילבער איז צו נאַיוו ער זאָל דאָס באַמערקן;

אָבער ד״ר זילבערס מוטער באַמערקט דאָס יאָ און טרייבט איר זון צו שטרייטן מיט זיין פרוי און זי פאַרלאָזן. קלאַראַ איז זיך כמעט מודה פאַר זילבערן, אָבער אין אַזאַ פאַרם, אַז זילבער בלייבט מיט דער אילוזיע, אַז זי איז געטריי. דער ראַבינער בעט זיך ביי איר ממש אויף דער (פאַלשער) אילוזיע. קלאַראַ דער-ווייטערט זיך דאָן פון מוזיקער און לעבט אַ סקוטשנע לעבן פון אַ געפאַנגענעם פויגל. ד״ר זילבער פילט די איינזאַמקייט פון זיין פרוי און ברענגט אין שטוב אריין דעם מוזיקער רובינשטיין. דאָס קאָן שוין די מוטער נישט פאַרליידן און צווינגט די שנור מיט איר געליבטן צו אַ קאַנפּראַנטאַציע. קלאַראַ איז זיך מודה אין אַליץ און פאַרלירט איר מאַנס הויז. אין אַ יאָר אַרום קערט זיך קלאַראַ אום אין דער זעלביקער שטאָט. איר געליבטער האָט זי פאַרלאָזט. און אפשר אויך אַנדערע געליבטע... דער רעווערענד לויפט אַהיים ברענגען זיין פרוי, כאָטש די מוטער דראַעט אים צו פאַרלאָזן און פאַרלאָזט אים טאַקע. זילבער ברענגט אַהיים קלאַראַן, רופט זי „מזל מיינס“, קניט פאַר די ליידן פון אירע זינד, וואָס לייטערן. און דאָ קומט אַן די מוטער מיט די הויפט באַלעבאַטים פונם טעמפל, וואָס פאַרלאָנגען, אַז דער רעווערענד זאָל זיך אַדער אָפּזאָגן פון זיין זינדיקער פרוי. אַדער אָפּזאָגן פון דער סינאַגאָגע. עס קומט צו אַ שאַרפּער דיסקוסיע און אין משך פון דער דאָזיקער צייט באַגייט קלאַראַ זעלבסטמאָרד...

פאַראַן אַ באַשטימטע אַנצוהערעניש, אַז דער פאַקט, וואָס ד״ר זילבער איז אַ מענטש פון גייסט, זיין פרוי קערפּערלעך נישט באַפרידיקט און דאָס איז די סיבה, וואָס טרייבט זי אין די אַרעמס פון אַן אַנדער מאַן; אָבער דאָס גייט אַוועק אויפן צווייטן פלאַן. דער הויפט-געדאַנק פון דער פּיעסע איז, אַז זינד איז קיין... זינד נישט, איז ליידן, און מ'דאַרף נישט נאָר מוחל זיין אויף זינד, נאָר קניען פאַר איר... ד״ר זילבער האָט קודם כל אַ הומאַניטאַרישע באַציונג צו די זינד-דיקע. ווען די מוטער דראַעט אים, אַז זי וועט אַוועקגיין פון אים, אויב ער וועט צוריק ברענגען זיין פרוי, זאָגט ער: „דו (ס'הייסט די מוטער — י. ב.) האָסט די אַכטונג פון דער גאַנצער וועלט, זי איז נאַקעט און בלויו. אַלע טירן זענען אָפן פאַר דיר — פאַר איר שטייט די וועלט פאַרשלאָסן. וווּ דו וועסט קומען וועט דיר אַנטקעגנגיין: רחמנות, כבוד און לויב; איר — אַכזריות, שאַנד און שפּאַט“. און ער קלויבט אויס דאָס באַליידיקטע ווייב, נישט די געהויבענע מוטער. ער איז משיג, אַז די באַציונג פון דער „געזעלשאַפט“ צי די זינדיקע שטאַמט נישט פון קיין ריינע קוואַלן. ער זאָגט צו קלאַראַן: „דו ביסט נישט ערגער פון זיי. זיי לעבן מיט פּוסטע גאוהדיקע רייד, וואָס אַלטע לייט האָבן געשריבן פאַר זיי — מיט אויסגעלאָשענע תּורות, טזיטע מאַראַלס און פּוסטע נאַרישע עטיקס, וואָס האָבן געמאַכט אויס זיי שלעכטע און ווילדע. די בלאַנדזשענדיקע שדים וואַקלען

זיך מיט שאַרפע נעגל איבער דער וועלט. קוקן נאָר אויס, אָן איינער זאָל זיך אויסגליטשען און אַנשטאַט אַ הילף, אַ רוף — איז טיילוויש געלעכטער, וואָס לעבט אין זייער האַרץ... די ליבע האָט אים דערפירט צו הומאַניטאַריזם און דער הומאַניטאַריזם צו רעוואָלט קעגן דעם קלאַס, וואָס ער דינט און קעגן דער עטיק, וואָס ער אַליין פּרעדיקט.

עס איז געשען מיט ד"ר זילבער, וואָס עס איז געשען מיט אַ סך בורשו־אָזע און אַריסטאָקראַטישע פּערווענלעכקייטן ביי איבסען, פּשיבישעווסקי, אַקטאַוו מירבאַ א"אַנד; ער איז געוואָרן אַ רעוואָלטירער קעגן דער בירגערלעכער מאַראַל און עטיק. די פּיעסע ענדיקט זיך מיט אַטאַ די ווערטער זילבערס: „די שוואַכע קענט איר נאָך פאַרפירן, די שטאַרקע וועלן אייער פאַלשע געביידע איבער איי-ערע קעפּ וואַרפן, און גיין ווייטער"... און מיר פּרעגן זיך: ווהיין ווייטער וועט גיין ד"ר זילבער? נישט קיין סאַציאַלע רעוואָלוציע מאַכן, ער זעט נאָר די שלעכטע מאַראַל, ער זעט אָבער נישט פון וואַנען זי שטאַמט. ער וועט גיין מאַכן אַ רעוואָלוציע קעגן דער עטיק און מסתמא פּרעדיקן דאָס זעלביקע, וואָס ער זאָגט צו די סינאַגאָגע ייִדן: „ווייסט איר וואָס איז זינד? זענט איר דעמאָלט געווען אין מענטשלעך האַרץ און געווייטיקט זיין ווייטיק? האָט איר זיך דורכגע-קוילערט מיט אים דורך אַלע בערג און לעכער פון מענטשנס אומרוינקן וואַרפן זיך ביז איר האָט געפונען אין גרוב, וואָס הייסט זינד. עס איז נישט קיין זינד, וואָס מיר, מענטשן, זאָלן קענען זינדיקן. נישטאַ, נישטאַ, נישטאַ; און דאָס דאָזיקע האָבן דאָך שוין געפּרעדיקט אַלע העלדן פון דער ניצשעאַנער ליטעראַ-טור ביי איבסען, הויפטמאַן, פּשיבישעווסקי און אַקטאַוו מירבאַ... שלום אַש ברעכט זיך דאָ פאַקטיש אין אַן אַפּענער טיר און אַנטדעקט לאַנג אַנטדעקטע אַמעריקעס...

און קלערנדיק אַזוי צו שלום אַשס לעצטן דראַמאַטישן העלד, צו ד"ר זיל-בער, קומט אויפן זינען זיין כמעט ערשטער דראַמאַטישער העלד יעקל שאַפּ-שאַוויטש... פאַראַן אַ שייכות צווישן די דאָזיקע צוויי. ביידע האָבן בעבן זיך זינד. ד"ר זילבער האָט דאָס זינדיקע ווייב, יעקל שאַפּשאַוויטש — זיין זינדיקע טאַכטער. שאַפּשאַוויטש האָט אַרום זיך הוילע זינד, זילבער — הוילע עטיק, פון דעסטוועגן איז דער לעצטער אַלצדינג מוחל און דער ערשטער — נישט, ווייל דער ערשטער איז הוילער אינסטינקט און דער לעצטער — הוילער שכל און פאַרנופּט. קומט שאַפּשאַוויטש אום דורך די ליידן און זילבער ווערט גע-געזן דורך די ליידן, געפּינט אין זיי אַ זין.

שלום אַש האָט זיין ליטעראַרישע קאַריערע אָנגעהויבן נאָר מיט איי-סטינקט, מיט צעשטורעמטע, צעברויזטע געבליטן און געפּילן, מיט זינגענדיקן

גוף און מיט ליינדנדיקן גוף, היינט האָט ער דערגרייכט צום דורכברענענדיקן און דורכלייכטערדיקן געדאַנק. אָבער קערפערלעך איז ער געווען אַ גרויסער קינסטלער. געדאַנקלעך איז ער דערוויל אַ מיטלמעסיקער קינסטלער. ד"ר זילבער רעדט שוין, אָבער ער זאָגט געדאַנקען אַלטע און באַקאַנטע. ער גיט קיין איין אויסערגעוויינלעכן בליץ נישט; איך האָב מורא, אַז וואָס שלום אַש וועט זיך טיפער אַריינלאָזן אין דער פּילאָזאָפּיע, אַלץ מערער וועט ער פאַרלירן זיין אורקראַפט און אַלץ באַנאַלער וועט ער ווערן...

איין טרייסט האָב איך: שלום אַש האָט זיך כסדר געראַנגלט צווישן קוילער-געסל און צווישן „די הויכע פענצטער“, ער האָט כסדר געשטרעבט צו דער אַריסטאָקראַטיע, אָבער ער האָט געזען אירע לעכערלעכקייטן (אין „יורשים“, „יחוס“, „לאַנדסמאַן“). אין אַמעריקע האָט ער פאַר דער דאָזיקער אַריסטאָקראַטיע געקריגן דרך-ארץ. ער האָט געמיינט, אַז די דאָזיקע אַריסטאָקראַטיע האָט אַן אינהאַלט אין לעבן (דאָס קומט איבערהויפט צום אויסדרוק אין „חיים לע-דערערס צוריקערן“). אין זיין לעצטער דראַמע האָט ער דערפילט, אַז אין דער אַריסטאָקראַטישער וועלט איז נישט גלאַטיק, איז פּויל, די פיינע אַריסטאָקראַטישע גייסטער רעוואַלטירן קעגן דעם גאַנצן לעבנס-אינהאַלט פון זייער קלאַס. און פון אינדוידוואַליסטישן רעוואַלט צו רעאַלן איז פאַר דער וועלט-מלחמה געווען אַ גרויסער מהלך, היינט נישט. שלום אַש קאַן זיך דאָ ווידער אומקערן צו זיינע רויע מענטשן, ביי וועלכן ער איז אין דער היים און ביי וועלכע ער קומט צום פולסטן אויסדרוק. „גאַט פון נקמה“ האָט אָנגעשריבן נאָר איין שלום אַש און „רבי ד"ר זילבער“ האָבן שוין אָנגעשריבן הונדערטער מחברים, אַנ-הויבנדיק פון די עוואַנגעליסטן... אין „גאַט פון נקמה“ איז דאָ פלייש, בלוט, לעבן און אין „רבי ד"ר זילבער“ — פאַפּיר און פאַפּיר. און שלום אַש איז צום ווייניקסטן אַ פאַפּירענער...

א פ ר י ם א ז י ע ר ב א ך

יונגערהייט א ליכטיק פנים,
אויגן בלויע, ווי דער סטעפ
האַר, ווי אויסגעגילדטע זאנגען
און געוואקסן — פלעכט נאָר צעפ.

אַט אַזוי שילדערט אפרים אויערבאך דעם פאַסטוך טימאַפּעי. ווי מאַדנע
ענלעך ער אַליין איז צו זיין פאַסטוך טימאַפּעי. זעען זעט ער אויס ווי אַ באַרג.
איך בין דוכט מיר נישט קיין שיפע זיבעלע. אַבער פון אויערבאָכן וואָלט
מען אין דער ברייט געקאָנט מאַכן צוויי אַזעלכע ווי איך און אין דער לענג
אויך אַנדערטהאַלן און כאַטש ער זעט אויס ממש ווי אַ באַרג, האָט ער אין
אויסדרוק עפעס פון אַ קינד, אַ ריז און אַ קינד. די אויגן זיינע זענען טאַקע
בלוי, ווי דער סטעפ. דער טשערנאַוויצער מאַלער אַרטור קאַלניק האָט אפּ-
רים אויערבאָך אויסגעמאַלן אַזוי גאַלדן-בלוי, אַז מען זעט אַן אַ שטיק פאַר-
חלומטן סענטימענטאַליזם.

ער איז דוכט מיר דער בעסאַראַבישסטער צווישן די בעסאַראַבישע. ער
איז שוין מסתמא אַנדערטהאַלן צענדליק יאָר אין ניו יאָרק און עס האָט זיך
צו אים קיין שטיקל גרויסשטאַט נישט צוגעטשעפעט. ער זיצט אַלע טאַג
אין רעדאַקציע פון אַ גרויסער מאַרגנצייטונג און שרייבט נייעס, ער פילט
ווי אין זיינע „פּיבערדיקע פינגער צאַפּלט זיך די וועלט“, ער איז

„אַ נעץ פון דראַטן,
אַ פולס פון טויזנט פולסן,
אַ סעיטמאַגראַף פון וועלטס געלאַף“.

אַבער ער איז פרעמד צו דעם אַלעמען; זיין נשמה און אַפילו זיין גוף
(אויף וויפּל ער קאָן זיך טראַנספּאַרמירן) איז ערגעץ נעבן בעלי, וווּ די זומערן
זענען —

פאַטן פּאַרביקע אויף סטעפעס,
טעג מיט אַפּגעברענטע ברעגן,
נעכט, וואָס שפּרינגען איבער בערג.

י ע ק ב ב א ט א ש א נ ס ק י

ברויטן — רויטע האָר —
אויף דער ברוסט פון שוואַרצער ערד.
קאָסטעס שניידן שטיקער זון,
זאָנגען פּאָלן ווי די טויבן.

מיט זיינע אויערן הערט אפרים אויערבאך ביז היינט נישט דעם מער-
טאלענעם קלאַנג פון שטורמישן ריטם פון דער גרעסטער שטאַט אין דער
וועלט, ער הערט עד-היום די פּאַרניאַלע און דעם וואַלעך, פּונקט ווי זיין
טאַטע לאַזער שוחט, האָט אויך ער

אַ זינגענדיקע, פריילעכע נשמה,
וואָס גייט אויס נאָך אַ וואַלעך.

ער איז פאַרבליבן ביז היינט אַ בעסאַראַבער. אין זיין שיינער אידילישער
פּאַעמע „אַ ייד פון בערשאַד“, זאָגט ער:

אַז אַלע מרדכי'ס קאָנען הייטן מאַטל,
צי מאַטקע, מאַטעט, אַדער מאַנעס
איז מרדכי דער טליחניק מרדכי,
דער איינציקער אין בעלז אַ מרדכי.

ער געהערט נישט צו די דאָזיקע, וואָס הייסן מרדכי, און אויב ער חתמעט
אפרים, איז דאָס, ווייל מיר האָבן אַלע געהאַט אַ נאַרישע באַציונג צו די איי-
גענע היימישע נעמען אונדזערע און פון איציק, פרויקע, יאַנקל איז ביי
אונדז געוואָרן יצחק, אפרים, יעקב. פאַר שלום-עליכמען איז אַפילו שלום
געווען צו אַפיציעל... אפרים אויערבאך איז נישט קיין בערשאַדער, ער איז
אַ בעלזער און הייסט פרויקע. זיין ערשטע ליבע איז געווען אַ קעלבעלע מיט
רויטע פלעקן און „ווייכע הערנערלעך, ווי שפּראַצן אויף אַ פּרילינג-בוים“.
קינדווייז איז אים אין שטעטל דער ליטווישער מלמד פרעמד געווען און ווען
דער מלמד האָט פאַרזוכט דעם אמתן בעסאַראַבער וויין און ער האָט זיך צע-
וויינט און געזאָגט: „יין גפּן“, „ממש ווי אין חומש“, איז דער טרויער זיינער
געווען פרעמד פרויקען, ווייל —

ס'איז זיין טרויער נישט קיין סטעפיקער,
נאָר אַ שטענדיקער
פון אַן אַפּגעריבן בעזעמל.

אפהאנדלונגען און רייזע-איינדרוקן

דער ליטוואַק קוקט אין דער ווייט, ווו עס איז דאָ זיין ליטוואַטשקע
און ווו ס'זענען דאָ זיינע זיבן ליטוואַקלעך און ער איז פרויקען פרעמד.

גאַר אַן אַנדער ווייט, אַ פינצטערע
און די ווייטן, פרויקעס ווייטן
זענען ליכטיקע געווען.

און ווען אפרים אויערבאך האָט שוין אַלס דערוואַקסענער געטראָפן אין
ניו-יאָרק דעם קאָפּרעשטער הערשל חלפּן, וואָס הייסט דאָרט שוין הערי
שעילפּן, האָט ער אים געזען מיט שדים אין האַרץ און געזאָגט, אַז ער איז —

באַוואַקסן מיט האָב און גוטס,
ווי אַ קרעציקער מיט ווונדן.

נאָר אַ בעסאַראַביש אינגעוואַרצלט, אַ צוגעקלעפטער צו היים, צו טאַטע-
מאַמע האָט געקענט אַזוי קלאַר זינגען דאָס ביטערע געזאַנג פון אויסגעוואַרצלט-
קייט און אַזוי העל אַנווייזן, אַז „די בריק פון טאַטן צום זון איז גאַר דער
טשעק“. איך לייען ווידער אַ מאָל און ווידער אַ מאָל די ווונדערבאַרע פּאַעמע
הערי שעילפּן און מיר דאַכט זיך, אַז דאָס איז דער „איכה“ פון כמעט אַלע
ייִדן אין די נייע היימען. און דער דיכטער בייזערט זיך ווייניק, ער רעדט
דאַכט זיך אַזוי ווייך:

גייט אַוועק אַ מענטש פון הויז,
און ווייסט, אַז קיינעם לאַזט ער נישט אין הויז,
ווייסט אַ מענטש
אַז אויפן וועג פון אַרטשאַרד סטריט צו ריווערסייד
האַט ער פּאַרלוירן זיך
און ווייב און קינד.
פּאַרלוירן דורות הינטער זיך
און דורות פאַר זיך.
פילט אַ מענטש, אַז ווענט פון אייגן הויז
זענען זיינע שונאים
און אויגן שטעכן אים.
שרייט אַ מענטש צו זיך אַליין:
גאַרנישט, קיינער וועט נישט הערן.
איז ווידער דאָך דאָס אייגענע:

א מענטש אן אָפגעריטענער,
א בוים אן וואַרצלען
און צווייגן — פרעמדע, דאַרע שטעכיקע.

וויפל טאַטעס אין ביידע אַמעריקעס קענען זאָגן, אַז זייערע קינדער זע-
נען נישט פאַר זיי קיין צווייגן פרעמדע, דאַרע און שטעכיקע?
אין אַ נישט-פאַסיקער צייט איז ער געבוירן געוואָרן, אפּריים אויערבאַך.
ער איז אַליין אַ שטיק רויקער סטעפּ, אין זיין געזאַנג הערט זיך דאָס בלע-
זשיאַנער קו, זיינע מענטשן זענען שטיקער נאַטור, אַ מענטש האָט ביי אים
צו מאַל אַ פנים, ווי אַ בלענדיק שטיק „נאַטור מאַר“, די ליידנשאַפטן פון
זיינע מענטשן זענען אַזוי נאַטירלעך, ווי די ליידנשאַפטן פון בלומען. און ער
איז געבוירן געוואָרן אין אַ צייט, ווען דאָס בלוט ביים מענטש שרייט, ווען
מענטשן און טראַדיציעס ווערן אויסגעריסן און אויסגעוואַרצלט. ער האָט מיט
זיינע אויגן געזען, ווי הונדערטער טויזנטער בעסאַראַבישע יידן האָבן זיך גע-
מוזט אויסרייסן פון זייער אינגעוואַקסנקייט און וואַנדערן. ער אַליין האָט
אויך געוואַנדערט, פון בעסאַראַביע אויפן באַלקאַן, דערנאָך קיין פאַלעסטינע,
פון ארץ-ישׂראל קיין נאַרד-אַמעריקע. און אומעטום האָט ער געטראַפן אויס-
געוואַרצלטע מענטשן. אַרום אים איז גאַרנישט פאַראַן קיין אַרגאַנישקייט, קיין
נאַטור, הוילע פרעמדקייט, הוילע ציוויליזאַציע. דרייט ער זיך אַרום טאַקע אַ
פרעמדער אין גרויסן ניר-יאַרק. ער האָט מיט אַ מאַל אַ זאָג געטאָן:
— פאַר מיר איז ניר-יאַרק קיין פּלאַץ נישט. ראַטנפאַרבאַנד וואַלט פאַר
מיר געווען אַ פּלאַץ.

— אָבער דו ביסט דאָך סענטימענטאַל — האָב איך אים געזאָגט. — דו
קענסט דאָך נישט גיין אין שפּאַן. אין דיין סעריע לידער „אַז אַ מענטש איז
מיד“ האַסטו דאָך אַליין געזאָגט, אַז דו קענסט נישט „פון ווייט דערהערן דעם
רוף פון רויטן איבערבוין“, ווייל דו ביסט אַ מידער, וואָס שלעפט קוים אויף
זיך די טעג און נאָר יעסענינגס לידער דערפירן זיך אַ מאַל צום שטילן ברעג.
טאָ ווי זשע קומסטו צו קענען גיין דאַרט אין שפּאַן?

— דאַרטן — האָט מיר אויערבאַך געענטפערט — וועט נישט אייביק
הערשן פאַליטיק. דאַרט גייט אויף שוין אויך אַ נאַטירלעך יידיש לעבן און
איך האָב ליב צו הערן זוי עס וואַקסט. מאַמע מיינע, ווי איך הער דאָס געזאַנג
פון וואַקסן און ווי איך האָב דאָס ליב צו הערן...

און אויערבאַך האָט מיר שוין גערעדט לאַנג, לאַנג וועגן געזאַנג און
וועגן דעם, וואָס פּאַעזיע דאַרף זיין געזאַנג און איז עס נישט. זיינע בלויע

אויגן האבן געשיינט ווי קארנבלימעלעך אין פעלד, אַזאַ גרויסער און אויס-
געזען האָט ער ווי אַ צעשיינט קינד.

— ביי אונדז האָט מען דאָך פאַרגעסן, אַז פּאַעזיע דאַרף זיין געזאַנג. ביי
אונדז שרייט מען, ביי אונדז חקירהט מען. אייניקע גאַליציאַנער האָבן צו אונדז
אַריינגעבראַכט אַזאַ פּאַפּירענע חקירה. און די היסטערישע געשרייען פאַרטויבן
פשוט.

און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס רעדט נישט דער רייפער דיכטער
אפרים אויערבאַך, נאָר דאָס יינגל פרויקע לאָזער שוחטס און ער זינגט מיר
אַריין אין די אויערן:

פרויקע לאָזער שוחטס האָט געטרונקען
פינע מילך פון זשיאַנעס אייטער
און די פרייד אין זיינע אַדערן
האָט געשפּילט ווי וויין,
שפּילעווודיקער רויטער שויס.

און פונקט ווי זיין טאַטע, וואָס אים איז די נשמה אויסגעגאַנגען נאָך אַ
זוואַלד, האָט געמוזט זיין אַ שוחט און געמוזט קוילען „ווייסע, כשרע טייבע-
לעך“ און ער איז געוואָרן ביז און שטעכיק, פונקט אַזוי מוז דער זון אויך
נישט זינגען דאָס געזאַנג פון דער נאַטור און נישט הערן דאָס דאָזיקע גע-
זאַנג, אָבער ער קען נישט ווערן ביז און שטעכיק, ווערט ער מיד. און אים
דאַכט זיך, אַז ער איז „אויסגעוויילט צו טראָגן יעדנס גורל, ווער ס'איז מיד“,
און ער זינגט צו אַלע:

נו, לייג אַוועק די שאַרף פון זיינע רייד
מיין קעניגרייך איז לויטער רױ און פרייד,
איך האָב פאַר דיר אַ ווינקל צוגעגרייט,
ווייל דו, אַזוי ווי איך, ביזט מיד, ביזט מיד.

די מידקייט אויערבאַכס איז אַזוי צו זאַגן אַ הומאַניטאַרע, שטאַמט פון
נאַטירלעכער ליבע. פאַראַן אַ געוויסע קרובהשאַפט מיט דעם העברעישן דיכ-
טער מ. ז. פּיערבערג. אַז איך לייען אויערבאַכס „רויטן פּאַדעם“, איך לייען
די געראַנגלענישן פון זיין טאַטן מיט דער שחיטה און זיינע אייגענע קאַש-
מאַרן פון בהמהשן און עופישן בלוט, וואָס זיין טאַטע האָט פאַרגאַסן, דאַכט
מיר, אַז איך לעב איבער מיין טאַטנס און מיינע אייגענע קאַשמאַרן (איך בין

אויך א שוחטס א זון) און מיר דאכט זיך, אז איך ליענן מ. ז. פיערבערגס
 „קעבלבל“ מיט א גייעם ניגון...

אפרים אויערבאך מוז האָבן אַ געזונט לעבן און געזונטע מענטשן. זיין
 פאָעמע „אברהם בן זכר“ איז אַ דערגרייכונג, איז — האָט ה. לייזיק געזאָגט
 — אין אַ היפשער מאָס פּושקיניש. און דאָס איז דערפאַר, ווייל דער העלד
 איז אַ געזונטער נאַטור־מענטש, איז אַליין אַ שטיק נאַטור, אים איז

גרינגער צו קלעטערן אויף בערג,

ווי אַפּאָגן אַלע תּפּילות אינעם סידור „נוסח ספרד“.

דער חכם קלאַפט אַריין דעם דאָזיקן קאָוקאָזער, אַדער באַרג־מענטש, אַז
 זיין נאָמען איז הייליק און די אַלע, וואָס טראָגן דעם נאָמען אברהם דאַרפֿן
 הייליק זיין, אָבער — „דאָס בלוט, ווי הייסע ריטשקעס פלייצט אין די אַדערן“
 און דער הייסער אַטעם פֿון דער פּרוי איזמאַילאַ איז ווי דאָס פייער פֿון אַ
 ווילקאָן. אברהם בן זכר זינדיקט, אָבער זיין זינד איז ווי אַ געזאָגט, ווי דער
 שטורעם פֿון אַ ווילקאָן... אברהם בן זכר פאַרט קיין פּאַלעסטינע זיך אויס־
 לייזן פֿון די זינד, טרעפט דאַרט אַ גר אַ רוס, וואָס הייסט היינט אברהם בן
 אברהם מיט זיין ווייב רבקה, וואָס האָט אין קאַלוגע געהייסן וואַרוואַראַ, האָט
 אַמאָל געוואָסט, אַז יונגע פּויערים קראַפֿירן נאָך איר לייב און אין פּאַלעסטינע
 איז זי אַזאַ עלנטע. און אין אַ פאַרנאַכט בלייבן אַליין די ביידע קרעפּטיקע און
 קערפּערלעכע, וואָס מוזן גייסטיק ווערן, וואָס דאָס ייִדישקייט האָט זיי „אַנט־
 קערפּערט“ און בעת אברהם צעזינגט זיך, צעווייגט זיך רבקה. דאָס געזאָגט
 איז אַ זינדיקס. אויב „אברהם“ איז „אַבינו“, איז דאָך „רבקה“ „אַמנו“...

אברהם בן זכר איז באמת אַ פּאָעמע, וואָס זאָגט עדות, אַז אפרים אויער־
 באַך דאַרף האָבן אַ געזונט, נאַטירלעך לעבן, בכדי צו קענען זיך אויסלעבן
 און איבערהויפט אויסזינגען.

אפרים אויערבאך איז פֿון די ערשטע און קאַנסעקווענטסטע ייִדישיסטן.
 און דאָס איז דערפאַר, ווייל ער איז אַ נאַטור־מענטש. קיין שום שפּראַך איז
 דאָך ביי יידן נישט אַזוי נאַטירלעך, ווי ייִדיש. אַט ווי ער זאָגט עס אַליין אין
 זיין ליד „ייִדיש“:

פאַר מיר ביסטו אַ רעגנבויען פֿון קאַלירן,
 געמיש פֿון קלאַנג, געזאָגט, געוויין און פּרייד,
 איך הער אין לויטערקייט פֿון דינע רייד,
 מיין מאַמעס פּשוט, כּשר האַרץ וויברירן.
 דער שמיד האָט דיך געהאַמערט רינג און קייט,

אָפּהאַנדלונגען און רייע־איינדרוקן

די דינסטמויד האָט געזונגען דײַ אויף טירן.
געזעל האָט דײַ גענומען אויפן פעלד שפּאַצירן
אין שפּיל פון זומערדיקן רעגן־שפּיר.

און ווען פרויקע אויערבאך זינגט צו יידיש:

איך האָב אַ בונד מיט דיר פאַרשניטן דײַ צו שמידן
אין פּערזן בייגיקע פאַר האָרעפּאַשנע יידן
צו זינגען יידיש וועגן יידן, וועגן זיי —

איז עס נישט קיין פּראָזע און נישט קיין פּאַזע. עס איז נאַטור.

און אַ דאַנק זיין נאַטירלעכער ליבע צו יידיש, האָט ער זיך דערנענטערט
צו ה. לייזויק און נישט נאָר, וואָס ער אַרבעט מיט אים האָנט ביי האָנט און
אַקסל ביי אַקסל אין דער ניריאַרקער יידישער קולטור־געזעלשאַפּט. נאָר ער
דינט אים אויך פּערזענלעך געטריי, כאַטש לייזויק איז אַ ליטוואַק און זיין
טרויער איז „מער שטעכיקער, ווי סטעפּיקער“. אַ בשותפותדיקע ליבע קען
פאַראייניקן די פאַרשיידנסטע מענטשן.

אפרים אויערבאך זאָגט אויף זיך:

איך האָב אַריינגעזונגען אין דער שטאַט
מיין ערדיק פויעריש טראַט,
אַריבער דעכער האָב איך אויסגעשפּרייט
די פּליגלען פון מיין פעלדער־פּרייד.

אַבער דער פויערישער טראַט פאַרלירט זיך אין שטאַט און געבענטשט
וועט זיין דער דאַרפישער יידישער ישוב, וואָס וועט אַרייננעמען צו זיך פרוי־
קע לאַזער שוחטס פון בעלז. פרויקע וועט האָבן וואָס צו זינגען און דער ישוב
וועט האָבן געזאַנג.

דעם זונם רעצענזיע וועגן דער טאַכטערס לידער

זינט אַ פאַר וואַכן ליגט אויף מיין טיש אַ בוך, וועגן וועלכן די רעצענז־
זיע וואַלט איינגעלעך געדאַרפט שרייבן נישט איך, נאָר מיין כמעט זיבניאָ־
ריקער זון. אַנגעשריבן דעם בוך האָט מיין פּריינט, דער דיכטער אפרים אוי־
ערבאך פאַר זיין זעקס־יאַריקער טאַכטער, און ווי ער דערציילט אין זיינע
„עטלעכע ווערטער“ צום שלום פון בוך, זענען די לידער נישט זיינע, נאָר

טאקע דער טאכטערס. „וואָרעם — שרייבט ער — איך האָב ביי איר גענומען די בילדער און די איינפאלן; טאָ ווער זשע זאָל שרייבן די רעצענזיע וועגן אַ בוך פֿון און פֿאַר אַ זעקס־יאָריקער טאכטער פֿון אַ דיכטער, אָ נישט דער זיבן־יאָריקער זון פֿון אַ קריטיקער?

דאָס בוך, וועגן וועלכן איך שמועס, הייסט „אדאָס לידער־בוך“. אָנגע־שריבן האָט עס, ווי געזאָגט, אפרים אויערבאָך פֿאַר זיין קליינער טאכטער און טאקע לויט אירע „איינפאלן און בילדער“. דער מחבר איז איבערצייגט, אַז „יעדער קינד שאַפט אין זיין אייגענעם וועלטל“, נאָר ס'איז נישטאָ דער דערוואַקסענער, וואָס זאָל עס פֿאַרצייכענען, איבערפורעמען און עס צוריק ברענגען דעם קינד אין אַ דערציילערישער פֿאַרעם“. צי מיר האָבן דאָ טאקע צו טאָן מיט קינדערישער שאַפונג, צי דעם מחבר האָט עס נאָר אַזוי זיך אויסגעדאַכט, איז אַ פֿראַגע פֿאַר קינדער־פּסיכאָלאָגן, אָבער זיכער איז, אַז מיר האָבן דאָ לידער, וואָס זענען זייער נאָענט דעם וועלטל פֿון די גאָר קליינע יאָטן און זיי וועלן פֿון אונדזער קליינוואַרג אויפגענומען ווערן מיט פֿרייד, ווייל אַזעלכע לייכטע, צאַרט־לירישע און טיילווייז הומאַריסטיש שפּילעוודיקע לידער פֿאַר קינדער ביז דעם עלטער פֿון אַכט־ניין יאָר, זענען פֿאַראַן ביי אונדז זייער ווייניק.

אפרים אויערבאָך האָט נישט געזוכט צו לערנען די טאכטער מיט „אירע“ לידער, נאָר זי צו פֿאַרוויילן און דערפֿרייען און אויך די אַנדערע קינדער, וואָס וועלן די לידער לייענען, וועלן זיך פֿון זיי גאָרנישט לערנען און וועלן זיך נאָר פֿרייען מיט זיי. דאָס איז אין אַ גרויסער מאָס אַ מעלה, אָבער אויך אַ שטיקל חסרון. אין תּוך אַריין זעען אַפּילו די קלענסטע קינדער נישט אַזוי שטיל, אידיליש די וועלט, ווי אויערבאָך ווייזט זי פֿאַר זיי. אַז מען הערט זיך צי צו די קשיהס, וואָס די קלענסטע קינדער שטעלן, איבערצייגט מען זיך, אַז זיי איז נישט אַלץ קלאָר און גלאַטיק. קינדער שטעלן אַ סך קשיהס וועגן דעם למאי אייניקע זענען רייך און די אַנדערע זענען אַרעם, און אין אַדאָס לידער־בוך ווערט גאָר אויף איין פּלאַץ גערעדט וועגן אַ שטוב, וווּ ס'הערשט הונגער און קעלט. און אויך אין אַט דעם ליד ענדיקט זיך דער ענין צו־גלאַטיק. אין ליד „זון און קינד אויפן ווינט“ פּליט דאָס קינד אינאיינעם מיט דער זון אויפן ווינט און קומט אָן צו אַ שטוב, „וואָס איז פּול מיט פּראָסט און קעלט“ און זיי וואַרפן אַראָפּ צו דער שוועל וואַרעמע שיינ, און די מאַמע שעפט די שיינ און זאָגט צו די קינדער: „נאַט אייך וואַרעמקייט און לעבט“, און ווען דאָס קינד הערט, ווי עס שרייט אַרויס דער הונגער פֿון דער שטוב, טרייבט עס די זון, די זון טרייבט דעם ווינט.

ליענישער ייד שד"ל (שמואל דוד לוצאטאָ), וואָס איז צווישן די משכילים געווען אפשר דער איינציקער, וואָס האָט געבויט אויף געפיל־ידישקייט. ר' מעכל פרישער, אַ הויכער, אַסקעטיש־שטרענגער איז געווען דעם רמב"מס אַ חסיד. דעם מחברס פּאָטער, ווידער, האָט געהאַלטן מיט שד"לן. ביידע יידן זענען געווען, ווי מען דאַרף פאַרשטיין, פרומע משכילים. (וועגן זיין פּאָטער דערציילט ביקל, אַז ער איז אין דער יוגנט געווען מער משכיליש און אויף דער עלטער האָט ער זיך אומגעקערט מער צו פרומקייט). דער מחבר גיט נישט איבער בלויז די געדאַנקען פֿון זיינע צוויי העלדן, נאָר אויך זיינע רייד. דער עיקר איז פאַר אים, זעט מען, טאַקע די געדאַנקען. די עצם־דיסקוסיע פאַראַינטערעסירט אים און ער ווערט אייגנטלעך אויך אַ צד און זאָגט אויך אַרויס אַ מיינונג וועגן דעם, צי די השגחה איז חל אויך אויף די פּראַסטע מענטשן, די עמי־הארצים, צי בלויז אויף די דאָזיקע, וואָס שטייען אויף אַ העכערער מדרגה פֿון חכמה און הכרת־הבורא. אָבער אַזוי ווי ס'איז ביים מחבר דער עיקר די מחשבה, ברענגט ער אַרויס אַ דיאַלאָג צווישן די צוויי העלדן און ער גיט זיי ביידן צו ריידן זיין, דעם מחברס, שפּראַך. דער פּאָטער זאָגט און די ווערטער זענען טרעפלעכע:

„איז דען געמאַלט אַ גרעסערע שטראַף פאַר אַ מענטשן, ווי אויס־שליסן אים פֿון השגחה פרטית? און פאַרוואָס קומט אַ מענטשן אַ שטראַף און אַזאַ האַרבע דערצו, אויב זיין חטא איז אומשכלדיקייט און זיין פאַרברען איז, וואָס ער איז בלינד?“

און אַט איז אַ רעפליק פֿון ר' מעכלען:

„...ווי אין חיצוניות פֿון גוף, אַזוי אויך אין פנימיות פֿון שכר און פֿון מידות זענען פּאַראַן הויכע, מיטעלע און נידעריקע פֿון גע־שטאַלט. און דאָס דרויסנדיקע איז לאו דווקא גלייך מיטן אינעוויי־ניקסטן פֿון מענטשן, נאָר אַ סך מאָל דער היפּוך דערפֿון.“

ביידע העלדן, דער טאַטע מיט די מילדע אויגן און דער שטרענג־אַס־קעטישער ר' מעכל ריידן איין שפּראַך, וואָס איז לומדיש־משכיליש און — מאַדערנע יידיש.

דאָס בוך הייסט „דריי ברידער זענען מיר געווען“, נאָכן נאָמען פֿון דעם קאַפיטל, וואָס ברענגט אַ תּמציתדיקע כאַראַקטעריסטיק פֿון מחבר און זיין יינגערער ברודער אליעזר. דער יינגסטער ברודער, וואָס הייסט משולם, ווערט בלויז דערמאָנט און עס ווערט וועגן אים בלויז געזאָגט, אַז ער איז פאַרבליבן אין רומעניע און ער שטראַפט דאָרט זיך אַליין. דער ברודער אלי־

עזר, וואָס איז געווען אַ מעדיקער און אַ פּילאָסאָף, איינער פון די וויכטיקסטע תּלמידים פון קאָנסטאַנטין ברונער, איז געווען אַן אייגנאַרטיקע פּערזענלעכ־ קייט, אַן אָנהענגער פון ברונערס אַסימילאַציע־שיטה. ער האָט געהאַלטן, אַז דער כאַראַקטעריסטישער ייִדישער נביא איז געווען יונה, וואָס איז געשיקט געוואָרן צו שטראַפֿן נינוּה, ס'הייסט: צו פאַרשפּרייטן ייִדישקייט צווישן גוים. נאָך דער גרינדונג פון מדינת־ישׂראל, איז אליעזר ווייטער געבליבן ביי זיינע אַסימילאַציע־געדאַנקען פאַר דעם גלות. ער האָט געהאַלטן אָבער, אַז ״ווען ברונער זאָל געווען דערלעבן דעם אויפקום פון מדינת־ישׂראל, וואָלט ער דאָס דאָזיקע געשעעניש, וואָס איז נייטיק געווען דורך דער אויסוואַרצלונג פון אַ גרויסן טייל פון אייראָפּעיִשן ייִדנטום און וואָס די נייע היסטאָרישע קאָנסטע־ לאַציע האָט עס מעגלעך געמאַכט, באַגריסט מיט פּרייד״. אליעזר איז אויך געשטאַרבן. דער פּאָטער האָט אים גערופֿן — ״דער נביא פון נינוּה״; משה־ למען האָט ער גערופֿן — ״דער געפּאָנגענער ביי עמלקן״. ער איז דאָרט גע־ בליבן געפּאָנגען. געבליבן איז — צו לאַנגע יאָר — ביים לעבן און אויף דער־ פּריי דער מחבר אַליין און ער איז באַרופֿן ממשיך צו זיין דעם גאַנג פון זיין טאַטן, כאַטש ער האָלט, אַז ער קען דאָס דאָזיקע נישט באַווייזן, ווייל ער האָט אינאיינעם מיט זיין דור אַראַפּגעוואַרפֿן דעם עול פון מצוות־מעשיות און אַז ״נאָר אַט דער שווערער עול קען געבן אַ ייִדן אַ ביסעלע ייִדישע פּרייהייט. אין דער פּרייהייט פון ״מאַנציפּאַציע״. און דער פּאַקט, וואָס ער איז געבליבן איינער אַליין ממשיך צו זיין מיט ליבשאַפט דעם גאַנג פון זיין שטאַם, באַ־ רעכטיקט דעם נאָמען פון ביקלס נייסטן בוך. בעצם וואָלטן, נאָך אַט דעם פּאַקט נאָך און צוגאַנג, אַלע זיינע ווערק געקענט הייסן, ״דריי ברידער זענען מיר געווען״...

דער טייל, וואָס הייסט ״מיט משפּחה״, פאַרנעמט עפעס מער ווי אַ פּערטל בוך. אָבער דער דאָזיקער טייל ווערט דער צענטער. דורך די פינף נישט־ גרויסע קאַפיטלען פון אַט־דעם טייל און דורך דעם אַריינפיר, וואָס הייסט ״טשערנאַוויץ״ באַקענען מיר זיך מיטן מחברס אינטערעסאַנטן אָפּשטאַם. טייל־ ווייז האָבן מיר אים געקענט פון דעם בוך ״אַ שטאַט מיט ייִדן״. אָבער אין ״דריי ברידער זענען מיר געווען״ ווערן אונדזערע ידיעות פאַרטיפּט. ביקל שטאַמט פון אַ באמת זייער אינטערעסאַנטער משפּחה פון דענקענדיקע מענטשן און סקעפטיקער. דער פּאָטער האָט זיך אויף די עלטערע יאָרן באַקערט צו סענטימענטאַליזם, אָבער ער איז געקומען צו דעם דורך עמאַציע. אויך שלמה ביקל אַליין קומט דורך דעם געדאַנק צום געפירל. ביקל האָט פאַראייביקט זיין משפּחה און ער האָט דערמיט דערפילט אי אַ משפּחה־חוב, אי אַ כלל־חוב,

עס איז אַ משפּחה, וואָס האָט געדאַרפֿט און איז ווערט געווען פֿאַראייביקט צו ווערן.

אויך די טיפּן-גאַלעריע, וואָס ביקל ברענגט אין די פינף קאַפיטלען פון דעם טייל "יידן אין דאַרף" זענען ווערט געווען פֿאַראייביקט צו ווערן סיי עסייאַסטיש, סיי קינסטלעריש. כאַסקל משיח, דעם אינטערעסאַנטסטן פון דער דאָזיקער גאַלעריע, האָבן מיר שוין דערמאָנט. אַזורים דער שענקער, אַ פּראָסטער ייד, אַן אַרעמער און נישט-געלערנטער, וואָס ווערט אויסגעוויילט צו זיין פֿאַרשטייער פון די אַרעמע פּויערים אין דאַרף-ראַט, ווייל ער איז פון דער נאַטור אַ חשובער און אָרנטלעכער מענטש; לייזער דער חסיד, אַ זון פון אַ פּראָסטן ייד, וואָס שטאַרבט אויס מורא פֿאַר דעם רבין, ווערט דווקא אַ חשוב און היימישער אין צוויי רביישע היף און אַ חסידישער מעשה-דערצי-לער; די צוויי שיינע יידן מנשה האַבסבורגער און נתן האַבסבורג, וואָס זענען דער טיפּישסטער אויסדרוק פון עסטרייכישן פֿאַטריאַטיזם; לייזער גוי, דער ייד מיטן גוי'שן אויסזען און די יידישע געפילן, וואָס ווערט, מסתמא איבער זיין גוי'שן אויסזען, נכשל אין אַ קליינער גנבה, וואָס פֿאַרשאַפט אים און דעם גאַנצן אַרום גרויסע יסורים און וואָס וויינט ביי די קינות אויך אויף דעם איי-גענעם חורבן; הערשל וועטעראַן, וואָס איז געווען אַ סאָלדאַט אין דער מלחמה פון 1818 און דערציילט שטענדיק אַ מעשה וועגן דער שלאַכט אין באַסניע און איז געבליבן מיט אַ סאָלדאַטסקן אויסזען און ער זוכט כסדר צוהערער פֿאַר זיין מעשה און ער וואַנדערט פון יידן אין קלויז צו להבדיל גוים אין שענק און צוריק; אַט-די אַלע העלדן און פֿאַרשווינען און זייערע נאָענטע ברענ-גען מיט זיך גאָר עפעס נייעס, כאַטש דאָס שטעטל און דאָס דאַרף זענען אין אונדזער ליטעראַטור שוין באַשריבן געוואָרן פון אַלע זייטן.

דער לעצטער טייל, וואָס הייסט "מיט אַנדערע", באַשטייט פון זיבן פֿאַר-שידענע זאַכן. אין דער "באַלאַדע פון מיין חבר שמאי" פרוווט זיך ביקל צו אַ געוואַגטן געדאַנק, אַז דער אינטערעסאַנטער דיכטער-אַנפאַנגער שמאי מאַנגער איז געוואָרן אויס דיכטער מיטן זעלביקן פֿאַמיליע-נאָמען — איציק מאַנגער, וואָס איז אפשר אויך שמאַיס אַ ווייטער קרוב. דער עצם דיבוק-גע-דאַנק איז פֿראַבלעמאַטיש, אָבער דער נישט-געוואַרענער דיכטער שמאי מאַנג-גער וואַקסט אויס ווי אַ העלד פון אַ באַלאַדע און אַ דראַמע; "אַלץ שטייט אין דער תורה" איז אַ פֿאַראַדאַקסאַלע שילדערונג פון צוויי טיפּן, מעכעלע חיות פון קאַלאַמיי און עפעס אַ ייד פון ארם צובאַ, וואָס געפינט זיך אין אַ מילכיקן רעסטאָראַן אויף עסעקס-סטריט, אויף דער איסט-סייד אין ניו-יאָרק. ביידע יידן ברענגען אַרויס זייערע טשיקאַווע אמתן דורך נאָך מער טשיקאַווע גי-

מטריאות און נוטריקון פון פסוקים; „דער רומענישער בערנע“ איז אַ פיינע עסי וועגן דעם רומעניש-יידישן זשורנאַליסט, דעם משומד און בעל-תשובה הענריק שטרייטמאַן; „איינער פון דריי“ איז אַ סענטימענטאַלע כאַראַקטעריס-טיק פון דעם טשערנאָוויצער ציון-פירער ד״ר מאיר עבנער, מיט וועמען ביי-קל — ווי אויך דער מחבר פון אַט די שורות — איז אין דער יוגנט געווען שטאַרק מחולק און מיט אים געפירט אַ שאַרפע פּאַלעמיק. גאַר אינטערעסאַנט איז „דער קבר פון אומבאַקאַנטן י״ד“, וואָס ברענגט פון איין זייט אַ באַשול-דיקונג קעגן אַמעריקאַנער י״דן פאַר זייער גלייכגילטיקער באַצונג צו די י״דן אין איראַפּע בעת דעם גרויסן אומגליק און ווייזט, אַז אין אַמעריקע גופא זענען אויך געווען איינזאַמע י״דן. „אתה הראת אין מאַריאָפּאָל“ איז אַ דערציילונג וועגן מחברס פּראַווען אַ שמחת-תורה אין דער שטאָט מאַריאָפּאָל ביים אַזאַרישן ים, וווּ ער איז געווען אינאַינעם מיט נאָך יידישע אָפיצירן אין קירחס אַקופאַציע-אַרמיי. געווען צווישן זיי איינער אַ יאַסעלע, וואָס האָט שטענדיק גערעדט פאַרבענקט וועגן שמחת-תורה און מען האָט אים דערפאַר אַ נאַמען געגעבן „יאַסעלע אתה הראת“. מען האָט יאַסעלען מכבד געווען מיט אתה הראת אין דער בעל-מלאכהשער שול פון מאַריאָפּאָל און די דאָר-טיקע י״דן זענען געווען זיכער, אַז זיין טאַטע איז געווען אַ באַרימטער רבי אין גאַליציע. זיי האָבן אים געענטפּערט, אַז זיין טאַטע איז אַ פשוטער קרע-מער אין גאַליצישן באַרג-שטעטל און זיין „אתה הוראת“ איז בלויז איין פלעמל פון צווישן די גרויסע פּלאַמען פון יידישקייט, וואָס האָבן געוואַרעמט די יאַרן פון אונדזער יוגנט אין דעם יידישן לאַנד גאַליציע.“

גאַר אַן אינטערעסאַנטע זאַך אין אַט דעם טייל איז „הוגאָ גראַציוס און דער ווישניצער רבי“. דער מחבר שילדערט אַ ווישניצער י״דן מעם אַלף, וואָס איז אַ לעבן-לאַנג געווען אַ חסיד פון דעם האַלענדישן געלערנטן און הוי-מאַניסט, דעם עלטערן בן-דור פון ספינאָזאַן און פון ווישניצער רבין. ביי הוגאָ גראַציוסן האָט ער געשאַרפט זיין יורידישן מוח — ער איז געווען אַן אַדוואַקאַט — און דער ווישניצער רבי האָט געוואַרעמט זיין יידיש געמיט. ווען מעם אַלף איז אַרױפגעקומען צום מחבר אין שטוב אין ניו-יאָרק, איז ער שוין געווען אַ י״ד אין די זעכציקער, אַן אלמן און אַן אַבל, וואָס איז נאָך נישט אױפגעשטאַנען קיין שבעה נאָך זיין אומגעקומענער משפּחה אין ווין און נאָך זיין תּרוב-געוואַרענעם פּאַלק אין איראַפּע. ער האָט געענדיקט די גימנאַזיע אין טשערנאָוויץ און ווין, האָט פּראַקטיצירט אַ לאַנגע צייט אַדוואַקאַטור אין קראַקע, איז געווען אַ דירעקטאָר אין אַ קרעדיטאַרן-פאַראײן אין ווין. יידיש האָט ער פאַרגעסן, ווייל ער האָט דאָס דאָזיקע לשון נישט גערעדט, אפילו

מיט זיין טאָטן. אַ גמרא האָט ער געדענקט, ווייל זיין טאָטע האָט אים אַלע מאָל געבראַכט אַ גמרא. זיין ייִדישע בענקשאַפט בכלל און זיין ייִדיש־מענטש־לעכע בענקשאַפט בפרט האָט ער אויסגעדריקט דורך דערציילן מעשיות וועגן וויזשניצער רבין און זינגען זיינע ניגונים. ער פלעגט אַרױפקומען צום מחבר און דאָרט זינגען אַ וויזשניצער ניגון. ער האָט געזאָגט, אַז דעם פּסוק מן המצר, וואָס מען זאָגט פאַר די תקיעות, „מיטן טאָטנס צעבראַכענעם האַרץ און מיטן סאַמע עכטסטן וויזשניצער ניגון“ האָט „מער אויפגעטאָן צו באַ־פעסטיקן אין מיר דאָס ביסל רחמנות צו מענטשן, ווי אַלץ, וואָס כ׳האַב גע־לערנט אין די ביכער און זיך פון דאָרט אויסגעלערנט“. ביים מעמס אַלף לוויה, דערציילט אונדז ביקל, האָט ער געקוקט אויף דעם אַרון און געוווּסט, אַז „ס׳האַט זיך אויסגעלאָשן אַ ייִדיש לעבן און מיט אים דער שענסטער, דער טרויעריקסטער ניגון, וואָס איך האָב ווען עס איז געהערט“.

לייענענדיק „אתה הראת אין מאַריופּאַל“ און „הוגאָ גראַציוס און דער וויזשניצער רבי“, ווערט אונדז קלאַר אַ שפּירונג, וואָס מיר האָבן ביים לייע־נען ביקלס זאָכן און נעמלעך: ער האָט אַ ניגונג צו נגינה נישט ווייניקער ווי צו מחשבה. און אין זיין בוך „דריי ברידער זענען מיר געווען“ גיט אונדז ביקל נישט בלויז די מחשבה פון זיין היים און שטאָם און די אינטערעסאַנטע מענטשן, וואָס ער האָט געקענט, נאָר ער גיט אונדז אויך זייער ניגון.

— 2 —

אַ שטאָט מיט ייִדן

„אַ שטאָט מיט ייִדן“ פון שלמה ביקל איז דאָס 25סטע בוך וואָס דער היגער פּאַרלאָג „קיום“, פון פּועל־ציון־התאחדות (מפא״י) האָט אַרױסגעגעבן אין משך פון אַ פּאַר יאָר, אַ פּערטל הונדערט ייִדישע ביכער אין איין פּאַר־לאָג פון אַ פּאַרטיי און די ביכער זענען חוץ קליינע אויסנאַמען נישט קיין פּאַרטיי־ביכער. פּאַראַן צווישן די 25 „קיום־ביכער, צוויי ביכער פון מענדל מאַן, צוויי ביכער פון יעקב גלאַטשטיין, אַ בוך פון אפרים אויערבאָך, אַ בוך פון י. יאַנאַסאָוויטש, אַ בוך פון מרדכי שטריגלער, הערצלס דערציילונגען, רחלס לידער, אַ בוך פון חיים גרינבערג, אַ בוך פון ה. ליוויקס לידער אַאָז״וו אַאָז״וו. דאָס זענען אַלץ ביכער, וואָס האָבן אַ שייכות מיט ליטעראַטור, אַדער זענען ליטעראַטור און נישט קיין פּאַרטייאישע דערצױ.

„אַ שטאָט מיט ייִדן“ איז אַ בוך זכרונות וועגן דער גאַליציאַנער שטאָט

קאלאמיי, וואס שלום-עליכם האט אזוי באַרימט געמאַכט אין זיין באַרימטן הומאַרעסק „ס'איז אַ ליגן“. דאָס דאָזיקע בוך דערשיינט אין דער צווייטער אויפלאַגע. צום ערשטן מאל איז דאָס דערשינען אין יאָר 1941. דאָס עצם אַרויסגעבן אַ ייִדיש בוך אין אַ צווייטער אויפלאַגע איז אַן אויפטו. כמעט אַלע ביכער פון ייִדישע מחברים דערשיינען אין דער לעצטער צייט בלויז אין איין אויפלאַגע. די דאָזיקע אויפלאַגע ווערט על פי רוב פאַרקויפט אין משך פון אַ פּאַר יאָר און מען קריגט זי שוין מער נישט אויפן „מאַרק“ און דאָס בוך פאַר-שווינדט און ווערט פאַרגעסן. כדאי צו דערמאָנען, אַז די צווייטע אויפלאַגע איז אַרויסגעגעבן מיט דער הילף פון דעם באַווסטן טשילענער עסקן און מעצענאַט ישראל (און זיין פּרוי עדיט) פּאַלאַק. אפשר וועט דאָס דאָזיקע זיין אַ גוטער אָנהייב און ייִדישע מחברים וועלן נעמען זאָרגן, אַז זייערע ביכער זאָלן דערשיינען אויך אין אַ צווייטער אויפלאַגע, בכדי זיי זאָלן נישט פאַר-שווינדן.

„אַ שטאַט מיט ייִדן“ איז זיכער איינס פון די גאָר גוטע מעמואַרן-ספרים ביי אונדז. דער מחבר דערציילט זייער ווייניק וועגן זיך אַליין. ער דער-ציילט דאָס דאָזיקע וואָס ער געדענקט וועגן די אינטערעסאַנטע און וויכטיק-סטע פּערזענלעכקייטן אין זיין געבוירנשטאַט קאַלאַמיי און לעבן זיי קומען שוין אַרויס די מערסטע ייִדן פון דער שטאַט. דער נאָמען „אַ שטאַט מיט ייִדן“ ווערט באַרעכטיקט, הגם אייניקע פון די פּערזענלעכקייטן, וואָס ער שילדערט האַנדלען ווי זיין עלטער-זיידע שלמה חלפּן, ווי ער אַליין דערציילט דאָס, „קעגן אַ שטאַט מיט ייִדן“. אפילו אין זייער קעגנערשאַפט איז פאַראַן ליבע צו ייִדן, פּונקט ווי עס איז פאַראַן ליבע צום לעבן אויך דאָרט וווּ דער יאוש טרייבט צו וואַרפן זיך אין ברונעם אַריין...

געשריבן איז „אַ שטאַט מיט ייִדן“ אין אַ נאָסטאַלגישן סטיל. דער מחבר געפינט זיך אַלס 22-יאַריקער סטודענט אין דער שטאַט טשערנאָוויץ, וווּ ער ווערט לערער פון העברעיִש אין אַ מלוכה-גימנאַזיע און אין דער דאָזיקער גימנאַזיע טרעפט ער זיך מיט דעם פּראָפּעסאָר פון ייִדישער רעליגיע, זיין עלטערן בן-עיר זוסמאַן שפינדל און אין די הפּסקות צעריידן זיי זיך וועגן זייער געבוירנשטאַט און די שמועסן גייען שוין אזוי און עס שטייט אַ לעבע-דיקע שטאַט מיט ייִדן פאַר די אויגן און אַ היפש ביסל שוּכני-עפּר שטייען אויף אַ קינסטלערישן תּחית-המתים. די מעמואַרן כאַפּן אזוי אַרום נאָך אַ דריי צענדליק יאָר.

שלמה ביקל פאַרנעמט אַ פּלאַץ אין אונדזער ליטעראַטור סיי אַלס עסיי-איסט, סיי אַלס מעמואַרן-שרייבער און סיי אַלס פּובליציסט. אַ מענטש מיט

אויסווערסאַלער בילדונג און מיט ייִדישן וויסן, איז זיין סטיל אַ סינטעז פון אייראָפּעיִשקייט און ייִדישקייט. ווי אַ גאַליציאַנער, איז זיין שפּראַך רייך אין ניואַנסן און אַ מאָל אויך אין אָנגעשטרענגטקייט און זיין סטיל האָט אייגענע קענצייכנס, וואָס זענען רעזולטאַטן סיי פון זיין און סיי פון ווילן.

דער פּילזיטיקער מענטש און ייד שלמה ביקל איז פּאַראַן אין זיין סטיל, אין זיינע מעמואַרן („דריי ברידער זענען מיר געווען“) שטייט ער אויף דער גרענעץ פון דורכויסקער בעלעטריסטיק. מ'קען זאָגן, אַז ער איז אַ בעלע-טריסט, וואָס האָלט, אַז מען דאַרף נישט אויסטראַכטן קיין מעשיות און פּאַ-בולעס, דאָס לעבן אַליין טוט דאָס דאָזיקע שוין. און אַז מען וויל, זענען מע-מואַרן אויך אויסגעטראַכט. עס האָט נאָך נישט פּאַסירט, אַז צוויי מענטשן, וואָס האָבן אייגענע סטילן, זאָלן האָבן דערציילט פינקטלעך אַלצאיינס אַן עפי-זאָד, וואָס זיי האָבן ביידע איבערגעלעבט... און „אַ שטאַט מיט ייִדן“ ווערט אין אַ גרויסער מאָס אַ מוסטער פון דער בעלעטריסטיש-מעמואַריסטישן באַ-שרייבן אַ שטאַט, אַ באַשרייבן, וואָס קריגט דעם ווערט פון דאָקומענטן פון קונסט.

אין די שטעלן, אין וועלכע ביקל ווערט באַגייסטערט פּאַר זיינעם אַ העלד, ווערט ער אַ שטיקל תנא דמסייע צו פרצעס „פּאַלקסטימלעכע גע-שיכטן“. שוין אין דעם ערשטן קאַפיטל פון בוך, וואָס הייסט „צוויי לאַנדס-לייט אין דער טשערנאָוויצער מלוכה-גימנאַזיע“, דערציילט דער דערמאַנטער רעליגיע-לערער וועגן דעם קאַלאַמייער רב ר' הלל אַן עפיזאָד, וואָס דערמאַנט אין פרצעס „יוחנן מלמדס מעשהלעך“. דער רב פּאַקט ביי זיך אין הויז אַ ייִדישן גנב, וואָס נעמט צו די זילבערנע לייכטער און ער דערקלערט אים, אַז ער שענקט זיי אים אַוועק. דער גנב לאַכט פון דעם ייִדן, ער זאָגט, אַז ווייל ער קען נישט אַריבער, גייט ער אַרונטער. ער האָט, הייסט עס מורא אַפּצונעמען די לייכטער ביי אים, אָבער פּאַליציי פּאַקט דעם שליממזל-דיקן גנב מיט די לייכטער און דער בעל-דבר איז זיך מודה אין דער גנבה און דער באַגנבעטער דערקלערט קאַטעגאָריש, אַז ער האָט אים די לייכטער געשאַנקען. דער פּאַליציימאַן צלמט זיך און דער גנב קוקט אויף ר' הללן ווי אויף אַ הייליקן.

אָבער שוין ר' הלל איז נישט נאָר אַ הייליקער, נאָר ער גייט אויך מיט דריידלעך. אַ פרומער רב, איז ער קעגן דעם וואָס ווייבער טראָגן שייטלען, ווייל „אַ שייטל הייסט קלוגעריש אַרומגיין דעם פּאַרבאַט פון טראָגן אייגענע האַר“. און ער לאַדט אין אַט דעם פרט אויס די גאַנצע פּאַנאַטישקייט זיינע און מען דערציילט, אַז ער האָט אין איינעם אַ שבת זיך אַוועקגעשטעלט ביי

דער ווייבערישער שול און „ביי פרומע“, בכבודיקע ווייבער געריסן די שייט-
 לען פון קאפּ. דער זעלביקער רב האָט צוויי טעג פאַר זיין טויט זיך אַוועק-
 געלייגט אויפן הוילן דיל און מען האָט געקענט מיינען, אַז ער וויל אויספירן,
 אַז די שטאַט זאָל באַזאָרגן זיין צווייט ווייב מיט די יונגע יתומים, אָבער ער
 האָט נאָר פאַרלאָנגט, אַז מען זאָל אויף זיין אַרט נישט צונעמען קיין „דיי-
 טשישן“ רב און אַז זיי, די קהילה-לייט, וועלן האַלטן ביים אַוועקגיין פון דער
 וועלט, זאָלן זיי נעמען ביי זייערע יורשים דאָס זעלביקע וואָרט. ער האָט גע-
 וואָלט באַזאָרגן די שטאַט, כאַטש צוויי דורות מיט עכטע רבנים.

רעמיניעסצענצן פון פרצן קען מען געפינען אויך אין דעם אינטערע-
 סאַנטסטן און טראַגישסטן קאַלאַמיער יידן, ר' שלמה חלפן, דער עלטער-
 זיידע פון מחבר, וואָס איז געווען אַ רעבעל פון דער נאַטור. פון אַפּשטאַם אַ
 מיוחס און אַ למדן דערצו, האָט ער דווקא געמאַכט, אַז ער זאָל זיצן אין קלויז
 נישט ביי דער מזרח-וואַנט, נאָר נאָענט צו דער טיר, וווּ עס זענען געזעסן די
 אַרעמע-לייט. ער האָט רעבעלירט קעגן קלייניקייטן, ווייל ער איז געווען קעגן
 רוטין. ווען אַלע האָבן אַ נאָמען געגעבן זייערע קינדער נאָך טויטע עלטערן,
 האָט ער דווקא געגעבן אַ נאָמען זיין אייגענעם זון אליעזר (גאָט איז מיין
 הילף), נאָך זיין לעבעדיקן גאָט. אַז אַלע יידן אין שטעטל זענען געווען חסי-
 דים, איז ער געווען אַ מתנגד. ער האָט דווקא געוואָלט דאָוונען וואַכעדיקע
 שטעלן אין די תּפילות וואָס מען האָט שטאַרק אויסגעזונגען און שטעלן, וואָס
 מען איז גיך איבערגעלאָפּן. האָט ער דווקא געוואָלט יום-טובדיק אויסזינגען.
 ער האָט אַ סך מאָל אַרויסגערופן דעם צאָרן פון דער שטאַט קעגן זיך, אַז מען
 איז געווען גרייט צו וואַרפן שטיינער אויף אים. און דאָך איז אין זיין קעג-
 נערשאַפט צו דער שטאַט נישט געווען קיין צו-להכעיס, נאָר עפעס אַ דראַנג
 צו לערנען דעם המון טראַכטן. שלמה חלפן האָט זיך טראַגיש געראַנגלט מיט
 זיינע ספקות. ער האָט געקענט אויסשרייען „שמע ישראל“ און צוגעבן אויף
 יידיש: „ס'איז טאַקע יאָ דאָ!“, דאָס הייסט, אַז ער האָט געספּקט, צי עס איז דאָ
 אַ גאָט... און דער סוף איז געווען, אַז ער האָט זיך אַריינגעוואַרפן אין אַ בר-
 נעם אַריין. חסידים האָבן דערלעבט אַ נקמה, וואָס דער קעגנער פון זייערע
 רביים האָט געהאַט אַזאָ סוף, אָבער אויך „פאַרברענטע חסידים האָבן געזען
 (אין חלום) ווי מען טראַגט שלמה חלפנס מיטה קיין ארץ-ישראל“...

ווען איך וואָלט געזאָגט, אַז ערגעץ איז פאַראַן אין שלמה חלפן אַ ניצוץ
 פון ר' פרצעס ר' שלמה אין דער „גאָלדענער קייט“ און טאַקע פון ר' מענדל
 קאַצקער אַליין, וואָלט מען אין דעם געזען אַ גוזמא און דאָך פיל איך אַז איך
 בין נישט מגזם.

ווען מען ענדיקט לייענען „א שטאט מיט ייִדן“, און ווען מען האָט פֿאַר זיך און אין זיך די אַלע אייגנאַרטיקע טיפֿן אינאַיינעם מיט די שטאַט־משור־געים און „למד־וואָוניקעס“ פֿון די לעצטע קאַפיטלען, פֿרעגט מען זיך: האָט דער מחבר געוויזן דאָס אויסערגעוויינלעכע פֿון דער דאָזיקער שטאַט, אָדער דאָס געוויינלעכע. און דער ענטפֿער איז דאָך זיכער, אַז ער האָט געוויזן דאָס אומגעוויינלעכע. פֿרעגט מען זיך ווידער: איז דאָס אומגעוויינלעכע דאָס כאַ־ראַקטעריסטישע פֿאַר דעם ייִדישן לעבן אין אַ גאַליציאַנער שטאַט אין סוף פֿון 19טן און אָנהייב 20סטן יאָרהונדערט? און דער ענטפֿער קומט פֿון זיך אַליין: דער פֿלאַם איז אַריין אין די טענענביימער און ער איז אַריבער ביז צו די דאַרנביימער... שלמה ביקלס בוך וואָלט געקענט הייסן אויך „אָזוי האָט זיך דאָס אָנגעהויבן!“... אָזוי האָבן ייִדן אָנגעהויבן אַריבערגיין פֿון גלויבן צום אומגלויבן. און דאָך איז פֿאַראַן גלויבן אין אומגלויבן. דער מוראדיקער אַפיקורס מאַטל בערגער, וואָס שרייט אויס יום־כיפור, אַז „מען קלאַפט אין אַ שטוב, וווּ ס'איז קיינער נישטאַ“, זאָגט דאָך קדיש...

„א שטאַט מיט ייִדן“ פֿון שלמה ביקל האָט אַלע רעכט צו פֿאַרנעמען אַן אויבנאָן־פֿלאַץ אין אונדזער מעמואַרן־ליטעראַטור.

— 3 —

די ייִדישע רומעניע

רומעניע איז געווען דאָס איינציקע באַלקאַנישע לאַנד, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסן זאַפטיקן און כמעט דורכויס ייִדיש־ריינדניקן ישוב בלויז דאָס ביסל ספרדישע ייִדן און אַ קליינער טייל פֿון דער אַסימילירטער אַריסטאָקראַטיע און אינטעליגענץ האָט נישט פֿאַרשטאַנען און — איבערהויפֿט — נישט גע־רעדט קיין ייִדיש. אָבער אין דער צייט ווען שטאַרקע 90 פֿראַצענט פֿון די אַשכנזיש־רומענישע ייִדן האָבן גערעדט ייִדיש, איז די צאָל, וואָס האָט גע־לייענט ייִדיש געווען קליין און איז געוואָרן וואָס אַ מאָל קלענער. דערמיט דערקלערט זיך, וואָס בעת דאָס ייִדישע טעאַטער, וואָס איז געגרינדעט גע־וואָרן אין רומעניע, פֿלעגט האָבן פֿאַנטאַסטישע דערפֿאַלגן, איז דאָס געדורק־טע ייִדישע וואָרט דאָרטן כסדר רעדוצירט געוואָרן, הגם אַן אויסגעשפֿראַ־כענע טעגלעכע ייִדישע צייטונג האָט רומעניע געהאַט, אַ סך פֿריער ווי רוס־לאַנד. און די ייִדישע ליטעראַטור איז אין רומעניע באַקאַנט געוואָרן אַ סך מער מינדלעך, ווי שריפטלעך. מען האָט גערעדט וועגן איר און פֿאַרגעלייענט

פון איר פאר צענדליקער און צענדליקער טויזנטער צוהערער. די סיבה פון דעם אויפהערן לייענען יידיש דארף מען ווייט נישט זוכן. קינדער האבן נישט געהאט ווי צו לערנען לייענען יידיש. די קהילה-שול איז געווען אַבלִיגאַטאַ-ריש פאר יידן, אַלצאיינס ווי די מלוכה-שול פאר קריסטן און אין דער דאָ-זיקער שול האָט מען חוץ די רומענישע לימודים געלערנט בלויז דאווענען און לייענען אַ קדיש מיט רומענישע אותיות. די צאָל לערער און לערערקעס, וואָס האָבן געלערנט קינדער אַ שורה-גריזל, איז געוואָרן אַלץ קלענער. די קהילה-שול איז פּאָקטיש געוואָרן אין רומעניע די קאַמפּס־פּאַזיציע קעגן יידיש. מען האָט געמאַנט גלייכבאַרעכטיקונג פאַר יידן פאַר דעם פרייז פון זיין עכטע רומענער און אויפהערן קענען יידיש. מען פלעגט די קינדער באַ-שטראַפן פאַר יעדן וואָרט, וואָס איז אַרויסגערעדט געוואָרן אין יידיש. (אַזעל-כע פאַרן פון שטראַף האָב איך אַליין בייגעוויינט אין אַ טך שולן פון די יידי-שע קהילות אין רומעניע). און דאָך האָט יידיש קיין מאָל נישט אויפגעהערט צו שפּילן אַ גרויסע ראָל אין רומעניע און אין אַ געוויסן מאַמענט איז דאָס יידישע וואָרט — דאָס געדרוקטע, גערעדטע, געשפּילטע און געזונגענע — געוואָרן דער צענטראַלסטער פּונקט אין רומעניש-יידישן לעבן.

אַנגעהויבן האָט זיך דער אויפלעב פון יידיש אין רומעניע באַלד ביים אָנ-הייב פון אויסברוך פון ערשטן וועלט-קריג, ווען קיין רומעניע האָבן זיך אַ לאַז געטאָן בעסאַראַביש און דרום-רוסישע יידישע יוגנט. וועגן דעם אַנטויל פון מיין ווייניקייט אין אַט דעם אויפלעב ווערט אין שלמה ביקלס בוך „רו-מעניע“ דערציילט אין עטלעכע ערטער. צו זיין אַפּאָגיי האָט דער דאָזיקער אויפלעב געגרייכט, ווען פון רומעניע איז געוואָרן „גרויס-רומעניע“ און בע-סאַראַביע, בוקאווינע, טראַנסילוואַניע (זיבנבירגן) זענען געוואָרן רומעניע. פון אַ לאַנד מיט דריי הונדערט טויזנט יידן איז רומעניע געוואָרן אַ לאַנד מיט אַ מיליאָן יידן און די דריי הונדערט טויזנט בעסאַראַבישע יידן האָבן אַלע גערעדט יידיש. די בוקאווינער האָבן אין אַ גרויסער מאָס גערעדט יידיש און נאָך מערער האָבן זיי געוואָלט יידיש און אין טראַנסילוואַניע האָבן אויך נאָך זייער אַ סך יידן גערעדט יידיש. עס האָט געגעבן אַ וואַקס אויס אַ גרויסע גרופע יידישע שרייבער אין גרויס-רומעניע. די מערהייט איז געווען פון בע-סאַראַביע, אָבער אויך אַלט-רומעניע האָט געהאַט אַ היפשע צאָל יידישע שרייבער. און אין דער בוקאווינע האָבן אויך זיך באַוווּזן יידישע שרייבער, הגם די וויכטיקסטע פון זיי, טאַקע ווי שלמה ביקל, און להבדיל בין החיים והמוות, שמואל אבא סופר הי"ד, האָבן געשטאַמט פון גאַליציע. און אויך טראַנסילוואַניע האָט געבראַכט אַ געוויסן צושטייער צום יידיש-אויפשטייג אין גרויס-רומעניע. די רעאַקציאָנערע רומענישע רעגירונגען האָבן אויפגע-

הויבן די האק אויף יידיש און זי טאקע אראפגעלאזט מיטן גאנצן כוח. מען האט ארויסגעטריבן יידיש פון די יידישע שולן אין בעסאראביע און מען האט אין אלע נייע פראווינצן נישט דערלויבט צו ריידן עפנטלעך יידיש און פון יידיש שטעטל איז געווארן א דערפל. איך בין אוועק קיין ארגענטינע, אליי-עזר שטיינבארג ע"ה איז אוועק גיין בראזיל (ער איז גיך צוריקגעקומען און איז באלד אוועקגענומען געווארן פון לעבן). איציק מאנגער איז אוועק קיין פוילן. ביקל איז שפעטער אוועק קיין ניו-יארק, און ביים אויסברוך פון צוויי-טן וועלט-קריג זענען די מערסטע יידישע שרייבער אוועק קיין ראטנפארבאנד.

אינאיינעם מיט יידיש האבן די רעאקציאנערע רומענישע רעגירונגען געשטיקט דאס גאנצע יידישע לעבן, וואס האט געמוזט גיין בארג-אראפ. מען האט געטאן אלצדינג צוצונעמען ביי יידן די פרנסות און די מעגלעכקייט צו זיין ווי געהעריק ארגאניזירט נאציאנאל און אפילו רעליגיעז.

ביי דעם איצטיקן רומענישן רעזשים ביים קאמוניסטישן, ליידן די יידן זויניקער פיזיש און זיי האבן אויך געוויסע פרייהייטן זיך צו נוצן שריפטלעך און עפנטלעך מיט יידיש, אבער עס איז א יידיש אָן יידישע געפילן און יידי-שן חיות און דער בארג-אראפ שטעלט זיך נישט אָפ. אין רומעניע איז היינט צו טאָג — ווי מאָדנע דאָס זאָל נישט זיין! — פאראן אַ סך מער יידן ווי אין פוילן, אָבער קיין גרויסע צוקונפט האבן ביידע יידישע ישובים נישט, סיי דער פוילישער און סיי דער רומענישער, כאָטש ביידע רעגירונגען באַציען זיך צו יידן מילדער ווי די סאָוועט-רוסישע רעגירונג. און עס איז נישט גאר ווייט דער מאָמענט, ווען דאָס גאנצע רומענישע ייִדנטום וועט זיין אָן ענין פאַר דער געשיכטע פון דער פאַרגאַנגענהייט, ווי עס איז שוין זינט הונדער-טער יאָרן דאָס שפּאַנישע און פאַרטוגעזישע ייִדנטום.

און דערפאַר איז דאָס בוך „רומעניע“ פון שלמה ביקל פון אַ באַזונדערן זוערט. עס איז אַ בוך, וואָס ווייזט אָן דאָס יידישע רומעניע אין אַ משך פון אַריבער אַ האַלבן יאָרהונדערט און אין אַ צייט פון אומגעהויערע קאָמפּן, נצחונות און מפלות. עס איז אַ בוך, וואָס ווייזט דעם אָפּגאַנג פון יידישן לעבן אין רומעניע בעת דעם קאָמפּן פאַר גלייכבאַרעכטיקונג און דעם אויפשטייג פון יידיש-נאַציאָנאַלן באַוווּסטזיין — דעם ציוניזם און יידיש (יידיש איז דאָרט געגאַנגען אינאיינעם סיי מיטן ציוניזם און סיי מיטן סאַציאַליזם). דער מחבר זאָגט אין זיין קורצער הקדמה, אַז זיין „הויפט-כוונה איז צו שרייבן געשיכטע און ליטעראַטור-געשיכטע“, אָבער אין דער זעלביקער צייט גיט ער אָן אויפן שערבלאַט, אַז דאָס זענען אויך זכרונות, בכדי אונטערצושטרײַכן, אַז „אַלע מענטשן, וואָס ווערן דערמאַנט אין דער געשיכטע, האָט דער מחבר

פערזענלעך געקענט און די געשעענישן האָט ער צום סאַמען גרעסטן טייל מיטגעלעבט און איז געווען מיט זיי אינמיטן פאַרבונדן. נו, עס זענען געווען גענוג איבערלעבענישן דאָרט, וועלכע ער האָט נישט מיטגעלעבט. דעם גאַנצן קאַמף פאַר גלייכבאַרעכטיקונג האָט ער נישט געקענט מיטמאַכן, ווייל ער איז פאַרבונדן געוואָרן מיט רומעניע זינט 1918, 4 יאָר נאָך מיין קומען קיין רומעניע און איך האָב דעם דאָזיקן קאַמף פאַרכאַפט ביי זיין סאַמע סוף. ער האָט אָבער באַוווּזן צו קענען פערזענלעך די אַלע מענטשן, וואָס האָבן מיט אים אָנגעפירט. בראש מיט ד"ר אַדאַלף שטערן, וואָס האָט פערזענלעך באַוווּזן צו ווערן אַ בירגער נאָך אין יאָר 1880 און וואָס איז פאַרבליבן ווי איינער פון די בעסטע שעקספיר-איבערזעצער אין רומעניש (ער האָט אויך איבערגעזעצט קאַרדוטשין און אַ גאַנצע ריי איטאַליענישע דיכטער און דענ-קער). און אין סאַמע ערשטן קאַפיטל פון בוך "רומעניע", וואָס הייסט "קאַמף פאַר יידישע רעכט", גיט טאַקע ביקל אַ כמעט אויסשעפּנדיקן עסיי-פאַר-טרעט פון אַדאַלף שטערן און ער שילדערט אויך זייער אינטערעסאַנט אַ צווייטן קעמפער פאַר יידישע רעכט, וויליאַם פּילדערמאַן, וועלכן ער רופט "דער לואי מאַרשאַל פון רומעניע" און אַ גאַנצע ריי פערזענלעכקייטן, וואָס האָבן אָנגעפירט אַט דעם קאַמף און וואָס האָבן געשאַפּן דעם "פאַרבאַנד פון די איינגעבירגערטע יידן" (אוניוועאַ עוורעיילאָר פּאַמענטעני), און וואָס האָבן געהאַט אַ גרויסע ווירקונג אויף דעם גאַנצן גאַנג פון דעם יידישן לעבן אין רומעניע ביז אין דער מיט פון די צוואַנציקער יאָרן פון היינטיקן יאָרהונדערט. ביקל דערציילט אין אַט דער אָפּטיילונג נישט נאָר וועגן קאַמף פאַר יידישער גלייכבאַרעכטיקונג (וואָס איז געגעבן געוואָרן ביים סוף פון ערשטן וועלט-קריג און איז אין תוך געווען אַן אָפּנאַרעריי), נאָר אויך וועגן קאַמף פאַר יידישע רעכט בכלל און דערפאַר ווייזט ער מענטשן, וואָס האָבן געפירט אַט דעם קאַמף האָרט ביזן אויסברוך פון צווייטן וועלט-קריג, צווישן זיי, דעם בונדיסטישן דעפוטאַט אין רומענישן פאַראַלאַמענט, דעם בוקאַווינער ד"ר יעקב פּיסטינער, דעם בוקאַרעשטער רב-הכולל ד"ר יעקב נעמיראַווער, דעם ראש-הקהל באַנקיר עליע בערקאַוויטש, דעם ציוניסטישן קעמפער מיטן ווייסמאַן, וואָס איז געווען רומענישער דעפוטאַט און אין ישראל איז ער גע-וואָרן אונטערן נאָמען מיקאַל עמיר, אַמבאַסאַדאָר אין בעלגיע, האַלאַנד און לוקסענבורג און ער איז יונג פאַרשניטן געוואָרן פון לעבן. ביקל רופט אים מיט רעכט "דאָס שיינדל פון רומענישן ציוניזם". און ער שילדערט אויך דעם אַלטן בוקאַווינער פּועלי-ציוניסט וואָס געפינט זיך היינט אַ בלינדער אין אַ מושב-זקנים אין ישראל. ער רופט חיים קראַפּטן "דער וועטעראַן פון יידיש", און דער דאָזיקער טיטל איז בלויז טיילווייז אַ באַרעכטיקטער. ער איז באַ-

רעכטיקט לגבי בוקאווינע, אָבער נישט פֿאַר רומעניע. אין אַלט־רומעניע זען געווען אַנדערע וועטעראַנען פֿאַר ייִדיש, בתּוכם ד״ר סאַטעק (שוּחט), וואָס האָט אַרויסגעגעבן ייִדישע זשורנאַלן און ביכלעך מיט לאַטיינישע און תּיות און וואָס האָט זיך באַטייליקט אין דער טשערנאָוויצער שפּראַך־קאַנפּע־רענץ. ביקל דערמאָנט אים אַ סך מאַל. עס האָבן נישט געפּעלט נאָך „וועטער־ראַנען פֿון ייִדיש“ אין רומעניע סיי צווישן משכּילים, סיי צווישן ציוניסטן און סאַציאַליסטן.

דער ערשטער טייל פֿון ביקלס „רומעניע“ איז זייער באַלערנדיק און אינטערעסאַנט און ער איז געשריבן אי אַביעקטיוו, אי סוביעקטיוו, אין בעסטן זין פֿון וואָרט. פֿאַראַן דאָ געשיכטע, וואָס איז געשריבן מיט סיסטעם און מיט טאַלאַנט. עס ווערט דאָ פֿאַראייניקט שלמה ביקל דער געלערנטער מענטש און דער טאַלאַנטער שרייבער.

דער צווייטער אָפּטייל אין שלמה ביקלס בוך „רומעניע“ הייסט „אויף דער ייִדישער גאַס“. פֿון די אַכט אַרטיקלען אין אָט דעם אָפּטייל. אין אינ־האַלט־פֿאַרצייכעניש זענען אָנגעגעבן זיבן. עס איז על פי טעות אויסגעלאָזט דאָס אַרטיקל „דער מיטגליד פֿון דער רומענישער אַקאַדעמיע באַרבו לאַזאַ־רעאַנו“, זענען זעקס בלויז וועגן אַלט־רומעניע. איינס — וועגן זינגער יאַזעף שמידט — איז דורכויס וועגן בוקאווינע, און איינס — „וועלוול זבאַרזשער און זינע פּלימעניקעס“ — איז טיילווייז וועגן בוקאווינע.

די אַלע אַכט אַרטיקלען האָבן על פי רוב אַ שייכות צו קולטור־געשיכ־טע. אייניקע זענען עסייען וועגן ייִדישן שטייגער אין רומעניע, ווי אַ שטיי־גער „וואַקאַרעשט“, — דער נאָמען פֿון די צוויי גרויסע ייִדישע גאַסן אין בור־קאַרעשט. ביים ליינען אָט די אַרטיקלען האָב איך זיך געמוזט דערמאָנען אין זייערע העלדן, וועלכע איך האָב פּערזענלעך געקענט און וועגן וועלכע איך האָב אַ סך מאַל געשריבן. ביקל באַשרייבט די מער „פּריציש־ייִדישע גאַס זואַקאַרעשט, איך האָב באַשריבן די אַרעמע גאַס דודעשט, וווּ עס האָבן גע־זווינט יידן און ציגיינער. וועגן גאַלאַ גאַלאַקטיאַן, דעם גרויסן רומענישן שריי־בער, וואָס איז געווען אַ גלח, איז געוואָרן אַן אַפּיקורס און איז צוריק געוואָרן אַ גלח, האָב איך אַ סך מאַל געשריבן. ביקל גיט אַ פּינע כאַראַקטעריסטיק פֿון דעם מילדן קריסטלעכן מענטשן גאַלאַקטיאַן. זייער פֿאַרכאַפּנדיק איז ביר־קלס שילדערונג וועגן אויפקום און אומקום פֿון יאַזעף שמידט, וועלכן מיר האָבן ביידע געקענט אַלס ינגל, וואָס האָט זיך באַטייליקט אין אליעזר שטיינ־באַרגס אַן אַקטועלער פּיעסע און וואָס איז געוואָרן דער גרעסטער ראַדיאַ־זינגער אין עסטרייך און דייטשלאַנד און איז אומגעקומען אין אַ לאַגער אין

גירעבאך, ווו ער איז געשטאָרבן אין עלטער פון 38 יאָר פאַר הונגער און נויט, און ווייל ער האָט געהאַט אַ האַרצפעלער פון פריער. ביקל דערציילט, אַז אַ קורץ שטיקל צייט איידער שמידט איז אויסגעגאַנגען, איז ער געגאַנגען אין אַן אַכ-סניח טרינקען קאַווע און ער האָט די קאַווע נישט געקענט דערטרינקען מיט דעם איינעם שטיקל צוקער און ער האָט געבעטן אַ צווייטס און די קעלטערין, וואָס האָט אים דערקענט, האָט אים דאָס געגעבן, אָבער מיטן תנאי, אַז ער זאָל זינגען אַ ליד. און ביקל זאָגט, אַז דאָס שטיקל צוקער איז געווען דער לעצטער האַנאַראַר וואָס שמידט האָט באַקומען פאַר זיין געזאַנג.

זייער רירנדיק איז ביקלס פאַרטרעט פון באַרבו לאַזאַרעאַנו, וואָס האָט פאַקטיש אַליין אויסגעבויט די געשיכטע פון דער רומענישער ליטעראַטור און איז געוואָרן מיטגליד פון דער רומענישער אַקאַדעמיע. ער האָט געהייסן פון געבוירן בובי לאַזאַראַוויטש און ער האָט געהאַלטן רעפעראַטן אין יידיש און אויך געשריבן מאַמע-לשון. ער האָט זיך געהאַלטן נאָענט צו יידישע שרייבער. יעקב שטערנבערג, ביקל און מיין ווייניקייט זענען געווען נאָענטע פריינט פון לאַזאַרעאַנו, וואָס איז געווען אַ גרויסער חסיד פון אליעזר שטיינ-באַרג. איך און שטיינבאַרג האָבן געבראַכט לאַזאַרעאַנון אין אַ רעווי. ער איז געווען קליין ווי אַ שרעטעלע, ער האָט קוים געוויגן אַ 30 קילאָ. ער איז גע-ווען בלויז גייסט. עס איז געווען שווער צו געפינען אַן אַקטיאָר פאַר זיין מאַס... ער האָט אין אונדזער רעווי געהאַט אַ דועט מיט אַ ייִדענע אַ בייגל-פאַרקוי-פערין, וואָס האָט אים געזונגען זיין ליבלינג-ליד — שלום-עליכמס „וויגליד“. די ייִדענע האָט אים געזאָגט מוסר, וואָס ער הייסט „נישט מער בובי, נאָר באַרבלע“, ענטפערט ער איר: „דאָך אין האַרצן אַ פּיאַהלע“. ביקל ברענגט אַט-אָ די ווידמונג וואָס אליעזר שטיינבאַרג האָט אָנגעשריבן לאַזאַרעאַנון, ווען ער האָט אים געשאַנקען זיין בוך „משלים“:

באַרבע,

אין שעהן ביטערע, האַרבע

ווי גאָל און ווי כריין,

זיך איך און שרייב און ליען

דיין נאָמען.

און עפעס ווי פון זיך

און עפעס אַזוי,

הייבט זיך אַן גלויבן אין גאָט פון אברהם *

ברוך הוא וברוך שמו — אָמן!

* באַרבו לאַזאַרעאַנו האָט איינגטלעך געהייסן אברהם.

זייער אינטערעסאנט זענען די „צוויי גרויסע יידישע אַדוואַקאַטן“ סאַלאַ-
מאַן ראָזנטאַל און פּיליפּ קעפּנער, וואָס ביקל שילדערט. דער ערשטער האָט
געהערט צו איינער פון די צענטראַלסטע יידישע משפחות אין רומעניע
און איז געווען אַסימילירט דורך און דויד, דער צווייטער האָט גע-
שטאַמט פון היימישע יידן אין דער מאַלדאַוויע און ער האָט זיך געהאַלטן פאַר
אַן אַסימיליאַנט, אָבער ביי אים אין שטוב פלעגן זיך צונויפקומען יידישע
שרייבער אין בוקאַרעשט און ליינען זייערע ווערק. קעפּנערס פרוי איז גע-
ווען אַ שוועסטערקינד פון יידישן דיכטער יעקב גראַפער. קעפּנער איז אויף
דער עלטער אַוועק קיין ישראל און האָט זיך אויסגעלערנט עברית און דאַרט
פּראַקטיצירט אַדוואַקאַטור. לויט ווי ביקל שילדערט אים, האָט קעפּנער פאַר-
מאַגט קינסטלערישע אינטוויזיע און ווען אַ קליענט האָט אָנגעהויבן דערציילן
זיין געשיכטע, פלעגט קעפּנער אים איבעררייסן און דערציילן די ווייטערדי-
קע פאַקטן און עס איז אויסגעוואַקסן אַ כראַניק אין הסכם מיט די געשעענישן
און דאָ און דאַרט איז צוגעקומען אַ קינסטלערישער קניישט, פון וועלכער עס
איז אַרויסגעקומען אַ טענה, וואָס דער צד שכנגד וועט שווער אָפּפרעגן. ביקלס
מאמר וועגן די צוויי דערמאַנטע אַדוואַקאַטן, סוגערירט אַ געדאַנק, אַז דער
מחבר פון „רומעניע“, וואָס האָט אַליין פּראַקטיצירט 15 יאָר אַדוואַקאַטור
אין בוקאַרעשט, וואַלט געדאַרפט אַנשרייבן אַ בוך וועגן אַדוואַקאַטן.
אַ סך זכרונות רופט אַרויס ביי מיר ביקלס מאמר אין דעם צווייטן אָפּ-
טייל, וואָס הייסט „ווער האָט דערמאַרדעט ד׳ר קאַרניאַל“. ד׳ר אהרן קאַר-
ניאַל איז געווען מיינער אַ פּערזענלעכער פּריינט. ער איז געווען אַ יונגער
מעדיקער מיט אַ גרויסער צוקונפט. ער האָט געשטאַמט פון דער מאַלדאַוויע.
ער איז געווען אין אונזער שטעטל אַלס רומענישער מיליטער-דאָקטער און
ער האָט געהאַט אַ פּראַבלעם מיטן שרייבן רעצעפּטן. אין רוסלאַנד האָט מען
די רעצעפּטן געשריבן אויף לאַטיין; אין רומעניע — אויף רומעניש. אויף
לאַטיין האָט קאַרניאַל נישט געקענט שרייבן די רעצעפּטן, רומעניש האָבן די
אָפטייקערס נאָך נישט פאַרשטאַנען. און אַזוי ווי אַלע אָפטייקערס זענען גע-
ווען יידן, האָט ער די רעצעפּטן געשריבן אויף יידיש. און דאָס דאָזיקע האָט
געפירט צו אונדזער פּריינטשאַפט... ד׳ר קאַרניאַל איז געוואָרן אַסיסטענט פון
באַרימטן רומענישן פּראָפּעסאָר דאַניעל אָפּאַל, אַ שוואַגער פון פּרעמיער-מי-
ניסטער באַרטיאַנו. זיין פרוי איז געווען באַראַטיאַנוס שוועסטער. אַט די פרוי,
וואָס איז געווען מער ווי צוויי מאל אַזוי אַלט ווי קאַרניאַל, האָט זיך אין אים
פאַרליבט און ווען ער האָט חתונה געהאַט, האָט זי אים דערשאַסן. ווי היינט
געדענקט זיך. אין אַ פּרימאַרגן בין איך אָנגעקומען פון דער מאַלדאַוויע קיין
בוקאַרעשט — ס׳איז געווען אַ קורצע צייט פאַר מיין אַוועקפאַרן קיין אַרגענ-
טינע.

טינע — און איך האָב אַ שעה פאַרן אַנקומען אין דער הויפטשטאָט געלייענט, אַז מען האָט דערהרגעט ד"ר קאַרניאַל. דער דערשאַסענער האָט נאָך באַוווּזן צו זאָגן: „זי האָט מיך דערשאַסן, די געמיינע“. אויף דער פּראַגע „ווער“? — האָט ער געענטפּערט: „אַ שלאַנקע פּרוי אין שוואַרצן“. ביים אַנקומען קיין בור-קאַרעשט האָבן מיר קודם-כל אַפּגעגעבן אַ „שלום-עליכם“ די געהיים-פּאַלי-ציסטן און דערנאָך האָבן מיר אַרומגערינגלט רעפּאָרטערס, וואָס האָבן מיר גוט געקענט און געוווּסט, אַז איך בין קאַרניאַל אַ פּריינט און געוואַלט ביי מיר אַנטאָפּן דעם דופּק. זיי האָבן מיר געפּרעגט וועמען איך פּאַרדעכטיק און איך האָב זיי געענטפּערט, אַז ווען איך וועל זיי זאָגן, וועלן זיי דאָס אויך נישט שרייבן. ביקל דערציילט, אַז נאָך אין זעלביקן טאָג איז בראַטיאַנוס שוועסטער אַפּגעפּאַרן קיין פּאַריז און זי האָט זיך געגט מיט איר מאַן. געווען איין זשור-נאַליסט, אַ באַרימטער סקאַנדאַליסט, נ. ד. קאַטשעאַ, וואָס האָט זיך צעפּירט די הענט צו שרייבן וועגן דעם, אָבער מען האָט אים באַוווּזן צו צוימען... ווען דער דערמאַרדעטער וואַלט נישט געווען קיין ייד, וואַלט מען אפשר נישט אזוי געשוויגן.

פאַר מיר איז דער צווייטער אַפּטייל פון ביקלס בוך „רומעניע“ אַ באַ-נייונג און דערמאַנונג פון אַלטע איבערלעבונגען אין דער יוגנט. פאַרן ברייטן לייענער איז דאָ פּאַראַן עפעס אַן אַנטדעקונג פון אַ גאַנצער יידישער וועלט.

דער דריטער אַפּטייל פון בוך הייסט „יידישע שפּערישקייט“. דער דאָ-זיקער אַפּטייל באַשטייט איינגטלעך פון ליטעראַטור-קריטיק און ליטעראַטור-געשיכטע. ביקל האָט דאָ עסייען וועגן שרייבער פון אַלע פיר פּראַוווּזן פון גרויס-רומעניע. אויסער אליעזר שטיינבאַרג, איציק מאַנגער, יעקב שטערנ-בערג, משה אַלטמאַן, חיים גינינגער, טיילווייז יעקב גראַפּער און מיין וויי-ניקייט און דער מאַלער אַרטור ראַלניק זענען דאָ פּאַראַן בלויז אומבאַקאַנטע נעמען. ווער קען אפּרים וואַלדמאַן, מאַטעסל פּרידמאַן, מאַטיע ראַבינאַוויטש, מאַטל סאַקציער, יוסף בורג, יאַנקל יאַקיר, יוסף האַלדער, הערצל אַפּשאַן, שמשון פּערשט, זעליק באַרדיטשעווער, שמואל אַבאָ סופּר, שמחה שוואַרץ (דער זעלביקער, וואָס לעבט ביי אונדז און האָט דאָ געפּרוּווט איינשטעלן אַ מאַריאַנעטן-טעאַטער), הערש סעגאַל, איציק שוואַרץ, יצחק פּאַנער, חיים ראָ-בינזאָן, בערל שנאַבל, לאַסקער שאַראַגע (אַ רומעניש-יידישער שרייבער), ד"ר מ. יאַסיף, זלמן ראָזנטאַל, ב. טוטשינסקי, און מרדכי גאַלדנבערג?

וועגן אייניקע פון אַט די שרייבער, באַזונדערס וועגן אליעזר שטיינבאַרג, יעקב שטערנבערג, משה אַלטמאַן און איציק מאַנגער זענען אין בוך פּאַראַן אויסשעפּנדיקע אַרבעטן.

זייער אינטערעסאַנט איז די ביאָגראַפֿיע פון דעם סיגעטער ייִדישן דיכ־טער יוסף האַלדער, וואָס האָט געלעבט אין בודאַפעשט און איז דאָרטן אומ־געקומען. זיין איינציק בוך „אָפּט זינגט זיך“ האָט האַלדער אָפּגעדרוקט אין ווילנע אין יאָר 1928. זיינע לידער זענען סענטימענטאַלע, האַרציקע און פשו־טע, געשריבן אין אַ ריינעם ייִדיש. ער איז געווען אפשר דער ערשטער ייִדי־שער דיכטער אין מאַרמאַרעש. האַלדער האָט געוווינט אין בודאַפעשט, זיין פרוי איז נישט געווען קיין ייִדישע. האַלדער האָט נישט געהאַט קיין קינדער און זי האָט אַריינגענומען איר שוועסטער אין שטוב אַריין, אַ 15־יאָריק מיידל און די שוועסטער האָט געזאָגט צו איר חברטע, אַז זי וועט מער נישט דער־לאַנגען צום טיש, ווייל זי וויל נישט באַדינען קיין ייִדן. די שוועסטער האָט זי שיעור נישט דערהרגעט און אַרויסגעטריבן פון שטוב, אָבער אין האַלדערס געמיט זענען די ווערטער פון דער שוועגערין געבליבן. און האַלדערס „פּיקס־אידיע“ איז געוואָרן קבר ישראל. ער האָט געזאָגט צו הערצל אָפּשאַן: „וואָס טוט מען, אַז אַזאַ מענטש ווי איך גיט אַ פּגור און מען באַגראַבט אים אויף אַ טמא אַרט?“. געשטאַרבן איז האַלדער אין עלטער פון 51 יאָר, צוויי חדשים איידער מען האָט אַרויסגעטריבן די נאַציס פון אונגאַרן. פון באַגראַבן אין אַ באַזונדערן קבר האָט דעמאָלט קיין רייד נישט געקענט זיין. די פרוי האָט גע־וווּסט, אַז ייִדן באַגראַבן זייערע מתים אין תּכריכים פון ווייסן לייזונט, האָט זי אים אַרומגעוויקלט מיט עטלעכע מעטער ווייסן לייזונט און מען האָט אים אַריינגעוואַרפן אין אַ גרוב אין נאַענטן פּאַרק. אָבער שפעטער האָט מען אויפ־געגראַבן די מאַסן־קברים און האַלדערס פרוי האָט דערקענט איר מאַנס גוף לויט דעם לייזונט און אים אַרויסגענומען און געפּוועלט ביי דער בוקאַרעשטער קהילה, אַז מען זאָל אים ברענגען צו קבר־ישראל.

אַזאַ אַדיסעע פון אַ ייִדישן דיכטער!

בכלל איז שלמה ביקלס בוך „רומעניע“ אין אַ סך פרטים אַן אַנטפּלעקונג פאַר דעם ייִדישן ליינער, און קיין שום היסטאָריקער בכלל און ייִדישער לי־טעראַטור־היסטאָריקער בפרט וועט דאָס דאָזיקע בוך נישט קענען אויסמיידן.

גראמשיינס „ידיש-טייטשן“

— 1 —

קאפריטישאָ און ראָמאַנטיק

- וואָס איז די טייטש פון „ידיש-טייטשן“?
— ס'הייסט, וואָס איז די טייטש? אַמאָל האָט מען אונדזער יידיש גערופן יידיש-טייטש.
- יא, מ'האָט עס טאַקע אַזוי גערופן, אָבער מ'האָט דאָך עס גערופן „ידיש-טייטש“ און איך פרעג דיר, וואָס מיינט „ידיש-טייטשן“?
— יידיש טייטשן מיינט אַ סך.
— ווי אַזוי קען זיין אַ סך?
— „פראַנצויזישן“, „ענגלישן“, „רוסישן“, קען מען דאָך נישט זאָגן. טאָ פאַר וואָס זשע זאל מען קענען זאָגן יידיש-טייטשן?
- ערשטנס קען מען „פראַנצויזישן“ אויך זאָגן. עס זענען דאָך פאַראַן פאַרשידענע פראַנצויזישן אין די פאַרשידענע פראַווינצן פון פראַנקרייך, און צווייטנס קען דאָך יידיש-טייטשן מיינען — די טייטש פון יידיש און אין אַזאַ פאַל קענען דאָך שוין אַודאי זיין אַ סך טייטשן. אָבער אַנטקעגן וואָס פרעגסטו עס?
— אַנטקעגן דעם, וואָס דער נייעסטער באַנד לידער פון יעקב גלאַט-שטיין הייסט „יידיש-טייטשן“.
- צו וואָס זשע דאַרפסטו פרעגן. נעמט מען די לידער און מען לייענט!
— דאָס האָב איך שוין געטאָן און זייער קלאַר איז מיר נישט געוואָרן. עס זענען פאַראַן אין באַנד זייער אַ סך לידער, וואָס האָבן אַ שייכות מיט יידיש, מיט יידישע ווערטער, מיט יידישע פאַלקסלידער. דער מחבר שפילט זיך זייער אָפט מיט די יידישע ווערטער און מיט די יידישע פאַלקסלידער און דרייט זיי און פאַרדרייט זיי און דרייט זיי איבער און דרייט אויס פון זיי אַן אייגנאַרטיקן חן און מאַכט זיי און פון זיי קונצעלעך און חנדעלעך.
- אַ שטייגער?
— אַ שטייגער:

זינג לאַדינאָ, בלאַנדער זענגער,
אונדזער צויבער זשאַרגאַניאָ,
אַלקאַלירטע רעדעריי,
אַלצעזונגטע שפּראַכעריי,
זונפאַרגינאָ, גינאָ, גינאָ.

— איך פאַרשטיי נישט אַ וואָרט.
— ווייל דו ווילסט זיך נישט אַנשטרענגען. וועסט אַ קליין ביסעלע אַ
טראַכט טאָן, וועסטו פאַרשטיין און אַז דו וועסט זיך צוהערן מער אַ ביסל,
וועט עס דיר זינגען אין די אויערן.
— אַ נו, ברענג נאָך אַ צייטאַט.
— ט'האַסטו נאָך איינעם:

דרויבס און אויבס און שאַלעשידעס
דורכן פענצטער רייט אַ שטערן.
דער אַפגעריטענער אורח שאַבעסקוידעס
וועט דאָ פאַרפאַלן ווערן.
אַ געפּרעפּלטע לאַוועמאַלקע
ברומט באַכאַבע צו דעם גיטוואָך,
וויקסל-וועקסל צאַלן-צאַלן,
זונטיק מאַנטיק דינסטיק מיטוואָך.

— דאָס פאַרשטיי איך שוין אין גאַנצן און ס'איז טאַקע שייַן אויך. דורך
שפּיל פון ווערטער הויפּנט זיך דאָ אַן אי שטימונג, אי בילד. איך פאַרשטיי
נאָר נישט פאַרוואָס די מלווה-מלכה פרעפּלט.
— דאָס איז אַזאַ קאַפּריז.

— האָב איך שוין עפעס געהערט וועגן דעם, ווי אַזוי ער קאַפּריזעוועט
מיטן וואָרט, ווי אַזוי קאַפּריזעוועט ער מיטן פּאַלקסליד?

— ער האָט אַ ליד, וואָס הייסט „דאָס פּאַלקסליד זינגט דעם שניידער“,
איז דאָס אַ שפּיל מיטן פּאַלקסליד. פאַראַן קאַמפּאָזיטאָרס, וואָס סטיליזירן
פּאַלקסלידער. גלאַטשטיין ווייזט ווי אַזוי פּאַעטן דאַרפן סטיליזירן פּאַלקס-
לידער. שניידער-יונגען פּלעגן זינגען „ווי זענען די טעג אוועק“, אַדער „ווי
זענען די טעג פאַרכלויגן“. ביי גלאַטשטיינען זינגט דאָס פּאַלקסליד „אוי, ווי
זענען די יונגע טעג פאַרזעגלט? אוי, ווי זענען די ליבע טעג פאַרזעגלט?“. פאַר-
גלייכן די טעג צו אַ שיף, איז נישט קיין ניס ביי אונדז. ס'איז שוין פאַ-

אַפּהאַנדלונגען און רייזע-איינדרוקן

ראַן ביי גאַלדפּאָדענען און צונזערן, אָבער ס'איז פּאַרט פּאַראַן אַ נייער חן אין דעם זאַג, אַז טעג זענען פּאַראַנקערט.

— ציטיר אַ פּאַר שורות פון גלאַטשטיינס פּאַלקסליד.

— ט'האַסטו:

אַ שניידערס יוגנט, אַ שוסטערס יוגנט
און אַ נייטאַרינס יונגע יאַרן
פּאַרפּלען ווי די טויבן,
לאַזן איבער אַ ריץ אין האַרץ
און קאַרבן אין שטערן.
אַקאַרשט גיט מען אַ בויג דעם רוקן
פּאַרקוואַרן די זונטעג
און דאָס לעבן ווערט אַ זיפּציק לידל,
אַ זיסלעך.
און, אַ זיסלעכעס געזאַנג.

— שיין!

— נישט נאָר שיין, נאָר אויך חן. מ'קען זאַגן, אַז ביי גלאַטשטיינען זיצן

חן מיט שיין אויף איין שטיין. ט'האַסטו שבת-צו-נאַכטס סימפּאָניע ביי אים:

דער שניי אין דרויסן זאַווערוכעט
שליטלט און קנאַקט מיט בייטשן,
אויף טויבנס פּיסלעך היפט לשון-קודש
מיט חנוודיקע יידישטייטשן,
מענט און קופּער פּירן סודות
ווענט באַגלייט פון זיידע-באַבעס.
אויף דער שוועל לעקט דאָס קעצל
לעצטע טריט פון קבצן שבת.

— פון אַטידי די שורות זעט מען דאָך שוין קלאַר, אַז „יידישטייטשן“ איז אַ קאַפּריז. דער דיכטער האַלט, אַז זיינע לידער זענען „יידישטייטשן“, ווייל ער דערלויבט זיך כלערליי טייטשמערישן, פּרייהייטן און זשאַראַגע-רייען.

— יאָ, ער דערלויבט זיך עס טאַקע און נישט נאָר ער דערלויבט זיך עס, נאָר ער טוט עס מיט אַ כיוון. אין אַ ליד באַזינגט ער שאַמערן און ער רופּט אים אָן „יידישער נאַזווער און פּאַר אַלע צייטן אייביקער מאַדערניסט“; זאַגט ער צו אים:

י ע ק ב ב א ט א ש א נ ס ק י

איך ברעך צוזאמען פון שווערן אָנשטרענג
צו פרינצעווען צווישן דייע דינסטמיידן און באַלעגאַלעס,
וואָס האָב דיך איבערגעלעבט ליבער, גאַטזעליקער
עלטערפעטער מיינער.

— ער האָט, זאָגט ער, פאַרקאַמופלאַזשט זיינע רייד, בכדי „אַ ביסל צו
פאַרפומירן דעם איפּוש“ —

איך האָב ווי דו, אויף מיין שטייגער פאַרטייטשמערט
דעם זשאַרגאַן,
איך האָב גערעדט פּויגלשפּראַך,
איך האָב אויך ווי דו, געוואָלט אַנטלויפן פון פּישקע
דעם קרומען.

— אַט, אַט! מיטן נאַמען „ידישטייטשן“ וויל גלאַטשטיין זאָגן דאָס, וואָס
ער טוט; ער וויל זאָגן, אַז ער „פאַרטייטשמערט דעם זשאַרגאַן“ צוליב שיינ-
קייט.

— אָבער קומען קומט אַרויס דאָס פאַרקערטע. עס קומט אַרויס, אַז ער
פאַריידישט דאָס טייטשמערישע און פּילט עס אָן מיט אַלט-נייע חנען. און
מערקווירדיק איז דערביי אַט וואָס: גלאַטשטיין בייזערט זיך למאי מען שרייבט
ווי די זיידעס. אין ליד „דער פיפּערפּויגל זינגט“, דערציילט ער, אַז ער קומט
צו זיין טויטן זיידן ווען עס האָט חתן-כלה באַגלייט דעם בדחן; צו דעם זיידן,
וואָס צום ערשטן בעט, האָט ער זיי אין שפּיגל געוויזן אַ סקעלעט“, ער ברענגט
אים אַלס „וויירעך“ אַ פּלאַש י״ש, אָבער דער זיידע מאַכט זיך תּמעוואַטע און
וויל אים נישט אויפנעמען און ווען ער צערעדט זיך, זאָגט ער אים:

ס׳פּירן נאָך אַלץ צופּיל זיידעס ביי אייך די גרענדע
עס איז אַ שאַנדע, אַ שענדע (זאַלצט ער אָן אַ גראַם אויפן עק).
אַ זיידן דאָרף מען אַ מאַל דווקא
געבן אַטסטאַווקע.

דער זיידע, דער בדחן זאָגט צום אייניקל, דעם מאַדערנעם דיכטער:

אַ די דורות קומען מאַנען, גיב זיי אַ בריק אין הינטן,
לאַז אַוועק די ווילע שפּרוכן אויף אַלע בייזע ווינטן.
פאַרפּאַנצער זיך קעגן גוטע רייד. פאַרשפּיי אין זיך
דעם מענטש.
וואָס דיין זיידע האָט פאַרשאַלטן, באַזינג דו און פאַרבּענטש.

אָפּהאַנדלונגען און רייזע־איינדרוקן

אָבער גלאַטשטיין אליין קען נישט געבן דעם זיידן אָן „אַטסטאַווקע“, נעמט ער ביי אים אַלטע ווערטער און ער באַנייט זיי. און ווען די אַלטע דורות קומען מאַנען, גיט ער זיי נישט קיין „בריק אין הינטן“. אין ליד „אויפן וואַסער“ זינגט ער:

כ'בין אַ ייד, אשרי יושבי און שמע ישראל
און כ'געדענק מיין באַבעס רייד —
סיזאַלן די טויערן פון דיין הערצעלע
זיין אָפן פאַר דער תורה.
דאָס איז מיין ייִדישער באַגאַזש אויפן וואַסער.
און אָפט ווען איך גיי מיטן מאַטראַזן־גענגל —
מיט דער וואַקלענדיקער זיכערקייט דורכן לעבן —
ערגערט מיך פאַרוואַס,
פאַרוואַס בין איך אַוועק פון טאַטנס הויז,
מיין מאַמעס פאַרטוך,
פון דער באַבעס צויבער־רייד?

ער איז אַוועק פון זיידנס שטייגער שרייבן, אָבער נישט פון די ווערטער פון די זיידעס און נישט פון זייער לעבנס־אינהאַלט. ער בענקט נאָך דעם טאַטנס דאַוונען, מאַמעס פאַרטוך און באַבעס שפּרוכן. ער ווייס, אמת, נישט, צי דאָס זענען געווען „פּליגל“, אָדער „אַן אַנגעוואַקסענער הויקער“, אָבער דאָס ווייס ער נישט מיטן געדאַנק; מיט די געפילן ווייס ער, אַז „אשרי האיש“ און „שמע ישראל“ איז זיין ייִדישער באַגאַזש.

— אפשר ווייל ער האָט נישט קיין נייעם ייִדישן באַגאַזש? אפשר ווייל ער קעמפט נישט פאַר אַ נייער ייִדישער שול מיט אַ נייעם אינהאַלט?
— געוויס דערפאַר.
— אויב אַזוי זענען דאָך די „ייִדיש־טייטשן“ נישט נאָר קאַפּריזן, נאָר ראַמאַנטיק.

— געוויס ראַמאַנטיק. ראַמאַנטיק פון אַ קלוגן און טיפּזיניקן דיכטער, ראַמאַנטיק מיט אַ בעכער פעסימיום און אַ טראַפּן סקעפּטיציזם, אָבער — ראַמאַנטיק. דאָס אומקערן זיך צו ייִדיש־טייטשן איז ביי גלאַטשטיינען נישט נאָר קאַפּריז, נאָר אויך בענקשאַפט נאָך דער מאַמעס פאַרטוך און דער באַר־בעס צויבער־רייד.

„ידישטייטשן“ — שטיגן אויף צו קענען שטייגן

איך וואָלט פון דעסטוועגן געטאָן אַן עוולה, ווען איך וואָלט רעדוצירט גלאַטשטייגס נייעם באַנד לידער נאָר צום נאָמען, ס'הייסט — צו דעם „קאָ פריטישאַ“ מיט וואָרט און ליד. ער הייבט אָן אַ ליד מיט די ווערטער: „נעכטן האָב איך אָפגעשיילט דאָס לעצטע וואָרט“. און דאָס דרייען זיי און אַרויסדרייען פון אַלטע ווערטער נייע טייטשן און נייע חנען איז טאָקע דער עיקר אין בוך. עס מאַכט שיעור נישט דעם איינדרוק, אַז גלאַטשטיין האָט אונדז דאָס מאָל געוואָלט ווייזן די לאַבאַראַטאָריע אין וועלכער ער באַלמע-לאַכעוועט אויס זיינע לידער, אָבער עס זענען שוין אין אַט-אָ דעם באַנד פאַ-ראַן אויסגעבאלמעלאַכעוועטע לידער.

דאָס בוך „ידישטייטשן“ האָט פינף אָפטיילונגען און אין יעדער פון די אָפטיילונגען טרעפט מען נישט נאָר צעטרײַבערטע ווערטער פאַר לידער, נאָר אויך צונויפגעשמאַלצענע לידער. די ערשטע אָפטיילונג הייסט „פון קינדער-צימער“, טרעפט מען דאָ לידער, וואָס גיבן איבער אויף אַן אויסערגעוויינלעכן אופן די איבערלעבענישן פון קינדער. אין ליד „נאַכט, זיי שטיל צו מיר“, ליגט אַ קינד אַליין און בעט זיך ביי דער נאַכט, זי זאָל זיין שטיל און לאַנג צו אים און זי זאָל זיין „שווייג“ צו איר. דאָס קינד וויל „העכער פון דער מורא זינגען.“ (ביי היינען זינגען אויך קינדער אַ ליד, בכדי צו באַפרייען זיך פון שרעק). און עס זאָגט צו דער נאַכט:

היימלעך איז מיר דער גרויל פון דינע
קעצלדיקע אויגן אין אַלע טונקלען.
ליב איז מיר די שרעק פון דינע
מיליאָסן רוישן אין אַלע ווינקלען.
די מאַמע איז אַ מערדערין
איר אַרט נישט, וואָס אַ שאַטן
שאַרפט אַ מעסער און וויל מיך קוילען.
זי איז אַוועק אין טאַטנס בעט
און איר אַרט נישט, וואָס מאַרגן
וועט מען מיך געפינען אַ דערוואָרגן.

דאָס איז אַ ליד אַ פסיכאָאָנאָליטישער שטודיום. יונה ראָזנפעלד האָט אין אַ סך דערציילונגען געפרוווט איבערגעבן די שרעקן פון קינדער און אים

איז נישט אַזוי געראַטן אַרויסצוברענגען דעם מאַקסימום שטימונג, ווי גלאַט־שטיינען. די קינדער־שרעק ווערט ביי אים פיין און די פיין — תענוג. אין ליד „אליין“, שילדערט אונז דער דיכטער, ווי טאַטע־מאַמע דרימלען און אַ דריי־צניאָריק מיידל זיצט אַליין.

רויך דרעמלען טאַטע־מאַמע,
געגראַמט אין שלאָף ווי אַ קינדער־ליד.
זי איז אַליין און ווער וועט זי באַוואַכן,
ווען עס וועט קומען דער צאַרט־ווילדער וואָלף.
דער צאַרט־ווילדער וואָלף איז האַריק
און זיינע אויגן זענען גרינע פּליגן,
ער איז אַזאַ גוט־שלעכטער וואָלף,
אַזאָ וואַרעמער, געהיימיספּולער וואָלף.
טאַטע־מאַמע זענען אָפּגעשלאָפּן פון מיר עטלעכע מייל
און זי איז שווידערלעך אַליין.

ס'איז ליד דורך און דורך. עס זינגט זיך און מאַכט זינגענדיק און ס'איז דערביי אַ טיפּער פּסיכאָנאָליז. פּרוידיאַניסטן וואָלטן געקענט עפעס לערנען פון גלאַטשטיינס „קינדער־צימער לידער“.

די גאַנצסטע זאך אין „ייִדישטייטשן“ איז די פּאַעמע „יאָסל לאַקש פון כעלם“. יאָסל לאַקש איז נישט פרצעס כעלעמער רב, ער איז נישט קיין קליינ־לעכער מה־יפּיתדיקער געטאַ־חכם, ער איז פּאַרקערט, אַ טיפּוש (אַ לאַקש) וואָס פּאַרשטייט גאַרנישט און נישט־פּאַרשטייענדיק פּרעגט ער אָפּ דעם גאַנצן סדר פון דער וועלט. מען פּילט אַרויס דעם כעלעמער רב פון דער באַקאַנטער מעשה, וואָס ווען ער הערט אויס איין צד, זאָגט ער: „דו ביסט גערעכט“, ווען ער הערט אויס דעם צווייטן צד, זאָגט ער: „דו ביסט גערעכט“ און ווען דאָס ווייב פּרעגט אים: „אַז דער איז גערעכט, איז דאָך יענער נישט גערעכט, און אַז יענער איז גערעכט, איז דאָך דער נישט גערעכט.“ ענטפּערט ער איר: „דו ביסט אויך גערעכט“. יאָסל לאַקש קען נישט פּאַרטראַגן קיין יתום געוויין, קיין טרערן פון אַן אלמנה, קיין פּאַרשעמטקייט פון אַ מיאוסער עגונה, אָבער ערגער פון אַלין איז פּאַר אים „דער שטומער צער פון אַ געשלאָגן פּערד“. ער וואָלט געגאַנגען פּאַרן כּסא הכבוד זיך אויסטענהן, ער וואָלט זיך אַליין איינ־געשפּאַנט אין וואַגן און אַליין געכאַפּט די שמיץ. די וועלט איז פּאַר אים אַזוי מיט ווייטיק, אַז ער אַנטלויפט אין פעלד פון דער נאַטור, אָבער ער לאַזט זיך אַריין, ער ווערט דאָרט באַצויבערט, נישט פּאַרפירט פון דער שיינקייט. ער זאָגט:

י ע ק ב ב א ט א ש א נ ס ק י

שיינקייט איז בלויז פֿאַרן אויג — זאָל ער אַ נס באַווייזן,
זאָל ער געבן יושר, אויסגלייך,
איין מאָס פֿאַר אַרעם און פֿאַר רייך,
פֿאַרן תקיף און געמיינעם מאָן.

יאָסל לאַקשן וויל מען מאַכן פֿאַר דיין, אָבער ער איז נישט ווי פרצעס
כעלעמער רב, וואָס האָט אַ פֿאַרטיקן תירוץ אויף אַלץ און פֿסקנט נישט אַ
פינטל טוענדיק מיטן אויג. יאָסל בעט זיך מ'זאָל אים נישט אַנטאָן דעם ספֿאַ-
דיק, וויל ער ווייסט נישט —

ווער איז גערעכט? דער בעל-עגלה? דאָס פֿערד?
אָדער גאָר די בייטש? וווּ ליגט דאָ דער טייטש?

יאָסל לאַקש כאַפט זיך אָן אין אַ גמרא „שנים אוחזין“, אַז צוויי האַלטן
— זאָגט די גמרא — „יחלוקו“ — זאָל מען זיך צעטיילן. וויל יאָסל לייזן אַלע
כעלעמער פֿראַבלעמען מיט דעם „יחלוקו“.

וואָס איז זיך דאָ צו קריגן?
צוזאַמענקומען זאָל מען אין אַ יאָריד-טאָג
מיט די ברעקלעך צרות,
די קרישקעס גליק,
די שיינע ווייבער, די קנעכט.
אָפֿילו דעם שקאַרמוץ מיט טיפע געדאַנקען,
די פֿערד, די מוילאייזלען,
די קאַפהענער, די געשטאַמפטע וואַכטלען,
די ווילשמעקעדיקע בשמים, טייערע געטראַנקען
און יחלוקו.

כעלעם ווערט דאָ אויס כעלעם. זי ווערט — די וועלט, כאַטש קעגן דער
וועלט איז זי אַ קליין געצעלט. וואָס איז אין חלום נישטאַז? אַ יויזל, אַ גאַט, אַ
קלויסטער, אַ באַרג —

מיט נגידיס און געמיינע לייט,
ווייבער צנועות און פֿאַרשייט.

איין זאָך איז נישטאַ אין כעלעם — אַ נאַר!

ער איז קלוג און ער איז קליגער
און יענער איז קליגסטער שבקליגסטער,

אָפּהאַנגלונגען און רייזע-אייגנרוקן

גייט כעלענס אין בלוט.
פעטש פליען ווי די ברעטער.
מען קריגט זיך איבער פילאָסאָפיעס
איבער געשריפט אין די בלעטער
איבער טיפע געדאַנקען.

און צו יאָסל לאַקש קומט מען, אַז ער זאָל פסקען ווער ס'איז גערעכט.
יעדער צד סטראַשעט אים און ער פילט די בייזע כוונות פון יעדן. מען קוין
לעט אים מיט אַ מעסער, מען גייט אים אויף דער פרנסה. און דאָס ווייב, וואָס
האַט נישט קיין אויגן, נאָר קוקערס און נישט קיין בריסטן, נאָר פאַרדאַרטע
פייגן, האָט ווערטער ווי הייסע קוילן. זי האָט טענות צו אים הלמאי —

דער גערעכט און דער גערעכט,
נישטאָ קיין גוט, נישטאָ קיין שלעכט,
נישטאָ קיין שולד, אַלץ גערעכט,
ציצעליסטן, ציצעניסטן,
אַנאַרכיסטן, אַנטיסעמיטן,
אַלע טאַטערס, אַלע קריסטן,
נישטאָ קיין יא, נישטאָ קיין ניין,
נישטאָ קיין טומאה, אַלץ איז ריין.

און יאָסל אַנטלויפט אויף דער לאַנקע און ער צעבעטשעט זיך דאָרט און
צעהעשעט זיך און ער וויינט. ער זאָגט: „איך, דער גרעסטער טיפש און פיר-
רער פון נאַראַנים בין מיד.“ ער טענהט צו גאָט, אַז ער פאַרשטייט נישט זיין
הלום, ער ווייסט נאָר, אַז ס'איז אַ רחמנות אויף יעדן — אויף אַ גרעזל, אַ
מילב, אַ פערד, אַ וואַסערטרעגער, אַ למדן, אַ פראַסטאַק, אַ דלפן, אַ נגיד, —
אויף אַלע איז אַ רחמנות, ווייל אַלע גלוסטן און ווילן.

מיט דער גוטסקייט דערמאָנט יאָסל לאַקש אין שלום-עליכמס רב יוזעפל,
מיט דער סאַציאַלער פילאָסאָפיע דערמאָנט ער אין שלום-עליכמס זיידל רב
ישעיה'ס, פאַקטיש דערמאָנט ער אין לעבעדיקן רב מענדל קאַצקער, און דאָך
איז ער אַ ניער, ער איז דער גרעסטער טיפש, דער פירער פון די נאַראַנים,
זואַס פּרעגט אָפּ די גערעכטע חכמה פון דער וועלט. ער איז קליגער און
מענטשלעכער פון אַלע וועלטפירער.

יעקב גלאַטשטיין האָט נישט געגעבן קיין בריק אין הינטן אַריין די אַלטע
דורות, נאָר ער האָט זיך דווקא אומגעקערט צו זיי. און — זיי געזען מיט נייע
אויגן. דער כּיטרער גלאַטשטיין איז אַ ראַמאַנטיקער און ער האָט זיך מיט

זיינע יידישטייטשן טיילווייז דערווייטערט פון אינזיכיסטס אורבאניזם און זיך דערנענטערט צו שלום-עליכמען און פרצן און צום קליינעם יידישן שטעטל. און אנדערש האָט נישט געקענט זיין — יידישטייטש איז נישט גרויסשטאַט. באַדייט „יידישטייטשן“ אַ שטייג אַרויף — פאַר דעם אייגנאַרטיקן יעקב גלאַט־שטיין? טיילווייז יאָ, אָבער נאָך מער איז „יידישטייטשן“ אַ היפשע צאַל שטייגן אויף צו קענען שטייגן אַרויף.

וועגן יעקב גלאַטשטיינס „געדענק־לידער“

שוין לאַנג אַזוי נישט דערמונטערט געוואָרן און אַזוי געוויינט און אַזוי געגלויבט ווי ביים לייענען דאָס אַכציק־זייטיקע ביכל מיט די 27 געדענק־לידער פון יעקב גלאַטשטיין. עס גלוסט זיך נישט אַנאַליזירן און קריטיקירן. ווייל עס גלוסט זיך נישט צעברעקלען דעם גאַנצן איינדרוק. עס גלוסט זיך נאָר דערציילן...

דאָס ערשטע ליד פון ביכל הייסט „סיידישע וואָרט“, און דער מחבר גיט זיך באלד ביים אָנהייב אַ זאַג:

סיידישע וואָרט בליט אויף אַ מאַנדלשטעקן
און יעדע ברכה איז באַטעמט,
יעדע קללה איז געגראַמט,
יעדער וואָרט טוט שמעקן,
יעדער וואָרט טוט טריפן
און יעדער וואָרט איז באַזאַפט
מיט באַבעשאַפט.
אַ געטרייע לאַנדשאַפט פון אַמאָליקייט
אין אַ זאַמדיקן מדבר.
אין אַ מדבר בליט אַ מאַנדלשטעקן
און אויף אים שפּראַצן יידישע ווערטער.

דו לייענסט און עס וואַקסט אויס פאַר דיר די מעשה פון חומש וועגן דעם, אַז אהרנס שטעקן האָט זיך איבער נאַכט צעבליט מיט מאַנדלען און דר דערפילסט, אַז מיט יידישע ווערטער פאַסירט עס אַפט אַזוי: יידן זענען שטום, האָבן קיין לשון נישט, האָבן אַ פרעמדע שפּראַך, ווי אַ נאַקעטן שטעקן, און „פּלוצים“ צעבליט זיך דער פרעמדער שטעקן מיט אייגענע ראַזשינקעס מיט

אַפּהאַנדלונגען און רייע־איינדרוקן

מאַנדלען און דער מדבר פאַרשווינדט און עס בליט אַן אַזויס. גלאַטשטיין
כישופט אַרויס דעם גאַנצן ריין פון ייִדיש:

און אַרום דעט שטעקן וואַקסן
זיסע קרייטעכצער
און זעסט אין זיי עפענען רעטענישן
זייערע באַטייטעכצער
און אַלע פאַרהוילענע נישט־וויסערייען
וועגן סאַמע קלאַרע פאַרשטייטזיכער.

אַפילו דער פאַקט, וואָס ייִדיש האָט שוין אין אַמעריקע נישט קיין יוגנט
און עס שמעקט שוין דאָרט פון אונדזער לשון מיט באַבעשאַפט, פונקט ווי
אַמאַל האָט פון לשון־קודש געשמעקט מיט זיידעשאַפט, אַפילו אַט דער פאַקט
קומט אַרויס ביי גלאַטשטיינען נישט ווי קיין קללה, נאָר שיעור נישט ווי אַ
ברכה:

און אַלץ ווערט כדאי
און אַלץ ווערט האַפט
אַלץ ווערט אַנגעיאַרנט
און אַנגעטרונקען מיט פרייד
פון בענקשאַפט.

און אַזוי ווי דאָס בוך הייבט זיך אָן מיט אַ געזאַנג צו ייִדיש, אַזוי ענ־
דיקט זיך עס מיט אַזאַ געזאַנג. „אונדזער ציכטיק לשון“ הייסט דאָס לעצטע
ליד. אַט ווי גלאַטשטיין זינגט עס:

ווי די גוטע אַלטע יידן פון אַמאַל,
וואָס פלעגן אויסלייזן און דערקוויקן
אַ וואַלוועלן ניגון,
אים לייטערן און געבן תיקון
און דערווייטערן פון דער טומאה —
אַזוי האָבן אונדזערע זיידעס
פאַרוואַנדלט זיין פרעם און זויף־דייטש
אין ייִדישטייטש.
זיי האָבן אים געצערט און געצערטלט,
געקלערט ווי גוטן אייל,
געעפערט און פאַרווערטלט

מיט תנ"כיש,
אָרײַנגעוועבט אין אים
גוטמוט פון פויערישן ליאָכיש
און זשאָווישן סלאָוויש
אים אַנגעלאָדן פיקחות,
שטאַט צעזעצטן און צעטראַסקעטן געלעכטער,
אים פאַרוואַגלט מיט פרומער בענקשאַפט
פון ייִדישע טעכטער,
פאַרטערט יעדער וואָרט מיט אַפּגעפּוצטקײט
פאַרקלערט יעדער וואָרט מיט חן
און פאַראומפּעטדיקט דעם בייכיקן
„ווערדע אורדען זײן“.

דער געדאַנק איז דאָ נישט אין גאַנצן נײַ. איך האָב אַ מאָל געהערט נח
פּריליזצקין דערווייזן אין אַ וויסנשאַפּטלעכן רעפּעראַט. אַז ייִדיש איז גרינגער
און שענער ווי דײַטש. די שווערע דײַטשע פּראָזן וועגן טויזנטער קילאָ און
די לײכטע ייִדישע זאַצן זענען וואַגיק און זײ פּלײַען. איך אַליין האָב אַ מאָל
געשריבן, אַז די ייִדישע ווערטער זענען אַן אַ שיעור לײכטער ווי די דײַטשע.
ווען מען זאָגט אויף דײַטש „פּפּערד“, מאַכט מען זיך מאַזאַליעס אויף די ליפּן
און ווען מען זאָגט אויף ייִדיש פּערד, פּלײַט עס... אָבער גלאַטשטיין האָט גע-
גראָבן טיפּער, ער האָט אַנגעזונגען אַז דײַטש איז „פּרעס און זויף“ און עס
האַט צעזעצטן און צעטראַסקעטן געלעכטער... און גלאַטשטיין זאָגט דערנאָך
צו אונדזער שונא:

דו מצורע צווישן מערדער,
ווי אַזוי קענען מיר
אויף אונדזער ציכטיק לשון
דערציילן אַלץ, וואָס דו האָסט מיט אונדז צעטאָן?
ווי דו האָסט אונדזער וועלט פאַרלאָשן?
חלש, חלשן אונדזערע ווערטער,
שעמען, שעמען זיך אונדזערע רײַד
אויסצוקלאַגן פאַר דער וועלט
די לעבעדיקע יסורים
פון אונדזערע מיליאָנען ערב־טויטן.
נאָר דו אַליין אויף דיין בלוט־ווורשטשפּראַכע,
קאַנסט אויסרעווען ווי דו האָסט גענומען

אָפּהאַנדלונגען און רייזע-אינדרוקן

דייטשע, משוגענע ראַכע
פון דערשראָקענע אומבאַשיצטע שוואַכע.
נאָר דו אַליין מיט דער הילף פון דיינע פּילאָסאָפּן
קענסט אויפּקלערן די שיפּלות פון דיינע חיהשע שטראַפּן.
קאַנסט אָנטבלויזן דעם געירשנטן שימל
פון מאָרד אין דיינע ביינער.
נאָר דו אַליין, מיט וואַגנערס פּויקן און טאַצן
קענסט אויסכאַרכלען ביז צום פּלאַצן
דיין געפּגרטן רוס פון אַ צעדולטער וואַלהאַלאַ...

מיר קענען נישט נאָר נישט באַווייזן אַזעלכע מערדערייען ווי די דיי-
טשן זענען איצטער באַגאַנגען, נאָר מיר קענען וועגן דעם אין אונדזער לשון,
מיט אונדזער געדאַנק און מוזיק נישט דערציילן און אויסזינגען די אַלע פאַר-
ברעכנס.

מיר האָבן די לעצטע צייט געהערט אַזוי פּיל קלאַגלידער וועגן אונדזער
לשון און וועגן אונדזער לעבן, איז געקומען אַ דיכטער, וואָס פאַרמאַגט אין
זיין בלוט, אין מאַרד דעם שיינ פון גלויבן און ער האָט אינגערמאַט זיין בוך
אין אַ געזאַנג צו אונדזער לשון און צו אונדזער לעבן...

די לעצטע שאַרפע רייד צו אונדזער בלוטיקסטן שונא דערמאַנען אין
זעלביקן דיכטערס באַרימט געוואָרן ליד „אַ גוטע נאַכט, וועלט“, וואָס גלאַט-
שטיין האָט פאַרעפנטלעכט צוריק מיט אַריבער אַ האַלב טויז יאָרן און וואָס
איז געדרוקט אין זעלביקן בוך. דעמאָלט האָט גלאַטשטיין פאַרהאַקט די טיר
פאַר דער „ברייטער, גרויסער, שטינקענדיקער וועלט“ און זינגענדיק אַ לויב-
געזאַנג צום „צעהויקערטן יידישן לעבן“, האָט ער זיך געוואָרפן מיט קללות
אי צום „כאַזערישן דייטש“, אי צום „פיינדלעכן ליאַך“, אי צו „עמלק גנב“.
היינט וואַרפט דעם גאַנצן צאַרן אויף דעם אייך-און-אינציקן שונא אויף אונ-
דזערן. די ליינער געדענקען געוויס, אַז מען האָט גלאַטשטיינען דעמאָלט
באַשולדיקט, אַז ער רופט צוריק אין געטאַ, בעת ער האָט נישט געטאַן עפעס
אַנדערש ווי געשאַלטן די מערדער און זיך אָפּגעזאַגט פון זייער ירושה און
אַנגעוויזן, אַז מיר זענען נישט אַרעם אין שטויב פון אונדזער טרויעריקן
יידישן לעבן. נישט פעסימיזם ברענגט ער, גלאַטשטיין, נאָר אָפטימיזם. ער
ברענגט דעם שטראַלנדיקן גלויבן פון אַ צעבלוטיקטן...

צוויי טיילן האָט דאָס נייעסטע בוך פון אונדזער דיכטער: די ערשטע
הייסט „אין מדבר בליט אַ מאַנדלשטעקן“ און די צווייטע — „נעם אַ פּנקס
און פאַרשרייב“. לויט די נעמען פון די טיילן, דאַרף די ערשטע אַנטהאַלטן

דאָס געזאַנג פון אונדזער בליונג אין אַלע מדבריות און די צווייטע דאַרף פאַרצייכענען די מערדערייען פון אונדזער שונא און אונדזער צער און צאַרן. אָבער דאָ און דאָרט פאַרמישן זיך די מאַטיוון און די בליונג ווערט פול מיט בלוט און טרערן און דער טייך פון בלוט און טרערן הייבט אָן צו בליען. אַט אַ שטייגער שרייבט ער אין דער ערשטער בליענדיקער אַפטיילונג אַ בריוו „צו אַ שוועסטער אין ווייטעניש“, זאָגט ער, אַז ער שיקט איר אַ פאַר ווער-טער פייל אויס בויגן. ער זעט זי:

דיינע דערשראָקענע צעפלעך
זענען יינגער פון דיינע אויגן,
דיינע באַקן זענען קראַנק.
שרייבסט מיר טויזנט בריוו און געדאַנק
און מעקסט אויס מיט אַ שמייכל.
וואַקסט יעדן טאָג מיט די גראַזן,
אָבער ביי מיר ביסטו אַלץ
אַ מעדאָליאַן אויפן האַלדז,
וואָס דערמאַנט.

דאָס איז שוין פאַרשריבן אין פנקס מיט בלוט און טרערן. ווער פון אונדז האָט נישט אַזעלכע שוועסטערלעך, אָדער פלימעניצעס און ווער פון אונדז טראָגט זיי נישט אויפן האַלדז ווי אַ מעדאָליאַן, אַפילו ווען מיר זענען שוין נישט זיכער, אַז זיי לעבן נאָך?...

און אין דער אַפטיילונג „נעם אַ פנקס און פאַרשרייב“ זענען פאַראַן בליענדיקע לידער, אַט ווי אַ שטייגער דאָס ליד „דער גלויביקער וואַרטער“. אין די טרערן און אין בלוט אויף אַ מאַנדלשטעקן:

דאָס איז דאָך דער קינדישער שמייכל
פאַרגליווערט אין געוויין.
דאָס איז די פרייד
מיטן שלייער פון שוואַרץ.
וואָס האָט שוין יאָרן
נישט אויפגעהויבן דעם קאַפּ.
דאָס איז די געשמידטע האַפענונג,
וואָס האָט מעת-לעת נאָך מעת-לעת
געוואַרט אויף אַ צייכן,
געגלויבט אין אַ נס.

האָבן שלום אַש און י. אַפּאַטאַשו געזען וויזאַנעריש דעם חורבן און אונ-
טערגאַנג פון ייִדישן לעבן אין פּוילן און גלאַטשטיין האָט מיט קורצע שורות
איבערגעגעבן דעם חלום און די האַפענונג פון די פּוילישע ייִדן. „אַ קינדי-
שער שמיכל פאַרגליווערט אין געוויין“, „די פּרייד מיטן שלייער פון שוואַרץ“,
„די געשמידטע האַפענונג, וואָס האָט געוואַרט אויף אַ צייכן“ — דאָס איז
דאָך די ייִדישקייט אַליין!

מיר וועלן זיך נאָך אומקערן צו די ייִדישע לידער, וואָס בלען אַרויס
פון טייכן בלוט און טרערן, אַזוי ווי אַ מאַנדלשטעקן אין דער מדבר...

**

„דער בראַצלאָווער צו זיין סופּר“ הייסט אַ סעריע פון פינף געזאַנגען.
דער בראַצלאָווער איז געווען דער אייגנאַרטיקסטער פון די חסידישע רבי'ים.
ער איז געווען אַ פּאָעט אַ רבי, וואָס האָט אויסגעפאַנטאַזירט אומגעוויינע
טאַסטישע מעשהס. ער האָט זינע מעשהס דערציילט און זיין תּלמיד נתן האָט
זיי פאַרשריבן. זינע מעשהס זענען פּול מיט עראַטיק, אָבער די חסידים האָבן
זיי פאַרוואַנדלט אין אַלעגאָריעס. יעקב גלאַטשטיין האָט זיך אויסגעפאַנטאַ-
זירט אָן אייגענעם רב נחמן, ער איז ביי אים בלויז גוטמוטיק און ער רעדט
ווילינגער, בעת ער איז געווען אַ היפּשלעך בייזער און נערוועזער ייִד און
ער האָט קיין ווילינגערישקייט נישט אַרויסגעוויזן. ביי גלאַטשטיינען זאָגט
ר' נחמן:

נתן, דאַוואַ היינט נישט טראַכטן,

אַדער:

כּוועל דיר דערלאַנגען אַ פּראַטק,
אויב וועסט אויסקוועטשן אַ געדאַנק.

ביי גלאַטשטיינען דערציילט דער רבי דער פּאָעט, אַז ווען ער האָט שפּאַ-
צירט מיטן וואַלד „כּעלות“, האָט זיך די גאַנצע יצירה געברוגזט און די פּייגל
האָבן אים קיין גוטמאַרגן נישט געזאָגט און דאָס העזל האָט אים אָנגעקוקט,
„ווי אַ ייִדענע אַ מאַרשאַס“ אַאָז״וו. איז ער געגאַנגען און „דער גאַנצער יצירה
דערלאַנגט אין דער זיבעטער ריפּ“ און — „דער גאַנצער וואַלד האָט מיט אַ
כּוח אַ פאַרבאַרגענעם זיך גענומען מאַרגענען און די ברוגזקייט איז אַוועק
און די פּייגל האָבן גענומען צוויטשערן און דאָס העזל האָט זיך צעשמיכלט“,
אַאָז״וו.

ווען דער רבי האָט דער גאַנצער יצירה דערלאַנגט אין דער זיבעטער

ריפ, האָט ער טאַקע געהערט ווי אַן אַלטער בוים האָט געגעבן אַ כליפּ און ס'האָט אים פאַרקלעמט ביים האַרץ, אָבער דער גאַנצער קלאַפּ איז עפעס ווי נישט רבי'ש.

איז טאַקע אויסערלעך דאָ רב נחמן אַן אַנדערער, אָבער אינערלעך האָט זיך דער דיכטער דאָ דערזונגען צום סאַמע עיקר פון גוט-ידישן פּאָעט. רב נחמן איז דער פּאַנטעזיסט, וואָס דערפילט דאָס געזאַנג פון גאַנצן באַשאַף און ער וויל, אַז ער און זיין תּלמיד זאָלן זיין „צוויי זינגענדיקע תּמלעך“ און זיי זאָלן שלאָפּן „אומגעחלומט און אומגעטראַכט, ווי די פּויערימלעך“. רב נחמן וויל אַזוי נישט זיין טרויעריק, אַז ער גיט אַזש דער גאַנצער יצירה אין דער זיבעטער ריפּ, אַז זי זאָל נישט זיין טרויעריק. זיינע חסידים האָבן איבערגע-
נומען זיין לאַזונג. אין אַלע בראַצלאַווער קלויזן פּלעגט זיין אָנגעשריבן אויף ייִדיש: „געוואַלד, ייִדן, פּאַלט נישט אַריין אין מרה-שחורה“. רב נחמן האָט אַזוי ליב דעם גאַנצן לעבן, אַז ער האָט אַזש רחמנות אויף דעם יצירהרע, וואָס פּאַסט נעבעך תּעניתים און חלשט נאָך אַ לעפל געקעכץ און —

וואָס איז דען אויסן דער יצירהרע?
חדוה, באַשייד פון פּרייד, טרייסט פון טרויער,
געוויין פון אַליין פאַרצווייט.

יצירהרע מיינט גוף און גוף איז דאָך דאָס ביסל תּענוג צווישן הימל און ערד.

יצירהרע מיינט דאָך יחוד און צוזאַמען —
וונדערלעכער צו-להכעיס.
ס'מיינט אַ געציטערט וואָרט,
פּייער און פּלאַמען אין גאַטס געפּלעכט פון צוויי,
ס'מיינט ווייב.
נתן, פאַרשרייב.

דורך רב נחמן וואַקסט דאָ אַרויס דער גאַנצער חסידים, וואָס האָט זיך באַוויזן טאַקע ווי אַ מאַנדלשטעקן אין דער מדבר און האָט באַקעמפט דעם אַסקעטיש-רבינישן פאַרוואַרלאַזן דעם גוף און האָט פאַרהייליקט אַפילו דעם יצירהרע...

יעקב גלאַטשטיין האָט זיך אויף אַזוי פיל דורכגעדרונגען מיט דעם נח-
מנען, אַז ער האָט גענומען זינגען „אַ ניגון“ (אַזוי הייסט ביי אים אַ ליד) אין בראַצלאַווערס נוסח. דאָס איז אַ ניגון פון אַ ייד, וואָס איז געזעסן איינער אַליין אויפן שוועל פון זיין הויז; אַ ייד, וואָס האָט נישט געהאַט קיין ווייב און קיין

קינד און וואָס דערזעט ווי די שבת־מלכה וועט פאַרבייטאַנצן לעבן אים און וועט אים זאָגן גוט־שבת און ער וועט ווידער בלייבן איינער אַליין און ער זינגט אַנטקעגן דער מלכה שבת און ער חלומט זיך אויס, אָז אויף דער פולער וואָך וועט ער פּערד־און־וואָגן שפּאַנען —

און הייטיאָ — אַוועק פון דאָנען.
אַי וועט ער די פּערדעלעך דערלאַנגען אַ טרייב
און ער וועט פאַרן און פאַרן זוכן אַ ווייב.

דער עלנטער דערפילט, אָז ס'איז אַ ווילע און טייערע וועלט און עס איז נישט גוט צו זיצן אין טיר איינער אַליין.
צוויי איראַנישע לידער האָט גלאַטשטיין אין ערשטן טייל: „דער רייע־מאַן“ און „אַ חלום“. דאָס ערשטע ליד איז אַ שפּיל און אַ שפּאַס אויפן חשבון פון ליגנער. דער „רייע־מאַן“ איז כלומרשט געקומען פון אַ ווייטער רייע, ער איז געווען „אין ווינע, בערלינע, כינע, פּאַלעסטינע“, ער איז —

אומעטום געווען און אומעטום געוואָן,
אַלץ געזען און אַלץ געזאַן...

אויף וואָס מען פּרעגט אים נישט, ענטפּערט ער, אָז ער האָט דאָס „גע־זען און געזאַן“. אָז מען פּרעגט אים, צי ער האָט געזען דאָס צויבערפּאַס, ענטפּערט ער, אָז ער האָט דאָס געזען מיטן גילדענעם עפּליקוואָס. און ווען אַ דייטשל פּרעגט אים, צי ער האָט געזען די קופּערנע פרוי, ענטפּערט ער: „אודאי! וואָדען! אַלץ געזען און אַלץ געזאַן“.

געווען אין האַצים, אין פּלאַצים,
אין רייסן, פּרייסן...

און ווען דער ליגנער בלייבט אַליין אין שענק, טראַכט ער זיך:

וואָס זשע וועסטו מאַרגן זיין?
אַלע ליגנט אויסגעלייגט,
אַלע דערציילענישן אויסדערציילט,
אַלע לענדער אויסגעטראַכט,
אַ מכה געזען און אַ מכה געזאַן,
נישט געווען און נישט געוואָן —
דער גרייער, ווייער רייע־מאַן.

ס'איז די טראַגיקאַמישע מעשה פון דעם מענטשן, וואָס געוויינט זיך צו

זאָגן ליגנס און ער שיינט אַ ביסל אַזוי לאַנג ער דערציילט די ליגנס, שעפן זיך אים די שקרים אויס, ווערט ער אויסגעלאָשן, טרויעריק און לאַנגווייליק. אַזאַ מענטש האָט אַן אמת, איז ער „כמעין המתגבר“ (ווי אַ קוואַל, וואָס שטאַרקט זיך) און ער שעפט זיך קיין מאָל נישט אויס, אָבער דער קוואַל פון ליגן שעפט זיך אויס...

פון אַ גאַנץ אַנדער מין איז די איראַנישע פּאָעמע „דער חלום“. דאָס איז אין אַ געוויסער מאָס אַ טענדענציעזע פּאָעמע, וואָס איראַניזירט דעם דאָזיקן העברעיִזם, וואָס וויל זיך אין גאַנצן אַפּוּנדערן פון אונדער גלותדיקן לעבן און וויל פּאַרלייקענען צוויי טויזנט יאָר ייִדישע געשיכטע. דער הויפט-העלד איז דאָ ביאַליקס „פּויגל“. דאָס ערשטע ליד, וואָס ביאַליק האָט אָנגעשריבן, הייסט „אַל הצפור“ (צום פּויגל). ס'איז אַ האַרציק ייִנגליש ליד, וואָס באַ-זינגט דעם פּויגל, וואָס האָט זיך אומגעקערט פון די וואַרעמע לענדער צום דיכטערס פענצטער. און ביאַליק צעזינגט זיך אַליין ווי אַ פּייגעלע און ער דערציילט ווי שטאַרק ער האָט געבענקט נאָך דעם פּויגל אום ווינטער, ווען ער האָט פּאַרלאָזן זיין וווינונג.

גלאַטשטיין דערציילט, אַז ער בעט ביים צעפליכעטן אָפּגעקראַכענעם אַל-טן פּויגל וואָס איז אַ ציטערדיקער און אַ קאַלטער אַז ער זאָל זיך פּאַרהאַלטן ביי זיין פענצטער איידער ער ציט אַוועק אין די וואַרעמע לענדער. ער פּאַר-זיכערט אים אַז ער איז נישט קיין יעגער און נישט קיין שיסער, ער איז נאָר אַ נייגעריקער וויל-וויסער און ער פרעגט אים:

ווער ביסטו מיטן אינטעליגענטן שנאָבל
און מיטן מאַנאַקל אויפן בלינדן אויגל?

דער פּויגל ענטפּערט אים „טשעפעזיכאַפּ“. וויפל ער זאָל דעם פּויגל נישט פּאַרזיכערן, אַז ער קען אים, ענטפּערט יענער אַלץ: „טשעפעזיכאַפּ“, אָבער סוף-כל-סוף גיט ער זיך אַ שטאַלצן צעפעדער און אַ צעשאַקל און ער פּאַרריכט דעם וואַלענעם שאַליק און ער ענטפּערט:

אני הצפור של ביאליק,
(איך בין ביאַליקס פּויגל).

נעמט שוין דער דיכטער אים באַגריסן און אים זאָגן „שלום“ און ער דריקט אויס זיין צופרידנקייט, וואָס ער איז נישט עדגאַר פּאַיס שוואַרצער פּויגל, נאָר „אַ נאַש בראַט, אַ ייִדישער פּויגל, אַן אַדעסער“ און ער זאָגט אים, אַז ער איז אַן אָנגעלייגטער גאַסט, אַ פּויגל פון צוריק מיט אַ האַלבן יאָרהונד-דערט און שוין דעמאָלט האָט ביאַליק געזונגען „פּאַרוויאַנעט גראַז איז איצ-“

טער דאָס פּאָלק, כאַטש „ייִדיש לעבן איז נאָך געווען לעבעדיק און קוואַל-ליק“. און דער פּויגל ענטפּערט אויף דעם נישט מער ווי —

אני הצפור של ביאליק.

און גלאַטשטיין רעדט ווייטער צו זיין גאַסט, ער וויל ביי אים אַ גרוס פון דער וועלט. ער דערמאָנט אים, אַז ער האָט צוריק מיט אַ האַלבן יאָרהונד-דערט אָנגעקלאַפט ווי אַ פּרילינג-פּויגל אין פענצטער פון ביאָליקס מוח און ער פּרעגט דעם פּויגל, וואָס אַזוינס האָט ער אים געזאָגט, וואָס

האַט אין אים גענערט ייִדישלעכע פּרייד
און דורותדיקן טרויער ?

דער ייִדישער דיכטער דערמאָנט, אַז ביאָליק איז געוואָרן אונדזער פעלדז און מויער, ער האָט געזונגען, געצאָרנט, געשטראָפט, ער איז געוואָרן אַ ווע-קער און ער וויל ביים פּויגל דאָס וואָרט, וואָס ער האָט געזאָגט דעם העב-רעישן פּאָעט, אפשר וועט ער דערמיט קענען אַ בלאַז טאָן דעם לעבעדיקן אַטעם אויף דעם גאַנצן גלות און אויף דעם גאַנצן ייִדישן לעבן, וואָס איז איצטער „פּאַראַומגליקט, פּאַרדרייבט, פּאַרפינצטערט און פּאַרפּאָליק“ און דער פּויגל פּויקט אויס אויף דער שויב:

אני הצפור של ביאליק.

דער ייִדישער דיכטער באַגריסט ווידער דעם פּויגל און ער קלאַגט זיך פאַר אים, וואָס ער פליט אַוועק „און מיר וועלן בלייבן אָן אַ ירושה-וואָרט און אָן פּרייד“ און דער פּויגל הערט אַלצדינג אויס און פּאַרריכט דעם מאַ-נאַקל אויפן האַלב-בלינדן אויג און ער גיט זיך אַ לעצטן פּאַרנייג:

אני הצפור של ביאליק.

פּאַראַן אין אַט דער חנוודיקער פּאָעמע איבערהויפט — אַזוי דאַכט זיך מיר — אַ שטאָך אויפן חשבון פון די דאָזיקע פּאַנאַטישע העברעיִסטן, וואָס ווילן בשום אופן נישט איינגיין אויף קיין שלום צווישן ייִדיש און העברעיִש און זיי בלייבן שטאַלץ און שטום און האַלב-בלינד און זיי פליען אַוועק... אין אַ געוויסער מאָס געהערט צו די איראַנישע לידער דאָס זאַכלעכע „אין אַ טשעפעל“, אַ „טשעפעל“ מיינט אין ענגליש דאָס שטיבל, וווּ מען ברענגט אין נאָרד-אַמעריקע געוויינלעך דעם מת און מען פּוצט אים אויס צום לעצטן וועג און מען באַקלאַגט אים. גלאַטשטיין שילדערט די גאַנצע טראַגדי-קאָמישע אַטמאָספּער אין אַט דעם שטיבל, וווּ עס שמעקט מיט „צוגעשימל-

טער אייביקייט". דער קליינער ראביי מאכט צורעכט דעם מת און דער עולם זוכט ביי דער אלמנה א טרער. דער אַרגל טריפט שטילקייט ווי הייסער וואַקס אויף פאַרשלאָפּענע קעפּ", אָבער וויכפּוסיקע פאַרשוויגען וועקן אויף פּון דריי-מל און דער דיכטער באַדויערט:

אַ שאַד, מיר וואַלטן דאָ געזעסן לענגער
און געמאַכט רעפּעטיציע מיטן טויט,
כדי זיך צו אים צוגעווינען.

וויילסט יא, ווילסט נישט, עס רירט דיך און רופט דאָך אַרויס אַ שמייכל,
אָבער — דאָס איז עס!

ווי אַן אמתער מאַנדלשטעקן אין מדבר ווירקט דאָס ליד „גרויסע וועלט פון שטילן ווונדער". ס'איז אַן אידיליע, אַן „אויסגעפייניקט אויסגעטענהק-טער" שפּיל אין אַ פאַרפּויערטער שטילקייט. אין די אייגענע דלד-אמות פון זיין בענקען זעט דער דיכטער די גאַנצע וועלט, „די גרויסקייט, וואָס האָט זיך פאַר קליין פאַרשטעלט". עס איז די געוויינלעכע דאַרפישע סביבה, עס אַטעמט בלום אין בלי און בלום אין וועלק און אַ מאַן טראָגט אַ שעפל מיט שוימיק געמעלק, אַ קינד שפּילט זיך מיט די הענטלעך אין אַ וויגל, מען הערט דאָס געזאַנג און געטאַנץ פון הענער און הינער. און אַ מיידל מיט טרויעריקע אויגן שירעמט זיך קעגן זון מיט אַ גרינעם הוט און זי זינגט פאַר זיך און איר גע-זאַנג גייט צו דער וועלט פון אַזוי פיל ליכט און אַ נאַקול ענטפערט:

אייביק איז מיין וועלט פון ליכט,
איבער אַלע דיינע משוגענע טויטן
גייט אויף מיין שטערן אומגעריכט.

עס קומט אַן דער אַוונט און עס ווערט אַ דועט, אַ געראַנגל צווישן טאַג און נאַכט און די שיינקייט באַצויבערט אַזוי דעם דיכטער, אַז ער בעט זיך ביי גאָט: „פאַראיצטיק מיך אויף שטענדיק מיט מיין חלום און מיט מיין וואָר". ער בעט זיך און זאָגט:

פאַרגליווער מיך אויף טויזנט יאָר
און טויטערהייט וועל איך געדענקען
דעם אַוונט-שין אויף אַ ליכטיקער וועלט.

גאָט האָט אַמאַל באַשאַפּן די ליכטיקע וועלט און ער האָט געזען, אַז עס איז גוט און איצטער קומט אַ מענטש אַ דיכטער און זאָגט נאָך, אַז ס'איז גוט. איצטער, אין דער צייט פון משוגענעם טויט! גאָט האָט געמאַכט גוט און ער

מאכט שלעכט... דאָס ליד „גרויסע וועלט פון שטילן ווונדער“ איז אַ סך מער אַ געזאַנג ווי אַ ליד מיט ווערטער.

די צוועלף געזאַנגען, וואָס הייסן „קליינע נאַכט־מוזיק“ זענען פון זעל־ביקן מין, אָבער אַ סך טרויעריקער. פאַראַן דאָ אַ געמיש פון געזאַנג און גע־בעט. די טענער זענען דאָ מינאַרע, שאַפענישע. דער דיכטער בעט זיין „חלק וועלט אויף אַ קליין טעלערל“, ער וויל אַרומגעצאַפלט ווערן מיט זון־אויפ־גאַנגען, שלאָף, רעגנס און פאַרגאַנגען. און אַט ווי דער דיכטער וויל אַ קליי־נעם חלק און אַ קליין בעטל, וואַקסט ביי אים אויס אַ קאַסטן מיט געזאַנג. ווי די זון שפיגלט זיך אָפּ אין אַ טראָפן, אַזוי זינגט אויס דער דיכטער די גרויסע וועלט דורך קליינע ווינקלען. ער טראַכט זי אויס — מסתמא אַ זי — פון קאַפּ ביז די פיס און די אויסגעטראַכטקייט ווערט ווירקלעכקייט. די דרימ־לענדיקייט פון רב מיט דער רביצן און פון דער נאַנע להבדיל, ווערט דאָ — אַ גאַנצע וועלט. ס'איז אַ הויז פון קאַרטן, אַ טרויעריק שיפל, אָבער עס וועט אים דאָך פירן אין זיין „ליכטיקן האַרבעריק“ אַכסניה.

דאָס זיכערע מויל איז זיכער מיטן מאַרגן.

אַט איז אַ לידל, וואָס איז דורכויס אַ שאַפעניש געזאַנג:

דאָס טרויעריקע ווייב האָט געציילט קליינע זילבערלעך
און אַרויפגעבראַכט שוואַרצן ברויט מיט פוטער,
די פאַרע פון דער הייסער טיי האָט פאַרוואַקלנט
די באַגערנדיקע מוטער.
כ'האַב געהערט אירע קליינע רייד.
די נאַכט האָט געדולדיק צוגעוואַרט.
זי האָט זיך אָנגעבויגן איבערן בעט
און דעם צודעק אַוועקגעשאַרט.

אַזוי קליין און אַזאַ גאַנצע וועלט! איין שאַרף דאַכט זיך און דאָס געזאַנג פון אַ גאַנץ לעבן.

די שטילע נאַכט־מוזיק ווערט פאַרענדיקט מיט אַ געבעט נאָך שלאָף און חלום:

לאַמיר אַנזאַמלען דעם שלאָף
און רייטן אין אַן אייגענעם גאַרטן.
און אין דער פינצטער וועלן זיך קושן
די געמעגטן מיט די נישט־געטאַרטן.

זינט לערמאָנטאָוו האָט געזונגען „איך וויל זיך פאַרגעסן און איינשלאָפן“, האָבן עס שוין אַ סך געזונגען; און פּרזער האָבן שוין אויך פּאָעטן געזונגען צום שלאָף. ביי גלאַטשטיינען איז עס דאָך אַנדערש. עס איז פאַראַן דאָס קושן זיך פון „די געמעגטן מיט נישט-געטאַרטן“, וואָס איז נישט נאָר אַ חנדל, נאָר ס'איז דער ייִדישער חלום, אַז ווען משיח וועט קומען, וועלן אַלע פאַר- באַטנקייטן ווערן דערלויבטקייטן.

אַ מאַדערניסטישער דיכטער יעקב גלאַטשטיין און ייִדיש דורך און דורך. ייִדיש אין געזאַנג, אין חלום, ייִדיש אין יעדער תנועה און הויה...

**
*

אויך אין די געזאַנגען פון צווייטן טייל „געדענק-לידער“, וואָס הייסט „נעם אַ פּנקס און פאַרשרייב“ בליט אַפּט אַ מאַנדלבוים אין מדבר. פאַראַן צו מאַל אַ צאָרן, וואָס שניידט דאָס האַרץ ווי מיט שאַרפע ציין און פאַראַן אַ מאַל אַ טרויער, וואָס מאַכט וויינען און קלאַגן, אָבער קיין פאַרצווייפלונג איז נישט-טאָ. אויף קיין איין רגע גלויבט נישט דער דיכטער, אַז דער שונא וועט זיגן און הנאה האָבן פון זיין נצחון; אין ערגסטן פאַל וועט דער שונא נישט קיין הנאה האָבן, ווייל ער האָט אונדז געגעבן דעם ערגסטן וואָפּן — מיר וועלן „שטערן זיין שלאָפן“ און מיר וועלן פאַרוויסטן זיינע טריט און פאַרפינצטערן זיין וועלט „מיט דעם כוח פון אומגליק, מיט דעם פאַרגרויזאַמטן ווונדער פון אונדזער לעבן“. דער דיכטער זאָגט ווערטער, וואָס מיר דאַרפן נאָכזאָגן פונקט ווי פּסוקים פון תהילים און מאמרים פון פרק:

פאַראַן אַ פּרייד, וואָס זינגט אין אַלע ביינער,
אַ פּרייד, וואָס דערהייבט דעם נידעריקסטן פון מיסט,
וואָס מאַכט פאַר אַ האַר דעם קנעכט —
דאָס איז די פּרייד פון זיין גערעכט.

די פּרייד פון לעבן וועט נישט בלייבן ביי די מערדער פון מיליאָנען מענטשן, נאָר ביי די גערעכטע וועט זי בלייבן. די גערעכטע וועלן די פּרייד נישט קענען פאַרדייען. די „מיליאָנען-טויטן“ (אזוי הייסט איינס פון די האַרצ-רייסנדיקסטע געדענק-לידער) וועלן נישט דערלאָזן, אַז די פּרייד זאל טאַקע זיין פּרייד.

אַז מען וועט אַקערן און זייען טויטע ערד,
וועט זי געבן פינצטערע ברויטן.

אָפּהאַנדלונגען און רייזע־איינרוקן

נאָר טיוועט ווייץ און קאַרן אייביק שמעקן
מיט מיליאַגען טויטן.

גלאַטטיין זאָגט, אַז מען וועט נישט געפינען קיין רייד פאַר קיין טרייסט
און ער זאָגט מיט ווייטיק און פאַטאַס:

... פאַרהייליק באַזונדער יעדן קרבן
און פאַרטרייסט נישט דעם קאַפּ.
אַז לעבן וועט דאָס פאַלק.
ניין, אייביק וועט אונדזער לעבעדיק פאַלק
זיין טויט מיט מיליאַגען טויטן.

ער הייסט פאַרצייכענען אין פּנקס, אַז נישט די קדושים אונדזערע זע-
נען געשטאַרבן פאַר אונדז, נאָר מיר זענען פאַרמשפּט צו לעבן פאַר זיי, «אַז
ס'זאָל פליסן זייער טויט אין אונדזערע אַדערן, כדי מיר זאָלן די וועלט פאַר-
שוידערן. און ער שרייט אויס:

פאַרשאַלטן, אויב מיר וועלן זייער טרויער צעשמעלצן
אין דעם דויער פון אויפגעלויכטענער פרייד.

אַט ווי די פרייד פון די גערעכטע וועט נישט קענען צעשמעלצן דעם
טרויער, וועט זי ביי די מערדער נישט בלייבן:

און מיר, באַלאַדענע מיט מאַכט,
מיר, פאַראומריינטע מיט בלוט־פאַרגאַס,
גיט אַ טראַכט פון לעצטן שמייכל קעגן אַ שאַס
פון דעם געזאַנג אין טויט.
צעפלינדערט, צעטרעט, צעשיסט, צעשעכט.
בלייבן וועט די פרייד פון זיין גערעכט.

יעקב גלאַטטיין וויל נישט נאָר פאַרצייכענען אין פּנקס, נאָר ער וויל
אויך פאַרשטיין; ער וויל זיך דערגרונטעווען צום שכל פון דעם מוראדיקן
קאַשמאַר און אים פאַלט איין דער גראַטעסק טראַגישער געדאַנק, אַז גאַט איז
אַ טרויעריקער מהר"ל. דער מהר"ל האָט באַשאַפן אַ גולם אויף צו באַשטראַפן
זינדיקע און דער דאָזיקער גולם האָט דערנאָך אויפגעהויבן די האַק קעגן
אַלעמען און אויך גאַט האָט באַשאַפן אַזאַ «פאַרגולמטע שטראַף», וואָס האָט
אים איבערגעמעכטיקט. איר מעגט אייך קלערן, אַז די ענגלישע און פראַנץ-
צויזישע קאַפיטאַליסטן זענען אַ סך מער טרויעריקערע מהר"לן, ווי ס'איז גאַט.

וואָס איז דאָ אפשר... גאָט די נשמה שולדיק, אָבער טראַגישער חן איז פאָ-
ראַן אין אופן ווי גלאַטשטיין שילדערט גאָט דעם טרויעריקן מהר"ל, וואָס

פאַרשעמט און קליין אין געמיט,
ווי יעדער דערשראָקענער ייד,
שטילערהייט וועט ער זיך אַרײַנגעבענען אין טיל,
אַן איינגעהילטער אין טלית וועט ער שטיין
אין פּאַליש ווי אַ בעל-תשובה
און רײסן די פאַרטונקלטע הימלען מיט געוויין.

דער דיכטער גיט אויף אַ זעלטענעם אופן איבער די איבערלעבונגען פון
אונדז אַלעמען אין דער היינטיקער צײַט. מיר לעבן דאָכט זיך, זאָט און רויק,
אָבער די לײדן קריכן אונדז אין די בײַנער אַרײַן. ער שילדערט די אַמערי-
קאַנער (און נאַטירלעך אויך די אַרגענטינער יידן), וואָס ס'איז זײ באַפאַלן אַ
הונגער און זײ האָבן אַפּגעשפּאַרט אַן אייביק שטיקל הימל און אַ לבנה קוקט
אויף זײ אַרונטער מיט זילבערנע שפּאַקולן. נישט אַלע ווינטשעוואַניעס זענען
מקוים געוואָרן, אָבער בײַ אַ סך וויגעלעך שטייען גילדענע ציגעלעך, נאָר —
די בײַנער ברעכן. נישט דאָס בעט, נאָר די בײַנער קרעכצן. אַ ייד גײט אין
אַמעריקע אַרום אין שטעקשיך, טרעט אויף ערד, וואָס איז אייגן, דער טיש
אין שטוב האָט אַלדאָס גוטס און מ'קען אונטערלענען דאָס האַרץ, אָבער דער
הונגער איז נישט געזעטיקט און עס דאָכט זיך, אַז אַט דערלאַנגט מען אַ פּאָ-
פיר מיט אַ חשבון, אַז אַלץ וואָס דו האָסט, איז נישט דײַנס, אַפילו נישט דאָס
געזונגענע גילדענע ציגעלע און די שפּאַקולן פון דער לבנה. ס'האָט זיך טאַקע
נאָר אויסגעוויזן —

זאָל זײַן ס'איז נאָך קײנער נישט געקומען,
אָבער מײנע בײַנער קרענקען שוין דערמיט,
מיט דער פײכטיקייט פון יידישן וועטער...

יידישער וועטער איז ממש אַ געניאַל וואָרט. דאָס בלוט פון אינדזערע
ברידער אין אייראָפּע האָט פאַר די יידן פון אומעטום געשאַפן אַ ספּעציעל
פייכטן יידישן וועטער, אַ פייכטן וועטער, וואָס רופט אַרויס נישט נאָר רער-
מאַטיום, נאָר שרעק.

גלאַטשטיין וויל פאַרשטיין דעם פאַרוואָס פון „יידישן וועטער“. אין ליד
„לתרצ"ט" זאָגט ער:

אונדזער דלות האָט אַ גילדענע ראָם,

אָפּהאַנדלונגען און רייזע־אינדורקן

פאַרגינגען זיי אונדז נישט דאָס לעבן.
מיר וואָלטן שוין אונדזערע ראַטשילדס אָועקגעגעבן,
אַבער אָפּילו אונדזער יידענע מיט באַב
איז זיי גרויס אין די אויגן.
אויך זי האָט ביי זיי דאָס בלוט אויסגעזויגן.
זע ווי זיי רייסן אונדז פון מויל דאָס פּיסנע ברויט.
קלאַגן מיר דעם קלאַג פון הונגע־טויט.

דער דיכטער פילט דעם קאַשמאַר פון עשוס לאַפע אויף יעקבס פלייצע
אין אייראָפּע, ער פילט ווי מען וואַרפט „ידישע שטיינער פאַר יידישע ביי־
נער“ אין בערלין, ווין, וואַרשע, אַרשע, קאַוונע, ראָוונע, מינסק, פּינסק, ער
פילט ווי עס גיסט זיך צונויף ברויט מיט טויט און עס ווערט „ברויט־טויט“
און ער פילט ווי ער אַליין ווערט אין דער פרייער אַמעריקע אַרויפגעלייגט
אויפן יאַטקע־קלאַץ. אין דעם ליד, וואָס הייסט טאַקע „אויפן יאַטקע־קלאַץ“,
שילדערט ער, וואָס עס האָט זיך עס אַ ביסל געטאַן נעכטן אַרום אים, ווען
ער איז געלעגן אַ צעדמטער אויפן יאַטקע־קלאַץ, ווי אַ קנעכט צום פאַרקויפן
און אַלע האָבן געטייטלט אויף אים מיט רחמנות. אמת, האָט איינער געזאָגט,
אַז ער איז אַ שטיקל שווינדלער און גאַרגלשניידער און מ'דאַרף אים קוקן
אויף די לעפקע פינגער, אַבער — „ווער אויב נישט מיר האָבן אים גע־
שטויסן צו די פּרנסות, וואָס זענען גרינגער?“ אַן אַנדערער האָט געזאָגט, אַז
ער איז אַליין אַ נבזה, אַ פּלעק אויף אונדזער (אַמעריקאַנער) משפּחה, אַבער
ס'איז שווער צו פאַרגעסן דאָס דאָזיקע ספר, וואָס זיינע אורעלטערן האָבן גע־
לאָזן און דערפאַר דאַרף מען מיט אים טאָן חסד און פאַרגעסן, אַז ער איז אַ
„הורענון און אַ מאַרעוויכער“. אַן אַנדערער האָט געטענהט למאי ער האָט אַ
הויקער פון צופיל זיצן איבער די ביכער און „שאַרפן דעם מוח ווי אַזוי צו
ייִדלען“, אַבער זידלען דאַרף מען זיך אַליין, וואָס מ'האַט אים נישט געטריבן
צו די „שוויסיקע פּאַכן“, ווי גראַבן קאַרטאַפּליעס, האַקן שטיינער אַאָזװו. אַן
אַנדערער זאָגט גאַר ווערטער, וועלכע מיר הערן איבערהויפּט אין אַ סך לאַ־
טיין־אַמעריקאַנער לענדער:

הערט ווי ער בעבעט זיין לשון,
ווי ער פּראָוועט באַזונדערניש אויף אונדזער ערד,
פאַר וועלכער מיר האָבן געפּאַכטן,
הערט, ווי ער ריטשענט, וואָס מ'האַט זיין ברודער געשאַכטן.

און אַזוי איז ער כּסדר געשטאַנען אין הוילן העמד און די צעפּליקטע

גאטקעס און געהערט ווי זיי האבן געטרייבערט זיינע אָדערן מיט פּאַרטיידי-
קעכץ. דער דיכטער האָט אַן איבעריק מאָל דערפילט דאָס דאָזיקע, וואָס איז
זינט „אַ גוטע נאַכט, וועלט“ געוואָרן ביי אים אַ לייטמאַטיוו. ער האָט אַן אי-
בעריק מאָל איבערגעלעבט די שרעק פון זיין שעפעלע צווישן וועלף און ער-
קרעכצט:

האַסט פאַרלאָשן איין שטערן, צוויי, דריי,
דיין גאַנצע צעליכטיקטע פּראַכט.
גאַט, וואָס טו איך דאָ איינער אַליין
אין דיין אייביקער נאַכט?

אַבער כאַטש אַזוי, פּאַלט ער נישט אַריין אין קיין אַבסאָלוטן יאוש און
ער גלויבט, אַז דער נצחון וועט קיין מאָל נישט זיין קינס. אין ליד „בירגער-
קריג“ זאָגט ער:

וועסט איבער מיר נישט געוועלטיקן,
מיין ברודער קין.
אין יעדן דור וועל איך מיט דיר דעם קאַמף באַנייען,
ביז ס'וועט אַ מאָל פאַרמענטשט ווערן דער טרויעריקער וואָלד.

ער איז זיכער, דער דיכטער, אַז ליכט איז ליכטיקער ווי פינצטערניש
און גוט איז האַפטיקער פון שלעכט און ווען הבל וועט זיין טויט, וועט קין זיין
טויזנט מאָל טויט.

דער דיכטער הייסט געדענקען, ער זאָגט פאַרויס, אַז דער טרויער וועט
נישט קענען צעשמאַלצן ווערן אין דער אויפגעלויכטענער פרייד, אַבער נישט
פאַרצווייפלען. און אַפילו דער טרויער זיינער פאַרמאַגט אַ זיסקייט. ס'איז אַ
טרויער, וואָס צערייסט דאָס האַרץ אויף שטיקער, אַבער וואָס שיט נישט קיין
זאַלץ אויף די ווונדן, נאָר גיסט אויף זיי באַלזאַם. איך קען זיך נישט באַהערשן
נישט צו געבן דאָ אין גאַנצן גלאַטשטיינס „געטאַ-ליד“:

מיין געזאַנג אין דיינע ביינדלעך,
ווי יונגער שניי צעגייט.
אין דיינע שטערנדיקע אויגן,
וואַכט אויף אַן אַלטע פרייד.
לאַכעלע, מיין קינד,
זינגעניו, מיין טרויער,
סיגייען אויף זיבן זונען

אַפּהאַנדלונגען און רייזע־איינדרוקן

אויף אַן אַלטן מויער.
דער שבת וויינט אַ פּאַרשוועכטער
פון די ביימער־שפיצן.
אויף אַלע חושכדיקע געטלעך
טויטע בעטלער זיצן.
שווייגעניג, מיין קינד,
שלאַפעלע, מיין קרישל,
אויף דיין ליידיקן טעלער
טאַנצט אַ גילדן פּיטל.
שטערן פון אונטערדוועגנס
באַלייכט דיין טאַטנס וועג.
די לבנה איז זיין פּאַרמעגנס,
אויפן נאַכטיקן געיעג,
שלאַפעשי, מיין קינד,
קושעניו דיינע אויגן,
איבער קלאַגנדיקע חורבות
איז אַ טייבעלע געפּלויגן.
דאָס טייבעלע ביסטו דאָך,
דיינע הענטעלעך ווייסע פּליגל.
דיין מאַמע וועט נישט אַפּטרעטן
פון דיין הונגעריק וויגל.
שאַזשעשי, מיין קינד,
שטילעניג, מיין טרויער,
דיין טאַטנס גוטע הענט
עפענען דעם טויער.

פאַראַן אין בוך אַ ליד, וואָס הייסט „צום טאַטן“, האָט דאָס אַ באַשטימטן
ביאַגראַפישן כאַראַקטער. מיר באַקענען זיך מיטן דיכטערס פּאַטער, וואָס איז
אַ מאַדערנער ייד. ווען זיין זון האָט נאָר „געשטעלט די ערשטע ווערטער“,
האָט ער אים געכאַוועט אויף מענדעלען און פּרוגן און דאָס ייִדישע וואָרט
איז פאַר אים געווען „ווי וויין געצערטע ראין קרוגן“. דער פּאַטער האָט אים
סוגערירט די ליבע צום ייִדישן פּאַלק, די גרייטקייט זיך צו ברענגען פאַר אַ
קרבן און ער האָט אים „גאַלדפּאַדענס לידלעך אין שלאָף איינגעשפּונען“.
דערצויגן געוואָרן ביי אַ מאַדערנעם ייד און פון דעסטוועגן האָט דער
דיכטער איינגעזאַפּט די ייִדישקייט פון אַלע צייטן און פון אַלע דורות. דער-

צויגן אויף יידיש און ער איז דורך און דורך באהעפט אויך מיט דער העב־
 רעזשער ליטעראַטור פון אַלע צייטן און אַלע דורות און ער פילט אָן זיין יידיש
 לשון מיט יידישן אינהאַלט פון טויזנטער יאָרן און ער דערפילט אין יידישן
 וואָרט דעם חן און דעם טעם פון אהרנס אויפגעבליטן מאַנדלשטעקן און ער
 קוויקט זיך מיט דער ציכטיקייט פונעם יידישן וואָרט, וואָס איז ווי דער ייד
 אַליין און ס'האַט נישט די שווערקייט פון מערדער, נאָר די לייכטיקייט פון
 דערמאָרדעטן... פאַר אים איז אונדזער לשון „דאָס וואַרעמע פידעלע יידיש,
 דאָס פאַרשטייענדיקע, דאָס קלוגע“... ער איז אַזוי פיל יידיש, אַז ער פאַר־
 צווייפלט נישט פאַר טויט און תהום און ער ווייס, אַז ווען הבל וועט זיין איין
 מאָל טויט, וועט קיין זיין טויזנט מאָל טויט... ער איז אויף אַזוי פיל יידיש,
 אַז ער האָט אָנגעשריבן

יידישע געדענק־לידער,

וואָס יידן וועלן שטענדיק געדענקען...

ה. לייזויקס „די גאולה-קאמעדיע“*

מיר האלטן ערשט ביים סאמע אנהייב יאָר 1934, פון דעסטוועגן קען מען מיט זיכערקייט זאָגן, אַז דאָס גרויסע ווערק אין דער ייִדישער ליטעראַ-טור איז און וועט פאַרבלייבן ה. לייזויקס „די גאולה-קאמעדיע“ (דער גולם חלומט). און כאַטש „די גאולה-קאמעדיע“ איז אַ סימבאָליש ווערק און לייע-נענדיק עס דאַרף מען צעקנאַקן אַ שטאַרקע שאַלעכץ, בכדי אַרויסצונעמען די יאָדער און זייער אָפט זענען די באַזונדערע „אַפטיילונגען“ פון די יאָדערס אויך פאַרשטעלט מיט האַרטלעכע שאַלעכצן, קען עס דאָך ווערן אַ ווערק, נישט נאָר פאַר דעם אינטעליגענטן און ראַפּינירטן לייענער, נאָר אויך פאַר דעם גאַנצן פּאָלק, ווייל כאַטש עס איז סימבאָליש, איז עס דאָך לויטער און עס גיסט זיך אַריין אין בלוט אַריין מיט מענטשלעכקייט און גוטסקייט און עס ברענגט אויסלייזונג דורך דעם, וואָס עס דערציילט —

דאָס מעשהלע פון ליים,
וואָס איז געוואָרן ליים
און
דאָס מעשהלע פון ליבשאַפט
וואָס איז געוואָרן בלוט,
וואָס איז געוואָרן וויין,
(גאולה-וויין, גאולה-וויין).

די „גאולה-קאמעדיע“ אָדער „דער גולם חלומט“ איז די צווייטע טייל פון ה. לייזויקס דראַמאַטישער פּאָעמע „דער גולם“; די ערשטע טייל געהערט צו די פּאָפּולערסטע ווערק אין דער ייִדישער ליטעראַטור, כאַטש דאָס איז נאָך מער האַרטע נוס, ווי די צווייטע טייל און איז פול מיט אומקלאַרקייטן, רמזים און אַפילו סתירות. די מאַסן אונדזערע האָבן דערפילט ה. לייזויקס לויטערע געדאַנקען און געפילן פון אונטער די פאַרשלייערטע סימבאָלן און טיפע פּסו-

---

* ה. לייזויקס, „די גאולה-קאמעדיע“ (דער גולם חלומט). ייִדישע קולטור-געזעלשאַפט ביכער אויסגאַבעס, פאַרלאַג ל. מ. שטיין, שיקאַגאָ 134. אַרויסגעגעבן אין פּופּצן הונדערט עקזעמפּליאַרן.

קים. אין צווייטן טייל זענען ביי לייוויקן גופא די געדאנקען און געפילן גער-
 מערט געוואָרן, ווייל ער אַליין האָט פּערזענלעך איבערגעטראָגן די "הבלי-
 משיח", די גרויסע משיח־ווייטיקן פון אונדזער צייט. ער האָט זיינע געדאַנקען
 איבערגעברענגט דורך פיזישע ליידן און זיין בלוט געלייטערט דורך מוראדיקע
 גייסטיקע עיניוים; ער, לייוויק, איז שוין געווען אַ באַענטער צו די דאָזיקע
 "גולמס", וואָס קעמפן פאַר אויסלייזונג און איז פון זיי אַוועק, ווייל ער האָט
 פאַרלאַנגט, ווי משיח בן דוד, "כולו זכאידיקייט" (הוילע גערעכטיקייט) און
 די "גולמס" האָבן אים געפייניקט מיט בילבולים און ער איז געבליבן לויטער
 און גוט... און עס איז זיכער, אַז די צווייטע טייל פון "גולם" וועלן די מאַסן
 נאָך מער ליינען, ווי די ערשטע און זיי וועלן זיך דורכדרינגען מיט זיינע
 דערהויבענע געדאַנקען און געפילן.

ה. לייוויק אָפּערירט מיט פיגורן פון דער ייִדישער "קבלה". ער נעמט
 אַלס העלדן די פאַרשידענע פּערזאָנען, וואָס וועלן ביים "קץ", ביי דער ענדע
 פון דער שלעכטער וועלט און אָנהויב פון דער גוטער וועלט שפּילן לויט די
 ייִדישע לעגענדעס די הויפטראַלן און דורך די דאָזיקע העלדן ברענגט ער
 אַרויס די אַלע געראַנגלענישן, קאַמפן און איבערלעבענישן פון אונדזער צייט.
 אַ סך פרעגן צוליב וואָס ה. לייוויק דאַרף אַריינגיסן היינטצייטיקן אינהאַלט
 אין אַלטע כלים, פאַרוואָס נעמט ער נישט אויך היינטצייטיקע כלים? ה. ליי-
 זויק אַליין האָט דערויף נאָך קיין מאָל נישט געענטפּערט... מסתמא שפּירט ער,
 אַז קיין היינטצייטיקע כלים זענען נישטאַ. דער נייער מענטש האָט נאָך נישט
 קיין פורעמס פאַר זיינע געפילן און געדאַנקען און ער מוז אַנקומען צו די אַל-
 טע כלים און פורעמס. און אפשר טוט עס לייוויק, ווייל ער האָט זיך אַריינגע-
 געלעבט אין די אַלטע משיח־לעגענדעס, אין וועלכע ער האָט געזוכט אַ באַ-
 שייד צו די משיח־ווייען פון אונדזער צייט און ער האָט דאָרט געפונען אַנ-
 הייבן, וועלכע ער האַלט, אַז מען דאַרף וועבן ווייטער. גרויסע קינסטלעריש-
 סאַציאַלע ווערק שפּרינגען נישט אַרויס פון ים, ווי ווענוס, נאָר זיי וואַרצלען
 אין דער קולטור פון דורות. דער קינסטלער טרעפט אַן אָנהייב און ער שפּינט
 ווייטער...

בכדי צו קענען פאַרטייטשן ה. לייוויקס "די גאולה־קאַמעדיע", דאַרף מען
 קודם־כל איבערגעבן דעם אינהאַלט פון אירע עלף בילדער.

דאָס ערשטע בילד שפּילט זיך אָפּ אויף אַ בוידעם. די ערשטע טייל
 "גולם" האָט זיך פאַרענדיקט דערמיט, וואָס דער מהר"ל, דער רב פון פּראָג,
 וואָס האָט געמאַכט פון ליים אַ גולם אויף צו דורכפירן אַ געוויסע שליחות,
 האָט זיך דערשראָקן פאַרן כוח פון זיין גולם און ער האָט אים אַרויפגעלייגט

אויף דעם בוידעם צווישן שיימעס און אים אינגעשלעפערט. דער גולם איז נישט געשטאַרבן, נאָר ער איז געבליבן שלאָפן און ער חלומט. עס זענען זינט דעמאָלט אַוועק הונדערטער יאָרן, דער מהר"ל איז געשטאַרבן, די טאַכטער זיינע דבורה, אין וועלכער דער גולם האָט זיך פאַרליבט, איז שוין אויך לאַנג געשטאַרבן. אָבער דער גולם, וואָס חלומט, ווערט איבערגעגעבן פון דור צו דור און אויך איצטער איז פאַראַן אַ דבורה, אַן אוראייניקל פון מהר"ל, וואָס ביי איר אויפן בוידעם חלומט דער גולם. די איצטיקע דבורה זאָגט:

אַזוי ווערט דערציילט אין אונזער משפּחה,
ווערט איבערגעגעבן פון דור צו דור.
באַשאַפן האָט אים איינער פון אונזערע זיידעס,
אים אויסגעהאַקט פון ליים אים אַריינגעגעבן לעבן,
געהייסן אים האַלץ האַקן, וואָסער טראָגן
און בסוד אים געפירט דורך די שווערסטע נסיונות,
דורך עלנט, דורך בענקשאַפט צוריק צום ליים.
פון דור צו דור אַזוי ליגט ער פאַרגליווערט,
יעדער דור טראָגט אים איבער פון בוידעם צו בוידעם,
פאַרדעקט אים מיט שיימעס, פאַרגעסט זיך אַן אים,
אַזוי, האָב איך אויך זיך אין גאַנצן פאַרגעסן,
אַז ס'ליגט אויף מיין בוידעם דער גוף פון ליים.

עס איז קלאָר, אַז דער גולם פאַרקערפערט די אומבאַווסטע מאַסע, וואָס איז ווי פון ליים און וואָס איז געהאַלטן געוואָרן אין אומבאַווסטזיין. דער מהר"ל איז די פאַרקערפערונג פון דער רעליגיע (און דער רעליגיעזער קול-טור). זי האָט אָנגעהויבן אויפוועקן דעם גולם, אים אַ רגע צונויפגעפירט מיט משיחן, מיט דעם אויסלייזער, אָבער זי האָט זיך דערשראַקן פאַר דער משיח-בענקשאַפט פון גולם, פאַר זיין אומרו און וואַרפן זיך אין קאַמף פאַר דערליי-זונג און די רעליגיע האָט משיחן אָפגעשיקט צוריק אין דער מדבר אַריין און דעם גולם צוריק אינגעשלעפערט אין אומבאַווסטזיין. אָבער דער גולם האָט נישט אויפגעהערט צו חלומען...

און איצטער, אין אונזער צייט, ווען עס הערט נישט אויף צו הערן זיך אַ באַמבאַרדירנדיקע שייסעריי און עס רייסן זיך דאָך שוין אַריין די ערשטע שטראַלן פון טאָג און אויפן בוידעם געפינט זיך משיח בן יוסף, דער דאָזיקער משיח פון „כולו חייב“, פון הוילע שולד, וואָס דאָרף לויט דער לעגענדע אומ-קומען און זיין פלאַץ וועט פאַרנעמען משיח בן דוד, דער משיח פון „כולו

זכאי". פון הוילער גערעכטיקייט. ** דערוואַכט דער גולם ווידער ער הייסט שוין היינט נישט יאָסעלע גולם, נאָר סתם יאָסעלע; ער האָט כסדר געחלומט און געהערט, ווי עס רופט אים דאָס קול פון משיח בן דוד און איצטער האָט ער דערוואַכט און ער גלייבט זיך אַז נישט, אַז משיח בן דוד איז נאָך נישט געקומען און ווען דבורה זאָגט אים, אַז „די וועלט ווערט חרוב אין הונגער און מלחמות פון יוג ומגוג און אָן בן דוד קומט אום בן יוסף", זאָגט יאָסעלע: „איך וויל ברענגען משיח בן דוד".

דער דערוואַכטער גולם איז פול מיט צאַרטע געפילן, ער האָט ליב דבר־הלען, ער געדענקט, אַז ער האָט זי אַמאָל געהאַלטן אין די אַרעמס און ער גייט ברענגען אין איר שטוב אַריין אַ טייערן גאַסט — משיח, און כאַטש ער האָב ליב דבורה־לען, וויל ער, אַז דבורה־לע זאָל ליב האָבן משיח און ער וועט בלייבן שטיין ביי דער שוועל...

דער בוידעם מיט די שיימעס, מיט משיח בן יוסף און זיין באַגלייטערין לילית פאַרשווינדן און מיר געפינען זיך אין אַ מדבר צווישן ריזיקע נאַקעטע פעלזן, וווּ צווישן ווענט פון תפיסה ליגט חנינא, משיח בן דוד. (אין זיין הקד־מה זאָגט לייוויק: דאָס וואָס משיח באַשטייט פון פיר בוכשטאַבן, וואָס באַציי־כענען פיר נעמען: מנחם, שילו, ינון, חנינה — איך האָב אויסגעקליבן פאַר משיח בן דוד דעם נאָמען חנינה. חנינה באַטייט: רח, שיינקייט, חן, רחמים, שטילקייט). חנינה איז געשמידט אין קייטן און ער שלאָפט. יאָסעלע נעמט אים אויפֿוועקן און ער זאָגט אים:

איך בין נישט גולם מער,

איך בין יאָסעלע.

און יאָסעלע דערציילט חנינה, אַז ער איז די גאַנצע צייט געלעגן אויף בוידעמער און געחלומט. חנינה קוקט זיך איין אין געוועזענעם גולם און זעט, אַז ער זעט אויס אין גאַנצן, ווי ער און ער פּרעגט אים: „אוווּ האָסטו גענומען מיין אויסזען?" און יאָסעלע ענטפּערט: „אויסגעחלומט". און ביידע דערמאָנען די ערשטע באַגעגעניש זייערע אין אַלטן פּראָג, אין פינפּער שלאָס, ווען זיי האָבן ביידע געליטן אי ווייטיק, אי פאַרדרוס פון דעם, וואָס זיי האָבן זיך גע־מוזט שייַדן. דער גולם, דאָס פּאַלק, הייסט עס, האָט געיאָמערט, געשלאָגן מיטן

** ה. לייוויק האָט אַלס מאַטאָ צו זיין ווערק דעם זאָג פון דער גמרא: „אין בן דוד בא, אלא בדור שכולו זכאי אוי כולו חיב" — בן דוד וועט קומען נאָר אין אַ דור, ווען אַלץ וועט זיין אין גאַנצן גערעכט, אָדער אין גאַנצן שולדיק, אָבער לייוויק מאַכט בן דודן פאַר דעם משיח פון „כולו זכאי", בן יוספן פאַרן משיח פון „כולו חיב".

קאָפּ אין דיל און משיח איז אַוועק מיט שטומער בייזקייט אין מדבר און ער האָט זיך געוואָרפן צו דער ערד... יאָסעלע וויל באַפרייען חנינה פון די קייטן און יענער פאַרלאַנגט אַ סימן, אַז מען וויל אים. יאָסעלע גיט אַ סימן, וואָס ער האָט דערוואַכט, וואָס בן יוסף איז געקומען און ערשט ווען ער זאָגט אים:

מלחמות, הונגער, לעצטע אויסגעשרייען,
לעצטע תפילות, לעצטע האַפענונגען
און בן יוסף אין טכנה.

זאָגט חנינה מיט אימפעט:

אַט דאָס איז דער סימן,
— אַט דאָס —
— שנעלער —
קום.

אין צווייטן בילד געפינען מיר זיך ביים טויער פון דער וועלט-שטאַט. דאָ ווייזט אונדז ה. לייזיק דעם נביא אַרמילוס. אין דער קבלה איז אַרמילוס אַ רשע און ער איז אַ געבוירענער פון אַ מירמלשטיין, וואָס האָט דעם אויס-זען פון אַ פרוי, מיט וועלכער רשעים האָבן געזינדיקט. ביי לייזיקן אין דער פּאָעמע איז אַרמילוס דער נביא פון היינט. דער אַפּאַרטוניסט, וואָס האָט אַן אַ שיעור אויסדרוקן אין פנים, איז אי מיאוס געשטופלט, אי דערהויבן. אַז בן יוסף דערשיינט און שאַפט שטימונג אין פּאָלק, ווערט אַרמילוס זיין נביא. ווען די טיראַנישע מלכים גוג און מגוג ווערן שטאַרקער, ווערט ער זייער נביא, דערנאָך גייט אַרמילוס צוריק איבער צו משיח בן יוסף און ער העלפט פייניקן משיח בן דודן און ווען עס קומט דעם לעצטנס צייטן, ווערט אַרמילוס זיין נביא... סאָלדאַטן זאָגן וועגן נביא, אַז ער „טראַגט דעם אמת אין זיך, ווי שווערדן אין אַ שייד, אַט צייט ער פון שייד אַרויס איין אמת און אַט אַ צווייטן“. ה. לייזיק רופט דאָס צווייטע בילד טאַקע „אַרמילוס“ און ער ווייזט דאָ, ווי אַזוי אַרמילוס האָט ערשט געזאָגט נביאות וועגן משיח בן יוסף און ווען ער דערפילט נאָר, אַז גוג ווערט שטאַרקער, איז ער גרייט צו קעפן זיין משיחן און ער האָט איין תירוץ: „עס איז — מסתמא דאַרף עס זיין אַזוי“.

אין אַרמילוסן פאַרקערערט ה. לייזיק מסתמא דעם זשורנאַליסט און פּאָלקס-רעדנער, וואָס רעדט און שרייבט היינט פאַר רוזוועלטן, מאָרגן פאַר היטלערן, איבערמאַרגן פאַר סטאַלינען און קען נאָר איין אמת — דעם אמת פון טאַג...

און אַט אין דעם מאַמענט פון דער ערגסטער רישעות, ווען גוג און מגוג

טיראניזירן די גאנצע וועלט, דערשיינט דער אַלטיטשקער, וואָס איז אליהו הנביא, ער איז די פאַרקערפערונג פון אומקאָנדיציאָנעלער גוטסקייט און מען האָט אים דערפאַר די אויגן אַרויסגענומען, אָבער ער זעט דורך בלינדקייט דער דאָזיקער אַלטינקער, וואָס איז, ווי געזאָגט, די אומקאָנדיציאָנעלע גוטס-קייט, ברענגט מיט זיך מתנות, אָבער נאָר פאַר קינדער, „די גרויסע פאַרדי-נען עס נישט מער“, ער האָט זיי נישט פיינט די דערוואַקסענע, אָבער ער קען זיי נישט און וויל זיי נישט קענען. ווען נישט די קינדער, וואָלט געקומען אומקום; דער אַלטינקער זאָגט:

די וועלט געהערט צו די קליינע קינדערלעך,
מיט די גרויסע האָב איד גאַרנישט וואָס צו טאָן מער,
די אמתע גאולה וועלן ברענגען קינדער,
פאַר אַלעמען, אַפילו פאַר די גרויסע.

אַרמילוס, דער נביא פון היינט, באַווייזט זיינע רישעותן, וואַרפט דאָס חיל אויפן פאַלק, שטויסט אַריין דאָס פאַלק אין שטאַט אַריין, פאַרהאַקט דעם טויער און אין דעם דאָזיקן מאַמענט קומען אָן יאָסעלע און חנינה, וואָס האָר-מערן אין טויער אַריין, עפענען אים, לאָזן זיך צו דער תפיסה און דער תלין פאַרמעסט זיך אויף זיי מיט דער האַק און זיי בלייבן שטיין פאַרגליווערט... די טיראַנען הערשן, משיח בן יוסף אין תפיסה, משיח בן דוד אינאיינעם מיטן גולם — אונטער דער האַק...

דאָס דריטע בילד הייסט „לבנה אין די שויבן“. עס קומט פאַר ביי זיבן-רהלען אין שטוב; דבורה זיצט מיט איר יינגל, וואָס קען נישט איינשלאָפן, ווייל ער איז הונגעריק. דאָס יינגל זאָגט: „משיח איז שוין געקומען און קיין ברויט איז אַלץ נישטאָ“. און יאָסעלע מיט חנינהן קומען אָן. זיי קומען אָן ווי עפעס אין אַ חלום... אַ מאַמע זיצט איבער איר הונגעריק קינד און עס דערשיינט איר, ווי אין חלום — דער דערוואַכטער גולם און משיח, וואָס האָבן ביידע איין צורה. און דבורה דערציילט חנינהן, אַז די וועגן פון משיח בן יוסף זענען פול מיט בלוט פאַרגאָסן און אַלע וואַרטן, אַז עס זאָל קומען די שעה פון גוטסקייט און פון ליבשאַפט. חנינה ענטפערט דערויף:

די גוטסקייט און די ליבשאַפט קומען נישט,
מען דאַרף זיי ברענגען.

דבורה זאָגט, אַז זי הערט אַ טרויער אין די ווערטער און חנינה ענט-פערט, אַז ער וויל נישט דעם טרויער, אָבער ער קומט אַליין. און דבורה דער-ציילט חנינהן וועגן פאַלשן נביא אַרמילוס און וועגן דער גאַנצער רישעות און

די גוטע דבורה, די פאַרקערפּערונג פון דער מאַמע פון דער וועלט, וויינט און אין איר וויינען איז פאַראַן אַן אַנזאָג אויף אויסלייזונג. משיח זאָגט:
כ'האָב נאָך קיין מאָל אַזאָ וויינען נישט געהערט נאָך,
און קיין מאָל אַזאָ נאָענטקייט נישט געשפּירט נאָך
אַזאָ גוטסקייט, אַזאָ וואַרעמקייט ...

אַבער — די שעה פון אויסלייזונג קומט נאָך נישט. דער אַלטינקער דער-
שפּירט, אַז משיח איז דאָ און ער קומט אים היטן, ווייל ער ווייס, אַז די מענטשן
וועלן אים באַגעגענען מיט חוּק. דער אַלטינקער זאָגט אים:

די וועלט איז אַלץ נישט ראוי פאַר גאולה נאָך,
די איינציקע, וואָס וואַרטן אויף דיין קומען,
די קליינע קינדער — זיי נאָר וועלן טראַגן
אַ ריינעם שמייכל דיר אַנטקעגן, אַבער דער שמייכל
וועט דערטרונקען ווערן אין דעם סם
פון שנאה, וואָס וועט דיך אַרומנעמען פון אַלע זייטן.

אַבער חנינה, וואָס איז שוין אַזוי לאַנג נישט געקומען אין באַרירונג מיט
קיין מענטשן און דערפילט איצט צום ערשטן מאָל „די וואַרעמקייט פון די
ווענט, פון שוועלן, דעם אַטעם פון אַ הונגעריקן קינד, דעם אַטעם פון אַ פּרוי,
אַזאָ לבנה אין די שויבן, וויל נישט צוריקגיין מער אין דער מדבר... ער
זאָגט צום אַלטינקן:

איך וויל מיט מענטשן זיין
און דאָס, וואָס וואַרט אויף מיר, זאָל קומען
און דאָס, וואָס איך דאַרף ברענגען, וועל איך ברענגען
דורך ווילן און נסיון
און נישט דורך צופאַל.

משיח האַפט צו קענען קומען דורך יאָסעלען און דער אַלטינקער פּרעגט
אים, צי ער ווייס ווער יאָסעלע איז, דערויף ענטפּערט חנינה:
אַ מענטש אַ נייער, אַ געלייטערטער דורך טויט
אַ ריינער, דאַרפסט אים ליב האַבן. אַ מענטש — אַ קינד.
דערצו, וואָלסט אים געקענט אַנקוקן —
אַן ענגלעכקייט אַזאָ אויף מיר.

אַבער דער אַלטינקער גלייבט נישט יאָסעלען, וואָס ער האָט ערשט דער-
וואַכט פון וויסטער פינצטערניש. דער געדאַנק איז דאָ קלאַר: דער אַלטינקער

— די פארקערפערונג פון אומקאנדיציאנעלער גוטסקייט — האט מורא צו געטרויען די דערלייזונג דעם ערשט דערוואכטן גולם, דעם — המון. אבער משיח וויל איבערלעבן אַלץ. ער וויל פאר זיך נישט קיין באַזונדער־רע פּריווילעגיעס און יאָסעלע רופט דאָס גאַנצע פּאָלק — — —

— 2 —

אין פערטן בילד האלט עס ביים פאלן פון די רישעותדיקע מלכים גוגי-מגוג. מגוג האלט שוין גוגן אויף אַ קייט און אַרמילוס, דער איביקער נביא פון היינט, וואָס מוז כסדר „ענדערן דעם נוסח פון זיין נבואה און צופאַסן צו יעדער ענדערונג זיין וואָרט“, הייסט מגוג, אַז ער זאָל די זעליבקע קייט אָנ־טאָן אויף זיך און דעם תּלּין הייסט ער באַפּרייען בן יוספּן.

אין אַט דער צווישנצייט, ווען די פינצטערקייט ציטערט צום פּאַרגיין און אַ קליינער אָנהייב פון מאַרגנשטערן ציטערט צום אויפגיין, קומט משיח בן דוד, חנינה און דער אויסגעגולמטער יאָסעלע. דער תּלּין פּאַרמעסט זיך אויף זיי מיט דער האַק, דער נביא אַרמילוס קען נאָך נישט חנינהן, ס'איז נאָך נישט זיין צייט. יאָסעלע רייסט אַרויס ביים תּלּין די האַק און ציטערט אויף אויף איר. אין עפעס דערמאָנט זי אים, די נעכטיקע האַק, ווען ער איז נאָך געווען אַ גולם, האָט ער געהאַקט מיט איר... חנינה זעט פּאַרקערט, די מאַרגנדיקע האַק, ער ווייס, אַז „אויך די גאולה וועט נישט אויסמיידן די האַק און ער שרעקט זיך דערפאַר און איז טרויעריק. יאָסעלע שרעקט זיך נישט און ער וויל נישט טרויערן, ער וויל פּאַרגעסן אין דעם, וואָס ס'איז געווען און ער זאָגט חנינהן, אַז ער קען נישט פּאַרליידן, וואָס ער איז טרויעריק. ער זאָגט צו חנינהן:

כ'האָב קוים אַוועקגעיאָגט פון זיך דעם אַלטן טרויער,
איז נעמסטו און פּילסט אַן מיט טרויער שוין דעם מאַרגן.

און חנינה זאָגט צו יאָסעלען אין אַ טאָן, וואָס איז ענלעך צו דעם טאָן, אין וועלכן יעזוס האָט געזאָגט צו יודאַשן, אַז ער וועט אים פּאַרקויפּן, אַט־די זוערטער: „איך זע אין דייןע אויגן, וועסט אַ שונא ווערן“. און חנינה פּאַרטיי־דיקט זיין טרויער:

וואָס איז טרויער ? טרויער איז אַחריות,
פּאַר אַלץ, פּאַר אַלעמען, פּאַר אַלע צייטן.

דער קאַמף צווישן דעם משיח־ברענגענדיקן המון און משיחן גופא הייבט

זיך דאָ אָן צוליב דעם, וואָס משיח פאַרלאַנגט מענטשלעכע פאַראַנטוואָרט-
לעכקייט און דער המון וויל נצחון. דאָס דאָזיקע בילד הייסט „תלין זינגט“ און
עס ענדיקט זיך מיט אויסברוכן פון שיסערייען — דער תלין זינגט, די האַק
אַרבעט...

אין פינפטן בילד זעען מיר משיח בן יוספן זיצן אין תפיסה אינאיינעם
מיט ליליתן זיין געליבטער. בן יוסף פילט אין זיך אַ כוח צו צערייסן זיינע
קייטן, אָבער ער וואַרט, ער זאַמלט זיינע כוחות און וואַרט און לייטערט זיי
געדולדיק און האַפט אויף זיין לעצטער שעה און אויף דעם אמתן משיח, אויף
חנינה בן דוד; אָבער לילית וויל נישט, אַז ער זאָל וואַרטן אויף בן דוד, זי
וויל אַז ער זאָל אַליין ווערן משיח און זי רייצט אים און שפעט פון אים, ביז
וואַנען זי נעמט זיך אים אין די אויגן איבערגעבן דעם תלין, זי שרייט עקס-
טאַטיש:

איך גיב זיך דיר אין גאַנצן אַוועק, תלין,
מיט דיר צוזאַמען פראַווען די גאולה,
די אמתע גאולה פון מיין לייב,
מיין חתן גוססט, זעסט,
זיי דו מיין חתן.

און דאָס ווירקט. בן יוסף גיט זיך אַ ריס מיט זיין גאַנצער גבורה און ער
צערייסט די קייטן; לילית טריומפירט. ער איז ווידער דער שטאַלצער נישט
באַזיגבאַרער בן יוסף. דאָס פאַלק מאַכט דעם אויפשטאַנד... די עגאַצענטריש-
קייט און דער הערשער-גייסט פון דער רופט אַרויס אַ פריציטיקן אויפ-
שטאַנד און אַ פאַלשע משיח-באַוועגונג...

און מיר זעען אין זעקסטן בילד, ווי דער וועלט-רוצח מוגג איז געפאַלק,
דאָס פאַלק איז אויפגעשטאַנען, אָבער חנינה פילט זיך נישט גוט. ער שלייכט
זיך אַרום איבער אַלע ברענענדיקע גאַסן, שטעלט זיך אָפּ לעבן יעדן געהר-
געטן און קוקט און וויל זיך נישט לאָזן באַקענען צום פאַלק. און יאַסעלע וויל
נישט קוקן אויף געהרגעטע, אים איז גוט און ער לאַזט איבער משיחן. יאַסעלע
וויל גיין באַפרייען בן יוספן און ער רופט דבורהלען מיט, אָבער זי וויל נישט
איבערלאָזן די קינדער. יאַסעלע באַמערקט אויך אין איר קול אַ טרויער און
זי ענטפערט אים:

די קינדער ליגן הונגעריקע...

דבורה, וואָס איז פאַרליבט אין עכטן משיח, איז דער היפוך פון ליליתן;
יענע איז אַ רייצנדיקע פרוי און די דאָזיקע איז אַ רחמנותדיקע מוטער.

ס'איז פולער כאַאָס. אייניקע ווילן שוין אוועקוואַרפן די ביקסן, ווייל די גאולה איז שוין דאָ; אַנדערע האַלטן, אַז מען דאַרף זיך ערשט איצטער נעמען צו די ביקסן, ווייל „נויט האָט אונדז געלערנט וואָך זיין און אָפגענאַרט זענען מיר שוין געווען נישט איין מאָל“. דער נביא אַרמילוס איז נאָך נישטאָ און דער לץ וועלכן עס איז געווען לאַנגווייליק פאַר דער גאולה און ס'איז אים לאַנגווייליק אין דער גאולה, האָט מורא, אַז עס וועט אים זיין לאַנגווייליק נאָך דער גאולה און ער לעוועט און ער זאָגט, אַז ער בענקט נאָך דעם פולן כאַאָס. עס קומען אָן יאָסעלע און חנינה און דער לץ, וואָס פאַרוכט דעם טעם פון גולמס גבורה, ווערט סאַרקאָסטיש ביטער און ער זאָגט משיחן, אַז פאַר אַלץ וועט ער באַצאָלן, פאַר רישעות און פאַר צדקות, פאַר שנאה און פאַר ליבע, פאַר קנעכטשאַפט און פאַר גאולה, ווי אַזוי ס'וועט נישט זיין, וועט זיין וויי... דאָך דערקענט דער לץ משיחן און ער בעט אים, אַז ער זאָל זיך באַקע-נען צום פּאָלק, אויך יאָסעלע וויל דאָס, אָבער משיח וויל נישט. ער קען נישט ברענגען די גאולה, ווען די גאַסן זענען פול מיט הרוגים.

און דער המון פירט גוגן און מגוגן געשמידט אין קייטן, צו די קייטן זענען קריגספירער און מאַכטהאַבער צוגעשמידט און אַרמילוס איז שוין ווי-דער דאָ און ער זאָגט שוין נביאות פאַרן מאַרטירער און גואל משיח בן יוסף... ער זאָגט די אייביקע דרשה:

דער סדר פון פּאַסירונגען איז נישט צעריסן
און וועט קיין מאָל נישט ווערן צעריסן
און דער, וואָס קען נישט דעם סדר באַוונדערן
און בייגט נישט דעם קאַפּ איין — איז ווי צו אים.

בן יוסף נעמט הערשן און דער גולם, וואָס חלומט, פאַרלאָזט חנינה און ער לויפט מיט בן יוסף, ער וויל זען, ווי מען וועט פאַרציען די קייט אַרום די טיראַנען, ער וויל האָבן די פּולע פרייד פון דערלאַנגען זיי איבערן קאַפּ... משיח בן יוסף באַגעגנט זיך מיט משיח בן דוד און דער ערשטער דער-פילט, אַז ער האָט אַ שייכות צו אים און ער שרעקט זיך. און חנינה באַקענט זיך מיט גוטסקייט צו אים, ער רופט אים „גואל בכור“ און זאָגט, אַז ער האָט אין מדבר געהערט זיין קול און בן יוסף דערקענט אים און ער וויל צו אים זיך דערנענטערן, אָבער לילית לאַזט נישט; זי וויל, אַז איר באַשערטער זאָל זיין איינער, און דער עלטערער ברודער פאַרלייקנט דעם יונגערן ברודער. אַרמילוס הייסט חנינה אוועקגיין, דאָס פּאָלק טוט דאָס אייגענע און חנינה גייט אָפּ שווייגנדיק. בן יוסף גיט נאָך דעם נקמהדיקן אינסטינקט פון פּאָלק, ער אַליין האַקט אָפּ די קעפּ פון גוג וּמגוג און ער זאָגט אויף זיך:

אָפּהאַנדלונגען און רייזע־איינדרוקן

איך בין גערעכטער פּסק,
איך בין אליין — די האַק,
דיין ווילן, פּאַלק, האַב איך געטאַן
און מיין האַנט האַט נישט געציטערט.

און חנינה גייט ווייטער קוקן אויף די הרוגים און ער פילט, אַז דאָס גאַנ-
צע בלוט פאַרגיסט ער. ער זאָגט:

אַן אַנדערער, צי איך, אַלץ איינס,
ס'איז סיי ווי סיי איך.

דאָס בלוט פאַרגיסט מען צוליב דער גאולה.

יאָסעלע פאַרלאָזט נישט אין גאַנצן חנינה, ער קערט זיך אַלץ אום צו
אים און חנינה דערציילט אים, אַז ער האַט געזען די אָפּגעהאַקטע קעפּ פון גוג
זמגוג, ער האַט נישט באַדויערט, אָבער געטרויערט... און ווען יאָסעלע פּרעגט
אים: „דאָס בלוט פון גוג און זמגוג איז דען אויך בלוט?“ ענטפערט ער: „פאַר
דער וועלט — נישט, פאַר מיר — יאָ“. און יאָסעלע, ווי אַ געביסענער, שרייט
אויס צו משיחן:

„ביסט אַ שונא, אַ שונא!“

און יאָסעלע אַנטלויפט. מיט חנינהן בלייבט אין דבורה, די מוטער פון
דער וועלט, זי היט אַלע קינדער, היט זי אויך דאָס גרויסע קינד פון דער
וועלט.

אין זיבעטן בילד זעען מיר די משיח־צייט פון „חייב“, פון שולדיקייט,
פון נקמה און פאַרברעכן. דער אַלטינקער, דער סימבאָל פון אומקאַנדיציאָ-
נעלער גוטסקייט קלאָגט:

די גאולה געבראַכט אין נאַמען פון אַרעמע
און שוין זענען דאָ זאַטע און הונגעריקע
און שוין זענען ווידער דאָ חונפים
און העצער און אויסנוצער די גאולה פאַר זיך
און שוין זענען ווידער דאָ שטאַרקע און שוואַכע
מקורבים און פרעמדע, יחסנים און לעצטע,
בן יוסף אַליין איז שוין שיכור פון גדולה
און פאַרגעסט צוליב וואָס ער איז געקומען,
די מאַכט נישט פאַרלירן — זיין איינציקע זאַרג.

די רישעות שטייגט. בן יוסף פאַרפייניקט בן דודן. דבורהס שוועל איז די איינציקע, צו וועלכער חנינה קען צוקומען. ער האָט געפרווט ריידן צום פּאָלק, חנינה, אָבער דאָס פּאָלק איז שיכור פון נקמה און הערט נישט. און חנינה נעמט אויף זיך אַלעמענס פּלאַגן, ער זאָגט:

די וועלט איז נאָך אַלץ ערב גאולה,
ערב, ערב.

און אַלע קלאַגן און אַלע פרעגן:
וואָס טוט מען מיטן בלוט, וואָס ווערט פאַרגאַסן?
און אויב נישט אַלע — קלאַג איך איינער:
וואָס טוט מען מיטן בלוט, וואָס ווערט פאַרגאַסן?

איינער אַ בעל-חשבון מוז דאָך אויף דעם פרעגן און ענטפערן...
און די וואַקאַנאַליע פון „כולו חייב“, פון הוילער שולדיקייט פאַרשפרייט
זיך. אַלע טאַנצן אין אַ שווינדלענדיקן טאַנץ —

נישט אין פאַרן
קופּעס, קופּעס,
אַלע הימלען
זענען חופּהס
די גאולה,
די גאולה
כולו חייב,
כולו, כולו,
כולו חייב.
הפקר, הפקר
און הפקרות
פליקט די בערד
פון אַלטע דורות.
זון אויף טאַטן,
נאָר אויף קלוגן,
זופּט די פרייד
פון פולע קרוגן.

יאָסעלע קומט מיט טענהס צו דבורהלען, למאי זי טאַנצט נישט, „ווער
עס טאַנצט נישט מיט אונדז — זאָגט ער — איז אַ שונא“ און ער וואַרפט איר

אויף, אַז נאָך אַ מאָל האָט זי זיך געשראַקן פאַר אים מיט דער „שרעק פון אַ
מיוחסדיקער טאַכטער פאַר אַ גראַבן וואַסערטרעגער“ און ער טרומפירט, וואָס

נישטאַ מער דער מהר"ל, נישטאַ,
די שיימעס ברענען אויפן פייער,
דער שטויב און שימל אויפן ווינט,
דער בוידעס — אויפגעריסן.

אים פייניקט נאָר די צניעות, וואָס לעבט נאָך און וואַרט און ער וויל זי
אין דער פּערזאָן פון דבורהלען אַריינגעמען אין טאַנץ פון „כולו חייב“. און
ער בייזערט זיך אויך אויף חנינה, וואָס פּאַדערט אַחריות און פירט דעם
חשבון פון פאַרגאַסענעם בלוט. ער זאָגט צו אים:

דו פירסט דאָך אויך אַפילו פאַרן וואַרעס,
טאָ גיב אַהער דעם חשבון, ווייז דעם חשבון —
און — באַצאַל —
צאָל אָפּ פאַרן יאָרן אין די גריבער, אין די תּפּיסות,
צאָל אָפּ —
צאָל אָפּ פאַר אַלע אומגעבראַכטע, אומגעקומענע, אין

הונגער און מילחמות

צאָל אָפּ פאַר ווילטאַג, וואָס די רייכע, וואָס די גליקלעכע
האַבן אויסגעהוילעט.

טענהנדיק צו חנינה, זאָגט יאַסעלע אויס דעם פּאַלק, אַז חנינה איז משיח
בן דוד, אַבער דער המון לויפט צו בן יוספן און יאַסעלע אַליין פאַרלאַנגט, אַז
מ'זאָל חנינה משפטן, ווייל ער האָט געטרויערט אויף דעם טויט פון די רשעים.
און בן יוסף גייט ווייטער אין זיין „כולו חייב“־וואַקאַנאַליע, ער שניידט אויס
דעם אַלטינקן אליהו הנביא די צונג און חנינהן שמידט ער אין קייטן און ווען
יאַסעלע דערוואַכט און לאָזט נישט, שמידט ער אים אויך.
דער רעזולטאַט איז, אַז דורך „כולו חייב“, הוילער שולדיקייט, קען די
אויסלייונג נישט קומען, ווייל איינער איז און בלייבט אַ גערעכטער — משיח
בן דוד... שמידט מען אי משיחן אי דעם גולם אין קייטן און די אויסלייונג
קומט נישט.

דאָס אַכטע בילד הייסט „ליבשאַפט“. דאָס פּאַלק ווערט מיד פון דער
„כולו חייב“־וואַקאַנאַליע און שוויגט און בענקט נאָך ליבשאַפט. בן יוסף
פייניקט אי דעם דערוואַכטן גולם יאַסעלע, אי דעם משיח חנינה, אי דבורהלען,
די מוטער פון דער וועלט. בן יוסף פילט, אַז ער וועט מוזן אָפּטרעטן זיין פּלאַץ

און דאָס מאַכט אים אומגליקלעך. אַבער בן דוד זאָגט אים, אַז „אַ גואל דאַרף נישט גליקלעך זיין“ און וויל ער האָט עס געוואָלט, האָט ער פאַרראָטן זיין שליחות, און בן יוסף פּרעגט אים: „אויב אַ גואל דאַרף נישט גליקלעך זיין, דאַרף דאָך דיר גוט זיין, וואָס איך פּייניק דיר, פאַרוואָס איז אזוי אויסגע-קרומט דיין פנים?“ און ער נעמט אים פּייניקן, בכדי צו „עפענען פאַר אים דעם גאַנצן קוואַל פון גליק“ און פּייניקנדיק אים, לייט ער אַליין די גרעסטע ווייטיקן און ער בעט זיך ביי אים:

משיח בן דוד, מיין ברודער,
אַ ראַטעווע מיך!
משיח בן דוד, מיין ברודער,
דערלייז מיך.

דער פּייניקער קומט אויס דער געפּייניקטער. וויל ער פּילט, אַז ער, דער פּייניקער, איז דער רשע און דער געפּייניקטער קרבן איז דער צדיק, די אומ-שולד, „דער געלייטערטער ריינער משיח בן דוד“. דער רשע איז תמיד ער-גער פון צדיק...

דאָס פאַלק ווערט אומגליקלעך פון רישעות, איז מיד פון בן יוספּן און עס בלייבט שטיל; אַפילו דער תּלין ווערט מיד און די געפּייניקטע ברענגען די גוטע שטילקייט אויף דער אמתער גאולה. און אין ניינטן בילד קומט פאַר דאָס פאַרקערטע, וואָס אין זיבעטן בילד. אין זיבעטן בילד האָט בן דוד, זייענדיק דער איינציקער גערעכטער, נישט דערלאָזט אַז די גאולה זאָל קומען דורך „כולו טוב“ און אין ניינטן בילד דער-לאָזט בן יוסף, וואָס איז איצטער דער איינציקער שולדיקער, נישט אַז די גאולה זאָל קומען דורך „כולו זכאי“. ער וויל מיט גוטן נישט אַוועק, מען דאַרף אים דערהרגענען און די גאולה פון הוילער גערעכטיקייט מוז אויך פאַר-גיסן בלוט... דער נביא אַרמילוס האָט אויף דעם אַ פאַרטיקן פּסוק:

אַזוי באַפעלט די אומפאַרמיידלעכקייט,
אין אָנהויב איז געווען די האַק,
און ווי עס איז געווען ביים אָנהויב,
אַזוי מוז עס אויך ביים סוף זיין.

אַרמילוס איז גרייט צו טאָן די דאָזיקע אַרבעט, אַבער חנינה וויל נישט. „אויב טאָן — זאָגט ער — דאַרף איך אַליין“. דער אַלטינקער אליהו הנביא הייסט אים נעמען די האַק און ער טוט עס. דאָס פאַלק טריומפּירט.. די גאולה פון „כולו זכאי“ קומט.

דער נביא הייסט די כלי־זמר שפילן אַ פריילעכס. אָבער חנינה בלייבט טרויעריק. ער פרעגט ביים פּאָלק, פּאַר וואָס עס זאָגט נישט, אַז עס זעט בלוט אויף זיינע הענט? און ער צעוויינט זיך און קערט זיך אום אַ וויינענדיקער אין תפיסה. דער נביא באַהאַלט פּאַרן פּאָלק דאָס געוויין פון משיח און יאָסעלע דערשיינט אין יענעם מאַמענט, צערייסט די שטריק פון זיך, רעוועט, דערנאָך בלייבט ער שטיל און רויק. ער שפירט די אויסלייזנדיקע שטילקייט און ער זוכט חנינה.

אין צענטן בילד זעען מיר אַלץ, ווי דאָס פּאָלק פרייט זיך און משיח יאָ־ מערט. דער תלין בעט זיך ביי משיח, דער נביא, דאָס פּאָלק, יאָסעלע בעט זיך ביי אים, אויך דבורה־לע. און זי טראָגט שוין אין איר בלוט זיין זאַמען, ווען זיי האָבן זיך בייהע געבאָדן אין זייער בלוט, האָט זיי דער תלין צונויפגעפּאַרט. זאָגט יאָסעלע צו חנינה, אַז איצט טאָר שוין נישט זיין צווישן אים און דער וועלט קיין מחיצה, ער טאָר שוין מער נישט זיין האַלב גאָט און האַלב מענטש, ער דאַרף זיין מענטש אין גאַנצן. דער נביא זאָגט אים, אַז ער טאָר נישט וועלן זיין גערעכטער פון אַלעמען און חנינה קומט אַרויס פון תפיסה און הייסט, אַז יאָסעלע זאָל פאַרנעמען זיין פּלאַץ ביי דער משיח־סעודה. ער גיט יאָסעלען אַפּ דעם אויבנאָן און ווען יאָסעלע פרעגט אים ווער ער איז, ענטפּערט ער אים:

„ביסט איך — נאָר פּראָסטער, גאַנצער;

ביסט איך, נאָר פרייעכער און שטאַרקער און געזינטער.

דאָס פּאָלק וועט זען אין דיר אַ גלייכן.

זיך אַליין באַשטראַפט חנינה מיטן גור פון אַחריות און ליבשאַפט. זיין גורל איז אויפן הייסן זאַמד, אַן אַ שטוב, אַן לבנה־ליכט אין שויב, אַן ברויט און זאָלץ און וואַסער. און ער הייסט דעם נביא, אַז ער זאָל זאָגן נביאות וועגן יאָסעלען און אַליין גייט ער אין קעלער אַריין און ער איז גוּר דעם תלין, אַז ער זאָל נאָך איין מאָל נעמען די האַק און מיטגיין.

דאָס כולו זכאי קען נאָך אַלץ נישט אַנטשטיין.

ווייל איינער איז נאָך דאָ אַ חייב.

דער איינער איז ער אַליין, משיח...

אַט־אָ דאָ ווערט קלאָר פּאַר וואָס די פיעסע הייסט „גאולה־קאָמעדיע“ — די גאַנצע גאולה איז אַ בלוטיקע קאָמעדיע און זי קען נישט קומען, נישט דורך הוילער שולדיקייט, נישט דורך הוילער גערעכטיקייט... דאָס לעצטע בילד הייסט „רויטער וויין“. ס'איז די גרויסע משיח־סעודה, דאָס פּאָלק עסט און טרינקט. עס דערמאָנט אין יעזוסעס לעצטן אַוונטברויט

און עס דאכט זיך, אז דאס פאלק עסט דאס פלייש און טרינקט דאס בלוט פון
 בן דוד... און יאסעלע דערציילט א ווונדער-מעשה, אז אזוי ווי די זון וועט
 אוועקגיין, וועלן אויפשטיין די טויטע פון די קברים און אלע מענטשן וועלן
 זיי גיין מקבל פנים זיין מיט אויסגעשטרעקטע הענט און מיט פולע בעכערס
 וויין. און ער דערציילט זיי אויך דאס ווונדער-מעשהלע פון דער קופע ליים.
 וואס איז געלעגן אין פינצטערניש אויפן בוידעם און געחלומט און ערשט
 איצטער באגרייפט ער דעם זינען פון געשעענעם —

דעם זינען פון מיין יאמערן,
 און וויגעשריי פון לייב,
 דעם זינען פון גאולה
 דורך הונגער און דורך נויט
 דורך שנאה און דורך בלוט
 דורך אפגעהאקטע קעפ —
 ערשט איצט גייט אויף פאר מיר
 דער זינען פון מיין פרייד,
 די פרייד פון מיינע פיס,
 וואס טרעטן אויף דער ערד
 דער ווארעמער פון בלוט.

אָט-אָ דאָ איז די קאָמעדיע די טרויעריקע. די פיס טרעטן מיט פרייד
 אויף דער ערד, וואס איז ווארעם פון בלוט. און יאסעלע הייסט הערן נאך א
 מאָל און נאָך אַ מאָל —

דאָס מעשהלע פון ליים,
 וואָס איז געוואָרן לייב,
 דאָס מעשהלע פון ליבשאַפט
 וואָס איז געוואָרן בלוט,
 דאָס מעשהלע פון בלוט,
 וואָס איז געוואָרן וויין.

דער וויין פון פרייד אין דער צוקונפט-געזעלשאפט וועט זיין אַן עקס-
 טראַקט פון בלוט, וואָס האָט זיך געגאַסן אין משך פון דורות און דורות און
 איבערהויפט אין די צייטן פון דער גאולה. די גאולה איז געווען אַ טראַגעדיע
 און במילא אויך אַ קאָמעדיע. אַז גאולה איז אַ טראַגעדיע, איז פאַרבונדן מיט
 אימגליק, איז זי קיין גאולה נישט, איז זי אַ טראַגעדיע...

לייוויק ענדיקט נישט גאַנץ פעסימיסטיש דאָס עלפטע בילד און די גאַנצע
פיעסע ענדיקט זיך מיט אַט-אַ די ווערטער:

גאולה-ווייך, גאולה-ווייך,
ער גייט אין בלוט אַרײַן,
הייבט הויך זעם בעכער,
הייבט אויף דאָס קול נאָך העכער,
קול פון מזרח,
קול פון מערב,
קול פון צפון,
קול פון דרום,
די טויטע וועלן אויפשטיין פון די קברים.

„אין טרעבלינקע בין איך נישט געווען“

אַן אַנגעלאָדענער באַנד לידער. קנאַפּע 350 זייטן, 160 לידער... דער
טיטל זאָגט שוין פון פּריער אויס, וואָס די לידער זאָגן, ריידן און שרייען.
עס איז לייוויק! דער דיכטער, וואָס טראַכט די לעצטע צייט מערער ווי
ער זינגט און ער מאַנט ביי אַלעמען און מערער ביי זיך אַליין און איז גרייט
צו פּייניקן אַלעמען און מערער פון אַלעמען פּייניקט ער זיך אַליין. און כאַטש
ער שטייט אַ סך מערער אויף דעם דאָזיקן באַרג, אויף וועלכן מען גיט די
תורה פון שיינקייט, לאָזט ער נישט, אַז דאָס געזאַנג זאָל אין גאַנצן אַנטלויפן
פון אים און צווישן שורות פון טיפּן פּיין און הויכן מאַנען, זענען דאָך פאַראַן
שורות פון געזאַנג און פון בענקשאַפט נאָך שיינקייט.
עס איז לייוויק, וואָס איז אַנדערש ווי אַנדערע ייִדישע דיכטער (און שוין
אַודאי ווי נישט-ייִדישע) און וואָס ברענגט שטענדיק עפעס פאַר דער צער-
דערונג און פאַר דעם פּיין, וואָס ער פאַרשאַרפט דיך. עס איז לייוויק, וואָס
האַט מסתמא דעם גרעסטן מאַראַלישן כוח צווישן אונדזערע דיכטער פון
היינט. און דאָך נעמסטו דאָס נייעסטע בוך זיינס מיט דעם זעלביקן צווייפל
מיט וועלכן דו נעמסט די אַלע זאַכן, וואָס ווערן ביי אונדז געשריבן וועגן
אונדזער גרעסטן חורבן, קען מען העכער שרייען און טיפּער ברומען ווי עס
האַבן געברומט און געשריגן די קאַלט-געמאַכטע זעקס מיליאָן יידן? ז. סע-
גאַלאָוויטש איז אויף העלפט געווען צווישן די דאָזיקע, וואָס זענען אומגע-
בראַכט געוואָרן, האָט ער געזונגען דאָס געזאַנג פון זיינע ערשטע לידן און
ווי גרויס די דאָזיקע לידן זענען געווען, האָט מען זיי נאָך געקענט זינגען.

יצחק קאצענעלסאָן איז געווען ביז אין סוף צווישן דעם אויסגעקוילעטן יידישן פּאָלק, האָט ער שוין נאָר געקענט שרייען זייער געשריי, קיין געזאָנג האָבן זיי שוין נישט געהאַט. אהרן צייטלין האָט געגעבן פאַר אַ קרבן זיין טאַטן און זיין מאַמען און זיין ווייב און זיין זון און זיין ברודער, האָט ער געפילט דאָס מעסער אויף דעם אייגענעם האַלדז, קען ער וויינען דאָס געוויין אויף יענע אומגעקומענע און ער קען ריידן מיט דעם ריכטיקן סאַרקאָזם וועגן די מער-דערישסטע מערדער. אַלע אַנדערע דיכטער זוכן אַ וואָרט, אַ טאָן און געפינען נישט... און ווען דו נעמסט לייוויקס בוך אין די הענט אַריין, צווייפלטו אויך. און דער טיטל „אין טרעבלינקע בין איך נישט געווען“ פאַרשטאַרקט דיר דעם צווייפל. דו קלערסט זיך, אַז אַפילו לייוויק קען אויך נישט געפינען דעם ברום און דאָס געשריי וועגן די זעקס מיליאָן, אויב ער איז נישט געווען...

און ווען דו הייבסט אָן לייענען די לידער, זעסטו באַלד, אַז לייוויק אַליין צווייפלט. ער צווייפלט נישט נאָר אין ווערט, נאָר אַפילו אין זין פון די לידער. ער צווייפלט אַפילו אין דעם, צי האָט ער זיי געדאַרפט זינגען. שוין אין מאַ-טאָ זאָגט ער:

אַ, ווער וועט אויף די סליאַדן פון טרעבלינקע-גאַנג
פאַרגעבן דיר די שולדן פון געזאַנג?

ער פילט זיך שולדיק פאַר דעם, וואָס ער קומט מיט געזאַנג אויף די סליאַדן פון טרעבלינקע-גאַנג. אויך לייוויק האָט זיין חלק אין די קרבנות. דאָס בוך איז פאַר זיין שוועסטער באַשע, זיינע ברידער בערל און משה מיט זייערע משפחות, וואָס זענען אין ווייסרוסלאַנד פאַרלוירן געגאַנגען אין די היטלער-שחיטות. אַבער דעם נאָענטן און אינטימען קאַנטאַקט, וואָס אהרן צייטלין האָט געהאַט מיט זיינע אייגענע, האָט שוין לייוויק מיט זיינע אייגענע נישט געהאַט. און אַט דערפאַר זאָגט ער אין ערשטן ליד פון בוך, וואָס הייסט „דאָס ליד פון קרבן“ —

דאָס ליד פון קרבן — איך ווייס נישט ווער עס דאַרף,
און איך ווייס נישט ווער עס דאַרף אויך אַנדערע לידער,
אויב נאָר דו קענסט, נעם ס'וואָרט און וואָרף
אין פלאַס אַריין, וווּ עס ברענען קרבנס גלידער.

דער דיכטער ווייסט, אַז עס ווערן שטום די זינגער אויף אונדזער ערד
און ער ווייסט, אַז ער איז איינער פון זיי און ער קומט אין אַ סתירה צווישן
שווייגן און פרעגן און ער זאָגט:

אָפּהאַנדלונגען און רייע־אייגנרוקן

וואָס איז אַ געלע לאַטע? — אַ שטיקל געוואַנט.
וואָס איז אַן אַרעם? — אַ שטיקל האַנט.
און איד, וואָס בין איד, — אַ שטיקל ייד,
און דאָס ליד, וואָס איד שרייב — אַ שטיקל ליד.

און פאַקטיש גיט דערנאָך לייזיק אַ סך שטיקלעך ליד, וואָס זענען אַ פייניקונג פאַר דעם, וואָס ער איז אין טרעבלינקע נישט געווען און וואָס ער איז נאָר אַ טרעבלינקע־קאַנדידאַט. ער קלאַפט זיך על־חטא וועגן דעם, וואָס ער האָט געדאַרפט שטאַרבן מיט זיי אינאיינעם, נאָר ער האָט דערצו קיין כוח נישט געהאַט. און שווייגנדיקערהייט זאָגט ער ווערטער, וואָס געהערן צו די געפערלעכסטע און וועלכע אַלע וואָלטן געמעגט וויסן. ער זאָגט:

איד זוך באַהעלטענישן אין פאַלדן פון בטחון,
איד טוליע זיך צום נצח — כיוויס דאָן אָבער גוט,
אַז אַלע וועלט־געפעסן ליגן שוין צעבראַכן
און גאַט האָט מער נישט וווּ צו האַלטן הבלס בלוט.

דאָס זענען ווערטער, וועלכע מען וואָלט געמעגט איבערזעצן אין אַ סך שפּראַכן און לאָזן צו וויסן דער וועלט, ווי אזוי עס זינגען היינט די דיכטער פון דעם פּאָלק, וואָס האָט דער וועלט געגעבן גלויבן...

און ווען לייזיק הייבט אָן צו ווייזן גאַט אַליין אין זיין מאַכטלאַזיקייט, ווערט ער זעלטן רירנדיק און ער ווירקט אויף דיר אזוי, אַז דו ווילסט וויינען אויף דעם, וואָס גאַט איז געוואָרן אַזאַ יורד און וואָס ער האָט שוין מער קיין כוח נישט און קיין וואָרט נישט. גאַט ווערט אַ שטומער... ער קומט צום דיכ־טער אין שטוב אַריין אין מיטן נאַכט, ווי אַן אַרעמאַן מיט אַ מידן, שטרויכלענ־דיקן שפּאַן און ער רעדט מיט די פינגער און מיטן מויל קען ער קיין וואָרט נישט אַרויסברענגען, אָבער אויך מיט די פינגער קען ער קיין וואָרט נישט אַרויסברענגען... און עס קומט אויס, אַז דער „בורא־עולם“ רופט צום משפט זיך אַליין. אַט דאָס ווינקט ער מיט די שטומע הענט! ער הייסט מען זאָל אים אַליין משפטן —

פאַר צולאַזן, אַז מענטשן־הינט
זאָלן אויפעסן אויף טויט ישראלס הויזגעזינד.

דער דיכטער הערט נישט אויף צו גלויבן אין גאַט אַפילו דעמאָלט, ווען ער איז אַפיקורסיש געשטימט. ער זאָגט, אַז ווען אַפילו גאַט איז נישטאַ, איז ער אַלץ נאָך דאָ פאַר השבון! אַט ווי ער זאָגט דאָס:

יעקב באטשאנסקי

דער חשבון איז נאך אלץ מיט דיר, באשזעפער,
אפילו, אויב ס'איז אמת, אז דו ביסט נישטאָ.
און וויפל ס'האָבן מענטשן נישט פארלייקנט דיך —
ביסטו נאך אלץ אויף חשבון דאָ,
ביי דיר צו בעטן און פון דיר צו מאַנען
אין אונדזער טויט פאָרגרוילטער שעה.

די אלע רייד און די אלע מאַנגגען צו דעם גאָט, וואָס איז נישט און יאָ
דאָ, לעבן מיר אלע איבער און מיר אלע געפינען נישט קיין אויסוועג און מיר
ווייסן נישט מיט וואָס פאַר אַ כוח מיר זאָלן געפינען דעם וועג צום ווייטער-
דיקן לעבן. מיר מוזן דאָך טראַכטן, אז מיר ווילן לעבן, נאָר אָן אַ מאַיאַנעק
און אָן אַ טרעבלינקע און מיר מוזן דאָך גלייבן, אז עס וועט קענען קומען צו
אזאָ לעבן... לייוויק ווייסט, אז ער קען נישט געהערן נאָר צו איין דור; ער
ווייסט, אז ער דאַרף מיט זיין פאַרהאַרטעוועטן שטערן בויערן דורך גאַנצע
פיר טויזנט יאָר, און ער דערפילט זיך ווי די קאָס, וואָס פייניקט ר' עקיבאס
גוף און ער הערט זידן דאָס בלוט פון זכריה און יוסף-חיים ברענער און ער
פרעגט זיך, צי איז ער נישט אַליין דער שמיד, וואָס שמידט אי גראַבאייזנס,
אי קייטן, אי גאולה-פענער... ער געפינט דעם וועג צו דעם עבר, אָבער נישט
דעם וועג צום עתיד. פאַראַן אין בוך זייער אַ סך לידער, וואָס זענען נישט די-
רעקט וועגן אונדזערע ליידן אין איראַפּע, אָבער זיי האָבן אלע אַ שייכות מיט
אונדזער גורל. אַט אַ שטייגער דאָס ליד „צו יונגע פריינט“, וואָס ענדיקט זיך
מיט אַט די ווערטער:

איך זוך צו אייער האַרץ אַ וועג
און אייער האַרץ אַנטלויפט אַוועק,
די ווערטער מיינע איך באַיאַע
מיט אייביקייט פון אַ צוואה...

עס איז פאַראַן אַ ביסל נישט-גערעכטיקייט אין אַט דעם ליד. דאָס האַרץ
פון אונדזער יוגנט לויפט נישט אַוועק אין דער איצטיקער צייט פון אונדז.
אָרובה, מיר זעען אלע, ווי די הערצער פון אונדזערע קינדער לויפן צו אונדז.
אָבער אין גאַנצן איז לייוויק נישט אומגערעכט; די הערצער פון אונדזער
אונדזער יוגנט לויפן צו אונדז אויף צו קעמפן אינאיינעם קעגן דעם אומגליק,
וואָס לוייערט אויף אונדז און צו קעמפן פאַר אַ לעבן אָן אייביקער סכנה, אָבער
ווען עס קומט צו אונדזער היינטיקן לעבן אומעטום און אויף אונדזער לשון,
דעמאָלט זענען די הערצער פון אונדזער יוגנט נישט מיט אונדז. לייוויק זאָגט,

אַז ער פּאַקט אָן יאָרן מיט פּולע זעק און ער לייגט זיי אַוועק ביי דער טיר
פון דער יוגנט און —

איין צו מאַכן גרינגער נאָך,
פאַרשווער איך מער מיין אייגענעם יאָך,
איך שפּאַן זיך איין אין זיבן לייצעס
מיט מיינע שוין צעבייגטע פּלייצעס.

אַבער די יוגנט פּרעגט נישט, וואָס ער באַגערט און וואָס אים דערוואַרט
און זי טרייסלט די פּאַלעס פון אַלע זיינע טעגס גורלות.
און דאָך פעלן נישט ביי לייזיקן קיין לידער, וואָס טראַגן אָן אינטימען
כאַראַקטער און וואָס זענען דורכויס ליריש אין טאָן, כאַטש זיי האָבן אין זיך
שטאַף, וואָס קען צערייסן מיליאָנען הערצער. איינס פון די אינטימסטע ליי-
דער איז „מיין ברודער ישראל שטערן“, וואָס איז אַ קלאַגליד אויף דעם איי-
גנאַרטיקן ייִדישן דיכטער, דעם מקובל ישראל שטערן, וואָס האָט בעת דער
דייטשן אַקופּאַציע זיך אַוועקגעלייגט אין אַ חרובן הויף און ער איז געלעגן
נישט רירנדיק זיך פון אַרט, ביז וואַנען ער איז אויסגעגאַנגען. לייזיק זעט
אין שטערענען יצחקן אויף דער עקדה און ער הערט ווי ער זינגט אין גאַנצן
אַ דערלייזטער... זיין קול הייבט אָן קלינגען העכער און דרייסטער. ער זינגט:

אַז וויל איז מיר צו זיין אייביק,
אַז וויל איז מיר אַ וויג און אַ קבר.

פאַראַן אין אַט דעם באַנד לידער מאַטיוון, וואָס זענען ניי ביי לייזיקן און
וועגן וועלכע ס וועט נאָך אויסקומען צו שרייבן. פאַראַן איראַניע ביי לייזיקן,
אין די פּרוערדיקע לידער האָט ער קיין איראַניע נישט געהאַט. דאָס ליד
„אויף אַ דיכטערס לוויה“ ענדיקט זיך מיט די ווערטער:

מיר הייבן שטיקער ליים,
דעם דיכטערס שטוב איז פאַרטיק —
דער אַרון קומט אַהיים,
דער נפטר שלאַפט גרויסאַרטיק.

דאָס איז אַ נייער טאָן ביי לייזיקן! אַבער דאָ האָבן מיר נאָר באַרירט
דעם הויפטמאַטיוון, דאָס נישט זיין אין טרעבלינקע און מוזן דיכטן וועגן דעם.
אויב עס איז פאַראַן עפעס צו זאָגן וועגן דעם דאָזיקן בוך, האָט דאָס לייזיק
אַליין געזאָגט. ער האָט געזאָגט, אַז ער פילט זיך ווי אַ שטיקל יוד, וואָס
שרייבט שטיקלעך ליד און ער האָט געזאָגט, אַז גאָט אַליין איז שטום געוואָרן

י ע ק ב ב א ט א ש א נ ס ק י

און דערפאר מוז דער מענטש שטומערהייט ריידן. און דעם סאמע עיקר זאגט
ער אין זיין לעצטן סאנעט פון דעם (סאנעטן) «רינג פון סך־הכל». ער זאגט:

איך ווייס, אַז ס'איז נישט די צייט היינט פאַר סאַנעטן,
עס איז די צייט דאָך פון קאַנאַן און טאַנק,
דער מענטש איז פינצטער און זיין געדאַנק איז קראַנק,
נישטאַ צו וועמען שטרעקן זיך, צו וועמען בעטן.
מיין האַרץ, פון דעסטוועגן, זינג אויס אַ דאַנק —
וואָס אונטער בערג פון הענקערישע דעקרעטן
נאָך צאַפלט זיך דער טרויס פון אמתע פאַעטן:
דער מענטש וועט ליכטיק זיין ווי גאַטס געדאַנק.

דורך פאַרצווייפלונג און אוימגלויבן קומט לייוויק דאָך צום אמתן גלויבן,
אַ דער מענטש וועט ליכטיק זיין ווי גאַטס געדאַנק.

ש. ניגערס, „געקלויבענע שריפטן“

— 1 —

אן ענטפער דעם עכאָ

פאַראַן ביי פּוּשקיןען אַ ליד וועגן עכאָ (עס דאַכט מיר אַן איבערזעצונג) וואָס ענדיקט זיך מיט די ווערטער: „נאָר דיר איז קיין ענטפער נישטאָ“. דער ווידערקלאַנג זיצט אויף אַ פעלונשטיין אין דער מיט וועלט, ער ענטפערט יעדן אויף זיין פרייד און ליידנרוף, נאָר אים אַליין איז קיין ענטפער נישטאָ.

אַ קריטיקער איז אין אַ געוויסער מאָס געגליכן צו אַ ווידערקול, ער רופט זיך אָפּ (כמעט) וועגן יעדן, וועגן אים רופט זיך (כמעט) קיינער נישט אָפּ.

ש. ניגער שטייט אַריבער אַ פערטל יאָרהונדערט אין דער מיט פון דער יידישער ליטעראַטור און רופט זיך אָפּ וועגן אַלץ וואָס איז אים אָדער נאָענט, אָדער „צו ווידער“ און וועגן אים רופט זיך כמעט קיינער נישט אָפּ. ער כאַפט זייער אָפט אַריינגעזידלט פון די דאָזיקע, וואָס ער לויבט ווייניק אָדער גאָר-נישט (און אויך פון די דאָזיקע, וואָס ער לויבט זייערע חברים). אָבער וועגן אים אַליין רופט מען זיך כמעט נישט אָפּ. אַט זענען דערשינען דריי ביכער פון ש. ניגער נאָך אין 1908 און זיי האָבן געהאַט אַ גאַנץ קליינע „פרעסע“. עס איז שוין ווי אַ נאַטירלעכע זאַך, אַז ש. ניגער זאָל שרייבן וועגן איקס, איגרעק, זעט, אָבער נישט איקס, איגרעק, זעט זאָל שרייבן וועגן ש. ניגערן.

אַז מען פאַרשווייגט אַ מחברס אַ בוך, זידלט ער ניגערן... ניגער איז נישט נאָר אַ שריפטשטעלער, אַ קריטיקער, נאָר אַן אַנשטאַלט און צו אַן אַב-שטאַלט האָט מען תמיד טענהס, ווי גוט מען זאָל אים נישט פירן. אָבער אַז מען פאַרשווייגט ניגערן, — צו וועמען זאָל ער האָבן טענהס, צום אַנשטאַלט ניגער?

אין דעם פאַרשווייגן די ביכער פון אונדזער קריטיקער איז מסתמא גע-ווען אַ היפש ביסל „שלא בכוונהדיקייט“ אויך. ווי שרייבט מען עס וועגן אַ קריטיקער; ווער שרייבט עס קריטיק אויף קריטיק? עס איז אָבער געווען אַ היפש ביסל „בכוונהדיקייט“, אַ נקמה פאַר מיטעלע, שלעכטע און צו גוטע (וועגן אַנדערע) רעצענזיעס...

עס איז אַ סך לייכטער צו זיין אַ שריפטשטעלער, ווי אַ קריטיקער. איך

מיין געוויס נישט, אז א קריטיקער דארף האָבן מער טאלאַנט, ווי א שריפט־שטעלער, איך מיין אויך נישט דאָס, וואָס אַ קריטיקער מוז האָבן מער קולטור און טאַקט ווי אַ שריפטשטעלער, איך מיין, אַז עס איז שווער צו טראָגן דעם עול פֿון אַ קריטיקער. אַ קריטיקער איז אַ גאַנץ לעבן אַרומגערינגלט מיט שנאה און כאַטש שנאה איז דאָכט זיך אַבסטראַקט, איז זי דאָך אומגעהייער שטעציק און בריִענדיק...

איך וועל אפשר באַגיין אַן אומטאַקטישקייט, ווען איך וועל אויסזאָגן, אַז אויף די דריי לעצטע בענדער זיינע, וואָס דער חשובער קריטיקער האָט מיר געשענקט האָט ער אויפגעשריבן: „ח' יעקב באַטשאַנסקי אַן אַח לצרה". עס איז אַ שפּאַס אין וועלכן עס איז פּאַראַן אַ סך ערנסט. זיין אַ קריטיקער איז אין אַ גרויסער מאָס אַ צרה...

ש. ניגער איז פֿון דער נאַטור אַ קאַבינעט־מענטש. ער איז נישט גע־בורגן געוואָרן צו זיין אַ קהל־מענטש און אַ קאַכלעפל; ער קלאַגט זיך אין זיין עסיי „דער קהלשער מענטש" אויף דעם, וואָס דער קריטיקער מוז ווערן אַ קהל־מענטש און „וועגן זיין ליטעראַרישער פּאַרם רעדט מען געוויינלעך נישט אַזוי ווי וועגן אַנדערע שרייבער און אַנדערע פּאַרמען. געוויינלעך איז אַ שרייבער פּאַראַנטוואַרטלעך פּאַר זיך אַליין, דער קריטיקער אָבער איז אַ קהלשע אינסטיטוציע". דער באַרוף פֿון קריטיקער איז אַ שווערער, ער איז מער צרה ווי באַרוף.

אָבער — וואָלט עס געווען נאָר אַ צרה, וואָלט אַ געבוירענער קריטיקער אפשר אַראַפּגעוואַרפֿן דעם יאָך און וואָלט געפרוּווט אַנטלויפֿן, ווי יונה הנביא, אָבער ס'איז חוץ צרה אויך אַ תּענוג.

ש. ניגער רעדט זייער אָבט מיט ענטוויאַזם וועגן דער אַרבעט פֿון קרי־טיקער. דער קריטיקער איז פּאַר אים דער זעליביקער שריפטשטעלער, וואָס דער ראַמאַניסט און פּאָעט. די לעצטע טוען אַריין זייער אינספּיראַציע אין לעבן און קריטיקירן דאָס לעבן; דער קריטיקער טוט אַריין זיין אינספּיראַציע אין דער ליטעראַטור און ער קריטיקירט די ליטעראַטור, ער דערווייזט, אַז דיכטער האָבן אין פּערזן געשריבן קריטיק און קריטיקער האָבן אין עסייען געשריבן פּאָעזיע און ניגער פּרעגט: מיט וואָס איז אַ דיכטער אַ ווייניקער אינטערעסאַנטער העלד, ווי אַ פּראָסטער בשר־ו־דם? מיט וואָס איז דאָס גרויע לעבן אַ מער אינטערעסאַנטע טעמע, ווי די קונסט? די קריטיק איז טאַקע פּאַר אונדזער קריטיקער אַרומגעצוימט מיט דערנער און שטעכלקעס, אָבער איבערווייניק איז פּאַראַן אַ רויז...

אָבער — ווער האָט עס ביי אונדז באַטראַכט ניגערן אַלס שריפטשטע־

לער און נישט נאָר אַלס קריטיקער, צו וועלכן מ'דאַרף קומען מיט טענות? אפשר אַ מאָל בעל־מחשבות... זיינען צוריק מיט פינף יאָר דערשיגען ש. ני־ גערס דריי בענדער, וואָס זענען פאַר אונדזער ליטעראַטור נישט ווייניקער וויכטיק, ווי וויכטיקע בעלעטריסטישע ביכער און מען האָט וועגן זיי כמעט ווי נישט געשריבן. „מען קוקט — זאָגט ש. ניגער — אויף דעם קריטיקער, ווי אויף אַ כהן־גדול און מען הייסט אים זיין אַ שמש" און ווער וועט עס גיין באַדינען דעם שמש? — וועל איך היינט גיין באַדינען דעם כהן־גדולדיקן שמש ש. ניגער און איך וועל היינט ענטפערן אויף דעם עכאָ.

— 2 —

דער יודישער ליטעראַטור־פּראָפּעסאָר

ש. ניגער באַטאָנט זייער און זייער פיל מאָל, אַז אַ קריטיקער איז נישט קיין פאַרטייטשער, נאָר אַ שריפטשטעלער, אַז צו זיין אַ קריטיקער דאַרף מען זיין נישט נאָר אַ קענער פון ליטעראַטור, נאָר אַ טאַלאַנטירטער שריפטשטע־לער. דאָך שטעקט די עיקרדיקע ווערט פון ש. ניגערס צוויי בענד א"נ „לע־זער, דיכטער, קריטיקער" אין זייער פאַרטייטשערישקייט אזוי צו זאָגן. דאָס זענען איבערהויפט לעקציעס פון אַ ליטעראַטור־פּראָפּעסאָר. די לעקציעס זע־נען געשריבן מיט אַ שיינער און לויטערער שפּראַך, מיט וויסנשאַפטלעכער פינטלעכקייט און מיט ליטעראַרישער שפּילעוודיקייט. די לעקציעס זענען געשריבן מיט טאַלאַנט, אָבער די נוצלעכקייט זייערע שטייגט איבער זייער עסטעטישן ווערט, כאַטש פאַר ניגערן איז דער עיקר אין דער ליטעראַטור — דער תּענוג, וואָס זי פאַרשאַפט דורך איר שיינקייט און נישט די לערע אירע. ווידער אַ מאָל: די דאָזיקע עסייען זענען קודם־כל לעקציעס פון אַ פּראָפּע־סאָר.

ש. ניגער איז נישט קיין אַביעקטיווער פּראָפּעסאָר. אין זיין פאַרטייטשונג פון דער ליטעראַטור איז ער אין אַ געוויסן פּרט טענדענציעז, כאַטש ער קעמפט קעגן טענדענציעזקייט. וואָרעם אויב ווען עמיצער, וואָס איז אַלס קריטיקער אַן אָנהענגער פון אַ געוויסער (סאָציאַלער אָדער פּאָליטישער) טענדענץ, ווערט פאַררעכנט פאַר אַ טענדענציעזן קריטיקער, וואָלט אַן אָביעקט־טיווער קריטיקער געקאָנט הייסן אַזאָ וואָס איז אַן אָנהענגער פון ביידע ריכ־טונגען אין דער ליטעראַטור. ש. ניגער איז אָבער אַ קעגנער פון טענדענץ אין ליטעראַטור. אמת, ער געפינט קונסט אין טענדענציעזער ליטעראַטור (אַ שטייגער, אין ד. בערגעלסאָנס „מידת הדין“), אַנפּלעקט ער די דאָזיקע קונסט

און פרייט זיך מיט איר, אָבער ער באַקעמפט דאָך יעדע טענדענץ אין דער ליטעראַטור און ער איז אַזוי אַרום אַ טענדענציעזער קריטיקער, אַ טענדענציעזער קעגן דער... טענדענץ.

ש. ניגערס פּראָפּעסאָרישע לעקציעס ווערן זייער אָפט פּאַרוואַנדלט אין גאַנץ ליידנשאַפטלעכער פּאַלעמיק און אַפילו אין פּאַמפלעטן. ער פּאַלעמזירט מיט טראַצקין רויקער, ווייל ער איז אים ווייניקער נוגע; ווייל טראַצקי באַ-רירט אים די וועלט-ליטעראַטור; מיט משה ליטוואַקאָוו פּאַלעמזירט ער היי-ציקער, ווייל ער איז אים מער נוגע; ליטוואַקאָוו וויל אים אַריינברענגען פּאַ-ליטיק אין זיין יידישער ליטעראַטור...

ש. ניגער גייט צו מאַל סיי-ווי אַ ביסל אַרויס פון די כלים, ווען ער וויל דעם לייענער איבערצייגן אין זיינע מיינונגען, און כאַטש ער האָט אַ שם אַלס „קאַלטער מלאַך“, היצט ער זיך גאַנץ פיין און ער זעט נישט איין מאַל אויס, ווי אַן עלעגאַנטע דאַמע וואָס האָט פּאַרלירן דעם טאָן. אָבער אין גרעסטן רוב זענען די עסייען פון די דערמאָנטע צוויי בענד פּראָפּעסאָרישע לעקציעס און יעדער יידישער לייענער, וואָס לייענט לידער און דערציילונגען און פּאַע-מעס און דראַמעס און עסייען און אים איז עפעס נישט קלאַר, ער ווייסט נישט צוליב וואָס ער לייענט און ווי אַזוי ער דאַרף לייענען, דאַרף זיך באַקענען מיט ש. ניגערס „לעזער, דיכטער, קריטיקער“, הגם ער דאַרף נישט כסדר מסכים זיין מיט אים און הגם ער דאַרף טאַקע אַ סך מאַל נישט מסכים זיין מיט אים. בעסער ווי ש. ניגער דערקלערט, „וואָס הייסט לייענען?“, דעם אמתן פאַרגעניגן און אמתן נוצן פון לייענען“, „ווי צו לייענען?“, „וואָס צו לייענען?“ (דאָס זענען נעמען פון די טיילן פון ערשטן קאַפיטל) אַזאָווי. האָט דערווייל אין יידיש נאָך קיינער נישט... ש. ניגער זויגט נישט פון פינגער; איז די אויסטייטשונגען זיינע פּאַרוואַנדלט ער די קריטיק כמעט אין אַ וויסנ-שאַפט; ער איז באַהאוונט אין דער אַלגעמיינער ליטעראַטור-קריטיק און אין דער פּילאָסאָפיע וועגן דער ליטעראַטור און זיינע דערקלערונגען זענען רע-זולטאַטן פון אַן ערנסטן שטודירן און עקסטראַקטן פון די וויכטיקסטע ווערק אויפן געביט פון ליטעראַטור-קענטעניש.

אָבער נישט נאָר עקסטראַקטן פון פרעמדע ווערק גיט אונדז ניגער, נאָר ער אינטערוויענירט מיט אַן אייגענער און אַריגינעלן געדאַנק. ער ציטירט, למשל, געאַרג בראַנדעסעס באַהויפטונג, אַז אַפילו דאָן ווען דאָס לייענען ברענגט אונדז נאָר אומשולדיקע אונטערהאַלטונג, האָט דאָס ווערט אין דער לאַנגווייליקייט און איינפאַרמיקער מאַטעריען פון טאַג-טעגלעכן לעבן. דאָס לייענען נאָר פון פאַרגעניגן וועגן דאַרף בשום אופן נישט פאַראַכט ווערן.

אויב נאָר דאָס פאַרשאַפּט אונדז פאַרגעניגן, און ער איז דערביי מוסיף: „און אויב — וואָלט איך צוגעגעבן — דאָס איז יענער סאַרט פאַרגעניגן, וועלכן מן קען האָבן נאָר פון לייענען“.

ש. ניגער האָט נאָך אַ וויכטיקע אייגנשאַפּט: ער איז אַרויסגעוואַקסן פון דער ייִדישער סביבה און זיינע ביישפּילן זענען על פי רוב פון ייִדישן לעבן. נאָענטע צו אונדזערע לייענער און ער קען מיט זיין היימישקייט באַווירקן די לייענער. פאַרטייטשט ער די פאַרשידענע מדרגות פון לייענען, שטעלט ער זיך אָפּ אויף דעם ספּעציפּיש ייִדישן לייענען. דער גאָר יונגער לייענער וועט ביי אים טרעפן ביישפּילן, וועלכע זענען אים פרעמד, פונקט ווי ער וועט טרעפן ביי פּרצן און שלום־עליכמען טיפּן, זיטן און אויסדרוקן, וואָס זענען אים פרעמד, אָבער דאָס איז אומפאַרמיידלעך. בכלל איז ניגערס ייִדישקייט אַ סך מער מעלה, ווי חסרון און אויב איך האָב שוין באַהויפטעט, אַז ש. ניגער איז דער וויכטיקסטער ליטעראַטור־פּראָפּעסאָר, איז ממש אַ חוב צוצוגעבן, אַז ער איז אַן עכטער ייִדישער פּראָפּעסאָר.

— 3 —

וואָס ש. ניגער פאַרלאַנגט פון ליטעראַטור

אַז איר וועט שטאַרק וועלן וויסן איז ש. ניגערס צוויי ביכער „לעזער, דיכטער, קריטיקער“, וואָס איז אַזוינס פאַר דעם מחבר ליטעראַטור, וואָס דאַרף ליטעראַטור געבן דעם „לעזער“, וועט איר זיך דאָס שווער דערוויסן. פאַר ש. ניגער איז ליטעראַטור — אַזוי צו זאָגן — ליטעראַטור. זי דאַרף נישט ווירקן אַנדערש, ווי נאָר ליטעראַריש. פונקט ווי אַ ביאָלאָג וועט אייך נישט גענוי דעפינירן וואָס איז אַזוינס לעבן און וואָס דאַרף דאָס לעבן געבן, פונקט אַזוי קען דער ליטעראַטור־קריטיקער (וואָס איז קעגן טענדענץ) נישט געבן אַזאַ דעפיניציע וועגן ליטעראַטור. פאַר ניגערן איז אַ בוך פונקט אַזאַ אַרגאַנישע נויטווענדיקייט, ווי שפּייז. ער זאָגט עס קלאַר:

„אַ בוך — שרייבט ער — וואָס מען לייענט נאָר פון מאַנאַטאַנעס פאַרגעניגן, אָדער פון פּראַקטישן נוצן וועגן (מען וויל זיך, אַ שטייִ־גער, אויסלערנען עפעס אַ טעכנישע זאַך) — איז אַזוי ווי אַ בלוט, וואָס מען האָט אָפּגעריסן פון וואַרצל: עס לעבט נישט לאַנג. אַנדערש זענען די ביכער, וואָס גיסן זיך צונויף אויף שטענדיק מיט אונדזער דענקען און פּילן. די ביכער, וואָס ווערן פאַר אונדז אַ קוואַל פון אומאויס־שעפלעכן גייסטיקן פאַרגעניגן און דויערנדיקן אינטעלעקטועלן נוצן! —

דיי זענען ווי די טיף פארוואַרצלטע פלאַנצונגען, וואָס בליען אָפּ און בליען צוריק. זיי זענען פאַר אונדז דאָס, וואָס שפייז איז פאַר אַ קינד (מיין קורסיוו — י. ב.); זיי זענען נייטיק און נוצלעך פאַרן וואַקס, נישט פאַר דער אויפהאַלטונג פון דעם אַרגאַניזם.

מיט אַנדערע ווערטער: פונקט אזוי ווי דער מענטש דאַרף שפייז (און לופט) בכדי צו וואַקסן כּיזיש, פונקט אזוי ווי צו קענען אַרבעטן און זיך מפרנס זיין, פונקט אזוי דאַרף ער ליטעראַטור, בכדי גייסטיק צו וואַקסן.

און אויב די ליטעראַטור איז פאַר זיך אַליין אַן עלעמענט פון ערשטער נויטווענדיקייט, דאַן דאַרף זי ווירקן אין איר ריכטונג און נישט אין קיין זיי-טיקע ריכטונגען. ברויט עסט מען נישט בכדי צו מאַכן סאַציאַלע אַדער נאַ-ציאָנאַלע קאַנטערעוואַלוציעס, נאָר בכדי זיך פּיזיש) דערנערן און וואַקסן, דאַרף מען ליטעראַטור אויך ליענען נאָר וועגן (גייסטיק) דערנערן און אַנט-וויקלען.

ש. ניגער איז אַפילו נישט קיין שטאַרקער אָנהענגער פון דעם באַקאַנטן סביבה־סיסטעם פון היפּאָליט טען, וואָס בעל־מחשבות האָט אַריינגעפירט אין אונדזער ליטעראַטור. ניגער האָט גאַרנישט קעגן דעם, אַז מען זאָל שטודירן דעם דיכטערס סביבה, בכדי צו דערקענען דעם דיכטער; ער האָט אָבער מורא (צוזאַמען מיט אַנדערע עסטעטישע קריטיקער) אַז דער דאָזיקער סיסטעם זאָל נישט פירן צו אַ פאַרקערטן שטודיום: אַנשטאַט צו שטודירן דעם דיכטער דורך דער סביבה, וועט מען שטודירן די סביבה דורך דעם דיכטער...

וואָס זשע גיט פאַרט דער דיכטער דעם לעזער? „ער מאַכט — שרייבט ניגער — ברייטער אונדזער אינעווייניקסטן לעבן“, וואָס איז אונדזער לע-בנס־דערפאַרונג אָן ביכער? — די דערפאַרונג פון איין מענטש? זייער אַ באַ-גרענעצטע דערפאַרונג? „אָזעלכע ווונדערלעכע אַפּאַראַטן זענען די ביכער פאַר אונדז, זיי זענען ווי שליחים, וואָס קומען צו אונדז פון אַלע עקן וועלט, זיי ברענגען אונדז גרוסן פון די ווייטסטע שטערן, פון די פרעמדסטע נשמות, זיי באַקענען אונדז מיט די ווילדסטע שבטים, זיי פאַרבינדן אונדז מיט די ווונדערלעכסטע גאונים“. פאַר וואָס זשע זאָלן ביכער אונדז נישט געבן צו פאַרשטיין אויך די ווילדקייטן פון אונדזער אייגן לעבן און די אומגעלומפערט-קייט פון די „אַרדענונגען“ וואָס רינגלען אונדז אַרום? ניגער רעדט כמעט נישט וועגן דעם. ער איז אַ פּראָדוקט פון אַן עפּאָכע, ווען מען האָט געדאַרפט אַריינפירן דאָס שיינע און דאָס גייסטיקע אין אונדזער צו־פּראַקטישן לעבן. מען האָט געדאַרפט אַ רעאַקציע קעגן דעם היפּער־פּראַקטיציזם פון אונדזער

לעבן, און מען האט געמוזט פארלאנגען, אז די ליטעראטור זאל זיין נאָר שייך, נאָר גייסטיק און קיין שום שייכות נישט האָבן מיט קיין שום פראַקטיק.

ש. ניגער שטרענגט זיך אָן צו זיין אַביעקטיוו אויך לגבי טענדענץ אין דער ליטעראטור און לגבי דעם מאַרקסיזם אין דער קריטיק, שרייבנדיק וועגן ל. טראַצקי, דריקט ער זיך אויס, אַז „מיר לאָזן נישט דער מיינונג אונדזערער ווערן אַ מחיצה צווישן אונדז און דעם שאַפנדיקן גייסט. אַ מיינונג גייט אַוועק, אַ מיינונג קומט, דער שאַפונגס-גייסט בלייבט“. ש. ניגער האַלט דעם עסטער-טישן לעזער און קריטיקער פאַר דעם פרייערן מענטשן, ווי דעם פאַרטיי-אישן לעזער און קריטיקער. די דאָזיקע לעצטע „צאַמען אַרום זיך אַליין און די קונסט מיט ביזע שטעכנדיקע דראַט פון סאַציאַלע און אַנדערע „פאַר-טייאישקייטן“ און זיי „ווערן באַשטראַפט פון זייער אייגענער באַגרענעצטקייט, זי באַגרענעצט זייערע גייסטיקע גענוס-מעגלעכקייטן“. כאַטש — ניגער אַליין ציטירט שפּעטער טראַצקי אַ דערקלערונג, פאַר וואָס מיר קענען נאָך היינט לייענען דאַנטעס „געטלעכע קאַמעדיע“ און הנאה האָבן פון איר, כאַטש זי איז אַ פראַדוקט פון אַ געוויסן קלאַס און אַ באַשטימטער עפאַכע, אַ דערקלע-דונג אין וועלכער ל. טראַצקי באַהויפטעט, אַז „די קלאַסן-געזעלשאַפט האַט געוויסע שותפותדיקע שטריכן, נישט געקוקט אויף איר אַנצער פאַרענדער-לעכקייט. קונסט-ווערק, וואָס האָבן זיך אַנטוויקלט אין אַ מיטל-עלטערלעכער איטאַליענישער שטאַט קענען, ווי עס ווייזט זיך אַרויס, אַנשטעקן אויך אונדז. וואָס איז דערצו נויטיק? עס איז נויטיק, אַז די געפילן און שטימונגען זאָלן קריגן אַזאַ ברייטן אַנגעשטרענגטן מעכטיקן אויסדרוק, וועלכער זאָל זיי אויפ-הייבן איבער דער באַגרענעצטקייט פון דעם דעמאָלטיקן לעבן“. הייסט עס, אַז מאַרקסיסטישע קריטיקער ווערן גאַרנישט אַזוי „באַשטראַפט פון זייער איינ-זייטיקייט“ און זייערע גייסטיקע גענוס-מעגלעכקייטן זענען גאַרנישט אַזוי באַ-גרענעצט.

דוד בערגעלסאָן מיינט, אַז דער דיכטער איז באַגרענעצט אין זיינע שאַ-פונגס-מעגלעכקייטן און ער האַט אַ זייער ענגע סביבה, אַזוי לאַנג ער איז אַ פרייער קינסטלער און גייט נישט „אין שפּאַן“. אמת, עס געראַט בערגעלסאָנען נישט צו דערווייזן, אַז די ענגיקע סביבה אין זיינע ערשטע ווערק נעמט זיך דערפון, וואָס ער איז נישט געגאַנגען „אין שפּאַן“ פון פראַלעטאַריאַט. ש. ניגער ווייזט אָן, אַז דער דאָזיקער שמאַלער דיאַפאַזאָן בערגעלסאָנס איז זיינע אַן אַר-גאַנישע אייגנשאַפט און קיינער האַט אים אויך פריער נישט פאַרבאַטן אויסצו-ברייטערן זיין סביבה און זיינע טיפן, אָבער — עפעס אמתדיקייט איז פאַרט-פאַראַן אין בערגעלסאָנס באַהויפטונג. ער האַט געדאַרפט זיך אידעיש דערנעבן-

טערן צום אַרבעטער־קלאַס, בכדי אים אַריינצונעמען אין זיין שאַפונגס־קרייז. עס איז נישט וויכטיק, צי בערגעלסאַנען איז דאָס געראַטן, עס איז אַפילו נישט וויכטיק, צי ער איז גערעכט. אַ פאַקט איז, אַז פונקט ווי ניגער זאַגט, אַז דעם עסטעטישן לעזערס און קריטיקערס גענוס־מעגלעכקייטן זענען ברייטערע, ווי די גענוס־מעגלעכקייטן פון מאַרקסיסטישן לייענער און קריטיקער, פונקט אַזוי זאַגט בערגעלסאַן, אַז די „שאַפונגס־מעגלעכקייטן פון עסטעטישן“ דיכטער זענען באַגרענעצטער, ווי די שאַפונגס־מעגלעכקייטן פון מאַרקסיסטישן שריפט־שטעלער.

אַבער — איך פאַלעמיזיר נישט, איך פאַרטייטש נאָר. אַטאָ דאָס איז נישט גערס באַצונג צו ליטעראַטור און אַטאָ דאָס איז זיין פאַדערונג צו איר. זי דאַרף קודם־כל און אין אַלעמען זיין ליטעראַטור, אונדז פאַרשאַפן גייסטיקן תענוג ווען מיר לייענען זי און זי דאַרף בלייבן אַלס אַ טייל פון אונדז אויף שטענדיק; דאָס וויכטיקסטע פון געלייענטן דאַרף אַריין אין אונדזער גייסט, פונקט ווי דאָס וויכטיקסטע פון דער שפייז דאַרף אַריין אין אונדזער בלוט און מאַרן.

ש. ניגער איז נישט קיין אויסגעשפראַכענער קעגנער פון דעם, אַז אַ שריפטשטעלער זאָל זיין אַ קעמפער מיט דער פעדער, אַבער ער האַלט, ווי דע וואַגניע, אַז דער „וואַס איז מסוגל צו פאַרשפרייטן“ קערנדלעך פון גייסט איז פטור פון צו פאַרזייען סתם קערנדלעך“. ש. ניגער ציטירט דערביי מאַריס ווינטשעווסקיס אַ ליד וועגן רעוואַלוציאַנערן שלאַכטפעלד. דער „זיידע“ זינגט:

דאַרט וועל איך מיינע ברידער
פירן נישט אַלס גענעראַל,
איך וועל נאָר מיט פרייהייט־לידער
זיי דערמונטערן איבעראַל.
דען צום קאַמף וועט מען באַדאַרפן
יענעם טאָג פון היץ און דראַנג,
חוץ דעם ביקס, דעם שווערד דעם שאַרפן
אַ באַגייסטערטן געזאַנג.

און ש. ניגער גיט צו: „אַ באַגייסטערטן געזאַנג קען שאַפן נאָר דער, וואַס איז אַ פאַעט אַ קינסטלער, דאַרף עס דאָס טאָן און נישט אַרױפשלעפן אויף זיך גענעראַלישע קליידער, וועלכע פאַסן אים נישט“. מיט אַנדערע ווערטער: דער דיכטער מעג ווירקן קעמפעריש, אַבער ער מוז ווירקן ווי אַ קינסטלער, נישט ווי קיין קעמפער. דער קינסטלער דאַרף נישט „ווייכן פון קאַמף, ווי אַ שד פון

זוירייד", אבער "ער מוז פארשטיין דעם אינהאלט פון געזעלשאפטלעכן קאמף און זיינע פארמען ברייטער, טיפער, ווי מען טוט עס געוויינלעך אין די פארטיי־קרייזן".

עס איז מאדנע כאראקטעריסטיש, וואָס ש. ניגער פירט זייער אָפט און ביי יעדער געלעגנהייט אַ שאַרפע פּאַלעמיק מיט די קעגנער פון „קונסט לשם קונסט"־סיסטעם און מיט די אָנהענגער פון דער קאַמפּס־ליטעראַטור און מאַרק־סיסטישער קריטיק. דאָס באַווייזט פון איין זייט, אַז די לעצטע צוויי זענען שוין אַזאַ ישׁ, אַז מען קען זיי נישט פאַרשווייגן און אַז — די מאַרקסיסטישע קריטיק איז אַ ביסל ניגערס יצר־הרע...

זייענדיק אַ שטיק אָנהענגער פון קאַמפּס־ליטעראַטור און טיילווייז אויך פון מאַרקסיסטישער קריטיק, האַלט איך דאָך, אַז ש. ניגער איז חוץ אַן אינטע־רעסאַנטע פּערזענלעכקייט אויך אַ נויטיקער אַנשטאַלט ביי אונדז, כאַטש דאָס לעצטע וויל ער שטאַרק נישט זיין. ער איז אַ נויטיקער אַנשטאַלט טאַקע וויל ער האַלט, אַז ליטעראַטור האַרף זיין, נאָר ליטעראַטור. ער איז אויך אַ דאַנק זיין סיסטעם (און נאַטירלעך, אַ דאַנק זיין טאַלאַנט און קולטור) דער געווינטשע־נער לערער פון ליטעראַטור, ער איז מער ווי אַ לערער, ער איז אונדזער ליי־טעראַרישע אָפּטיילונג אויפן נישט־עקסיסטירנדיקן ייִדישן פּאַקולטעט פאַר פּי־לאַסאַפּיע און ליטעראַטור...

זיינע צוויי ביכער „דיכטער, לעזער, קריטיקער" קענען דינען אַלס פּער־מאַנענטער קורס סיי פאַר די דיכטער, סיי פאַר די לייענער, סיי פאַר די קרי־טיקער.

— 4 —

ווי אַזוי מען דאַרף לייענען

ש. ניגער שטעלט נישט דעם „לעזער" אויף קיין נידעריקער מדרגה. דער לעזער האָט זיין חלק אין פּראָצעס פון שאַפן. מען דאַרף האָבן „טאַלאַנט צום לייענען כּמעט פּונקט ווי מען דאַרף האָבן טאַלאַנט צום שרייבן. קיין שום שריפטשטעלער, מעג ער זיין דער רעאַליסטישסטער. קאַפּירט נישט דאָס לעבן אַזוי ווי עס איז, נאָר ער טוט אין דעם אַריין זיין פאַנטאַזיע און זיין טעמפּעראַ־מענט און עס טרעפט זיך אויך זעלטן אַ לייענער, וואָס זאָל נישט „אַריינלייענען" זיין פאַנטאַזיע און זיין טעמפּעראַמענט אין די ווערק, וואָס ער לייענט.

און דער קריטיקער מאַכט נישט גלאַט אַ השּערה, ער באַגרינדעט זיין באַ־הויפטונג און ער באַשטעטיקט זי מיט אַ סך צייטאַטן. אַט וואָס ל. טאַלסטאַי האָט געשריבן דעם 14טן אַקטאָבער 1897 אין זיין טאָגבוך:

„ווען מענטשן ווערן אַנטציקט פון שעקספיר, בעטהאַווען, ווערן זיי אַנטציקט פון זייערע אייגענע געדאַנקען, פון די טרוימען, וואָס עס וועקט אין זיי אויף שעקספיר, בעטהאַווען, אַזוי ווי די פאַרליבטע האָבן נישט דעם „קעגנשטאַנד“, נאָר דאָס, וואָס רופט אין זיי אַרויס“.

**דער באַרימטער פראַנצויזישער דיכטער אַלפּרעד דע מיסע, האָט גע-
שריבן:**

„יעדער פיינער פּערז פון אַן אמתן דיכטער האָט אין זיך צוויי, אַדער דריי מאָל מער, ווי דאָס, וואָס דער פּאַעט אַליין האָט געזאָגט. דער ליינער בלייבט צוגעגעבן דאָס, וואָס פעלט — לויט דער מדרגה פון זיינע כוחות, געדאַנקען און געשמאַק“.

ניגער מאַכט קלאַרער מיסעס געדאַנק מיט אַט דער פּראָזע: „דער לעזער קען צוגעבן צו דעם, וואָס דער דיכטער האָט געזאָגט און ער קען צוגעבן אַלץ מער, וואָס רייכער זיין געדאַנק איז, וואָס שעפּערישער זיין פּאַנטאַזיע“.

דער ליינער ווערט אַזוי אַרום דערהייבן צו אַ מיטשאַפּער. אַ קלאַר, בולט און טאַקע שיין בילד וועגן דער מיטשאַפּונג פון ליינער גיט אונדזער יהוּאַש. אַט וואָס ער האָט געשריבן:

„דער לעזער האָט פיל מאָל אַ גרעסערן חלק אין פּראָצעס פון שאַפּן, ווי דער שריפטשטעלער. פיל געדאַנקען ווערן געשריבן אין סאַרט פון „ראשי־תיבות“ (איניציאַלן, די ערשטע אותיות פון די ווערטער — י. ב.) און עס פּאַסירט, אַז דער מחבר, ווען מען זאָל צו אים צושטיין, וואָלט אויך נישט געקענט אויסטייטשן די „ראשי־תיבות“. קומט אַ לעזער און דערפרישט די פאַרבאַרגענע שפּראַך און דער מחבר האָט אַ נייעם „גילוי שכּינה“.

„אַלע טרערן, וואָס זענען אין די פּסוקים פון תהילים אַריינגעוויינט געוואָרן אין הונדערט דורות, וויינען פון דאָרט צוריק אַרויס פּאַר אונדז. אַלע ביטערע פּראָטעסטן, וואָס אַלע ליינער פון „איוב“ און אַלע יאָר־הונדערטער האָבן אין זיינע שורות אַריינגעשרייען, שרייען צו אונדז צו־ריק, ווען מיר עפענען אונדזער „איוב“.

בכדי נאָך מער צו באַשטעטיקן אַט־אָ דעם דאָזיקן אמת יהוּאַש, וועל איך דאָ ציטירן אַ פּאַר שורות פון דוד איינהאַרנס אַ ליד, וואָס ניגער ברענגט נישט. איינהאַרן האָט געזונגען:

אפהאנדלונגען און רייע-איינדרוקן

אַז דו וועסט אַוועקגיין, תהילים וועל איך זאָגן,
פאַרן אַלטן ספר וועל איך זיך באַקלאַגן,
דאַרט וווּ אַזוי פיל טרערן רינען,
וועט אויך מיין טרער אַן אַרט געפינען...

דער דיכטער באַהעפט זיך דאָ נישט מיט דעם אינהאַלט פון דעם מחבר
(אָדער מחברים) פון תהילים, נאָר מיט די אַריינגעוויינטע טרערן פון די דור-
דורותדיקע לייצענער.

האַלטן דעם לייצענער פאַר אַ מיטשאַפער, דערלויבט אים שוין ש. ניגער צו
האַבן די ועלביקע קאַפּריזן, וואָס דער שריפטשטעלער. פונקט ווי דער שריפט-
טטעלער מוז האָבן שטימונג צום שרייבן און נישט תמיד קען ער שרייבן. פאַ-
ראַן מאַמענטן, ווען ער איז אין גאַנצן אַן אויסגעלאַשענער, פונקט אַזוי קען
דער לייצענער נישט תמיד לייצענען, ער דאַרף האָבן שטימונג צו אים. און אַלס
קריטיקער. וואָס געפינט זיך צווישן שרייבער און לייצענער און איז אי שרייבער
אי לייצענער (נישט אומזיסט האָט ש. ניגער אַ רובריק אין „טאַג“, וואָס הייסט
„אויסן נאַטיצבוך פון אַ לייצענער און אַ שרייבער“) ענטוואַזמירט זיך ש. ניגער
וועגן דעם לייצענערישן טייל און ער זאָגט:

„די וואָס מיינען, אַז מען קען שטענדיק לייצענען אַ בוך, עס איז נאָר
אַ פּראָגע פון פרייער צייט, האָבן קיין מאָל אין זייער לעבן קיין בוך, ווי
געהעריק איז, נישט געלייענט. לייצענען, (כ'מין): פּראַדוקטיוו-שעפּעריש
לייענען) אַ בוך איז אַן עבודה, אַ הייליקע דינסט. וואָס פּאָדערט די העכ-
סטע און ריינסטע כּוונה, אַזוי ווי שרייבן אַ בוך. מען קען נישט שטענ-
דיק לייצענען, ווי מען קען נישט דאַווען שטענדיק. די בעסטע לייצענער
זענען נישט די פּיל-לייענער, נאָר די פּרוס-לייענער. און ווען איך זאָג
„פרוס“, מיין איך נישט אַ פּרומע, אומקריטישע באַציונג צום פּאַרפּאַסער,
נאָר אַ געוויסן רעליגיעזן צושטאַנד, אַן אינעווייניקסטע באַגייסטערונג און
ערנפּאַרכטיקייט.

„אין אַזאַ מין דערהויבענעם צושטאַנד געפינען זיך אייניקע אַפּ-
טער, אַנדערע זעלטענער. קיינער אָבער געפינט זיך נישט שטענדיק
אויף דער דאָזיקער מדרגה. דערפּאַר איז ווייניק צו האָבן טאַלאַנט
צו געניסן קונסט, עס איז נויטיק, אַז אין דעם מאַמענט, ווען מיר קו-
מען אין באַרירונג מיטן קונסט-ווערק, זאָל דער טאַלאַנט זיין וואָך אין
אונדז.“

אודאי איז פאראן א ביסינקעלע גוזמא אין די דאזיקע באהויפטונגען און איבערהויפט א ביסעלע... אלטמאדישקייט. ווען דער לייענער זאל דארפן ווארטן אויף דער שטימונג, וואלט ער נישט איבערגעלייענט אין משך פון זיין לעבן א הונדערטל טייל פון דעם, וואס א טאלאנטירטער (נוצנדיק ניגערס טערמין) לייענער לייענט איבער. אפשר וואלט מען נאך צוריק מיט א יאר-הונדערט געקענט אזוי לייענען, דעמאלט איז די וועלט-ליטעראטור געווען א קליינע אין דער צאל. היינט אבער קען מען נישט ווארטן אויף קיין שטימונג, נאר מען מוז שטענדיק לייענען.

ש. ניגער ווייסט, אז אויך ביי שריפטשטעלער „קומט דער אפעטיט מיטן עסן“. זיי זעצן זיך שרייבן און ארבעטן און דער „רוח הקודש“ קומט. אויך באזאק האט זייער אפט געמוזט בעת דעם שרייבן טרינקען שטארקע, שוואר-צע קאווע, בכדי בייצוקומען דעם שלאף, וואס האט אים געמאטערט און קען נען ווייטער שרייבן, טא פאר וואס זשע קען ביים לייענער נישט זיין דאס אייגענע? פאר וואס קען ביים שרייבער נישט געשאפן ווערן די שטימונג פון דעם לייענען? און זייער אפט איז עס טאקע אזוי. מען נעמט א מידער לייענער און א בוך און מען ווערט אויפגעמונטערט פון דער אינטערעסאנטקייט פון בוך בעסער, ווי פון צען שווארצע קאוועס...

ש. ניגער פאלאנגט, אז ליטעראטור זאל זיין נאר ליטעראטור און ארויס-גייענדיק פון אט דעם שטאנדפונקט איז ער אפשר גערעכט, ווען ער פאר-לאנגט מען זאל לייענען נאר בכוונה און „בדחילו ורחימו“. פאראן אבער א ליטעראטור, וואס איז נישט קיין ליטעראטור; זי איז א ביסל דאקומענט פון דער צייט, מענטשלעכער דאקומענט, אבער אויסדרוק פון א געוויסן מאמענט-טאלן אימפולס. קיין געפורעמטע איז נישט אט די ליטעראטור. לייענט מען נישט בכדי צו געניסן פון קונסט, נאר בכדי צו שטילן די נייגעריקייט, אדער עפעס צו לערנען. און מען לייענט די דאזיקע ליטעראטור אין באן, אין טראמ-ווי, אין אויטא און וו עס מאכט זיך. פארשטייט זיך, אז טאמאס מאן קען מען אזוי נישט לייענען. שלום-עליכם האט געשריבן אומעטום — אין גארטן, אין גאס, אין צוג, אויפן שפאציר. פון דעסטוועגן מיינ איך, אז „טוביה דער מיל-כיקער“, „פייסי-מאטל דעם חזנס“ און בכלל די בעסערע ווערק זיינע האט ער געשריבן אין שטוב. און ביים לייענער קען דאך געשען דאס זעלבליקע, וואס ביים שרייבער.

ווען דער לייענער וואלט געלייענט נאר אזוי ווי ש. ניגער לערנט אים, וואלט ער אין משך פון זיין גאנצן לעבן געדארפט איבערלייענען נישט מער רער ביכער, וויפל א שרייבער שרייבט אן. און אפשר וואלט נאר א לייענער

געדארפט לייענען זיין גאנץ לעבן נאָר איין שריפטשטעלער, דעם דאָזיקן, וואָס איז צום נאָענטסטן. איין לייענער וואָלט זיין גאנץ לעבן געדארפט לייענען געטען, אָן אַנדערער — שעקספירן, אַ דריטער — פּרצן און און, און.

ש. ניגער האָט נישט לאַנג פאַרעפנטלעכט אין ניו-יאָרקער „טאָג“ אַן עסיי וועגן לאַצקי בערטאָלדיס בוך „ערדגייסט“ און ער האָט אין דעם דאָ-זיקן עסיי זייער גרינטלעך אַריינגעטייטשט לאַצקין און דער עפאָכע, אין וועל-כער ער איז רייף געוואָרן. ניגערס לערע וועגן לייענען וואָלט מען אויך גע-דאַרפט אַריינפאַסן אין דער תקופה, אין וועלכער ער איז רייף געוואָרן. אין יענער תקופה איז ביי יידן געווען אַ ביטול-באַציונג צו ליטעראַטור ווי צו „עפעס מעשה-ביכלעך“. ש. ניגער האָט זיך דעמאָלט אונטערגענומען צו באַ-ווייזן און באַגרינדן די וויכטיקייט און וואַגיקייט פון דער ליטעראַטור און די צייטן זענען דעמאָלט געווען געמיטלעכע און רויקע און ניגער איז פאַרבליבן מיטן געמיט פון זיין עפאָכע, בעת אין די קעפּ פון די מענטשן פון אונדזער עפאָכע קערט זיך אַלע טאָג עטלעכע מאָל איבער די וועלט...

ש. ניגער באַגרייפט אין אַ היפשער מאָס די שטורעם-און דראַנג-קונסט פון אונדזער עפאָכע און ער פאַרדייעט זי אויך אין אַ געוויסער מאָס. ער ביי-זערט זיך אויף דעם יוגן קריטיקער משה גראַס, וואָס דערקלערט די גאַנצע מאַדערנע פּאָעזיע פאַר גראַפאָמאַניע און ער זאָגט, אַז ווען משה גראַס פאַ-דערט אַ ניכטערע באַציונג צו דער מאַדערנער קונסט, איז דאָס אַ ניכטער-קייט אין מאַמענט, ווען מען הערט קאַצניאַמער און עס שלאַגט אַ נישט-גוט-קייט צום בעסטן וויין. אזוי „ניכטער“, ווי משה גראַס, איז ניגער נישט, אָבער ווען ער לערנט ווי אזוי צו לייענען, האָט ער אין זינען נישט די „נייע“ ליטעראַטור, נאָר די אַלטע און אויסגעפורעמטע, די ליטעראַטור פון די אַל-טע, גוטע צייטן.

ש. ניגער אַנערקענט פאַקטיש נישט קיין אַלט און ניי אין קונסט. „צווישן אַלט און ניי — שרייבט ער — איז גאָר נישטאָ אַזאַ טיפע סתירה“. דער ראַמאַנטיזם איז געווען אַ פאַרגליווערטע און פאַרשימלטע זאַך אין די אויגן פון די ערשטע נאַטוראַליסטן. אין זיין צייט אָבער איז ער אַליין געווען אַפ-פרישנדיקער שטורעם“. „יא, דאָס אַלטע איז גאָר נישט אַזוי אַלט און דאָס נייע איז קיין מאָל נישט דורכויס ניי“. ניגער האַלט, אַז עס איז פאַראַן אַן „איביקער שטראַם“ און אַלע ווערק, וואָס האָבן אַ ווערט גיסן זיך אַריין אין אַט דעם שטראַם, וואָס איז „איביקע פאַרענדערלעכקייט, אַן איביק פליסן“. און דערפאַר איז אין יעדער קונסט פאַראַן עפעס אי פון דער „איביקייט“, אי פון דער פאַרענדערלעכקייט און פליסיקייט פון „שטראַם“. אַט זענען שטיל

די וואסערן און אַט שטורעמען זיי". אָבער ניגער האָט פאַרט מער חוש פאַר דעם אַלט-אינגעפונדעוועטן און פאַר "די שטילע וואַסערן". ער איז אַ פּראָ-דוקט פון זיין צייט.

און געטריי איז ניגער אויך געבליבן דער "ריינער קונסט"-אידעע פון זיין צייט; ער לערנט דעם לייענער זוכן און פאַרלאַנגען נאָר די קונסט אין דעם העכערן געדאַנק אין דער ליטעראַטור, אָבער נישט עפעס, וואָס האָט אַ שייכות מיט זיין טאַג-טעגלעכן לעבן. און דערפאַר אַנערקענט ער אַלע שטרע-מונגען אין דער ליטעראַטור, חוץ דער פּראָלעטאַרישער, ווייל די דאָזיקע שטרעמונג איז, לויט זיין מיינונג, נישט קיין ליטעראַרישע, נאָר אַ זייטיקע.

אָבער — ניגער איז גערעכט, ווען ער זאָגט, אַז די ליטעראַטור איז אַן "איביקער שטראָם" (אַזוי ווי דאָס לעבן). זיין צוגאַנג צו ליטעראַטור, זיין אופן פון לייענען איז פון אַ פּריערדיקער עפאַכע און דאָך גיסט זי זיך אַריין אין "איביקן שטראָם", ווייל זי האָט אין זיך עפעס איביקס. ש. ניגער איז נישט נאָר אַ גלענצנדיקער פּראָפעסאָר פון ליטעראַטור, נאָר אַ טאַלאַנטירטער שריפטשטעלער, וואָס לערנט אונדז נישט ווי צו לעבן און פאַרשטיין דאָס לעבן, נאָר ווי צו לייענען און פאַרשטיין די ליטעראַטור.

— 5 —

ליטעראַטור דאַרף שאַפן אַן אייגן לעבן

פאַר יונגע שריפטשטעלער איז דאָס זעקסטע קאַפיטל פון ש. ניגערס "לעזער, דיכטער, קריטיקער" אַ זייער וויכטיקס און זייער באַלערנדיקס. דאָס דאָזיקע קאַפיטל הייסט "וועגן רעאַליזם" און עס איז אַ פּיינער שטודיום וועגן עצם מהות פון ליטעראַטור. עס איז איינגעוואַרצלט אַ פאַלשע מיינונג, אַז ליטעראַטור דאַרף זיין אַן אַפּשפיגלונג פון לעבן, אָדער ווי מען רופט עס נאָך פשוטער: אַ שפיגל פון לעבן. און נישט נאָר וועגן ליטעראַטור איז פאַראַן אַזאַ מיינונג. אויך וועגן טעאַטער און וועגן מאָלעריי הערשט די זעלביקע פּלאַכע מיינונג. נאָר די מוזיק איז דעם פּרט אַ גליקלעכער אויסנאַם: קיינער פאַרלאַנגט נישט פון דער מוזיק, אַז זי זאָל זיין אַן עכאַ פון די געוויינ-לעכע קלאַנגען; דער מוזיק דערלויבט מען צו האָבן איר אייגענע "שפּראַך", אָבער נישט דער ליטעראַטור, נישט דעם טעאַטער און נישט דער מאָלעריי.

אַז די דאָזיקע מיינונג איז פאַלש, איז אויסער יעדן ספק, וואָלט די ליטעראַטור געדאַרפט זיין נישט מער, ווי אַ שפיגל פון לעבן, וואָלט מען זי נישט געדאַרפט. צו וואָס דאַרף מען אַ בלייבן שאַטן פון לעבן, אַז מען האָט

דאָס שטרעאַלנדיקע לעבן אליין? די ליטעראַטור שאַפט אַן אייגן לעבן. זאָל זיין, אַז אַ דאַנק די לעבנס פון דער ליטעראַטור איז גרינגער צו דערפילן און צו פאַרשטיין דאָס ווירקלעכע לעבן, אָבער די ליטעראַרישע לעבנס זענען פאַרט נישט די זעלביקע, וואָס די ווירקלעכע לעבנס.

ש. ניגער פאַרשטייט קלאַר און שיין און גרינטלעך דעם מהות פון ליי-טעראַטור און ער העלפט פאַרטרייבן די פאַלשע מיינונג וועגן פאַלש־פאַר-שטאַנענעם רעאַליזם אין דער ליטעראַטור.

ש. ניגער זאָגט, אַז „נישט זען, נאָר זעוונג איז דער יסוד פון יעדן אמתן שאַפן“, אָבער געבן דאָס געזעענע און געהערטע קען אויך נישט קיין קינסט־לער, דאָס מאַכט אויך אַ פראַטאַקאָליסט, אַדער אַ רעפּאַרטער. „איז דעם קינסטלער — שרייבט ניגער — געלונגען צו שאַפן אַ נייעם שטיק לעבעדיקן לעבן, אַ נייעם טיפּ מענטשן, אַ נייעם כאַראַקטער, אַ נייעם ריטם — האָט ער עפעס אויפגעטאָן“. דאָס לעבן נעמט מען געוויס אַלס מאַטעריאַל פאַר דעם ליי-טעראַרישן שאַפן, אָבער נישט מער ווי מאַטעריאַל, פונקט ווי מען נעמט אויף צו הייצן האַלץ, אַדער קוילן, אַדער גאַז, אַזוי נעמט מען פאַר ליטעראַטור דאָס לעבן. אָבער מיטן הייצן איז מען אויסן נישט דעם מאַטעריאַל, נאָר די וואַרעמקייט און מיט דעם שאַפן איז מען אויך אויסן נישט דאָס לעבן, נאָר דאָס ווערק...

ש. ניגער ווייזט דאָן אָן, אַז סערוואַנטעס האָט געמוזט שטודירן דאָס לעבן, בכדי צו געבן דאָן קיכאַטן, אָבער דאָן קיכאַטן אליין האָט ער נישט געזען, „פונקט אַזוי האָט האַמלעט קיין מאָל נישט געלעבט“, „דאָסמאָיאַעווסקיס קאַראַמאַזאָוס זענען אויך קיין מאָל נישט געווען אין דער ווירקלעכקייט, זיי זענען געוואָרן אַ שטיק לעבן נאָך דעם, ווי דער קינסטלער האָט אַריינגעהויכט לעבנס־אַטעם“.

מען וועט זאָגן — פאַרכאַפט אונדזער קריטיקער — אַז „דאָן קיכאַט, האַמלעט, די קאַראַמאַזאָוס זענען פאַרט אַן אַפּשפיגלונג פונעם אַרום, נאָר אַן אַפּשפיגלונג אין אַ פאַרגרעסערטער פאַרם“, ס'הייסט: זייערע מחברים האָבן גענומען איינגשאַפטן פון מענטשן פון זייער עפאַכע און זיי געוויזן אין אַ פאַרגרעסערונגס־גלאַז. ברענגט ער אַ ביישפּיל פון אַנאַטאָל פראַנס, וואָס האָט געשריבן אַדער אויף היסטאָרישע טעמעס, אַדער נאָר פאַנטאַסטיק און דאָך האָט ער „אויסגעדריקט דעם גייסט פון דער העכערער פראַנצויזישער קול-טור“, פונקט ווי פּרץ האָט מיט זיינע „פאַלקסטימלעכע געשיכטן“ געלאָזט טיפּערע שפורן אין אונדזער ליטעראַטור „און שטאַרקער אויסגעדריקט דעם

גייסט פון דער עפאָכע צו וועלכער פרץ געהערט, איידער די „לעבנס-שיל-דערונגען“, וואָס ער האָט אונדז געגעבן.

פּיאָדאַר סאָלאָגוב הייבט אָן זיינעם אַ ראַמאַן מיט די ווערטער: „איך נעם אַרויס אַ שטיק לעבן און איך שאַף דערפון אַ קונסטווערק, ווייל איך בין אַ קינסטלער“. אַז דאָס לעבן זאָל ווערן קונסט, מוז עס איבערגעשאַפן ווערן, פונקט ווי וואַקס מוז ווערן איבערגעשאַפן, בכדי עס זאָל ווערן אַ קינסטלערי-שע פיגור. יונה ראָזענפעלד האָט אַמאָל געדרוקט אַן אינטערעסאַנטע דער-ציילונג, אַן עסיי א"ב „ווי אזוי איך האָב זיך אַליין פאַרפלאַנטערט“. אַ פרוי — דערציילט ער — האָט אים געזאָגט, אַז זי וועט אים געבן אַ טעמע, אַן עפיזאָד פון איר לעבן. אויף ראָזענפעלדן האָט דער עפיזאָד נישט געמאַכט קיין איינ-דרוק. דערנאָך אָבער האָט ער אים איבערגעטראַכט, איבערגעמאַכט, איבער-געשאַפן און עס איז אַרויס גאַנץ עפעס אַנדערש. די פרוי האָט איבערגעלייענט די דערציילונג און דעם שריפטשטעלער באַגריסט און געזאָגט, אַז ער האָט באַשריבן פונקט אזוי ווי עס איז געווען. און ער האָט דאָך באַשריבן גאָר עפעס אַנדערש...

דאָס וויל זאָגן, אַז ווען ליטעראַטור איז עכט, איז נישט „רעאַליסטיש“ אין שלעכט-פאַרשטאַנענעם זין פון וואַרט, נאָר איז ליטעראַריש עכט און שאַפט אייגענע לעבנס, דאָן דערקענט מען אין און דורך דער ליטעראַטור איך בעסער דאָס לעבן.

ש. ניגער מיינט, אַז דאָס געוועזענע לעבן איז בעסערער און סאָלידערער שטאַף פאַר אַ קונסט-ווערק, ווי דאָס פריש צאַפּלדיקע לעבן, ווייל די פאַר-גאַנגענהייט איז שוין אויסגעפורעמט און אויסקריסטאַליזירט. און אפילו דער גייסט פון אונדזער צייט קען קומען צום פולסטן אויסדרוק דורך די רויקע פאַרמען פון דער פאַרגאַנגענהייט. „דאָס, וואָס ס'האַט זיך אָפּגעשפילט — ש. ניגער — אין דער צייט פון דער גרויסער פראַנצויזישער רעוואָלוציע, איז געווען ווי אַנגעמאַסטן פאַר דעם דרייפוס-פראַצעס, וועלכער איז פאַרגע-קומען מער ווי מיט הונדערט יאָר שפעטער און דאָס פאַסט זיך אויך פאַר די רעוואָלוציעס, וועלכע זענען פאַרגעקומען אין אונדזערע טעג. די פראַבלעם פון „וועלף“ (ראַמען ראָלאַנס אַ דראַמע פון דער צייט פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע — י. ב.) טרעט שאַרף אַרויס אין די עפאָכעס פון געזעלשאַפט-לעכע איבערקערענישן, דאָן איז בולטער ווי אַלע מאָל דער קאַנפליקט צווישן יחיד און כלל“.

ש. ניגער באַטאָנט אַ סך מאָל, אַז ער וויל נישט באַהויפטן, אַז עכטע לי-טעראַטור מוז דווקא זיין לעגענדאַריש, אַדער אויף היסטאָרישע טעמעס, אָבער

אפהאנדלונגען און ריזע-איינדרוקן

עס קומט פארט ארויס, לויט אים, אז די מיטאלאגישע און היסטארישע פאר-
מען זענען די בעסטע. דאס איז שוין אן ענין פאר דיסקוסיע. אין הויפט-גע-
דאנק איז אונדזער קריטיקער זיכער גערעכט: ליטעראטור מוז האבן אן אייגן
לעבן.

ש. ביגער ציטירט אַ שיינן ליד יהואשם, וואָס באַשטעטיקט זיין באַהויפֿ-
טונג. אַט איז דאָס ליד:

איך האָב דײַך לאַנג גענוג באַדאַרפֿט,
אום דײַך צו קענען מאַלן,
ווי ס'דאַרף דער קינסטלער וואָלד און פעלד
און שיינע בערג און טאַלן,
ווי דער, וואָס קנעט די לייס-געשטאַלט,
וואָס וועט אַ וועלט אַנטציקן,
באַדאַרף דעם שיינעם גוף, וואָס דינט
אַלס מוסטער זיינע בליקן.
דאָך ווען דאָס בילד געענדיקט איז
און גליט אין פאַרבן-פלאַמען,
ווער פרעגט זיך אויף די שטריכן נאָך,
פון וועלכן אָרט זיי שטאַמען ?
און ווען דער גאַט, דער נימף, דער העלד
שטייט פּרעכטיק אויסגעמייסטערט,
ווער זוכט דעם מקור, וועלכער האָט
דעם סקולפּטאָרס ווערק באַגייסטערט ?
איך האָב דײַך לאַנג גענוג באַדאַרפֿט
אום דײַך אַלס בילד צו האַבן,
עס לעבט מיין ליד... און דו קענסט גיין...
דו ליגסט אין אים באַגראַבן...

עס קען זיין, אז די לעצטע שורה איז אַ טעותדיקע, איז צוליב אַ גראַם.
עס וואָלט געדאַרפֿט זיין נישט „דו ליגסט אין אים באַגראַבן“, נאָר „דו לעבסט
אין אים“; עס איז אויך נישט אין גאַנצן ריכטיק, אַז ווען דאָס ליד איז דאָ,
קען דאָס לעבן גיין; פאַרקערט, ווען דאָס ליד איז דאָ, קען מען ערשט גיין
דערמיט אין לעבן אַרײַן. אָבער עס איז ריכטיק, אַז דער יחיד, דער צופאַל, מעג
ער אַפילו דינען אַלס מאַדעל, איז נישט דאָס וויכטיקסטע פאַרן שאַפן. יונגע
ידישע שריפטשטעלער דאַרפן שטודירן ש. ביגערס ביכער בכלל און ספּע-

ציעל דאָס קאָפּיטל „וועגן רעאַליזם“, וואָס אַנטהאַלט מער ווי דער טיטל סור-גערירט.

און אַז עס האַלט שוין ביי רעקאָמענדירן יונגע שריפטשטעלער, דאָן דאַרף מען דאָס אומבאַדינגט טאָן מיט דעם אַכטן קאָפּיטל, וואָס טראָגט דעם נאָמען „שאַפן און אַרבעטן“. יונגע שריפטשטעלער דאַרפן אַט דאָס קאָפּיטל איבערלייענען, בכדי זיך צו לערנען ביי די גרעסטע שריפטשטעלער, ווי אַזוי צו אַרבעטן און בכדי זיך אַריינברענען אין מוח אַריין אַט-אָ די ווערטער לעוו טאַלסטאַיס, וואָס ניגער ציטירט:

„וואָס גרעסער, וואָס העלער עס איז די באַגייסטערונג, אַלץ מער מאַרודנע אַרבעט פֿאַדערט זיך די באַגייסטערונג אויסצודריקן. מיר לייענען ביי פּוּשקין אַזוינע גלאַטע לידער, אַזוינע פּשוטע און אונדז דאַכט זיך, אַז ביי אים האָט זיך עס גלייך אויסגעגאָסן אין אַזאַ פּאַרס. מיר באַמערקן גאַרנישט וויפּל אַרבעט ער האָט אַוועקגעלייגט אויף דעם, כדי עס זאָל אַרויסקומען אַזוי פּשוט און גלאַט.“

כאָטש — די אַרבעט צו מאַכן גלאַט, מאַכן נישט אַלע אויף דעם זעלבליקן אופן. אייניקע שלייפן מיט דער פּעדער און אַנדערע לייטערן אין זיך. ברענגט דאָך טאַקע ניגער א. גאַלדבערגס אַ מיטטיילונג וועגן פּרישמאַנס אופן שרייבן, פון וועלכן עס ווערט קלאַר, אַז פּרישמאַן האָט פּרזער אין זיך אַלץ דורכגע-לייטערט און ווען ער האָט שוין די זאַך אַנגעשריבן, איז אין איר „נישט געווען געשטראַכן און נישט געמעקט קיין איין אות.“

— 6 —

דאָס געזאַנג צו דער אַביעקטיווער קריטיק

דער קריטיק ווידמעט ש. ניגער אַ סך פּלאַץ און עס איז קיין חידוש נישט. ער שרייבט דאָ „פּראַ דאַמאָ סוּאַ“. ער זינגט זיין אייגן ליד און ער פּאַרטידיקט זיין אייגענע פּאַזיציע. און ער איז דאָ ביי זיך אין דער היים. ער קען די ליטעראַטור-קריטיק און אירע פּראַבלעמען, ווי גאַר געציילטע. ש. ניגער שטרענגט זיך אָן צו דערווייזן, אַז קריטיק איז פּונקט אַזאַ באַ-זונדערער און באַרעכטיקטער צווייג אין דער ליטעראַטור, ווי אַלע אַנדערע צווייגן. און עס איז פּאַלש די מיינונג, אַז נאָר אַ דיכטער מעג שרייבן קריטיק. (עס דאַכט מיר, אויך משה נאָדיר האָט געזאָגט, אַז דער וואָס קען נישט אַנ-שרייבן קיין ליד און קיין דערציילונג, טאַר קיין קריטיק נישט שרייבן). אויב אַ דיכטער דאַרף זיין פּריי אין זיין שאַפונג, וועט ער דאָס נישט קענען זיין,

ווען זיין קריטיקער וועט זיין אַן אַנדער דיכטער, ווייל אַ דיכטער „איז כסדר אַרומגערינגלט מיט זיין אייגענער לופט און ער האָט זעלטן ווען דעם ווילן אַריינצואַטעמען אין זיך די לופט פון אַן אַנדערן“.

ש. ניגער מיינט נישט נאָר, אַז אַ דיכטער קען נישט ווערן קיין אַביעקט־טיווער קריטיקער, נאָר ער קען אַ מאָל איבערהויפט נישט זיין קיין קריטיק־קער, ווייל דער דיכטער הייבט אַן שרייבן קריטיק, „מעג דאָס זיין וועגן זיינע אייגענע ווערק, הערט ער אויף צו זיין קינסטלער אין אייגנטלעכן זין פון וואָרט און ער ווערט קריטיקער. קריטיק איז אָבער גאָר אַן אַנדער מין קונסט. נישט יעדער דיכטער פאַרמאָגט די פעיקייט צו זיין אַ קריטיקער“.

ש. ניגער ציטירט ראָלאַנס אַ וואָרט וועגן טאַלסטאַיען, וואָס האָט נישט אַנזעקענט די גרעסטע שעפער פון דער וועלט־ליטעראַטור, ווייל מען קען נישט פאַדערן פון קיין שעפער־ישן זשעני קיין אַביעקטיווע קריטיק. ווען דער קריטיקער וואָלט געדאַרפט זיין נישט בראַנדעס, נאָר טאַלסטאַי, וואָלט מען שעקספירן געדאַרפט אַרויסוואַרפן פון די פּאָליצעס.

ש. ניגער פאַרלאַנגט, אַז דער קריטיקער זאָל זיין דורכויס אַן אַביעקט־טיווער, שיעור נישט אַן אומפערזענלעכער. עמיל פאַגע האָט געזאָגט אויף דעם „טיפישסטן קריטיקער פון 19טן יאָרהונדערט, אויף סעינט בעוו, אַז זיין פעיקייט „אַלץ צו פאַרשטיין“ איז געווען אין אים אַזוי שטאַרק, אַז „די געמיט־צושטאַנדן“, וואָס זענען אים געווען פרעמדער ווי אַלע אַנדערע, האָט ער בע־סער ווי אַלע אַנדערע געקענט דערקלערן“. און סענט בעוו האָט וועגן מאַניען געזאָגט, אַז ער האָט געהאַט איין גרויסע מעלה ביים באַהאַנדלען אַן ענין: אומפאַרטייאַשקייט און אינטערפּרעטיזם. „מאניען — זאָגט סענט בעוו — איז דורכויס אומפערזענלעך — דאָס איז אַ גרויסע מעלה פאַר אַ קריטיקער“.

ש. ניגער איז אַנטציקט פון אַט־אָ דער טעמע. ער וויל, אַז אַ קריטיקער זאָל קענען זיין אַזוי אַביעקטיוו, ווי סעינט בעוו, מאניען, אַדער טאַקע... ניגער אַליין... ש. ניגער איז געוואָרן נישט נאָר אַ ליטעראַטור־קריטיקער, נאָר אויך (אַלס פּובליציסט) אַ געזעלשאַפטלעכער קריטיקער און אויך אַלס אַזעלכער איז ער אָפט אַן אַביעקטיווער קריטיקער, ער קומט נישט מיט זיין אייגענער נייגונג, נאָר מיט אַ פאַרלאַנג, אַז יעדע ריכטונג זאָל זיין דאָס, וואָס זי דאַרף זיין... ש. ניגער בייזערט זיך אינאיינעם מיט עמיל פאַגע אויף די אַלע, וואָס זאָגן, אַז „קריטיק איז געשמאַק“, „קריטיק — זאָגט פאַגע — איז דער אַנאַליז פון דעם אַנדערנס גייסט“, „געשמאַק איז... דער אַנאַליז פון מיין אייגענעם גייסט“. דער קריטיקער דאַרף קענען בענטשן יעדן טאַלאַנט און ביי אים נישט פאַרלאַנגען — נוצנדיק היינעס אַן אויסדרוק — וואָס ער זאָל זיין, נאָר פאַרטייטשן, וואָס ער איז.

ש. ניגער ציטירט אַסקאַר וויילדס אַ זאַג, אַז „נאַר אַ קונסט־הענדלער קען גלייך אומפאַרטייאיש באַווונדערן אַלע קונסט־שולן“ און ער ציטירט דער־ביי מיט צופרידנקייט אַן אַנדער זאַג וויילדס, אַז „דער אמתער קריטיקער וועט אַלע מאָל זיין אויפריכטיק אין זיין איבערגעגעבנקייט צו דעם פרינציפ פון שיינקייט, אָבער ער וועט תמיד זוכן שיינקייט אין יעדער תקופה און אין יעדער שולע און וועט קיין מאָל נישט וועלן זיין באַגרענעצט דורך אַן איינ־געשטעלטער רגילות פון געדאַנק“. אַלזאָ, נישט נאַר דער קונסט־הענדלער קען זיין אומפאַרטייאיש צו אַלע קונסט־שולן, נאַר אויך דער קריטיקער דאַרף דאָס זיין!

איך וויל נישט זאָגן, אַז ניגער איז דורכויס גערעכט. פאַראַן סוביעקט־ווע געשמאַקן, וואָס האָבן גרויסע פאַרדינסטן פאַר דער ליטעראַטור. ניגער גופאַ איז שוין געוויס פון די קאַלטסטע קריטיקער און דאָך איז ער זייער אָפט נישט אומפערזענלעך. ער האָט צו שלום־עליכמען אַ נענטערע באַציונג ווי צו פּרצן, ווייל דאָס שלום־עליכמדיקע, דאָס סטאַביליזירטע איז מער לויט זיין געשמאַק, ווי דאָס פּרצעסדיקע — ווערנדיקע... איך וויל זיין... ניגער איז צו ניגערן און אַרויסברענגען זיין מיינונג, און ניגער זינגט דאָס געזאַנג פון אַביעק־טיוון קריטיקער.

און כאָטש ניגער וויל אַן אַביעקטיוון קריטיקער, האַלט ער דאָך דעם קריטיקער פאַר אַ דיכטער, וואָס זיינע עסייען דאַרפן פאַרשאַפן פונקט אַזאַ גענוס, ווי אַ דערציילונג, אַדער אַ פּאַעמע און ער האַלט, אַז אַ קריטיקער דאַרף זיין אַביעקטיוו צו יעדן דיכטער פון יעדער שול, אָבער אין דער אויסטייטשונג איז ער שוין סוביעקטיוו און יעדער קריטיקער טייטשט אַנדערש אויס אַ ווערק און יעדער קריטיקער טוט אַריין זיין אייגענעם גייסט אין דער אויס־טייטשונג פון אַ ווערק. מיט אַנדערע ווערטער: אַ קריטיקער איז אַ שריפט־שטעלער וואָס זיין טעמע איז ליטעראַטור. און פונקט ווי צוויי שריפטשטע־לער וועלן קיין מאָל נישט אַלצאיינס באַשרייבן איין און דאָס זעלביקע שטיק לעבן, פונקט אַזוי וועלן צוויי קריטיקער קיין מאָל נישט אויסטייטשן אַלצ־איינס איין ווערק...

ש. ניגער פאַרטייבט די מיינונג, אַז אַ קריטיקער מוז זיין אַ „ניין־זאָר גער“, אַז זיין אויפגאַבע איז צו זוכן די זינד פון די דיכטער און זייערע שטרויכלונגען אין זיי אַנטפלעקן. ווען נאַר דאָס וואַלט געווען די אויפגאַבע פון קריטיקער, וואַלט ער געדאַרפט האָבן נאָך מער שונאים וויפל ער האָט און — זאָגט ניגער — „וואַלט איך מיינע פריינט געווינטשן בעסער צו זיין פשוטע לעזער, איידער צו שפילן די אומדאַנקבאַרע ראַל פון אַט דעם „אויס־

ראַמער פון די דערנער אין ווינגארטן, עס איז אמת, טאָקע אַ נוצלעכע מלאכה, אָבער מאלע וואָס עס זענען דאָ אויף דער וועלט נוצלעכע מלאכות. אַ קריטיקער דאַרף נישט נאָר זאָגן „ניין“, נאָר אויך און איבערהויפט אויפדעקן די „אויפטוען פון די שרייבער“, ער דאַרף נישט נאָר „פאַריאַגן די פאַראַזיטן און אויסראַטן דאָס ווילדגראָז, נאָר אויך צו פרייען זיך מיט דעם וווקס פון די יונגע שפּראַצונגען“, „דער קריטיקער איז דעם שרייבערס צד, נישט זיין צד שכנגד, ווי דער פּאָלעמיקער“. צום טיפּ פּאָלעמיקער האָט אין דער אַלטער ייִדישער ליטעראַטור געהערט דוד פּרישמאַן, און דער יונגער משה גראַס שניידט זיך אויף פּאָלעמיקער. משה גראַס שרייבט שווער, האָט אַ דייטשן סטיל און ער באַפרייט זיך פון זיין שווערן סטיל, „ווען ער האָט אַ קרבן אונטער דער פען“.

ש. ביגער שרייבט מיט אַ באַזונדערער ליבע וועגן בעל-מחשבות, וואָס האָט דערווייזן, „אַז אַ קריטיקער איז נישט יענע בעקלינישע פאַרזעעניש, וואָס האָט אַ בייזן, צאַרנדיקן פנים און האַלט די פען אין מויל, ווי אַ שוחט דעם חלף, נאָר ער איז דעם קינסטלערס און דער קונסטט אמתער פריינט“. ש. ביגער פאַרגלייכט אַפילו די באַצונגען צווישן דיכטער און קריטיקער צו די באַצונגען צווישן מאַן און ווייב. דאָס קאַפּריזע ווייב, וואָס חנדלט זיך, איז דער דיכטער, דער קריטיקער איז דער מאַן, דער קרעפטיקער און קלאַ-רער מאַן...

אָודאי האָב איך אַפילו באַריכטמעסיק נישט אויסגעשעפט נוגערס צוויי בענד „לעזער, דיכטער, קריטיקער“. אונדזער קריטיקער רופט די דאָזיקע ליענער וואָס ליענען נישט קיין ביכער און באַזונגען זיך מיט די רעצענ-זיעס וועגן זיי — „פאַראַזיטן ליענער“, און איך וויל דאָך, אַז מיינע ליענער זאָלן נישט זיין קיין „פאַראַזיטן-ליענער“ און ליענען די דאָזיקע צוויי בענ-דער, עס איז פאַראַן וואָס צו לערנען אין זיי און מען האָט דאָס דאָזיקע „פאַר-זען“ צוליב דעם, וואָס נישט אויף אַלץ האָט נוגער געזאָגט „יאָ“, און אויב אַפילו ער האָט צו מאַל נישט גערעכט געזאָגט „ניין“, וויל טראַץ זיין געוואַל-דיקן קאַמף און געזאָנג קעגן געשמאַק און פאַר אַביעקטיוויטעט, איז ער פאַרט אַ שריפטשטעלער מיט אייגענע געשמאַקן און נייגונגען, האָט מען אַלץ נישט געדאַרפט פאַרזען און פאַרשווייגן די דאָזיקע צוויי בענד, אין וועלכע ליענער קענען לערנען ווי צו ליענען, ווי צו פאַרשטיין ליטעראַטור און קריטיק; שריפטשטעלער קענען לערנען ווי צו שרייבן (אויב זיי האָבן טאַלאַנט) און קריטיקער (אויב זיי האָבן טאַלאַנט) קענען לערנען ווי צו שרייבן קריטיק.

אברהם ריזען

א שמועס מיט אברהם ריזען

אייגנטלעך נישט איין שמועס, נאר א סך. אברהם ריזען איז נישט פון די דאזיקע שריפטשטעלער, וואס מען זאל אים דארפן אנדערזעצן און אים נעמען א שווערן אפיציעלן אינטערוויו. ער איז תמיד צוגעלאָזן, הימיש, באַ-ריידעוודיק און אלע מאָל אַנטפלעקט ער זיך מיט אַ נייעם שטריך פון זיין אַנגענעמער דיכטערישער פּערזענלעכקייט און יוגנטלעכער באַהעמישקייט. אייך וועט אויסווייזן מאַדנע דאָס וואָרט „יוגנטלעכע“. אברהם ריזען איז דאָך איינער פון די עלטסטע דיכטער ביי אונדז, אַ דיכטער פון דער ערשטער עפּאָכע. זיין פּופּציק-יאַרקן יוביליי האָט מען שוין כמעט לאַנג געפּייערט אין דאָך איז אין זיין גאַנצן וועגן פאַראַן יוגנטלעכקייט. ער איז ייִנגער פון פּיל אַ סך ייִנגערע פון אים. ער איז — דאָכט מיר — דער איין-און-איינציקער באַהעם צווישן די ייִדישע דיכטער. ער האָט ליב דאָס לעבן, האָט ליב זיינע העלדן, האָט ליב מענטשן בכלל און ער האָט ליב פּרייד.

איך קען קיין מאָל נישט פאַרגעסן דעם ערשטן אָונט, ווען איך האָב פאַרבאַכט מיט אים. ער האָט מיך געפירט אין דער באַרימטער רומענישער קרעטשמע פון באַרימטן צימבל-שפּילער מאַשקאָוויטש. אין דער קרעטשמע איז געווען אַן אַפּערעטן-מעסיק געדעמפט ליכט און אַ פאַרשידנאַרטיקער עולם, אַ היפש ביסל שריפטשטעלער, אַבער אויך אַ היפש ביסל פרעמדע. ריזען האָט מיר אַ רייד געטאָן וועגן מאַשקאָוויטשן, וואָס איז אַ גרויסער מוזיקער, אַבער ער שפּילט אויף אַ צימבל און די צייט איז אַ „דזשעז“-צייט. ער שפּילט מיט צופּיל נשמה און צו ווייניק שטורעם און די צייט פאַרלאַנגט דאָס פאַרקערטע. מיר האָט זיך ריזענען געוואָלט ענטפּערן מיטן לאַטיינישן ווערטל: *De te fabula naratum* (איך דערצייל דיר דיין געשיכטע).

אַבער דאָ האָט געדאַרפט זיין אַ ביסל פאַרקערט. ער האָט מיר דערציילט זיין געשיכטע. אויך אברהם ריזען האָט נישט גענומען שפּילן אויף קיין סאַקסאָפּאָן, נאָר ער שפּילט זיך ווייטער אויף זיין אינסטרומענט. ער שפּילט מאַטיוון פון אונדזער צייט. דער מאַדערנער מענטש מיט אלע זיינע געראַנג-לעגישן זענען אים נישט פרעמד, אַבער ער האָט זיין טאָן און קאָלאָריט נישט געקרימט און נישט געפּעלשט.

אברהם ריזען איז געווען צופרידן, וואָס ער האָט זיך מיט מיר באַקענט, און דאָס אַליין האָט אים געמאַכט וואָס אַ מאָל וואָרעמער און פריילעכער. ער האָט די נישט־שטאַרק פּולע קעשענע געעפנט מיט אַ ברייטקייט, צו וועלכער נאָר אַ רוסישער שריפטשטעלער איז מסוגל און ער האָט מכבד געווען אויף רעכטס און אויף לינקס. מאַשאָוויטש, וואָס איז באמת אַ פיינער מוזיקער, האָט דערפילט דעם דיכטערס פרייד און גענומען שפילן אויף דעם צימבל „מאי קאָ משמע לך“. ריזען האָט נישט געלאָזט שפילן, ער וויל פריער זאָגן אַ פאַר ווערטער. און כאָטש אין קרעטשמע איז געווען אַ זייער פאַרשידנאַר־טיקער עולם, איז געוואָרן שטיל, אַז אַ פּיפּס האָט זיך נישט געהערט. ריזען האָט פריער מיך פאַרגעשטעלט דעם עולם און דערנאָך גענומען ריידן וועגן מאַשאָוויטשן. ער האָט גערעדט מיט אַזאַ יונגן ענטוואַרע און מיט אַזאַ ליבע, אַז איך האָב דערזען דעם גאַנצן פרוכטבאַרן לעבנסוועג פון אברהם ריזען, דעם אייביק פאַרליבטן אין טאַלאַנטן, דעם דיכטער, וואָס האָט פון ליטע אי־בער פוילן, גאַליציע, דורך פאַריז ביז ניו־יאָרק כסדר אַרויסגעגעבן זשורנאַלן, זאַמליכער און זיך געצערטלט מיט יונגע טאַלאַנטן, זיי אַריינגעפירט אין דער ייִדישער ליטעראַטור, זיי געכאַוועט און אַריינגעבראַכט איראַפּעישע ליטעראַטור אין ייִדיש. ער האָט קיין מאָל נישט געזיידלט. ער איז תמיד געווען מענטש. ווער פון אונדזערע דיכטער איז געווען אַזוי ווייניק עגאַצענט־ריש ווי אברהם ריזען און אַזוי ווייניק געקוקט אין געזילבערטן גלאַז, אין וועלכן מען זעט נאָר זיך? ער האָט תמיד געקוקט דורך פשוט גלאַז און געזען די וועלט...

און דער דיכטער, וואָס איז פון די ערשטע ביי אונדז, האָט גענומען טאַנצן, אַזוי ווי אַ יונגערמאַנטשיק, נישט קיין געמאַכטע פרייד איז דאָס געווען, נאָר אמתע און אויפריכטיקע.

און איך האָב געקלערט: פאַר מיר האָט די דאָזיקע ערשטע באַגעגעניש מער ווערט, ווי טויזנט אַפּיזיעלע שמועסן. אַט דאָס איז אברהם ריזען, אַזוי ווי ער איז אין די שריפטן, אַזוי איז ער אין לעבן. און פונקט אַזוי ווי ער האָט אַלס דיכטער אַ צווייטע יוגנט, ער בלייבט איצט אין יעדן נייעם ליד און אין יעדער נייער דערציילונג, פונקט אַזוי האָט ער אויך אין לעבן אַ צווייטע יוגנט. דאָס לעבן איז גאַרנישט אַזוי מילד צו אים, עס האָט אים נישט פאַר־טיילט מיט קיין צרות. דער דיכטער האָט באַקומען זיין טייל צרות מיט אַ שמיץ אַריבער. ער האָט פערזענלעכע לידן און האָט שווערע אידעישע גע־ראַנגלענישן. פון דער נאַטור אַ זינגער פון גוטסקייט און פון פרייד, איז ער אידעיש באַענט צו דער באַוועגונג, וואָס פריידיקט פאַרן מאַמענט שנאה און ביטערן קאַמף. ער ווייס, אַז אין דער איצטיקער אַרדענונג איז נאָך נישטאָ

קיין גליק און פרייד פאַר יעדן; ראַנגלט ער זיך מיט זיין פּערזענלעכער ליבע און מיט דעם האָס פון דער באַוועגונג, צו וועלכער ער איז גאַנצט. און ווי שיין ער טראַגט אַריבער אַנפאַלן. מען איז אויף אים פון קאַמוניסטישן לאַגער אַנגעפאַלן מיאוסער ווי אויף יעדן און ער האָט גאַרנישט געענטפּערט. ער האָט נאָר געענטפּערט מיט זינגנדיקע לידער, אַז וואָס מער מען וועט אים האַסן, אַלץ מער וועט ער זינגען ליבע. אין יעדן פון זיינע לעצטע לידער וועט איר טרעפן שורות, וואָס קענען דינען אַלס מאַטאָ צו זיין שטימונג און צו זיין דיכטערישער טעטיקייט. ער איז דער איינציקער פון די עלטערע דיכטער, וואָס באַרעט זיך אין אַש פון אַנפאַנגער און געפינט אויס פונקען און פרייט זיך, אַז ער אַנטפלעקט זיי. אין יעדן נומער „פעדער“ וועט איר טרעפן ריזענס „רעויוו“, וואָס זוכט אַרויס נאָך אַ שפּראַך פון אַ טאַלאַנט און נאָך אַ פונק און נאָך אַ שיין בוך, אַדער ביכל און פרייט זיך מיט זיי „כמוצא שלל רב“...

געוויינלעך זענען ליידנדיקע מענטשן פאַרביטערט. זענען די ליידנדיקע דיכטער, אַדער פּילאָסאָפּ, שאַפן זיי פאַרביטערט־פעסימיסטישע לידער, אַדער סיסטעמען. „איוב“ בלייבט אין אַט דעם פרט דער פּראַטאָטיפּ פון ליידנדיקן דענקער. און אויב אַ דיכטער, אַדער דענקער געלינגט זיך אויפצוהייבן אי־בער די בערג צרות און לידן און ער באַפרייט זיך אין זיין שאַפן פון סו־ביעקטיוון און פאַראייניקט זיך שעפּעריש מיט דער פרייד פון לעבן, איז ער פּערזענלעך אַ פאַרביטערטער און פאַרצאַרנטער. אויף אברהם ריזען האָבן זיך אַ שאַט געטאָן די לעצטע יאָרן איובס צרות: פּערזענלעכע לידן, פאַמי־ליע־ליידן און גייסטיקע לידן. די לעצטע זענען אפשר די שווערסטע. און דער דיכטער איז בייגעשאַטען דעם נסיון, ער האָט נישט געשאַלטן. צו־קוקנדיק זיך ווי אַ ריזען טאַנצט און פרייט זיך, האָב איך געזען, ווי ער טאַנצט אויס די גאַנצע פאַרביטערטקייט און אַלע לידן. טאַנצנדיק באַפרייט ער זיך פון זיי; אַ גרויסע מדרגה איז דאָס! נישט קיין געפאַלענער, נאָר אַ זיגערישער איוב...

אברהם ריזען איז, וואָלט איך געזאָגט, דער נאַטירלעכסטער דיכטער ביי יידן, חוץ שלום־עליכעמען. חיים ליבערמאַן האָט געזאָגט: ווען ליטעראַ־טור וואָלט געוואַקסן פון דער נאַטור, וואָלט זי געוואַקסן אַזוי ווי זי איז ביי ריזענען. יעדע לעבנס־געשעעניש ווערט ביי אונדזער דיכטער אַ געדאַנק. איין שלום־עליכם איז אַזוי נאַטירלעך ווי ריזען, אָבער בעת ש״ע שעפט דירעקט פון פּאַלקס־קוואַל, שעפט ריזען פון אייגענעם קוואַל. מען רופט אים פּאַלקס־דיכטער. אויב דער דאָזיקער טיטל מיינט אַ דיכטער, וואָס איז באַ־ליבט ביים פּאַלק, דאַן פאַסט ער זייער שיין ריזענען; אויב אָבער דער דאָ־

זיקער טיטל מיינט א דיכטער, וואָס האָט פּאַלקס־מאַטיוו, דאָן פּאַסט דער
נאַמען לחלוטין גישט רייזענען, ווייל כאָטש ער איז אַזוי נאַטירלעך, איז ער
דאָך אַ ראַפּינירטער קינסטלער. רייזען איז דער איינציקער אין ייִדיש אוי־
סער שלום־עליכמען, וואָס האָט נאַטירלעכן הומאָר, אָבער בעת שלום־עלי־
כּם איז כּסדר ייִדיש, איז רייזען כּסדר מענטשלעך. אַפּילו ווען ער האָט אַנ־
געשריבן אַ צאָרן־ליד קעגן פּאַגראַם, האָט ער דאָרט קיין איין וואָרט "ייִד"
גישט, האָט ער דאָרט צו טאָן נאָר מיט דער וועלט. איז דאָך "הוֹליעט, הוֹליעט"
איינס פּון די קאַנצענטרירטסטע צאָרן־לידער ביי אונדז.

און פּונקט ווי מען איז גישט גערעכט געווען צו רייזענען, ווען מען האָט
אים באַטיטלט פּאַלקס־דיכטער, פּונקט אַזוי איז מען גישט גערעכט, ווען מען
האָט אים באַטיטלט "נעבעכדיקער ליריקער" און "אַרעמאַנסקער דיכטער".
ווער נאָך האָט אין יענע צייטן געהאַט אַזוי פּיל צאָרן וויפּיל רייזען אין "הר־
דיעט, הוֹליעט" און אַזאַ קרעפּטיקן שטורעם וויפּיל רייזען אין "קירכן־גלאַ־
ק". רייזען האָט קיין מול גישט געהאַט צו די עלטערע קריטיקער. בעל־
מחשבות האָט אים ווייזט אויס גישט רעכט געלייענט און זיך פּאַרענטפּערט
אַ מאָל, אַז כאָטש ער האָלט אים פּאַר אַ גרויסן טאַלאַנט, קען ער גישט באַ־
נעמען זיין נעבעכדיקייט. איך האָב געזוכט די נעבעכדיקייט אין די אַלטע
ווערק רייזענס און זיי גישט געפּונען. ער האָט געפּילט און מיטגעפּילט די
גויט פּון אַרבעטער און אַרעמאַן, אָבער ער האָט קיין מאָל גישט געלערנט
קרעכצן וויפּיל לידער וועגן אַרעמקייט האָבן ביי רייזענען הומאָר אַפּילו! האָט
גישט דאָס באַרימטע "אַ געזינד זאַלבע אַכט" אַ פּיינעם און גוטן שמייכל
לעבן קרעכץ? פּאַר בעל־מחשבותן איז רייזען געווען צו פּיל דיכטער פּון
פּאַלקס־מענטש. ווי אַ האַלבער אַריסטאָקראַט, האָט בעל־מחשבות געזוכט
דעם העלד און ביי רייזענען האָט ער געפּונען דעם פּשוטן מענטש, און אַלס
נאַציאָנאַליסט האָט ער געזוכט אַ נאַציאָנאַלן סימבאָל און רייזענס יידן זענען
פּאַר אים געווען צו מענטשלעך. אויך ש. ניגער האָט רייזענען גישט באַנ־
מען, ווייל ער איז צו פּשוט און צו נאַטירלעך און צו אַפּן. ניגער מוז אַ
קוועטש טאָן מיטן פינגער, מוז קענען מאַכן אַ פּשטל און ביי רייזענען קען
מען גישט פּשטלען...

רייזען האָט מיר געזאָגט אַ מאָל: אַ דערציילונג מוז זיין אַ ליד, זי מוז
זינגען און אַ ליד מוז זיין אַ ביסל דערציילונג, זי דאַרף האָבן עפעס אַ פּאַ־
בולע. און דאָס איז ביי אים גישט קיין טעאָריע, נאָר פּראַקטיק. און דערפּאַר
בלייבט ער טאַקע דער טאַטע פּון די פּראַלעטאַרישע דיכטער, ווייל פּראַלע־
טאַרישע דיכטונג מיינט קודם־כל גישט קיין אַבסטראַקטע, נאָר קאַנקרעטע
דיכטונג.

רייזען, ווי יעדער גרויסער שאַפער, פילט זיין ווערט און זיין פלאץ. און כאַטש די קריטיק האָט אים ביי אונדז זייער שטיפּמוטעריש באַהאַנדלט, גייט ער נישט אַרום קיין ברוגזער און בייזער אויף דער וועלט, ווי אייניקע אַנ-דערע דיכטער, וואָס האָבן גערעכטע און נישט-גערעכטע — טענות צו די קריטיקער. ער גייט נישט אַרום קיין אַנגעבלאָזענער ווי אַן אינדיק און ער רעדט דווקא און שרייבט דווקא וועגן יעדן מיט ליבע. אין זיינע זכרונות — „עפּיזאָדן פֿון מיין לעבן“, „מלחמה-יאָרן“, זוכט ער אַרויס דאָס שענסטע און בעסטע ביי די אַלע מענטשן, וואָס ער האָט אויף זיין לעבנס-וועג באַגעגנט, און דערציילט ער שוין אַ מאָל אַן ערגערע זאך, גיט ער באַלד צו אַ „הגם“. מען וואַרפט אים דאָס אויף אַלס אַ כאַראַקטערלאַזיקייט, בעת פאַקטיש איז דאָס פאַרליבטקייט אין מענטשן און גוטסקייט. וויפל מאָל רייזען רעדט אין די זכרונות זיינע וועגן אַ פּרוי, זאָגט ער, אַז ער איז „שיעור נישט געווען פאַרליבט אין איר“ און ווידער וואַרפט מען דאָס אים אויף, אַז ס'איז כאַראַקט-טערלאַזיקייט און מען זעט נישט, אַז דאָס איז זיין, רייזענס כאַראַקטער — אַ פאַרליבטער כאַראַקטער.

איך האָב געקלערט וועגן דעם, וואָס רייזען איז נישט פאַרביטערט און בייז, כאַטש די קריטיק האָט אים באַעוולהט. איך האָב געוואַלט וויסן מיט וואָס עס דערקלערט זיך און איך האָב די סיבה געפונען: ער האָט באַזיגט די קריטיקער. וואָס פאַר אַ דיכטער זינגט מען נאָך אַזוי וויפל רייזענען? ווע-מען לייענט מען נאָך אַזוי פיל? וועמען האָט מען נאָך אַזוי אויפגענומען, ווי מען האָט אויפגענומען רייזענען?

צוויי מאָל האָב איך בייגעלעבט באַנקעטן אויף וועלכע רייזען איז געווען טאַסטמיסטער און איך האָב געקלערט, אַז ווען אונדזער לעבן וואַלט שוין געווען אַ שמחה, וואַלט רייזען געווען דער בעסטער טאַסטמיסטער. אַז מען מוז אָבער, קען ער צאַרענען אויך.

אברהם רייזען קלייבט זיך צו אונדז קיין אַרגענטינע גאַר אין גיכ, און פונקט ווי ער וועט אונדז ברענגען זיין ליבע, פונקט אַזוי וועלן מיר אים אנטקעגן טראָגן אונדזער ליבע.

צו זיין 50סטן יוביליי

דער באַליבטער יידישער פּאָלקס-דיכטער און הומאַריסט אברהם רייזען, איז געבוירן געוואָרן אין 1876סטן יאָר אין קיידאַנאָוו, מינסקער גובערניע. זיין פאַטער, קלמן רייזען, איז געווען אַ באַקאַנטער העברעישער שריפטשטע-לער אין דער השכלה-עפּאָכע און האָט שפּעטער אויך געשריבן יידיש.

אברהם רייזען האָט קינדווייז באַקומען אַ טראַדיציאָנעלע דערציאָנונג, ער האָט אָבער אויך געלערנט רוסיש, דייטש אַאָז'וו. און אין דער גאַר טיפּער יוגנט האָט ער זיך באַשעפּטיקט מיט לערער'י אין די קליינע ליטווישע שטעט-לעך. רייזען האָט דורכגעמאַכט אויך די רוסישע מיליטער-דינסט און איז אין משך פון 4 יאָר געווען אַ סאַלדאַט.

צום ערשטן מאַל האָבן זיך זיינע לידער געדרוקט אין פרעסע "יודישע ביבליאָטעק" און אין ספּעקטאַרס "הויז-פריינד". דאָס ערשטע ווערק זיינס, וואָס האָט גערופן די אויפּמערקזאַמקייט איז געווען זיין פּאָעמע "מיין צוריק-קער אַהיים", וואָס איז דערשינען אין "יוד". זיין ערשטער באַנד אונטערן נאָמען "צייט-לידער" איז דערשינען אין 1901טן יאָר אין פּאַרלאַג "פּראָגרעס". אין זעלבן יאָר איז דערשינען זיינער אַ באַנד "דערציילונגען און בילדער" און אַ בענדל העברעיִשע שריפטן "ספורים" (אין פּאַרלאַג "מוריה"). אין 1904טן יאָר האָט ער רעדאַקטירט אַ זאַמלבוך "יאָרבוך פּראָגרעס". אין זעלבן יאָר איז ער אַוועק קיין אויסלאַנד און האָט אין אָנפּאַנג 1905טן יאָר געגרינדעט אין קראַקע די וואַכנשריפט "דאָס אידישע וואָרט". דער דאָזיקער אַר-גאַן איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט פּראַקלאַמירט ייִדיש אַלס נאַציאָנאַלע שפּראַך און אַרויסגערופן אַ שאַרפע פּאַלעמיק אין די העברעיִשטישע און אַפילו "זשאַרגאַניסטישע" (אַזוי האָט מען דעמאַלט גערופן די ייִדישיסטן) קרייזן. ער האָט אין קראַקע אַרויסגעגעבן אויך אַ מאָנאַטשריפט "לעבן און קונסט". ער איז אויף אַ צייט אויך געפּאַרן קיין אַמעריקע אין 1909טן יאָר. אין זעלבן יאָר האָט זיך אברהם רייזען צוריקגעקערט קיין רוסלאַנד און אַרויסגעגעבן דאָס וואַכנשריפט "איראַפּעיִשע ליטעראַטור", וואָס האָט אַריינגעבראַכט אין ייִדיש איצרות פון דער איראַפּעיִשער ליטעראַטור.

סוף 1910טן יאָר האָט אברהם רייזען פּאַרלאַזט רוסלאַנד און איז אַוועק קיין אויסלאַנד און ער האָט געהאַט אַ ריי פּאַרלעזונגען אין פּאַריז, לאַנדאָן, ציריך אַ"אַנד. אין 1911טן יאָר איז ער צום צווייטן מאַל אַוועק קיין נאַרד-אַמעריקע, וווּ ער געפּינט זיך עדי-היום. ער האָט דאָרט רעדאַקטירט די זשור-נאַלן "דאָס נייע לאַנד" און "די ליטעראַרישע וועלט" און איז שטענדיקער מיטאַרבעטער אין "טאַג", וווּ ער דרוקט כּסדר זיינע האַרציקע לידער און שיינע דערציילונגען*.

אברהם רייזען געהערט צו די, אַזוי צו זאָגן, שטילע דיכטער און שריפט-

* די ביאָגראַפּישע דאַטעס זענען אַרויסגענומען פון זלמן רייזנס "לעקסיקאָן פון דער ייִדישער ליטעראַטור און פרעסע".

שטעלער. ער איז קיין מאָל נישט אַזוי אויפגעהויבן געוואָרן ווי מאָריס ראָ-
זענפעלד, ער איז אָבער קיין מאָל אַזוי נישט אַראָפּגעריסן געוואָרן ווי דער
לעצטער. ס'האָט קיינער קיין מאָל נישט געלייקנט, אַז רייעזן איז אַ האַרציקער
און טאַלאַנטירטער דיכטער. על פי רוב האָט ער באַזונגען די „גרויע ייִדישע
נויט“ פונעם קליינעם שטעטל, דעם „אַרעמען ברודער, וואָס האָט נישט קיין
היים און קיין בעט“, און אָפילו ווען ער האָט שוין באַזונגען דעם אַרבעטער,
האָט ער אים אויך באַגאַסן מיט טרערן (אין „העמעראל, העמעראל, קלאָפּ-
אָגנד... ער האָט אָבער אויך רעוואָלוציאָנערע לידער. זיין „אַך וואָס קלינגט
איר קירכן־גלאָקן“ און „הוליעט, הוליעט, ביזע ווינטן“ געהערן צו די פּאַפּוּ-
לערסטע לידער אויף דער ייִדישער אַרבעטער־גאַס. און אָפילו די לידער פון
אברהם רייעזן, וואָס באַזונגען ייִדישע טראַדיציע, ווי „דאָס ליד פון קלויזניק“,
„מאי קאָ משמע לך“, „אין סוכה“, „חנוכה־ליכט“ ווערן אויך געזונגען פון אַר-
בעטער, ווייל ס'איז אויף זיי אויסגעגאַסן אַ שטילער חן און באַהאַרצטקייט.
ס'איז פאַראַן אין זיי טרויער און בענקשאַפט, אָבער נישט קיין יאוש; און
דערפאַר טאַקע ווערט רייעזן פאַררעכנט אַלס דער טאַטע פון דער נייער
ייִדישער פּאַעזיע, וואָס ווערט איצט געשאַפן אין רוסלאַנד און וואָס איז דווקא
פול מיט פּרייד, ווייל רייעזן איז דער ערשטער ייִדישער לעבנס־שטייגער
דיכטער.

און אויב אויף די לידער רייעזנס איז אויסגעגאַסן טרויער, אָבער נישט
קיין יאוש, זענען זיינע דערציילונגען פול מיט חנוודיקן הומאָר, און כאַטש
די מענטשעלעך זיינע זענען קלייניקע מיט נישט גרויסע השגות און גאָר
שוואַכע כוחות — דער רצון איבערטרעפט ביי זיי תמיד די יכולת — ווייעט
פון זיי נישט מיט יאוש. נאָמבערגס צעבראַכענע פאַרשויען ברען אָפּ מיט
קעלט פון טויט, רייעזנס רופן אַרויס מיטגעפיל און האַפענונג. דער מחבר
גופא האָט זיינע „העלדן“ אַזוי ליב, אַז ער איז תמיד גרייט זיי עפעס צו לער-
נען און זיי אונטערצוואַגן.

עס קומט מיר אויפן זינען אַ שטעל ביי רייעזנען, איך געדענק שוין נישט
אין וואָס פאַר אַ סקיצע: עס קומט דאָרט פאַר ווי אַ ייִדישער סאַלדאַט שטייט
אויף דער וואַך אַלס „טשאַסאַוואַי“ אין אַ שרעקלעכער ווינטער־נאַכט. פון
וואָס זשע חלומט אַ ייִדישער סאַלדאַט אין אַזאַ נאַכט? ער חלומט, אויב שוין
יאָ זיין אַ סאַלדאַט, איז כאַטש אין אַ ייִדיש לאַנד... און רייעזן פאַרענדיקט:
„אַז ס'זאָל גאָר נישט זיין קיין מיליטער, דערצו האָט ער זיך נישט דער-
טראַכט“...

אַזוי זאָגט רייעזן כסדר אונטער זיינע העלדן געוויסע געדאַנקען.

אברהם רייזען — צו זיין 70סטן יוביליי

יונג געוואָרן זיבעציק יאָר דער ליבער אברהם רייזען...
עס גלייבט זיך כמעט נישט!

ער באַוועגט זיך נאָך אַזוי לייכט ווי אַ הירש... (כאַטש ער רופט זיך לייב אין זיינע אויטאָביאָגראַפישע דערציילונגען). ער האָט דינע פיס און ער לויפט אַזוי גיך, אַז ער פליט דאַכט זיך... איך האָב שוין אַ מאָל געשריבן וועגן איינעם אַ מענטשן, אַז ער האָט דינע פיס, האָט מיך אַ קאַלעגע געפרעגט פון וואָנען איך ווייס דאָס. דורך די הויזן — האָט ער געזאָגט — קען מען דאָס נישט זען. און ער איז דאָך גערעכט, און פון דעסטוועגן מערקט איר באַלד ווי איר קוקט אַן אברהם רייזען, אַז ער האָט אַ שמייכלענדיק פנים און דינע פיס און אַז שטענדיק לויפט ער ערגעץ מיט די דינע פיס גיך, אַזוי ווי אַ הירש קוקסט אויף אים און דו דערמאָנסט זיך אין דעם „ריץ כצב“.

ש. ניגער האָט צוריק מיט אַ סך יאָרן געהאַט אַן אַרטיקל וועגן רייזען נען, וואָס האָט געהייסן „קנייטשן“ דער קריטיקער האָט דאָס דאָזיקע וואָרט געפונען אין רייזענס אַ ליד און ער האָט דערפון אַרויסגעדרונגען, אַז רייזענס ערשטע יוגנט איז אַוועק און אַז עס האָבן זיך באַוויזן קנייטשן אויף דעם דיכטערס שטערן, האָט דאָס רייזען קיין מאָל ניגערן נישט געקענט מוחל זיין. רייזען האָט פון דער נאַטור פיינט קנייטשן, ער האָט ליב צו זיין יונג און ער איז דאָס און ער בלייבט דאָס און ער וועט דאָס אַזוי זיין ביז הונדערט מיט צוואַנציק יאָר. ער היצט זיך עדי־היום ביי דיסקוסיעס, אַזוי ווי אַ יונגערמאַנטשיק, אַז איר וועט גיין אויף איסט־בראָדוויי און איר וועט זען אַ דאַרן, אויסגעשטרעקטן יידן מיט אַ שמייכלענדיק פנים, וואָס שטייט און דיסקוטירט און איילט זיך און היצט זיך און רעדט וועגן לידער, זאָלט איר וויסן, אַז דאָס איז אברהם רייזען. און אַז איר וועט אַזאַ אַ יידן הערן זיך היצן וועגן יידיש, זאָלט איר ווידער וויסן, אַז דאָס איז אברהם רייזען...

אַט ערשט־אַ האָב איך אים געזען צווישן די רעדאַקציעס פון „פאָר־ווערטס“ און „טאָג“ שטיין און דיסקוטירן מיט אַ יינגערן דיכטער. רייזען האָט געלויבט אַ ליד פון לאַפינען, וואָס איז דעם יינגערן דיכטער נישט גער־פעלן און דער יינגערער דיכטער האָט אים געזאָגט:

— מען טאָר נישט אַזוי, רייזען! מען טאָר נישט לויבן קיין שלעכטע לידער! איך האָב אייך נישט ליב, ווייל איר לויבט שלעכטע לידער.

און רייזען האָט זיך צעהיצט און ער איז געוואָרן איין שטיק פייער און ער האָט גענומען פלאַמען:

— איך האָב געלויבט נישט קיין גוט ליד? שוין פופציק יאָר, אַז איך

לויב נאָר די גוטע ייִדישע לידער... פונקט ווי אַ פרומער ייִד לויבט דעם רבונג־של־עולם און ער זינגט צו אים „אתה אחד ושמן אחד“, אַט פונקט אַזוי לויב איך און זינג צום גוטן ייִדישן ליד און איך זאָג צו יעדן גוטן ייִדישן דיכטער, אַז ער איז איינער...

און אַט ערשט נעכטן איז דאָס געווען, ביי חיים גרינבערג אין שטוב אין גיו־יאָרק, ווען בן־גוריון האָט געטשעפעט ייִדיש און רייזען איז אַלע מאָל אויפגעשפרונגען פון אָרט און ער האָט נישט געלאָזט. ער האָט אויסגעזען ווי דער אמתער ריטער, וואָס לאָזט נישט אַז אַ שפרענקעלע זאָל פאַלן אויף זיין געליבטער און ווי אַ געטרייער זון, וואָס לאָזט נישט באַליידיקן זיין מאַמע. רייזען איז דער אמתער ריטער און דער אמתער געטרייער זון פון דער גע־ליבטער און דער מאַמע ייִדיש!

וועגן רייזענען שרייבן אַן אַרטיקעלע איז עפעס אַזוי מאַדנע. עס איז שוין צייט אַנצושרייבן אַ בוך וועגן אים. אַ גאַנץ בוך אַנשרייבן וועגן אים און ווייזן ווי גרויס עס איז זיין אויפטו אויף דעם געביט פון ייִדישן ליד און פון דער ייִדישער דערציילונג. געווען ייִדישע שרייבער, וואָס זענען דורכ־אויס ייִדיש און געווען ייִדישע שרייבער וואָס זענען דורכויס אייראָפּעיש. רייזען איז ביידע. רייזען שטייט אין דער סאַמע מיט צווישן ביידע און ער האָט דאָס בעסטע פון־ביידע. ער האָט געוויזן ווי אַזוי מ'קען אַנאייגענען איי־ראָפּעישע פּאַרם און בלייבן אין אינהאַלט און אין קערן דורכויס אַ ייִד. און דאָס איז ערשט איין שטריך. דער סאַמע עיקר איז ביי רייזענען די לידער אַליין און די דערציילונגען אַליין. די לידער, וואָס זענען אַפט אַזוי דערציִי־לעריש און די דערציילונגען, וואָס זענען אַזוי אַפט דורכויס לידעריש. אין ביידע זשאַנערן איז רייזען יונג און אייביק. אַט זינגט ער וועגן אייביקער ליבע און אַט זינגט ער וועגן אייביקע ברידערלעכע געפילן.

אַט שרייבט רייזען:

און ווידער אַ ליבע אַ נייע —
די אַלטע פון האַרצן אַרויסגעריסן.
דאָך קומט אַלץ די אַלטע, די אַלטע
אַזוי ווי אַליין אַן דיין וויסן...

און ווידער אַ ליבע אַ נייע
און ברענט אויך אַזוי ווי אַ פייער,
דאָך יענע, די אַלטע, באַפּאַלט דיך
און לייכט פון דער ווייט אַזוי טייער.

און ווידער אַ ליבע אַ נייע,
אַ קושן, אַ צערטלען, אַ גלעטן...
דאָך וואָלסטו צו יענער אַנטלויפן
און גליק אויף דער קני ביי איר בעטן.

און אַט שרייבט ער:

אין קישן באַהאַלט איך מיין פנים,
איך נורע זיך טיף איין און ווין.
דער איינציקער פריינט אין מיין לעבן
איז מיר נאָר דאָס קישן אַליין.

געפליקט האָט די פעדערן אירע
מיין שוועסטער ביז שפעט אין דער נאַכט;
געפליקט מיט אַ האַרץ אַ צעפליקטן,
פון דחקות, פון הונגער פאַרשמאַכט.

אברלם רייזען האָט נישט ליב, וואָס מען רופט אים „פאַלקס־דיכטער“.
ער האַלט, אַז אַ פאַלקס־דיכטער איז געווען מ. מ. וואַרשאַווסקי און ער איז
אַ ראַפּינירטער דיכטער. און עס איז אמת. אָבער אַ פאַלקס־דיכטער מיינט
דאָך נישט נאָר איינער, וואָס שרייבט פאַלקסטימלעך, נאָר עס מיינט אויך איי-
נער, וואָס איז זייער פאַפּולער. און אין זין פון פאַפּולער זיין ביים פאַלק איז
רייזען אַן אמתער פאַלקס־דיכטער. מען וועט שווער געפינען אַ יידן וואָס
קען לייענען יידיש און וואָס קומט אַ מאַל אין קולטורעלע יידישע קרייזן,
אַז ער זאָל נישט קענען כאַטש עטלעכע לידער רייזענס. ווער קען נישט „הור-
ליעט, הוליעט“, „מאי קאָ משמע לן“ און „קירכין-גלאַקן“? אָבער צי איז דער
עכטער אויסדרוק רייזענס גראַד אין אַט די דערמאָנטע פאַפּולערסטע לידער
זיינע, וויס איך נישט. איך האָב דעם איינדרוק, אַז רייזען איז געקומען צו
זיין אויסדרוק נישט אין די עטלעכע דערמאָנטע לידער, נאָר אין די הונדער-
טער און הונדערטער לידער פון פאַרשידענעם כאַראַקטער. לידער, וואָס רופן
צו ליבע, צו הומאַניזם און צו געדאַנקען. פאַר מיר איז „אויפן וואַסער“ נישט
ווייניקער רייזעניש ווי „הוליעט, הוליעט“. אַט דאָס ליד איז כדאי צו צי-
טירן:

אויפן וואַסער גייען שיפן,
גייען שיפן היג, צוריק.
איך האָב נאָך אַלץ נישט באַגריפן,
וואָס איז פרייד און וואָס איז גליק.

אָפּהאַנדלונגען און רייזע־אינדרוקן

אין די וועלדער קען מען הערן
ביימער רוישן אין די נעכט.
איך קען נאָך אַלץ נישט באַקלערן,
וואָס איז גוט און וואָס איז שלעכט.

אין די טאָלן ווינטן יאָג,
יאָגן אום און ווערן שטיל.
איך קען אַלץ נאָך קיינעם זאָגן,
וואָס איז זוך, ווהיין איך ציל.

איך האָב שוין אַ מאָל געזאָגט, אַז כאַטש רייזען איז אַ ליטוואַק אַ מת־
נגד, איז ער בעצם אַ חסיד. ער איז פאַרגלייבט אין דעם רבין, וואָס הייסט
לעבן און דערציילט כסדר די ניסים און מופתים פון לעבן. און ער איז אויך
פאַרגלויבט אין דעם ייִדישן ליד און בכלל אין דעם ייִדישן וואָרט. ער זינגט
„צום לעבן“, אַז עס זאָל אים פירן אויף זיינע בונטע וועגן און ער פרעגט
נישט, צי גלייך, צי קרום, ער וויל אויף קיין ציל נישט פרעגן. זאָל אים דאָס
לעבן פאַרפירן און פאַררייען אין די געהיימטע ווינקלען, ער קוקט אויף
אַלץ אַן שרעק... און ער זאָגט:

פאַרשטעלט אַ באַרג אַ מאָל,
און קומט דערנאָך אַ טאָל,
איך זינג דיר אין דער נידער...

עס קומט אויס, אַז רייזען זינגט צום לעבן און צום ליד „לא אירא רע
כי אתה עמי“... איך האָב נישט מורא פאַר קיין שלעכטס, ווייל דו ביסט מיט
מיר...

***

...אַט ערשט נעכטן איז דאָס געווען. רייזען איז יונג געוואָרן פופציק יאָר
און מיר אַלע זענען אַלט געווען נאָך ייִנגער און מיר האָבן געפראַוועט זיין
יוביליי מיט אַ געוואַלדיקער שמחה. מיר האָבן געשאַפן די „רייזענאָדע“ און
מיר האָבן אַליין געשפילט און זיך געמאַכט פריילעך און נאַריש און מיר זע־
נען געווען פריילעך און קלוג... וואָס עס האָט זיך נישט אָפגעטאָן אין אַט די
צוואַנציק יאָר. די וועלט איז שיעור נישט געוואָרן אויס וועלט. פאַר אונדז
יידן איז זי טאַקע געוואָרן אויס וועלט...

ער קען זיך אָנהאַלטן ביים קלענסטן פעדעמל צו שפינען אַן אָיפהער

י ע ק ב ב א ט א ש א נ ס ק י

דעם אייביקן גלויבן. ער האט אמאל אין א ווינטער, ווען עס האט געהערשט גרויע קעלט, דערזען פלוצים א שטראל און די וועלט, די פאראומערטע האט אים אויסגעזען ווי א „באזומערטע“ און ער האט געזונגען:

האפענונג אן א ברעג
און אַנצאליקע
האט איין שטראל געבראכט...

אברהם רייזען איז אונדז יונג געווארן זיבעציק יאר און מיר וואלטן גע-
דארפט א טראכט טאן וועגן א פולער רייזען-אויסגאבע און מיר וואלטן גע-
דארפט פראווען רייזען-יום-טובים און טאן אלצדינג, אן רייזען זאל אונדז
אזוי בלייבן יונג ביז הונדערט און צוואנציק!

אונדזער גרויסער יום-טוב

(צום 100סטן יאר זינט מענדעלע מוכר ספרימס „דאָס קליינע מענטשעלע“)

די מאַראַלישע מלוכה

פון די אלע יום-טובים וואָס די ייִדישע ליטעראַטור האָט געהאַט אין משך פון פאַרשידענע יאָרן איז דער הייִנאַריקער יום-טוב דער גרעסטער. עס איז געוואָרן 100 יאָר זינט שלום יעקב ברוידע־אַבראַמאָוויטש איז געוואָרן מענ-דעלע מוכר ספרימס, האָט אָנגעהויבן שרייבן ייִדיש און ער האָט פאַרעפנטלעכט דאָס ערשטע ווערק זיינס אין אַט דער שפראַך — „דאָס קליינע מענטשעלע“. דאָס דאָזיקע מיינט, אַז די גאַנצע נייע ייִדישע ליטעראַטור איז געוואָרן אַ בת־מאה. און יעדער ווייסט אַז די נייע ייִדישע ליטעראַטור האָט אין משך פון איר הונדערט־יאַריקער עקסיסטענץ דערגרייכט מערער וויפל יעדע אַנדערע ליטעראַטור האָט דערגרייכט אין משך פון אַ יאָרהונדערט. זי האַלט איצטער דאַרטן וווּ עס האַלט די גאַנצע נייע איראַפּעישע און אַמעריקאַנישע ליטע־ראַטור, און די דאָזיקע ציילן דאָך שוין אַ סך יאָרהונדערטער. אונדזער לייִטעראַטור האָט דורכגעמאַכט אין איין יאָרהונדערט דאָס זעלביקע וואָס אַנדערע ליטעראַטורן האָבן דורכגעמאַכט אין משך פון דער גאַנצער נייער צייט, אָנהייבנדיק מיטן 17טן יאָרהונדערט.

אָודאי איז די דאָזיקע גרויסע שמחה אַ פאַרשטערטע. זייער אַ סך פון די שאַפער פון דער נייער ייִדישער ליטעראַטור זענען נישט פאַראַנען צווישן די לעבעדיקע און אַוועק זענען זיי נישט אויף אַ נאַטירלעכן אופן, נאָר די נאַציס האָבן זיי אומגעבראַכט. און די דאָזיקע וואָס זענען נישט אומגעבראַכט געוואָרן פון די נאַציס, זענען אומגעבראַכט געוואָרן אין ראַטנפאַרבאַנד פון דעם אַכזר סטאַלין. און אין איינעם מיט די שרייבער זענען אומגעבראַכט גע־וואָרן די מערהייט, די גרויסע מערהייט פון דער ייִדישער לייענערשאַפט. אַזוי אַרום אַז די ייִדישע ליטעראַטור האָט היינט צו טאָג אַ סך ווייניקער שאַפער ווי זי וואַלט געדאַרפט האָבן און גאָר אַ סך ווייניקער לייענער ווי זי האָט גע־האַט. עס איז אַ שמחה מיט זייער אַ סך טרויער און טאַקע מיט זייער אַ סך טויט. מען קען אָבער נישט לייקענען, אַז די ליטעראַטור גופא איז געבליבן

מיט איר פולער לעבעדיקער קראפט און מיט איר גרויסקייט, און ווי הארצ-רייסנדיק דער טרויער זאל נישט זיין, איז פארט גרויס די שמחה. אויף יידישע שמחות רעדט מען, א סך מאל רעדט מען זיך אראפ פון די הערצער. מיר וועלן א רייד טאן צו דער געלעגנהייט פון דער גרויסער שמחה אונדזערער וועגן דעם, אין וואס עס באשטייט די גרויסקייט פון דער יידישער ליטעראטור. און מיר וועלן באַלד זאָגן, אַז איר גרויסקייט איז נישט נאָר אַן עסטעטישע, נאָר אויך אַ מאַראַלישע; זי האָט דערגרייכט נישט נאָר אַ מאַק-סימאלע הייך אין דעם ליד, דער דערציילונג, דעם ראָמאַן און דער עסיי, נאָר זי איז געוואָרן די אַחריות-טרעגערין פאַר דעם נאַציאָנאַלן קיום אונדזערן. זי האָט אין משך פון צענדליקער יאָרן פאַרטראָטן די נאַציאָנאַלע טעריטאָ-ריעס אונדזערע, זי איז די במקום-טעריטאָריע אונדזערע און אין אַ געוויסער מאָס די מאַראַלישע מלוכה.

די אויפמוען פון מענדעלע מוכר ספרים

דער גרויסער יום-טוב הייבט זיך אָן מיט מענדעלען, ווייל ער איז דאָך געווען דער דאָזיקער וואָס האָט געגעבן אַ מעגלעכקייט אַז עס זאל געשאַפן ווערן אַ נייע יידישע ליטעראַטור. פאַר שלום יעקב אַבראַמאָוויטשן זענען געווען צוויי גאַנץ באַדייטנדיקע יידישע פּראָזע-שרייבער, וועלכע זענען דאָך נישט געוואָרן דער אָנהייב פון דער נייער יידישער ליטעראַטור. דאָס זענען געווען ישראל אַקסנפעלד (1787—1866) און איזיק מאיר דיק (1807—1893). אָפיציעל איז מענדעלע געבוירן געוואָרן אין יאָר 1836, מען ווייסט אָבער אַז ער איז געבוירן געוואָרן לערך אין 1829. יעדנפאַלס איז אַקסנפעלד געווען עלטער פון אים מיט אַריבער פּערציק יאָר און דיק מיט אַריבער 20. און עס איז ניכר, אַז מענדעלע איז געווען היפש באַאיינפלוסט פון די צוויי דערמאָנטע שרייבער. אין זיינע סאַציאַלע מאַטיוון איז ער באַאיינפלוסט פון אַקסנפעלדן און אין סאַטירע — פון דיקן. דאָך הייבט מען נישט אָן רעכענען מיט די דערמאָנטע, נאָר מיט מענדעלע מוכר ספרים. פאַר וואָס? צוויי מאָ-טיוון זענען פאַראַנען דערפאַר. איינער איז יעדן באַווסט. מענדעלע האָט גע-האַט די גרעסטע אַחריות פאַר דער יידישער שפּראַך. עס איז פאַראַנען אַ סך געזונטע פּאָלקסשפּראַך סיי ביי אַקסנפעלדן און סיי ביי דיקן, אָבער ביי קיין איינעם פון זיי איז נישט פאַראַנען קיין אויסגעהאַלטענע שפּראַך. ביי ביידן קומען אַריין אין דער מיט פון גלענצנדיקן פּאָלקס-אידיאַם דייטשמעריזמען און רוסיציזמען און סתם שפּראַכלעכע אומגעלומפּערטקייטן. ביי מענדעלען איז די שפּראַך אויסגעהאַלטן פון אָנהייב ביזן סוף, אַזוי ווי ביי אַ גרויסן זיב-

גער זענען די טענער פול פון אָנהייב ביזן סוף. שוין פּרץ האָט אָנגעוווּזן אַז מענדעלע האָט די שפּראַך „נישט גערמאַניזירט, נישט רוסיפיצירט, נישט אַפּילו אייראָפּעיזירט“. מיר וועלן צוגעבן, אַז ער האָט די שפּראַך געײדישט און עברייזירט. ווען ער האָט באַשלאָסן צו שרייבן ייִדיש, בעת ער איז שוין געווען אַ באַרימטער העברעיִשער שרייבער, האָט ער דאָס דאָזיקע געטאָן מיט דער פּולסטער אַחריות און ער האָט דורכגעקנעלט אַלץ וואָס איז געשריבן געוואָרן אין ייִדיש פאַר אים. האָט אים געפּעלט אַ וואָרט, האָט ער עס גע־קענט זוכן וואָכנלאַנג. ער האָט עס געזוכט אין אייגענעם זכרון, ביי די פּאַלקס־מאַסן און אין עבר־טייטש ספרים. עס ווערט דערציילט דער מערקווירדיקער פּאַל, אַז אַ פּרוי האָט געזען ווי מענדעלע מוכר ספרים איז געשטאַנען ביי דער ספרים־שאַפּע און געזוכט צווישן די עבר־טייטש ספרים און ער איז געווען פּאַרפּראַשעט און פּאַרשוויצט און די פּרוי האָט געפּרעגט:

— וואָס נישטערט דער ייִד אַזוי.

דערויף האָט מענדעלע געענטפּערט:

— איך נישטער שוין נישט.

ער האָט אייגנטלעך געזוכט דאָס וואָרט „נישטערן“, וואָס איז אים אַרויס פון זכרון.

אַזוי אייגנטלעך האָט מענדעלע מוכר ספרים געאַרבעט און ער האָט באַ־וווּזן דעם נס צו מאַכן פון זשאַרגאָן אַ קולטורעלע שפּראַך און אַ נאַטירלעכע. דאָס ייִדישע לשון איז זינט מענדעלען שטאַרק באַרייכערט געוואָרן. פּוילישע און אוקראַנישע ייִדישע שרייבער און גאַליציאַנער און אויך בעסאַראַבישע האָבן אַנטדעקט נייע און נייע אוצרות פון ייִדישן לשון, אָבער די ריכטיקע קוואַלן פון אונדזער לשון האָט געעפּנט מענדעלע. און אונדזער היינטיקע שפּראַך איז נישט אַוועק ווייט פון זיינער. מען לייענט זיין שפּראַך היינט צו טאָג גלייך ווי זי וואַלט געווען געשריבן היינט.

וועגן מענדעלעס אויפטוען פאַר דער ייִדישער שפּראַך ריידן אַלע, אָבער קיינער רעדט נישט וועגן דעם, אַז ער איז געווען דער ערשטער ייִדישער שרייבער, וואָס האָט גענומען אויף זיך די אַחריות פאַרן קיום פון ייִדישן פּאַלק. שוין אין זיין ערשטן ווערק, אין דערמאַנטן „דאָס קליינע מענטשעלע“, איז פאַראַן אַחריות פאַרן כלל. אַ ייִנגל וויל דערגיין דעם סוד פון דער עק־סיסטענץ פון דעם „קליינעם מענטשעלע“ אין אויג און ער דערלאַנגט אַ קלאַפּ זיין מאַמען אין נאַקן, אַז דאָס מענטשעלע זאָל אַרויספאַלן, אָבער מיר דער־וויסן זיך, אַז דאָס אמתדיקע קליינע מענטשעלע איז דער תקיף יצחק, וואָס לאַזט נישט אַז דאָס ייִדישע לעבן זאָל געדייען. ער האָט גלייך אַרויסגערופן

קעגן זיך דעם צארן פון די קליינע מענטשעלעך און ס'האט נישט געהאלטן ווייט דערפון, אז ער זאל אלס שטראף פאר באשרייבן די קליינע מענטשעלעך איינגעזעצט ווערן אין תפיסה און פארשיקט ווערן קיין סיביר. און דארף מען דערווייזן, אז "די קלייאטשע" איז א ווערק, וואס זארגט פארן קיום פון יידישן פאלק? דאס דאזיקע ווערק איז דאך א משל, אן אלעגאריע אנטקעגן דעם גאנצן יידישן פאלק, וואס איז פארוואנדלט געווארן אין א קלייאטשע און וואס מען וויל זי האלטן אלס אזעלכע לעולם ועד. דער דאזיקער העלד, וואס זארגט זיך וועגן דער קלייאטשע, ישראל'יק דער משוגענער, ווערט דאך איינגנטלעך משוגע פון דעם זארגן פאר דעם יידישן פאלק, און אלע פיר גרויסע ווערק מענדעלעס: "פישקע דער קרומער", "מסעות בנימין השלישי", "דאס ווינטש-פינגערל" און "שלמה ר' חיימס", האבן דאס גאנצע יידישע לעבן אין משך פון א גאנצן דור, אויב נישט מערער, און זיי האבן אחריות דערפאר.

אזוי ארום אז מענדעלעס אויפטו איז נישט נאר א שפראכלעכער און אן עסטעטישער, נאר אויך א מאראלישער. ער האט געשאפן דעם טאן פאר דער מאראלישקייט פון דער יידישער ליטעראטור און דער דאזיקער טאן האט איינגנטלעך געשאפן די גאנצע מוזיק פון דער יידישער ליטעראטור.

די אויפטונן פון י. ל. פריץ און שלום-עליכם

מיר וועלן זיך נישט קענען אפגעבן מיט אט די צוויי שרייבער אזוי פיל ווי מיטן "זיידן". דאס פלאץ דערלויבט נישט דאס צו באווייזן. צו שאפן א ריכטיק בילד פון 100 יאר נייע יידישע ליטעראטור, דארף מען אנשרייבן א בוך, א זאך וואס דער מחבר פון אט די שורות טוט עס און ער האפט זוכה צו זיין דאס צו פארענדיקן. מיר וועלן בליצארטיק דורכלויפן פרצן און שלום-עליכם. זיי האבן ביידע שפראכלעך געטראגן די זעלבע אחריות, וואס דער "זיידע". זיי האבן געבראכט אוצרות, אבער זיי האבן, ווי דער זיידע, אכטונג געגעבן אז יידיש זאל נישט זיין גערמאניזירט און נישט רוסיפיצירט, נאר עבריזירט. און זיי האבן ביידע געטראגן די אחריות פאר דעם יידישן פאלק און פאר זיין קיום.

וועגן פרצן דארף מען זיך קיין סך נישט מען צו דערווייזן, אז ער האט געטראגן די אחריות פאר דער עקסיסטענץ פון יידישן פאלק. ער האט אין פובליציסטישע ארטיקלען נישט איין מאל גערעדט וועגן דעם מיט קלארע דיבורים, באלד ווי ער איז געווארן אויס משכיל און ער האט אויפגעהערט ריידן וועגן דעם, אז יידיש איז א מיטל צו בילדן דאס פאלק. אבער אויך שלום-עליכם האט געטראגן די פולע אחריות פאר דעם גורל פון יידישן פאלק.

כאַטש אויבנאויפיק קען ער צו מאָל באַטראַכט ווערן ווי אַ פאַרוויילער, אַ מאַר־
שאַלעק און אַ לץ. זיינע הויפט־ווערק: „טביה דער מילכיקער“ און „מנחם־
מענדל“, דער פּאָזיטיוו און דער נעגאַטיוו פון דער ייִדישער נשמה און פון
דעם גאַנצן ייִדישן זיין, זענען ייִדישער פּאַלקס־גורל. שביה ווערט אָפּט פּאַ־
טעטיש, ער ווערט פּאַטעטיש ביז הימל־שרייענדיק, ווען זיינע אַ טאַכטער
ווערט פּאַרפירט און גייט אַוועק צום שמד. ער פּרעגט טאַקע דעמאָלט: „וואָס
איז ייִד און וואָס איז נישט־ייִד?“. אָבער ער בלייבט ייִד דורך און דורך, און
די גרעסטע טראַגעדיע פון זיין לעבן איז דאָס אַוועקגיין אין דער פּרעמד אַרײַן
פון זיין פלייש און בלוט. און מנחם־מענדל מיט זיינע פּוסטע חלומות וועגן
מיליאָנען וואָס זענען נישט געשטויגן, נישט געפּלויגן, זאָגט אָבער אָן אַז אָן
חלומות קען אַ מענטש און אַ פּאַלק נישט לעבן, און ווען עס פּאַרלירט די
אמתדיקע חלומות, דערנערט ער זיך מיט פּוסטע חלומות. און מען קען גע־
פּינען ביי שלום־עליכמען נאָך צענדליקער זאַכן, בראש מיט „מאָטל פּייסי
דעם חזנס“, אין וועלכן עס איז פּאַראַנען זאָרג פאַר דעם ייִדישן גורל, פאַר
דער גורל פון די ייִדן וואָס וואַנדערן פון אַלטע היימען אין נייע, און האָבן
גליטשיקן באַדן אונטער די פּיס.

ביי י. ל. פּרץ איז פּאַראַן מער באַוווסטיגיקער גורל פון ייִדישן פּאַלק ווי
ביי שלום־עליכמען. מענדעלע האָט געקנעלט אַלץ וואָס איז געשריבן געוואָרן
אין ייִדיש פאַר שפּראַכלעכער גאַנצקייט, פּרץ האָט געקנעלט די גאַנצע ייִדי־
שע ליטעראַטור פאַר אים אין לשון־קודש און אין אַראַמעיש, בכדי צו שאַפן
ייִדיש נאַציאָנאַלע גאַנצקייט. ער איז געווען אַ פּראַגרעסיווער מענטש, פּרץ,
ער האָט געוואָלט גיין פּאַרויס, אָבער נישט מיט ליידיקן און מיטן בלויון
היינט האָט ער געוואָלט גיין פּאַרויס, נאָר מיטן בעסטן פון דער גאַנצער פּאַר־
גאַנגענהייט. און ער האָט זיך אומגעקערט צו דעם מיטלעלטער און ער האָט
פון דאָרטן גענומען דאָס בעסטע, דאָס שענסטע און דאָס דערהויבנסטע אין
ייִדישן לעבן און דאָס געבראַכט צום מאַדערנעם ייִד. און דאָס זעלביקע האָט
ער געטאָן מיט דעם חסידיש פון די לעצטע 150 יאָר פאַר אים און ער האָט
פון ביידן געשאַפן זיינע צוויי מאָנומענטאַלע ווערק „פּאַלקסטימלעכע געשיכ־
טן“ און „חסידיש“. אין די דאָזיקע צוויי ווערק איז פּאַראַן דער מאַראַלישער
און אַפילו עסטעטישער תּוך פון דער גאַנצער ייִדישקייט.

דאָס דאָזיקע איז, טעלעגראַפיש גערעדט, דער עיקר פון די אויפטוען
פון י. ל. פּרץ און שלום־עליכם. צו די אויפטוען זייערע דאַרף אָבער פּאַר־
רעכנט ווערן אויך דער פּאַקט, וואָס זיי זענען נישט געבליבן אָן המשך. עס איז
געקומען נאָך זיי אַ גאַנצע ריי ייִדישע שרייבער, וואָס האָבן ווייטער געצויגן

דעם דאזיקן רויתן פאָדעם, וואָס מענדעלע האָט אָנגעהויבן ציען און וואָס זיי האָבן פאַרגאַלדנט. שוין אין דער מיט צייט צווישן מענדעלע, שלום-עליכם און פּרצן האָבן זיך באַוויון אַזעלכע שרייבער ווי יעקב דינעזאָן, וואָס האָט גע- זאָרגט פאַרן גורל פון ייִדישן קינד און איבערהויפט פון דעם יתום, און מרדכי ספּעקטאָר, וואָס האָט געוויון די אויפריכטיקייט און האַרציקייט פון ייִדישן האַרעפּאַשניק. איבערהויפט האָט באַוויון צו האָבן אַ סך המשך י. ל. פּרץ, וועמען עס האָט נאַכגעפּאָלגט, האַלב אַלס תּלמיד און האַלב אַלס ייִנגערער חבר דוד פינסקי, וועלכער האָט דער ערשטער געוויון קרובהשאַפט צווישן ייִדישקייט און צווישן עכטן סאַציאַליזם. פּרץ האָט געהאַט אַ גאַנצע ריי תּל- מידים, וואָס זענען געגאַנגען אין זיינע וועגן מאַראַליש, אָבער נישט עסטע- טיש, דאָס זענען: אברהם רייזען, שלום אַש און ה. ד. נאָמבערג. קיין איינער פון זיי איז נישט קיין פּרץ-נאַכמאַכער. אַז מען וועט שטאַרק זוכן, וועט מען געפינען, אַז אברהם רייזען האָט אַ סך מער קרובהשאַפט מיט שלום-עליכמען און מיט זיין הומאַר, ווי מיט פּרצן. ווי שלום-עליכם, האָט רייזען געשילדערט די קליינע מענטשעלעך, אָבער זיי זענען געגאַנגען ביי אים ווייטער אין זייערע השגות, ווי ביי שלום-עליכמען. נאָמבערג איז אויך נישט נאָענט פאַרמאַליס- טיש צו פּרצן, ער האָט נישט געשריבן קיין מעשהלעך ווי זיין גרויסער רבי, נאָר דערציילונגען. שלום אַש איז אוודאי געגאַנגען מיט אַן אייגענעם דרך סיי אין זיינע דערציילונגען און סיי אין זיינע ראַמאַנען און דראַמען. אָבער ביי אַלע דריי איז פאַראַן די נאַציאָנאַלע אַחריות וואָס איז פאַראַן ביי אַלע דריי אָבות פון דער ייִדישער ליטעראַטור. און אויב נאָמבערג איז אין די ערשטע יאָרן פון זיין שאַפן געווען בלוז אַ באַהעם און ער האָט געזען און געוויון אַ פּאַלן אין תּהום אַרײן, האָט ער אין די רייפּע יאָרן גענומען און אַנ- געשריבן אַ פּיעסע „די משפּחה“, אין וועלכער עס איז שוין נישט פאַראַן מער קיין באַהעמישקייט, נאָר אַחריות פאַר דעם נצח ישראל לאַ ישק... און וויי- טער פון אַט די דריי תּלמידים פּרצעס זענען געווען ז. י. אנכי, הילל צייטלין און א. ווייטער. יעדער פון זיי איז געגאַנגען אויף דעם וועג פון פּרצן, צוריק צום שורש און צום קוואַל. אנכי — צום קוואַל פון חסידיש, הילל צייטלין — צום שורש פון רעליגיעזן ייִדישן געדאַנק און געפיל, און א. ווייטער איז גע- קומען צו דער איבערציילונג, אַז אַ פּאַלק טאָר נישט אַוועקוואַנדערן פון זיך און ווערן זיך אַליין ווייט און פּרעמד, נאָר דאַרף אַלץ מער אומקערן זיך צו זיך און בויען דאָס אייגענע און אייביקע לעבן. אַט די פּליעאָדע שרייבער גע- הערן צו די אויפטוען פון י' ל' פּרץ און שלום-עליכם און זיי זענען זייער נאָ- טירלעכער נאַכקום.

דוד בערגעלסאָן, נפתר, "יונגע"...

מיר דערמאָנען נישט אַלע. מיר שרייבן נישט קיין געשיכטע 100 יאָר ייִדישע ליטעראַטור און אַפילו אַ געשיכטע נעמט אויך נישט אַריין אַלע. בלייבן בלויזן. און מיר קומען צו צו אַ רעוואָלוציע אין דער ייִדישער ליטע-ראַטור, וואָס אין אוקראַינע האָבן זי געשאַפן דוד בערגעלסאָן, נסתר און אין די פאַראייניקטע שטאַטן האָבן זי געשאַפן אַ גאַנצע ריי ייִדישע דיכטער און פּראָזע-שרייבער בראש מיט ראובן אייזלאַנד, משה-לייב האַלפּערין, זישע לאַנדוי, מאַני לייב, ה. לייזויק, י. אַפּאַטשעו, דוד איגנאַטאָוו, אייזיק ראַבאָי אא"וו. אָבער אַן אַנהייב פון דער דאָזיקער רעוואָלוציע איז שוין געשאַפן געוואָרן פון די דיכטער אברהם ליעסין און יהואש. די דאָזיקע רעוואָלוציע באַשטייט אין דעם, וואָס די ייִדישע ליטעראַטור, וואָס איז ביז די אַלע אויסגערעכנטע געשריבן געוואָרן אין אַן אידיאָמאַטישער שפּראַך, איז אי-בערגעגאַנגען צו אַ ליטעראַרישער שפּראַך. דערפאַר האָבן מיר אויסגע-לאַזט מאַריס ראָזנפעלד, וואָס איז אַ בן-דור פון ליעסניצען און יהואש, ווייל ער איז געבליבן ביי דער אידיאָמאַטישער שפּראַך, אַזוי ווי דאָס פּאַלק האָט זי גערעדט. און מיר האָבן אויך אויסגעלאַזט יעקב גאַרדין און לעאַן קאַברין — ביידע באַדייטנדיקע דראַמאַטורגן און דער לעצטער אויך אַ וויכטיקער פּראָזע-שרייבער, ווייל שפּראַכלעך האָבן זיי נישט באַוויזן קיין שום אויפטו און זיי זענען אין אַ גרויסער מאָס עפיגאַנען פון די פּריערדיקע שרייבער, הגם גאַרדין איז געווען דער פּראגאן און רעפּאַראַטאָר פון דעם ייִדישן טעאַטער. טעאַטראַליש איז ער געווען אַ פּראַגאַן, ליטעראַריש — אַן עפיגאַן. צו די דאָזיקע וואָס האָבן זיך באַפּרייט פון אידיאָמאַטישער שפּראַך און האָבן אַריינגעפירט אין אונדזער ליטעראַטור אַריין די ליטעראַרישע שפּראַך דאַרף צוגערעכנט ווערן פּרץ הירשביין, דער דראַמאַטורג, דער ראַמאַנען-שרייבער און דער רייזנדיקער.

דוד בערגלסאָן איז אין אַ גרויסער מאָס מער נאַכגייער פון שלום-עליכמען ווי פון פרצן, אויב מען קאָן ביי אים איבערהויפט נוצן דאָס וואָרט נאַכגייער. ער איז אין ייִדיש געווען אַן ערשט-גייער, אויב מען קאָן אַזוי זאָגן און פאַראַוסיגייער. ער האָט דעם ייִדישן אידיאָם טאַקע גענומען אַלס יסוד, אָבער ער האָט דאָס איבעריקע באַזייטיקט און עס איז געבליבן אַ קריסטאַל-לויטערע ייִדישע שפּראַך, וואָס האָט איר גלייכן אין די בעסטע ווערק פון דער פּראַנצויזישער, ענגלישער און רוסישער ליטעראַטור. בער-גלסאָנס שפּראַך פאַרמאָגט אַ זעלטענע מוזיק און אַ זעלטענע קאַנדענסירט-קייט. דערביי האָט זי דעם קאָליר פון פאַרנאַכט. נישט אומזיסט הייסט איינס

פון די בעסטע ווערק זיינס „אפגאנג“. עס איז פאראן אין דעם דער טרויער פון אן אפגעגאנגענעם לעבן און פון דער פארגאנגענער זון, מיט אים הייבט זיך אן א באמת נייע פראזע אין יידיש, וואס האט פארייניקט דאס יידישע לשון און זיין ליטעראטור מיט אלע לשונות און ליטעראטורן פון אייראפע, און דערביי איז פאראן דער אייגנארטיקער טרויער פון א יידיש לעבן וואס פארגייט. לעבן בערגלסאנען און כמעט אין דער זעלבער צייט האט זיך אין רוסלאנד באוויזן אין דער יידישער ליטעראטור אן אנדער שרייבער, וואס האט גענוצט נישט קיין אידיאמאטישע שפראך, נאר א ליטערארישע. דאס איז געווען דער דיכטער און פראזע־שרייבער נסתר (קאהאנאוויטש), וואס האט געשריבן גאנץ אנדערש ווי בערגלסאן. ער האט פאר זיין תוך גענומען נישט ווי בערגלסאן, דאס רעאלע לעבן, נאר ער האט גענומען דאס לעגענדרארע אין יידישן פאלקלאר און ער האט די פאלקלאריסטישע שפראך ראפ־נירט. ביידע האבן געמאכט די רעוואלוציע אין דער יידישער ליטעראטור מיט דעם וואס זיי האבן איר געגעבן א ליטערארישע שפראך, וועלכע מען קען נישט אין גאנצן פארשטיין אויב מען איז נישט א באלייענטער אין דער ליטעראטור בכלל און אין דער יידישער ליטעראטור בפרט. צו זיי איז צו־געקומען א דריטער. אפנים און עס מוז זיין א דרייבונד שטענדיק, ווי עס זאגט זיך: „חוט השלישי לא במהרה ינתק“ — א דרייענדיקער פאדעם ווערט נישט גיך צעריסן. דער דריטער איז געווען דער דיכטער דוד האפשטיין, וואס האט אין זיינע לידער דער ערשטער גענוצט ביי אונדז עקזאטישע אי־מאזשן און אין דער ליטערארישקייט פון דער שפראך איז ער אוועקגעגאנגן גען ווייטער פון יהואשן. אויב בערגלסאן האט געבראכט דעם טרויער פון אפגאנג און נסתר די האפענונג פון פאלק האט דוד האפשטיין געבראכט די שרעק פאר דער וואך און דער וואכעדיקייט אין דעם גרויסן רוסלאנד. זיינע א סטראפע האט זיך צעטראגן ממש מיט מורא איבער דער גאנצער יידישער וועלט. אלע האבן נאכגעזאגט האפשטיינס שורות:

אין ווינטער פארנאכטן אויף רוטישע פעלדער,
ווי קען מען זיין עלנדער, ווי קען מען זיין עלנדער ?

עס איז כאראקטעריסטיש, וואס אלע דריי זענען געפאלן קרבנות פון דעם סטאלין־רעזשים און זענען אומגעבראכט געווארן, מען ווייסט עד היום נישט פאר וואס און קיינער ווייסט נישט ווהיין זייער געביין איז אהינגעקומען. די רעוואלוציע פאר ליטערארישקייט און פאר פארם בכלל, וואס בער־גלסאן, נסתר, האפשטיין האבן דורכגעפירט אין רוסלאנד אן קיין שום דע־

קלאראציע, האט אַ גרופע יונגע דורכגעפירט אין צפון-אמעריקע מיט דע- קלאראציעס און מיט אַ קאמף שיער נישט אויף טויט און אויף לעבן. דאָס דאָזיקע איז געשען לערך אין יאָר 1908. אין דער דאָזיקער גרופע זענען אַריין ראובן אייזלאַנד, משה לייב האַלפערן, זישע לאַנדוי, דוד איגנאָטאָוו, מאַני לייב און נאָך אַנדערע. דער געלערנטסטער צווישן זיי איז געווען ראובן אייזלאַנד און ער האָט געשריבן די דעקלאַראַציעס פון דער דאָזיקער גרופע, וואָס האָט זיך גערופן „יונגע“ און ווען מען נעמט היינט לייענען די דע- קלאַראַציעס זייערע, זעט מען, אַז די יידישע ליטעראַטור איז סיי ווי געגאַנג- גען צו דעם, וואָס זיי האָבן פאַרגעלייגט, און זי האָט סיי ווי סיי אָנגעהויבן זיך נוצן מיט איראַפּעזישער פאַרם. דאָס איינציקע, צו וועלכן די יידישע לי- טעראַטור איז נישט צוגעשטאַנען און וואָס די „יונגע“ האָבן פאַרלאַנגט איז געווען „קונסט לשם קונסט“. צו דער דאָזיקער גרופע זענען שפעטער צוגע- שטאַנען י. אַפּאַטאַשו, ה. לייזיק, אייזיק ראַבאָי און אַנדערע. אָבער עס האָט לאַנג נישט געדויערט און עס איז געקומען צו אַ שפּאַלטונג צווישן זיי, טאַקע ווייל אייניקע האָבן פאַרלאַנגט, אַז ליטעראַטור בכלל און די יידישע ליטעראַ- טור בפרט זאָל נישט זיין בלויז עסטעטיש, נאָר אויך עטיש. די הויפט-אַנ- הענגער פון אַט דער ריכטונג זענען געווען אַפּאַטאַשו און לייזיק, אָבער בלאַ יודעים איז דאָס אויך געווען משה-לייב האַלפערן, וועלכער האָט קיין מאָל נישט געשאַפן בלויז „קונסט לשם קונסט“ און האָט געהאַט אויך סאָ- ציאַלע און נאַציאָנאַלע אידעען. אָבער דער אָנהויב איז געמאַכט געוואָרן און ווען אַפילו די דאָזיקע גרופע האָט זיך געשפּאַלטן אין צוויי ריכטונגען, איז דאָך איר רעוואָלוציע אַריין מיטן רעכטן פּוס אין דער שרייבערישער יידישער וועלט און די יידישע ליטעראַטור האָט אויפגעהערט צו זיין בלויז אַן אידי- אַמאַטישע און זי איז געוואָרן אויך אַ ראַפּינירט אַקאַדעמישע. און ווען עס האָבן זיך שפעטער באַוווּזן יידישע שרייבער, וואָס האָבן זיך צוריקגעקערט צו דער אידיאַמאַטיק, האָבן זיי דאָס געטאַן בכדי צו באַרייכערן זייער לשון, ווייל נאָך נישט אַלע קוואַלן פון יידיש זענען אויסגענוצט געוואָרן אין דער עפאַכע פון מענדעלע, פּרץ, שלום-עליכם, רייזען, אַש און נאָמבערג. דאָס דאָ- זיקע האָט געטאַן פּריער דער משל און קינדער-שרייבער אליעזר שטיינבאַרג אין בעסאַראַביע און דאָס דאָזיקע טוט אין אונדזער צייט דער פּראַזע- שרייבער יצחק באַשעוויס אין די פאַראייניקטע שטאַטן. די אַלע „יונגע“ האָבן פּונקט ווי די דערמאַנטע דריי אוקראַינישע שרייבער אַריינגעבראַכט אויך אַן אייגענע טעמאַטיק אין אונדזער ליטעראַטור און אויב אַלע אויסגערעכנטע האָבן זיך נישט פאַראייניקט אין גאַנצן מיט דעם געדאַנק, אַז ליטעראַטור דאַרף ביי אונדז טראַגן די אחריות פאַר קיום, האָבן זיי אָבער מיט דער צייט

אָנגענומען אויך דעם דאָזיקן געדאַנק און מען קען אַזאַ אחריות געפינען אויך ביי מאַני לייבן וואָס איז דער מוזיקאַלישסטער פון אַלע ייִדישע דיכטער און אויך ביים ראַמאַנען־שרייבער דוד איגנאַטאָוו. וועגן דעם אַז די דאָזיקע אחריות איז פאַראַן אויך ביי לייוויקן און אַפאַטאַשון איז דאָך נישטאַ וואָס צו ריידן. לייוויק האָט געהאַט אַ קליינע תקופה ווען ער האָט געזונגען „ווי עס זינגט דער פּויגל אין וואַלד“ און באַלד נאָך דעם האָט ער זיך אַליין גע־שטראָפּט אַז ער האָט „פאַרדעקט בלוט מיט שניי“ און זיין גאַנצע שאַפּונג איז געוואָרן זאָרג פאַר דעם גורל פון דעם ייִדישן פּאָלק. און אין די מערסטע פון אַפאַטאַשוס דערציילונגען און ראַמאַנען איז אויך פאַראַן זאָרג פאַרן גורל פון ייִדישן פּאָלק. ער האָט אָנגעהויבן מיט ראַמאַנען פון אונדזער צייט און פון פריער מיט אַ דור און ער איז צוגעקומען ביז צו ב־רכוכבא אין רבי עקיבאס צייט און ער האָט געוואַלט דערגיין צום שורש פון דעם סוד פון דעם ייִדישן נישט אויפהערן...

ווען מיר זאָלן וועלן זוכן דעם תמצית, דעם סאַמע קאַנדענסירטן תמצית פון דער פּאָעזיע פון די „יונגע“, וועלן מיר געפינען די היפּערמוזיק־קאַלישקייט אין דריי סטראָפּן פון מאַני לייב און אין צוויי תכלית־סטראָפּן פון לייוויק, מיר וועלן די דאָזיקע ביידע ציטירן. מאַני לייב זינגט:

טויבן — שטילע, בלויע אָונטשטונדן
שפּרייט פאַר מיר מיין אָונט טרוים צעשפּרייטער —
איצטער... ברענען רויטער, רויטער
מיינע רויטע רויזן, מיינע ווונדן —
איצטער שטאַרבט אין גאַסן דער געפילדער,
טריט און ווערטער הילכן שטילער, וויכער,
אויגן, בענקנדיק נאָך אויגן קוקן בלייכער,
הענט אין הענט געדריקטע ריידן עפעס מילדער.
איצטער ווערט מיין בענקשאַפּט גאַלד געצונדן,
הייטער איז מיין בלוט, מיין אויג ווערט ברייטער,
איצטער, איצטער ברענען רויטער, רויטער
מיינע רויטע רויזן, מיינע ווונדן.

און אַט זענען לייוויקס תכליתדיקע שורות:

אַ תושב אויף דער וועלט איז יעדער, יעדער,
אויף וועלכן לאַנד ער זאָל נישט שטעלן זיין פּוס,
אַבער פילן אין פּוס אויך לייכטקייט פון אַ פעדער,

אויך לייכטקייט פון אַ גר, דאָס איז שוין זכות.
און אַט די זכיה וועל איך נישט פאַרראַטן,
כאַטש עס פאַרראַטן זי אַלע אַרום,
אַלע כאַפן זיך צום וועג צום גלאַטן
און דעם, וואָס גייט ביים זייט באַטראַכט מען קרום.

איך מיינ אַז עס איז נישט נייטיק צו דערקלערן דעם זין פון לייזיקס
שורות וואָס איז זייער אַ קלאַרער און איז אַ ייִדיש נאַציאָנאַלער פראַגראַם
פאַר אַלע ייִדן אין דער וועלט, וואָס ווילן בלייבן ייִדן. זיי דאַרפן גיין ביים
זייט. די שיינקייט פון מאַני לייבס שורות איז אָבער נישט נייטיק צו דער-
קלערן, אָדער עס וועט נישט העלפן. אַנווייזן וועלן מיר דאָך, אַז רויזן אַליין
זענען באַנאַל און ווונדן אַליין זענען אַנטי־עסטעטיש, אָבער ווען רויטע רויזן
ווערן רויטע ווונדן און רויטע ווונדן ווערן רויטע רויזן, פאַרייניקט זיך דעם
מענטשנס לייזן מיט זיין בענקשאַפט נאָך שיינקייט.

יעדנפאַלס איז קלאַר אַז בערגלאַסאָן, נסתר און האַפּשטיין אין רוסלאַנד
און די גאַנצע גרופע ״יונגע״ אין די פאַרייניקטע שטאַטן האָבן געמאַכט אַ
פאַרמאַליסטישע רעוואָלוציע אין דער ייִדישער ליטעראַטור און זי מוז
געווען מיט דעם בעסטן און שענסטן וואָס די אייראָפּעיִשע ליטעראַטור פאַר-
מאַגט אין פאַרם און זיי האָבן זי דאָך נישט אָפּגעריסן פון דעם שורש.
די ייִדישע ליטעראַטור איז געבליבן פאַרבונדן מיטן ייִדישן גורל. און ווען
עס זענען דערנאָך געקומען גייע ייִדישע שרייבער אין פּוילן, ליטע, לעט-
לאַנד, בעסאַראַביע און ארץ ישראל, האָבן זיי זיך שוין נישט געהאַלטן ביי
די פּאַלעס פון די אבות פון דער ייִדישער ליטעראַטור און זייערע קינדער און
שוין נישט גענוצט קיין אידיאָמאַטישע שפראַך נאָר אַ ליטעראַריש לשון. אַזוי
איז אין צפון־אַמעריקע צוגעקומען אַ באַדייטנדיקער דיכטער, וואָס שטאַמט
פון בעסאַראַביע, ביי וועלכן עס האָט זיך פאַראייניקט ייִדישער תוך פון אַלע
זיינע דריי היימען — בעסאַראַביע, ארץ־ישראל און צפון־אַמעריקע — מיט
אַלזעלעכער פאַרם און ער האָט שוין געהאַט מוט צו וועלן שאַפן אַן
אייגנאַרטיקע ייִדישע פאַרם. זיין נאָמען איז אפרים אויערבאָך. און אין פּוילן
איז אויפגעשטאַנען אַ צאָלרייכער דור פון דיכטער און פראָזע־שרייבער,
וואָס האָט זיך באַפרייט פון דער אידיאָמאַטישקייט און גענוצט דורכויס לי-
טעראַרישן לשון. מיר וועלן דערמאָנען בלויז געציילטע: יצחק קאַצענעלסאָן,
דער העברעיִשער, ייִדישער דיכטער, וועלכער איז פאַרבליבן אין דער איי-
ביקייט ווי דער קדוש פון אונדזער ליטעראַטור אין ביידע שפראַכן, דער קדוש
ישראל שטערן, משה בראַדערוואַן, וואָס איז פאַרייניקט געוואָרן אין סטאַ-

לינס רוסלאנד און איז אוועק פון לעבן ביים צוריקקומען קיין פוילן, ז. סעגא-לאוויטש, וואָס האָט אויך געליטן פיין און האָט זיך געראַטעוועט קיין ארץ-ישראל און קיין צפון־אַמעריקע, מלך ראַוויטש, דער פּילאָסאָפּישער און עקס־פּרעסיאַניסטישער דיכטער, וואָס לעבט היינט אין קאַנאַדע, י. י. זינגער, וואָס איז אוועק אין די פּאַרייניקטע שטאַטן און ער איז יונג אוועקגענומען גע-וואָרן פון לעבן, דער דיכטער אהרן צייטלין, וואָס האָט זיך אויך געראַטעוועט קיין צפון־אַמעריקע. אָט די אַלע האָבן גענוצט פּאַרם ליטעראַרישע דורכאויס און זיי האָבן דערביי זיך געהאַלטן ביי דער גורלדיקייט פון דעם ייִדישן פּאָלק. מיר וועלן דאָ אויך דערמאָנען אַלער קאַצינע, אַ דיכטער, אַ דראַמאַ-טורג און אַ פּראָזע־שרייבער, וואָס האָט געוואָלט זיין אַנדערש און האָט אין דער פּאַרם נאָכגעמאַכט דעם צייט־גייסט, אָבער אין תּוך איז ער געבליבן אַ שטאַלצער ייִד. דער איינציקער פון אָט די שרייבער, וואָס האָט געהאַלטן, אַז אַ ליטעראַט דאַרף נישט האָבן קיין אידעען און אַז ער דאַרף זיין בלויז „פּאַרוויילער“, איז געווען י. י. זינגער, אָבער אויך ער האָט אין זיינע ראַ-מאַנען פּאַקטיש אַ היפש ביסל זאָרג פאַר דעם גורל פון ייִדישן פּאָלק. קיינער וועט נישט זאָגן אַז אין זיין „ברידער אשכנזי“ און „משפּחה קאַרנאָוסקי“ איז נישטאָ קיין זאָרג פאַר דעם גורל פונם ייִדישן פּאָלק.

דער דור, וואָס איז אין רוסלאַנד געקומען באַלד נאָך בערגלאַסאָן, נסתר און האַפּטשיין און בראַש פון וועלכע עס זענען געווען די דיכטער ש. האַלקין, פּרץ מאַרקיש, איזי כאַריק און איציק פעפּער זענען אוודאי געוואָרן שרייבער אין אייראָפּעישן נוסח און באַזונדערס באַאיינפלוסטע פון דער רוסישער לי-טעראַטור. זיי זענען געצווונגען געווען נישט צו האָבן אין זייער תּוך די זאָרג פאַרן גורל פון ייִדישן פּאָלק און זיי האָבן געמוזט שטעלן אין צענטער פון דער וועלט דעם גורל פון דער רוסלענדישער רעוואָלוציע, אָבער זיי זענען געווען ענג פאַרבונדן מיטן ייִדישן פּאָלק און דאָ און דאָרט האָט זיך דאָס ביי זיי אַרויסגערוקט און מען האָט צווישן די שורות געקאַנט ביי זיי אַרויסהערן זאָרג פאַרן ייִדישן קיום. ש. האַלקין האָט געזונגען נאָך אין זיין סאַמע אָנהייב:

„אַ ייִד מיט אַ ייִדן —

און עפעס געשען איז און עפעס פאַרשידן...“

אין דער עפאַכע פון צווייטן וועלט־קריג, ווען דער נאַציאָנאַליזם איז אין ראַטנפאַרבאַנד דערלויבט געוואָרן ווי אַן אַנטיטעזע, האָט אַפילו אַזאַ היפּער-קאַמוניסטישער דיכטער ווי איציק פעפּער געזונגען „איך בין אַ ייִד“. צו דערווייזן אַז פּרץ מאַרקיש איז געווען ייִדיש־נאַציאָנאַל איז נישט נייטיק.

מען קען דאָס דערווייזן מיט טויזנטער שורות. צו אָט די אויסגערעכנטע שריי־
בער און אַ סך נישט אויסגערעכנטע זענען צוגעקומען די שוין דערמאָנטע
שרייבער בערגלסאָן, נסתר און האַפּשטיין, ווי אויך דער ייִדישער דיכטער
פון ליטע משה קולבאַק, וואָס איז בלי שום ספק איינער פון די דריי־פּיך־
גרעסטע ייִדישע דיכטער. איזי כאַריק און משה קולבאַק זענען אומגעבראַכט
געוואָרן פּריער, ווי אַן אַנזאָג אויף דעם אומגליק וואָס האָט געדאַרפט קומען.
און די אַנדערע זענען אומגעבראַכט געוואָרן נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה,
ווען די אכזריות פון דעם סטאַלין־רעזשים האָט דערגרייכט צום שפיץ, און
זיי דאַרפן אַלע באַטראַכט ווערן ווי ייִדישע קדושים ווייל זיי זענען אומגע־
בראַכט געוואָרן מחמת זיי זענען געווען ייִדיש־נאַציאָנאַל און זיי האָבן נישט
איבערגעריסן די פּעדעס מיטן גאַלדענעם פּאַדעם פון דער גאַנצער ייִדישער
ליטעראַטור.

אין אַנדערע ישובים זענען אויך צוגעקומען שרייבער, וואָס האָבן אי־
בערגעריסן מיט דער אידיאָמאַטיק, אין ישראל — דער דיכטער י. פּאַפּיערני־
קאָוו, אין רומעניע, בוקאווינע און בעסאַראַביע — דער דיכטער יעקב שטיינ־
בערג, דער דיכטער און פּראָזע־שרייבער משה אַלטמאַן און דער גאָר באַ־
רימט־געוואָרענער דיכטער איציק מאַנגער.

נייע ריכטונגען אין דער ייִדישער ליטעראַטור און חורבן־ליטעראַטור

מיט קיין צופיל שולעס צייכנט זיך די ייִדישע ליטעראַטור נישט אויס.
ס'פּעלן נישט צווישן ייִדישע שרייבער קיין אימאַזשיניסטן, קיין פּוטוריסטן,
אימפרעסיאָניסטן און עקספרעסיאָניסטן. אַפילו דאָדאָניסטן זענען אויך געווען,
אַבער זיי האָבן זיך קיין מאל נישט אַרגאַניזירט אין קיין גרופּע. יעדער איז
זיך געגאַנגען אין זיין וועג אַליין. דאָך זענען די "יונגע" נישט געבליבן די
אינציקע ריכטונג אין דער ייִדישער ליטעראַטור. נאָך דעם ווי די "יונגע"
האָבן אָפּגעטאָן זייערס און אַריינגעפירט די ליטעראַרישע רעוואָלוציע, זענען
זיי געוואָרן אויס יונג, אַרויסגעגעבן עטלעכע זאַמל־ביכער צוזאַמען און דער־
נאָך איז זיך יעדער געגאַנגען זיין אייגענעם וועג. און עס איז אין ניו יאָרק
אויפגעקומען אַ גרופּע "אינטראַספּעקטיוויסטן", וואָס זענען געווען אונטערן
איינפלוס פון אַ געוויסער ריכטונג אין די פאַרייניקטע שטאַטן און אין ענג־
לאַנד און זיי האָבן זיך באַלד געגעבן אַ ייִדישן נאָמען, זיי האָבן זיך גערופן
"אינזיכיסטן" און זייער זשורנאַל האָבן זיי אַ נאָמען געגעבן "אין זיך". זיי זע־
נען אין זין פון פאַרם אויך געווען אַנדערש ווי די "יונגע", זיי האָבן פאַר־
לאַנגט אַ מער מאַדערניסטישע פאַרם. בעיקר האָבן זיי זיך אָפּגעטיילט פון די

„יונגע“ מיט דעם, וואָס זיי האָבן פאַרלאַנגט, אָז די קונסט זאָל נישט זיין לשם קונסט, נאָר זי זאָל האָבן אַן אידיע. זיי האָבן זיך געהאַלטן סיי ביי דער סאָציאַלער אידיע און סיי ביי דער ייִדיש־נאַציאָנאַלער אידיע. ווי יעדע נייע ריכטונג האָבן זיי אַרויסגערופֿן אַ ווידערשטאַנד קעגן זיך און אַ גאַנץ היפשע קעגנערשאַפט. זיי זענען געווען גענוג סאָציאַל אַז זיי זאָלן קענען גיין האַנט ביי האַנט מיט די קאָמוניסטן, וועלכע האָבן אָנגעהויבן קריגן אַ גרויסן איינ־פלוס אויף דער ייִדישער גאַס אין די פּאַר. שטאַטן, אָבער זיי זענען פאַר די קאָמוניסטן געווען צופיל נאַציאָנאַלע יידן און אין איינעם מיט אַ געוויסער חברשאַפט איז געקומען אויך צו אַ מחלוקת צווישן זיי און די קאָמוניסטן, וועלכע איז באַנייט און איבערגעריסן געוואָרן בסירוּגין, אַט זענען זיי געווען חבר און אַט זענען זיי געווען ברוגה. פון דער דאָזיקער גרופע זענען באַזונדער דער געבליבן אין דער ייִדישער פּאָעזיע די דיכטער יעקב גלאַטשטיין, אהרן גלאַנץ־לעיעלעס, אליעזר בלום (ב. אַלקוויט) — דער לעצטער איז אין זיינע לעצטע יאָרן געווען מער דערציילער ווי דיכטער. א. גלאַנץ־לעיעלעס איז דער באַשאַפער פון פּאַרם אין קלאַסישן סטיל. ער שרייבט אין פּערוזן גע־שלאַסענע, מיט פעסטע גראַמען און די אימאַזשן זענען ביי אים מאַדערניסטיש. זי איז אַנערקענט ווי אַ גרויסע פּאַרם־דערגרייכונג אין ייִדיש, וואָס האָט דערפירט דעם ייִדישן פּערוז צו דער מאַקסימאַלסטער שלימות. יעקב גלאַט־שטיין איז געווען דער „לאַנפּאַן טעריבל“ פון דער דאָזיקער גרופע. דער טעמ־פּעראַמענטפולער און שטורמישער באַזינגער פון יידן און ייִדיש און אַ דיכ־טער מיט אייגענע אימאַזשן און פּאַנטאַסטישן פּאַרנעם.

ביי דער זייט פון אַט דער ריכטונג, צווישן די „יונגע“ און די „אינזי־כיסטן“ זענען אין ניו יאָרק צוגעקומען נאָך דיכטערס. מיר וועלן דערמאָנען ז. וויינפער, וואָס איז די לעצטע צוואַנציק יאָר פון זיין לעבן געווען אַ קאָ־מוניסט, וואָס האָט פּאַרמאַגט אַ זעלטענע לייכטקייט פון פּערוז; און מיר וועלן דערמאָנען י. י. סיגאַל פון קאַנאַדע, וואָס איז דער אויסגעשפּראַכנסטער באַ־זינגער פון חסידיש און פון ייִדישן לשון און וועלכער האָט זיך דערוואָרבן אַ הויכן פּלאַץ אין דער ייִדישער פּאָעזיע. עס האָבן זיך באַוווּזן דיכטער און פּראָזע־שרייבער אין דרום אַפריקע, אַרגענטינע, וואָס זענען געווען באַאיינ־פלוסט סיי פון די „יונגע“, סיי פון די „אינזיכיסטן“ און סיי פון די סאָווע־טישע ייִדישע שרייבער.

אין די דרייסיקער יאָרן האָט זיך באַוווּזן אין ווילנע אַ גרופע שרייבער און דיכטער וואָס האָבן זיך אַ נאָמען געגעבן „יונג ווילנע“ און וואָס זענען נישט געווען געבונדן אין קיין איין אויסגעשפּראַכענער פּאַרמאַליסטישער

ריכטונג, אָבער זיי זענען געווען אידעניש נאָענט איינער צום אַנדערן. זיי זענען אַלע געווען אַזוי צי אַנדערש לינק געשטימט. ווער עס האָט געזאָגט אָן ער איז נאַציאָנאַל קאָמוניסטיש און ווער עס האָט געזאָגט אָן ער איז סתם קאָמוניסטיש. און עס איז געווען פאַרשטענדלעך. ווילנע האָט דעמאָלט אויס־געזען ווי עק־וועלט און ווייטער האָט מען שוין נישט געקענט גיין. די גרענעץ מיט ראַטנפאַרבאַנד איז געווען געשלאָסן און זי האָט גערייצט. יונגע מענטשן האָבן געגלייבט אָן דאָרטן וועלן זיי לייזן אַלע זייערע סאַציאַלע, נאַציאָנאַלע, עקאָנאָמישע, גייסטיקע און אינדיווידועלע פּראָבלעמען. פון דער גרופּע האָבן זיך אַרויסגערוקט איבערהויפט צוויי גרויסע דיכטער, וואָס האָבן געקראָגן וועלט־נעמען. דאָס זענען: חיים גראַדע און אברהם סוצקעווער. צוויי אויסער־געוויינלעך פאַרשיידענע דיכטער, סיי אין זייער אויסערלעכקייט און סיי אין זייער תּוך. גראַדע — אַ פעסטער, אַ דיקלעכער, אַ שווער־באַוועגלעכער, אַזוי ווי אַ ספינקס, סוצקעווער — אַן עלעגאַנטער, אַ הויכער, אַ לייכט־באַוועגלעכער, ווי אַ בעריאַזע. גראַדע שטאַמט פון דער מוסר ישיבה, סוצקעווער פון די מנחם־מענדל שיכטן. אין דער פּאָעזיע איז גראַדע אַ שווערער, אַן אַריינגע־וואַקסענער אין ייִדישקייט און סוצקעווער — אַ לייכטער און אַרויסגעוואַקסענער פון דער וועלטלעכקייט. גראַדע האָט די לעצטע יאָרן גענומען שרייבן פּראָזע אויך און האָט אָנגעשריבן אַ ריי ראַמאַנען וואָס זענען אַ פּראָבלעם, סוצקעווער שרייבט נאָר פּאָעזיע און אַפילו ווען ער האָט געפרוווט שרייבן פּראָזע, איז דאָס אויך געבליבן לויטער און זינגעדיקע פּאָעזיע. ביידע דיכטער זענען געווען בעת דער מלחמה אין ראַטנפאַרבאַנד און זענען דערנאָך אַוועק דורך פּוילן צו דער וועלט און גראַדע לעבט היינט אין צפון אַמעריקע און סוצקעווער אין ישראל. זיי האָבן דורכגעמאַכט פּאָליטישע טראַנספּאָרמאַציעס און היינט זענען זיי אַפּאָליטישע ייִדישע דיכטערס. מיר וועלן דערמאָנען שמערקע קאַטשער־גינסקי ע"ה, וואָס איז געווען מער אַ ליד־שרייבער ווי אַ דיכטער און האָט אויך געפרוווט שרייבן פּראָזע און ער איז געווען דער אַרגאַניזאַטאָר פון אַט דער גרופּע און טאַקע זייער נשמה. ער איז נאָך דער מלחמה אַוועק דורך פּאַריז קיין אַרגענטינע, וווּ ער איז אומגעקומען פון אַן עראָפּלאַן־אַקצידענט. דיכטער פון פּאַרנעם זענען אין אַט דער גרופּע געווען נאָך צוויי: לייזער וואָלף, וואָס איז אומגעקומען אין סיביר און א. וואַגלער, וואָס געפינט זיך אין פּאַריז. אַ גאַנץ אינטערעסאַנטער פּאַבליסט פון אַט דער גרופּע איז פּרץ מיראַנסקי, וואָס געפינט זיך אין מאַנטרעאַל, קאַנאַדע. דער דיכטער און זשורנאַליסט שמשון קאהאַן איז אומגעקומען, וועגן בענציע מיכ־טאַם, משה לעווין זענען קיין ידיעות נישט פאַראַן. עס איז געווען אַן אייגנ־

ארטיקע גרופע פון זייער טאלאנטירטע מענטשן, פאראייניקטע נאָר אין איי-
דעישן תוך, אָבער נישט אין אופן פון שרייבן; זיי וואָלטן אַלע געקענט שפילן
אַ וויכטיקע ראָל אין דער ייִדישער ליטעראַטור, אָבער אַ סך זענען אומגעקו-
מען און זייער לעבן-געזאנג איז איבערגעריסן געוואָרן און די געבליבענע האָבן
קוים סימנים פון זייער יונג-ווילנער אָפּשטאַם. מען האָט געקענט מיינען, אַז
דאָס איז שוין די לעצטע גרופע ייִדישע שרייבער, וואָס האָט זיך געשאַפּן. עס
איז אָבער צום גליק צוגעקומען שפעטער מיט אַ סך יאָרן, נאָכן סוף פון דער
צווייטער וועלט-מלחמה און נאָך דער גרינדונג פון מדינת-ישראל אַ גרופע, וואָס
רופט זיך „יונג-ישראל“. זי באַשטייט פון יונגע שרייבער וואָס לעבן אין ישראל
און צווישן זיי אַ גאַנצע ריי זייער טאלאנטירטע און צוזאַגנדיקע דיכטער און
דערציילער, אָבער אַזוי ווייט גייען מיר נישט אין אונדזער אַרבעט. און מיר
באַנוגענען זיך מיט דעם דערמאָנען, אַז עס איז געשאַפּן געוואָרן אַ גרופע
„יונג ישראל“ אין אַ קיבוץ פון דער ייִדישער מדינה.

וואָס עס דאַרף מער דערמאָנט ווערן איז דער ביטערער גורל וואָס
האָט געטראָפּן דער ייִדישער ליטעראַטור: זי האָט געדאַרפט אויף אַ משך פון
יאָרן און טאַקע צענדליקער יאָרן פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ חורבן-ליטעראַטור.
זי האָט געדאַרפט באַוויינען און באַקלאַנגן דעם חורבן פון ייִדישן פּאָלק, אַ
דריטל אין צאָל און אַ העלפּט אין גייסט פון ייִדישן פּאָלק איז אומגעקומען
און זייער אַ סך ייִדישע שרייבער האָבן אויפּגעהערט שרייבן, ווייל ס'איז פון זיי
אָוועק, איבער דעם חורבן, דער שאַפּונגס-גייסט און אַנדערע האָבן געשריבן
די גאַנצע צייט נאָר וועגן חורבן און זיי האָבן כמעט נישט געקאָנט שרייבן וועגן
עפעס אַנדערש. עס איז נישט שייך צו נעמען אויסרעכענען די אַלע וואָס האָבן
געשריבן חורבן-ליטעראַטור. דאָס דאָזיקע אַליין וואָלט געדאַרפט זיין אַ באַ-
זונדערע אַרבעט און וואָלט פאַרנומען אַ גאַנצן בוך. אין דער פּראָזע האָט דעם
טאָן געגעבן שלום אַש, וואָס ער איז דעמאָלט, חוץ דוד פּינסקי, געווען דער
עלטסטער ייִדישער שרייבער. ער האָט דעם טאָן געשטעלט מיט זיין ווונדער-
לעכער דערציילונג „יתגדל ויתקדש...“ און דערנאָך איז טאַקע אונטערגעקומען
דוד פּינסקי און י. אָפּאַטאַשו מיט אַ גאַנצער ריי דערציילונגען וואָס שילדערן
דעם חורבן. אין דער פּאָעזיע האָט דעם טאָן געגעבן ה. לייזוויק מיט זיין בוך
לידער „אין טרעבלינקע בין איך נישט געווען“. מען קען דאָ נישט נישט דער-
מאָנען יצחק קאַצענעלסאָן, דער העברעיִש-ייִדישער שרייבער, וואָס איז אויף
ביידע שפּראַכן געוואָרן דער מקונן פון ייִדישן פּאָלק, און ז. סעגאַלאַוויטש,
איינער פון די באַקלאַגערס פון אונדזער פּאָלק, וואָס האָט געבראַכט דאָס
שוידערלעכע וואָרט „נישטאַ“... מיר וועלן דאָך דערמאָנען יעקב גלאַטשטיי,

וועלכער האָט אין זיינע „שטראַלנדיקע ייִדן“ געבראַכט דאָס גרויסע געזאַנג צו דעם אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ, וואָס לייוויק האָט אָנגערופן דער נס פון געטאָ. גלאַטשטיין האָט באמת געשריבן אַן אויסערגעוויינלעך געזאַנג צו די אויסגעדראַטע און אויסגעטריקנטע ייִדעלעך, וואָס זענען געוואָרן שטראַלנדיקע ייִדן, ״ווען נישט זייער קרבן וואָלטן מיר פאַר חרפה גע־שטאַרבן״. אַ שטאַרקע שורה האָט אָנגעשריבן וועגן חורבן איציק מאַנגער: „אונטער יאַנקעלעס וויגלעלע ליגט געקוילעט דאָס גאַלדענע ציגעלע״. מיר וועלן נישט אויסרעכענען אַלע חורבן־מקוננים, ווייל אין בוענאַס־אירעס אַליין זענען שוין דערשינען אַריבער 160 ביכער וועגן דעם חורבן פון ייִדישן לעבן אין פּוילן, רוסלאַנד, ליטע, בעסאַראַביע און רומעניע. דעם וועג צו דער חורבן־ליטעראַטור האָבן דורכגעבראַכן לייב ראַכמאַן און מ. שטריגלער. מיר האָבן געמיינט, אַז עס וועט שוין אייביק בלייבן אַזוי און וועגן עפעס אַנדערש ווי וועגן חורבן וועלן מיר קיין מאָל נישט לייענען אין דער ייִדישער ליטעראַטור, אָבער דאָס לעבן איז אַ פנים שטאַרקער אָפּילו פונם גרעסטן חורבן און דאָס ייִדישע לעבן פאַרנעמט איצטער אַ פּלאַץ אין דער ייִדישער ליטעראַטור. דאָס לעבעדיקע ייִדישע לעבן, הגם די צאָל אָפּנעמער פון ייִדיש ווערט ליידער וואָס אַמאָל קלענער און קיינער זעט נישט דערווייל קיין מיטל, אַז דאָס גיין באַרג־אַראָפּ זאָל זיך אָפּשטעלן.

דער ייִדישער שאַפונגס־כוח האָט זיך נישט אָפּגעשטעלט און עס קומען כסדר צו נייע און נייע ייִדישע כוחות. זיי קומען צו אין די פאַראייניקטע שטאַטן, אין ישראל און מעגלעך אויך אין אַנדערע לענדער, אָבער די צאָל לייענער ווערט ווייטער קלענער און קלענער.

*

איך וויל דאָ דערמאָנען, אַז דער ערשטער באַנקעט וואָס דער שרייבער פון אַט די שורות איז בייגעווען אין זיין לעבן, איז געווען סוף ווינטער 1910. אָנהייב 1911 אין אַדעס לכבוד מענדעלע מוכר ספרים, וואָס איז דעמאָלט געוואָרן אָפיציעל 75 און פאַקטיש אַ מאָן פון 84 יאָר. מען האָט געהאַלטן אַ סך אינטערעסאַנטע טאַסטן אויף יענעם באַנקעט. פאַר מיר איז דער אינטע־רעסאַנטסטער טאַסט געווען פונעם רוסיש־ייִדישן דיכטער שמעון פּרוג. ער האָט געשילדערט די ייִדישע ליטעראַטור ווי „אַ וועג“ וואָס איז נאָך פון קייִנעם נישט אויסגעטראָטן און מענדעלע מוכר ספרים איז געווען דער ער־שטער וואָס האָט זיך אַ לאַז געטאַן מיט זיין ייִדישן פּערד און וועגעלע; דאָס פּערדל איז געווען ייִדישעלעך הונגעריק און קאַלטענעוואַטע, און ער האָט אויס־

געקלאפט דעם וועג אזוי, אז אין גיכן האָבן אַלע שוין געקענט פֿאַרן אויף אים. און מען איז געפֿאַרן. הונדערט יאָר איז מען געפֿאַרן ביז איצטער אויף דעם דאָזיקן וועג וואָס מענדעלע האָט גענומען אויסקלאָפֿן אין יאָר 1864. און דאָס פֿאַרן איז נאָך נישט אָפּגעשטעלט. לויט דער סטאַטיסטיק פֿון פֿראַנץ־פּעסאַר א. א. ראָבאַק זענען היינט צו טאָג פֿאַראַן טויזנט ייִדישע שרייבער און די אַלע פֿאַרן אויף דעם וועג וואָס מענדעלע האָט אויסגעקלאָפט און הגם נישט איין ייִדישער שרייבער פרעגט זיך היינט מיט די זעלביקע ווערטער, נאָר פֿאַראַפּראזירט „העברעיִש“ אויף „ייִדיש“, וועלכע יהודה לייב גאַרדאַן האָט געפרעגט אין זיין צייט: „ווער ווייסט, צי איך בין נישט דער לעצטער פֿון די ייִדישע שרייבער“, אָבער עס האַלט נאָך זייער ווייט פֿון סוף, הגם ביי קיין אָנהייב האַלט עס אויך נישט און ווען מען וועט מאַכן אַ ריכטיקן סך הכל פֿון דעם דאָזיקן וואָס איז געשאַפֿן געוואָרן אין ייִדיש אין די יאָרן 1864—1964, וועט מען אין דעם געפֿינען אזוי פיל אייביקייט און אזוי פיל לעבן, אַז עס וועט שוין בלייבן אויף אייביק לעבן...

בריוו פון דרום־אפריקע

דער ערשטער אריינקום

מיינע ליבע לייענער,

אָט שרייב איך איך ווידער אַן ערשט ברייול פון וועג און דאָך נישט פון זועג... דאָס ברייול שרייב איך איך פון יאהאַנעסבורג, וואָס איז די גרעסטע שטאָט אין דרום־אַפריקאַנער לאַנד. נישט די הויפטשטאָט איז זי, די הויפט־שטאָט פון אָט דעם לאַנד הייסט פּרעטאָריע, אָבער אַז מען רעדט פון דרום־אַפריקע, דערמאָנט מען קודם־כל יאהאַנעסבורג. און ס'איז דאָ וואָס צו דער־מאָנען: עס איז אַ גרויסע שטאָט מיט אַ מיליאָן איינוואוינער און אַ שיינע און ריינע שטאָט, אויף וועלכער ס'איז אַ פאַרגעניגן צו קוקן. און זי האָט אַ שיינעם ייִדישן ישוב פון אַ 50 טויזנט איינוואוינער.

— ווי קום איך קיין יאהאַנעסבורג?

— מסתמא דערפאַר, וואָס איך הייס יעקב באַטאַשאַנסקי... אַ פאַקט איז, אַז די ייִדישע קולטור־פעדעראַציע, וואָס געפינט זיך בעיקר אין יאהאַנעס־בורג, האָט מיך פאַרבעטן אויף אַ ציקל לעקציעס.

— ווער איז די ייִדישע קולטור־פעדעראַציע?

— וואָרט אַ ביסל, איך וועל איך נאָך דערציילן. לאַמיר אָנהייבן מיט דער רייזע פון סאַמע אָנהייב און גיין אַ גאַנג. קיין יאהאַנעסבורג פאַרט מען פון בוענאָס־איירעס דורך אַן אַפריקאַניש לאַנד, וואָס הייסט סענעגאַל. אַ לאַנד, וואָס האָט זיך צוריק מיט אַ פאַר יאָר באַפרייט פון דער פּראַנצויזישער הערשאַפט און וואָס איז געבליבן אין גייסט אַפריקאַניש־פּראַנצויזיש. די שפּראַך איז פּראַנצויזיש, הגם די אַרטיקע באַפעלקערונג האָט אייגענע שפּראַכן און דיאַלעקטן. די הויפטשטאָט פון סענעגאַל הייסט דאַקאַר, אַ נישט גרויסע אַפריקאַנישע שטאָט, וואָס פּראַגרעסירט נישט צו שטאַרק אונטער דער אומ־אַפהענגיקער הערשאַפט פון די אַפריקאַנער.

אַרויסגעפאַרן פון בוענאָס־איירעס בין איך מיט אַן עראַפּלאַן, אַרום האַלב זוועלף אַזיגער פאַר מיטיק, אָנגעקומען בין איך אַרום האַלב איינס ביינאַכט. אָבער אין בוענאָס־איירעס איז נאָך דעמאָלט געווען מיט 4 שעה פּרזער — האַלב ניין. אויפן זייגער זענען מיר געפּלויגן דרייצן שעה; אויף דער צייט זענען מיר געפּלויגן ניין שעה. געשטאַנען זענען מיר אין מאָנטעווידעאָ, סאָך

פאלאָ און ריאָ-דע-זשאַניראָ לכול הפחות 2 שעה. זענען מיר אין סך-הכל געפלויגן אַ 7 שעה פון בוענאָס-אירעס ביז אין דער מיט פון אַפריקע. אָבער צעבראָכן געווען זענען מיר, גלייך ווי מיר וואַלטן געזעסן אָנגעבויגן אין אַ וואַגן אַ קאַרגן מעת-לעת. און ווי העלדיש מען זאָל נישט זיין בעת דעם פליען, געדענקט מען דאָך, אַז מען איז ביי גאָט אין די הענט...

אין וועג זענען מיר געווען דווקא אַ סך פאַסאַזשירן, אָבער ביז מיר זע-נען אָנגעקומען, זענען מיר געבליבן צוויי-דריי פאַסאַזשירן. מיר האָבן זיך געפרוווט האַלטן אינאיינעם, אָבער ס'איז נישט געראָטן. אין אויטאָבוס, וואָס האָט אונדז צוגעפירט פון עראָפלאַן אין צאָל-אַמט זענען מיר נאָך געווען אינ-איינעם, גאָר דערנאָך זענען מיר צעטיילט געוואָרן. מען האָט אונדז יעדן איי-נעם געגעבן אויסצופילן אַ פאַפיר, אין וועלכן עס איז געשטאַנען אַ גאַנצע ריי פראַגן, ווי: ווען און ווו געבוירן, וואָס פאַר אַ בירגער, פון וואַנען דו קומסט, וווהיין דו פאַרסט. און נישט ביי יעדן האָט דאָס שרייבן געדויערט אלצאיינס. איך האָב געשריבן אַזוי, אַז דער אַרטיקער באַאַמטער איז געווען איבער-צייגט, אַז קיליע איז אַ שטאַט אין אַרגענטינע און בעסאַראַביע איז אַ "דע-פאַרטאַמאַן" (פראַווינץ) אין אַרגענטינע. מען האָט געהייסן עפענען דאָס רענצל און אַז מען האָט געעפנט, האָט מען גאָר נישט געקוקט און געהייסן צוריק פאַרמאַכן.

— וועגן וואָס-זשע האָסטו געהייסן עפענען?

— האָסטו אַן עוולה...

גערעדט האָט מען פראַנצויזיש, אָבער אַז עמיצער האָט געענטפערט אויף ענגליש, האָט מען געענטפערט ענגליש. וויל איך נישט זאָגן, אַז די סענעגאַ-לער באַאַמטער, וואָס זענען שוואַרץ "ווי געפוצטע שטיווול", קענען ווערלענען, באַדלערן, אַנאַטאַל פראַנסן און שעקספירן, בייראַנען, שעלי און קיטס, אָבער זיי ריידן פראַנצויזיש און ענגליש. פראַנצויזיש איז זייער מוטער-שפראַך, ענגליש איז זייער וועלט-שפראַך. צו שפאַניש האָבן זיי נישט גע-גרייכט, הגם שפאַניש איז דאָך אויך אַ וועלט-שפראַך, אפילו אַן סערוואַנטעסן... איבערגעקוקט די פאַפירן, "איבערגעקוקט" דעם באַגאַזש און געהייסן פאַרן.

— וווהיין?

— אין האַטעל אַריין.

צום האַטעל האָב איך געהאַט אַ פאַפיר, אַז די אוויאַציע-געזעלשאַפט צאָלט פאַר מיר צוויי נעכט און אַנהערטהאַלבן טעג שלאָפן און עסן, ווייל ביז וואַנען עס וועט אַנקומען דער עראָפלאַן, וואָס גייט פון ניו-יאָרק קיין יאהאַנעסבורג.

דאַרף געדויערן אַנדערטהאַלבן טעג. כאַפט אַ טרעגער מיין וואַלדזע מיטן טאַש און ער טאַסקעט זיי ווי אַ רוח אַ מלמד ביז אין אַ טאַקסי. גיב איך דעם טרעג־נער אַן אַרגענטינער הונדערטער, פּרעגט ער וואָס פאַר אַ געלט דאָס איז; זאָג איך אים, אַז אַרגענטינער; זאָגט ער מיר, אַז אַרגענטינער געלט נעמט ער נישט. האָב איך נישט קיין אַנדער געלט, איך האָב טראַוולער־טשעקס פון צום ווינציק־כטן 10 דאָלער. אַזוי פיל וועל איך אים דאָך נישט געבן. זאָגט ער, אַז אין האַ־טעל וועל איך אויסבייטן, וועל איך אים אַפּשיקן מיטן שאַפּער. און מיר פאַרן. עס איז גוט צו זאָגן: „מיר פאַרן.“ ס'איז פינצטער חושך און אַרום איז אַ וויסטע. מען זעט ליכטער, אַבער גאַנץ ווייט. און דו קלערסט זיך; וואָס טוט מען, ווען דעם שאַפּער פאַלט־אייך, אַז איך פיר מיט זיך אַ מאַטניאַ מיט געלט און ער קען מיך דערליידיקן און צונעמען ביי מיר דאָס געלט. עס וועט זיך טאַקע אַנהייבן אַ מעשה מיט זוכענישן פון דעם „פאַרשוונדענעם פּאַסאַזשיר“ און מען קען סוף־כל־סוף קומען איבער אים, אַבער אַן איבערפאַלער טראַכט דאָך על פי רוב נישט וועגן דעם, אַז מ'קען אים כאַפּן... און איך האָב געטראַכט אַ מאַדנע טראַכ־טעניש:

— ווען איך בין געפּלויגן אין עראַפּלאַן, האָט עפּעס אין מיר זיך גע־שראַקן, אַז מ'קען אַראַפּפּאַלן, כאַטש דער פּילאָט איז אַ געלערנטער און פאַר־זיכטיקער מענטש. און דאָ האָב איך זיך געטרויט צו עפּעס אַן אומבאַקאַנטן, אַ שוואַרצן, אפּשר זענען שוואַרצע פון דער נאַטור ווייניקער גנבים און מערדער ווי ווייסע, אַבער זיכער איז עס נישט. מיין פרוי האָט געזאָלט פאַרן מיט מיר. אוי, ווי זי וואַלט זיך געווען געשראַקן בעת יענער „יאַדדע“...

ס'האַט לאַנג נישט געדויערט און „דער פאַרשוונדענער פּאַסאַזשיר“ איז אַנגעקומען אין אַ גרויסן האַטעל, צו וועלכן מען גייט אַרויף אויף ברייטע טרעפּ, אַזוי ווי צו אַן אַלטמאָדישן פּאַלאַץ, וואָס איז געווען שטאַרק באַלויכטן און ער האָט אויסגעזען ווי אַ פאַרכישופּטער. עס איז געוואָרן גרינגער אויפן האַרצן. איך האָב אויסגעביטן אַ 10־דאָלאַר טשעק און געקראָגן אַרטיק געלט. לערך האָב איך געדאַרפּט באַצאָלן דעם שאַפּער אַ האַלבן דאָלאַר. האָב איך אַפּגעשיקט דעם טרעגער און איך בין שוין קיינעם נישט שולדיק געווען. און איך האָב זיך געפּילט גוט אין סאַמע מיטן אַפּריקע, נישט צו זיין שולדיק קיינעם גאַרנישט, נישט אַפּילו „דעם גוי פאַר מילך“. נאָר גאָט די נשמה בין איך געווען שולדיק. דעם שוואַרצן מיטן וויסן כאַלאַט, וואָס האָט מיר אַרויפגעטראָגן די וואַלדזע, האָב איך אויך באַצאָלט אַ קאַרגן האַלבן דאָלאַר. מען האָט מיר געגעבן אַ צי־מער אויפן 2טן שטאַק — אויבן דאָס בעט און בכלל דאָס שלאַפּציעמער, אונטן — דאָס באַדצימער און אַ צימער אויפצונעמען געסט. מיד בין איך געווען.

הייס איז מיר געווען, אזוי ווי עס קען זיין אזא מענטשן ווי איך אין מיטן אפֿ-
 ריקע, האָב איך געמאַכט דאָס וואָס מען רופט אין נאָרד־אַמעריקע — אַ שפּריץ,
 און אין אַרגענטינע — אַ דוש. בין איך געוואָרן מיר און איך האָב זיך געלייגט
 אין בעט אַריין, און עס האָט לאַנג נישט געדויערט און איך האָב אָנגעהויבן
 דרימלען. הער איך ווי מען קלאַפט, אַ טויבלעכער בין איך, דאָך האָב איך גע-
 הערט קלאַפן, זיך מאַכן נישט הערנדיק, האָב איך נישט געקענט, און אפּנים,
 אַז איך בין שוין געווען צו מיד און צו איבערגעשראַקן פאַר אַפּריקע... איך
 האָב ווידער גענומען איבערקלערן, אַז ווער ווייסט וועגן וואָס מען איז געקומען
 צו מיר, איך האָב געדאַרפט וויסן, אַז אין אַזאַ גרויסן האַטעל, וואָס געהערט
 דערצו צו „עיר פּראַנס“, קען גאַר נישט געשען, און ס'איז טאַקע גאַרנישט גע-
 שען, איך האָב געעפנט די טיר און ס'האַט זיך אויף דער שוועל באַוויזן אַ הוי-
 כער פאַרשוין, אַ שוואַרצער נאַטירלעך, מיט אַ כאַלאַט רויט ווי פייער און מור-
 ראַדיק לאַנג. דער פאַרשוין האָט אויסגעזען ווי אַ סטראַשידלע, ווען מיין מאַמע
 זעט אַזאַ פאַרשוין, שרייט זי אויס „שמע ישראל“, איך האָב אים געפרעגט אויף
 פּראַנציוזיש וואָס ער וויל און ער האָט מיר דערלאַנגט צוויי פאַפּירלעך, וואָס
 האָבן מיר געגעבן אַ רעכט אויף צוויי גרויסע מאַלאַצייטן, וועגן וואָס מען האָט
 אים געדאַרפט שיקן אזוי שפּעט ביינאַכט מיט די פאַפּירלעך, האָב איך לכתחילה
 נישט געוויסט.

איך בין אזש גרייט געווען צו פּרעגן ביי די לייענער, צי זיי ווייסן, אָבער
 איך האָב זיך דערמאַנט, אַז ווען איך בין אָנגעקומען אין האַטעל אַריין און איך
 האָב דעם מענעדזשער, אָדער באַאַמטן, דערלאַנגט דאָס פאַפּיר פון דער קאַמ-
 פּאַניע, האָט ער מיר געזאָגט אויף ענגליש: „אַ פעי“ — דו צאַלסט, האָב איך
 אים געענטפּערט, אַז די קאַמפּאַניע „פעיעט“ — צאַלט הייסט עס, איז די זאַך
 געבליבן הענגען. האָט ער מסתמא דערווייל גוט איבערגעלייענט דאָס פאַפּירל
 און זיך איבערצייגט, אַז איך בין גערעכט און ער האָט מיר געשיקט זאָגן, אַז
 נישט נאָר וועל איך נישט צאַלן פאַרן שלאַפן, נאָר אויך נישט פאַרן עסן, די
 שוואַרצע סטראַשידלע מיטן רויטן מאַנטל איז אַוועק פון דער טיר און איך בין
 אַוועק אין מיין רו אַריין, איך בין שוין אָבער געווען וואָך, און אַז איך האָב
 זיך געלייגט, האָבן זיך די מאַסקיטן אַ נעם געטאַן צו מיר און דערפילט אַ גע-
 שמאַקן טעם אין מיין פלייש, און דאַוואַי בייסן אויף וואָס די וועלט שטייט, און
 איך האָב נישט געהאַט קיין אַנדער ברירה און געעפנט דעם „מאַסקיטער“ און
 מיך אַרומגעהילט מיט אים, עס איז מיר געווען הייס, אזוי ווי אין אַ שוויצבאַד,
 אָבער ס'האַט נישט געביסן, ווען איך האָב אָנגעהויבן דרימלען, איז דער זיי-
 גער שוין געווען נאָך דריי, אין בוענאַס־איירעס האָט, לויטן חשבון, געדאַרפט
 ערשט זיין אַרום עלף אַזיגער, נאָך נישט קיין פולע 12 שעה זינט איך בין

אַרויסגעפאַרן. אָבער וויפל איך האָב איבערגעלעבט פאַר די קאַרגע 12 שעה, און וויפל האָב איך זיך אָנגעפלאַגט און אָנגעמוטשעט! און עס איז ערשט אַ דריטל וועג און איך האָב מיר געזאָגט:

— אַט דאָס האָט מען, ווען מען וויל זיין אינטערעסאַנט פאַר די לייצענער. ווייל, וועגן וואָס האָב איך זיך געלאָזט אַזש קיין דרום־אַפריקע? קיין גרויסע גליקן וועל איך נישט מאַכן. אויב דאַרטן זענען פאַראַן יידן וואָס האָבן גאַלד, אָדער ברייליאַנטן־מינעס, וועלן זיי מיר זיי נישט אַוועקגעבן, נאָר וואָס? איך בין נאָך אַלץ אַ נאַר און איך וויל אַזוי געפעלן די לייצענער, אַזוי ווי אַ כלה וויל געפעלן אַ חתן.

ווען איך האָב זיך אויפגעכאַפט, בין איך געווען אין אַ טייך שווייס. ס'איז שוין געווען גרויסער טאָג. דורכן פענצטער האָב איך געזען, אַ מען בראַט זיך אויף דער פליאַזשע, וואָס ביים האַטעל. דער זיגער האָט געהאַלטן צען. אין בווענאַס־אירעס איז געווען זעקס. לויטן חשבון בין איך געווען 18 שעה אונט־טערוועגס, אָבער איבערגעלעבט האָב איך וועדליק אין וואַכן. און צעביסן פון די מאַסקיטאָס בין איך אויך געווען. איך האָב מיט אַ דוש אַרויסגעוואַשן פון זיך די גאַנצע מידיקייט און איך האָב אַ זאָג געטאָן בקול־רם:

— אין אַ מזליקער שעה! איך בין אין אַפריקע!

— 2 —

דער מענטש איז נישט בסדר

דער האַטעל אין וועלכן איך געפין זיך אין דאַקאַר, געפינט זיך אַליין נישט אין... דאַקאַר. ער געפינט זיך אַ האַלבע שעה פון דער שטאָט, נישט ווייט פון עראַדראַם און פון דעם ים־אויסגוס. דאַרף איך זיין אין שטאָט צוליב צוויי זאַכן: ערשטנס בין איך דאָך דער וואָס איך בין, אַנדערש גערעדט: „דער וואָס קוקט“. איך פאַר דאָך אויף צו קוקן. צווייטנס: דאַרף איך דאָך פאַרן ווייטער און איך דאַרף דאָך זיך צונויפריידן מיט „פאַן אַמעריקאַ“, וואָס נעמט מיך פון דאַקאַר קיין יאהאַנעסבורג, בכדי צו וויסן, צי מען וועט מיך קומען נעמען אין עראַד־דראַם, אָדער איך דאַרף אַליין קומען אַהין. איז מילא, דאָס צווייטע דאַרף מען נישט דווקא טאָן פערזענלעך, מ'קען דאָך רייידן טעלעפאָניש אין דער עראַפלאַן־קאַמפאַניע, אָבער דאָס ערשטע קען מען דאָך טעלעפאָניש נישט מאַכן. איר

האט שוין אַ מאָל באַקומט אַ שטאַט טעלעפּאָניש. — דאַרף מען נעמען אַ טאַקסי זענען דווקא דאָ טאַקסיס וויפל מען וויל. זיי שטייען פון פאַרנט פון האָט טעל און איבערווייניק אין זיי זיצן שוואַרצע שאַפּערן. אַלץ הייסט שוואַרצע — מעט זעט זיי קוים אָן, ווען זיי זיצן אין די אויטאָס. און איך ווייס דאָך שוין פון דער נעכטן ביינאַכטיקער פּראַקטיק, אַז פאַר קיין שוואַרצע שאַפּערן איז נישטאַ וואָס מורא צו האָבן. זיי הרגענען נאָר מאַסקיטאַס. אַלע מאָל דערלאַנגט זיי אַ בייס אַ מאַסקיטאַ און זי באַצאַלט דערפאַר מיטן לעבן. צעביסן פון די מאַסקיטאַ טאַס בין איך מער ווי די אַרטיקע. די מאַסקיטאַס האַלטן אַפנים פון דעם כלל: „לנכרי תשיך, לאחיך לא תשיך“ — אַ פרעמדן זאַלסטו בייסן, קיין ברודער זאַלסטו נישט בייסן, אַז די מאַסקיטאַס בייסן די אייגענע. בייסן זיי דאָך די פרעמדע אַוודאי, זענען מיר קאַלעגן. האַלט עס שוין נישט ווייט, אַז איך זאָל זיך אַריינזעצן אין אַ „קאַר“ און זיך הייסן פירן; פאַלט מיר דאָך איין, אַז איך זאָל פרעגן: „מה יקר“ פאַר אַ פאַר אין שטאַט אַריין און צוריק. זאָגט ער מיר אַ סומע אין פּראַנקו, וואָס אין דאָלאַרן מיינט עס אַריבער צען דאָלאַר. ווייזט עס מיר אויס אַ ביסל צו טייער. קרוב צו צוויי טויזנט פעזעס פאַר אַ שפּאַציר אין שטאַט אַריין צוליב די... לייענער. וואַרעם דער ענין פאַרן אַראַג זשיר איך לייכט טעלעפּאָניש. כאַפּ איך זיך אַ דינג מיט אים און איך דינג אַראַפּ אַריבער 4 דאָלאַר און די רייזע מאַכט שוין אויס עפעס אַריבער אַ טויזנטער. אויפן וועג קרעכצט ער, דער שאַפּער, ער פאַרט פאַר צו ביליק, ער וויל כאַטש נאָך אַ פּראַנק, וואָס באַטרעפט אַ 40-אַמעריקאַנער סענט. דערלייג איך שוין צו דעם דאָזיקן פּראַנק און איך פרעג אים דערפאַר, צי זינט סענעגאַל איז געוואָרן „ענדענפאַן“ — אומאַפהענגיק הייסט עס — פאַרדינט ער מער. באַטראַכט ער מיך מיט אַ מאַדנעם בליק און ער גיט אַ זאָג:

— סע לאַ מעם שאַס. (ס'איז די זעליקע זאָך).

און איך האָב דעם איינדרוק, אַז ווען דער דאָזיקער שאַפּער וואַלט געקענט דייטש און ער וואַלט געוואוסט ווי אַזוי דייטשן זאָגן די דערמאָנטע פּראַזע, וואַלט ער אויך געזאָגט:

— סע לאַ מעם שייס...

פרעג איך אים אַלץ אויף דעם סמך, וואָס איך האָב אים צוגעזאָגט מער מיט אַ פּראַנק ווי איך האָב זיך באַדונגען; אויב אַזוי, וואָס פאַר אַ פּריווילעזיע גיעס די „ענדעפּענדאַנס“ האָט געגעבן; ענטפּערט ער, אַז עס איז אַ געפּיל-זאָך, אַ סענטימענטאַלער ענין. און ער לאַזט זיך אויפן שאַסיי. מען דאַרף דאָך פאַרן בלוין אַהין אַ האַלבע שעה. און ביי זיך פרעג איך זיך:

ווי וואַלט געווען אַ שטייגער, ווען אַט דער שאַפּער געפינט זיך בעת מען

האָט דערקלערט די אומאָפהענגיקייט פון סענעגאל נישט אין לאַנד, נאָר אין אויסלאַנד און ער וואָלט זיך דערנאָך דערוויסט, אַז מ'קען אין אייגענעם לאַנד נישט פאַרדינגען בעסער, וואָלט ער אַהיים געפאַרן?

— פאַרוואָס איך האָב אַזוי געקלערט?

— אפשר, ווייל איך האָב זיך געוואָלט קריגן מיט בן-גוריוןען און אים זאָגן און דערווייזן, אַז גוים און שוואַרצע אָפילו וואָלטן נישט בעסער געווען ווי די יידן... און אפשר אויף צו דערווייזן, אַז דערווייל האָט די אומאָפהענגיקייט פון די אַפריקאַנער לענדער נאָך נישט געבראַכט קיין גליקן די אַפריקאַ-נער מאַסן און דער דאָזיקער אַפריקאַנער, ס'הייסט דער אַפריקאַנער בכלל, וואָס האָט פריער נישט געהאַט קיין פרנסה, האָט איצטער אויך נישט קיין פרנסה. מ'קען זיך נאָך איצטער אויך שלאָגן פאַר דער אומאָפהענגיקייט, אָבער עסן קען מען זי נישט.

און מיר זענען אַריינגעפאַרן קיין דאַקאַר. איך הייס מיין שאַפער פאַרן לאַנגזאַמער, ווייל איך וויל אַרויסקוקן דורך דעם פענצטער אויף דער שטאַט. איך ווייס אַז איך ריזיקיר, אַז ער זאָל ביי מיר בעטן נאָך אַ פראַנק, אָבער איך טו דאָס. ער זאָגט מיר, אַז עס איז נישטאָ וואָס צו זען, ס'איז נישט געוואָרן אַנדערש ווי געווען. די שטאַט וואַקסט נישט. ער דרייט זיך צו מיר אויס און ער פּרעגט מיך, צי איך בין שוין אַמאָל געווען אין אַט דער שטאַט. איך דער-מאָן זיך, אַז אין 1930, און איך זאָג אים דאָס. ענטפערט ער:

— ס'האָט זיך גאַרנישט געביטן זינט דעמאָלט. מען פראַגרעסירט ווי טשערעפּאַכעס...

און איך קוק טאַקע אויף דער שטאַט. אַ קאָלאָניאַלער סטיל, אַן אַלטמאַ-דישער. דאָ און דאָרט, זייער זעלטן, כאַפט זיך אַרויס אַ מאַדערנע געביידע, וואָס זעט אויס ווי אַ זיידענע לאַטע אויף אַן אַלטער קאַפּאַטע. אויטאָס זעט מען מערער ווי אַמאָל, אָבער אין די מערסטע אויטאָס יאָגן זיך ווייסע.

— וואָס יאָגן זיי זיך אַזוי?

— אפשר איילן זיי זיך, אַז די שוואַרצע זאָלן זיי נישט באַווייזן אַרויסצו-יאָגן...

מיר פאַרן צו צו דער „פאַנאַמעריקען“ און דאָרט זאָגט מען מיר, אַז דער עראַפּלאַן, וואָס גייט פון ניו-יאָרק קיין דאַקאַר, גייט אַוועק מאַרגן אין דער פרי 7 אַזויגער קיין אַהאַנעסבורג, און זעקס אַזויגער וועט מען קומען אין האַטעל אַריין אונדו נעמען. מיר דרייען זיך אַרום איבער דער נישט-גרויסער און נישט-שיינער שטאַט און איך קוק און זע, אַז ס'איז נישטאָ וואָס צו קוקן און נישטאָ וואָס צו זען און איך קער זיך אום אין האַטעל אַריין. עס איז שוין מיטיק-צייט און איך עס אַ פראַנצויזישן מיטיק מיט אַ סך זאַלץ, פּעפּער און עסיק. איך טו

דאָס חלילה נישט אויף צו להכעיס מינע דאָקטוירים, נאָר ווייל איך האָב קיין ברירה נישט. עס איז דאָך שוין נאָך יום-כיפור און עס איז נישטאָ פאַרוואָס צו פאַסטן. דאָס פיקאַנטע עסן און די היץ טוען זיך זייערס און מיך דורשט דער-נאָך אַ גאַנצן נאָכמיטיק; עס דורשט אַזוי, אַז עס לייענט זיך נישט און עס טוט זיך איבערהויפט גאַרנישט. לייג איך זיך צו שלאָפן און איך שלאָף אָפּ דעם גאַנצן בייטאָג. און איך פיל ווי די צייט ווערט מיר צעדרייט. ווען איך האָב געגעסן מיטיק, איז געווען איינס אַזויגער אין דאָקאר, אַבער אין בוענאָס-איי-רעס איז ערשט געווען 9 אַזויגער. ווען איך בין אויפגעשטאַנען פון נאָכמיטיק-דיקן שלאָף, איז דאָ געווען שוין זעקס פאַרנאַכט און די זון האָט שוין אָנגע-הויבן אַריינפאַלן אין ים אַריין און אין בוענאָס-איי-רעס איז ערשט געווען 2 אַזויגער. איך בין עלטער געוואָרן אויף 4 שעה אָן אַ פאַרוואָס. און איצטער בין איך שוין געווען אין גאַנצן אויסגערוט און איך האָב געקענט זיך אַרומ-קוקן און זען ווי איך בין אין דער וועלט.

דער האַטעל איז געווען אין גאַנצן באַזעצט פון פּראַנצויזן, וואָס זענען געקומען אויף אַפּרו. זיי זענען דעם גאַנצן אין דער פּרי געלעגן ביים ים. די אַפּריקאַנער זון האָט זיי דורכגעבראַטן דורך און דורך. דער אַפּריקאַנער ים האָט זיי געוואָשן דורך און דורך. פאַרנאַכט-צו האָב איך זיי נאָך ווידער גע-טראָפן ביים ים. געווען זענען דאָרט על פי רוב יונגע מענער מיט יונגע פּרויען. קען זיין, אַז אייניקע פון זיי זענען דאָ געווען אין די כשרע האַניק-חדשים. עס זענען אַבער געווען אויך מיטליאַריקע און אַפילו עלטערע מענער מיט יונגע פּרויען און זיי זענען געווען אין דיי... טריפהנע האַניק-חדשים.

ביי דער פּליאַזשע איז פאַראַן אַ באַר, וווּ מען כאַפט אַ טרונק נאָכן באַדן זיך. איך האָב זיך דאָרט אַנידערגעזעצט און זיך געהייסן געבן אַ סתם קאַלטן טרונק. עס איז געווען צו הייס צו טרינקען אַן אַלקאָהאָלישע משקה. די פּראַנ-צויזישע מענער האָבן יאָ געטרונקען אַלקאָהאָלישע משקהס. די פּרויען האָבן געטרונקען קאָקאָ-קאָלאַ, אַדער עפעס אַזאָ געטראַנק, וואָס הייסט "פאַנפאַ" און דערמאַנט אין אונדזער "קרוש". עס איז אומעטום איין וועלט. כאַטש ס'איז אַנ-דערש. די היץ איז ביים ווין-פאַרגאַנג נאָך געווען אומדערטרעגלעך און די מאַס-קיטאַס האָבן געטאָן זייערס. זיי האָבן געביסן וויפל ס'האַט זיך נאָר געלאָזט. די פּראַנצויזקעס האָבן שעמעוודיק און וואָזשנע זיך געקראַצט. און איך האָב נישט צו גוט פאַרשטאַנען אין וואָס עס איז באַשטאַנען די מציאה פון קומען אַהער אויף וואַקאַציעס. און אַז זיי זענען דאָ געווען אויף וואַקאַציעס איז פאַר מיר געווען אויסער יעדן ספק, ווען זיי וואָלטן געווען קאַמאַנדירט אַהער אויף אַרבעט, וואָלטן זיי נישט געלעגן אַ גאַנצן טאָג ביים ים. און איך האָב זיך די

זאך דערקלערט פשוט: מען קומט אהער אויף וואקאציעס, ווייל מען וויל שיסן צוויי האָזן אויף אַ מאָל — אי זיך אויסרוען, אי אַנקוקן אַן עקזאָטיש לאַנד. דער מענטש וויל נישט בלייבן שטענדיק אין זיין אייגענעם קרייז. אָט ווילן מיינע לייענער, אַז איך זאָל פאַרן...

איך שטרענג זיך אָן צו כאַפֿן עפעס פון די שמועסן וואָס ווערן דאָ געפירט און קיין געוואַלדיקע זאַכן דערוויס איך זיך נישט. מען רעדט וועגן דער זון און וועגן דעם ים. און מען רעדט וועגן דעם, וואָס מען וועט טאָן אין אָוונט. ווער עס רעדט וועגן שפּילן אַ פאַרטיע ביליאַרד און ווער — וועגן אַ קערטל. די פּרויען גענעצן אונטער. עס אינטערעסירט זיי נישט. איך דערמאָן זיך פּרצעס „אין פּאַסט-וואַגאַן“, וווּ עס רעדט זיך וועגן דעם, וואָס עס זענען פאַראַן צוויי וועלטן; אַ מענערישע וועלט און אַ ווייבערישע וועלט. אויך אין דעם פרט איז אַר-מעטום איין וועלט. אָט וועלן די מענער אין שפעטערן אָוונט שפּילן ביליאַרד, און וואָס זאָלן טאָן די יונגע פּראַנצויזקעס, זייערע ווייבער — קוקן און זיך לאַנגווייליקן?

און ס'האָט טאַקע לאַנג נישט געדויערט און עס איז אַזוי געווען: מען איז אַריינגעגאַנגען אין גרויסן עס-צימער, וואָס האָט געשמעקט מיט אַדעקאַלאַן, משקה און מאכלים. די קעלנערס זענען אַלע, נאַטירלעך, געווען שוואַרצע. זיי האָבן אַלע געטראָגן ברייטע, העל-בלויע הויזנס, פאַרבויענע ביי די פיס, און ווייסע העמדלעך, וואָס האָבן בולטער געמאַכט די שוואַרצקייט פון זייערע פּני-מער. אויף די ווייסע העמדלעך האָבן זיי אַלע געטראָגן רויטע וועסטלעך. די ווייסקייט פון די העמדלעך און די רויטקייט פון די וועסטלעך האָבן בולט געמאַכט די שוואַרצקייט פון זייערע פּנימער. איך וואָלט נישט געזאָגט, אַז זיי זעען אויס צו-עלעגאַנט אין זייערע אונטערמען. מען וואָלט זיי געקענט אַזוי אַנטאָן, אַז די יוגנטלעכע שלאַנקייט זייערע זאָל ווערן בולט און די שוואַרצקייט זאָל זיך נישט אַזוי אַנזען. פאַראַן אַ שלאַבערדיקייט אין די באַצונגען פון די קעלנערס צו די קליענטן. אויפגעלעבט ווערן זיי ערשט ווען זיי דערלאַנגען די קאָווע און זיי וואַרטן אויף דעם טרינק-געלט.

דאָס אָוונט-ברויט האָט נישט לאַנג געדויערט און נאָך אַ קורצן שפּאַציר, האָבן זיך מענער גענומען קאַנצענטרירן אַרום די ביליאַרדן און ווייבער האָבן זיך אַוועקגעזעצט ביי די טישלעך אין דער נאַענט, געזופּט עפעס אַ משקה, זיך געלאַנגווייליקט און אונטערגעגענעצט. ס'האָט נישט לאַנג געדויערט און אייניקע פון די ווייבער האָבן זיך צערוקט אין די פאַרשידענע זייטן פון האַטעל און גע-לייענט ביכלעך. מסתמא זענען דאָס געווען פיקאַנטע ראַמאַנען, וואָס האָבן זיי אַוועקגעפירט אין וועלטן פון אַוואַנטורעס און צעשפּילטע ליידנשאַפטן. איך

האָב מיר געפרוווט אויסטראַכטן די אינהאַלטן פון די ראַמאַנען, וואָס זיי האָבן געלייענט. געוויס זענען דאָרט באַשריבן ליבעס צווישן פרעמדע מענער און פרויען.

עס האָט ערגעץ געשלאָגן אַ זייגער. עס איז געווען עלף ביינאַכט. איך האָב נאָך אַלץ נישט געקענט פאַרגעסן, אַז אין בוענאַס-איירעס איז ערשט זיבן. עס האָט זיך געשאַפן אַ גרופע, וואָס האָט באַשלאָסן צו פאַרן אין שטאַט אַריין אין אַ קאַבאַרעט. איך בין אַריין אין דער גרופע. מיר האָבן בשותפות געדונגען אַן אויטאָ און געפאַרן.

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז מער ווי דריי קאַבאַרעטן זענען אין דאָקאַר נישט פאַראַן און אלע האָבן ענלעכע פראַגראַמען און ענלעכע געסט. אַ ביסל מאַטראַסן, אַ ביסל שוואַרצע און אַ ביסל אַזעלכע, וואָס זענען אויף אַפּרו, אַדער וואַרטן פון איין עראַפלאַן אויפן צווייטן.

די פראַגראַמען אין די קאַבאַרעטן פון דאָקאַר... אַך, יאָ! נישט אַלע האָבן פון זיי געגענעצט און נישט אַלע האָבן זיך ביי זיי געלאַנגווייליקט. די שוואַרצע, וואָס זענען דאָרט געווען, האָבן ממש געפרעסן מיט די וויסלען פון די אויגן און מיט די גראַבע ליפן די פאַר ווייסע זינגערניס און טענצערינס, וואָס האָבן דאָרט געוויזן די „קונסט“, כאַטש מיינע עדות זענען דאָ אין הימל און אויף דער ערד, אַז פון דער ערשטער יוגנט זענען זיי נישט געווען. די ווייסע מאַטראַסן האָבן דווקא אַרויפגעשריגן צו די שוואַרצע זינגערניס און טענצערינס. אלע האָבן געבענקט נאָך עקזאָטיק.

צו־שפּעט זענען די קאַבאַרעטן נישט אַפן אין דאָקאַר. צוויי אַזייגער פאַר־טאַג פאַרמאַכט מען זיי. אַפּנים, אַז מען האָט מורא, אַז עס זאָל נישט קומען צו שטאַרקע סקאַנדאַלן. צו קליינע סקאַנדאַלעכלעך איז פריער אויך געקומען. אייניקע פון די מענער האָבן שוין אַפּנים באלד געוואַלט האָבן דאָס דאָזיקע, וואָס מ'קען ערשט קריגן שפּעטער. אַהיים, אין האַטעל אַריין, בין איך געפאַרן מיטן נייעם געדאַנק, אַז דער מענטש וויל שטענדיק עפעס, וואָס ער האָט נישט און וואָס איז אים אַפיציעל פאַרבאָטן. געדאַרפט פאַרן אַזש קיין אַפּריקע, בכדי צו קומען צום באַשלוס, אַז מען וואַלט געדאַרפט איבערבייטן די געזעצן פון דער וועלט און אַז מיטן מענטשן בכלל איז נישט אין אַרדענונג.

פיר מיט אַ האַלבן אייביקייטן אין דאָקאָר

דריי אַזייגער פּאַרטאַג האָב איך זיך געלייגט און זעקס האָט מען געדאַרפט קומען נאָך מיר. האָב איך געמעגט מורא האָבן, אַז איך וועל פּאַרשלאָפּן און איך האָב אָנגעזאָגט אין דער אַדמיניסטראַציע פון האָטעל, אַז מען זאל מיך אויפוועקן האַלב זעקס. עס איז אָבער געווען אומזיסט דאָס אָנזאָגן, איך האָב סיי ווי נישט געקענט שלאָפּן.

— בין איך געווען אַזוי פול מיט איבערלעבונגען און עמאַציעס?

— ניין, קיין עמאַציעס גאַרנישט, איבערלעבונגען — דאָך. עס איז געווען עלף ביינאַכט, אַרויסגעפּאַרן בין איך מאַנטיק האַלב צוועלף אין דער פּרי. אין וועג בין איך געווען אַנדערטהאַלבן מעת־לעת, נאָר ווייניקער אַ האַלבע שעה. און פאַר אַזאַ קורצער צייט איז געווען גענוג איבערגעלעבט. אַ צען־עלף שעה צווישן הימל און ערד, ביי גאָט אין די הענט. און אַ סך מאָל האָט געשאַקלט און פאַרן אַנקומען קיין דאָקאָר האָט טאַקע שטאַרק געשאַקלט. און יעדער שאַקל האָט אַ קלאַפּ געטאַן אין האַרצן. וואָס עלטער מען ווערט, אַלץ שטאַרקער וויל מען לעבן. און דאָס אַנקומען אין דער פּרעמד און דאָס פּאַרן מיטן שאַפּער, נישט האָבנדיק דערביי צו באַצאָלן דעם טרעגער, און ווי לייכט דער טרעגער האָט מיר געטרויט זיין ברויט. און דאָס זיין אַריבער אַ מעת־לעת אין דער פּרעמד. קיינער ווייסט נישט ווער איך בין, איך ווייס נישט ווער קיינער איז. און דאָך האָט מען זיך צוזאַמענגערעדט, הגם נישט מיט צופיל שפּראַך. מענטשן זענען אפּנים דאָך מענטשן.

אָבער נישט צוליב די איבערלעבונגען האָב איך נישט געקענט שלאָפּן, נאָר פשוט ווייל איך בין צופיל געשלאָפּן בייטאַג. דאָס קעסטעלע עפנט זיך „איינפאַך“ נישט געדאַרפט אויפּפּרעסן אַזויפיל שלאָף בייטאַג, בכדי צו קענען שלאָפּן ביי־נאַכט. וואָס זשע טוט מען, אַז מ'קען אין אַ פּרעמדן האָטעל נישט שלאָפּן דריי אַזייגער פּאַרטאַג און ס'איז ווייס מיט סכנת־נפשות און מאַסקיטאָס בייסן? זיך אָנטאַן און אַרויסגיין אין האַל אַרײַן, וועסטו אויסזען מאַדנע, אַ לונאַטיקער, וואָס דרייט זיך אַרום ווי אויף אַן עולם־התוהו. האָב איך גענומען זוכן אין טאַש ביי מיר עפעס צו לייענען. די אַרטיקע צייטונג, וואָס איז געלעגן אויפן טיש, האָב איך אויסגעלייענט. קיין סך וועלט־נייעס האָט זי נישט געהאַט. און די לאַקאַלע נייעסן האָבן מיך נישט צופיל אינטערעסירט און איך האָב זיי נישט שטענדיק

פארשטאנען. גיי ווייס פארוואס מען האט ארעסטירט איינעם אן אדוואקאט און מען האט אים ארויסגעלאזט אויף גארנטיע. קיין גניבות האבן אויך נישט גע- פעלט און רציחות צוליב אייפערזוכט. אדער ווער ווייסט צוליב וואס. אז איך זאג אייך איין וועלט. ווייסע, שווארצע... ווי זאגט זיך דארט ביי פרצען — די נאטור איז דאך די זעלבע...

יא, האב איך אריינגעשטעקט די האנט צו מיר אין טאש אריין און איך האב ארויסגענומען דעם נומער 13 פון דעם פערטלייאר שריפט פאר ליטעראטור און קריטיק, וואס קאדיע מאלאדאווסקי גיט ארויס אונטערן נאמען „סביבה“ אין ניו-יארק און גענומען לייענען. אויף דער צונג ליגט מיר שוין זינט לאנג צו זאגן, אז נישט אומזיסט טראגט אט דער זשורנאל דעם נאמען „סביבה“. מסתמא פעלט שוין אויס די יידישע שרייבער אין ניו-יארק א ביסל סביבה. און דאס דאזיקע איז אזוי טרויעריק. ניו-יארק איז נאך עדה-היום דער גרעס- טער יידיש-ליטערארישער צענטער און דאך איז דארט נישטא קיין סביבה. און ס'איז מאדנע צו טראכטן וועגן דעם אין דער שטאט דאקאר, וואס איז די הויפטשטאט פון אפריקאנישן לאנד טענעגאל. איך האב נישט קיין סביבה אין דאקאר און קאדיע מאלאדאווסקי האט נישט קיין סביבה אין ניו-יארק...

און טאמער איז דאס ווייניק, הייבט זיך אן דער 13טער נומער „סביבה“ מיט א לייט-ארטיקל געחתמעט פון ק. נ. וואס הייסט „מ'אנטלויפט קיין תר- שיש און מען קומט אן קיין נינוה“, און די ערשטע ווערטער פון אט דעם ארטיקל זענען: „דער עם לבדד ישכון — א פאלק וואס לעבט באזונדער...“ דאס לעבן באזונדער, דאס זיין אנדערש פון דער וועלט איז מוראדיק יידיש. ווען איך וואלט געווען אזא זשורנאליסט ווי איך בין נישט אויף יידיש און איך וואלט געמאכט א רייע קיין אפריקע, וואלט איך געהאט מיט די רעגיר- רונגען פון די לענדער, וועלכע איך פאר דורך, פארבינדונגען דורך מיין רע- גירונג און איך וואלט נישט געווען אפגעזונדערט, אבער אז איך שרייב יידיש, בין איך פארבונדן רק מיט יידן און ביז יאהאנעסבורג וועל איך מיט קיינעם קיין קאנטאקט נישט האבן אלס ייד. מען וועט מיך אויפנעמען ערשט אין יאהאנעסבורג, וו עס זענען פאראן יידן. עם לבדד ישכון... א פאלק, וואס לעבט אפגעזונדערט. און ביי זיך אליין, אין דער אפגעזונדערטקייט, האט מען אויך קיין סביבה נישט. און פון דעסטוועגן לייען איך אין דעם דערמאנטן זשורנאל, א ליד פון טאלאגטירטן דיכטער יעקב פרידמאן, א ליד וואס הייסט „זוי אזוי דער בעל-שם האט עולה געווען קיין קיטעוו“, און דארט טרעף איך אזעלכע ווערטער:

— זיי מחול — שעפטשעט דער בעל-שם — ס'האט מיין גאווה געוואלט צום ניגון פון אין סוף ווערן א שותף.

קען דען זיין מער אָפגעזונדערט פון דער וועלט ווי חסידים זענען? און פון דעסטוועגן האָט דער רבי פון די חסידים, דער בעל־שם־טוב, געוואָלט ווערן אַ שותף צום וועלט־ניגון. און אין פאַרמאָכטן און פאַרשלאָסענעם ציי־מער פון דעם פרעמאָן האָטעל, אין דער פרעמדער אַפריקאַנער שטאָט, אין היץ און צווישן מאַסקיטאַס, גלוסט זיך מיר אויך זינגען דעם ניגון פון דער וועלט, הגם די וועלט איז אַ שלעכטע און אַ פאַסקודנע. אַט בין איך ערגעץ אין אַ העק פון אַפריקע און איך ווייס, אַז די מערסטע אַפריקאַנער לענדער זענען קעגן מדינת ישראל, הגם פאַר אַ סך פון אַט די לענדער האָט ישראל געטאָן אַזויפיל גוטס און האָט זיי געלערנט ווי אַזוי צו לעבן פריי און אומ־אָפּהענגיק. וואָס האָבן די אַפריקאַנער פעלקער צו די יידן? וואָס פאַר אַ שלעכטס האָבן זיי די יידן געטאָן? די יידן זענען אומעטום געווען אַ פאַר־פּאָלטע מינדערהייט און זיי פאַרשטייען די פאַרפּאָלטע און זיי זענען שטענ־דיק אויף זייער זייט.

איך בין צופיל אַריינגעטאָן אין אַפריקע, אַז איך זאָל קענען נעמען און אייך איבערגעבן דעם תוך פון 13טן נומער „סביבה“, וואָס איך האָב אין יע־נעם פאַרטאָג געלייענט. ווען עס איז געוואָרן 5 אַזויגער, האָב איך גענומען אַ שפּריץ פון וואַרעם, לעבלעך און קאַלט וואַסער און זיך אויפגעפרישט און אַנגעטאָן און אַפילו אויסגעבונדן דעם קראַוואַט און אַנגעטאָן אַ רעקל און איך בין אַראָפּגעאַנגען אין האָל פון האָטעל, ווי עס זענען שוין געזעסן עטלעכע פּאַסאַזשירן, וואָס האָבן געוואַרט אויף דעם זעלביקן אַמניבוס וואָס איך, וועל־כער האָט זיי געדאַרפט פירן צום זעלביקן עראָפּלאַן וואָס מיך. עס איז מיר געוואָרן גרינגער אויפן האַרצן, עס איז גוט צו האָבן שותפים. איך האָב גע־מיינט, אַז איך וועל פאַרן אַליין. איינער אַליין...

און ס'האָט נישט לאַנג געדויערט און דער טעלעפּאָן האָט גענומען קלינ־גען. ער האָט געקלונגען איין מאָל און צוויי מאָל און נאָך אַ סך מאָל. און אַלע מאָל האָט מען גערופן אַן אַנדער פּאַסאַזשיר צום טעלעפּאָן. יעדער פון זיי איז אַוועק פון טעלעפּאָן צערודערט און ווי אַפּגעשמיסן. און ס'איז געקומען מיין ריי אויך. דער שוואַרצער האָט דווקא נישט שלעכט נאַכגעזאָגט מיין נאָמען. און איך האָב זיך באלד דערוויסט דעם סוד, וואָס מען האָט געזאָגט: דער עראָ־פּלאַן וואָס דאַרף אונדז נעמען קיין יאַהאַנעסבורג, האָט פאַרשפּעטיקט. אַב־שטאָט 7 אַזייגער וועט ער אַרויסגיין 11 מיט אַ האַלבן, און קומען נאָך אונדז וועט מען נישט 6 אַזייגער, נאָר 10 מיט 30. מען האָט זיך געריכט אַט שוין פאַרן און צום סוף דאַרף זיך לאַנגווייליקן נאָך פיר מיט אַ האַלבער שעה. איר וויסט וואָס דאָס מיינט פיר מיט אַ האַלבער שעה? אין דער היים געפינט מען

שוין ווו זיך אהינצוטאן, אבער פינפטהאלבן שעה אין דער פרעמד, אין אפרי-
קע, ביים ווארטן אויפן עראפלאן — זענען פיר מיט א האלבע אייביקייטן.
אין דער ערשטער מינוט האט מען נישט געוויסט וואס צו טאן. מען איז
געזעסן לעבן באגאזש און מען האט זיך געריכט, אז אט-אט, און שוין א נייע
ווארטעניש. ווהיין טוט מען זיך אליין אהיין? ווו לייגט מען דעם באגאזש? די
דאזיקע יינגלעך, וואס האבן געטראגן לאנגע רויטע און גרינע כאלאטן, האבן
זיך אויך געפילט אנטוישט. זיי האבן שוין געזאלט גלייך באקומען דאס טרינק-
געלט פאר דעם טראגן דעם באגאזש און דא קומט אזא לאנגע אפלייגעניש.
קען זיין, אז דעמאלט וועלן זיי שוין פארביטן ווערן אויף אנדערע. זיי האבן
שוין מסתמא געמאכט חשבונות און פלענער וועגן דעם וואס זיי וועלן טאן
מיט דעם טרינקגעלט, וואס זיי וועלן באקומען און צום סוף וועט דאס דאזיקע
געלט באקומען אן אנדערער...

איך וואלט, דאכט מיר, געקענט אנשרייבן א קאמעדיע וועגן דעם, ווי
אזוי יעדער פון אונדז האט אויסגעזען אין משך פון די פינפטהאלבן שעה
ביים ווארטן אויפן אמניבוס און אויפן עראפלאן. פרזער האט מען זיך גע-
פרווט אנידערזעצן אויף די ברייטע שטולן פון האל. מען האט זיך אנדער-
געזעצט אנגעלענט, אזוי ווי פסח ביים סדר. אבער די מאסקיטאס האבן דער-
מילט א געשמאק מאכל און זיי האבן זיך צוגעלאזט צו די פנימער און די
הענט און גענומען בייסן. מען האט זיי געפרווט אוועקטרייבן, מען האט זיך
געפאכעט. עס האט נישט געהאלפן, ס'האט געביסן. האט מען זיך אויפגע-
הויבן און גענומען ארומשפרייזן. איך האב באמערקט, אז אייניקע האבן גע-
ציילט ביים שפאנען. אז מען ציילט אפ 60 מאל, גייט אוועק א מינוט. און
60 מאל 60 איז א שעה. און דא דארף מען נאך אפציילן 4 מאל 60 מאל 60...
ס'איז א קימאלן פון 15 טויזנט מיט 400. ביז מען ציילט דאס איבער, ווערט
מען משוגע. איז מען מיד געווארן און מען האט זיך צוריק אוועקגעזעצט אויף
די שטולן און געמיינט, אז די מאסקיטן האבן שוין פארגעסן דעם אדרעס.
האט זיך ארויסגעוויזן, אז זיי האבן נישט פארגעסן. האט מען זיך ווידער אויפ-
געהויבן. דערווייל האט מען זיך דערמאנט, אז מען האט נאך נישט געגעסן
קיין פרישטיק, איז מען אוועק אין רעסטאראן אריין און מען האט דארטן פאר-
לירן א צוואנציק מינוט. און וואס זאל איך זיך לאנג ברייען? — די פיר
מיט א האלבער שעה האבן טאקע געדויערט ווי פיר מיט א האלבע אייבי-
קייטן און זיי זענען דאך אוועק. מען איז אונדז געקומען נעמען. א קליינער
אמניבוס איז דאס געווען און ער האט אריינגענומען די עטלעכע פאסאזשירן,
וואס האבן געהאט פארשידענע אויסזענס. לעבן מיר איז געזעסן א פראנצויז,
וואס וויינט אין נייגעריע און וואס האט זיך געהאלטן לעבן מיר, ווייל ער

בענקט נאך איראָפּעער. אין ניגער־יע האָט ער צו טאָן מיט בלויז שוואַרצע. אויף אַ צווייטער באַנק איז געזעסן אַ פּאַרפּאַלק מיט אַ מאָנגאָליש אויסזען. קרומע אויגן האָבן זיי ביידע געהאַט, און אַ יינגעלע פון אַ יאָר אַכט איז גע- זעסן לעבן זיי, אויך מיט קרומע אויגן, אַ ביסל ענלעך צו די אינדיער ביי אונדז. ווער ס'איז פּאַרבייגעגאַנגען האָט דערלאַנגט אַ גלעט דעם יינגעלע, וועמען דאָס היטל איז אַראָפּגעפּאַלן איבער די אויערן. איך בין געווען דער איינציקער וואָס האָט אים נישט געגעבן קיין גלעט און ער האָט געקוקט אויף מיר מיט דאַנקבאַרקייט. עס איז געפּאַרן מיט אונדז אַן עלטער ענגליש פּאַרפּאַלק, וואָס האָט געטאָן אַלצדינג אויסצוזען יינגער ווי די אמתדיקע יאָרן. אוי, טייערינקע לייענער, וויל מען נישט זיין אַלט. מען וויל לאַנג לעבן, מוז מען דאָך ווערן עלטער, אָבער אַלט וויל מען נישט ווערן. אויך אין אַפּריקע וויל מען נישט אויסזען אַלט.

די מאַדע פון טראָגן בערד האָט זיך איבערגעטראָגן אויך קיין אַפּריקע. מען זעט אַ סך שוואַרצע מיט בערד און בערדלעך. אָבער נאָר יוגע טראָגן בערד, אַלטע — נישט. זיי ווילן נישט אויסזען אַלט.

שווייס האָט זיך געגאַסן טייכנווייז. ס'האָבן פשוט פון מיר אַראָפּגערוינען טראָפּנס שווייס אויף דער ערד. און ווען איך בין שוין ענדלעך געזעסן אין עראָפּלאַן ניו-יאָרק—יאָהאַנעסבורג, וואָס האָט געהאַט אַ ביסל קילונג, האָב איך אויפּגעהויבן ביידע הענט צו גאַט. דער זייגער איז געווען האַלב צוועלף, אין בוענאָס-אירעס — האַלב אַכט. אַ מעת-לעת מיט 20 און אַ האַלבע שעה געפּאַרן און אַ ים מיט אייביקייט.

— 4 —

פון אַ וויסטן מדבר אויף אַ בליענדיקן אַאָזים

מיר פליען איבער אַפּריקע, די סטאַנציעס זענען קורצע. מען פליט אָפּ קאַרגע צוויי שעה, אָדער גאָר אַ שעה מיט 10 מינוט און מיר בלייבן שטיין. מיר זענען אַרויסגעפּלויגן האַלב-צוועלף און מיר דאַרפן אַנקומען דריי אַזיי- גער פּאַרטאָג. לויטן חשבון פליען מיר פּופּצן מיט אַ האַלבער שעה, אָבער מינדסטנס דריי שעה וועלן מיר שטיין. פליען מיר, הייסט עס, אין גאַנצן אַריבער 12 שעה. ביז דאָקאר זענען מיר געפּלויגן לערך 11 שעה. אינאיינעם

אפילו נישט קיין מעת-לעת, און דאך ווערן מיר פארשווארצט מער ווי דריט-האלבן מעת-לעת. דאס איז הערפאר, ווייל עס איז נישטאָ קיין דירעקטער פלי פון בוענאָס-איירעס קיין יאָהאַנעסבורג. קיינער איז פון בוענאָס-איירעס נישט געפלווגן חוץ מיר קיין יאָהאַנעסבורג. און עס קען זיין, אַז עס פליט אויף אַט דער שטרעקע אַ מאָל אין אַ יובל אַ משוגענער פון דער אַרגענטינער הויפט-שטאָט אין דער גרעסטער שטאָט פון דרום-אַפריקע. אַ משוגענער ייִדישער שרייבער...

דער עראָפלאַן האָט זיך אַ ביסל אויסגעליידיקט אין קאָסאַבלאַנקאַ און ער האָט זיך טאַקע גלייך אָנגעפילט צוריק, אַז מען כאַפט אַ קוק אויף אים, זעט מען ווידער אַ מאָל אַ לאַבירינט און אַ בינשאַטאַק. אָבער איצטער זעט מען שוין אַ סך מער שוואַרצע פלעקן ווי פריער. לעבן מיר זיצן נאָך אַלץ די זעלביקע צוויי שכנים, וואָס פריער, אָבער פאַר מיר און הינטער מיר זיצן שוין שוואַרצע. מען סערווירט עסן. אין די אַלטע עראָפלאַנען דאַרף מען אַרויסנעמען אַ גאַנצע מאַכערייקע און זי אַריינשטעלן אין צוויי לעכער אַריין, אַז מען זאָל אויף איר קענען עסן. אין די נייע עראָפלאַנען איז גענוג צו געבן אַ קוועטש אַ קנעפל, אַז ס'זאָל אַראַפּפאַלן אַ ברעטל, וואָס דינט פאַר אַ טישל. מען סערווירט אַ זייער צוגעפאַסטן עסן. אויסער דער קאַווע, וואָס מען וועט שפעטער ברענגען, איז גאַר נישט הייס, און ס'איז פאַראַן אַ פאַרשפייז, אַ פלייש מיט סאַלאַט און אַ נאַכשפייז, און ס'איז נישט פאַראַן קיין איין עקזאָטיש מאכל, וואָס זאָל עפעס שאַקירן. איך קוק זיך צו: אייניקע עסן אויף אַלץ וואָס מען גיט זיי, אַנדערע לאָזן איבער. מענטשן זענען פאַרשידן. אייניקע זענען פרעסערס און אַנדערע קליינע עסערס. און נישט שטענדיק זענען די פרעסערס דיקע און די קליינע עסערס — דאַרע. דער מענטש — גיי, פאַרשטיי אים, דעם מענטשן...

ווידער גייען מיר אַרויס און מיר פאַלן אַריין אין אַ מוראדיקער שוויצ-באָד. עס געדויערט נישט לאַנג און מיר זעען, אַז מיר זענען אין גהאַנאַ. יאָ, דאָס דאָזיקע גהאַנאַ, וואָס מיר האָבן וועגן דעם אַזויפיל געלייענט אין די טע-לעגראַמעס און אין פאַרשידענע אַרטיקלען. הער הערשער דערפון איז נקרוּמאַ. אַז מיר קומען אַריין אין עראָדראַם, זעען מיר אין אַלע ווינקלען זיינע ביל-דער, אין דייטשלאַנד — היטלערס און אין רוסלאַנד — סטאַלינס. אַ וויסער הערשער, אַ שוואַרצער. אַנדערש איז דער קאַליר, נישט דער כאַראַקטער... אָבער אין עראָדראַם איז פאַראַן קילונג און איך וויש זיך אַרום פון שווייס. וואָס האָט מיר אַרויסגעזעצט, ווען איך בין צוגעפאַרן פון עראָפלאַן בין עראָ-דראַם. אין אַפריקע בלייבט דער עראָפלאַן שטיין ווייטלעך פון עראָדראַם און מען דאַרף צו פאַרן. די פרישע לופט נעמט אַרום דאָס פנים און דעם גאַנצן

קערפער און די פּאַנטאַזיע קען זיך אַוועקטראַגן אינעווייניק קיין גהאַנאַ. דאָרטן זענען פאַראַן פאַרשטייער פון ישראל, וואָס לערנען די יוגנט טעכניק, ישראל העלפט אַ סך גהאַנאַ אויך גהאַנער סטודענטן לערנען זיך אין ישראל. זיי לערנען זיך אין טכניון און בכלל אין אוניווערסיטעט, און נקרוּמאַ אין דער-פאַר נישט אַזוי רשעותדיק צו ישראל, ווי עס זענען נאַסער מיט זיינע מענטשן. אָבער קיין פולן מוט צו פאַרטיידיקן דורכויס ישראל האָט נקרוּמאַ נישט. אין געדאַנק שטעלט זיך מיר פאַר, אַז איך האָב אַן אינטערוויו מיט נקרוּמאַ און איך פּרעג אים:

— פאַרוואָס איז ישראל צו דיר גוט פּולשטענדיק, און דו צו ישראל ביסט העלפט אויף העלפט?

אַך, וואָס פאַר אַ סענסאַציע עס וואַלט געווען, ווען איך באַווייז צו האָבן אַן אינטערוויו מיט נקרוּמאַן. אָבער איידער איך הייב אָן טראַכטן דערפון, רעדט מען שוין דורך דעם מיקראַפּאָן און מען הייסט שוין אַרױפגיין, און מען איז שוין אויבן און מען בינדט זיך שוין צו דעם גאַרטל און מען פליט שוין און מען טאַר שוין נישט רייכערין און מען איז שוין אויבן און מען טראַכט שוין וועגן עפעס אַנדערש און מען גיט שוין אַ רייד און מען הייסט שוין ווי-דער צובינדן די גאַרטלען און מען איז שוין אונטן אין אַ שוויצבאַד און מיר זען, אַז מיר זענען שוין אין

— ליבעריאַ!

אין עראַדראַם איז אויך דאָ קיל און איך קען זיך רויק און געמיטלעך אַרומקוקן. די פּאַסאַזשירן, וואָס וואַרטן אויפן עראַפּלאַן זענען אַלע שוואַרצע. אַ סך פון זיי גייען אָנגעטאַן אין כאַלאַטן, צום מערסטנס זענען די כאַלאַטן אַדער העל-רויטע, אַדער העל-גרינע, אָבער אייניקע טראַגן אויך ווייסע כאַ-לאַטן, און לאַנג זענען די כאַלאַטן, ממש ביז צו דער ערד. און די דאָזיקע, וואָס זענען הויך, זענען אויס אַ דאַנק די כאַלאַטן מוראדיק לאַנג, ממש ווי סטראַשידלעס, און די נישט-הויכע זענען אויך אויס הויך, אָבער די מערסטע זענען נישט קיין הויכע. זילבערנע בראַסלעטן טראַגן אַלע פרויען. און איך פאַרשטיי, אַז מסתמא האָבן נישט אַלע פרויען אין ליבעריאַ קיין זילבער. עס האָבן דעם דאָזיקן מעטאַל אַזעלכע, וואָס קענען זיך דערלויבן פּלעזן מיטן עראַפּלאַן. איך פאַרשטיי, אַז דער חלום פון יעדער שוואַרצער פרוי איז צו האָבן זילבערנע צירונג. אין תוך אַרײַן ווייזט די וויסקייט פון דעם זילבער בולטער די שוואַרצקייט פון זייערע לייבער, אָבער זיי מיינען געוויס, אַז די שוואַרצע לייבער זייערע נעמען זיך אָן פון דער וויסקייט פון זילבער און זיי ווערן וויסער... מענטשן מיט אַ שוואַרץ אויסזען, וואָס די זון קוקט צו שטאַרק

אויף זיי, איז זייער חלום צו ווערן ווייס און אויסזען ווייס. און דאָס דאָזיקע איבערצייגט מיך, אַז אַלע ציווילע רעכטן און אומאָפּהענגיקייטן וואָס די שוואַרצע וועלן באַקומען, וועלן נישט העלפּן, אַזוי לאַנג די שוואַרצע וועלן קומען אין אַ צו באַענטן קאָנטאַקט מיט ווייסע, וועלן זיי ליידן פּון אַן אינפּע-ריאַרטיטעט-קאָמפּלעקס און דאָס דאָזיקע קען אַרויסרופּן פּראַבלעמען און פּראַבלעמען.

איידער איך בין אַרויסגעפּלויגן פּון בוענאָס-איירעס איז מיר אַריינגעפּאַלן אין דער האַנט אַריין אַ העברעיִשע צייטונג „האַרץ“ פּון תּל-אַביב, און דאָרטן האָב איך געטראָפּן אין אַ שבתדיקער ביילאַגע אַן אַרטיקל, וואָס האָט דער-צייטל, אַז אַלע אַפּריקאַנישע סטודענטן, וואָס לערנען אָפּ אין ישראל צו עט-לעכע יאָר, פּאַרן פּון דאָרט אַוועק שונאים פּון די יידן.

— פּאַרוואָס? מען באַהאַנדלט זיי נישט שלעכט. אדורבא, מען באַהאַנדלט זיי בעסער ווי אין אַלע „ווייסע“ לענדער.
— נאָר וואָס זשע דען?

— די יידישע מיידלעך אײלן זיך נישט צו לייגן זיך מיט זיי אין די בעטן אַריין, און זיי דענקען, אַז דאָס איז דערפּאַר, ווייל זיי זענען שוואַרצע. און מען וועט זיי דאָס נישט אַרויסשלאַגן פּון די מוחות און פּון די הערצער...

מיר זענען געשטאַנען אין נאָך און נאָך אַפּריקאַנישע לענדער, וועגן וועלכע מיר האָבן געלייענט אַזוי פּיל אין טעלעגראַמעס און אין אַרטיקלען. מיר זענען געשטאַנען אין ניגעריאַ, און מיר איז איינגעפּאַלן, אַז פּונקט ווען איך זיך אויפן עראַדראָם פּון ניגעריאַ, קומען פּאַר אינעווייניק אין לאַנד אומרוען און קאַמפּן צווישן רעכטס און לינקס, צווישן מערבניקעס און מזרח-ניקעס, און רויטע אַגיטאַטאָרס ריידן-אייך די שוואַרצע ניגעריער, אַז קיין בעסערער גן-עדן ווי עס איז פּאַראַן אונטער דעם רוסישן רעזשים קען גאָר נישט זיין, די רוסן וועלן ברענגען קיין אַפּריקע דעם גן-עדן און יעדער אַפּ-ריקאַנער וועט באַקומען פּון די רוסן, ווייסעך וויפל ווייסע ווייבער. זיי ווייסן נישט, אַז אויך די רוסן ווילן די ווייסע מיידלעך פּאַר זיך און אַז זיי צעשלאַגן אַפּריקאַנישע סטודענטן, וואָס „קריכן“ צו זייערע מיידלעך...

מיר זענען אויסגעפּלויגן האַלב אַפּריקע און געווען זענען מיר נאָר ביי די ברעגעס, אין די עראַדראַמען. זען די לענדער האָבן מיר געקענט דורך די פענצטערלעך פּון דעם עראַפּלאַן און דורך די פענצטערלעך פּון דער אייגע-נער פּאַנאָזיע, און פּלענדיק אַזוי, האָבן מיר ווידער פּאַרלוירן צוויי שעה. דער זייער האָט ביי אונדז געהאַלטן נאָך פּיר און ס'איז שוין געווען טונקל. און מען האָט אונדז געמאַלדן, אַז מען דאַרף ווייטער רוקן דעם זייער אויף

צוויי שעה. ביי אונדז איז נאָך געווען 4 און אויפן פּלאַץ איז שוין געווען 6. דער חילוק צווישן דאָ און בוענאָס־אייירעס איז שוין געווען אין זעקס שעה. אין בוענאָס־אייירעס איז ערשט געווען 12 מיטיקצייט דער זייגער און דאָ איז שוין געווען זעקס פּאַרנאַכט. אין בוענאָס־אייירעס איז גרויסע ליכטיקייט און אין נייגעריאַ איז שוין 6 פּאַרנאַכט און ס'איז טונקל, און ס'גייט צו נאַכט. און ס'האַט זיך געבענקט נאָך בוענאָס־אייירעס, וווּ עס גייט נאָך צו טאָג און ס'וועט נאָך גיין, הגם קיין פּראַבלעמען פעלן נישט אויך אין אַרגענטינע און עס וועלן זיך דאָרט נאָך מערן און מערן די פּראַבלעמען.

אַרום צען מיט אַ האַלבן אַזייגער, ווען די נאַכט איז שוין געווען אַזוי געדיכט און שוואַרץ, ווי אין אַפריקע, און ווען דאָ און דאָרטן האָט מען גע־זען אַ גרויסע ווייסע לבנה, וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ ריזיקע זילבערנע מטבע אויפן אַנטבלויזטן לייב פון אַ נעגערטע, האָבן מיר געהאַט די פּערטע סטאַנציע און מיר זענען געבליבן אַ קליינע צאַל פּאַסאַזשירן. דער עראַפּלאַן האָט זיך אויסגעליידיקט. פון די 180 פּאַרשוינען זענען נישט געבליבן קיין 18. דער בינשטאַק און לאַבירינט איז פול געוואָרן מיט שאַטנס, און די שאַט־טנס האָבן זיך געוואָרפן אויף די ווענט און געבראַכט מאַדנע געדאַנקען, אַ פּאַראַדאָקס האָט געמוטשעט:

— צוליב 180 פּאַרשוינען האָט דער פּילאָט געהאַלטן אויבן דעם עראַפּ־פּלאַן, אָבער לוינט דאָס אים צוליב 17 פּאַרשוינען? (אַזוי פיל זענען מיר גע־בליבן). ווי איז דער דין, ווען דער פּילאָט איז אַ זעלבסטמערדער אָדער אַ הומאַניסט און קיין 180 פּאַרשוינען וועט ער נישט אַראַפּוואָרפן, אָבער 17 — יאָ?

עס האָבן זיך געטראַכט נאַרישקייטן, ווייל מען איז געווען בלויז 17 מענטשן אין אַ ריזיקן עראַפּלאַן, און די 17 מענטשן זענען זיך כמעט אַלע געווען פרעמד און גערעדט אין פאַרשידענע שפּראַכן. די סטואַרדן האָבן דער־לאַנגט פּאַרמולאַרן אויסצופילן וועגן באַגאַזש. אייניקע האָבן געהאַט צו שרייבן און צו שרייבן, איך האָב געדאַרפט אַנשרייבן עטלעכע מאַל „ניין“, און שוין.

— ציגאַרעטן? — ניין.

— משקה? — ניין.

— סחורה? — ניין.

— באַגאַנגען אַ פּאַרברעכן. — נאָך נישט.

— געווען אַרויסגעשיקט פון דרום־אַפריקע? — נאָך נישט...

און אויך די קנאַפע 5 שעה, וואָס מען איז געפּלויגן דורכאַנאַנד, זענען אַריבערגעגאַנגען. מען איז יאַקאָס אַנגעקומען קיין יאַהאַנעסבורג. עס איז

געווען 3 אזייגער פארטאג. מען איז געפארן ארום און ארום 2 מעת-לעת מיט 10 שעה, אבער אויסגעוויזן האט זיך, אז מען איז געפארן 100 אייביקייטן, און מען איז אנגעקומען צעקניטשט און צעקארטשעט. אין צאל-אמט איז נישט געווען וואס צו קוקן. אבער פאליציי האט געקוקט. פיר אזייגער בין איך גע-ווארן פריי. 4 פארטאג, און מען האט געווארט אויף מיר. עס האבן געווארט דער פרעזידענט און דער סעקרעטאר פון דער קולטור-פעדעראציע: זלמן לעווי און בערל לעווינסקי, רעספעקטיוו. מיינע פריינט מענדל און פייגעלע טאבאטשניק, א פארוואלטונגס-מיטגליד, און אסתר טאוב און מיינ פריינט זינט יארן, הרב מ. ד. שיף.

אך ווי גוט ס'איז צו אפפליען שווער און ביטער דריטהאלבן מעת-לעת אין דער עקזאטישער פרעמדקייט פון אפריקע און אנקומען אין א שטאט. וואס איז פול מיט ליכטיקייט און טרעפן א היימישע סביבה מיט א היימישן ישוב; עס איז אלצאיינס ווי צו גיין אין א וויסטן מדבר און טרעפן א בליענ-דיקן אאזיס.

— 5 —

עס איז שיין צו קוקן אויף יאהאנעסבורג

נאך נישט דאס יידישע יאהאנעסבורג, נאך די שטאט בכלל. א שטאט, וואס צייכנט זיך אויס מיט שיינקייט און איז א ווונדער. די שיינקייט באשטייט אין דעם, וואס די שטאט איז נישט גלייך, נאך זי איז בערגיק און טאליק. נאך פארטאג, ווען איך בין אנגעקומען קיין יאהאנעסבורג, האב איך באמערקט, אז מיט איר בערגיקייט און טאליקייט דערמאנט יאהאנעסבורג אין ריא-דע-זעאנירא און סאן-פראציסקא, וואס זענען די שענסטע צוויי שטעט אין דער וועלט. און יאהאנעסבורג איז טאקע א שוועסטער-שטאט פון ריא-דע-זשא-נירא און סאן-פראנציסקא אין שיינקייט. און ווען איך בין אויפגעשטאנען ארום 9 אזייגער — געלייגט האב איך זיך האלב זעקס — און כ'בין ארויס-געגאנגען פון האטעל-צימער, ווהיזן מען האט מיך ביינאכט אריינגערוקט אין דער פינצטער, האב איך באלד באמערקט, אז דער האטעל שטייט אויף א בערגל און אנטקעגן אים געפינט זיך נאך א בערגל, אויף וועלכן עס געפינט זיך א קליינער גארטן. ביידע ברעגעס פון די בערגלעך זעען אויס ווי ארומ-

געהאקטע פעלזן, און צווישן ביידע בערגלעך גייט אַ וועג פון אַ גאַנץ סקאַס-
נעם באַרג-אַראָפּ און באַרג-אַרויף. דער באַרג-אַרויף איז פאַר אויטאָס אַ
שווערער און דער באַרג-אַראָפּ איז טאַקע אַ גאַנץ געפערלעכער.

און אַזעלכע באַרג-אַראָפּן און באַרג-אַרויפן זענען פאַראַן אַ סך אין שטאַט.
אין ווען מען קוקט אויף יאָהאַנעסבורג ביים אַנקומען ביינאַכט מיטן עראָפּלאַן,
אַדער ווען מען קוקט זיך אַרום אויף דעם פון איין זייט באַרג און פון דער
צווייטער זייט, זעט מען ווי די שטאַט געפינט זיך סיי אויבן, און סיי אין מיטן
און סיי אונטן. און ערשט אויבן און אין מיטן און אונטן זעט מען ווי עס
בערגלט זיך און עס טאַליקט זיך.

פאַראַן אַ גאַר גוט מיטל צו זען די גאַנצע שטאַט יאָהאַנעסבורג פון אַ
פּויגל-פּלי. דאָס איז אַרויפפאַרן ביו צום שפיץ פון „הערצאַג טורעם“. הער-
צאַג איז געווען איינער פון די גרעסטע דרום-אַפריקאַנער גענעראַלן און אויף
זיין נאָמען איז פאַראַן אַ טורעם, וואָס האָט פאַרבנדונג מיטן ראַדיאָ, און אַז
מען פאַרט אַרויף אויף אים, זעט מען די גאַנצע שטאַט און דעם גאַנצן אַרום
אויף אַ שטח פון אַ 40 מייל, אַריבער 60 קילאָמעטער. מען זעט אַן אַפילו
פּרעטאָריע, וואָס איז די הויפטשטאַט פון לאַנד. דער הערצאַג-טורעם — מען
רופט אים אויף ענגליש „די הערצאַג טאָור“ — איז אויך אַ 55 שטאַק, וואָס
דאַרף זיין לערך ביי די 200 מעטער. פון דער ווייטנס זעט ער אויס דין, אַזוי
ווי אַ ציגאַר, אָבער אַז מען קומט צו נענטער, זעט מען אַ טורעם, וואָס איז
גאַנץ ברייט אין אַרומנעם. וואָס העכער, איז ער, נאַטירלעך, שמעלער. ער
דערמאָנט אין פאַריזער אייפּל-טורעם און איז נישט קיין סך נידעריקער פון
אים. אַז מען קוקט אַרויף אויפן הערצאַג-טורעם, פילט מען זיך אַזוי ווי אויפן
„פאַן ד'אַסוקאַר“ אין ריאַד-זשאַניראָ. גראַבע טאַפּלטע פענצטער האָט אויבן
דער טורעם, און דורך די פענצטער באַקוקט מען אַרום און אַרום די שטאַט,
וואָס זעט בייטאַג אויך אויס ווי אַ שיינער מאָזאַיק און ביינאַכט זעט זי אויס
ווי אַ פאַרכישופט אַרט, וואָס איז באַגאַסן מיט מיליאָנען ליכטער.

עס וואַרפט זיך אין די אויגן אַריין, וואָס פון איין זייט איז די שטאַט
זייער געדיכט באַזעצט און איין ליכט איז אַריינגעשטעלט אין צווייטן און פון
דער אַנדערער זייט איז די שטאַט באַזעצט זייער שיטער און פון איין ליכט
צום צווייטן איז אַ גאַנצער מהלך. און דו שטויסט זיך אָן, אַז דאָרט וווּ עס
איז געדיכט באַזעצט וווינען אַרעמע, וואָס די שטיבער זענען ענג אַריינגע-
וואָקסן איינער אין צווייטן, און דאָרטן וווּ ס'איז שיטער באַזעצט, וווינען ריי-
כע, און איין שטוב איז אַפּגערוקט פון דער צווייטער. ס'איז די געגנט פון די
ווילעס, וואָס אין רוסיש הייסן זיי „אַסאַבניאַקי“ און אין אַרגענטיניש רופט

מען זיי טשאַלעטן. און די השערה מיינע איז באַשטעטיקט געוואָרן. די שיטער-
 באַזעצטע געגנט איז די רייכע, וווּ די פּנימער (פּראָנטן) פון די הייזער קוקן
 קיין צפון און ס'איז דאָרט זומער קיל און ווינטער וואַרעם. בכלל זעט אויס
 די שטאָט יאָהאַנעסבורג ווי אַ פאַרכישופטע פּאַנאַראַמע און ס'איז שוין אויף
 איר צו קוקן סיי פון אונטן-אַרויף און סיי פון אויבן-אַראָפּ. די שטאָט האָט
 נישט איין שנור פּערל, אַזוי ווי ריאָ-דע-זשאַניראָ, וואָס געפינט זיך ביים ים,
 גאָר זי האָט עטלעכע שנורלעך פּערל. דאָס איינציקע, וואָס פעלט יאָהאַנעס-
 בורג, איז אַ ים. אָבער פאַראַן אַ מעלה אויך אין דעם וואָס ס'איז נישטאָ קיין
 ים. ס'איז טרוקן. עס איז קיין מאָל נישט פייכט און עס מעג זיין ווי הייס —
 שוויצט מען נישט. די שטאָט האָט אַ מילדן, ווייכן און טרוקענעם קלימאַט.
 ווינטער איז בייטאָג וואַרעם און אין די אַוונטן קיל און זומער איז כסדר וואַ-
 רעם און הייס אויך, אָבער די היץ איז קיין מאָל נישט אַזוי פייכט ווי ביי
 אונדז אין בוענאָס-אירעס. מען אָבערקענט, אַז יאָהאַנעסבורג האָט איינעם פון
 די בעסטע קלימאַטן אין דער וועלט.

יאָהאַנעסבורג איז איינע פון די יינגסטע שטעט אין דער וועלט און שוין
 אַוודאי איינע פון די מאָדערנסטע גרויסע שטעט. ווען איך בין אָנגעקומען
 קיין יאָהאַנעסבורג, האָב איך געזען אומעטום צוגרייטונגען ווי צו קאַרנאַוואַל
 און אומעטום האָב איך געזען די צוויי אותיות יאָט (פּאַטאָ) עף (J. E.) און איך
 האָב געפּרעגט, וואָס עס באַטייט, האָט מען מיר געענטפּערט, אַז די צוויי אור-
 תיות מאַכן: „יאָהאַנעסבורג פעסטיוואַל“. מען פּייערט יעדן יאָר דעם געבוירן-
 טאָג פון דער שטאָט, וואָס ווערט היי-יאָר אַלט 70 (זיבעציק) יאָר. צוריק מיט
 זיבן צענדליק יאָרן האָט מען גענומען בויען די שטאָט און עס איז געראָטן,
 ווייל דער פּלאַץ איז אַ צוגעפּאַסטער. עס איז דרום-אַפּריקע און לויטן קלימאַט
 וואָלט דאָ געדאַרפט זיין הייס, אָבער עס געפינט זיך לערך טויזנט מעטער
 איבער דעם ים-ניוואָ און די לופט איז אַ מילדע. און קיין וואַסערן האָט נישט
 די שטאָט, איז די לופט טרוקן, ווינטער רעגנט אין גאַנצן נישט, זומער רעגנט
 אַ ביסל. נישטאָ קיין קראַנקייטן, וואָס האָבן אַ שייכות צום קלימאַט. מען
 ליידיט נישט פון רעוומאַטיזם און נישט פון אַסטמאַ. עס גייט זעלטן אַוועק אַ
 טאָג ווען עס זאָל נישט זיין די זון. און אויב אונטער דער ערד זענען פאַראַן
 גאָלדענע אַדערן, זעט מען דאָ איבער דער ערד שטענדיק טאַנצן גאָלדענע
 גאַרנישטן...

די איינציקע זאָך, וואָס קאָן אַ מענטשן אַ מאָל באַאומרוקן אין דער
 שטאָט איז, וואָס מען פילט רודערונגען אונטער דער ערד. מ'קען מיינען, אַז
 דאָס זענען ערד-ציטערנישן, אָבער ס'איז נישט דאָס. די זאָך איז פשוט: אונטער

דער ערד איז דאָ גאַלד. און טאַקע נישט ווייט פון שטאַט, און מען פירט דורך אויפרייסן מיט דינאַמיט און מען דערהערט דאָס דאָזיקע זייער אָפט, ווען מען זיצט אין די שטיבער. און ווייל מען ווייסט, אַז קיין ערד-ציטערנישן קומען דאָ קיין מאָל נישט פאַר, בלייבט מען זייער רוּיק צו די אומרוּיקייטן, וואָס עס קומען פאַר אונטער דער ערד.

אויף דער ערד קומען דאָ פאַר אַנדערע אומרוּיקייטן ווי אונטער דער ערד, נישט קיין גאַלדענע. דרום-אַפריקע איז אַ לאַנד מיט עטלעכע ערליי באַפעלקערונגען. פון די ווייסע זענען די מערהייט די דאָזיקע, וואָס מען רופט אַפריקאַנער, אָדער אַפריקאַנער. דאָס זענען די דאָזיקע, וואָס זענען אונדז באַ-קאַנט אַלס בורן (פּויערים). דאָס זענען האַלענדער וואָס זענען מסתמא נישט געבליבן גאָר ריין; זיי האָבן זיך געמישט מיט אַנדערע פעלקער. זייער שפּראַך איז אויך אַ געמישטע. זי איז בעיקר האַלענדיש, אָדער פּלעמיש, אָבער זי האָט אַ צומיש פון דייטש און פון ענגליש. די „בורן“ באַטרעפן 65 פּראָצענט פון דער ווייסער באַפעלקערונג, וואָס ציילן אינאיינעם דריי מיט אַ האַלבן מי-ליאָן. די ענגלענדער באַטרעפן אַ 34 פּראָצענט. ייִדן זענען גאָר קליין אין צאָל מען רעכנט, אַז אין גאַנצן לאַנד זענען פאַראַן אַ 120 טויזנט ייִדן און אַ 60 טויזנט וווינען אין יאַהאַנעסבורג. אויסער די ווייסע זענען פאַראַן אַ 12 מיליאָן שוואַרצע, קאַלירטע, וועלכע הייסן ביי אונדז „מעסטיסאָס“, אָדער מור-לאַטן און זיי זענען אַ געמיש פון שוואַרצע מיט ווייסע, וואָס באַטרעפן אַנ-דערט האַלבן מיליאָן. אויסער דעם זענען פאַראַן אינדיער און כינעזער. יעדע פון אַט די באַפעלקערונגען ציט ערגעץ אַנדערש און דאָס דאָזיקע שאַפט נאָ-טירלעך אומרוּיקייט. אָבער די רעגירונג איז אַ פעסטע און זי באַהערשט די לאַגע און די אומרוּיקייטן פון אויף דער ערד זענען פונקט אַזוי ווייניק גע-פערלעך ווי די אומרוּען אונטער דער ערד, הגם די אומרוּען פון אויף דער ערד זענען נישט קיין גאַלדענע, ווי די דאָזיקע, וואָס קומען פאַר אונטער דער ערד. עס קען אָבער זיין, אַז ווייל עס איז פאַראַן גאַלד אונטער דער ערד, וועלן נאָך זיין קאַמפן און קאַמפן. עס איז אַ צו רייך לאַנד, אַז עמיצער זאָל דאָס וועלן צולאָזן דעם צווייטן...

בכדי זיך צו איבערצייגן, ווי רייך דאָס לאַנד איז, וועלן מיר דערציילן, אַז ווען מען קוקט אַ ביסל ווייטער פון דער שטאַט דורך די פענצטער פון דעם דערמאַנטן „הערצאַג-טורעם“, זעט מען גאַנץ היפשע בערג און מען דער-קלערט דיר, אַז דאָס איז די ערד, וואָס איז אויסגעגראָבן פון די גאַלד-מינעס. און ס'איז דאָ איצט וואָס צו קוקן. לויט אַט די „בערג“ קען מען זיך געבן חשבון, ווי גרויס ס'איז די צאָל פון גאַלד-מינעס אין לאַנד. מ'קען דאָס אַנ-רופן מיטן נאָמען „דאָס גאַלדענע לאַנד“.

אָבער מיר ריידן דערווייל וועגן דער שטאָט יאָהאַנעסבורג, וועגן דער דאָזיקער ייִנגסטער פון די גרויסע און שיינע, אָבער טאַקע שענסטע שטעט פון דער וועלט. אַ שטאָט, וואָס געפינט זיך הויך און איז געטיילט צווישן הויכקייטן און נידעריקייטן. עס איז שייך זיך פשוט אַנידערשטעלן און קוקן אויף יאָהאַנעסבורג. איך ווער נישט מיד צו שטיין שענהווייז און קוקן אויף דער שטאָט יאָהאַנעסבורג.

— 6 —

א לישון, וואָס איז געווען הפקר און היינט איז עס די הויפט־שפראַך

נאָך דעם, וואָס איך האָב באַשריבן אַ ביסל יאָהאַנעסבורג, ווי איינע פון די שענסטע און ייִנגסטע שטעט אין דער וועלט, האָט עמיצער געזאָגט: — שייך איז זי, די שטאָט, אָבער קיין כאַראַקטער האָט זי נישט. זי איז געבויט געוואָרן גיך און צופעליק. מען האָט נישט אויסגעקליבן קיין פלאַץ מיט כאַראַקטער פאַר איר. זי האָט נישט קיין ים, נישט קיין רעכטע טייכן, נישט קיין בערג אַרום. זי שטייט אַליין אויף אַ נישט־הויכן באַרג פון קאַרגע טויזנט מעטער און זי האָט אַרום קליינע בערגלעך.

און איך האָב זיך דערווסט ווי אַזוי די שטאָט איז געבויט געוואָרן. עס איז געווען אין דער צייט פון „גאַלד־רויש“. מען איז געלאָפן נאָך דעם גאַלד פון דרום־אַפריקע, אַזוי ווי מען לויפט נאָך — גאַלד. אַזוי ווי די דורשטיקע נאָך אַ טרונק איז מען געלאָפן. און די גאַנצע שטאָט האָט זיך אָנגעהויבן פון אַ גאַלד־לאַגער. מענטשן, וואָס האָבן געזוכט צו קויפן גאַלד־מינעס, האָבן זיך דאָ פאַרלייגט די געצעלטן. דאָס איז געווען אין די ניינציקער יאָרן פון פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט. און אין משך פון זיבעציק יאָר איז אויסגעוואַקסן אַזאַ ריזיקע שטאָט.

פאַראַן אַ געגנט אין יאָהאַנעסבורג, וואָס מען רופט זי „קליין בערלין“. בכלל אָבער פאַסט זיך פאַר דער דאָזיקער שטאָט דער נאַמען „קליין ניר־יאַרק“. יאָהאַנעסבורג האָט אַ מיליאָן איינווינער און ניר־יאַרק האָט שוין מסתמא 9 מיליאָן איינווינער, אָבער די באַוועגונג איז אין יאָהאַנעסבורג אין זעלביקן טעמפּאָ וואָס אין ניר־יאַרק. איר טרעפט דאָ זעלטן אַ ווייסן מענטשן.

וואָס זאָל נישט האָבן קיין „מאַטאַר-קאַר“ (אַזוי רופט מען דאָ אַן אויטאָ). און פאַראַן שוואַרצע, וואָס האָבן אויך אויטאָס. פאַראַן צייטן, אין משך פון טאָג, ווען די גאַסן זענען פול מיט אויטאָס און זיי שטייען איינער הינטער דעם אנדערן און זיי רוקן זיך איינער נאָכן אנדערן מיט טשעהעפּאַכע-טריט.

מען יום-טובט איצטער דעם 70סטן יאַרטאָג פון דער שטאָט יאַהאַנעס-בורג. זי איז געוואָרן אַ בת-שבעים. און נאָר מיטן כוח פון אַזוי פיל גאַלד מיט וועלכן די היגע ערד איז אַזוי רייך האָט מען געקענט אויסבויען אַזאַ ריזן שטאָט, וואָס האָט אַ מיליאָן איינווינער. און די פייערונג פילט מען אר-מעטום, אָבער באַזונדערס זעט מען זי אין אַוונט, ווען די גאַסן אין צענטער זענען פול מיט אילומינאַציעס פון אַ פּאַנטאַסטישן מיין. נעצן גאַנצע פון רויטע ליכטער פאַרדעקן די צענטראַלע גאַס און אין מיטן פון די נעצן זענען פאַ-ראַן רעדער פון בלויען קאָליר און אין מיטן די רעדער זענען פאַראַן שטע-קעלעך. די רעדער דרייען זיך און עס דאַכט זיך, אַז די שטעקעלעך דרייען זיי און די ליכטער טאַנצן. און אַזוי ווי עס טאַנצן די ליכטער, אַזוי דאַכט זיך, אַז די גאַסן גופא טאַנצן אויך. פאַראַן אַ ווינקל אין ניר-יאָרק, וואָס מען רופט בראָדוויי, דאָס איז דאָס ווינקל פון דער בראָדוויי-גאַס און טאַימז-סקווער, טאַנצן דאָרט אין אַוונט שטענדיק פּאַנטאַסטישע ליכטער. אין יאַהאַנעסבורג טאַנצן איצטער נאָך מער פּאַנטאַסטישע ליכטער. דאָס איז צו דער געלעגנ-הייט, וואָס די שטאָט איז געוואָרן אַ זיבעציקערן.

און מען פילט דעם יוביליי-יום-טוב אין אַלע פאַרקן. אַלע זענען זיי ספּעציעל אויסגעפּוצט לכבוד יום-טוב. פאַראַן אין זיי אַלערליי קיאָסקן פאַר אַלערליי נישט-אַלקאָהאָלישע געטראַנקען: טיי, קאווע און צובייס, און פאַראַן קיאָסקן מיט אַלערליי זאַכענישן און קינדער-שפילערייען. און עס איז דאָ אַ מאַדנע שטייגער. מען קען בייטן זאַכן אויף זאַכן. מען פאַרקויפט נישט און מען קויפט נישט, נאָר מען בייט. מ'קען בייטן אַ בינאַקל אויף אַ פּאַטאַגראַ-פישן אַפּאַראַט. אַפילו קליידער בייט מען. עס זענען אין די בייט-שטעלן פאַ-ראַן זאַכן, וואָס זענען ווערט אַ סך געלט און פאַראַן זאַכן, וואָס זענען קוים ווערט קליינגעלט. און עס שטייען אויסגעשטעלט בילדער פון מאַלערס. פאַראַן בילדער פון באַדייטנדיקע קינסטלער, אין וועלכע עס איז פאַראַן סטיל און כאַראַקטער. און עס פעלן נישט קיין מאַלערס, וואָס מאַכן אויפן פלאַץ פאַר-טרעטן. שטעלן זיך אַנידער דערוואַקסענע מענטשן און לאַזן זיך מאַלן, און באַזונדערס שטעלן די עלטערן אַנידער זייערע קינדער, אַז מען זאָל זיי מאַלן. מיר איז אויסגעקומען צו זיין אין אַ זונטיקדיקן פרימאַרגן אין אַ פאַרק וואָס הייסט „זשוברט“ און איך האָב דאָרט געטראַפּן טויזנטער מענטשן. מען

האָט געהערט ביידע שפראַכן פון לאַנד — ענגליש און אַפריקאַן. און מען האָט זיך געיאָגט. עס האָט זיך געדאַכט, אַז מען יאָגט זיך עפעס צו זען אוי-סערגעוויינלעכס. מען וויל זען דעם יום-טוב אַליין, אָדער די גאַנצע שטאָט, וואָס ווערט אַלט 70 יאָר. און מען האָט זיך נישט געגעבן קיין חשבון, אַז די גאַנצע זאָך איז אַן אילוזיע. מען וויל זען עפעס אַ זאָך וואָס דאַרף קומען און אַז ס'קומט, געדויערט דאָס גאַר נישט און ס'גייט אַוועק. דאָס גאַנצע לעבן איז אַ האַפּענונג און אַ דערינערונג. מען האַפט אויף אַ זאָך וואָס דאַרף קומען און מען דערינערט זיך אין אַ זאָך, וואָס איז געווען.

און פונקט ווי איך האָב געזען מענטשן, וואָס יאָגן זיך, פונקט אַזוי האָב איך געזען מענטשן, וואָס האָבן זיך שוין אָפּגעיאָגט און האָבן זיך געזעצט און געלייגט אויף דער ערד, נאָך דעם ווי זיי האָבן אויף איר עפעס אויסגע-שפרייט. ווער ס'האָט געזוכט זיך צו זעצן, אָדער צו לייגן אין שאַטן און ווער אויף דער זון. מענטשן האָבן פאַרשידענע נייגונגען און פאַרשידענע באַגערן. און די מענטשן, וואָס האָבן זיך שוין אָפּגעיאָגט און זיי זענען געזעסן, אָדער געלעגן, האָבן אויסגעזען מיד. זיי האָבן זיך געיאָגט נאָך אַן אילוזיע, וואָס איז אייגנטלעך געווען אַ מיראַזש. איצטער איז שוין נישטאָ נאָך וואָס צו יאָגן זיך. מען האָט שוין אַלץ געזען. און אין מידיקייט איז געווען אַ זיסקייט און אַ באַטעמטקייט. מען לויפט דאָך צו אַ פאַלקס-יום-טוב מיט אַזא אימפעט, אַז מען מוז ווערן מיד און אין דער מידיקייט איז פאַראַן די פאַרגאַנגענהייט. עס איז אין איר פאַראַן דאָס דאָזיקע, וואָס מען האָט געוואַלט זען און פילן און מען האָט דאָס געזען און געפילט אַן אויגנבליק.

אויך אין דעם פאַרק, וואָס הייסט „זו לייק“, האָב איך געזען אַן ענלעכע יום-טובדיקייט. דאָס איז אַ פאַרק, וואָס האָט פון איין זייט דעם „זו“, דעם זאָלאָגישן גאַרטן פון שטאָט, מיט די אויסערגעוויינלעכע אַפריקאַנער חיות, און פון דער אַנדערער זייט האָט ער אַן אַזיערע — א „לייק“, אַזוי ווי „לאַגאַ“ (אין שפּאַניש). ער איז שטאַרק גרויס אַט דער פאַרק. ער איז גרויס ווי אַ היפש שטעטל. און איך בין געגאַנגען צום וואַסער-צו. די חיות האָב איך אי-בערגעלאָזט אויף אַ צווייט מאַל. דערצו זענען אין אַפריקע פאַראַן פלעצער, ווו מען קען די חיות זען אויף אַן אינטערעסאַנטערן אופן ווי אין זאָלאָגישן גאַרטן. פאַראַן אַ רעזערוואַט, וואָס הייסט „גיימס רעזערוו“, וואָס איז אַ ריי זיקער וואַלד, ווו מען זעט די חיות אַרומלויפן פריי. יענער רעזערוו איז אַזוי גרויס ווי גאַנץ מדינת ישראל. די באַשרייבונג פון גיימסט רעזערוו וועט זיין דער טשוואַק פון מיינע אַפריקאַנישע באַשרייבונגען, וואָס וועלן אַם ירצה השם, האָבן אַ סך „טשוועקעס“...

האלטן מיר ביים פארק „זו-לייק“, אויך א ריזן פארק וווּ מען פייערט 70 יאָר יאָהאַנעסבורג. און עלטערן דערציילן מסתמא די קינדער, אַז צוריק מיט 70 יאָר איז אויף דעם פלאַץ וווּ עס שטייט איצטער די גרויסע שטאָט, גאַרנישט געווען. עס איז געווען אַ פעלד מיט געצעלטן. און אַ ביסל ווייטער אַהין זענען געווען די גאַלד-גרובן, וווּ מען האָט געגראָבן — איז געווען גאַלד. און ס'קען זיין, אַז די גאַנצע שטאָט שטייט אויף גאַלד.

און ס'איז טאָקע מאַדנע אַריינצוטראַכטן זיך אין דעם. עס האָט זיך פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז אין לאַנד איז דאָ גאַלד, האָט מען גענומען לויפן אַהער. די ערשטע צו קומען צו לויפן זענען געווען די האַלענדער, דערנאָך זענען געקומען די ענגלענדער. און עס זענען געקומען אינדיער און כינעזער. און אַ דאַנק דעם, וואָס דער רויש וועגן גאַלד האָט זיך אַלץ מער און מער פאַרשפּרייט איבער דער וועלט, זענען אַלץ מער מענטשן געקומען אין לאַנד אַריין. און אַזוי ווי אַ סך ווייסע זענען געקומען אַן ווייבער, האָבן זיי געלעבט מיט די שוואַרצע פרויען און זיי האָבן געהאַט געמישטע קינדער, האַלב-שוואַרצע. מען רופט זיי דאָ „קאַלירטע“. איז אויסגעוואַקסן אַ גאַנצער שבט פון „קאַלירטע“ וואָס באַשטייט פון אַנדערטהאַלבן מיליאָן נפשות און דאָס מערקווירדיקע איז, וואָס די „קאַלירטע“ זענען אויך קעגן די שוואַרצע. מען האָט זיי אונטערגעקויפט דערמיט, וואָס מען האָט זיי געגעבן אַ קליין ביסעלע מער רעכט ווי די שוואַרצע. טאָקע מער נישט ווי אַ קליין ביסל.

און אַזוי טראַכטנדיק אין פאַרק „זו לייק“ וועגן די שוואַרצע און „קאַ-לירטע“, בין איך דורשטיק געוואָרן. די אַפריקאַנישע זון באַקט. האָב איך אויף אַ פלאַץ באַשטעלט אַ קאַלטן געטראַנק. איז צוגעקומען אַ קעלנער מיט אַ שיינעם קאַפּ שוואַרצע, נישט געקרויזטע האָר און מיט אַ צאַרט פנים פון אַ האַלב-שוואַרצן. ער האָט געהאַט טיף שוואַרצע אויגן, וואָס האָבן אַ בלויען אַפשיין. און צאַרט זעט ער אויס. מיין באַגלייטער האָט מיר געזאָגט, אַז ער איז אַן אינדיאַנער. ער איז לחלוטין נישט ענלעך צו אונדזערע אינדיאַנער. ער זעט אויס צאַרט, שייך און פאַרחלומט. מיר האָבן זיך געטראַפן מיט די אויגן און איך האָב אין זיינע אויגן געזען דעם טרויער פון איינעם, וואָס האָט אַ העלפט פון די מענטשן-רעכט. די אינדיאַנער זענען נישט אַזוי אומ-באַרעכטיקט ווי די נעגער, אָבער נישט אַזוי באַרעכטיקט ווי די ווייסע. צי ער האָט אין מיינע אויגן געזען דעם ייִדישן טרויער, ווייס איך נישט. עס קען זיין, אַז ער האָט וועגן זעם קיין אַנונג. איך דאַרף קענען אַלעמענס טרויער, אָבער ער דאַרף קענען נאָר זיין אייגענעם טרויער. איך בין אַ וועלט-מענטש אין ער איז בלויז אַן אַרטיקער.

די גרויסע קאמפן אבער זענען אין דרום־אפריקע פארגעקומען נישט צווישן די שווארצע און „קאלירטע“ און נישט צווישן די אינדיאנער און נע־גער און קאלירטע. זיי זענען פארגעקומען צווישן די ענגלענדער און די „בורן“, וואָס רופן זיך היינט אַפּריקאַנס — אַפּריקאַנער, הייסט עס. די בורן זענען אייגנטלעך געווען האַלענדער, אַבער דאָרְּ הי האַבן זיי געקראָגן צומישן אין זייער שפּראַך און עס איז אויסגעוואַקסן אַ ניי פּאַלק מיט אַ נייער שפּראַך. דער אַפּשטאַם פון אַפּריקאַנס־שפּראַך איז טאַקע האַלענדיש, אַבער עס איז צוגעקומען אַ צומיש פון ענגליש, האַטענטאַטיש, פּראַנצויזיש און נאָך און נאָך. מיר שיינט, אַז אַפּריקאַן איז די ייִנגסטע שפּראַך אין דער וועלט. זי איז די מוטער־שפּראַך פון אַריבער 2 מיליאָן ווייסע און פון אַ היפש ביסל שוואַר־צע. עס איז געווען אַ צייט, ווען זי איז געווען אומבאַרעכטיקט און מען האָט געשלאָגן קינדער אין די שולן, ווען זיי האָבן גערעדט אין איר. היינט האַלט זי אין ווערן די שפּראַך פון לאַנד. וועגן די קאַמפן צווישן די ענגלענדער און די בורן וועט נאָך אויסקומען צו ריידן. דאָ האַבן מיר אַ רייד געטאָן וועגן אַ שפּראַך, וואָס איז נאָך צוריק מיט פּופּציק יאָר געווען הפּקר און היינט איז זי די הויפּט־שפּראַך פון אַ גרויס, רייד לאַנד.

— 7 —

קינדער־לידער האַבן מיר געמאַכט היימישער יאָהאַנעסבורג

כ׳האַב זיך היינט אַליין געפּראַוועט אַ יוביליי. עס איז געוואָרן אַ וואָך זינט איך בין אין דרום־אפּריקע. אין אַפּריקע בכלל בין איך שוין 10 טעג. און אין משך פון די 10 טעג און דער וואָך האַב איך איבערגעלעבט און געזען זאַכענישן, וואָס זענען גענוג פאַר חדשים. די לעצטע נאַכט בין איך טאַקע די גאַנצע נאַכט נישט געשלאָפּן. עס איז נישט געקומען קיין דרימל אויף מיינע ווייט. איך בין געלעגן און געטראַכט, אַז איך בין פאַרפאַרן ווייט. איך געפין זיך אַזוי פיל טויזנטער מייל פון מיין אייגענער היים און מיין רעדאַק־ציע. אַז איך בין צווישן מענטשן, פיל איך דאָס נישט. איך בין דאָך צווישן סאַמע אייגענע, ייִדיש־ריידנדיקע ייִדן, וואָס ריידן וועגן המשך און קיום און וועגן דעם, וואָס די קינדער ריידן נישט קיין ייִדיש און וועגן 100 יאָר ייִדי־

שער ליטעראטור און וועגן דעם, וואָס די אַראַבער זענען בכלל אַזוי צעריסן און אַז עס קומט צו מדינת ישראל ווערן זיי אייניק און וועגן דעם, וואָס רוס־לאַנד זאָגט זיי רק צו צו העלפֿן. אַבער אַז עס קומט די נאַכט און איך בלייב אַליין אין צימער, דערפֿיל איך די ווייטקייט. און היינט אין דער פֿרי, ווען אַ באַקאַנטער האָט מיך געפרעגט, ווי איך פֿיל אין דרום־אַפֿריקע, האָב איך אים געזאָגט:

— עס איז אַ טייערע מדינה דאָס דרום־אַפֿריקע, אַבער עס געפינט זיך אַ ביסל צו ווייט פֿון דער וועלט. מען וואַלט דאָס געדאַרפט צורוקן אַ ביסל נענטער צו דער וועלט.

זאָגט מיר דער באַקאַנטער מיינער:

— יאָהאַנעסבורג געפינט זיך אויף 10 שעה פֿליען פֿון לאַנדאָן, אַדער פֿאַרן קיין ישראל פֿליט מען פֿון דאַנען אַ 14 שעה. אַבער נישט ווייל עס איז טאַקע אַזוי ווייט, נאָר ווייל עס געפינען זיך אויפֿן וועג פֿינדלעכע אַפֿריקאַ־נער לענדער און מען מוז זיי אויסמיידן און פֿאַרן אַרום און אַרום. ווען נישט, וואַלט מען אין 8 שעה געווען אין ישראל.

און איך האָב זיך געגעבן חשבון, אַז דער באַקאַנטער מיינער איז גע־רעכט. דאָס עצם פֿאַרן פֿון בוענאָס־איירעס קיין יאָהאַנעסבורג געדויערט נישט מער ווי אַ 20 שעה, אַבער ווייל ס'איז נישטאַ קיין גוטע פֿאַרבינדונג און ווייל עס פֿאַרן ווייניק פֿאַסאַזשירן, מוז מען שטיין אין אַ סך סטאַנציעס און עס ווייזט זיך אויס ווייט. און עס איז מיר גרינגער געוואָרן און די קור־מענדיקע נאַכט וועל איך טאַקע אַלץ בענקען אַהיים, אַבער שלאָפֿן וועל איך שוין געוויס יאָ. און סיי־ווי פֿאַסירט ביי מיר, אַז ווען איך שלאָף איין נאַכט אַ ביסל שלעכט, שלאָף איך די צווייטע בעסער. די נאַטור אַליין מאַכט שוין, אַז דער דעפיציט אין שלאָף זאָל זיך דעקן...

אין דרום־אַפֿריקע איז נישט פֿאַראַן אַזאַ גרויס ייִדיש לעבן ווי אין אַר־גענטינע. עס דערשיינט דאָרט אויך נישט אַזאַ גרויס ייִדיש געדרוקט וואָרט, ווי אין אַראַגענטינע און עס זענען דאָ נישט דערשינען ביז איצטער אַזוי פֿיל ייִדישע ביכער, אַבער עס איז פֿאַראַן אַ ייִדיש לעבן מיט אַלערליי אַרגאַני־זאַציעס, מיט אַ קהילה — נישט אַזאַ פֿאַלקסטימלעכע ווי ביי אונדז — און אַ ציוניסטישע פעדעראַציע (פֿון אַלע פֿאַרטייען), און אַ ועד החינוך און אַן אַרגאַניזאַציע פֿאַר ייִדישע פֿאַלקשולן און אַ מושב־זקנים און נאָך און נאָך. און עס זענען פֿאַראַן פֿאַלקסטימלעכע יידן. די דאָזיקע יידן זענען קאַנצענ־טרירט אין דער ייִדישער קולטור־פעדעראַציע, וואָס דערמאַנט אַ ביסל אין אונדזער קולטור־קאָנגרעס. צום ערשטן קבלת־פנים, וואָס מען האָט געמאַכט

פאר מיר אין א שיינעם האטעל-זאל, זענען געקומען אריבער דריי הונדערט יידן און עטלעכע מענטשן האבן מיך באגריסט און זיי האבן אלע געקענט מיין טעטיקייט און געוויסט וואס זיי האבן גערעדט. און דער עולם האט אויסגע-הערט מיין ערשטע לעקציע — וועגן 104 יאר יידיש לעבן אין ארגענטינע — מיט א פארקאפטן אטעם און איך בין געווען בארעכטיקט צו זאגן, אז איך געפין זיך אין דער מיט צווישן ביידע דרומס: דרום-אמעריקע און דרום-אפ-ריקע, און איך פאראייניק זיי דורך דעם יידישן ווארט.

און דאס שיינע האטעל-צימער מיינס איז שוין פול מיט יידישע ביכער, וואס זענען דערשינען דא אין לאַנד, פאראן ביכער, וואס זענען דערשינען אין אויסלאַנד. פאראן ביכער, וואס זענען דא דערשינען נאך צוריק מיט 30 יאר, און פאראן ביכער וואס זענען דערשינען ערשט מיט א פאר צענדליק יאר צוריק. און אין די מערסטע פון די דאזיקע ביכער איז פאראן דאס עקזא-טישע לעבן אין לאַנד מיט די פארשידענע פעלקער און ראסן. און מיר וועט אויסקומען נאך צו שרייבן וועגן די דאזיקע ביכער, ווייל זיי וועלן מיר העלפן באקענען דעם לייענער מיט דעם פארשידנארטיקן לעבן אין דעם דאזיקן לאַנד, וואס איז אמאל געווען ווייט און וואס דער עראפלאן בכלל און דער דזשעט בפרט האבן אפגעשאפט זיין ווייטקייט. אבער דאס מאל וועל איך א שרייב טאן וועגן א ביכל קינדער-לידער, וואס איז נישט לאַנג צוריק דערשינען אין יאהאנעסבורג. דאס ביכל הייסט „וואקסן, וואקסן בלי-מעלעך“ און דער מחבר דערפון איז ה. ערליך, וואס איז דער עלטסטער יידישער שרייבער אין דרום-אפריקע. ער איז א ייד פון קיין עין-הרע 77 יאר, און מיין פריינט הרב מ. ד. שיף, וואס האט געלעבט א היפשע צייט אין אר-גענטינע און וואס געפינט זיך איצטער אין יאהאנעסבורג, זאגט מיר, אז 77 איז בגימטריא מול. ה. ערליך האט אין 1950 ארויסגעגעבן א גרעסער ביכל דערציילונגען און הומארעסקעס א"נ „אט אזוי“, און דאס דאזיקע ביכל איז זייער כאַראַקטעריסטיש פאר דרום-אפריקע און מען קען אין דעם דערקענען דאס ביסל יידישע לעבנס-שטייגער פון דאנען. עס האט אזא מאַטאָ:

און דריקט דיר פריינד, אויפן האַרצן וואָס —

לאַך זיך אויס.

און האַסטו צרות אָן אַ מאַס —

לאַך זיך אויס.

פאַרטרייב דעם אומעט מיט געלעכטער

און האַלט דעם שמייכל פאַר אַ וועכטער.

אָבער איך וועל זיך איצטער באַנוגענען מיט אַ שרייב טאָן וועגן דעם ביכל קינדער-לידער. מסתמא זענען דאָ שוין נישט פּאַראַן צו פיל קינדער, וואָס פאַרשטייען ייִדיש. צווישן דער יוגנט געפינט מען נאָך יאָ אַזעלכע, וואָס קענען ייִדיש. מען לערנט מאַמע-לשון נאָר אין די צוויי פּאַלקשולן. אין די שולן פון ועד החינוך לערנט מען נישט קיין ייִדיש און העברעיִש לערנט מען דאָרט אויך נישט צו פיל. עס איז אַ לאַנד מיט צוויי גלייכבאַרעכטיקטע שפּראַכן — ענגליש און אַפּריקאַניש (בוריש). און אויב מען זאָל לערנען אין די גאַנצע שולן ביידע ייִדישע שפּראַכן — העברעיִש און ייִדיש — וואָלט מען געדאַרפט לערנען אויך ביידע לאַנד־שפּראַכן... קיין צרות פעלן אין ער-געץ נישט. און פון דעסטוועגן געפינט זיך אַן עלטערער ייִד, וואָס שרייבט קינדער-לידער. אויף ישראל זאָגט מען: „אַ מאַדנע לאַנד. עס האָט נישט קיין פּערד און עס האָט פּערד־גנבים"... אין אַפּריקע זענען נישטאָ קיין קינדער, וואָס קענען ייִדיש און עס איז ערשט דערשינען אַ ביכל מיט קינדער-לידער. און אויב די קינדער קוויקן זיך נישט מיט די דאָזיקע לידער, זאָלן דאָס כאַטש טאָן די דערוואַקסענע...

45 זייטן האָט ערליכס ביכל „וואַקסן, וואַקסן בלימעלעך" און 24 ליד-לעך. און עס האָט מאַני לייבס אָט די שורות, פאַר אַ מאַטאָ:

אינסן, צוויי, דריי, פיר
קינדער קלאַפן אין מיין טיר.
קינדער גוטע, קומט אַריין,
וועט איר גוטע געסט דאָ זיין.

מסתמא קלאַפן קינדער אויך צו ערליכן אין טיר. אָבער ליידער נישט אויף ייִדיש. אָבער ער זינגט אין די קינדערס נאָמען. דאָס ערשטע לידל, וואָס הייסט טאַקע „וואַקסן, וואַקסן בלימעלעך", זינגט אַ קינד און עס דער-ציילט, אַז די בלימעלעך האָבן שיינע קאַלירן, אַז ס'איז צו קוקן אַ מחיה:

און ווען איך קום פון שול אַהיים,
זיי וואַרטן שוין אויף מיר,
באַגיס איך מיינע בלימעלעך
און גיב אַ צאַרטן ריר.

און אָט באַזינגט ער „חנהלעס געבוירן־טאָג". זיבן יאָר איז חנהלע אַלט געוואָרן און אירע צעפעלעך זענען פאַרפלאַכטן מיט בענדעלעך. און דאָס הויז איז פול מיט קינדערלעך און מתנות; ווער עס ברענגט אַ „טעדי בער", ווער

א ליאלקע. און זיבן קליינע ליכטעלעך ווי נאָדעלעך די גרייס — די מאַמע צינדט זיי פייערלעך אָן און חנהלע לעשט זיי אויס.

די קינדערלעך צעזינגען זיך,
עס העלפט דער טעדי־בער.
חנהלע פאַרשעמט זיך באַלד
און לאַזט אַרויס אַ טרער...

און אַט אַ לידעלע „עטעלע און איר ליאלקע“: דאָס מיידעלע עטעלע מאַכט צורעכט דאָס בעטעלע, ווייל די ליאלקע וויל שלאָפֿן און זי זינגט איר „איילוליו“ און דערנאָך נעמט עטעלע אַרויס דאָס „קינד“ פֿון בעטעלע, און די ליאלקע וויל עסן. און דערנאָך נעמט זי איר אָן ביים הענטעלע און טוט איר אָן אַ מענטעלע און זי גיט איר אַ קוש אין שטערן און זי זאָגט איר:

וויין נישט, נאַריש פייגעלע,
מאָד נישט נאָס דאָס אייגעלע,
אַ מאַמען דאַרף מען הערן.

און נאָך לידעלעך זענען פאַראַן אין ביכל. אַ לידל וועגן דעם ווי מען פירט צום ערשטן מאָל אַ קינדעלע אין שול; ווי אַ מיידעלע טוט וויי אַ צאָן און דער דאָקטער נעמט אים אַרויס. און אַט ווערט דערציילט אין אַ לידעלע וואָס הייסט „אין שפּאַס“, ווי אַ קליין טעכטערל טוט נאָך הער מאַמען, ווען די מאַמע גייט אַוועק אין גאָס און זי נעמט אַרויס דער מאַמעס פאַרב און פאַרבט זיך אָן די ליפעלעך און די בעקעלעך און זי איז אַ דאַמע, און די מאַמע קומט אָן און זעט און זאָגט איר, אַז זי דאַרף זיך שעמען און —

דאָס טעכטערל — עס קוקט זי אָן
ווי ס׳וואַלט זי וועלן פּרעגן;
אויב די מאַמע מעג עס טאָן,
פאַר וואָס זאָל זי נישט מעגן?

מיר וואַלט זיך געוואַלט דערציילן וועגן די לידלעך פֿון ה. ערליך. אַט דערציילט אַ מיידעלע, אַז זי האָט אַ באַבע, וואָס דערציילט איר מעשיות וועגן אַ האָן, וואָס איז געפֿלויגן און געלייגט אָן איי, און ווי אַ קאַץ איז אַנטלאָפֿן פאַר אַ מויז, און ווי אַ האָן האָט דערלאָנגט אַ גענעץ און אַ נאָס. און אַט אַ לידל „ווען איך זאָל זיין אַ פייגעלע“, אין וועלכן עס זינגט אַ קינד, אַז ווען עס וואַלט געווען אַ פייגעלע, וואַלט עס צעבראַכן דאָס שטייגעלע און גע-

אָפּהאַנדלונגען און רייזע־איינדרוקן

פּלויגן ווייט אַוועק און געבויט אַ נעסט אויף אַ בוים און וואָלט געהאַט אַ סך
בייגעלעך און מען וואָלט אינאיינעם געזונגען און דאָס לידל ענדיקט זיך:

עפנט אויף די שטייגעלעך,
איר מענטשן גוט און פייג,
ס'איז אומעטיק די פייגעלעך
אין שטייגעלעך צו זיין.

פאַראַן אין ביכל לידלעך, וואָס האָבן אַ לאַקאַלן קאַלאַריט און אין וועל-
כע עס ווערן גענוצט אַרטיקע ווערטער. איין לידל הייסט „טשאַעבי דער קי-
טשען באַי“. דאָס איז אַ לידל וועגן אַ יינגל פון קיך (קיטשען מיינט אַ קיך
און באַי אַ יינגל). ער אַרבעט אין קיך און ער קריגט ווייניק „ווייטשעס“
(שכירות) און מען רופט אים מיט פאַרשידענע נעמען; ווער עס רופט אים
פּיטער, ווער הייק, ווער דזשאָן, דזשעק, דזשים, מעק. אַ סך מאָל רופט מען
אים און ער ווייסט נישט צי אים מיינט מען. ער האָט שוין אַכט נעמען. ער
פאַרגעסט אַזש זיין אייגענעם נאָמען.

פאַקט ער זיין אַרעס פעקל
און ער וואָרפט אַ לעצטן בליק,
לאַזט די מיסעס מיטן קיטשען
און ער פאַרט אַהיים צוריק.

דאָס ביכל ענדיקט זיך מיט אַ מעשה, וואָס הייסט „דער טויט פון אַ
פּרינץ“. עס איז אַ געשיכטע וועגן אַ בן־יחיד פון אַ מלך, וואָס איז קראַנק
געוואָרן. קיינער קען אים נישט העלפן. און עס קומט אַן אַן אַלטער מאַן און
זאָגט, אַז ער האָט דערלעבט אַ טיפּן עלטער, ווייל ער האָט געאַרבעט שווער.
ער איז אַ שמיד. און זאָל דער פּרינץ ווערן אַ שמיד, וועט ער זיך ראַטעווען.
שפּרינגט אויף דער מלך מיט צאָרן און ער ענטפּערט, אַז אַרבעט איז געגעבן
פאַר פּראַסטע מענטשן, פּרינצן דאַרפן אומגיין ליידיק. און ער טרייבט אַרויס
דעם שמיד.

און דער פּרינץ איז אויסגעגאַנגען,
זינגענדיק דאָס לעצטע ליד:
בעסער שטאַרבן ווי אַ מלך,
איידער לעבן ווי אַ שמיד...

און כאַטש איך ווייס, אַז אין אַפּריקע זענען פאַראַן זייער ווייניק קינדער, וואָס וועלן פאַרשטיין די ייִדישע לידער פון ה. ערליך, האָבן מיר די דאָזיקע קינדער-לידער געהאַלפּן מאַכן יאָהאַנעסבורג היימישער און אייגענער!

— 8 —

ייִדישע קולטור-טוער אין יאָהאַנעסבורג

צייט שוין צו דערציילן וועגן די דאָזיקע יידן מיט וועלכע איך פאַרקער אין יאָהאַנעסבורג, דער גרעסטער שטאָט פון דרום-אַפּריקע, און וועלכע האָבן מיך פאַקטיש געבראַכט אַהער. אַ דאַנק זיי האָבן איך אַ מעגלעכקייט צו שרייבן די סעריע אַרטיקלען „איך בין אין אַפּריקע“. ווען נישט זיי, וואָלט איר גע-דאַרפט וואַרטן ביז וואַנען מיינע לייענער וועלן מיך אַהער שיקן.

מיך האָט קיין דרום-אַפּריקע געבראַכט אַן אַרגאַניזאַציע, וואָס הייסט „ייִדישע קולטור-פעדעראַציע“. אַ פעדעראַציע מיינט אַ צענטראַלע פון פאַר-איינען. און אין דער דערמאָנטער פעדעראַציע זענען טאַקע פעדערירט עט-לעכע קולטור-פאַראיינען פון דער פּראָווינץ. זי איז געגרינדעט געוואָרן, די פעדעראַציע, צוריק מיט 17 יאָר און זי האָט אויף איר קאָנטע דאָס ברענגען אַ גאַנצע ריי ייִדישע שרייבער אַהער און דאָס אַרויסגעבן, אַדער העלפּן אַרויס-געבן אַ געוויסע צאָל ייִדישע ביכער פון היגע מחברים. צווישן די דאָזיקע שרייבער, וואָס די פעדעראַציע האָט געבראַכט, פיגורירן די צוויי דיכטער אברהם סוצקעווער און חיים גראַדע, דעם ראַמאַניסט מענדל מאַן, אויך יודל נאָרק איז געווען דער גאַסט פון דער פעדעראַציע. זי גיט אַרויס אַ פיינעם זשורנאַל אונטערן נאָמען „דרום-אַפּריקע“, וואָס דערשיינט אונטער דער רע-דאַקציע פון דעם טאַלאַנטירטן דיכטער דוד וואַלפּע.

די מענטשן, וואָס זענען נאָענט צו דער פעדעראַציע, זענען קודם-כלל ייִדישיסטן. זיי זענען ליבהאַבער פון דער ייִדישער ליטעראַטור און זיי האָבן פיינע ייִדישע ביבליאָטעקן, און זיי לייענען זייערע ביכער און קענען זיי. פּראַפּאַראַיאַנעל צום ישוב, טרעפט מען דאָ אפּשר מער ייִדישע ליטעראַטור-קענער ווי אין דער גאַנצער וועלט. און צו האַלטן אַ רעפּעראַט אין יאָהאַנעס-בורג דאַרף מען זיך גוט אונטערגאַרטלען. און צווישן די הויפּט-טוער טרעפט מען אויך אַזעלכע, וואָס שרייבן און ווען זיי וואַלטן נישט געווען קיין סוחרים.

וואָלטן זיי פאַרנומען פּאָזיציעס אין דער ייִדישער שרייבערישער וועלט. זיי לעבן אַלע איבער די גרויסע פרייד פון ייִדישן וואָרט, וואָס איז געווען און איז אַזוי שפּעריש און זיי לעבן אויך איבער דעם צער פון ייִדישן וואָרט, וואָס די צאָל פון אירע ליינער פאַרקלענערט זיך כּסדר. זיי זעען ווי דער קאַנטינענט ייִדיש ברעקלט זיך ווי דער לעגענדאַרער קאַנטינענט אַטלאַנטי־דאָ, וואָס איז אַריינגעפאַלן אין ים אַריין... זיי ווייסן, אַז מיט די צוויי ייִדישע פּאַלקשולן וואָס זענען פאַראַן אין יאָהאַנעסבורג — און אין די אַנדערע שטעט אין שטעטלעך פון דרום־אַפּריקע זענען גאַר קיין ייִדישע שולן נישט פאַראַן — וועט מען די מערכה נישט פאַרריכטן. זיי האַלטן אָבער, אַז דערווייל דאַרף מען זיך אויסלעבן אויף ייִדיש און אַנדערש קען מען אויך נישט. ייִדיש איז היינט צו טאָג זייער אַלץ, ווי ס'איז אונדזערס. און באַהאַלטענערהייט קוקט יעדער אַרויס אויף אַ נס...

איך בין נישט קיין גרויסער בריה ביים דערמאָנען באַזונדערע נעמען. און עס איז מעגלעך, אַז איך וועל עמיצן באַגין אַן עוולה און כּוועל אים פאַרגעסן צו דערמאָנען, הגם ער איז דאָס ווערט. דאָס דאָזיקע גיט מיר אָבער נישט קיין רעכט נישט צו דערמאָנען קיינעם, ווייל אין יאָהאַנעסבורג זענען פאַראַן אַזעלכע ליבהאַבער און קענער פון ייִדישן וואָרט, וואָס דאַרפן פאַר־שריבן ווערן אין ספר הזכרונות.

איך וועל געבן כּוהן איינעם וואָס איז אַ לוי. ער הייסט זלמן לעווי. ער איז דער פּאָרזיצער פון דער קולטור־פעדעראַציע. ער איז נאָטירלעך אַ ליט־זוישער ייִד. די מערהייט פון די ייִדן אין דרום־אַפּריקע באַשטייט פון גע־בראַטענע ליטוואַקעס, האַרטע און פעסטע ייִדן מיט אייגענע מיינונגען און עקשנים. זלמן לעווי, איז אַ גרינטלעכער קענער פון דער ייִדישער ליטעראַ־טור און אַליין אויך אַ שרייבער. ער שרייבט אַן אַ ליטעראַרישן עסיי ווי אַן עכטער שרייבער. און ער קען אויך זיין אַ פּובליציסט. ער שרייבט אַן אַ פּוב־ליציסטישן מאמר מיט ציין. זיין סימפּאָטישע פּרוי איז איינע פון די צוויי סעקרעטאַרשעס אין דער קולטור־פעדעראַציע. און זי טוט דאָס דאָזיקע נישט זייל זי האָט דאָס נייטיק, נאָר ווייל די פעדעראַציע האָט נייטיק אַ סעקרע־טאַרשע וואָס קען גוט ייִדיש. זלמן לעווי איז אויך אַ גוטער רעדנער.

אַ נאָענטער צו דער קולטור־פעדעראַציע איז מענדל טאַבאַטשניק, וואָס איז נישט לאַנג געווען אַ גאסט אין אַרגענטינע אינאיינעם מיט זיין סימפּאָ־טישער פּרוי פייגעלע. זיי זענען ביידע געטרייע ליינער פון דער ייִדישער ליטעראַטור. מענדל טאַבאַטשניק איז אַ ייִד אַ סוחר און אים איז באַשערט מול און ברכה אין זיין מסחר. ער געדענקט אָבער, אַז ער איז געווען אַ ייִדי־

שער לערער אין פוילן און אויך אין דרום־אפריקע. און ער איז א מענטש מיט א סך מעלות און אייגנשאפטן. ער האט א פייע שטימע און ער איז מוזיקאליש אויך. ער האלט רעפערעטן וועגן פאלקס־מוזיק און ער זינגט דערביי מיט א סך חן און עס זענען אייגנטלעך רעפערעטן־קאנצערטן. מענדל טאָ באַטשניק איז אויך אַ באַגאַבטער דיכטער. ער שרייבט קינדער־לידער און לידער בכלל. מיר האָבן אין דער קינדער־אַפטיילונג פון „די פרעסע“ פאַר־עפנטלעכט עטלעכע פון זיינע לידער און זיי האָבן עושה רושם געווען. און ער איז כסדר שעפּעריש. ער האָט נישט לאַנג אָנגעשריבן אַ פּאַעמע א״ב „אַ חתונה“, וועט זי פאַרנעמען אַ געוויסן פּלאַץ אין דער ייִדישער פּאַעזיע. זי שילדערט אַ ייִדישע חתונה אין יאַהאַנעסבורג, איז דאָרט פאַראַן אי דאָקור־מענטאַרישקייט פון אַפּריקאַנער לעבן, אי פּאַעזיע. פאַראַן אין אַט דער פּאַע־זיע השפּעות פון א. לוצקי און שלום־עליכס, אָבער פאַראַן אויך אייגנאַרטי־קייט. עס איז איינע פון יענע פּאַעמעס, וואָס זענען געשריבן פאַר־אמת... און ער האָט אין זיין ווייב פייגעלע דעם ריכטיקן עוור־כנגדו. זי איז אַ האַרציקע פרוי און האָט אַ שאַרפן מענערישן קאַפּ, און זי העלפט אים זייער אַ סך אין זיינע דערגרייכונגען.

צו די נאָענטע סימפּאָטיזירער פון דער קולטור־פעדעראַציע דאַרפן צור־גערעכנט ווערן: יוסף און אַניטאַ מיללין. יוסף מיללין איז אַ גרויסער סוחר, אַ ליטווישער ייד, אַ יודע־ספר. אַז איר זאָגט אים אַ גמרא־זוערטל, בלייבט ער אייך נישט שולדיק, ער איז אויך אַ מנגן. ער האָט געזונגען אין כאָר ביי דעם גרויסן חזן סיראַטאַ. ער איז אַן אָנגעזעענער נדבן אויף ייִדישע אַנ־שטאַלטן און זייער הויז איז אַ שטוב, וווּ ייִדיש און די ייִדישע קולטור פילן זיך אין דער היים. זיין שיינע אשת־חיל אַניטאַ, איז אַ מעצענאַטקע. זי האָט באַזונדערס גוטע געפילן פאַר ענינים פון קולטור, ליטעראַטור און קונסט בכלל און זי האָט אַ נאָמען אין אַט דעם פרט סיי ביי יידן, סיי ביי נישט־יידן.

אויך אייבל שאַבאַ, וואָס איז געווען אין אַרגענטינע, איז פון די נאָענטע צו דער קולטור־פעדעראַציע, הגם זיין הויפּט־טעטיקייט איז אַרט־אַזע. די דאָזיקע צוויי אַרגאַניזאַציעס זענען אין דרום־אפּריקע געבליבן פאַראייניקט. אייבל שאַבאַ, אַ גרויסער סוחר, האָט זיך אין דער יוגנט געקליבן צו ווערן אַ שרייבער און ער האָט אַרויסגעגעבן אַ בוך דערציילונגען, וואָס האָבן געמאַכט אַ רושם. זיין פרוי איז אַן עסקנית גלייך מיט אים און זי איז אויך אַ שריי־בערין. זייער הויז איז מסתמא דאָס גרעסטע און שענסטע ייִדישע הויז אין יאַהאַנעסבורג און ס'האָט אַ סך בילדער פון קינסטלערישן ווערט.

אַ נאָענטער צו דער קולטור־פעדעראַציע איז ירחמיאל פּעלדמאַן. אַנפּי־

רער פון די צוויי יידישע פאלקשולן, איז לייבל פעלדמאן. זיי זענען ברידער און פארשידן אין זייער כאראקטער און אויסזען. זיי זענען ביידע אָנגעזעענע סוחרים און זיי האָבן אַ נייגונג צו שרייבן. ירחמיאל האָט אַרויסגעגעבן אין ניו־יאָרקער „ציקאַ“־פּאַרלאַג אין 1957 אַ באַנד דערצייילונגען מיטן נאָמען „שוואַרץ און ווייס“, וואָס איז דערשינען מיט אַ הקדמה פון יעקב פּאַט. לייבל פעלדמאן האָט אַרויסגעגעבן דריי ביכער. דאָס וויכטיקסטע פון זיי איז „יידן אין יאָהאַנעסבורג“, וואָס איז די געשיכטע פון די יידן אין דרום־אַפֿריקע ביז 1910.

פרוי אסתר טויב, וואָס הייסט טאַבאַקאווסקי לויט דעם מאָן, וועלכער האָט אַ ברודער אין קאַרדאַבאַ, איז אַ ייִדישע קולטור־פרוי אין פּוילן זיין פון וואָרט. זי האָט אין ווילנע געענדיקט אַ ייִדישע גימנאַזיע און זי איז אַן עכ־טער פּראָדוקט פון דער ווילנער ייִדיש־וועלטלעכער שול און זי איז דאָ אַ לע־רערין אין איינע פון די צוויי ייִדישע פּאַלקשולן און אינאיינעם מיט איר מאָן האָבן זיי אַ ייִדיש הויז, וואָס איז מלאַ וגדוש מיט ייִדישער ליטעראַטור. די סימפּאַטישע אסתר טויב וואָלט געווען אַ געווינס אַלס לערערין אויך אין אַ גרויסן ישוב.

אַרום דער קולטור־פעדעראַציע זענען דאָ די דריי ברידער פון קדוש אַרטור זיגלבוים ע"ה. זיי הייסן: פייוול, ראובן און ישראלקע. די זיגלבוים זענען בכלל אַ געראַטענע משפּחה. זיי זענען קולטור־מענטשן, האָבן אַ נייגונג צו טעאַטער־קונסט און צו רעציטאַציע בכלל, פונקט ווי זייער ברודער אב־רהם אין קאַליפּאָרניע. פייוול איז אַן אָנגעזעענער שוישפּילער אין ייִדיש און ענגליש, הגם ער איז אַ סוחר. אַלע דריי ברידער גיבן זיך אָפּ מיט קולטור־עלע ענינים און העלפן ברענגען מזל־ברכה. זיי שרייבן אויך פון צייט צו צייט און האַלטן לעקציעס.

יונה גלאַזער, איז אַן אָנגעזעענער עסקן און אַ סוחר מיט פאַרנעם. ער גיט אַוועק זיין צייט דער קולטור־פעדעראַציע, ממש אַן השבון. ער שטייט שטענדיק אויף דער וואַך פאַר דער ייִדישער קולטור און ער איז שטענדיק גרייט פאַר אַלץ. ער האָט פאַר מיר געמאַכט דעם ערשטן קבלת־פנים אין זיין פּרעכטיקן הויז און ער און זיין האַרציקע פרוי האָבן פאַרבעטן אויף אַן אַוונט־ברויט 70-80 פּערזאָן, נאָענטע און אייגענע מענטשן פון ייִדיש און ייִדישער ליטעראַטור.

ה' ליפּע שיף, איז אַ גרויסער סוחר און עסקן. ער איז אַ נאָענטער צו דער קולטור־פעדעראַציע און אַ האַרציקער ייד. ער האָט באַרייזט כמעט די גאַנצע וועלט און ער איז צום היימישסטן אין ווינקל פון ייִדישן וואָרט, פון דער ייִדישער ליטעראַטור און דעם ייִדישן ליד.

אן אייגנארטיקער ייד איז אריה קאצען. ער איז נישט טעטיק אין דער קולטור-פעדעראציע. ער איז א פאלקס-ייד, וואָס איז געבונדן מיט טראַדי-ציע. ער לערנט אויף די עלטערע יאָרן תורה און העברעיִש. ער איז מקרב כלי-קודש און ייִדישע שרייבער. און אַז עס ווערט אַנאַנסירט אַן אינטערע-סאַנטע לעקציע, וואַקסט ער אויס. ער איז אַ נדבן מיט אַ ברייטער האַנט און ער איז בכלל אַ ייד מיט אַ טייערער נשמה. אַזעלכע יידן ווערן העלדן פון פּאָלקסטימלעכע געשיכטן.

אחרון אחרון חביב. אין יאָהאַנעסבורג געפינט זיך זינט אַ פּאַר יאָר הרב משה דוד שיף, וועלכן מיר קענען פון אַרגענטינע. ער איז אַ רב אַ למדן, איי-נערפון די גרויסע לומדים פון אונדזער צייט. ער האָט אַ שטאַרקע נייגונג צו זעלבסטשטענדיקייט און דערפּאַר נעמט ער נישט אַן קיין רבנישע שטעלע. ער איז אַ גאַליציאַנער, וואָס האָט זיך צונויפגעחברט מיט די ליטוואַקעס פון יאָהאַנעסבורג און ער האָט זיי אויסגעלערנט חסידישע ניגונים, וועלכע זיי זינגען מיט התלהבות. הרב דוד שיף האָט אַ באַזונדערע ליבע צו ייִדישער ליטעראַטור און ייִדישע שרייבער און מ'קען זאָגן, אַז הגם ער איז אַ גרויסער העברעיִסט, איז ער אויך אַ גרויסער חסיד פון ייִדיש.

**

איך ווייס אַז איך טו אַן עוולה צו אַ היפש ביסל געטרייע ייִדישע קולטור-מענטשן, וואָס האָבן אַ גרויסן חלק אין דעם, וואָס ייִדיש לעבט און בליט אַזוי שיין אין יאָהאַנעסבורג און אין דעם, וואָס מען ברענגט אַהער ייִדישע שרייבער און מען איז זיי מהנה מיט דער אייגנארטיקער דרום-אַפריקע, אָבער איך בין צופרידן, וואָס איך האָב כאַטש אייניקע דערמאַנט. די ייִדישע קול-טוריסטן זינגען דאָ זייער אַפט מיט אַ סך התלהבות „ישמחו השמים ותגיל הארץ“ — זאָלן זיך משמח זיין די הימלען און זאָל זיך פרייען די ערד. אויב די אַפריקאַנער זון און די אַפריקאַנער ערד פרייט זיך אויך מיט ייִדיש, האָבן אין דעם אַ חלק די אַלע, וואָס איך האָב דערמאַנט און נאָך אַ סך וועלכע איך וועל מיט דער צייט בעסער דערקענען און דערמאַנען. איר הערט, געטרייע ליינענער מיינע, ייִדיש פרייט זיך אויך אין דרום-אַפריקע! אויך אין דרום-אַפריקע בליט די פרייד פון ייִדישן וואַרט!

וועגן בערל לעווינסקי, דעם סעקרעטאַר פון דער קולטור-פעדעראַציע — אין אַ צווייטן אַרטיקל.

שוואַרץ אויף ווייס

נישט שוואַרץ און ווייס, נאָר שוואַרץ אויף ווייס וועגן ביכער, וואָס זע-
נען דערשינען אין ייִדיש אין דרום-אַפֿריקע. איך בין איבערצייגט, אַז דאָס
איז דאָס איז דאָס איינציקע אַפֿריקאַנישע לאַנד, וווּ עס זענען דערשינען ייִדי-
שע ביכער. נישט קיין אַלטער ישוב — אַ יאָר 70 אַלט; נישט קיין גרויסער
— ער האָט צווישן 100 און 120 טויזנט נפשות, אָבער ער האָט אַ וואַכנציי-
טונג, אַ חודש, אָדער צוויי-חדשים-זשורנאַל און שוין אַ גאַנצע פּאָליצע מיט
ביכער. באַשערט זיי איבערצוליענען אין אַפֿריקע גופא, בכדי בעסער צו
דערפילן זייער טעם, און לאַמיד דאָ באַלד באַמערקן אַ צד השווה אין אַלע
ייִדישע ביכער, וואָס זענען דערשינען אין דרום-אַפֿריקע; זיי זענען אַלע וועגן
אַפֿריקע, נישט וועגן דער אַלטער היים. און אין זיי אַלע איז פאַראַן דער
אַפֿריקאַנישער פּייזאַזש און די סביבה ווי אויך אַ סך אַפֿריקאַנישע, נישט-
ייִדישע מענטשן, אין די מערסטע ייִדישע ווערק פון די נייע היימען איז דאָס
דאָזיקע זעלטן ווען פאַראַן.

איך וועל אָנהייבן מיט אַ בוך דערציילונגען, וואָס הייסט „דער רעגן האָט
פאַרשפּעטיקט“. הער מחבר איז נחמיה לעווינסקי, וועלכער איז שוין נישטאַ
צווישן די לעבעדיקע. אַרויסגעגעבן האָט דאָס דער פאַרלאַג „משפּחה“ אין
יאָר 1959. די משפּחה פון דעם יונג-פאַרשטאַרבענעם שרייבער האָט דאָס
בוך אַרויסגעגעבן, בראש פון דער משפּחה געפינט זיך אַ ברודער פון שריי-
בער, דער אין דרום-אַפֿריקע גוט באַקאַנטער ייִדישער קולטור-טוער, דער
סעקרעטאַר פון דער ייִדישער קולטור-פּעדעראַציע בערל לעווינסקי. מיר
געפינען ביים אָנהייב פון בוך אַט די ביאָגראַפּישע דאַטעס פון מחבר. ער איז
געבוירן געוואָרן אין רייגראַד, לאַמזשער גובערניע, אין יאָר 1901. ער האָט
לכתחילה געקראָגן אַ טראַדיציאָנעלע דערציונג. צו עלף יאָר איז ער אַריין
אין גימנאַזיע, אין אַסטראָווע, פּוילן, וווּ ער איז פאַרבליבן ביזן אויסברוך פון
דער ערשטער וועלט-מלחמה, און דעמאָלט איז ער אַוועק מיט די עלטערן אין
דער טשערניגאָווער גובערניע, אין אוקראַינע. ער האָט זיך באַטייליקט אין
די יוגנט-קרייזן צעריי-ציון, פּועלי-ציון. צוריקגעקומען קיין פּוילן, געלערנט
אין גראַדנע און אין וואַרשע. אויף אַ קורצער צייט אַוועק אין מיליטער. אין
1920 געקומען קיין קאָוונע, דאַרטן אַריין אין ליטווישן אוניווערסיטעט און

אין 1921 איז ער אָנגעקומען אין דרום־אַפריקע. אין 1923 האָט ער באַזוכט איראַפּע און ארץ־ישׂראל. אין לאַנדאָן האָט ער חתונה געהאַט און ער האָט זיך דערנאָך אומגעקערט קיין דרום־אַפריקע, וווּ ער האָט געלעבט ביז זיין לעצטן אָטעם. ער איז געשטאַרבן אין 1957, אין עלטער פון 56 יאָר.

צום בוך „דער רעגן האָט פאַרשפּעטיקט“ איז צוגעגעבן געוואָרן אַ „פאַר־וואָרט“ פון מ. שור, אַ באַקאַנטער קולטור־טוער אין דרום־אַפריקע, וואָס שטאַמט פון ווילנע. אין דער אַלטער היים איז מ. שור געווען אַ ייִדישער סאַַ ציאל־רעוואָלוציאַנער. ער איז געווען אַ נאַענטער צו די אידעען פון יצחק נחמן שטיינבערג. אין זיין „פאַרוואָרט“ זאָגט מ. שור דאָס דאָזיקע אין וואָס מיר איבערצייגן זיך, ווען מיר לייענען די דערציילונגען פון נ. לעווינסקי און נעמלעך: „ער איז געווען אַ מענטש מיט אַ באַדייטנדיקן שרייבערישן טאַלאַנט. ער האָט פאַרמאַגט אַ פילנדיק האַרץ, אַ דורכדרינגענדיק אויג, אַ קלאָרן שכל.“

אין אַ פאַר פון די 15 דערציילונגען, וואָס זענען פאַרעפנטלעכט אין בוך זענען פאַראַן אויך ייִדישע העלדן, אַבער אין די מערסטע זענען די העלדן נישט קיין יידן. זיי זענען די אַרטיקע תושבים, די אַפריקער (נעגערס), אַפרי־קאַאַנס (בורו) אַאַזװו. עס ווערן צום מערסטנס געלופטערט די פּראָבלעמען פון שוואַרץ און ווייס. די שוואַרצע זענען שטענדיק די געליטענע. אַבער נישט שטענדיק זענען די ווייסע די רשעים. אַ סך מאל קומען די ליידן פון די שוואַר־צע אויף אַן אַביעקטיוון אופן און זיי שטאַמען פון גורל אַליין. פאַראַן אַ דער־ציילונג ביי לעווינסקי, וואָס הייסט „קינדער“. זי איז די בעסטע אין בוך. עס ווערן אין איר געשילדערט צוויי קינדער חברים, איינער אַ ווייסער מיטן נאָמען האַססי און איינער אַ שוואַרצער מיטן נאָמען זולו. (זולו איז דער נאָמען פון אַ שבת). זיי זענען ביידע גוטע און געטרייע חברים. עלפּיאַריקע קינדער לעבן זיי אין גרויס חברשאַפט. זיי זענען גרייט איינער פאַרן אַנדערן גיין אין פייער אַריין. אַבער אַז עס קומט אַן דעם ווייסן, וואָס איז דער שטאַרקערער, אַ משוגעת, שלאָגט ער זיין שוואַרצן חבר. און ער שלאָגט אים גאַנץ שטאַרק, ער שלאָגט אים ביז טרערן און בלוט. ער קען נישט אַנדערש, און דער חברל נעמט די קלעפּ אָן באהבה. ער איז געוויינט צו כאַפּן קלעפּ. דאָס איז זיין גורל. און עס פאַסירט, אַז נאָך דעם, וואָס האַססי שלאָגט מוראדיק אַן זיין שוואַרצן חברל, בעט ער זיך מיט אים איבער און ער שפּילט זיך מיט אים, גלייך עס וואָלט גאַרנישט געשען פּריער... און דער זעלביקער גורל וואָס ברענגט זולין די קלעפּ, ברענגט אים אויך דעם טויט. ביידע קינדער, פאַרן אין שטאַט אַריין צו אַ שול־יום־טוב, האַססי מיט די ווייסע און זולו מיט די שוואַרצע. אין שטאַט פאַרכאַפט זיי אַ רעגן און אַלע קענען פאַרקילט ווערן, אַבער די ווייסע היט מען אַפּ און די שוואַרצע לאַזט מען אונטערן רעגן. און

זולו פארקילט זיך און שטארבט און האַססי צעברעכט טעלער און ער טראַגט שערבעלעך אויף זיין קבר.

אַ זיער שיינע דערציילונג איז „אין שאַטן פון נירנבערג“. דער העלד פון דער דערציילונג איז אַ דייטשער ייד מיטן נאָמען האַנס. אין דייטשלאַנד האָט ער געהאַט אַ דייטשע פרוי און ער איז פון דאָרט קוים אַנטלאָפן און זיין פרוי איז דאָרט אומגעקומען. אין אַפריקע האָט ער איין מאָל חתונה גע- האָט און ס'איז נישט געראָטן. האָט ער חתונה געהאַט אַ צווייט מאָל. העלען האָט געהייסן זיין צווייטע פרוי. זי האָט געהאַט צו אים די בעסטע געפילן און זי האָט אים געזאָגט, אַז זי וויל ווערן אַ יידישע, בכדי אירע קינדער זאָלן געהערן צום יידישן פאָלק. העצט עמיצער אָן האַנסן און ער זאָגט אים, אַז זיין פרוי העלען איז אַ „קאָלירטע“, זי שטאַמט פון אַ שוואַרץ-ווייסן געמיש, און ער קומט צו לויפן אַ ברוגזער אַהיים און ער לויפט קוקן, צי זיינע קינדער האָבן נישט קיין סימנים פון שוואַרצקייט. און די פרוי זאָגט אים: דו, האַנס, ביסט דאָך אַליין אָנגעשטעקט מיט „נירנבערגער משוגעת“, און זי גיט צו מיט טרערן:

— דו, האַנס, אַפילו אין דיין אייגן קינד ווילסטו געפינען ראַסן-חסרון- נות. נאָך ווייניק האַסטו אַליין פון דעם געליטן.

און ער ענטפערט דערויף:

— פאַרגיב מיר, העלען, פאַרגיב מיר, איך וועל מער קיין זאָך נישט הערן. איך וויל נאָר דו זאָלסטו מיין נאַרישקייט היינט פאַרגעב! און איך זאָג דיר צו: מער וועט עס נישט פאַסירן.

אַן ענלעכע טעמע איז פאַראַן אין דער דערציילונג „אַ מיידל פון לאַ- קיישאַן“. „לאַקיישאַן“ איז אַ רעזערוואַט וווּ עס וווינען שוואַרצע, אַדער קאָ- לירטע. און עס ווערט דאָ דערציילט ווי אַ יידישער יונגעראַן מיטן נאָמען חיים באַקאַנט זיך אין באָן מיט אַ שיינן מיידל און ער ווערט מיט איר באַ- פריינדעט. ער וויל מיט איר חתונה האָבן, אָבער זי איילט זיך נישט. זי זאָגט, אַז מען קען אָן חתונה לעבן גוט און זיין באַפריינדעט. דער סוף איז, אַז ווען ער קומט זוכן זיין פריינדן, טרעפט ער אין הויז אירע אַ שוועסטער, אינגאַנצן אַ שוואַרצע. (עס פאַסירט אַפּט, אַז פון איין משפּחה קומען אַרויס אי שוואַר- צע אי נישט קיין שוואַרצע קינדער. מסתמא רופט זיך אַפּ אַ ירושה פון פּריערדיקע דורות). און חיים שרייט אויס צו איר (זי הייסט גראַד אויך העלען):

„העלען, דיין שוועסטער איז אַ ברוינט. דו ביסט מסתמא אויך אַ ברוי- נע. דו האַסט מיך גענאָרט. זאָג העלען — האָט ער היסטעריש אָנגעהויבן שרייען — איז עס אמת?“

און זי קוקט אויף אים מיט פארטרערטע אויגן און זי זאגט אים, אז דאס איז איר שוועסטער. זי האָט געטראַכט, אז איר אָפּשטאַם איז פאַר אים נישט קיין שטער. האָט זי אַ טעות געהאַט. זי האָט געמיינט, אז ראָסן-אונטערשייד איז פאַר אים קיין פראַבלעם נישט. האָט זי געמאַכט אַ טעות. און אירע לעצטע ווערטער צו אים זענען געווען: „פאַרשליס מיך אין מיין גע-טאָ“. און שפעט ביינאַכט קען ער נישט איינשלאָפּן און ער פיבערט און עס דאַכט זיך אים, אז ער האַלט אין האַנט אַ גרויסן מאַסיוון שליסל און ער פאַרריגלט מיט אים די טיר פון העלענס געטאָ...

די מערסטע דערציילונגען אין בוך זענען געשריבן מיט קעגנערשאַפט צו ראָסן-האַס און עס איז אין זיי פאַראַן טענדענץ, אָבער נישט קיין פעלשונג. עס זענען נישט פאַראַן קיין אויסגעטראַכטע סיטואַציעס, בכדי צו דער-ווייזן רשעות פון ווייסע. עס איז פאַראַן דער גורל פון ווייסקייט און שוואַרצ-קייט.

אין די ווייניקע דערציילונגען אין וועלכע עס פיגורירן יידן, איז פאַראַן אַ זאך, וואָס הייסט „אויף אַ פאַרם“, אין וועלכער עס ווערט געוויזן די אַפרי-קאַנישע יידישקייט, וואָס איז אַזוי שיטער און נישט סאָליד. אַ ראַביי קומט צו פאַרן אין איינעם מיט אַ כלל-טוער צו אַ יידן אויף אַ פאַרם בעטן געלט אויף אַ נייער שיל, וואָס מען גייט בויען, כאָטש די אַלטע איז אויך צו גרויס... פאַראַן אַזוי ווייניק סאָלידקייט אין דער דאָזיקער יידישקייט, פון דעסטוועגן פילט מען, אז דער מחבר וואָס איז מסתמא געווען לינק געשטימט בשעתו, כאַפט זיך אָן אין דער דאָזיקער יידישקייט ווי אַ טרינקנדיקער אין אַ שטרוי. אָן אַט דער יידישקייט איז נאָך ערגער. פון רבס באַזוך אין הויז פון יידישן פאַרמער דערוויסט זיך דאָס מיידעלע פון פאַרמער-פאַרל, אז עס זענען פאַראַן יידן און אז יידן דאווענען אויך...

אין בוך, וואָס האָט אינגאַנצן 154 זייטן, זענען פאַראַן נאָך דערציילונג-גען, וואָס ווייזן דעם שוואַרצן גורל פון די נעגערס. אין דער זאך, וואָס הייסט „פייער“, ווערט געשילדערט ווי אַ נעגער אַרבעט זיך אַרויף, האָט אַ גוטע פאַר פערד, פאַרט מיט דער פאַמיליע אויף זונטיק צו אַ ברודער, פאַרברענגט דאָרט גוט און ער פאַרט צוריק אין צייט און עס קומט אָן פלוצים אָן אויטאָ, שרעקט איבער די פערד, וואָס צעפלאַשען זיך און די פאַמיליע קומט אָפּ מיט קלעפּ, אָבער ער אַליין ווערט אַזוי פאַרווונדעט, אז ער ליגט דערנאָך אָפּ אַ צייט און ער שטאַרבט. דער אויטאָ איז מסתמא געטריבן פון ווייסע, וואָס ווערן דער פאַטאלער גורל פון שוואַרצן, אָבער אין אַט דעם פאַל זענען די ווייסע נישט שולדיק...

דאָס בוך ווערט פאַרענדיקט מיט צוויי דערציילונגען פון סאַטירישן כאַ-
ראַקטער. — איינע הייסט „זיין דעפּוטאַט“ און עס ווערט אין איר געשיל-
דערט ווי אַ ייד, אַן אַפּריקאַנער בירגער, ווערט אַגיטירט פון צוויי דעפּוטאַטן,
אַז ער זאָל שטימען פאַר זיי. ביידע זאָגן זיי אים צו גליקן און ער קלייבט
ענדלעך אויס איינעם און ער זיגט און ער גייט אים באַגריסן און ער יענער
דערקענט אים נישט און ער „געדענקט“ נישט די אַלע צוזאַגן, וואָס ער האָט
אים פּערזענלעך געמאַכט.

און די צווייטע דערציילונג הייסט „קאַרטן“, און עס ווערט אין איר גע-
שילדערט אַ ייד, וואָס שפּילט אין קאַרטן, נישט חלילה ווייל עס ציט אים צום
שפּיל, אָדער צום געווינען, נאָר ווייל ער וויל דורך דעם טאָן צדקה און זאָרגן
פאַר טובת־הכלל. ער איז דווקא זייט שטענדיק אָן געווען אַ קאַרגער און גע-
ציילט די פּונטן און קיין נדבה האָט ער נישט געגעבן, און אַז ער איז געווען
געצווינגען צו געבן אַ נדבה, האָט ער זיך געדונגען מיט די קלייבערס. און אַז
אַן אַרעמאָן איז געקומען צו אים, האָט ער אים פּריער שטאַרק אַנגעמוסרט
פאַרוואָס ער גייט נישט אַרבעטן און ערשט דערנאָך האָט ער אים קוים גע-
געבן אַ פאַר גראַשן. אָבער איין מאָל, ערב אַ גרויסער קאַרטן־פאַרטיי, איז
ניען געקומען בעטן ביי אים אַ צושטייער פאַר אַ נייעם בית־יתומים, האָט
ער איבערגערעדט מיטן ווייב און יענע איז געפאַלן אויף אַ פּלאַן, אַז מיט
דער צושטימונג וועט מען פון יעדן קאָן עפּעס אַראָפּנעמען פאַרן בית־יתו-
מים. דער פּלאַן איז געפּעלן און עס איז געשאַפן געוואָרן אַ היפשע סומע
פאַר דער נייער געביידע פון אַנשטאַלט. און ווען אונדזער העלד פלעגט זיך
שפּעטער טרעפן מיט באַקאַנטע, פלעג ער זיך באַרימען מיט דעם אַלץ, וואָס
ער טוט פאַר די יתומים און נישט איין מאָל פלעגט ער אַרויסנעמען פון קעשענע
דאָס פעשל קאַרטן און ער פלעג דאָס גלעטן און זאָגן: „מיט אַט דעם „תהי-
לימל“ טו איך אויף מער ווי אַלע אַנדערע קאַמיטעטן“...

עס איז אומעטום איין וועלט. אין דרום־אַמעריקע איז נישט אַנדערש ווי
אין דרום־אַפּריקע און די „קאַרטן־פאַרטיס“ לטובת הכלל שטאַמען מסתמא
גאַר פון צפון־אַמעריקע.

מען מוז מודה זיין, אַז די דערציילונגען וועגן די געראַנגלענישן פון
שוואַרץ־ווייס זענען אין נ. לעווינסקיס בוך אינטערעסאַנטער ווי די דערצייל-
לונגען, וואָס שילדערן יידן. די ערשטע ווייזן טראַגישע קאַנפּליקטן פון אַן
אונזווערסאַלן כאַראַקטער, בעת די צווייטע ווייזן לאַקאַלע קלייניקייטן פון יידן,
וואָס וואַרצלען זיך שווער איין. אָבער די לעצטע זענען פאַר דער געשיכטע
פון יידישן ישוב אין דרום־אַפּריקע כאַראַקטעריסטיש און אַלע אין איינעם
ווייזן יידישן כאַראַקטער אין אַ נייער און אייגנאַרטיקער סביבה.

דערציילונגען וועגן יידישן לעבן

איך וועל שרייבן א מאמר וועגן א בוך דערציילונגען פון וועטעראן פון דער יידישער זשורנאליסטיק אין דרום-אפריקע. ער האט געהייסן היימאן פאלסקי, ער איז געבוירן געווארן אדער אין 1875, אדער אין 1871 און גע- שטארבן איז ער אין 1944. ער האט געלעבט אדער 69, אדער 73 יאר. ער האט געשטאמט פון סקידל, גראדנער גובערניע. בכדי נישט צו דארפן גיין דינען אין דער צארישער ארמיי האט ער אויסגעוואנדערט קיין לאנדאן, ווו ער האט געארבעט אין א שניידעריי-ווארשטאט און עס האט אים געצויגן צו ליטעראטור. ער האט אין איינעם מיט זיינעם א ברודער געעפנט אין לאנדאן א פאטאגראפישע סטודיע און צווישן זיינע פאטאגראפיעס איז פאראן א בא- וויסט בילד פון שלום אשן. אין 1906 האט ער חתונה געהאט און אין 1910, ווען ער האט שוין געהאט א משפחה, איז ער אוועק קיין דרום-אפריקע. אין נייעם לאנד איז ער אויך געווארן א פאטאגראף און ער האט געמאכט א רייע איבערן גאנצן לאנד און זיינע איינדרוקן האבן אים שפעטער געדינט אלס שטאף פאר דערציילונגען. אין יענער צייט האט איינער א ש. פאגלסאן ארויס- געגעבן א וואכנזשורנאל א"נ „דער אפריקאנער“ און פאלסקי האט אנגעהויבן מיטצוארבעטן אין אט דעם זשורנאל. און ווען פאגלסאן איז געשטארבן, האט פאלסקי איבערגענומען די רעדאקציע פון זשורנאל און ער האט אים רעדאק- טירט גאנצע 20 יאר. דער דאזיקער זשורנאל, וואס לויט דער אנמערקונג פון אנאנימען הקדמה שרייבער צום בוך — האט געהאט גרויסע פארדינסטן פאר דעם דרום-אפריקאנער ישוב — איז אין 1933 פארמאכט געווארן. היימאן פאלסקי האט אריינגעגעבן זיין גאנץ הארץ אין דעם זשורנאל, וואס איז דער- שינען וואך-איין וואך-אויס. ווען „דער אפריקאנער“ איז געשלאסן געווארן און עס איז געגרינדעט געווארן „די אפריקאנער יידישע צייטונג“ (אויך א וואכנ- שריפט), האט פאלסקי אין איר מיטגעארבעט. די לעצטע יארן פון זיין לעבן האט ער געדארפט זוכן א נייעם מקום פאר פרנסה. דער וועטעראן פון דער יידישער זשורנאליסטיק אין דרום-אפריקע האט זייער פרי אנגעהויבן שרייבן. געדרוקט האט ער זיך אין ברילס זשורנאל „שולמית“ אין לאנדאן און ער האט זיך אויך געדרוקט אין „די יידישע גאזעטן“ און אין „מארגן זשורנאל“. דאס איינציקע בוך, וואס איז געבליבן פון היימאן פאלסקי איז דערשי-

נען אין 1952. אַרויסגעגעבן האָט עס די ייִדישע קולטור־פעדעראַציע. אייגנט־
לעך איז עס דערשינען אין אַ וואַרשעווער פּאַרלאַג אין 1939 און עס זענען
פון יענער אויפלאַגע אָנגעקומען 6 עקזעמפּלאַרן קיין אַפּריקע, אָבער נישט
מער. די גאַנצע אויפלאַגע איז איבער דער מלחמה פאַרלוירן געגאַנגען. און
די דערמאָנטע פעדעראַציע האָט באַשלאָסן אַרויסצוגעבן דאָס בוך גענוי ווי
עס איז דערשינען אין וואַרשע. עס איז אין דעם אַריינגעגעבן געוואָרן דאָס
קורצע „פאַרוואַרט“ פון מחבר, אין וועלכן עס ווערט געזאָגט:

„דרום־אַפּריקע אייראָפּע:זירט זיך. און אין איינקלאַנג מיט דעם
אייראָפּעזירט זיך אויך דאָס ייִדישע לעבן און נעמט אַן אַלע גוטע און
שלעכטע זיטן פון אייראָפּעיִשן לעבן. אָבער מיט יאָרן צוריק איז די
לאַגע געווען גאָר אַן אַנדערע: ייִדן וועלכע האָבן פאַרלאָזן זייערע הייִ־
מען און לענדער, ווי זיי זענען געווען איינגעוואַרצלט פאַר דורות־לאַנג
אין ייִדישע סביבות, מיט ייִדישע באַגריפּן און כאַראַקטערס, זענען
געקומען אַהער קיין דרום־אַפּריקע, ווי זיי האָבן געפונען אַ פרעמד
לאַנד, אַ פרעמדע שפּראַך, אַ פרעמדע קולטור, פרעמדע לעבנס־באַדיני־
גונגען, פרעמדע זיטן און פרעמדע מנהגים. אַט די נייע, פרעמדע אַט־
מאָספּערע האָט מיט דער צייט געווירקט אויף דער מאַראַל און פּאַמי־
ליע־לעבן פון די ייִדישע איינוואַנדערער און האָט געשאַפּן נייע טיפּן
מיט אייגנאַרטיקע כאַראַקטערן און באַגריפּן.“

און דער מחבר פאַרויכערט, אַז די דערציילונגען פון זיין בוך זענען גע־
נומען פון רעאַלן לעבן און זיי שפּיגלען אָפּ די ייִדישע טיפּן פון יענע יאָרן
און אַ סך פון זיי זענען געבליבן עד־היום אַקטועל. און ער פאַרענדיקט:

„און אויב דער שפּעטערדיקער היסטאָריקער, וועלכער וועט
שרייבן די געשיכטע פון ייִדן אין דרום־אַפּריקע, וועט זיך קענען באַ־
נוצן מיטן מאָטעריאַל צו באַלייכטן אויף אַ געוויסן גראַד דאָס ייִדישע
לעבן פון יענער תקופּה, וועט די מי פון אַרויסגעבן דאָס בוך נישט זיין
אומזיסט.“

און מיר וועלן באַלד צוגעבן, אַז די מי איז נישט געווען אומזיסט. מען
קאָן לויט היימאַן פּאַלסקיס בוך וואָס הייסט „אין אַפּריקע“, זיך שאַפּן אַ פּאַר־
שטעלונג וועגן דעם ייִדישן לעבן אין דרום־אַפּריקע אין אָנהייב פון איצטיקן
יאָרהונדערט. מיר האָבן דאָ דעם בראַשית פון דעם ייִדישן ישוב אין דער־
מאָנטן לאַנד. און מיר וועלן צוגעבן, אַז היימאַן פּאַלסקיס דערציילונגען זע־
נען געשריבן אַנדערש, ווי די מערסטע בעלעטריסטישע זאַכן, וואָס זענען גע־

שריבן אין יידיש אין דרום־אפריקע. די אנדערע זאכן זענען געשריבן פון לינק־געשטימטע שרייבער, וועלכע האבן די גאנצע אויפמערקזאמקייט גע- שאנקען די באעוולטע נעגער, בעת היימאן פאלסקי האט באשריבן נאָר ייִדן און דאָס ייִדישע לעבן און ער האָט דאָס דאָזיקע געטאָן ווי אַ האַרציקער ייִד, וועמען עס איז נאָענט געווען דער ייִדישער קיום און וואָס האָט געוואָלט, אַז די ייִדן זאָלן אין זייער נייער היים נישט אַריינפאַלן אין דער אַסימילאַ- ציע און אין תּהום פון פאַרגאַנגענקייט. היימאן פּאָלסקי האָט געליטן נישט נאָר פון דעם, וואָס ייִדן האָבן זיך לייכט געלאָזט אויף דער ליניע פון דער געמישטער חתונה, נאָר ער האָט געליטן אַפילו פון דעם, וואָס זיידענע יונגעלייט האָבן אין דער נייער היים אַרויפגעצויגן אויף זיך וואַכעדיקייט און פון אידעלן זייד „איז געוואָרן פּראָסטע סערמינגע“...

היימאן פּאָלסקי האָט אַ באַזונדער נייגונג צו שאַפן מעלאָדראַמאַטישע סי- טואַציעס. ער האָט סקיצן, וואָס ווען מען וואָלט זיי אינסצענירט און מען וואָלט זיי געשפילט אין טעאַטער, וואָלט מען ביי זיי זיך באַוואַשן מיט טרערן. דעם קלימאַקס פון דער מעלאָדראַמאַטישקייט דערגרייכט ער אין אַ דערציי- לונג, וואָס הייסט „עלנט“. שוין דער אָנהייב איז דאָ פול מיט מעלאָדראַמאַ- טישקייט:

„ס'איז געווען אַ פינצטערע נאַכט. דער הימל איז געווען שוואַרץ. אַ שטורעם האָט געהאַלטן ביים אויסברעכן. שטילע דונערן פון גאַנץ ווייט האָבן פון צייט צו צייט איבערגעריסן די שטילקייט און שאַרפע בליצן האָבן יעדע רגע דורכגעשטאָכן די מוראדיקע שוואַרצקייט...“

און פונקט ווי ס'איז שטורמיש אין דער נאַטור איז שטורמיש אין האַרצן פון דעם העלד פון דער דערציילונג הירשל הער „טרייער“ (א „טרייער“ איז אויף אַפריקאַניש אַ פעדלער, אַדער אַ קוענטעניק). דער דאָזיקער העלד האָט באַקומען אַ בילעט אויף אַ חתונה. אַ בילעט מיט דער אויפשריפט „קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה“... דער בילעט איז נישט מער און נישט וויי- ניקער ווי צו זיין אייגענער טאַכטער אויף דער חתונה. מען האָט דעם בילעט געשיקט צום טאַטן ווי צו אַ ווייטן קרוב, וועלכן מען בעט קומען אויף דער חתונה און מען האָט אויסגערעכנט, אַז ער זאָל אָנקומען אַזוי, אַז ער זאָל קע- נען שיקן אַ טעלעגראַמע. און די כלה האָט צוגעשריבן: „צו מיין אומבאַקאַנטן פּאַטער זאָל לעבן! מיר שיקן דיר אַן אייגלאַדונג צו מיין חתונה“. הירשל איז 19 יאָר אין אַפריקע. זיינס אַ קליין קינד האָט זיך אין דער היים אויסגעהאַ- דעוועט — ער קען עס נישט און ווייסט עס נישט און היינט האָט עס חתונה. אין דער פרעמד האָט ער נישט געטאָן זיין פליכט צו זיין פרוי, וועלכע איז

געבליבן אן עגונה און זיין טעכטערל, וואָס איז געבליבן אַ לעבעדיקע יתומה. עס זענען געווען צייטן, ווען ער איז געווען געזונט און שטאַרק און ער האָט געקענט זיך אָנשטרענגען און ברענגען די פאַמיליע אָהער, אָדער צוריקפאַרן אָהיים, אָבער ער האָט עס נישט געטאָן. און פּאַוואָליע האָט מען זיך אָפּגע-פּרעמדט. די פּרוי האָט זיך מיאש געווען אין אים. און מיט דער צייט איז ער קראַנק געוואָרן. זיין האַרץ איז קראַנק געוואָרן. און איצטער האַלט ער דעם בילעט אין זיין האַנט און דאָס האַרץ ווערט אים צעריסן... ער פילט, אַז זיינע מינוטן זענען געציילטע. זיין פּאַנטאָזיע טרייבט אים צו משוגעת. ער הערט שפילן חתונה-מוזיק, ער זעט מענטשן מיט קאָלירטע לעמפלעך. די כלה קומט פון ווייטן אין איר ווייסן חופּה-קלייד. אַ בליץ אין פענצטער פּאַרטרייבט זיינע ווילדע פּאַנטאָזיעס. זיין פּאַרשטאַנד ווערט צוריק קלאַר. זיין האַרץ גייט אויס. דאָס ליכט פון זיין לעבן לעשט זיך. ער כאַפט דעם בילעט מיטן מזל טוב און דריקט אים צו זיין ברוסט...

„אין דעם זעלבן מאָמענט גיט ער אַ פּאַל הינטערווילעכטס אויף דער ערד. ער באַוועגט זיך שוין מער נישט און ער בלייבט אַזוי ליגן רווק שטיל.“

דאָס איז דאָס „גליק“, וואָס מסתּמא נישט איין ייד האָט דערגרייכט אין דער גאָלדענער דרום-אַפּריקע!

מעלאַדראַמאַטישע דערציילונגען זענען פּאַראַן אַ סך אין אַט דעם בוך. איך האָב ווי אַ מוסטער געבראַכט די מאַקסימאַלסטע. פּאַראַן זיכער אויך הוי-מאַריסטישע דערציילונגען. דער הומאַר איז אַ ביטערער, על פי רוב אַ טרויע-ריקער, אָבער ער רופט פּאַרט אַרויס געלעכטער. אַלס מוסטער וועל איך ברענגן גען די סקיצע „דער נייער סוחר“, וואָס איז ממש פון אַ היסטאָרישן ווערט פּאַרן דרום-אַפּריקאַנער ישוב. אַז איר קומט קיין דרום-אַפּריקע, אָדער אַז איר לייענט די דאָרטיקע ייִדישע ליטעראַטור, טרעפט איר כּסדר אַ וואַרט, וואָס הייסט „שמּש יאַרד“ און איר ווייסט נישט וואָס דאָס מיינט. היימאַן פּאַלסקי שילדערט אייך אַפּ דאָס דאָזיקע פּלאַץ אַזוי, אַז איר זעט עס. „שמּש יאַרד“ איז געווען אַ מין האַטעל, וווּ די גרינע יידן האָבן געלעבט אין יאָהאַנעסבורג און וווּ זיי האָבן געהאַלטן זייערע וואַזשנע סחורות מיט וועלכע זיי האָבן גע-מסחרט. אַהין פּלעג מען ברענגען יעדן נייעם גרינעם און דאָרט האָט מען אים באַזאָרגט מיט אַ פּרנסה. איך וואַלט אין מיינע איינדרוקן פון אפּריקע סיי-ווי געדאַרפט באַשרייבן דעם „שמּש יאַרד“, ווייל ער איז געווען דער יסוד פון דעם נייעם ייִדישן לעבן אין אפּריקע. איך וואַלט דאָס געדאַרפט טאָן על-פי

דעם, וואס מען וואלט מיר דערציילט, אבער היימאן פאלסקי האט דאס פלאץ
ממש אפגעמאלן. אט ווי ער האט דאס געטאן:

„שמעט יארד“ איז א גרויסער לידיקער פלאץ, ארומגערינגלט
פון אלע זייטן מיט אלטע, צעבויגענע, בלעכענע צימערן, מיט צעבראָ-
כענע טירן און צעפלאצטע פענצטער. אין חלל פון יארד הערשט אויף
א הויכן שטייגער דער גייסט פון מסחר. דאס ווייזט זיך ארויס פון די
סחורות, וואס געפינען זיך דארט, ווי: אלטע זאכן, גענוצט, אפגעריבן
מעבל, אייזערנע בעטלעך, פארזשאווערטע אייוועלעך, קינדער-וועג-
לעך און די גומעס אויף די רעדלעך, זיגערס און ווייזערס, פידלען און
סטרונעס, לאמפן און גלעזלעך און נאך א סך פארשיידענע ארטיקלען,
מיט וועלכע די „טרייערס“ פירן אן זייער האנדל. דעם נאמען „בערזע“
פארדינט דער יארד, ווייל אלע זונטיק שוויבלט דארט און גריבלט פון
אלערליי הענדלער וואס קומען זיך צונויף פון אלע טיילן שטאט. איי-
נער ביים אנדערן קויפט, מיבאשטימט פרייזן. מיבייט זיך מיט פאר-
שיידענע סחורות, מיטוט ביזנעס און ס'איז א לעבעדיקע וועלט.

און דער מחבר שילדערט ווי עס קומט זיך צונויף די סמעטענע פון
„יארד“ צום באזארגן א נייעם גרינעם מיט פרנסה. עס קומט פאר א רעגלמע-
סיקע פארזאמלונג און יעדער בעט א ווארט. באזארגן דארף מען אן עלטערן
הויכן יידן מיט א גראלעך בערדל, וואס איז נאך א פרועמדער און וועמען אלע
גיבן שלום. דער ראש המדברים איז געווען אן אלטער ייד מיט א גראער וויי-
כער בארד. דער נייער ייד האט נישט קיין פרנסה. עס איז זיכער, אז ער
דארף „טרייען“ (פעדלען), אבער מיט וואס? מיט זעק און פלעשער, אדער
מיט ברויט און פלייש און הינער, מוז מען האבן א וואגן און אזוי ווי ער האט
נישט קיין געלט דערפאר, איז נישטא וואס צו רעדן. פרוכט-הענדלער זענען
דא צופיל און די קאנקורענץ איז גרויס. „טרייען“ מיט סיגארעטן איז גוט פאר
א יינגערן, וואס זשע דען? דער מסחר מיט אלטע קליידער איז פאר אט דעם
עלטערן יידן ווי אנגעמאסטן. און דער דאזיקער ייד איז צופרידן מיטן בא-
שלוס און —

„אויף מארגן האט מען שוין געזען דעם יידן ווי ער גייט ארום
מיטן שטעקעלע און קאמיזעלעקע און די גרויסע אינדוסטריע פון אלטע
קליידער איז רייכער געווארן מיט א נייעם סוחר.“

דער הומאר ווערט פארוואנדלט אין סארקאזם און מען זעט פון אט דער
הומארעסקע ארויס ווי יידן האבן זיך געמוטשעט אין דרום-אפריקע ביז ווא-

זען זיי האָבן זיך געשאפן אַ מערכה. זיי זענען נישט געווען בלויז מנחם מענדלס, זיי זענען געווען האַצמאָכס...

אין דער דערציילונג „שותפים“ איז פאַראַן אַ מנחם מענדלישער מאַ-טיוו. עס טרעפן זיך דווקא צוויי אַלטע אַפריקאַנער, וואָס האָבן נאָך נישט „גע-מאַכט אַפריקע“. איינער הייסט יאַנקל און איינער הייסט חיים. דער ערשטער ווייסט, אַז אַפריקע איז אַ לאַנד פון „טשאַנסעס“ און זיין „טשאַנס“, האַפט ער, וועט נאָך קומען. ביידע זענען אויסגעליידיקט. קיינער פון זיי האָט נישט אַ גראַשן. זיי האָבן קרובים וואָס וואַלטן זיי אפשר געליען עפעס געלט. אָבער זיי ווילן נישט גיין צו זיי. אַ לאַנגע צייט האָבן זיי זיך נישט געזען. חיים האָט אין אויסזיכט אַ געשעפט און ער לייגט פאַר יאַנקלען צו ווערן אַ שותף. און חיים איז איבערצייגט, אַז יאַנקל האָט די פאַר הונדערט פונט, וואָס מען דאַרף פאַרן געשעפט. און יאַנקל איז זיכער, אַז חיים האָט די פאַר הונדערט פונט. יעדער פון זיי האָט שוין אָנגעזאָגט דעם ווייב, אַז ער האָט געמאַכט אַ גע-שעפט. און מען גייט אין באַנק אַריין און דאַרט ווויזט זיך אַרויס דער טעות. איינער רעדט צום צווייטן שטום-לשון און ער פרעגט אים סוף-כל-סוף פאַר-וואָס ער מאַכט נישט דעם דעפּאָזיט. פרעגט שוין דער צווייטער:

— ווער, איך? — איר ווייסט דאָך, אַז איך האָב נישט קיין געלט.
קומט אַ פּראַגע:

— סטייטש? איר האָט דאָך געזאָגט מ'זאל נעמען די ביזנעס, ס'וועט זיין

רעכט!

און יענער זאָגט, אַז ער האָט זיך פאַרלאָזט אויף אים. און עס ענדיקט

זיך:

„ — הייסט עס, אַז איר האָט נישט — זאָגט חיים.

— און איר האָט אויך נישט — זאָגט יאַנקל.

— טאָ וואָס איז איצט? — פרעגט חיים.

— וואָס זאָל זיין איצט — ענטפערט יאַנקל — איצט איז גאָר-

נישט...

— גאַרנישט, אַוודאי גאַרנישט — גיט צו חיים.

ביידע אַלטע אַפריקאַנער גייען אַרויס פון באַנק, קוקן זיך אָן ווי צוויי

הענער און גייען זיך פונאַנדער אין פאַרשיידענע ריכטונגען...“

אַז מען וויל וויסן ווי אַזוי יודן האָבן געלעבט אין דרום-אַפריקע צוריק

מיט יאָרן, דאַרף מען זיך ביי קיינעם נישט נאָכפרעגן. עס איז גענוג איבער-

צווייענען היימאָן פאַלסקיס בוך „אין אַפריקע“.

יידן האָבן געבויט ס'לאַנד

מיט צוויי פאַרשטאַרבענע ייִדישע שרייבער אין דרום־אַפריקע האָב איך אייך באַקענט, וועל איך אייך ווייזן נאָך אַ דריטן שרייבער. ער איז אויך גע־ווען אַ פּיאָנער פון דער ייִדישער ליטעראַטור אין דעם דאָזיקן לאַנד. איך האָב נישט קיין דאַטן וועגן זיין לעבן און שרייבן. דאָס הויפּט־בוך זיינס, דער ראַמאַן זיינער „אין לאַנד פון גאַלד און זונשיין“ איז דערשינען אין יאָר 1956. ווען ער איז נאָך געווען צווישן די לעבעדיקע און מען האָט זיין דערמאָנט ווערק נישט באַוואַרנט מיט קיין הקדמה און ביאָגראַפיע פון מחבר. ער איז געווען לערך אין די זעלביקע יאָרן, וואָס היימאַן פּאַלטקי, דאָס הייסט: אַ גע־בוירענער אַרום 1875. ער האָט, ווי אַלע אַפריקאַנער ייִדישע שרייבער, גע־שטאַמט פון ליטע און ער איז געשטאַרבן אין עלטער פון אַריבער אַכציק יאָר. אויסער דעם דערמאָנטן ראַמאַן האָט אים דער „ייִדישער קולטור־פּאַראַיין“ אין יאָהאַנעסבורג אַרויסגעגעבן אין 1936 אַ בראַשור א״נ „די אַפריקאַנס שפּראַך און ליטעראַטור“ און אין 1949 איז דערשינען זיינס אַ בוך דערצייִ־לינגען א״נ „אויף טראַנסוואַלער ערד“. די בראַשור האָב איך אונטער דער האַנט, דעם בוך דערצייִלונגען און לידער — נישט. די בראַשור „די אַפרי־קאַנס שפּראַך און ליטעראַטור“ איז אַ גאַנץ אינטערעסאַנטע און באַלערנדיקע. עס איז געשיכטע מסתמא וועגן דער ייִנגסטער שפּראַך אין דער וועלט. די שטאַרקע באַוועגונג פאַר איר האָט אָנגעהויבן אין יאָר 1875. די היסטאָריקער פון אַט דער שפּראַך הייבן אָן איר געשיכטע פון דעם יאָר 1652. ס'הייסט צו־ריק מיט 312 יאָר. אין אַט דעם יאָר איז יאָהאַן וואַן ריבעק אָנגעקומען צו די ברעגעס פון דעם „קאַפּ פון גוטער האַפּענונג“. געקומען איז ער מיט דער האַלענדישער שפּראַך, אָבער ער און זיינע מענטשן האָבן זיך באַזעצט אין דרום־אַפריקע, האָט האַלענדיש אויפגעהערט זיין האַלענדיש. ס'האָט געקראָגן נייע ווערטער פון די אַרטיקע שפּראַכן און נייע נייגונגען און ס'האָט אָנגע־הויבן ווערן אַפריקאַניש. פון 1652 ביז 1806 זענען די האַלענדער געווען די איינציקע באַלעבאַטים פון דרום־אַפריקע, וואָס איז געוואָרן זייער קאָלאָניע און עס זענען אין האַלענדיש דערשינען צייטונגען, זשורנאַלן און ביכער. און ערשט אין יאָר 1876 האָט זיך אָנגעהויבן דער רעוואַלט קעגן האַלענדיש און מען האָט גענומען פאַרלאַנגען, אַז מען זאָל שרייבן אַזוי ווי מען רעדט —

אפריקאנס. דאס איז אַ שפראַך, וואָס האָט אַ חוץ דייטש און האַלענדיש אויך ענגלישע עלעמענטן און עלעמענטן פון די אַרטיקע, נעגערישע שפראַכן און אַן אייגענעם ריטם. אָבער אויב די באַוועגונג פאַר אַפריקאנס האָט זיך אָנגע-הויבן אין 1875, האָט מען שוין אָבער אין יאָר 1750 באַמערקט, אַז אַפריקאנס איז אַ באַזונדער שפראַך, נישט האַלענדיש, פונקט ווי מען האָט ביי אונדז באַמערקט, אַז יידיש איז נישט דייטש... דער מחבר פון אַט דער בראַשור, זיין נאָמען איז י. מ. שטערמאַן, דערציילט אַ סך פרטים וועגן דעם קאָמף פאַר דער זעלבסטשטענדיקייט פון דער אַפריקאנס שפראַך און די פרטים דערמאָנען אין די קאָמפן, וואָס זענען ביי אונדז געפירט געוואָרן פאַר און קעגן יידיש.

וואַרשיינלעך איז אין משך פון די 28 יאָר זינט י. שערמאַנס בראַשור איז דערשינען, צוגעקומען און צוגעוואַקסן אַ גרעסערע ליטעראַטור, אָבער וואַרשיינלעך זענען נאָך קיין שלום-עליכמס, פּרצס, שלום אַשס, רייזענס, ליי-וויקס אַזוי נישט אויסגעוואַקסן אין אַט דער שפראַך, וואָס איז היינט איינע פון די צוויי הויפט-שפראַכן אין דעם גרויסן דרום-אַפריקאַנער לאַנד מיט די 15 מיליאָן איינוווינער. די דאָזיקע שפראַך איז פונקט אַזאָ הויפט-שפראַך ווי ענגליש און אין אַ סך ערטער זענען די אויפשריפטן פריזער אויף אַפריקאנס און דערנאָך ענגליש. און שולן זענען אין אַפריקאנס פאַראַן מערער ווי אין ענגליש, ווייל בורן (אַפריקאַנער) זענען פאַראַן צוויי מאָל אַזוי פיל וויפל ענגלענדער. די דערמאָנטע בראַשור ווערט פאַרענדיקט מיט דער באַהויפטונג, אַז אין אַלגעמיין אָנגענומען איז נאָך די ליטעראַטור אין אַפריקאנס שפראַך אַרעם, אָבער — קינסטלער וועלן זיך מעלדן.

סיי פון דער דערמאָנטער בראַשור און סיי פון ראַמאַן „אין לאַנד פון גאַלד און זונשיין“ זעט מען, אַז י. מ. שערמאַן איז געווען אַ געלערנטער מענטש. פון דער בראַשור זעט מען, אַז נישט נאָר האָט ער געקענט די אַפריקאַן-שפראַך, נאָר ער איז אויך געווען אַ שטיקל ידען אין פילאָלאָגיע, אין ליטע-ראַטור-געשיכטע. פון ראַמאַן זעט מען, אַז ער איז געווען באַקאַנט מיטן מאַרקסיזם און ער האָט זיך אָנגעשטרענגט צו שרייבן מאַרקסיסטיש און „פּראַלעטקולטיש“. פאַר דער בראַשור איז עס געווען אַ טובה, פאַרן ראַמאַן איז עס געווען אַ רעה. פאַראַן שטעלן אין ראַמאַן, וואָס לייענען זיך ווי פּאָלי-טישע געשיכטע און ווי אַ קורס פון פּאָליטישע עקאָנאָמיע. און זיי זענען דאָס טאַקע. און אויב ביים אָנהייב לייענט זיך דער ראַמאַן נאָך ווי בעלעטריסטיק, לייענט ער זיך דערנאָך שווער און מען האָט דאָס געפיל, אַז מען לייענט די געשיכטע פון אַ שטעטל.

דער ראַמאַן הייבט זיך אָן אין יאָר 1903. אַן 18-יאַריקער בחור מיטן

נאמען מאיר בורג קומט פון ליטע קיין דרום־אפריקע צו זיין פאטער משה בורג. דער פאטער איז אן אלטמאָדישער ייד, אַ פרומער און אַ שוואַכער. ער איז, ווי די מערסטע יידישע אימיגראַנטן, אַ „טרייער“ (אַ פעדלער) און ער צעפירט נאָך אַליין די סחורה, אָן אַ פערד און וואָגן. דער זון האָט געלערנט אין חדר און ישיבה. ער האָט געקענט שטייגן אין לערנען, אָבער ער האָט געמוזט ווערן אַ שוחט, בכדי צו באַזאָרגן די משפּחה מיט פרנסה, אָבער אים איז נישט געפעלן זיין פּאָך. ער האָט נישט געקענט קוילען. און ס'איז נישט געווען קיין ברירה, ווי צו קומען צום פּאָטער קיין דרום־אפריקע. אין זיין נייער היים האָט מאיר בורג נישט געהאַט קיין ברירה און ער איז געוואָרן אי אַ שוחט, אי אַ צעטראַגער פון פלייש. ער האָט זיין פרנסה נישט ליב געהאַט און דערצו איז ער נישט געווען קיין פרומער. געאַרבעט האָט ער אין דער נייער היים ביי איינעם אַ קצב, זלמן, וואָס איז געווען אַ פּאַנאַטיקער און אַ רייכער און אין אַ געוויסער מאָס אָן אַנשטענדיקער מענטש.

זלמן האָט געהאַט אַ טאַכטער באַשעווע (בת שבע), וואָס איז געווען אין איינע יאָרן מיט מאירן. עס ווייזט זיך לכתחילה, אַז צווישן אָט די ביידע וועט קומען צו אַ ליבע. באַשעווע, ווי אַ סך טעכטער פון פרומע און פּאַר־מעגלעכע לייט, איז אַ סאַציאַליסטקע. און מאיר, כאָטש ער האָט אַ פּרום שוחטיש פּאָך, איז דאָך גענייגט צום סאַציאַליזם. אָבער קיין צו אַקטיווע נאַטור איז באַשעווע נישט, און זי מאַכט דאָך אָן אַנשטרענגונג און זי זאָגט מאירן, אַז אין 5-6 יאָר אַרום, ווען זי וועט שוין האַלטן אין ווערן אָן אַלטע מויד, וועט זי קומען צו אים און אים זאָגן, אַז ער זאָל דערצו נישט דערלאָזן. מאיר נעמט נישט אונטער קיין שריט אין דער הינזיכט און ווען באַשעווע האָט חתונה פאַר דעם ערשטן מאָן וואָס טרעפט זיך איר, טוט אים באַנג. מאיר איז נישט קיין פרומער, זעט אין באַינע (שלאַכטהויז) ווי מען וויל דערקלערן אַ טריפה בהמה פאַר כשר, און ער מאַכט אַ סקאַנדאַל און ער ווערט אַרויסגע־וואָרפן פון דעם שחיטה־פּאָך. און הגם ער קען זיך צו דעם אומקערן ווי אַ העלד, וויל ער נישט און ער ווערט אויס שוחט. ער בלייבט אָן פרנסה און אָן אַ פּאָך. ער ווייסט נישט צו וואָס פּריער זיך צו נעמען. ער זעט אין חלום, ווי זיינער אַ פריינט יאָגט זיך נאָך אַ גאַלדן קייקעלע, אָן אַרבעס די גרויס. דאָס „אַרבעסל“ קייקלט זיך איבער גאַסן, איבער פּלעצער, איבער לענדער, די מהנה ווערט גרעסער און גרעסער, איינער פּאַלט איבערן צווייטן, מען ממיתט זיך, און דאָס „אַרבעסל“ לויפט אַלץ פּאַרויס, עס ווינקט מיט אָן אייגל... דאָס אַרבעסל איז אַ מענטשעלע אַ קאַרליקל, ענלעך אויף זיין פריינט גאַלדשטיין. אַזעלכע אילוזיעס האָט מען אין דער אַנאַרכיסטישער ליטעראַטור אַמאַל גע־שילדערט אַ סך. איין מענטש דיריזשירט אַ גאַסן־המון אין זיין גאַלד־מי־

ראַזש. אין מיטן אָט דעם חלום קלאַפט מען ביי מאירן אין דער טיר. זיין טאַטע איז איינגעפאלן. און ביז ער קומט צום פּאַטער אין צימער אַרײַן, טרעפט ער אים שוין נישט צווישן די לעבעדיקע.

און מיטן פּאַטערס טויט ווערט איבערגעריסן מאירס קאַנטאַקט מיטן ייִדישן לעבן אין יאהאַנעסבורג און מיטן „שמשס יאַרד“. ער געפינט זיך אַ שותף, איינעם אַ ווײַלן ייִדן, הורוויץ, און ער פּאַרט מיט אים אַרום „טאַכערן“, פעדלען, הייסט עס. דער מין טאַכערן ווערט אויך גערופן אין בור „שמיון“. מסתמא האָט איין וואָרט אַ שורש אין דער ענגלישער שפּראַך און דאָס צווייטע האָט זיין שורש אין דער אַפריקאַאַן-שפּראַך. די צוויי שותפים, וואָס איינער, הורוויץ, שוין אַ ריפּער מענטש און דער צווייטער איז נאָך אַ יונגעראַמאַ-טשיק, קומען על פי טעות אין אַ פּאַרם, הגם זיי קלייבן זיך ערגעץ אַנדערש און זיי דערוויסן זיך, אַז דאָרט נעמט דורכגיין אַ באַן און זיי נעמען ריידן צום פּאַרמער, אַז עס איז די ריכטיקע צייט צו גרינדן אַ שטעטל דאָרט וווּ עס איז איצטער אַ וויסטקייט. און זייער געדאַנק ווערט אָנגענומען, עס לייגט זיך אויפן שכל. די פּאַרם הייסט בושמאַנקאַפּ, רופט מען דאָס שטעטלע אויך אַזוי. די ערשטע, וואָס גיבן צו קאָליר פון אַ שטעטל דער געגנט, זיינען טאַקע הורוויץ און מאיר. זיי עפענען דאָרטן אַ קראָם. עס קומט צו אַ ליטווינער, וואָס עפנט אַ מיל, אַ ייִד ווערט דאָרט אַ דענטיסט, אַ צווייטער ייִד ווערט אַ זייד-געראַמאַכער. עס קומט אַן אַנדער ייִד און ווערט שמיד מען האָט נישט צו אים קיין צוטרוי, מען גלייבט נישט, אַז אַ ייִד זאָל זיין אַ גוטער שמיד, אָבער מיט דער צייט אימפּאַנירט ער זיך. אינאיינעם מיט ייִדן קומען אויך צו קריסטן. איינעם אַ קריסט רעדט אין הורוויץ, אַז ער זאָל זיך אַרויסציען פון זיין פּאַרם און ער זאָל זיך אַריינציען אין דעם שטעטל אַרײַן. דער באַלעבאַס פון דעם פּלאַץ, וווּ עס ווערט אַ שטעטל, איז איינער אַן אינטעליגענטער בור מיטן נאָ-מען לעוויש יאַנשע.

ער אַליין, אַן אינטעליגענטער מענטש און זיין פרוי איז נאָך אינטעלי-גענטער פון אים און ער פּאָלגט זי אַ סך מאָל און עס טוט אים דערויף נישט באַנג. לעוויש יאַנשע ווערט דערהויבן, לאָזט זיך אַוועק אין פּאָליטיק און ער ווערט אַ דעפּוטאַט.

און מאיר בורג ווערט געהאַלטן אין צענטער. ער איז אַ הויפּט-העלד. לעוויש יאַנשע האָט אַ שיינע טאַכטער, לינדאַ, וואָס פּאַרקוקט זיך אויף מאירן באַלד ווי ער קומט צו איר פּאַטער אינאיינעם מיט הורוויצן פּאַרקויפן סחורה. און עס ווערט אַ הייסע ליבע, וואָס איז פאַר מאירן קיין שום טראַגעדיע נישט. ער איז נישט רעליגיעז און נישט נאַציאָנאַל און עס קימערט אים נישט וואָס

זיין געליבטע, וועלכע וועט שוין זיין זיין ווייב, איז נישט קיין יידישע טאכ-טער. די טראגעדיע איז פאר לעוויש יאנשע, וואס איז א פרומער קריסט און ער ווייסט, אז מאיר וועט אין קלויסטער נישט חתונה האבן און ער וועט נישט וועלן טויפן די קינדער. אבער אז מאיר האט חתונה מיט לינדאן אין ציווילן רעגיסטער, נעמט דאס יאנשע א שטיקל צייט צום הארצן און דערנאך בעט ער זיך איבער. די גאנצע זאך ווערט ווייניקער טראגיש ווי עס ווייזט אויס צו ווערן. צי עס איז טאקע אזוי פשוט ווי שערמאן שילדערט עס, איז א גרוי-סע פראגע.

טראגישער איז אין בוך די פאליטיק. עס הייבט זיך אן שאפן די נאציא-נאליסטישע פארטיי פון גענעראל הערצאג, וואס גייט קעגן ענגלאנד. און בורן צווישן זיך קעמפן — אייניקע האלטן מיט ענגלאנד, אנדערע זענען קעגן ענג-לאנד און עס קומט צו רייסערייען. דער קאמף פון די גאלד-מאגנאטן קעגן די ארבעטער ברענגט קרבנות און טראגעדיעס. און שערמאן דערקלערט דאס אלץ מארקסיסטיש און עס איבערצייגט נישט. מענטשן ווערן געהרגעט. טא-טע-מאמע בלייבן אן דעם באליבטסטן קינד און דער מחבר מאכט דאס קלאר מארקסיסטיש...

אין שטעטל וואקסט אויס אויך א יידיש לעבן מיט א שיל צום דאוונען, א חדר און מיטן גאנצן קלאפערגעצייג, מיט קהלעכץ. דאס דאזיקע ווערט שוין נישט לייכט צו דערקלערן מארקסיסטיש. עקאנאמיש דארפן די יידן פון בוש-מאנאקאפ נישט די יידישקייט... דאס בוך ווערט געענדיקט מיט דעם, וואס מען פייערט הירוויצן אלס דער גרינדער פון בושמאנאקאפ און מען באזינגט אים אויף די העכסטע טענער. און עס מאכט דעם איינדרוק, אז דער מחבר האט געוואלט ווייזן, אז יידן האבן געבויט שטעט און שטעטלעך אין דרום-אפריקע. און מסתמא איז עס נישט אויסגעטראכט. געוויס האבן יידן א גרויסן חלק אין דעם, וואס דאס לאנד איז אויפגעבויט געווארן. זיי האבן מיט זייער אומ-רויקייט, מנחם-מענדלשקייט און אינטערנעמערשיקייט באוויזן צו ווערן די הייוון פון לעבן און אויפזייערן דאס טייג פון לעבן.

כאראקטעריסטיש איז די גאנצע זאך אין פרט פון די פאזיציעס, וואס יידן האבן פארנומען אין דעם אויפבוי פון שטעטל; איין ייד איז געווארן א קרעמער, א צווייטער א שמיד, א דריטער א דענטיסט, א פערטער אן אנגע-שטעלטער. איין ייד נאר, מאיר, וואס איז אן אידעאליסט, ווערט א פארמער. עס איז דא אן אנצוהערעניש אויף דעם, אז א ייד איז געווארן א גאלד-מאג-נאט, אבער אין יידישן לעבן שמעקט ער נישט אריין. די יידן זענען אין נייעם לאנד געווארן קרעמער און הייזער-בויער, אבער נישט די גאלד- און ברי-

ליאָנטן־מאַנגאַטן. פאַראַן אַ ווערטל אין דרום־אַפֿריקע, אַז די גוים האָבן די גאַלד־ און בריליאַנטן־מינעס און יידן האָבן די הייזער, אָבער די גוים האָבן די היפּאַטעקן (מאַרטגאַדזשעס) אויף ייִדישע הייזער. דערלייגן, דערלייגט מען נישט. יידן האָבן געהאַלפּן אויסבויען דאָס לאַנד און זיי האָבן אַ חלק אין דעם.

— 12 —

דער וועג פון פיין צום גאַלד ...

מיר איז איצטער געקומען צו דער האַנט נאָך אַ בוך פון י. מ. שערמאַן, וואָס איז נאָך היימאַן פּאַלסקי געווען דער פּיאַנער פון געדרוקטן ייִדישן וואָרט אין דרום־אַפֿריקע. ס'איז אַ בוך לידער א"נ „אין שטילע שעהן“, מיט אַן אונ־טערטיטל „אַן פרעטענזיעס“, צו אַט דעם בוך, וואָס האָט 78 זייטן, האָט דער מחבר אין זיין קורצער הקדמה צוגעגעבן עפעס פון זיין ביאָגראַפֿיע. ער איז געבוירן געוואָרן, נישט ווי איך האָב געמיינט אין יאָר 1875, נאָר אין 1885 און ער איז אין 1903 געקומען קיין אַפֿריקע. ער איז אַ קורצע צייט געווען „אַ שוחט“, אַזוי ווי זיין העלד מאיר בורג, אין ראַמאַן „אין לאַנד פון גאַלד און זונשיין“. ער איז דערנאָך געווען אָנגעשטעלטער אין פאַרשידענע געשעפטן און ער איז געווען אַ פאַרמער (קאָלאָניסט) און בוכהאַלטער. די לידער וואָס ער האָט פאַרעפנטלעכט אין בוך, האָט ער געשריבן צווישן די יאָרן 1904־1949 און אַרויסגעגעבן האָט ער זיי אין יאָר 1957, ווען ער איז אַלט געווען 72 יאָר.

די מערסטע לידער אין דעם בוך „אין שטילע שעהן“ (דער נאָמען איז דווקא אַן איינהאַרנישער) זענען אין גייסט פון אברהם רייזען. עס פילט זיך אין זיי מער ווי די השפּעה פון דעם דיכטער פון ליינדיקן. אַט הייבט זיך אַן אַ ליד מיטן נאָמען „איך פרעג דיר“, אַזוי:

צי האָסטו אַ מאָל דעם „גרינעס“ דערבאַרעמט ?
צי האָסטו אַ מאָל אין קעלט אים דערוואָרעמט ?
צי האָסטו געהערט די זיפּצן די שטילע,
צי האָסטו געזען די טרערן די פילע,
וואָס ער האָט פאַרגאַסן אין צייטן פון נויט.

י ע ק ב - באטאשאנסקי

ווען געפעלט האָט אָפּילו דאָס טרוקענע ברויט ?
ווען עס האָט אים דאָס האַרץ געבלוטִיקט פון וויי,
צו האָסטו געהערט דען זיין ביטער געשריי?

עס פילט זיך רייזענס השפעה אפילו אין אַזאַ דורכאויסיק אַפּריקאַניש
ליד, ווי „גרינס אויף שבועות“, אין וועלכן עס איז אַפּגעמאַלן דער האָטעל
אין די בערזע פון די גרינע אין יאַהאַנעסבורג אין די אַמאַליקע צייטן, וואָס
האַט געהייסן „שמשם יאַרד“ און וואָס מיר האָבן שוין עטלעכע מאל דער-
מאַנט. דאָס דאָזיקע ליד הייבט זיך אָן מיט אַט די ווערטער:

מיט מיר צוזאַמען, קום מיין קינד,
גרינס אויף שבועות קלייבן,
נאַר נישט אין פעלד, אין יענעס הויף
ווי די „גרינע“ בלייבן.
אַ חדרל אַ קליינינקער,
פון בלעך, וואָס האָלט זיך קאָס
און קומט אַ רעגן, ווערט דאָרט באַלד
אַ גרויסער שטילער ים
און זומער ברענט די קאַפּ פון היץ
און ווינטער וואַרפט פון קעלט.
אַ-יאַ, מיין קינד, אַ שיינע בלוס
פון אַפּריקאַנער וועלט.

און ער שילדערט אַ יידן, וואָס אַ גאַנצן טאַג איז ער אין גאַס און ער
טראָגט אויף זיך אַ פאַק מיט קליידער. דאָס פנים איז אים בלאַס, די אויגן
אויסגעלאָשן און דער מוה טראַכט און זאַרגט וועגן דעם וואָס ער האָט היינט
נישט געלייזט קיין גראַשן.

ער גייט אַרום פון הויז צו הויז
און ער קלאַפט אין יעדער טיר
און בעט זיך רחמים שפּלדיק:
גיט וואָס צו ליזן מיר.

ער קומט אַהיים, איז דאָרט קאַלט און דער ווינט גייט דאָרט אַרום. ער
צינדט אָן אַ ליכט, פאַרלעשט עס דער ווינט. און דער דיכטער פרעגט סאַר-
קאַסטיש: „אַ-יאַ, אַ שיינע בלוס“, און עס ענדיקט זיך:

אַפּהאַנדלונגען און רייזע־איינדרוקן

ער עסט אַ שטיקל ברויט מיט טיי
און פאַרבייט מיט טרערן.
ער האַלט זיך אָפּ, ס'איז שבועות היינט,
מ'טאָר נישט יום־טוב שטערן.

אין אַט דעם ליד איז י. מ. שערמאַן אַרויס פון גדר פון רייזענס שטיל-
קייט און ער איז אַריין אין טאָן פון מאַריס ראָזנפעלדס פאַטעטישע געשרייען...
פאַראַן איין מאַטיוו ביי אַלע ייִדישע שרייבער פון דער ערשטער עפאַכע
אין דרום־אַפריקע: די ליידן פון דעם גרינעם. ער איז געקומען אין גאַלדענעם
לאַנד אַריין מיט אַ גרויסן זאַק אַנצונעמען אין אים גליקן און באַקומען האָט ער
צרות־צרות. אַט איז פאַראַן אַ מאַנאַלאָג אונטערן נאָמען „שוין זיבן יאָר“. די
ווערטער זענען פינצטער־קלאַרע, שניידנדיקע. ער איז שוין 7 יאָר אין לאַנד
און ער האָט נישט קיין געלט, און ער איז דאָ און זיין ווייב איז דאָרט, און מען
חושכט אָפּ די וועלט. נישטאָ קיין פרייד און קיין רוי, מ'איז שטענדיק אין יאָך
אין מען לויפט נאָכן שטיקל ברויט שבת, יום־טוב און וואָך. זיבן יאָר אין לאַנד
און ער איז געוואָרן באַכלעסיק, גלייך ווי ער וואַלט געבוירן געוואָרן אין אַ
וואַלד. עס איז נישט קיין חילוק צו עסן פרי, צי שפעט. דער ראַק איז שמוציק
און צעריסן, אַבי אַ בגד און שלאַפן איז גענוג צוויי שעה. ריין צו מאַכן דאָס
צימער איז נישטאָ קיין צייט. מ'דאַרף גיין אין „מאַרקעט“ אַריין צו קויפן דאָרט
עפעס. אַט טראַגט אַ בור צוויי הינער, דאַרף מען זיי אויסכאַפן, איידער עס קו-
מען אַנדערע צען. ער איז שוין זיבן יאָר אין לאַנד און ער איז אַלט געוואָרן
אַן צייט און יאָרן און ער איז שוואַך און קראַנק. ער האָט נישט קיין היים, ווייב
און קינד זענען אים פרעמד. ער דאַרף כסדר וואַנדערן.

ס'איז מיר פרעמד די גאַנצע וועלט,
מיט איר רויש און מיט איר קאָך;
כ'בין געבאָרן אין דער אַרבעט
און וועל שטאַרבן אינעם יאָך.

נישט אַלע, וואָס האָבן אַזוי געליטן, זענען געשטאַרבן אינעם יאָך. אַ סך
האָבן זיך מיט דער צייט אַרויפגעאַרבעט און זיי האָבן געפונען זייער טרייסט
אין זייער פאַרמעגן און אין די גרויסאַרטיקע פאַלאַצן, וואָס זיי האָבן זיך אויפ-
געבויט. י. מ. שערמאַן האָט נישט געהערט צו די דאָזיקע, און זיין טרייסט
האָט ער געפונען אין די לידער, וואָס ער האָט געשאַפן, אין די דערציילונגען,
וואָס ער האָט געשריבן. און נישט אומזיסט האָט ער אין אַ ליד געשריבן:

י ע ק ב ב א ט א ש א נ ס ק י

זעסט, דאָס פענקעלע פּאָפּירן,
וואָס איין האָב אַליין געשריבן,
איז פון אַלע מיינע גליקן
מיין איינציקע טרייסט מיר פאַרבליבן.

עס איז שוין פאַרשווונדן זיין פּרילינג און ער האָט שוין אָנגעוווירן די
בעסטע יונגע יאָרן און די האַפענונגען. ער האָט אויך פאַרלוירן דעם ברענענ-
דיקן חשק זיך צו בילדן און דאָס לעבן איז אים געבליבן פּוסט, אָן אַ ציל און
ער האָט נישט אַפילו קיין איינציקע פּריינט, וואָס זאָל אַ טרייסט אים געבן —

נעם איך די פּאָפּירן
און פּאַנג אַן לייענען די לידער,
ווערן זאָרגן באַלד פאַרשווונדן
און דאָס לעבן פּלאַקערט ווידער ...

אַזעלכע־אַ לידער האָט נישט קיין זינען צו אַנאַליזירן און זוכן אין זיי נייע
דערגרייכונגען פון פּאַרם און פּאַרטיפטע געדאַנקען אַזעלכע לידער נעמט מען
אַזוי ווי זיי זענען און זיי זענען גרויסע ליידן, וואָס ווערן, ווי היינע האָט גע-
זאָגט, קליינע לידער.

אַ פּראָזע־שרייבער איז י. מ. שערמאַן זיכער געווען נישט קיין גרויסער,
אַבער אַ שרייבער. אַ דיכטער איז ער געווען אַזאַ, וואָס האָט ביי רייזענען און
ראַזענפעלדן געזוכט ווי צו מאַכן אַ ליד און ער האָט דאָס אויסגעלערנט. די
גרויסע ליידן זיינע האָט ער געקענט אויסגיסן אויפן פּאַפּיר אין ריטמישע שר-
רות מיט געוויינלעכע גראַמען. ער האָט אויך געקענט שרייבן געלעגנהייט-
פּערזן. איז די געלעגנהייט געווען חנוכה, האָט ער געשריבן וועגן דעם ליכטל,
וואָס ברענט און ברענט און ווערט נישט פּאַרלאַשן. ער האָט געקענט אויך
שרייבן געלעגנהייט־שורות צו זיין כלה אין אַלבאַם, און ער האָט פאַרבונדן פּער-
זענלעכע איבערלעבונגען מיט פּראָטעסטן קעגן דעם, וואָס די וועלט פירט זיך
אומגערעכט. ער האָט געשריבן:

עס איז אַ וועלט אַ שחיטה־שטאַט
מיט איין געזעץ אַ ווילן:
ווילסטו נישט געקוילעט ווערן,
מוזטו יענעס קוילען ...

אָפּהאַנדלונגען און רייע־אייגנרוקן

צו ס'איז מיאוס,
צו ס'איז פייג,
לאַכט דאָס האַרץ,
צו ס'איז אין פייג,
האַלט עס פון דער וועלט פאַרבאַרגן
אַט ווי נעכטג,
היינט און מאַרגן.

אין אַלבאָם פון דער כלה זיינער האָט שערמאַן אַריינגעשריבן אַ שיין ליד,
וואָס הייסט „ערב חתונה“; אַ ליד, וואָס מען וואָלט געמעגט מאַכן צו דעם אַ
מעלאָדיע און דאָס זינגען אויך אין ייִדישן טעאַטער. אַט ווי עס הייבט זיך אָן:

דער לעבנס־ייס ליגט ווייט און ברייט.
דאָס שיפל שטייט שוין אָנגעגרייט —
דאָס שיפעלע פון לעבן.
טאָ גיב דיין האַנט מיר, ליבסטע מיין,
און קום מיט מיר אין שיף אַריין,
אין שיפעלע פון לעבן.
איין רודער מיר,
איין רודער דיר
און טאַקע באַלד גיט זיך אַ ריר
דאָס שיפעלע פון לעבן.

אין בוך פון י. מ. שערמאַן זענען פאַראַן אויך פּראָטעסט־לידער וועגן דער
צווייטער וועלט־מלחמה און לידער פון צער וועגן חורבן, אָבער צום מערסטן
האַבן אַ ווערט די דאָזיקע לידער, וואָס שפּיגלען אָפּ דאָס לעבן פון דעם גרייִ-
נעם אין דרום־אַפּריקע. רירנדיק זענען די דאָזיקע לידער, וואָס ווייזן ווי אַזוי
דער וועג „צום גאַלד“ איז דער וועג פון גרויסן פייג...

ארץ הייסט רייד!

א באזוך אין דער בערזע פון יאהאנעסבורג האט מיר געוויזן, ווי רייד דאס דרום־אפריקאנער לאנד איז. ממש פאנטאסטיש. דער קאפ גייט אויף רע־דער פון מיליאַרדן.

די בערזע איז אַ בערזע ווי אַלע בערזעס. דער בנין איז אַ נייער, אַ מאַ־דערנער. ער שמעקט נישט מיט שימל אַזוי ווי די ניו־יאַרקער בערזע, וואָס שמת אונטערן נאָמען „וואַלסטריט“, וואָס איר בנין איז מוראדיק פאַרעלטערט. זי האָט נישט דעם פיינעם און ווייסן רעגעסאַנס־סטיל, וואָס די פאַריזער בער־זע פאַרמאָגט. עס איז אַ 10־שטאַקיק הויז מיט פענצטער פון ביראָען, אַזוי ווי אַ בינשטאַק, אַדער לאַבירינט. דער עצם בערזע־האַל געפינט זיך נישט אויף דעם נידעריקן שטאַק, נאָר אַזש אויפן זיבעטן. און דער דאָזיקער האָל איז פאַר זיך אַ משוגע־הויז, ווי יעדע בערזע. אויב איר ווילט, איז עס אַ בייטאַגיקע רולעטקע אין גרויסן סטיל, וווּ מען שפילט ביז משוגעת. שטייגט — קויפט מען, פאַלט — פאַרקויפט מען.

דאָס מיידל, וואָס ווייזט דיר די בערזע און דערקלערט דיר פון אַלע קוק־ווינקלען, ווייזט דיר אַ בילד פון דער אַלטער בערזע, דער סאַמע ערשטער, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1888. דאָס איז פאַרגעקומען אַ פאַר יאָר נאָך דעם, וואָס מען האָט דערקלערט פאַרשידענע געגנטן פון דער ערשט גע־גרינדעטער שטאַט אַלס גאַלד־פעלדער. ביז דעמאָלט האָט מען געקויפט און פאַרקויפט גאַלד־אַקציעס אויף אַ נישט־אַרגאַניזירטן אופן און עס זענען פאַר־געקומען שווינדלערייען און פאַלטיפיקאַציעס און מען האָט פאַרדינט מיליאָנען און פאַרלוירן מיליאָנען. מען דאַרף געדענקען, אַז עס רעדט זיך וועגן פונטן און אַז אַ פונט איז דעמאָלט געווען 4 דאָלער. היינט איז דער פונט 3 דאָלאַר מיט 80 סענט. דער גאַלד־רויש האָט געגרייכט משוגענע פראַפּאָרצן. פאַר אַ שטיק פּלאַץ, פאַר וועלכן מען האָט פּרעזער פאַרגעלייגט 60 אַקסן, האָט מען דערנאָך באַצאָלט 18 מיליאָן פונט... די אַלטע בערזע זעט אויס אויפן בילד ווי דער בנין פון אַן אַגראַר־קאָאָפּעראַטיווע אין אַ ייִדישער קאָלאָניע אין אַרגענטינע. פאַרנט האָט מען געזען מענטשן פון פאַרשידענעם כאַראַקטער, אייניקע זעען אויס ווי דאַרפ־מענטשן אין פּראַסטע קליידער און אַנדערע ווי אַריסטאָקראַטישע ענג־לענדער מיט פּרעכטיקע אַנצוגן און האַרטע קאַפּעליושן.

און דו זעסט דעם גאַלד־אַדער, וואָס נעמט אַרום יאָהאַנעסבורג. שוין אין מאָל אַן אָדער! נאָר אין קאַנאַדע איז פּאַראַן איין פּלאַץ וווּ עס איז פּאַראַן אַזוי פיל גאַלד און נאָך מער, אָבער אויסער קאַנאַדע איז עס דאָס רייכסטע שטיקל פּלאַץ אין גאַלד אין דער וועלט. און מען דערציילט דיר, אַז אין יאָר 1852 איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז דרום־אַפריקע האָט טייערע מעטאַלן און אין יאָר 1866 איז אָפיציעל געמאַלדן געוואָרן מצד דער רעגירונג, אַז דאָס לאַנד איז אומגעהייער רייך אין מעטאַלן. און ס'האַבן זיך אַ לאַז געטאָן גאַלד־זוכער פון אַלע עקן וועלט. עס זענען געקומען די דיאַמאַנטן־מאַגנאַטן פון קימבערלי, עס זענען געקומען ענגלענדער און עס זענען געקומען אַוואַנטוריסטן פון אומעטום. אַפילו אונדזער ראַטשילד האָט אויך געשיקט אַ פאַרשטייער צו זען, צי מ'קען דאָ מאַכן גע־שעפט. דער ערשטער פאַרשטייער איז צוריקגעפאַרן מיט גאַרנישט, אַזוי ווי די ערשטע טויב פון נחש תיבה. דער צווייטער פאַרשטייער האָט שוין געמאַכט גע־שעפטן און ער האָט מסתמא נישט דערלייגט. מען גיט דיר דיאַגראַמען וועגן די גאַלד־גרובן אין פאַרשידענע צייטן. ציפערן פאַרשווינדן, דאָך געדענקט זיך מיר אַ ציפער: 200 טאָן דינאַמיט פלעגט אויפרייסן אין אַ טאָג אין די גאַלד־גרובן. דאָס איז געווען דערפאַר, ווייל דאָס גאַלד איז געווען מוראדיק טיף אין דער ערד. מען האָט געדאַרפט גראַבן ביו 3.000 מעטער די טיף. און די פאַרעם איז געווען אַ פרימיטיווע. האָט מען 60 פּראָצענט גאַלד אַרויסגענומען און 40 פּראָצענט זענען געבליבן. האָט די דיאַמאַנטן־מאַגנאַטן פון אויסטראַליע נישט געלוינט דער עסק און זיי האָבן פאַרלאָזט דרום־אַפריקע, אָבער דערנאָך זענען זיי געקומען מיט אַזאַ זויערשטאַף, וואָס הייסט סיאַנידע, און מען האָט שוין אַרויסגענומען 90 פּראָצענט פון דעם גאַלד און דעמאַלט האָט עס שוין געלוינט... ווייזט מען מיר אַ בילד פון אַ גאַלד־גרוב אין די סאַמע ערשטע צייטן. אין דרויסן זעט מען פערד און וועגעלעך און לייזונטענע אָדער ברעזענטענע געצעלטן, צי ליימענע הייזקעס. עס שמעקט ממש מיט אַן אידיליע, אָבער אין תוך איז עס געווען אַ טראַגעדיע. געשיקט צו דער אַרבעט אונטער דער ערד האָט מען די דאַרטיקע שוואַרצע, און זיי האָבן מורא געהאַט צו גיין אַהין. און פאַר וואָס מורא צו האָבן איז געווען. מען האָט פון דער אַרבעט אונטער דער ערד באַקומען טובערקולאָז. אָבער וועגן דעם האָבן די נעגערס נאָך נישט געוואָסט. זיי האָבן סתם מורא געהאַט צו זיין אונטער דער ערד... און עס איז געווען אַ צייט, ווען מען האָט געבראַכט כינעזער פאַר דער דאָזיקער אַרבעט. אין די כינעזער האָבן נישט מורא געהאַט צו קריכן אונטער דער ערד. מען האָט אָבער מורא געהאַט פאַר זיי. מען האָט געבראַכט קרימינעלע כינעזער, פון די תּפּיסות אַרויס. זיי האָבן געטראָגן האָר און מאַדנע קליידער און זיי האָבן אַנגעוואַרפן אַ שרעק מיט זייער אויסזען. זיי האָבן זיך נישט אָפּגע־

שטעלט פון פארגוואלדיקן שווארצע פרויען. עס זענען שוין געווען אַרבע־טער־אָרגאַניזאַציעס, וואָס האָבן פּראָטעסטירט קעגן דעם ברענגען אַרבעטער פון דרויסן און מען האָט זיי געמוזט צוריקשיקן. עס זענען אָבער געקומען אָהער כינעזער זוכן גאַלד און יענע זענען פאַרבליבן. צווישן די מענטשן פון דער צווייטער מדרגה — שוואַרצע זענען פון דער לעצטער מדרגה — געפֿי־נען זיך אין דרום־אַפֿריקע כינעזער, אינדיער, ווי אויך „קאַלירטע“ — אַ פּראָדוקט פון ווייסע מענער מיט שוואַרצע פרויען.

דאָס מערקווירדיקסטע איז, וואָס כאָטש מען האָט געדאַרפט זייער טיף גראָבן דאָס גאַלד, זענען געווען ערטער וווּ דאָס גאַלד־אַרץ איז געלעגן אוי־בנאויף. דאָס דאָזיקע וואָס ליגט אויבנאויף, רופט מען „אַלווישע“. און שפּע־טער האָט מען מיר געוויזן ערטער, וווּ דאָס גאַלד איז געלעגן אויבן, דאָס איז אַ שטאַטישע געגנט, וואָס מען רופט לאַנגלאַכטע. אין יענער געגנט האָט אַ פרוי מיטן נאָמען שטינבוים, געמאַכט אַ פאַרוויילונג לכבוד מיר, נאָך מײן לעקציע „100 יאָר נייע ייִדישע ליטעראַטור“, אָבער קיין גאַלד האָב איך שוין דאָרטן נישט געפונען...

און לעבן דעם געלן גאַלד איז פאַראַן אויך דאָס „שוואַרצע גאַלד“. פונקט ווי דרום־אַפֿריקע איז רייך אין גאַלד, איז עס רייך אין קוילן, און מען דער־קלערט מיר, אַז קוילן זענען דאָ ביליקער ווי אין דער גאַנצער וועלט, ווייל דער אָדער איז זייער אַ דיקער און ס'איז לייכט אַרויסצובאַקומען קוילן. און מסתמא ווערן די שוואַרצע אַרבעטער נישט צו טייער באַצאָלט ביים אַרבעטן ביים שוואַרצן גאַלד, הגם דער לעבנס־ניוואַ פון די נעגערס איז לעצטנס היפש געהעכערט געוואָרן. דאָס גאַלד און די קוילן אליין זענען שוין אויך גענוג צו מאַכן, אַז דרום־אַפֿריקע זאָל זיין איינע פון די רייכסטע לענדער אין דער וועלט. אָבער מען ווייזט מיר, אַז אין 1924 האָט מען אַנטדעקט פּלאַטין, דאָס איז אַ מעשה שוין פון 40 יאָר, אָבער די פּלאַטין־אינדוסטריע איז נאָך נישט גענוג אַנטוויקלט און אַז זי וועט זיין גענוג אַנטוויקלט, וועט די רייכקייט פון לאַנד ווערן נאָך גרעסער. און עס איז פאַראַן קופּער אין לאַנד, פאַר דעם איי־גענעם געברויך און פאַרן עקספּאָרט. און אייזן איז דאָך פאַראַן. און עס איז פאַראַן אַנטימאָניום און מאַנגעז, די מינעראַלן מיט וועלכע מען פאַרוואַנדלט אייזן אין שטאַל. און אַט די ביידע מינעראַלן זענען דאָ פאַראַן אַזוי פּיל, אַז מ'קען דרום־אַפֿריקע פאַררעכענען פאַר זייער גרעסטן פּראָדוקטאַר. און די גרעסטע פּראָדוקציע פון קראַם אין דער וועלט וווּ געפינט זיך, מיינט איר? — אַלץ אין די פיר פּראָווינצן: טראַנסוואַל, אַראַנדזש, פּריישטאַט, קייפטאָון און נאַטאַל, וואָס שטעלן צונויף די „יוניאָן“ פון דרום־אַפֿריקע. 50 טויזנט

טאָן קראָם עקספּאָרטירט מען יעדעס יאָר פון דרום־אַפריקע אין דער וועלט אַרײַן.

און מען ווייזט מיר די אוסינע פון גאַז, קוילן און לופט, וואָס איז די איינציקע אין גאַנץ אַפריקע און די גרעסטע אין דער וועלט. דער אויסדרוק „די גרעסטע אין דער וועלט“ איז דאָ אַ געוויינלעכער גאַנג. מען דערמאָנט, אַז עס איז פאַראַן אַ רײזיקע פּאַספּאָר-פּראָדוקציע. און גאַז, פּעטראָל הייסט עס, זוכט מען. און מען איז זיכער, אַז ס'איז דאָ. און מען זוכט עס לעצטנס זייער פּיבערדיק. און עס איז פאַראַן אַ סיבה דערבײַ: צוליב דעם אַפּאַרטײד, צוליב דעם, וואָס מען האַלט איזאָלירט די נעגערס אין דרום־אַפריקע, איז די רעגירונג איינגעריסן מיט דער וועלט. וועגן עצם אַפּאַרטײד וועט מיר אויס־קומען צו שרייבן באַזונדער. דאָס איז אַ גרויסער וועלט־פּראָבלעם. דאָ וויל איך דערמאָנען, אַז צוליבן אַפּאַרטײד דראַט מען דרום־אַפריקע איר נישט צו ליפּערן קײן אויל, זוכט מען דערפאַר פּיבערדיק דאָס דאָזיקע מין און מען איז זיכער, אַז מען וועט געפּינען. אין אַ לאַנד, וווּ עס זענען פאַראַן כּמעט אַלע מינעראַלן, מוז זײן אויך פּעטראָל.

און עס זענען פאַראַן נאָך אינדוסטריעס אין לאַנד. אַגראַר־פּראָדוקטן פּעלן נישט. דאָס לאַנד האָט ווייץ און קאָרן און איבערהויפּט האָט עס מאַיס, וואָס ווערט דאָ גערופן „מיליס“. אין אַט דעם פרט איז עס ענלעך צו מײן היים בעסאַראַביע, וואָס איז אויך רײך אין מאַיס, אַדער קוקורוזע. פּונקט ווי מען עסט אין בעסאַראַביע אַ סך מאַמעליגע, עסט מען אין דרום־אַפריקע אַ סך ברויט פון „מיליס“, וואָס איז אויך אַ מין מאַמעליגע. די עלטסטע אינ־דוסטריע אין לאַנד איז פון ביר און אַלקאָהאָלישע משקהס. די דאָזיקע אינ־דוסטריע איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1658, צוריק מיט 306 יאָר. דאָס איז געשעען 6 יאָר נאָך דעם, ווי דאָ האָט געלאַנדעט דער ערשטער האַלענ־דישער אימיגראַנט יאָן וואָן ריבעק. ער איז אַ מין האַלענדישער קאָלומבוס פון דרום־אַפריקע, וואָס האָט זיך אָבער נישט באַנוגנט מיט אַנטדעקן דאָס לאַנד, נאָר ער האָט זיך אין דעם באַזעצט און ער האָט עס געבויט. זעקס יאָר נאָך זײן קומען אַהער האָט ער איינגעשטעלט די אינדוסטריע פון ביר און אַל־קאָהאַל און עד היום טרינקען די שוואַרצע דאָ אַן אייגנאַרטיקן אַפריקאַנישן ביר. 17 מיליאָן גאַלאָן ביר און 11 מיליאָן פּלעשער פּראָדוצירט מען אַ יאָר.

פאַראַן אַ גרויסע קליידער־אינדוסטריע אין אַפריקע. די דאָזיקע אינ־דוסטריע האָט 570 פאַבריקן, אין וועלכע עס אַרבעטן 60.000 (זעכציק טויזנט) אַרבעטער. בלוז געהאַלטן צאָלט די קליידער־אינדוסטריע אויס אַ יאָר 35 מיליאָן פּונט, דאָס איז אַריבער 90 מיליאָן דאָלאַר. די דרוקערייען האָבן אַ

ביודזשעט פון 66 מיליאָן פונט (אַריבער 200 מיליאָן דאָלאַר) אַ יאָר. און אַ גרויסע פאַרבן-אינדוסטריע האָט דאָס לאַנד. מען דאַרף נישט ברענגען קיין פאַרבן פון אויסלאַנד און מען האָט נאָך פאַר עקספּאָרט.

און איינע פון די גרעסטע אינדוסטריעס איז דאָס בויען. עס האָט אַנ-געכאַפט אַ פיבער פון בויען. מען וואַרפט אַראָפּ 10 און 15-שטאַקיקע הייזער און מען בויט 25 און 30-שטאַקיקע הייזער. און מען וואַלט געבויט נאָך מער, אָבער עס פעלן קוואַליפיצירטע אַרבעטער און עס איז נישט גענוג. דאָס לאַנד האָט אַזוי פיל ציגל, אַז מען וואַלט מיט זיי געקענט זעקס מאָל באַלייגן דעם גאַנצן ערדקויל. דאָס גרעסטע בויען געשעט אין יאָהאַנעסבורג. די דאָזיקע שטאַט איז ערשט אַלט 70 יאָר און האָט שוין אַ מיליאָן מיט אַ פערטל איינ-וויינער און מען זאָגט פאַרויס, אַז זי וועט אין גיכן האָבן דריי מיליאָן נפשות. און ערשט צוריק מיט 110 יאָר זענען אַרומגעגאַנגען ווילדע חיות דאָרטן וווּ ס'איז היינט יאָהאַנעסבורג. צוריק מיט 109 יאָר האָט דאָ איינער אַ מענטש דערשאָסן אין איין טאָג 8 (אַכט) לייבן...

אַ שפּאַציר איבער דער בערזע האָט מיר געוווּזן, אַז אויב דרום-אַפריקע איז נישט דאָס רייכסטע לאַנד אין דער וועלט, איז עס דאָס צווייטע רייכסטע לאַנד! אַלץ הייסט רייך...

— 14 —

איך האָב געזען דעם אַפּאַרטהייד

אַז מען זאָגט אַלף, זאָגט מען בית, און אַז מען זאָגט דרום-אַפריקע, — זאָגט מען אַפּאַרטהייד. און מען זאָגט עס מיט אַ טענה און מיט אַ קאַנפליקט. אין די גאַנצע וועלט רייסט איין מיט דרום-אַפריקע פאַרן אַפּאַרטהייד, און די בריטישע קאָמאָנעוועלט איז מיט אַפריקע צעקריגט דערפאַר.

— און וואָס איז עס?

— מען האָלט די נעגער אָפּגעטיילט. זיי טאָרן נישט וווינען אינאיינעם מיט ווייסע; זיי טאָרן נישט פאַרן מיט זיי אינאיינעם; זיי טאָרן זיך נישט באַדן אין איין און דעם זעלביקן שוויים-באַסיין און זיי דאַרפן וווינען אין אייגענע, ספּעציעל-געבויטע שטעט.

— און זיי וווינען טאַקע לחלוטין נישט אינאיינעם?

— 266 —

- אָו זיי אַרבעטן ביי ווייסע, האָבן זיי אַ רעכט דאָרט צו ווײַנען, אָבער זיי דאַרפֿן פֿאַר דעם ספּעציעלע דערלויבענישן.
- און מען גיט זיי אַזעלכע דערלויבענישן?
— מען גיט זיי.
- איז דאָך דער אַפֿאַרטהייד, די אַפּגעזונדערטקייט, נישט קיין פּולע!
— אַוודאי נישט קיין פּולע! די דאָזיקע וואָס ווײַנען אין די אייגענע שטעט, קומען דאָך אויך אַרבעטן צו די ווייסע. די ווייסע האָבן כּסדר אַ קאַנ-טאַקט מיט די שוואַרצע. אין דעם האַטעל-רעסטאָראַן וווּ איך וווּין, איז די גאַנצע דינערשאַפֿט אַ שוואַרצע און אַלע קעלנער זענען שוואַרצע. עסן טראָגן מיר צו שוואַרצע און איך רייך מיט זיי און זיי רייזן מיט מיר.
- אויב אַזוי, איז עס דאָך טאַקע נישט קיין פּולער אַפֿאַרטהייד.
- טאַקע און טאַקע נישט קיין פּולער אַפֿאַרטהייד. און דאָס דאָזיקע זאָגט די רעגירונג און זי זאָגט, אַז דער גאַנצער אַפֿאַרטהייד איז לטובת די שוואַרצע. אַ דאַנק אים האָבן זיי פּרעכטיקע דירות צום ווײַנען און היגייענישע שטעט און שוויס-באַסיינען און פֿאַרוויילונג-פּלעצער און קיכן און אַלי, וואָס אַ מענטש דאַרף האָבן. זיי פּלעגן ווײַנען אין גריבער, ווי חיות, און היינט לעבן זיי ווי מענטשן.
- וויפל שוואַרצע און וויפל ווייסע זענען פֿאַראַן אין לאַנד?
- אויסגעשפּראַכן שוואַרצע זענען פֿאַראַן עלף מיליאָן, אויסגעשפּראַכן ווייסע — דריי מיט אַ האַלבן מיליאָן. חוץ דעם זענען פֿאַראַן מיטעלע. אָנ-דערטהאַלבן מיליאָן זענען פֿאַראַן „קאַלירטע“, וואָס קומען אַרויס פּון ווייסע מענער מיט שוואַרצע פּרויען. און מסתּמא אַנדערע אַנדערטהאַלבן מיליאָן זע-נען פֿאַראַן אַזיאַטן — אינדיער, כינעזער אַאָז״וו. די אויסגעשפּראַכן שוואַרצע האָבן קיין שום וואַל-רעכט נישט. די מיטעלע האָבן געוויסע רעכטן.
- די רעגירונג זאָגט, אַז מיט דעם, וואָס מען איזאָלירט די שוואַרצע אין באַזונדערע שטעט, גיט מען זיי פּולשטענדיקע מעגלעכקייט צו לעבן ווי מענ-טשן. ביז איצט, ביז צוריק מיט אַ יאָר 10, האָט מען זיי געקענט זען לעבן ווי חיות און בהמות. אָבער טאַקע בפּועל ממש ווי חיות און בהמות. נישט אין שטיבער האָבן זיי געלעבט, נאָר אין גריבער, אין קברים. און די שטאַרב-לעכקייט איז ביי זיי געווען אַ מוראדיקע. היינט לעבן זיי היגייעניש און מען דערציט זיי, אַז זיי זאָלן לעבן היגייעניש און די שטאַרב-לעכקייט ווערט ביי זיי קלענער און קלענער. און כאַטש מען האָט די אַלטע „דירות“ זייערע שוין ליקווידירט, געפּינט מען אַ מעגלעכקייט מיר נאָך צו ווייזן אַ „קראַאַל“ (רע-זערוואַר) וווּ זיי האָבן געווינט פּרײַער. די „דירות“ זענען דאָרטן בפּועל ממש

געווען נאָרעס פון חיות, אָדער קברים פאַר מתים. עס איז זיך שווער פאַרצור-
שטעלן ווי אַזוי מענטשן האָבן אַזוי געקענט לעבן...

בין איך בלויז גאַסט און איך אייל זיך נישט אַרויסצוזאָגן מיין מיינונג,
אַבער איך בעט מען זאָל מיך פירן אין די „שוואַרצע שטעט“ לעבן יאָהאַ-
נעסבורג. איך בין נאָך ביז איצטער נישט אַרויסגעפאַרן פון דער מעטראָפּאָל-
ליע. (נישט הויפטשטאָט, יאָהאַנעסבורג איז די גרעסטע שטאָט, אָבער די
הויפטשטאָט איז די קליינע פרעטאַריע). און מען פירט מיר ווייזן אַרלאַנדאַ,
וואָס געפינט זיך 10 מייל (16 קילאָמעטער) פון יאָהאַנעסבורג. דאָס איז די
גרעסטע שטאָט ביי יאָהאַנעסבורג. אינאיינעם מיט דער שטאָט מאַראַקאַ און
אַנדערע שטעטלעך, לעבט דאָרט אַ האַלבער מיליאָן נעגערס. אין גאַנצן לאַנד,
אינפאַרמירט מען מיר, זענען פאַראַן 23 שטעט. און מען דאַרף רעכענען, אַן
אין זיי לעבן אַן אַכט מיליאָן שוואַרצע.

די שטאָט אַרלאַנדאַ ווערט פאַרוואַלטעט פון דער יאָהאַנעסבורגער מוני-
ציפּאַליטעט, צוזאַמען מיט דער רעגירונג. דער הויפט־פאַרוואַלטער איז אַ
ווייסער, אָבער די גאַנצע אַדמיניסטראַציע ווערט אָנגעפירט פון שוואַרצע.
לכתחילה איז די שטאָט געבויט געוואָרן פון ווייסע, אָבער מיט דער צייט
איז די אַרבעט איבערגעגעבן געוואָרן צו שוואַרצע און עס זענען שוין פאַראַן
ביי זיי ספּעציאַליסטן אין בוי־אַרבעט. די מערסטע דירות זענען דריי־צי-
מערדיקע און דאָס דירה־געלט איז פאַר זיי עפעס ווייניקער ווי אַ פּונט אַ
חודש (אַ פּונט איז צוויי דאָלאַר מיט 80 סענט, אונדזערע 420 פעזעס). אַזוי
ווי דער פאַרדינסט איז פון אַזאַ איינעם, וואָס וווינט אין אַ דריי־צימערדיקער
דירה, איז לערך 20 פּונט, מיינט עס, אַז דער באַטרעף פון דירה־געלט איז
5 פּראָצענט פון זיין פאַרדינסט. די דאָזיקע, וואָס וווינען אין פיר־צימערדי-
קע דירות פאַרדינען מערער און זיי צאָלן קרוב צו דריי פּונט אַ חודש און
דער פּראָצענט פון דירה־געלט איז שוין אַ גרעסערער, ער באַטרעפט לערך
10 פּראָצענט. די קאָמוניקאַציע פון אַרלאַנדאַ מיט יאָהאַנעסבורג איז דורך
אייטאַבוסן, וואָס מען רופט דאָ באַסעס (ביי אונדז רופט מען זיי אַמניבוסן).
און יעדן פּרימאַרגן פאַרן אַרויס פון אַרלאַנדאַ קיין יאָהאַנעסבורג לערך 420
טויזנט נעגערס און פאַרנאָכט קומען זיי צוריק. דאָס דאָזיקע מיינט, אַז אויך
פרויען פאַרן אויף אַרבעט אין שטאָט אַריין. אין אַרלאַנדאַ בלייבן דעם גאַנצן
טאָג בלויז קינדער, וואָס לערנען אין די קינדער־גערטנער און אין די שולן,
די לערערס און די דאָזיקע, וואָס אַרבעטן אין דער אַדמיניסטראַציע, אין די
שפּיטאַלן אַאָווו. אין די שולן און קינדער־גערטנער האַלט מען די קינדער
דעם גאַנצן טאָג און מען גיט זיי עסן דריי מאָל אין טאָג. און פאַר דעם אַלע-

פונען ווערט גענומען 1 דאלאר א חודש, עפעס מערער פון אַנדערטהאַלבן פראַ-צענט פון פאַרדינסט פון אַ משפּחה. אין אַ פאַמיליע, וווּ עס זענען פאַראַן עטלעכע קינדער, ווערט דאָס אַ הוצאה, אָבער עס איז צום אַריבערטראַגן. עס זענען אין אַרלאַנדאָ פאַראַן 114 שולן, אויסער קינדער-גערטנער, וווּ עס לער-נען לערך 84 פראַצענט פון אַלע קינדער. דערווייל איז דאָס לערנען אין שול נאָך נישט אַבליגאַטאָריש. ווען מען וועט איינפירן אַבליגאַטאָרישקייט פון לערנען אין די שולן, וועלן לערנען אַלע 100 פראַצענט.

אָט די דאָזיקע אינפאָרמאַציע גיט מען מיר איידער איך פאַר קיין אַר-לאַנדאָ און מען גיט מיר נאָך אַ סך אינפאָרמאַציע סיי פריער, סיי שפעטער, און אין נישט קיין גאַר געהויבענעם אויטאָ. אין וועלכן עס זענען פאַראַן אַכט פלעצער פאַר פאַסאָזשירן, לאָזן מיר זיך צו דער גרעסטער שוואַרצער שטאָט אין לאַנד.

איך מיינ, אַז איך וועל זען עפעס ענלעכס צו האַרלעם, דעם ניו-יאָרקער „שוואַרצן גאַרטל“, וווּ עס לעבט אַ מיליאָן נעגער און וווּ די ענגשאַפט איז אַ מוראדיקע. עס איז אָבער נישט אַזוי. מיר לאָזן זיך אַרויס פון דער שטאָט. מיר פאַרן צו מערב-צו. מיר פאַרן פאַרביי די בערג מיט זאַמד, וואָס מען האָט אַרויסגענומען פון די גאַלד-גרובן. די בערג זענען געל ווי גאַלד. אַפּנים, אַז עפעס גאַלד בלייבט אין זיי. אייגנטלעך טיילט מען אויס 90 פראַצענט פון גאַלד, וואָס איז דאָ אין די גרובן, 10 פראַצענט בלייבט אין זאַמד און אין ליים. ווען מען זאָל די 10 פראַצענט וועלן אויסטיילן דורך אַ כעמישן פראַצעס, וואָלט עס געקאָסט טייערער ווי דער באַטרעף פון באַקומענעם גאַלד וואָלט געווען. די דאָזיקע געלע בערג דערמאָנען אונדז, אַז מיר זענען אין אַן אומ-געהייערן רייכן לאַנד, וווּ מען טרעט ממש אויף גאַלד. מיר פאַרן באַרג-אַרויף און באַרג-אַראַפּ און מיר דערנענטערן זיך צו דער שוואַרצער שטאָט. פון ווייטנס זעען די שטיבלעך אויס עפעס גרעסער פון בישטאָקן, אָבער וואָס נאָענטער מיט קומען צו, אַלץ גרעסער ווערן זיי אין אונדזערע אויגן. דאָס זענען קוואַדראַטע מויערלעך, איינשטאַקיקע, צוגעטויליעטע איינס צו די אַנ-דערע, אַזוי ווי הייזער אין אַ שטאָט. זיי זענען פון נישט גאַר טונקעלן ציגל-קאָליר. זיי זעען אויס האַלב רויטלעך. אין דער ערשטער ריי זענען די דעכער אויך פון האַלב-רויטלעכן ציגל-קאָליר, ווייטער שיינען מויערלעך פון ציגל-קאָליר מיט ווייסע דעכער, אָבער אַז מען קומט צו נאָענטער, זעט מען, אַז די דעכער זענען פון גאַר העלן ציגל-קאָליר, וואָס זעען פון דער ווייטנס אויס ווי ווייס.

ביים אַריינפאַרן אין שטאָט אַריין טרעפן מיר אַ ריזיקן שפיטאַל, אויס-

שליסלעך פאר די שווארצע... אין שפיטאל זענען פאראן 2.500 (צוויי טויזנט פינף הונדערט בעטן), 350 ווייסע דאקטוירים (קיין סך שווארצע דאקטוירים זענען נאך אפנים נישטא), און 1.000 (טויזנט) שווארצע קראנקשוועסטערס זענען פאראן, וואס ארבעטן דארטן כסדר. אין שפיטאל ווערן טעגלעך גע- בורן 50 (פופציק) קינדער. דאס דאזיקע מיינט, אז די געבורטן זענען א סך מער ווי דריי מיט א האלבן פראצענט א יאר. אויסער דעם שפיטאל, וואס איז אן אלגעמיינער, איז פאראן א שפיטאל פאר אויגן-קראנקע, און אין שטאט זענען פאראן 8 קליניקס. די סאניטארע באדינונג איז נישט קיין סך קלענערע ווי אין א סך ווייסע שטעט. אין שווארצע שטעט פון אפריקע איז אין ערגעץ נישט פאראן קיין סאניטארע באדינונג אין אזא פראפארץ. און למאי זאל איך ליגן זאגן? — איך בין דורכגעפארן עטלעכע אפריקאנער מדינות און אין ערגעץ האב איך נישט געזען קיין נעגערס אין אזא גוטן געזונט-צושטאנד ווי אין דרום-אפריקע בכלל און אין אראנדא בפרט. די שפיטאלן און די קלי- ניקס האב איך געזען און זיי מאכן אלץ מער ווי א צופרידנשטעלנדיקן איי- ברוק.

מיר פארן אריין אין שטאט אריין. פונקט ווי אין יאהאנעסבורג, איז די קאמוניקאציע אין שטאט גופא דורך אויטאבוסן. עס איז נישטא קיין צו אפטע קאמוניקאציע, ווייל ס'איז אין דער פרי, ווען די מערסטע ארבעטן אין יאהא- נעסבורג און די איבעריקע לערנען אין די שולן און קינדער-גערטנער. פאר- נאכט פארן מער אמניבוסן. די אינפארמאציע וועגן שפיטאל גייט אונדז נאך. עס זענען פאראן 11 אפעראציע-צימערן און די שווארצע לאזן זיך מאכן אפע- ראציעס. געווען א צייט, ווען זיי האבן זיך נישט געלאזט.

פאראן פארוויילונג-פלעצער. און אז מען רעדט וועגן פארוויילונג-פלע- צער ביי פרימיטיווע מענטשן, קומען אויפן זינען שענקען און בארס. עס זע- נען פאראן אזעלכע פלעצער, קאפע-הייזער — מערער. אגב: אין גאנץ דרום- אפריקע רופט מען די קאפע-הייזער „קיפיס“. און מען אינפארמירט, אז דעם מאנאפאל איבער ביר און אנדערע משקאות האט די רעגירונג. און דאס דא- זיקע געשעט, בכדי מען זאל נישט צופיל טרינקען. ווייל פרימיטיווע מענטשן אין א שיכורן צושטאנד זענען נישט קיין זייער געשמאקער מאכל. אבער עס געשעט, עס זאל אזוי נישט געשען: מען טרינקט זיך אן און מען ווערט שיכור. און מען דערציילט מיר בסוד, אז עס איז פאראן אזא מין אפיום, וואס הייסט „דאכא“. מען רויכערט אים און אז מען טוט דאס, ווערט מען ווילד. פאר- שטייט זיך, אז דאס פארקויפן „דאכא“ איז פארבאטן. אבער מען געפינט עס פארבאטענערהייט. מען געפינט אויך משקה איבער דער מאס, פארבאטענער- הייט. פאראן אזא מין זאך, וואס רופט זיך „זאגטייל“. עס איז דאס זעלביקע.

ווי אונטערזעלע ביי אונדז, אָדער „האַמפּאַ“... דאָס פּאַרדינסט, וואָס די רע-
גירונג האָט פון משק־פּאַרקויף, נעמט זי נישט פאַר זיך, נאָר זי גיט דאָס
אַוועק אויף געזעלשאַפּטלעכע אינסטיטוציעס פון די שוואַרצע.

פאַראַן אין אַרלאַנדאָ, אַלצאיינס ווי אין אַלע שוואַרצע שטעט, פאַרוויי-
לונג־פלעצער. מיר זעען פון דער נאָענט גרויסע סטאַדיום פאַר ספּאָרט-
קלובן, שוויים־באַסינען, קינאָס. די סטאַדיום זענען אַלצאיינע ווי אומעטום.
מען זיצט ווי אין אַמפּיטעאַטערס, אָדער צירקן און מען קוקט אויף די ספּאָרט-
שפּילן, ווי פוטבאָל, בייזבאָל א״אַנד. אויך באַקס פעלט נישט, הגם נישט צו-
אַפט, ווייל שוואַרצע ענטוואַזמירן זיך צו־שטאַרק פאַר אַט דעם שפּיל. אין
די שוויים־באַסינען באַדט מען זיך אַלצאיינס ווי אין די שוויים־באַסינען פאַר
ווייסע. זיי זעען אויס ווי אין גאַנץ אַפריקע, בלוי אַזוי ווי דער הימל ווען ער
איז לויטער (און ער איז צום מערסטנס לויטער). אָבער דאָס מיידל, וואָס איז
אונדזער „גייד“ (וועגוויזערין, מורה־דרך, „גיא״), דערציילט אונדז, אַז שוין
ניין יאָר ווי עס פונקציאָנירן עפנטלעכע שוויים־באַסינען אין שטאָט, וואָס איז
אַלט 10 יאָר, און ביז איצטער האָט מען זיך נישט געוואָלט באַדן אין זיי. די
אַפיציעלע ווערסיע איז, אַז מען האָט מורא געהאַט זיך צו באַדן אין זיי, אָבער
איך ביי זיך מעג קלערן, אַז אפשר האָט מען דאָס געטאָן אַלס פּראַעטסט. כאַטש
ביי דעם גאַנץ הייסן קלימאַט דאָ, הגם אַ זייער אַנגענעמע, איז אַן אַבסורד
זיך נישט צו וועלן באַדן. און איך האָב געזען ווי מען באַדט זיך געשמאַק.
עס האָבן זיך געבאָדן קינדער — סיי גאָר קליינע און סיי 12־יאָריקע און זיי
האָבן אויסגעזען ריין און פריש און זיי האָבן אַלע געקענט שווימען. אין די
„קראַילס“ (רעזערוואַטן) וווּ זיי האָבן אַמאָל געווינט, האָבן זיי אַזעלכע פּלע-
צער נישט געהאַט צום באַדן זיך...

די קינאָס זענען ריינע, שיינע, נייע און עס ווייעט מיט פרישקייט פון
זיי. די פרייזן זענען נישט קיין טייערע. צי מען גיט צוגעפאַסטע פילמס פאַר
פרימיטיווע מענטשן, ווייס איך נישט. דאָס פּראַבלעם וואָס פאַר אַ פּילמען
צו געבן איז פאַר ווייסע נישט געלייזט, היינט נאָך פאַר שוואַרצע. די קלובן
זענען אויך ריינע און עס ווייעט מיט נייקייט פון זיי. און עס זענען פאַראַן
קאַמיוניטיס, קהילה־זאַלן, וווּ מען פּראַוועט חתונות און אַנדערע פאַמיליען
יום־טובים און מען פירט דורך קאַנצערטן. אין די קלובן זענען אויסגעשטעלט
בילדער, וואָס זענען געמאַלן פון שוואַרצע און זיי זענען גאַנץ אינטערעסאַנטע.
אין אייניקע בילדער האָט מען געקענט מערקן אי טאַלאַנט אי השפּעות פון
מאָדערנע ריכטונגען.

מען גיט די שוואַרצע פּרוכטביימער און סתם ביימער און די גאַנצע

שטאַט איז איינגעטונקען אין גרינס פון די ביימער. פון דעסטוועגן זענען די פענצטער גוט פאַרקראַטעוועט, ווייל איינער ביים צווייטן זאָגט זיך נישט אָפּ אַ גנבע צו טאָן און מען דאַרף מיט זיי גוט קנעלן דעם „לאַ תגנוב“, וואָס קריכט זיי נישט אַריין אין די קעפּ אַריין. די באַציונג פון מענטש צו מענטש איז אין אַ פּרימיטיוון צושטאַנד ביי זיי. אַז מען איז גוט, איז מען גרייט די נשמה אַוועקצוגעבן און אַז מען צעהרגעט זיך, איז חיות נישט זיכער ביי זיי. הרגענען אַ מענטשן איז ביי זיי נישט קיין שטאַרק שווערע מלאכה. דער „לאַ תרצח“ איז נישט געוואָקסן ביי זיי אויפן מיסט. די מאַראַל פון די וויסע אין דער גאַנצער וועלט איז נישט קיין שטאַרק געהויבענע, אָבער זי איז נאָך טויזנטפאַכיק העכער, ווי ביי די שוואַרצע. אין די קינאַס פון די וויסע ווייזט מען פילמען מיט אַ סך מאַרדן, אָבער אין לעבן פון די וויסע איז אַ מאַרד נישט אַזאַ אַפּטע דערשיינונג ווי ביי די שוואַרצע...

איך בין געווען אין אַרלאַנדאָ אין אַ זייער אייגנאַרטיקער שול — אַ שול פאַר קאַליקעס. מען לערנט דאָרט מענטשן, וואָס זענען קאַליקעס אויף הענט, פיס און אַנדערע איברים צו אַרבעטן, און זיי אַרבעטן אויס פאַרשידענע שטאַפּן. איך האָב געזען די מענטשן מיט נישט-געזונטע איברים אַרבעטן אויס נעצן פאַר פיש כאַפּן און פאַר אַלערליי שפּילן. פרויען מיט קליינע קינדער און הויקערדיקע דערצו אַרבעטן אויס שטאַפּן מכל המינים און גלינצערדיקע זאַכן. די מענטשן פון דאַנען זעען אויס ווי מיטגלידער אין אינוואַלידן-היי-זער און זיי אַרבעטן און ברענגען נוצן דער געזעלשאַפּט און זיי פאַרדינען פאַר זיך. על-פי רוב זענען דאָס מענטשן וואָס זענען אַרויסגעשטויסן פון די פאַמיליעס און זיי קענען נישט האָבן קיין באַציונג צו מענטשן און מען דערציט זיי מאַראַליש און געזעלשאַפּטלעך. און אַ סך פון זיי ווערן מענטשן און בויען אַפילו אייגענע משפּחה-לעבנס. און איך בין געווען אין עטלעכע קינדער-גערטנער און איך האָב געזען ווי די פּרעבליסטינגס דערצייען און דיסציפּלינירן די קינדער, וואָס האָבן קעפלעך ווי קוטשמעלעך. איין גרופּע געקריילטע האָר איז אָפּגעטיילט פון דער צווייטער. מען זינגט, טאַנצט, שפּרינגט, מען מאַכט גימנאַסטיק. און אין דער אייגענער שפּראַך, נישט אין ענגליש און נישט אין אַפּריקאַנס, נאָר אין זולה, צי אין אַ שפּראַך פון אַן אַנדער שבת. זיי גייען נישט שלעכט אָנגעטאָן. די שרייענדיקע קאַלירן פון גריין און רויט דאַמינירן. אַ סך גייען באַרוועס. אין די יידישע קינדער-גערטנער אין יאָהאַנעסבורג מוז מען ריידן ענגליש און אין די קינדער-גערטנער פון די שוואַרצע רעדט מען די שוואַרצע לשונות...

מסתמא איז פאַר 10 פּראָצענט פון די שוואַרצע פאַראַן אַ געוויסע באַ-

ליידיקונג אין דעם איזאָלירן זיי, אָבער פֿאַר 90 פֿראַצענט פֿון זיי איז אָס דער אַפֿאַרטהייד אַ גליק, יעדנפֿאַלס אַזאַ אינדרוק האָט עס אויף מיר גע- מאַכט!

— 15 —

אוי, האָבן זיי געטאַנצט!

איידער מיר האָבן פֿאַרלאָזט די שוואַרצע שטאָט אַרלאַנדאָ, וואָס איז פֿאַר מיר דער סאַמע עיקר פֿון גאַנצן אַפֿאַרטהייד, האָט מען אונדז אַרױפֿגעפֿירט אויף אַ טורעם פֿון וועלכן מען זעט די גאַנצע שטאָט, וואָס האָט אַ האַלבן מי-ליאַן נפשות מיט שוואַרצע הויטן. איינער אַ גרויסער גאַלד-מאַגנאַט, ביי וועלכן עס אַרבעטן אַ סך שוואַרצע „טיף אונטער דער ערד“, האָט געשאַנקען דריי מיליאָן פֿונט (קנאַפע אַכט מיט אַ האַלבן מיליאָן דאָלער) אויף צו בויען געזעלשאַפטלעכע אַנשטאַלטן אין אַרלאַנדאָ, האָט מען אויסגעבויט אַ טורעם אויף זיין נאַמען. איך האָב צו אייך אַ בקשה: איר זאָלט זיך נישט זאָרגן פֿאַר יענעם מאַגנאַט. חוץ די קנאַפע אַכט מיט אַ האַלבן מיליאָן דאָלער, וואָס ער האָט געשאַנקען, האָט ער נאָך אַ ביסל געלט און גאַלד און אויף שבת וועט אים נישט פעלן. האָב איך געזען די דאָזיקע אייגנאַרטיקע שטאָט! זי פֿאַר-נעמט 26 קוואַדראַט-מייל. זי איז אַ גרויסע מאַדערנע שטאָט. האָרט ביי די שטיבלעך, וואָס זענען אַלע אַלצאיינע, זענען די גאַסן שמאַלע און זיי דערמאָ-נען אין די געסלעך פֿון די... קיבוצים אין ישראל. אָבער עס זענען פֿאַראַן אין די שטעט, וואָס בילדן אַרלאַנדאָ, אויך ברייטע גאַסן און סקווערן און פֿאַרקן. עס איז פֿאַראַן דאָרט רחבות, און די לופט איז דאָרט אַ ריינע און געלויטער-טע. עס איז געווען אַ וואַרעמער אין מיטן פֿרילינג-טאָג פֿון אַקטאָבער (די צייט איז אלצאיינס ווי ביי אונדז אין אַרגענטינע), און עס איז געווען פֿריש און לויטער, און די שטאָט איז רחבותדיק געלעגן פֿאַר די אויגן אין דער לענג און אין דער ברייט. שיין איז געווען צו קוקן.

און אַ פֿאַר טעג נאָך דעם בין איך געווען צערודערט. איך האָב זיך גע-פֿרעגט: צי איז גוט אַזוי, וואָס מען האָט די דאָזיקע מענטשן מיט די שוואַרצע הויטן איזאָלירט פֿון די ווייסע און זיי אויסגעבויט דירות באַזונדער? וואָלט מען נישט געדאַרפט פֿאַר זיי בויען די דירות אין מיטן פֿון דער שטאָט יאָ-הענעסבורג און פֿון אַלע שטעט פֿון לאַנד צווישן די ווייסע? און אין קאַפּ

אריין זענען מיר געקומען אַזעלכע מחשבות: אין סאַמע תוך אַריין האָט מען די דאָזיקע מענטשן נישט אינאָלירט, נאָר זיי זענען געווען אי-זאָלירט. זיי האָבן קיין מאָל נישט געלעבט צווישן די ווייסע און זיי האָבן קיין מאָל נישט געלעבט אין קיין ריכטיקע מענטשלעכע דירות. זיי האָבן גע-לעבט אין גריבער און נאָרעס, ווי חיות. מען האָט די דאָזיקע גריבער און נאָרעס גערופן קברים, און זיי האָבן אַזוי אויסגעזען. און מען האָט זיי אַרויס-גענומען פון די גריבער, אַלצאיינס ווי משה רבנו האָט אַרויסגעפירט די ייִדן פון מצרים, און מען האָט זיי אַריינגעפירט אין מענטשלעכע שטיבער. נאָר וואָס־זשע דען? — מען האָט זיי ווייטער געלאָזט אָפגעזונדערט פון די ווייסע. פרעגט זיך: ווען מען לאָזט זיי פריי און מען בויט פאַר זיי נישט קיין איזאַ-לירטע דירות, וואָלטן זיי זיך אַליין געקענט אַרויסראַטשקעווען פון די „קב-רים“ און זיך באַזעצן צווישן די ווייסע, ווען מען שטערט זיי נישט? בכדי צו ענטפערן אויף אַט דעם פרעג, דאַרף מען די דאָזיקע מענטשן קענען פון דער נאָענט און וויסן זייערע פעיקייטן; מען דאַרף וויסן ווי אַזוי און וואָס זיי קע-נען אַרבעטן, און ווי אַזוי זיי ווילן אַרבעטן, און וואָס זיי קענען דערגרייכן. פאַרשטייט זיך, אַז איך, ווי אַ גאַסט אויף עטלעכע וואַכן, קען אַזאַ פּראָגע נישט באַענטפערן. איך קען די שוואַרצע עלעמענטן נישט דורכשטודירן אין משך פון אַזאַ קורצער צייט. האָב איך זיך געמוזט פאַרלאָזן אויף די פאַרשי-דענע מיינונגען פון מענטשן מיט וועלכע איך האָב געשמועסט. און די מערסטע מענטשן, אויך די דאָזיקע וואָס זענען קעגן אַפּאַרטהייד, האָבן מיר געזאָגט, אַז מיט אייגענע מיטלען וואָלטן די מערסטע שוואַרצע זיך נישט געקענט אַרויסראַטשקעווען פון די קברים, און אַז זיי זענען נאָך ווייט נישט אַזאַ ציווי-ליזירטער עלעמענט, אַז זיי זאָלן קענען לעבן צווישן די ווייסע. — אַפּשר, — זאָגט מען מיר, — זענען פאַראַן צען פּראָצענט פון זיי, וואָס זענען שוין פעיק פאַר אַ ציוויליזירט לעבן, אָבער 90 פּראָצענט זענען נאָך פאַר דעם נישט פעיק. זיי זענען נאָך נישט היגייעניש צוגעגרייט צו לעבן צווישן ציוויליזירטע און אויך מאַראַליש זענען זיי פאַר דעם נישט גרייט. זיי ווייסן נאָך נישט דעם חילוק צווישן מיינס און דיינס... זיי באַזעצן צווישן ווייסע, וואָלט געמיינט ברענגען אַ גרויסע צרה אויף די ווייסע און זיי פאַרביטערן דאָס לעבן; עס וואָלט געמיינט, שטעלן די גאַנצע היגייענע פון לאַנד אין סכּנה און אויך אין סכּנה דאָס אַלץ, וואָס מענטשן פאַרמאַגן. דאָס נייטיקסטע, וואָס מענטשן האָבן און דאַרפן האָבן, וואָלט געווען אין סכּנה. וואָלט מען פאַר זיי אין גאַנצן נישט געבויט קיין הייזער און געלאָזט אין די גריבער — איז די פּראָגע; וואָס איז בעסער: לאָזן אין די קברים, צי בויען אינאָלירטע דירות? אין די אינאָלירטע דירות לעבן זיי דאָך ווי מענטשן.

און איך האָב פון שמועסן מיט פאַרשידענע מענטשן — בתוכם אויך נישט־יידן — אַרויסגענומען אַט־וואָס: די ליבעראַלע מענטשן זענען קעגן אַפּאַרטהייד, ווייל זיי זענען — ליבעראַלן. זיי מוזן זאָגן, אַז מען טאַר נישט האַלטן קיין מענטשן איזאָלירט צוליב זייער קאָליר. איבערהויפּט זענען קעגן אַפּאַרטהייד די מערסטע ענגלענדער, וואָס זענען איצט נישט ביי דער מאַכט, ווייל די בורן האָבן זיי פאַרלאַמענטאַריש באַזיגט. פאַראַן צווישן די בורן אויך אַזעלכע, וואָס זענען קעגן אַפּאַרטהייד, אָבער עס זענען דערפאַר אויך פאַראַן ענגלענדער, וואָס זענען פאַר דעם אַפּאַרטהייד. אין סך־הכל גענומען, האָט די רעגירונג פאַר איר פּאָליטיק לכל־הפּחות 60 פּראָצענט פון אַלע שטי־מען. פאַרשטייט זיך, אַז פּולע שטימערעכט האָבן בלויז די ווייסע און די קאָלירטע און אַזיאַטן האָבן טיילווייז שטימערעכט. די שוואַרצע האָבן קיין שום שטימערעכט נישט. אָבער 60 פּראָצענט פון אַלע ווייסע, קאָלירטע און אַזיאַטן זענען פאַרן אַפּאַרטהייד. קעגן זענען בלויז 40 פּראָצענט, צווישן וועלכע עס זענען מסתּמא פאַראַן אַ סך יידן. אָבער די 40 פּראָצענט זענען צופּרידן, וואָס זיי זענען בלויז 40 פּראָצענט. וואַרעם כאַטש זיי זענען קעגן אַפּאַרטהייד, וואַלטן זיי דאָך נישט געוואָלט האָבן די שוואַרצע אַלס שכנים און זיי ווייסן, אַז ווען די שוואַרצע עלף מיליאָן קריגן די מערהייט און די רעגירונג, וואַלטן דאָ גע־ווען אַ סך באַרטאַלאַמעער נעכט פון שוואַרצע אויף ווייסע, און די דאָזיקע ווייסע, וואָס וואַלטן נישט באַוויזן צו אַנטלויפן, וואַלטן זייער שלעכט אָפּגע־שניטן. און די יידן ווייסן, אַז כאַטש די נעגער ווייסן אַז זיי זענען קעגן אַפּאַר־טהייד, וואַלטן זיי ביים קומען צו דער מאַכט זיך מיט דעם נישט גערעכנט; וואַלטן זיי זיך מיט זיי צערעכנט, אַלצאיינס ווי מיט אַלע ווייסע, ווי אויך מיט די ענגלענדער, הגם די מערהייט פון זיי זענען קעגן אַפּאַרטהייד. סוף־כל־סוף זענען דאָך די ענגלענדער ביז נישט לאַנג צוריק געווען ביי דער מאַכט. זיי האָבן פאַרלוירן די רעגירונג ערשט אין 1948, צוריק מיט 16 יאָר און זיי האָבן געהאַט גענוג צייט אָפּצושאַפן דעם אַפּאַרטהייד. קומט אויס, אין סך־הכל, אַז אויך די קעגנער פון אַפּאַרטהייד זענען צופּרידן, וואָס מען שאַפט אים נישט אָפּ און וואָס פּרעמדע הענט שאַרן פאַר זיי די קאַשטאַנעס פון פייער אַרויס... אָבער מיר איז פאַרענטפּערט געוואָרן אַ היפש ביסל פון מיינע ספּיקות וועגן גאַנצן ענין דורך — טענץ, וואָס איך האָב געזען. נו, יאָ, טענץ! אין סאָ־מע יאָהאַנעסבורג אין פאַראַן אַ היפשער אַמפּיטעאַטער, וווּ עס קומען פאַר יעדן זונטיק אין דער פּרי טענץ פון פאַרשידענע נעגערישע שבּטים. מען זעצט זיך אַנידער אין דעם אַרום, אַזוי ווי אין אַן אַמפּיטעאַטער, אָדער אַ צירק און אין מיטן טאַנצט מען. פאַר אַט דעם פאַרעניגן באַצאַלט מען 10 דיום־אָפּריקאַגער סענט, דאָס איז אַ צוואַנציקסטל פון אַ פּונט, 23 פעזעס

לערך. פֿאַר אַט דעם באַקומט מען אין דער הפסקה אַ קאַלטן, אָדער וואַרעמען טרונק. בין איך געגאַנגען אין אַ זונטיק אין דער פרי זען אַט די טענץ. באַ-גלייט האָבן מיר מיינע נאַענטע פריינט פייגעלע און מענדל טאַבאַטשניק, דער דיכטער דוד וואַלפּע — רעדאַקטאָר פון זשורנאַל „דרום-אַפריקע“, און די פרוי פון רעזיטאַטאָר און קולטור-טוער ראובן זיגלבוים. מיר האָבן אינאיי-נעם געזען די טאַנץ-קונסט פון די פאַרשידענע שבטים. און איך האָב דורך די טענץ געקענט זען דעם כאַראַקטער פון די טענצער. איך רייד שוין נישט פון דער פרימיטיוויקייט פון די טענץ, וועגן דער אַפּטער נישט האַרמאָנישקייט. נישט איין מאָל האָט איינער געטאַנצט קיין ליסע און דער צווייטער קיין סטריסע. די מוזיק, וואָס האָט באַגלייט די טענץ, קען קוים אָנגערופן ווערן מיט אַזאַ נאַמען. עס איז געווען אַ מוזיק, וואָס מען האָט על-פי רוב אויסגע-קלאַפּט אויף פויקן און אויסגעפייפט אויף פייפלעך. אַ ביסל האָט מען צוגע-זונגען. לויט אונדזערע באַגריפן, איז אין גאַנצן קיין ריטם נישט געווען, אָבער אויך פֿאַר דעם פרימיטיווסטן באַגריף איז נישט פאַראַן קיין פיצל האַרמאָ-נישקייט און מעלאָדישקייט. דאָס איינציקע, וואָס ס'איז געווען, איז טעמפע-ראַמענט, צופיל טעמפעראַמענט. מען האָט אַזוי געקלאַפּט מיט די באַרוועסע פיס אין זאַמד, אָו ס'האַט זיך אויפגעהויבן אַ שטויב און מען האָט זיך גע-דאַרפט ווישן די אויגן. נישט אַנדערש, אָו די פיס זענען ביי זיי פון אייזן, אַזויסט וואַלטן זיי פון קלאַפן געדאַרפט פלאַצן. און וואָס האָבן פאַרגעשטעלט די טענץ? געטאַנצט האָבן בלויז מענער, קיין פרויען נישט. קיין סעקס איז אין די טענץ נישט געווען. וואָס זשע דען איז געווען? — בלויז מלחמה. דאָס גאַנצע לעבן איז מלחמה...

איך האָב אויפן פלאַץ פאַרצייכנט די פאַקטן. געזעסן אויף די שטיינערנע פלעצער זענען אַ שיינע פֿאַר טויזנט מענטשן. די שוואַרצע זענען געווען אין דער מערהייט. מען האָט איבערהויפט געזען דריי קאַלירן: רויט, גרין און שוואַרץ. רויט און גרין — פון די קליידער און די היטלען, שוואַרץ — פון די פנימער (די שוואַרצע מיידלעך טראַגן ביי דער אַרבעט — חוץ זעלטענע אויס-נאַמען — רויטע וואַסקאַ-היטלען און גרינע קליידער). די ווייסע זענען געווען אין אַ נישטיקער מינדערהייט און אַ סך פון זיי האָבן פאַטאַגראַפירט די פאַר-שידענע טענץ און טענצער. מסתמא האָט מען אַראַפּגעכאַפּט טענץ אויך פֿאַר פילמען. געטאַנצט האָבן צוועלף שבטים. איך האָב איין שבט פאַרשפּעטיקט, אָבער פון עלף האָב איך באַוווּזן צו פאַרשרייבן:

אַ טאַנץ פון בעסטוואַנג-שבט. די טענצער טראַגן רויטע היטלען, ראַ-זווע קליידלעך (אַלע טענצער טראַגן נישט קיין הויזן, נאָר קליידלעך) מיט

רויטע ראנדן. די באַרוועסע פיס זענען באַכאַליעוועט. זיי האַלטן אַלע פייפלעך אין די מילער. פון צייט צו צייט פייפן זיי. דאָס זענען אַזעלכע פייפלעך ווי גאַסן-פאַליציסטן האָבן. ביי דער זייט שטייען מוזיקער, וואָס שרייען, אָדער פייפן. זיי הייבן אָט איין פוס און אָט אַ צווייטן און דערלאַנגען מיט יעדן פוס אַ קלאַפּ אין דער ערד, אָז די ערד שאַקלט זיך. פון צייט צו צייט קלאַפּן זיי מיט די הענט אין די פיס אַריין. על-פי רוב גייט עפעס די מוזיק אין איין זייט אַריין און די טענץ אין אַ צווייטער זייט אַריין. מאַמענטנווייז אָבער גיט זיך אַ לאַז אָן אימפעט און טעמפעראַמענט און די מוזיק און די טענץ גיסן זיך צונויף.

און אָט קומט אַ צווייטער שבט. בלובי הייסט ער. די ברוסטן פון די טענץ צער זענען נאַקעט. זיי טראָגן גרינע קליידלעך מיט ראַזעווע ראַנדן. זיי זענען אוימגעהייער געזונטע חברה. זיי האָבן שטאַרקע מוסקולן. קיין ביינער זעט מען ביי זיי נישט. די מוסקולן זענען ווי שוואַרצע שטאַל. אויף די פיס האָבן זיי ווייסע קאַטעסן, אַזוי ווי פערד. אין איין ריי שטייען ביי זיי אי הויכע, אי נידעריקע. פון אַזאַ מין זאך ווי האַרמאַנישקייט פון ווקס, ווייסן זיי נישט. אָז זיי קומען אַרויף אויף דער אַרענע, נעמען זיי זיך צונויף אין אַ ראַד. קענטיק, זיי באַראַטן זיך וועגן אַ מלחמה. און זיי לאַזן זיך אין אַ טאַנץ, וואָס איז ענלעך צום פריערדיקן. אַ סך שטאַרקע באַוועגונגען און קלעפּ אין דער ערד אַריין.

און ס'קומט אַ דריטער שבט, פון קריגעראַנד. גיי ווייס וווּ דאָס איז. זיי טראָגן ווייסע בלוזעס און קליידלעך פון פאַרשידענע קאַלירן. נישטאַ קיין צוויי אַלצאיינע קליידלעך. זיי צענעמען די פיס ביזן מאַקסימום. ס'איז אַזש שווער צו פאַרשטיין, ווי אַזוי זיי צערייסן זיך נישט די הינטנס. זיי טאַנצן מיט די הענט צו דער ערד. איינער, וואָס טראָגט געלע הערנער אויפן קאַפּ, ווייזט קונצן און צענעמט די פיס ברייטער ווי אַלע. אַ צווייטער, וואָס טראָגט אויפן קאַפּ אַ פּעדער, טוט אים נאָך. זיי גיבן זיך אַלע מאַל אַ זעץ אַנידער אויף דער ערד מיט אַזאַ קראַפט, אָז ס'איז אַ חידוש, וואָס זיי ווערן נישט צו-זעצט. זיי זיצן אַזוי אָפּ אַ שטיק צייט און הייבן זיך אויף און קלאַפּן ווידער מיט די הענט אין דער ערד. איך קוק אויף די משונהדיקע טענץ און איך זע ווי איבער זייערע קעפּ פליט אַ פייגעלע. איין פייגעלע, אָבער ווי גראַציעז עס פליט!

און אָט איז אַ שבט פון צפון טראַנסוואַל. מאַדערנע געקליידט. ווייסע העמדלעך און לאַנגע ווייסע הויזן. אָבער אייניקע טראָגן פּעדערן אויף די קעפּ און אַנדערע האָבן רויטע פינטעלעך אין די שוואַרצע האַר. זיי האָבן זיך אָפּ-געפאַרבט אייניקע גרופקעלעך האַר. זיי טאַנצן אַ מין שפּרינג-טאַנץ. אָט הייבן

זיי איין פוס, אַט אַ צווייטן. זיי „דזשיקן“ (מאַכן „סאַפּאַטעאַס“) און ס'איז קענ-
טיק, אַז זיי מאַכן נאָך די נאַרד־אַמעריקאַנער שוואַרצע, אַדער גאַר ווייסע.
איינער טאַנצט סאַלאַ און ווייזט די אַנדערע טענצער ווי אַזוי צו שפּרינגען.
ביים סאַליסט איז ביים סאַמע קראַק פאַראַן אַ שפּאַלט...

און אַט אַ פינפטער שבט. אַמאַקוואַנאַ הייסט ער. פון פאַרטוגעזיש אַפּרי-
קע איז ער. די טענצער טראַגן גרינע קליידלעך און ווייסע קאַטעסן ביי די
ברוסטן און די פיס. פאַראַן עפעס פּערדישעס אין די קליידער און אין היר-
זשען. דאָס הירזשען איז אַ מין זינגען. זיי הייבן איין פוס און אַט אַ צווייטן
און טראַסקען מיט די באַרוועסע פיס אין הער ערד, אַז דער שטויב הייבט
זיך. עס איז קענטיק, אַז זיי שטעלן פאַר אַ מלחמה־טאַנץ.

און אַט אַ שבט מאַרטאַסי. פון באַראַטזעלאַנד קומען זיי. זיי טראַגן רויטע
קליידלעך און ווייסע בלוועס. זיי טראַגן אויף די קעפּ און אַקסלען פּעדערן פון
פאַרשידענע קאַלירן. זיי באַוועגן די הענט ווי ביי גימנאַסטיק. זיי זעצן זיך
אויס אויף דער ערד, לייגן זיך אויף די פלייצעס. אַרום די פיס האַבן זיי ווייסע
קאַטעסן. זיי ווייזן מלחמה און אַפּרו.

אַ שבט מטשאַפּי, פון מזרח־פאַרטוגעזיש אַפּריקע. אויף די קעפּ אויסגע-
בונדענע געקעסטלטע היטלען, ווייסע קליידלעך, פאַרשידן־קאַליריקע ברייטע
גאַרטלען. אויף די פלייצעס — איין גרינע און איין רויטע פּעדער. אַלץ האַט
דעם זיבעטן חן. זיי טראַגן פאַנצערס און שטעקענער ווי גרויסע באַגעטן. זיי
באַוועגן זיך און קלאַפּן מיט די שטעקענער און באַגעטן אין די פאַנצערס.
איינ פאַנצער פלייט אין דער לופטן... מלחמה. די „כלי־זמר“ קלאַפּן אין
פויקן, אַז ס'איז אַ חידוש, וואָס זיי פלאַנצן גישט.

באַקאַ־שבט, פון מזרח קריגעראַלאַנד. נאַקעט די אייבערשטע טייל קער-
פּערס. ווייסע קאַטעס־היזלעך, ווייסע היטלען, געלע גלאַבוסן אין די היטלען.
אייניקע האַלטן שטעקענער. זיי קלאַפּן מיט די פיס אין דער ערד, אַזוי ווי
פּערד. די דאָזיקע, וואָס האַבן שטעקענער, באַוועגן מיט זיי, גלייך זיי שלאַגן
זיך. אַ סך פון זיי האַבן האַלב־אַפּגעשניטענע אויערן און קלעצער, ממש, אין
די אַפּגעשניטענע פּלעצער.

באַסוטאַ, פון באַסוטאַלאַנד. אייניקע איינגעהילט אין קאַלדרעס (דעקעס),
אַנדערע מיט נאַקעטע ברוסטן און ווייסע הויזן. זיי זענען באַשטעקט מיט פּע-
דערן און האַלטן שטעקענער מיט טיכער. זיי מאַכן אַ רויש, ווי פּערד. זיי זע-
נען אייזערנע חברה און זעען אויס ווי גרייטע צו אַ שלאַכט.
אַמאַקוויןקאַ — נאַקעטע פלייצעס, אויף די ברוסטן ווי לעדערנע כאַמע-
טער מיט גלעקלעך, וואָס גלינצערן; ווייסע קאַטעסן אויף די לענדן און די פיס.

דער ערשטער טראַגט אַ וויסע פּאַן. די מלחמה האָט זיך געענדיקט און זי קען זיך נאָך אַ מאָל אָנהייבן.

זולוט, פון זולולאַנד. פאַרביקע קליידער און היטלען. פּעדערן אויף ביידע פלייצעס. זיי רוקן זיך אַהין און צוריק מיט שטורמישן אימפעט. דער טעמ-פּעראַמענט ברענט. זיי רוקן זיך צוריק, רוקן זיך פּאַרויס און גרייפן אָן...

שוין איינמאַל טעניץ!

— 16 —

די הויפטשטאַט פּרעטאָריאַ מיט איר חן

פּונקט ווי וואַשינגטאָן איז די הויפטשטאַט פון נאַרד-אַמעריקע און נישט די מעטראָפּאָליע ניו-יאָרק, אַזוי איז פּרעטאָריאַ די הויפטשטאַט פון דרום-אַפריקע און נישט יאַהאַנעסבורג. פּרעטאָריאַ איז אַ נישט גרויסע שטאַט. זי האָט אַ האַלבן מיליאָן איינוואוינער און זי פאַרמאַגט די פרישקייט פון יוגנט. זי איז ריין, טאַקע ממש אויסגעפּוצט ווי אַ ליאַלקע און זי האָט דעם חן פון זיין באַדעקט מיט גרינסן פון ביימער און טאַקע מיט ספּעציעלע געוויקסן, אַזעלכע קיילעכדיקע ביימער, וואָס זענען ווי גרויסע קעפּ און וואַקסן נאַר אין דרום-אַפריקע און הייסן דזשאַקאַרמאַ. מען זאָגט מיר, אַז די דאָזיקע ביימער פאַרלירן די בלעטער סוף פּרילינג און זיי זענען אַ גאַנצן זומער ליסע, אָבער איצטער, אין מיטן פּרילינג, האָבן זיי דעם פּולן בלי.

פּרעטאָריאַ ליגט נישט ווייט פון יאַהאַנעסבורג. 36 מייל (א 57 קילאָ-מעטער) פון יאַהאַנעסבורג ליגט זי, די הויפטשטאַט. מיט אַן אויטאָ פירט אַהין אַ שאַסיי-וועג, וואָס גייט על-פי רוב גלייך און דאָ און דאָרט שלענגלט ער זיך. מען פאַרט אַ שעה און מען קומט אָן... אָבער לאַמיד אייך דערציילן, אַז ווען מיר זענען אָפּגעפאַרן אַ 40 מינוט, האָבן מיר פאַרקירעוועט אין אַ זייט און מיר זענען צוגעפאַרן צו אַ „סנייק-פאַרק“, אַ שלאַנגען-פאַרק. עס איז אַן אינסטיטוט, וווּ מען האַדעוועט שלענג און פאַר אַ פאַר סענט ווייזט מען זיי מענטשן. דרום-אַפריקע צייכנט זיך אויס אויך מיט חיות. ס'האָט אפשר מער חיות, ווי די גאַנצע וועלט. ס'האָט אַ באַרימטן חיות-רעזערוואַט, וואָס הייסט גיים (געיים) — רעזערוו, איז ער דער גרעסטער חיות-רעזערוואַט אין דער

וועלט. ער איז אזוי גרויס ווי גאַנץ מדינת-ישראל. איך וועל אים אייך באַ-
 שרייבן מיט אַלע פיטשעווקעס. איך בין דאָך וועגן דעם געפאַרן... דער שלאַג-
 גען-פאַרק איז נישט קיין אויסערגעוויינלעכער. פאַראַן אַ שלאַנגען-אינסטי-
 טוט ביי טאָן-פּאַולאַ, וואָס הייסט „בוטאַנטאַן“, איז ער נישט צום פאַרגלייכן
 רייכער. אָבער אין דעם פרעטאַריער „סנייק-פאַרק“ זעט מען אויך אינטערע-
 סאַנטע עקזעמפּלאַרן שלענג. פאַראַן קליינע שלענגעלעך, וואָס זענען מער
 גיפטיק ווי די גרעסטע שלענג, און אַז זיי כאַפּן זיך אַרויף אויף אַן אַקס, מאַכן
 זיי אים פאַרטיק, כאַטש אַן אַקס איז די שטאַרקסטע באַשעפעניש אין דער
 וועלט. ער ווייסט נישט, דער נאַרישער אַקס, אַזויסט וואַלט ער געקענט חרוב
 מאַכן וועלטן. פאַראַן אין אַט דעם פאַרק גרויסע שלענג, וואָס דרימלען כמעט
 שטענדיק. זיי דרייען זיך אַרום מיט זייערע קערפּערס אזוי ווי אין עטלעכע
 בייגל און זיי דרימלען. און פאַראַן קליינע שלענגעלעך, וואָס לאָזן כסדר
 אַרויס פון די מיילעכלעך אַזעלכע קליינע צינגלעך, און מען זאָגט, אַז אין יעדן
 אַרויסשטעק לאָזט זי גיפט. פאַראַן גרויסע שלענג, ביי וועלכע עס איז אַנגע-
 שריבן אין דרויסן, אַז זיי זענען גיפטלאָז, און עס זענען פאַראַן אונטער גלאַז
 קליינע שלענגעלעך, וואָס מען היט, אַז מען זאָל זיי נישט אויפּרעגן (דורך
 קלאַפּן אין גלאַז), ווייל זיי קענען ווערן געפּערלעך, און זיי זענען טאַקע כסדר
 אומרויק. אין גריבער האָבן מיר געזען זשאַבעס, האָבן מיר געמיינט, אַז זיי
 זענען אויך פון די שלאַנגען-משפּחות, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זיי זענען
 דאָס הויפּט-מאַכל פאַר די שלאַנגען. מען שפּאַרט די שלאַנגען איין דאָס יאָגן
 זיך נאָך די זשאַבעס, מען גיט זיי די זשאַבעס פאַרטיק, געכאַפטע. פאַרוואָס
 גאָט האָט באַשאַפּן די באַשעפענישן אזוי, אַז די שטאַרקע זאָלן פּרעסן די
 שוואַכע, — פּרעגט ביי גאָט. און ערשט זאָגן זאָלאָגן, קענער פון חיות, אַז
 דער מענטש האָט די אייגנשאַפּטן פון אַלע חיות און אַז דער מענטש איז באַ-
 שאַפּן געוואָרן דער לעצטער, בכדי צו קענען האָבן די אייגנשאַפּטן פון אַלע
 חיות...

אַז מען פאַרט אַפּ אַ 15 מינוט פון שלאַנגען-אינסטיטוט, דאַרף מען ווידער
 פאַרקירעווען. און דאָס מאַל פאַרט מען שוין צו אַ פּלאַץ, וואָס האָט אַ שייכות
 צו דער געשיכטע פון דרום-אַפריקע. דאָס איז דער מאָנומענט.

— אַ מאָנומענט, וועמען?
 — דרום-אַפריקע בכלל!

מען פאַרט אַרויף אויף אַ גאַנץ הויכן באַרג און דאַרט שטייט אַ ריזיקער
 בנין. דער דאָזיקער בנין איז דער אַפריקאַנער מאָנומענט. ער האָט אין די
 פיר ווינקלען פיר ריזן סטאַטועס פון 4 גענעראַלן, וואָס האָבן געקעמפט פאַר

דרום-אפריקעס אומאפהענגיקייט. איידער מען קומט צו צום בנין זענען פא-
ראן וועגענער, אן אבאז (קאראוואנע) מיט גרויסע גרויסע, געקאוועטע ווע-
גענער, אין וועלכע האלענדער זענען אנגעקומען אין לאנד אריין. דאס זענען
פעסט-געבויטע וועגענער, פעסטער ווי די היינטיקע פּרעפאבריקירטע הייזער.
דער ערשטער האלענדער, וואס איז אריין מיטן רעכטן פוס קיין דרום-אפריקע
האט געהייסן וואן ריבעק. און ס'איז פאראן א ספעציעלער "וואן ריבעק-
טאג", ווען די רעגירונג און די מאסן גייען צו זיין מאָנומענט. איינער פון
די גענעראלן, וואס זיין סטאטוע איז פאראן אין איינעם פון די ווינקלען פון
בנין היסט פּרעטאָריוס, און זיין נאָמען טראָגט עס די הויפטשטאָט פון לאַנד.
עס זאָגט זיך, אז דאָס אַנקומען פון די האַלענדער, די היינטיקע בורן אין לאַנד
אריין, האָט אַהין געבראַכט דאָס ליכט פון דער ציוויליזאַציע. וואָן ריבעק איז
געקומען אין לאַנד אַריין אין יאָר 1652 און די געשיכטע פון לאַנד איז אַלט
312 יאָר. אָבער רייך אין קאַמפן איז די דאָזיקע נישט לאַנג-דויערנדיקע גע-
שיכטע. קאַמפן פון שוואַרצע קעגן די ווייסע, און די שפעטערדיקע קאַמפן פון
די ענגלענדער קעגן די בורן. די ענגלענדער האָבן דערשמעקט, אז דאָס לאַנד
האָט גאַלד, קוילן, דימענטן און אַ סך מעטאַלן און זיי האָבן גענומען לייגן די
ענט דערויף. און אין די יאָרן 1899-1902 איז פאָרגעקומען די גרויסע דריי-
יאָריקע ענגליש-בוירישע מלחמה. די בורן האָבן געהאַט פּרימיטיוו מי-
ליטער און די ענגלענדער האָבן געבראַכט אַן אַרמיי פון 350 טויזנט סאַלדאַטן
און זיי האָבן סוף-כל-סוף באַזיגט די בורן. פּרעזידענט פון לאַנד איז דעמאַלט
געווען דער בור פּאַול קרוגער, וואָס איז פאַרבליבן דער גרעסטער העלד אין
דער אַפריקאַנישער געשיכטע. די ענגלענדער האָבן געוווּנען די מלחמה און
אין תוך אַריין האָבן זיי זי פאַרשפּילט, ווייל זיי זענען אין דער מינדערהייט.
די בורן זענען 65 פּראָצענט פון דער ווייסער באַפעלקערונג און די ענגלענ-
דער — 35 פּראָצענט. אין יאָר 1948, 46 יאָר נאָך דעם ענגלישן זיג, האָבן
די בורן דורך וואָלן געוווּנען די מלחמה, און זיי זענען שוין 16 יאָר ביי דער
מאַכט און זיי וועלן שוין איצטער שטענדיק זיין ביי דער מאַכט. און טאַקע
אין יאָר 1948, ווען די בורן האָבן באַזיגט דעם ענגלישן גענעראַל סמאַטס,
האָבן זיי אויסגעבויט דעם ריזיקן מאָנומענט, אין וועלכן עס ברענט אַ שטענ-
דיקער גרַתמיד פאַר די העלדן פון דער דרום-אַפריקאַנער רעפּובליק, וואָס
הייסט "יוניאָן", ווייל זי פאַראייניקט די פיר פּראָווינצן: טראַנסוואַל, פּריי-
שטאַט, קייפּטאָון און נאַטאַל.

מיר פאַרלאָזן דעם מאָנומענט און מיר פאַרן אַריין אין שטאַט אַריין. זי
כישופּט מיט חנען, די שטאַט, זי איז באַדעקט מיט גרינס און מיט קאַלירן פון
אַלערליי בלומען. זי האָט שיינע מאָדערנע געשעפטן אין גרויסן האַנדל-צענ-

טער, וואָס האָבן רוישיקע קאָלירן און זי האָט אויך הויכע הייזער, צענשטאַ-
קיקע און מערער, וואָס גיבן איר צו דער אויסזען פון אַ גרויסער שטאָט. אַמ-
ניבוסן און אויטאָס געבן צו דער טראַפיק טעמפּאָ און מיר זענען אין אַ קליי-
נער גרויסער שטאָט, וואָס האָט סקווערן און פאַרקן, גלייך זי וואָלט געווען אַ
ספעציעלע גאַרטנשטאָט.

מיר פאַרן צו צום רעגירונג-הויז, וואָס הייסט „יוניאָן-הויז. ס'האָט אַ
וואַעווע קאָליר, אַזוי ווי דאָס אַרגענטינער רעגירונג-הויז און ס'איז געבויט
אין קאָלאָניאַלן סטיל. ס'איז אַ טך גרעטער ווי אונדזער „ראַזעווע הויז“, ווייל
עס געפינען זיך אין דעם אַלע מיניסטעריוםס. עס באַשטייט פון עטלעכע גע-
ביידעס און צווישן די געביידעס זענען פאַראַן גערטנער. גרויסע גערטנער
מיט גראַז און בלומען. עס שמעקט פון גאַנצן אַרום. און אין די גערטנער
שטייען קאַנאָנען, אַלטמאָדישע קאַנאָנען, מסתמא טראַפּייען פון די מלחמות.
די קאַנאָנען גיבן צו אַלטמאָדישן אויסזען דער ניימאָדישקייט. איך האָב נישט
געזוכט צו האָבן קיין אינטערוויען מיט דעם פרעזידענט ד"ר שוואַרץ (חלילה
נישט קיין יד) און דעם פרעמיער פּראָפּ' ווערוויט. איך שרייב נישט קיין
פּאָליטישע רעפּאָרטאָזשן, נאָר רייזע-אינדרוקן. דער אַלגעמיינער באַזוך אין
רעגירונג-הויז האָט געוויזן, אַז די רעגירונג שטייט פעסט און זיכער און עס
אַרבעט זיך דאָרט ווי אין אַ מוראַשניק.

מיר זענען צוגעפאַרן צום פּאָל קרוגער הויז, וואָס איז פאַרוואַנדלט גע-
וואָרן אין אַ מוזיי. איך האָב שוין געשריבן, אַז פּאָל קרוגער איז געווען פרע-
זידענט, דער העלד פון דרום אַפּריקע. ער האָט טאַקע פאַרלוירן דעם קריג
מיט די ענגלענדער, אָבער דאָס קענען פירן אים דריי יאָר איז געווען אַ זיג.
ער איז אַוועק קיין אייראָפּע נאָך זיין דורכפאַל און ער איז דאָרט געשטאַרבן,
אָבער מען האָט אים דאָרטן אויפגענומען ווי אַ גרויסן העלד. אין קרוגער-
מוזיי איז פאַראַן אַלץ, וואָס עס איז פאַראַן אין אַ מענטשלעך הויז. אַלע כלים,
אַלע בעטן, אַלע קליידער. עס איז אַ מיטל פּריציש הויז. איך האָב ביי אייניקע
פּון מיינע באַקאַנטע געזען רייכערע הייזער. פאַראַן אַ סך בילדער און סקולפּ-
טורן פון פּאָל קרוגער. ער איז געווען נישט קיין גאַר הויכער מאַן, אַ פעסטער
מיט אַ באַרד, וואָס איז אויבן אַרומראַזירט און זי צעוואַקסט זיך אונטן. אַזוי
ווי אַן איבסען-באַרד. ער דערמאַנט, דער אַפּריקאַנישער העלד, אַ סקאַנדינאַוו.
ער האָט געהאַט טרויעריקע און קלוגע אויגן. ער איז געווען אַ פּראַסטאַק, אַ
מיט צווישן דעם פּויער און גוטבאַזיצער. נישט קיין גרויסער אינטעליגענט.
ער האָט אָבער פאַרמאַגט פּויערישע חכמה און עקשנות. דערפאַר האָט ער
געקענט אַזוי לאַנג אויסהאַלטן די מלחמה. וועגן זיין פּראַסטקייט דערציילט

מען אַ סך וויצן, מען דערציילט, אַז ער פלעגט רויכערן און שפּייען. האָט מען אים איין מאָל אַנידערגעשטעלט אַ שפּיקעסטל, וואָס האָט געגלאַנצט. דאָס שפּיקעסטל האָט קרוגערן אויסגעוויזן ווי עפעס אַ גאָר וואַזשנע כלי, האָט ער אַ זאָג געטאָן:

— נעם דאָס אַוועק, איך וועל אין דעם אַריינשפּייען...

פאַראַן די קליידער פֿון קרוגערן און זיין פּרוי אין מוזיי. נישט אַזעלכע טייערע קליידער, פאַראַן דער פּרויס אַ פּוטערגער מאַנטל, זעט ער אויס צו זיין אַ ביליקער. קרוגער איז געווען אַ קעגנער פֿון לוקסוס און ער האָט גע־זאָגט, אַז דער לוקסוס וועט ברענגען אַן אומגליק אויפֿן לאַנד. אין אַ צימער, וואָס איז אַביסל גאַראַזש און אַביסל שטאַל שטייט דער קאַטש (פּאַעטאָן), אין וועלכן דער פּרעזידענט פֿון רייכסטן לאַנד פלעג אַרומפאַרן, אַ שיינער קאַטש, אָבער אַן לוקסוס. און עס שטייט אויך דער גרויסער געקאָוועטער וואָגן אין וועלכן מען האָט אים אַלס דורכגעפּאַלענעם אַרויסגעפירט פֿון לאַנד. די ענג־לענדער האָבן געשאַנקען דעם דאָזיקן וואָגן פּאַרן מוזיי. דאָס איז דזשענטל־מענישקייט, נאָר די פּערד, וואָס האָבן געפירט דעם קאַטש און דעם וואָגן זע־נען נישטאַ. די נישט־לעבעדיקע זאַכן לעבן אַ סך לענגער ווי די לעבעדיקע. דאָס קרוגער־הויז איז אין תּוך אַ באַשיידנס און עס ווייזט, אַז פּאַל קרוגער איז געווען אַ פּראַסטאַק און אַ גרויסער מענטש...

ס'איז שוין דאָכט זיך צופיל געזען פאַר איין פּרימאַרגן, אָבער מיר גייען נאָך ווייטער — מיר באַזוכן דעם נאַטור־וויסנשאַפטלעכן און היסטאָרישן מוזיי. פאַראַן דאָ אַלע פּייגל און אַלע חיות און אַלע אינסעקטן פֿון לאַנד און אַלע געוויקסן. די חיות וועל איך באַשרייבן אין רעפּאַרטאַזש פֿון גייס־רע־זערוו (איר וועט אים לייענען!) און די געוויקסן, פּייגל און אינסעקטן איז אַן ענין פאַר ספּעציאַליסטן. עס איז אַ מוזיי ווי אַלע מוזייען, אַ כּותל־המערבי ווי אַלע כּותל־המעריבס. אין היסטאָרישן אַפּטייל — אַ סך היסטאָרישער מאַטע־ריאַל. צום אינטערעסאַנטסטן איז פאַר מיר געווען דער גאַנצער טייל, וואָס זייעט גענעראַל סמאַטס, דעם גרויסן ענגלישן פּאַליטיקער, וואָס איז געווען דער לעצטער ענגלישער פּרעזידענט אין דרום־אַפּריקע. מען זעט אים פֿון זיין קינדהייט ביז זיין טיפּסטן עלטער. אַן אינטערעסאַנטער מאַן און אַן ענגלישער דיפּלאָמאַט, וואָס האָט צוגעזאָגט נאָך מער ווי ער האָט געגעבן.

אַ לעצטער באַזוך: אין דער רעגירונג־מינצעריי. מען גיסט דאָרט מטבעות נישט בלויז פאַר דרום־אַפּריקע, נאָר אויך פאַר דער שכנישער ראַדעזיע. די מטבעות זענען פֿון געמישטן מעטאַל, פֿון ריינעם זילבער און אויך פֿון גאַלד. פּריער גיסט מען אויס פּאַסן, פֿון די פּאַסן שניידט מען אויס קיילעכדיקע שטי־

קלעך מעטאל, צוויי קיילעכדיקע שטיקלעך אין דער ברייט. דער פאס בלייבט אין גאנצן א געלעכערטער. דערנאך שטעמפלט מען די קיילעכדיקע שטיק-לעך און מען שלייפט זיי, און מען וועגט זיי און מען פרוווט זייער קלאנג. פאראן א פאנטאסטישער קאנטראל. אזוי פיל מעטאל וויפל עס גייט ארויס אין דער פרי, מוז אין אונט צוריקקומען. און פון דעסטוועגן גנבעט מען דאך מן הסתם, כאטש די וועגוויזערין פארזיכערט, אז די מענטשן זענען אזוי אריינגעטאן אין דער ארבעט, אז זיי געדענקען נישט, אז זיי ארבעטן ביי געלט...

דער גאנצער שפאציר אין די אלע זעקס ערטער און אין שטאט האט געדויערט דריי שעה. געזען דעם עיקר פון דער חנוודיקער הויפטשטאט, ביים צוריקפארן געווען אין א סקווער וואס הייסט טשורטשל- (קירכע) סקווער. ביים סאמע אריינגאנג — א סטאטוע פון פאל קרוגער. ער שטייט, נישט קיין הויכער, מיטן גייראק און מיטן צילינדער און מיט דער בארד, וואס הייבט זיך אן פון אונטער דער גאמבע. ער שטייט דא און נישט דער דאזיקער ענגלי-שער גענעראל וואס האט געווינען די מלחמה. מ'קען געווינען א מלחמה און זי פארלירן, און פארלירן א מלחמה און זי געווינען.

ס'איז מיטיקצייט, אדער ווי מען זאגט אין די ענגליש-ריידינדיקע לעג-דער «לאנטש טאים». מיר... איך און מיינע אייביקע באגלייטער — פייגעלע און מענדל טאבאטשניק, גייען אריין אין א רעסטאראן; א זייער עלעגאנטער רעסטאראן. ער געפינט זיך אויף דעם אכטן שטאק, אז מען קומט ארויף אויבן, דארף מען אראפגיין אויף טרעפ. דער רעסטאראן זעט אויס ווי א רעסטאראן אין ערשטן קלאס פון א שיף. עס דאכט זיך, אז עס שאקלט זיך א שיף אויפן וואסער, אבער באמת שאקלט זיך דער קאפ פון דעם צופיל געזעענעם. מיר טרינקען א «סקאטש» — להיים פאר פרעטאריע, דער שיינער הויפטשטאט פון דרום-אפריקע. מיר עסן א מיטיק פון פיינשמעקנדיקע פיש. מיר פארטרינקען מיט קאווע. אין די קערפערט צעגיסט זיך א מידיקייט. אין פרעטאריע איז הייסער ווי אין יאהאנעסבורג, און די שטאט ליגט אין א טאל און די היץ איז פייכט. מאכט זי מיד. פארן מיר אהיים און אין האטעל אריין, און אין קאפ און אין געמיט האב איך גאנץ פרעטאריע און א שטיק געשיכטע פון דרום-אפריקע.

נישט זיך לאָזן אויסהרגענען און נישט אַנטלויפן

— וואָס רעדט איר בעסער — ענגליש, צי דייטש?
מיט אַט די ווערטער האָט זיך צו מיר געווענדט אַ מיטעלער באַאַמטער
אין אַ מיניסטעריום אין פּרעטאָריע. און איך האָב אים נאַטירלעך געענט-
פּערט, אַז — דייטש. האָט ער גערעדט צו מיר דייטש און ער האָט מיר גע-
זאָגט:

— לאַמיר איך געבן נישט קיין אינטערוויו, נאָר אַ דערקלערונג. איך
האָב באַמערקט, אַז איר ווילט וויסן אַלץ וועגן אַפּאַרטײד. פון מיין דערקלע-
רונג וועט איר זיך דערוויסן, וואָס די רעגירונג אונדזערע דענקט און האַלט
אין וואָס די אַפּריקאַנער בכלל, נישט בלויז די אַפּריקאַאַנס, די בורן, טראַכטן,
הגם נישט אַלע זאָגן דאָס אויף אַ קול.

איך האָב אים, נאַטירלעך, געענטפּערט, אַז איך בין גרייט צו הערן, ווייל
אַלס זשורנאַליסט האָב איך זינט שטענדיק אָן אַ ניגונג צו זיין אַביעקטיוו
און וויסן דעם אמת. און מיר האָבן זיך אַנידערגעזעצט אין אַ ווינקל, וווּ ס'איז
קיינער, אויסער אונדז ביידע, נישט געווען. און ער האָט גענומען ריידן. זייער
זעלטן האָב איך געפילט אַ נייטיקייט אים איבערצווויסן מיט אַ פּראַגע. ער
האָט אָנגעהויבן מיט אַט די ווערטער:

— די גאַנצע וועלט ביי אונדז דערציילט, אַז אַ דעלעגאַציע האָט זיך
פּרעזענטירט ביי אונדזער פּרעמיער פּראָפּעסאָר פּערווויט (אייניקע רופן אים
זוערוויט) און זי האָט פּאַרלאָנגט געבן גלייכע רעכט די נעגער; זיי זאָלן מעגן
זיילן און זיי זאָלן נישט דאַרפן קיין ספּעציעלע דערלויבעניש צו וווינען
צווישן ווייסע. דער פּרעמיער האָט זיי געענטפּערט, אַז זיי זאָלן אָנשרייבן
אויף אַ פּאַפּיר זייערע פּאָדערונגען, וועט ער זיי אונטערשרייבן און זיי וועלן
ווערן אַ דעקרט־געזעץ, אָבער זיי דאַרפן פּרעזענטירן אַ פעסטע און זיכערע
גאַראַנטיע, אַז דאָס איז נישט קיין אָנהייב, נאָר אַ סוף און אַז מער קיין פּאַ-
דערונגען וועלן נישט זיין...

איך האָב באַמערקט מיטן איטאַליענישן ווערטל, אַז אויב עס איז נישט
אמת, איז עס גאַנץ פיין אָפּגעאַרבעט. אָבער ער האָט מיר פּאַרזיכערט, אַז
ס'איז אַ פּאַקט און ער האָט מיר געזאָגט, אַז עס גייט נישט אין אָפּשאַפן בלויז
דעם אַפּאַרטײד, נאָר עס גייט אין איבערגעבן די מאַכט. די שוואַרצע ווילן

די מאכט אין דרום־אפריקע. און ער האָט גענומען ריידן מיט אַ סך טעמפע־ראַמענט:

— דרום־אפריקע איז אונדזער לאַנד נישט ווייניקער ווי זייערס. ווען אינדזער פּאַטריאַרך וואָן ריבעק איז אַהער געקומען, זענען דאָ קיין נעגערס אויך נישט געווען. יעדנפאַלס — זייער צאָל איז געווען זייער קליין. און ווייל מיר זענען אַהער געקומען אַלץ מערער און מערער, איז געוואָרן פּלאַץ אויך פאַר שוואַרצע. עס איז געוואָרן פּלאַץ פאַר זיי. אַרבעט האָבן זיי געקראָגן אַ דאַנק אונדז און ביי אונדז, פּרײַער האָבן זיי דאָ קיין אַרבעט נישט געהאַט. וואָן ריבעק איז אַהער געקומען אין יאָר 652, צוריק מיט אַריבער דריי הונדערט יאָר, און זינט דעמאָלט הייבט זיך אָן די געשיכטע פון דרום־אפריקע. אין אַט דער געשיכטע האָבן מיר געשפּילט די ראָל פון די פּיאַנערן, און זיי — די שוואַרצע — זענען אונדז נאָכגעגאַנגען. זיי וואַלטן אָן אונדז קיין מאָל נישט געווען אַנטדעקט דאָס גאַלד, די קוילן, דעם קופּער און די דיאַמאַנטן, וואָס מיר האָבן דאָ אַנטדעקט און רייך געמאַכט דאָס לאַנד. מיר האָבן אַהער גע־בראַכט די ציוויליזאַציע, די קולטור און די מענטשלעכקייט. אַ גוטע מענטש־לעכקייט, צי אַ שלעכטע.

— מער אַ שלעכטע אפשר ווי אַ גוטע, — האָב איך באַמערקט.

— אָבער, — האָט ער געענטפּערט, — נישט קיין ערגערע ווי אומעטום אין אייראָפּע. און מיר האָבן זי אויפגעבויט, די דאָזיקע מענטשלעכקייט. אינדזער קאַפּ איז געווען אין דעם, אונדזער שכל און טאַקע אונדזער אַרבעט. זיי, די שוואַרצע, האָבן געאַרבעט אינטער אונדזער אויפויכט. די ענגלענדער האָבן דערווען, אַז דאָ זענען פאַראַן גרויסע רייכטימער, האָבן זיי דאָ געוואַלט ווערן די באַלעבאַטיים. זיי האָבן געוואַלט הערשן איבער אונדז, און זיי האָבן אַ שטיקל צייט געהערשט. און זיי האָבן דערפירט צו אַ מלחמה, וואָס זיי האָבן געווינען. זיי האָבן זי געמוזט געווינען, ווייל זיי זענען געווען אַ וועלט־מאַכט און זיי האָבן אומעטום מיליטער. מיר האָבן געדאַרפט ערשט גיין שאַפן אַן אַרמיי, ווען זיי האָבן זי שוין געהאַט. מיר האָבן דריי יאָר געהאַלטן די ברוסט קעגן זיי. דאָס איז געווען אונדזער גרעסטער נצחון. איר האָט שוין געהערט, אַז מענטשן זאָלן זאָגן וועגן אַ מלחמה, וואָס זיי האָבן פאַרלוירן, אַז דאָס איז זייער גרעסטער נצחון? — דאָס איז דרום־אפריקע! זיי האָבן געווינען די מלחמה, אָבער זיי האָבן ערשט דערנאָך געזען, אַז מיר, די בורן, זענען די באַלעבאַטיים פון לאַנד. מיר זענען די פאַרמער, מיר האָבן דעם באַדן און זע־נען דער באַדן. און ס'האָבן געדאַרפט אַוועקגיין 46 יאָר, פון 1902 ביז 1948, אַז זיי זאָלן פאַרלאַמענטאַריש פאַרלירן דעם קריג. זייער גענעראַל סמאַטס

האָט מיט אַ טראַסק פּאַרלוירן צו אונדז די וואָלן. און זיי האָבן אָנגעהאַלטן דעם אַפּאַרטהייט די גאַנצע צייט. גענעראַל סמאַטס האָט אים נישט אָפּגע־שאַפט. ער האָט דאָך געהאַט אַ געלעגנהייט צו דערלויבן חתונות צווישן ווייסע און שוואַרצע און בכלל דערלויבן די שוואַרצע און געבן די שוואַרצע פּולע וואַל־רעכט, אָבער ער האָט דאָס נישט געטאָן. ווייסט איר פאַרוואָס ער האָט דאָס נישט געטאָן. ווייל די שוואַרצע, וואָס זענען עלף מיליאָן, וואַלטן גע־קראָגן אַ מערהייט קעגן די ווייסע מיט די אינדיער און כינעזער און זיי וואַלטן געקראָגן די רעגירונג און געמאַכט אַ סוף צו אַלע ווייסע, ברוינע און געלע. גאַנץ דרום־אַפריקע וואַלט געבליבן בלויז שוואַרץ.

מיין מיטשמועסער האָט זיך אומגעקוקט. עמיצער האָט אָנגעקלאַפט אין טיר און געוואַלט מיט אים שמועסן. ער האָט אים גיך אָפּגעפּטרט און ער האָט זיך אומגעקערט צו מיר:

— אין קאַנגאַ האָט מען אויסגעהרגעט אַ סך ווייסע און די איבעריקע זענען אַנטלאָפן. קאַנגאַ איז געווען אַ קאַלאָניע און ס'זענען געווען דאָרטן עטלעכע טויזנט ווייסע, נישט מערער. דאָ איז נישט קיין קאַלאָניע, דאָ זענען מיר מיליאָנען; דאָ איז אונדזער היים. מיר האָבן נישט וווּ צו נעמען פּלאַץ פאַר די פּערטהאַלבן מיליאָן ווייסע אין דרום־אַפריקע; זיי האָבן נישט וווּ צו לייפן. און איך גאַראַנטיר אייך, אַז ווען זיי קריגן די מאַכט, מוזן מיר אַנט־לייפן. מיר לאָזן זיי לעבן און מיר גיבן זיי אַרבעט און בויען פאַר זיי הייזער און מיר אַרגאַניזירן פאַר זיי שולן און דאָס גאַנצע לעבן און דערצייען זיי. ווען זיי האָבן די מאַכט, וואַלטן זיי אונדז אויסגעקוילעט מיט לאַנגע מעסערס. קיין זכר וואַלטן זיי פון אונדז נישט געלאָזט. און עס גייט דערפאַר אין לעבן און טויט, ממש אין לעבן און טויט. וועלן מיר בלייבן ביי דער מאַכט, וועלן מיר בלייבן לעבן; וועלן מיר זיי אַוועקגעבן די מאַכט, וועלן זיי אונדז אויס־קוילענען.

— און וואָס פאַר אַ מעגלעכקייט האָבן זיי צו קריגן די מאַכט? — האָב איך געפּרעגט.

— צום גליק האָבן זיי נישט קיין גרויסע מעגלעכקייטן. זיי האָבן עטלע־כע וועגן. דער ערשטער וועג איז דער לעגאַלער. די ענגלישע קאָמאַנוועלט קעמפט דאָך קעגן אונדז, ווייל מיר האַלטן אַן דעם אַפּאַרטהייט. די זאך קען אַריבערגיין אין דער „יון“. אָבער קיין כוח אונדז צו צווינגען, אַז מיר זאָלן זיי איבערגעגעבן די מאַכט — האָט קיינער נישט. מ'קען אונדז באַיקאָטירן און נישט פאַרקויפן געוויסע מאַטעריאַלן, אָבער אונדזער לאַנד איז רייך, עס קען האָבן אַלצדינג. איז פאַראַן אַ צווייטער וועג: רעוואַלט. די נאַענטע שוואַר־

צע לענדער וועלן שיקן אהער אַגיטאַטאָרס — זיי שיקן סייזוי שוין — און אויך געווער, און זיי וועלן פרווון מיט כוח פאַרכאַפן די מאַכט. וועלן מיר נישט לאָזן. מיר האָבן אויך כוח דערצו. עס האַלט נאָך נישט דערביי, אז די נעגערישע מאַסן זאָלן דאָ איינגיין אויף אזאַ אַוואַנטורע, אָבער עס קען קומען. דערצו. האָבן מיר מיטלען. זיי זענען עלף מיליאָן. אָבער ווען מען נעמט מאַכן אַ חשבון וויפּל אמתדיקע דרום־אַפריקאַנער זענען דאָ פאַראַן, איז דער חשבון אַן אַנדערער. אַ סך זענען אהער געקומען פון די שכנותדיקע לענדער. עס קומען נאָך איצטער אויך. ביי מיר אַליין אַרבעט אַ נעגער פון אַן אַנדער לאַנד, וואָס איז באַפרייט, פּרעג איך אים:

— פאַרוואָס ביסטו געקומען אַהער? ביי דיר אין לאַנד האַסטו דאָך פריי-

הייט?

ענטפערט ער מיר

— פרייהייט איז דאָ, אָבער קיין ברויט איז נישטאָ.

איך האָב זיך דערמאַנט, אז אויפן וועג אַהער בין איך דורכגעפאַרן עט-לעכע אַפריקאַנישע לענדער און איך האָב אומעטום געזען מענטשן, וואָס האָבן אויסגעזען הונגעריק און טרויעריק און זיי זענען געווען שלעכט געקליידט. אין דרום־אַפריקע זעען די נעגערס אויס זאַט און געזינטער אַ סך ווי אין די אַנדערע לענדער. און מיין מיטשמועסער האָט ווייטער גערעדט און געזאָגט: — אַז עס וועט קומען צו אַ קאַמף אויף לעבן און טויט, וועלן מיר טאָן אַלצדינג. מיר וועלן אַרויסשיקן די נעגער פון אַנדערע לענדער, וועלן זיי ווערן ווייניקער. און מיר וועלן זיך פאַראייניקן מיט די כינעזער, אינדיער, יאַפּאַנער, — וועלן מיר ווערן מערער. און מיר וועלן פאַרטיידיקן אונדזער לעבן און די ציוויליזאַציע פאַר יעדן פרייז! מיר וועלן זיך נישט לאָזן אויסהרגענען און מיר וועלן נישט אַנטלויפן.

אַן אַריינפיר וועגן יידישע אינסטיטוציעס און יידישקייט אין יאַהאַנעסבורג

פאַראַן אַט די יידישע אינסטיטוציעס אין יאַהאַנעסבורג: (1) באַאַרד און דעפיוטי, וואָס איז דער ועד־הקהילות און ער פאַרנעמט אויך דאָס פּלאַץ פון דער „דאַיאָ“ ביי אונדז; (2) די ציוניסטישע פעדעראַציע, וואָס איז די פעדע-

ראַציע פון אַלע ציוניסטישע ריכטונגען אין לאַנד; 3) באַאַרד אָו עדיוקיישאַן, דער ועד־החינוך, וואָס האָט אונטער זיך אַלע שולן אין לאַנד, אויסער קייפ־טאָן, וווּ עס איז פאַראַן די צווייטע גרעסטע קהילה אין דרום־אַפריקע און וואָס גייט מיט אַן אייגענעם וועג; 4) די ייִדישע קולטור־פעדעראַציע — ייִדי־שיסטישע אָרגאַניזאַציע, וואָס קאָנצענטרירט אַלע, וועלכע זענען פאַר ייִדיש, לאַדט איין געסט־שרייבער, גיט אַרויס אַ ליטעראַרישן זשורנאַל, פירט דורך לעקציעס אַאָ״וו; 5) טשיף (שעף) ראַבינאַט; 6) בית־דין; 7) ועד להפצת תורה וחכמה (אַ קאָמיטעט צו פאַרשפרייטן תורה און חכמה); 8) מזרחי־פאַרטיי; 9) רעוויזיאָניסטישע פאַרטיי; 10) אָרגאַניזאַציע פון רעפּאָרס־סינאַגאַגעס; 11) מושב־זקנים; 12) אַ בית־יתומים א״נ „אַרקאַדיאַ“; 13) פאַרבאַנד שחר (שחר־טים, רבנים און חזנים).

פאַראַן 4 אויסגאַבעס אין ייִדיש: „די אַפריקאַנער ייִדישע צייטונג“ — וואָכנצייטונג, וואָס ווערט רעדאַקטירט פון לוי שאַליט און אַרויסגעגעבן פון לוי שאַליט און שמערל לעווין; „דרום־אַפריקע“ — אַ צוויי־חדשים זשורנאַל פאַר ליטעראַטור און קולטור־פּראָבלעמען. דער דאָזיקער זשורנאַל ווערט אַרויסגעגעבן פון דער ייִדישער קולטור־פעדעראַציע און רעדאַקטירט פון דוד וואַלפע מיט אַ רעדאַקציע־קאַלעגיום; „יום־טוב בלעטער“ — רעדאַקטירט און אַרויסגעגעבן פון ה' שישלער; „דאָס ראש־השנה בוך“ — רעדאַקטירט און אַרויסגעגעבן פון נתן באַטניצקי. ענגליש־ייִדישע אויסגאַבעס זענען פאַראַן דריי: „דזשוויש טאַים“, אַן אומפאַרטייאישע אויסגאַבע; „ציוניסט רעקאָרד“ — אָרגאַן פון דער ציוניסטישער פעדעראַציע, און „דזשוויש העראַלד“ — אָרגאַן פון די רעוויזיאָניסטן. אַלע דריי דערשיינען וועכנטלעך. און עס זענען פאַראַן עסקנים און מנהיגים פון אַלע מינים און שרייבער: ייִדישע שרייבער, העב־רעישע שרייבער. עס דערשיינט דאָ אויך פון צייט צו צייט אַ העברעיִשער זשורנאַל א״נ „באַרקאַי“.

שרייבער זענען פּראָפּאַרציאַנעל פאַראַן מערער ווי אין בוענאַס־איירעס. דער גאַנצער ישוב האָט דאָך נאָר 110, אָדער 120 טויזנט תושבים, און יאָ־האַנעסבורג גופא האָט נישט מער ווי אַ 50 טויזנט ייִדישע נפשות. די נעמען פון די ייִדישע שרייבער וועל איך פאַרצייכענען, וועגן די נישט־לעבעדיקע האָב איך שוין געשריבן, דאָ שרייב איך וועגן די לעבעדיקע, עד מאה ועשרים; יהונתן באַטניצקי, מיכאל בן משה, דוד וואַלפע, ברידער פייוול און ראובן זיגלבוים, א. דושיקא, מענדל טאַבאַטשניק, יעקב יודעלעוויטש, זלמן לעווי, ה. ערליך, ברידער לייבל און ירחמיאל פעלדמאַן, דוד פּראַם, הרב מ. ד. שיף און לוי שאַליט.

דער באַדייטנדיקסטער פון די אַלע שרייבער איז בלי שום ספק דער דיכטער דוד פּראָם, וואָס וווינט היינט אין ראַדעזיע (דאָ זאָגט מען: ראַדיזשי). ער איז ווייט אַריבער די גרענעץ און מען האָט וועגן אים בשעתו, ווען ער האָט אַרויסגעגעבן זיינע ביכער, געשריבן קריטיק אומעטום וווּ עס דערשיינט נען ייִדישע אויסגאָבעס. איך וויל דאָ לכתחילה דערמאָנען דעם עלטסטן ייִדישן שרייבער אין דרום־אַפריקע. ער איז אַ ייד, וואָס האָלט שוין נאָענטער ווי ווייטער צו זיין אַ בת־תשעים. ער איז אַלט לערך אַ יאָר 86. ער הייסט יעקב יודעלעוויטש. מען רופט אים „די גייענדיקע ענציקלאָפּעדיע“ און מען גיט אים אַ געלעגנהייט צו זאָגן:

— אויב איר וועט מיך רופן „די גייענדיקע ענציקלאָפּעדיע“, וועט די ענציקלאָפּעדיע אַוועקגיין.

ער איז אַ געענדיקטער אינזשיניער אין בערלין צוריק מיט אַריבער 60 יאָר. אין דרום־אַפריקע איז ער זינט 1935. אַ מענטש מיט אַן אוניווערסיטעט־בילדונג, איז ער דערצו אַ גרויסער למדן. ער געדענקט תנ"ך און תלמוד פונקט אזוי פעסט און זיכער, ווי ער געדענקט ענינים פון אַלגעמיינער בילדונג. פאַראַן אַ מחלוקת איבער אַ וואָרט וועגן אים. עמיצער האָט געזאָגט, אַז יעקב יודעלעוויטש געדענקט זאָכן, וואָס האָבן פאַסירט און וועלן פאַסירן און ער געדענקט אַפילו זאָכן, וואָס האָבן קיין מאָל נישט פאַסירט און וועלן נישט פאַסירן. אָבער אייניקע האַלטן, אַז דאָס האָט געזאָגט נחום סאַקאָלאָוו, און אַנדערע זענען ביי דער מיינונג, אַז דאָס האָט געזאָגט וועגן אים ד"ר יעקב שאַצקי. ביידע זענען געווען אין דרום־אַפריקע און דער דערמאָנטער זאָג פאַסט זיך צו ביידן, ווייל ביידע זענען געווען יידן פּקחים, הגם פון דורכ־אויס פאַרשידענעם כאַראַקטער. די מערהייט האַלטן, אַז סאַקאָלאָוו האָט געזאָגט די דערמאָנטע חכמה וועגן יודעלעוויטשן, אָבער לייבל פעלדמאַן פאַר־זיכערט, אַז שאַצקי האָט זי געזאָגט.

און אַז עס האַלט שוין ביי נחום סאַקאָלאָוו, דערציילט מען דאָ, אַז ער איז געקומען אַהער פירן אַ ציוניסטישן קאַמפיין, האָט אים אַ ייד געפּרעגט: — ווי לאַנג וועט נאָך אַרץ־ישׂראל מאָנען געלט ביים גלות? האָט ער אים געענטפּערט מיט אַ מעשה: אַ בחור האָט געוואָלט חתונה האָבן פאַרן ווילנער רבס אַ טאַכטער, האָט אים דער רב געפּרעגט, צי ער קען געבן פרנסה אַ ווייב, האָט דער בחור געענטפּערט, אַז ער זיצט אויפן באַרג און גיט אַכטונג, צי משיח קומט נישט און אַז ער וועט קומען, וועט ער אַנזאָגן די בשורה. פּרעגט אים דער רב: — וויפל באַקומסטו שכירות דערפאַר? ענטפּערט ער: 5 רובל אַ חודש. קנייטשט זיך דער רב:

— 5 רובל אַ חודש? אַזוי ווייניק?

ענטפּערט דער בחור:

— דער פּאַסטן איז אָבער אַן אייביקער...

מיר האַלטן דאָך ביי יעקב יודעלעוויטש, וואָס איז אַ גייענדיקע ענציקלאָ-
פּעדיע און ער איז דער דעקאַן פּון די ייִדישע שרייבער אין דרום־אַפּריקע.
האַט מען דערציילט, אַז ווען זיין פּרוי, אָדער ווי ער רופּט זי „זיין שוויגערס
טאַכטער“, איז געווען קראַנק, האָט מען אים געפּרעגט, צי זי איז שוין בעסער,
האַט ער געענטפּערט:

— געזינטער, אָבער נישט בעסער...

אַ פּריינט האָט אים געפּרעגט, פּאַרוואָס ער קומט זיך נישט אַ מאָל דורך
צו אים, האָט ער אים געענטפּערט:

— איך קען צו זיך נישט קומען, וועל איך קומען צו אייך...

דער צווייטער עלטסטער ייִדישער שרייבער איז אברהם דזשיקאָ. ער
איז שוין געוואָרן אַ בן־שמונים. ער געפינט זיך אין אַפּריקע 50 יאָר, און
באַלד ווי ער איז געקומען אַהער אין יאָר 1908, האָט ער אַרויסגעגעבן אַ וואָ-
כנציטונג און ער האָט באַוויזן אַרויסצוגעבן פּון איר נישט מער ווי דריי
נומערן. ער דערציילט מיר אַ מאַדנע געשיכטע: ער איז געווען אַ שטענדיקער
אַבאַגענט פּון „דווקא“, שלמה סוסקאָוויטשעס צייטשריפט פאַר דעם פּילאָסאָ-
פּישן עסיי. אויסשרייבן פּלעגט דעם זשורנאַל איינער אַ בוכהענדלער, איז ער
געשטאַרבן, באַקומט ער שוין מער נישט „דווקא“. דאָס דאָזיקע מיינט צו זאָגן,
אַז נישט נאָר ווען אַ לייענער פּון ייִדישן וואָרט שטאַרבט געפינט זיך נישט
קיין צווייטער אויף זיין פּלאַץ, איך וועל בעטן סוסקאָוויטשן, אַז ער זאָל דעם
דאָזיקן פּיאַנער פּון ייִדישן וואָרט אין דרום־אַפּריקע שיקן „דווקא“ און איך
פּאַרזיכער, אַז ער וועט באַצאָלן דעם אַבאַגענטן־פּרייז. אַז ה' דזשיקאָ וועט
האַבן דעם זשורנאַל, וועלן אים אַ סך יאַהאַנעסבורגער ייִדן לייענען, וואָרעם
פּראָפּאַרציאָנעל זענען דאָ פּאַראַן גוטע לייענער מער ווי אין אַ סך ייִדישע
ישובים און אפשר טאַקע ווי אין אַלע ישובים.

איך שרייב אָט דעם מאמר לויט, כמעט ווי אַן אַ טעמע, זאָל זיין ווי אַן
אַריינפיר צו דער סעריע אַרטיקלען וועגן ייִדישן לעבן אין דרום־אַפּריקע. עס
איז פּאַראַן וועגן וואָס צו דערציילן. עס איז פּאַראַן אַ שיינער קיום פּון ייִדישן
לעבן אין דעם דאָזיקן לאַנד. איך ווייס נישט, צי 10 טויזנט קינדער אין לאַנד,
אויב נישט מער באַזוכן ייִדישע שולן. אין די דאָזיקע שולן לערנט מען נאָר
העברעיִש און זיי פּאַרקניפּן זיך נישט מיט די ייִדישע היימען, וווּ מען רעדט
נאָך ייִדיש, אָבער נאָך נישט קיין העברעיִש; און שולן אין וועלכע מען לערנט

יידיש זענען נישט פאראן מער ווי צוויי. קיום איז פאראן און מען דארף מודה זיין, אז אין די קולטור־פעדעראציע הערט מען נישט נאָר אַ לעקציע זעגן יידישער ליטעראַטור פון אַ גאַסט, אָדער פון אַן אייגענעם, נאָר מען פאַרברענגט אין היימישע קרייזן מיט אַ יידיש וואָרט און אַ יידיש ליד און אַ יידישן ניגון. מען דאַרף הערן, ווי די האַרטע ליטוואַקעס פון יאַהאַנעסבורג זינגען אַ חסידישן ניגון, און מען דאַרף הערן מיט וויפל ברען אַטאָ די פיי־ערדיקע יידישיסטן זינגען אַ העברעיִש ליד.

און אויב דער ציוניזם פון אַלע ריכטונגען גיט זיך דאָ אָפּ בלויז מיט זאַמלען געלט און מיט „שרייבן טשעקן“, זענען פאראן אַ סך מער אָדער וויי־ניקער רעליגיעזע יידן, וואָס פילן אָן די שילן צום דאוונען און פילן אויס זייער לעבן און זייערע היימען מיט פּרומער יידישקייט און זיי זענען מחנך זייערע קינדער דערמיט, וואָס זיי פירן זיי אין די שילן און בתי־מדרשים און פראַווען זיי בר־מצוות. איך וועל וועגן דער יידישקייט פון יאַהאַנעסבורג מוזן שרייבן אַ סעריע אַרטיקלען. און אַט די שורות וועלן דינען ווי אַן אַריינפיר. און דערווייל רייס איך איבער דאָס שרייבן אַרטיקלען אויף עטלעכע טעג, ווייל איך פאַר אַוועק אין גייס־רעזערוו, וואָס איז דער גרעסטער רעזערוואַט פאַר היות אין דער גאַנצער וועלט. מען פאַרט אַריין מיטן פאַרקאוועטן אויטאָ גלייך אין וואַלד אַריין און מען זעט די חיות, ווי זיי לעבן זיך פריי און מערדעריש־געוויינלעך זעט מען חיות פאַרשפאַרט אין אַ שטייג און דער מענטש איז פריי, דאָ מאַכט מען עס פאַרקערט: דער מענטש איז פאַרשפאַרט אין אַ שטייג און ער פאַרט זען די חיות אויף דער פריי. דער גייס־רעזערוו איז אַזוי גרויס ווי גאַנץ אַרץ־ישׂראל, און ווען חיים ווייצמאַן איז דאַרט געווען, האָט ער געזאָגט: — די חיות גיט מען אָן אַרץ־חיות און יידן אַרץ־ישׂראל גיט מען נישט...

— 19 —

איך זע חיות אין אַפריקע

א.

די רייזע קיין „גיים רעזערוו“

אז מען קומט קיין דרום־אַפריקע, פרעגט מען קודם־כל אויף דעם באַ־רימטן רעזערוואַט פון די חיות; אַ פּלאַץ, וווּ די חיות לויפן אַרום פּראַנק און פריי און מענטשן קומען זיי אַנקוקן אין גוט־פאַרמאַכטע אויטאָס. מען דער־

וויסט זיך, אַז דער דאָזיקער רעזערוואַט הייסט צוויי נעמען: (1) גיים רעזערוו, וואָס מיינט: רעזערוואַט פאַר גאַטס באַשעפענישן; (2) ניישאַנאַל קרוגער־פאַרק, — נאַציאָנאַלער קרוגער־פאַרק. פון מיינע פּרײַדדיקע אַרטיקלען ווייסט איר שוין, אַז פּאָל קרוגער איז געווען פּרעזידענט פון דרום־אַפּריקע און דער העלד פון ענגליש־בורישן קריג. ער איז געווען דער העלד פון די בורן, וועל־כע האָבן דעם קריג פּרײַער פּאַרלוירן און שפּעטער סוף־כל־סוף געוואָנען. מען דערציילט וועגן אים, אַז מען האָט אים צוגעטיילט דעם כבוד צו עפּענען אַ ייִדיש געבעט־הויז (שיל) ביי אַ חנוכת־הבית, האָט ער געזאָגט, אַז ער עפּנט די ייִדישע סינאַגאָגע אין נאַמען פון יעזוס קריסטוס... נישט דאָס בין איך אויסן.

וואָני, און איך, האָב נישט געהאַנדלט אַנדערש ווי אַלע וואָס קומען קיין דרום־אַפּריקע און איך האָב דערקלערט מיינע גאַסטגעבער, אַז אויב זיי וועלן מיך נישט פירן „צו די חיות“, וועל איך אַליין אַוועקגיין אַהין צו־פּוס, און מען האָט מיך נישט געלאָזט גיין צו־פּוס. ווי זאָגט דאָס רוסישע ווערטל: „די וועלט איז נישט אַן גוטע מענטשן“. מען האָט באלד אָנגעפּרעגט „דאָרט“ צי ס'איז דאָ פּלאַץ אין אַ האַטעל, אָדער כאַטש אין אַ „באַנגאַלאָ“ (אַזאָ געצעלט); ווייל דער רעזערוואַט געפינט זיך גאַנץ ווייטלעך פון יאַהאַנעסבורג און מען דאַרף קומען אַהין מיט אַן אייגענעם אויטאָ אויף אַ פאַר טעג און מען דאַרף זיין באַזאָרגט מיט נאַכטגעלעגער. איז פּונקט געווען וואַקאַציע־צייט, ווען מען פאַרט אַ סך „צו די חיות“ און אַלע פּלעצער זענען געווען פאַרנומען. האָט מען זיך נישט געפּוילט און ספּעציעל אינטערוויענירט, אַז עס האַנדלט זיך וועגן אַ גאַט, וואָס איז קאַטאַרי, כמעט אַן אַפיציעלער און ער קען נישט און טאָר נישט פאַרלאָזן דאָס לאַנד נישט האַבנדיק געזען גאַטס באַשעפענישן, און קוים מיט צרות האָט מען געקראָגן דריי פּלעצער אין „באַנגאַלאָ“ פאַר דעם, וואָס שרייבט איך און זיינע צוויי באַגלייטער. די געשיכטע האָט געדויערט דריי וואַכן, און איצטער, ווען די סענסאַציאָנעלע רייזע האַלט אין פאַרענדיקט ווערן, בין איך שוין אין לאַנד טאַקע גאַנצע 4 וואַכן.

ויהי ערב, ויהי בוקר. ס'איז געווען אין אַ זונטיק פאַרטאָג, קרוב צו זעקס אַזויגער. געפאַרן מיט מיר זענען ז. לעווי, דער פּרעזידענט פון דער ייִדישער קולטור־פּעדעראַציע אין דרום־אַפּריקע און ראובן זיגלבוים, אַ באַ־וווסטער רעזיטאַטאָר און פון צייט צו צייט אויף אַ שרייבער, וואָס איז איי־נער פון די פיר לעבן־געבליבענע ברידער פון באַוווסטן קדוש אַרטור זיגל־בוים. דער לעצטער, ס'הייסט ראובן זיגלבוים, איז געווען דער דאָזיקער וואָס האָט „אַנגעזאַטלט“ זיין פיינעם אויטאָ און ער אַליין איז טאַקע געווען דער

נהג (נאָהאַג), דער שאַפער הייסט עס, און ער האָט אונדז געפירט. ער האָט טאַקע גענומען אויף זיך די מי פון צוגרייטן די גאַנצע ריינע.

און צוגרייטן האָט מען געדאַרפט אַ סך. מען האָט געדאַרפט צוגרייטן צידה לדרך. אַז דריי מענטשן לאָזן זיך אין אַ וועג אַריין, וואָס דאַרף געדויערן לכל-הפחות זיבן שעה, און עס איז זונטיק און אין וועג איז אַלצדינג פאַר-מאַכט, דאַרף מען צוגרייטן אכילה ושתייה. און עס איז געווען גרייט כיד המלך. הויך דעם בין איך אַ גרינער און איך האָב נישט די מלבושים, וואָס מען דאַרף פאַר אַזא ריינע. מען דאַרף האָבן אַן אָפן העמדל מיט קורצע אַרבל און קורצע הייזלעך, און פונקט דאָס האָב איך נישט מיטגענומען. און מען מוז דאָס נייטיק האָבן, ווייל אין רעזערוואַט פאַרט מען אין אַ גוט-פאַרמאַכטן אויטאָ און ס'הערשט דאָרט אַן אמתדיקע אַפריקאַנער היץ. האָט ראובן זיגל-בוים מיר באַזאָרגט אַ פאַר קורצע הייזלעך און אַן אָפן העמדל. אַרויסגעוויזן האָט זיך, אַז ער האָט די זאַכן געוואַלט קויפן ביי אַ יידן און גראָד איז עס געווען אַ ייד, וואָס האָט מיך געהערט ריידן, האָט ער נישט געוואַלט נעמען קיין געלט. האָב איך שוין געקראָגן די ערשטע מתנה אין אַפריקע. און אפשר נישט די ערשטע... די הייזלעך זענען באַלד געווען גוט, אָבער דאָס העמדל איז צו קליין. האָט מיין פריינט פייגעלע טאַבאַטשניק, די קלוגע פרוי פון מיין גוטן פריינט מענדל טאַבאַטשניק, געהערט, אַז דאָס העמדל איז צו קליין, האָט זי מיר באַלד געקויפט צוויי העמדלעך, וואָס זענען געווען פונקט גוט. און דער ייד, וואָס איך ווייס נישט זיין נאָמען (אויב ער איז נישט אויסגעטראַכט פון „רווקע“ זיגלבוים), האָט צוגעשיקט אַ גרעסער העמדל און איך האָב שוין געהאַט אין מיין באַגאַזש דריי אָפענע העמדלעך און איין קורצע פאַר הויזן.

און מיר האָבן זיך געלאָזט אין וועג אַריין. אין יאָהאַנעסבורג איז ביים אַרויספאַרן געווען קיל און מיר זענען אַלע געווען אָנגעטאָן אין לאַנגע הויזן, העמדער מיט אַרבל און מיט רעקלעך. און ס'איז אַ לאַנגע צייט געווען קיל און ס'האַט אונטערגערעגנט. איך האָב זיך געוויצלט און געקייבעצט מיינע קורצע הייזלעך און געזאָגט, אַז זיי וועלן ליידן אַ בושע.

ראובן זיגלבוים האָט אַ לאָז געטאָן זיין ענגלישן „וואָוקס-האַל“-אויטאָ אויף דעם אַספּאַלירטן וועג, אַז מיר זענען ממש געפּלויגן. ער איז געפאַרן קרוב צו אַכציק מייל (אַ 128 קילאָמעטער) אַ שעה און ער האָט געמאַכט אַ חשובון, אַז צו מיטיק וועלן מיר זיין אין „גיים רעזערוו“ און נאָך מיטיק וועלן מיר אַ דרימל טאָן און זיך לאָזן צו די חיות. און מיר האָבן געכאַפט אַ קוק מיט אַ שמועס אינאיינעם. פאַר מיינע באַגלייטער איז דער וועג נישט געווען

קיין נאָווינע. זיי זענען שוין אויף אים געפאָרן צו עטלעכע מאָל. פאַר מיר איז אַלץ געווען ניי. דער אַספּאַלטירטער וועג איז נישט אַנדערש ווי דער שאַסי פון בוענאַס־איירעס קיין מאָר־דעל־פּלאַטאַ און אַוודאי נישט אַנדערש ווי דער ״כביש״ אין ישראל. די וועלדלעך, וואָס מען טרעפט אין וועג זענען אָבער אַנדערש. די ביימער זענען לכבוד פּרילינג באַדעקט מיט גרינס. אָבער עס זענען פאַראַן אַ סך ביימער, וואָס זענען באַדעקט מיט אַ העל־בלויזען געבלי־מעכץ, וואָס פּאַלט אַריין אין רויט, און די פאַרביקייט זייערע רייסט שטיקער. דאָס דאָזיקע געבלימעכץ איז אייגנטלעך אַן אַפּריקאַנער בעז. אַנדערש אַ ביסל ווי בעז אין דער אַלטער היים, אָבער נישט קיין סך אַנדערש. און איך דער־מאָן זיך, אַז אין רוסלאַנד האָט מען דאָס דאָזיקע בלימעכץ גערופן ״סירעני״ און אין רומעניע ״לייאַק״. איך פרעג נישט ווי אַזוי עס הייסט אויף ענגליש און אויף אַפּריקאַאַן. וואָס גייט מיך אָן ווי אַזוי עס הייסט? מיינע ליענער ווייסן וואָס איך מיינן און זיי זעען די דאָזיקע שיינקייט פון פּרעזען פּרילינג. דאָס געבליעכץ הייבט שוין אָן אַראַפּצופאַלן און די ערד איז באַדעקט מיט אַ בלו־רויטלעכען העלן קאָליר. נישט נאָר די לופט איז פול מיט געבלימעכץ, נאָר אויך די ערד איז מיט דעם באַדעקט און פול. אין געדאַנק זינגט זיך אַזש:

— און די ערד באַדעקט מיט בלומען...

איך הער זיך צו צום שמועס פון מיינע באַגלייטער, וואָס לעבן מיט לי־טעראַטור בכלל און באַזונדערס מיט ייִדישער ליטעראַטור. זיי פירן אַ ייִדישן שרייבער, אַ גאַסט פון אַרגענטינע, זען היות און זיי ווילן ביי מיר וויסן, ווע־מען איך האַלט פאַר גרעסער — מאַנגערן, צי גלאַטשטיינען, אויערבאַכן, גראַדען, סוצקעווערן, צי יעקב פּרידמאַן... גלייך מען קען נעמען אַ מעטער, אַ יאַרד, אַדער אַן אַרשין און פינקטלעך אויסמעסטן ווער ס'איז גרעסער. און דער אויטאָ דערווייל לויפט.

מיר זענען אַזוי אָפּגעלאָפּן הונדערט מייל און מיר זענען ביי אַ מיטעלער שטאָט, וואָס הייסט וויטביינג. מען אינפאַרמירט מיר, אַז עס געפינען זיך דאָרט 80 ייִדישע משפּחות. עס זענען געווען מערער, אָבער אַ סך זענען אַרויסגעפּאָרן אין גרעסערע שטעט. אַמאָל איז מען קיין וויטביינג געפּאָרן האַלטן לעקציעס, היינט דאַרף מען זיי שוין נישט... איבער דער דאָזיקער שטאָט זענען פאַראַן שוואַרצע בערג. פאַרוואָס זענען זיי אַזוי פאַרשוואַרצט געוואָרן די דאָזיקע בערג? וויזט זיך אַרויס, אַז זיי זענען קוילן־גרובן. עס איז די הויפט־געגנט פון קוילן־גרובן אין לאַנד, און דערפאַר איז דאָ אויסגעבויט געוואָרן אַזאַ היפשע שטאָט. די שטעט ווערן אין דעם דאָזיקן לאַנד געבויט

לעבן די מינעס. האבן מיר דאך געשמועסט, אז יאהאנעסבורג אליין, וואס זאל שוין האבן א מיליאן מיט א פערטל איינוויינער, איז אויסגעבויט געווארן, ווייל עס זענען דארט אנטדעקט געווארן גאלדמינעס.

דער וועג האט אנגעהויבן ווערן מאנאטאן. א גלייכער וועג, דא און דארט מיט א וועלדל. אין א געוויסער מאס דערמאנט עס די דורכשניטלעכע ארגענטינער לאנדשאפט, נאר די פארבן זענען העלער און פּרעכטיקער. די אפריקאנער זון שאפט מער שרייענדיקע פארבן ביי די געוויקסן.

אבער נישט לאנג איז געווען די מאנאטאניקייט. עס האבן זיך באוויזן בערגלעך, א גאנצע ריי בערגלעך געקייטלט איינס אין אנדערן. עס האט געמאכט דעם איינדרוק, אז ס'האבן זיך אין א קיילעך ציוניפגענומען א פארצענדליק בערגלעך און בערג און זיי האלטן אפ אן אסיפה. מיר זענען געפארן אויפן אספאלטירטן וועג צווישן די בערג און זיי, די בערג, זענען געווען ארום אונדז. און דער וועג, דער שאסיי הייסט עס, האט זיך אריינגעשניטן אין די בערג אריין. עס האט געמאכט דעם איינדרוק, אז מיר פארן אריין אט אין איין בארג אריין, אט אין א צווייטן. עס האט זיך אזש געגלוסט צו הערן, וואס אזוינס די בערג ריידן און וואס זיי זאגן אונדז.

עס איז געווארן ווארעמער, עס איז טאקע געווארן הייס. די גאנצע צייט האט זיך געדאכט, אז מיר פארן בארג-ארויף און מיר זענען טאקע א סך מאל אויך געפארן בארג-ארויף, אבער אין תוך אריין זענען מיר מער געפארן בארג-אראפ. מיר זענען געווען נידעריקער אויף קרוב צו דריי טויזנט פוס ווי אין יאהאנעסבורג, נידעריקער מיט קרוב צו טויזנט מעטער. און מיר האבן דערמילט די אמתדיקע אפריקאנער היץ. מען האט שוין געדארפט האבן די קורצע הויזן, ווייל די לאנגע הויזן האבן זיך שוין געקלעפט צו די פיס. די געוויקסן זענען געווארן אלץ פארביקער. מען איז אין אפריקע... מיר זענען שוין ביים גרויסן רעזערוואט פון די חיות און מיינע באגלייטער דערמאנען מיר, אז דער רעזערוואט איז אזוי גרויס ווי גאנץ מדינת-ישראל. און זיי דערמאנען מיר חיים וויצמאנס ווארט. ער האט געזאגט:

— איר, אפריקאנער, דארפט אונדז פארשטיין. איר האט דאך אפילו פאר די חיות א לאנד, וואס איז אזוי גרויס ווי אונדזער לאנד, וועלכעס מען וויל אונדז ערשט נישט געבן.

און מיר באגעגענען ביים אריינקומען א גאנצע משפחה מיט מאלפעס. צוויי גרויסע מאלפעס און סך קליינע מאלפעלעך. דער פאטער פון דער משפחה זעצט זיך ארויף אויף א מיין שטיין און ער זעט אויס ווי א פיגור אויף א מאנומענט; א מאנומענט דעם שבת פון די מאלפעס, וואס זענען, לויט דאר-ווינען, די טאטעס פון דער מענטשהייט!

ב.

איך זע שפרינגען בעקעלעך און לערן זיך ביים זשוראף

— וואָס זשע איז „גיים רעזערוו“.

— ערשטנס וויל איך בעטן מיינע לייענער, אז זיי זאלן זאָגן „געים רע-זערוו“. איבערהויפט מיינע פּוילישע לייענער, ווען זיי וועלן זען „גיים“, וועלן זיי באַלד זאָגן „גאים“ און מען דאַרף זאָגן „געים“. אויף ענגליש מיינט „געים“ יעדע באַשעפעניש, אויסער אַ מענטש.

און רעזערוו מיינט אַ רעזערוואַט. און „גיים רעזערוו“ — אַ חיות-רע-זערוואַט. און אז איר ווייסט שוין ווי אזוי מען רופט עס, וועל איך אייך זאָגן, אז „גיים רעזערוו“ איז אַ גרויסער וואַלד וווּ עס געפינען זיך אַ סך חיות; עס געפינען זיך דאָרט איבערהויפט די אַלע חיות. וואָס זענען דאָ אין אַפריקע. עס איז דאָרט דאָ פון אַ שפּרינג-באַק, וואָס איז אייגנטלעך אַ כשר בהמהלע און אַן אומשולדיק חיהלע, וואָס קוקט מיט דער נאַיווסטער האַרציקייט אויף גאָטס וועלט מיט דער שוואַרץ-גרינער ערד, ביז צום העלפאַנט, וואָס איז די גרעסטע און שטאַרקסטע חיה צום פאַרטידיקן זיך, און ביז צו דעם לייב, וואָס איז די שטאַרקסטע חיה צום אַנגרייפן. די אַלע חיות זענען געווען אין אַ סך וועלדער און מען האָט זיי פּאַוואַליע צונויפגערוקט אין איין ריזיקן וואַלד פון שיינע עטלעכע הונדערט קוואַדראַט מייל. אזוי פיל פּלאַץ גיט מען אָפּ די חיות! און אַט דעם דאָזיקן וואַלד האָט מען אַרומגעצוימט און מען האָט אים געמאַכט, אז די חיות זאלן נישט אַרויס, ווייל חיות האָבן עמיגראַציע-לוסט אַלצאיינס ווי מענטשן. און אַ דאַנק דעם אַרומצוימען איז דער וואַלד פאַר-וואַנדלט געוואָרן אין אַ רעזערוואַט, וואָרעם אַ רעזערוואַט מיינט אייגנטלעך אַן אַרומגעצוימט פּלאַץ.

דער „גיים רעזערוו“ געפינט זיך אין מזרח פון טראַנסוואַל. (איך האָב אייך שוין געשריבן, אז דרום-אַפריקע באַשטייט פון 4 פּראָווינצן: טראַנסוואַל, קייפּטאָוו, פּרייטשאַט און נאַטאַל). דער באַלעבאַס איבער דעם דאָזיקן גרעס-טן חיות-רעזערוואַט אין דער וועלט איז די דרום-אַפריקאַנער רעגירונג. בכדי צו פאַרן אין דעם דאָזיקן וואַלד, דאַרף מען בעטן אַ דערלויבעניש פון דער רעגירונג. און אז ס'איז דאָ פּלאַץ אין די האַטעלן, אָדער מאַטעלן פון אַרום, גיט די רעגירונג אַ דערלויבעניש, און אז ס'איז נישטאָ קיין פּלאַץ, הייסט זי זיך רעגיסטרירן און וואַרטן אין דער ריי. מיר האָבן באַקומען פּלאַץ נישט אין קיין האַטעל, נאָר אין אַ מאַטעל. דאָס איז אַ פּלאַץ, וואָס דערמאָנט אין אַ

נאָרד־אַמעריקאַנער זומער־קעמפּ. עס געפינען זיך דאָרט נישט קיין צימערן, נאָר באַנגעלאַעס, דאָס זענען אַזעלכע געצעלטלעך, אָבער שוין נישט פון ברע־זענט, נאָר אויסגעבויעטע. דעכער האָבן זיי פון אַ מין פעסטן שטרוי און די דעכער זענען קיילעכיק. פון דרויסן זעען די דעכער אויס ווי קיילעכדיקע היטלען און אינעווייניק זעען זיי אויס ווי גרויסע שטרויענע קאַפעליושן, וואָס האָבן אַ שפיץ אַרויף. אַלץ איז דאָ פרימיטיוו. קיין שטראָמיקער וואַסער איז אינעווייניק אין געצעלט נישט פאַראַן. מען ברענגט דיר אַריין אַ שיסל, אַן עמער און אַ קרוג מיט וואַסער. אין עמער אַריין גיסט מען די אויסגענוצ־טע וואַסער. אונטערן בעט שטייט אַ געוויסע קיילעכדיקע כלי, ווייל מען רע־קאַמענדירט נישט אַרויסצוגיין ביינאַכט. און „ביינאַכט“ איז דער פירוש — נאָך 10 אַזייגער אָפיציעל, אָבער פאַקטיש נאָך 9 אַזייגער. צו אַט דער צייט איז שוין יעדער אין „באַנגעלאָו“. מיר, די דריי ייִדישע פאַרשויענע, מיין ווייניקייט און מיין „בעל־עגלה“ ראובן זיגלבוים און דער פאַרויצער פון דער קולטור־פעדעראַציע זלמן לעווי, פלעגן אַרומגיין שפאַצירן ביז 10 אַזייגער. 5 אַזייגער פאַרטאָג זענען מיר שוין געהאַט אויפגעשטאַנען און האַלב זעקס האָבן מיר שוין געהאַלטן נאָך דער קאַווע און מיר זענען שוין געפאַרן אין וואַלד אַריין.

דאָרף איך אייך שוין נישט לאַנג ברייען און אייך מיטנעמען אין וואַלד אַריין. איך מוז אייך נאָר נאָך דערציילן, אַז ס'איז כדאי מיטצונעמען וואָס מער שפייז און געטראַנקען, ווען מען פאַרט קיין „גיים רעזערוו“. מיר האָבן מיט־גענומען אַזוי פיל, אַז דעם ערשטן מיטיק האָבן מיר נישט געדאַרפט עסן אין דאָרטיקן רעסטאָראַן, נאָר מיר האָבן געגעסן דאָס דאָזיקע, וואָס מיר האָבן געבראַכט מיט זיך. אויך אַ וויסקי און אַ קאַניאַק האָבן מיר געהאַט. און די גאַנצע צייט פאַר דער רייזע האָבן מיר געהאַט גענוג פרוכט צו אונטערלענען די הערצער און אַ קיכעלע אויך, וואָס די פרוי פון ראובן זיגלבוים האָט פערזענלעך אָפגעבאַקן און מיטגעגעבן.

און איצטער לאָזן מיר זיך שוין טאַקע אין וואַלד אַריין. ס'איז זונטיק נאָך מיטיק, דריי אַזייגער. די דאַטע איז נישט נייטיק צו פאַרשרייבן, אָבער מיר וועלן צוגעבן, אַז ס'איז אַ זונטיק פון מיטן אָקטאָבער, וואָס דאָס מיינט אין מיטן פּרילינג. ס'איז אין דרום־אַפריקע דער זעלביקער קאַלענדאַר, וואָס אין אַרגענטינע. על־פי חשבון דאָרף שוין זיין גאָר שטאַרק הייס, אָבער קיין אומדערטרעגעלעכע היץ איז נישט געווען. ס'איז געווען גענוג הייס צו דאַרפן טראָגן קורצע הייזלעך, אַן אָפן העמדל און סאַנדאַלן אַן זאַקן, אָבער — צום דערטראָגן. פאַרן מיר אַריין.

— ווי אזוי?

— גאַנץ פשוט! אזוי ווי מען פאַרט אַרויס פונעם טויער פון דעם קעמפּ (קאַמפּינג) איז שוין דער וואַלד. און ער זעט אויס אזוי־אַ: פון איין זייט וואַלד און פון דער צווייטער זייט וואַלד און אין דער מיט — אַן אַספּאַלטירטער וועג. און דו האָסט דעם איינדורק, אַז דו ביסט ערגעץ אין אַ שטיל און אי־דייליש פּלאַץ. דער וואַלד זעט אויס שטיל און רוֹק. ער האָט ביימער. אייניקע זענען באַדעקט מיט בלעטער, אַנדערע זענען נאַקעט; אייניקע שטייען גלייך, אַנדערע זענען אויסגעריסענע און איבערגעקערטע. און מען דערקלערט מיר, אַז די העלפּאַנטן האָבן אַ טבע, אַז זיי שפּאַרן זיך אַן אין די ביימער און קערן זיי איבער. און זיי טוען דאָס דאָזיקע נישט סתּם פאַר באַקוועמלעכקייט, נאָר ווייל אונטער די וואַרצלען פון די ביימער איז פאַראַן אַזאַ מין זאך, וואָס שמעקט זיי שטאַרק און זיי האָבן דאָס ליב צו עסן. מסתּמא זענען נאָך דאָ חיות, וואָס קערן איבער ביימער.

פאַרן מיר אויפן אַספּאַלטירטן וועג. מיר לאָזן זיך אין אַזאַ שטרעקע, וואָס ציט זיך אַוועק 39 מייל. איבער 60 קילאָמעטער אַהין און אַריבער 60 קילאָ־מעטער צוריק. מיר פאַרן פּאַוואַליע. מיר האָבן צייט פאַר דער דאָזיקער ריזע אַ פּערטהאַלבן שעה. און אויב עס וועט ווערן שפּעט — ווייל 6.30 אַזייגער מוז מען שוין זיין צוריק אין געצעלט — וועלן מיר זיך אומקערן פון מיטן וועג און מאַרגן וועלן מיר פאַרענדיקן. און אַז מיר זענען שוין אין וואַלד, פּרעגט מיך איינער פון מיינע באַגלייטער, וואָס איך וויל זען. בין איך דאָך שוין געוויינט צו קיבעץ, און דערצו פאַר איך מיט איינעם, וואָס איז טאַקע „נאָר“ אַ פּוילישער, אַבער אַ מענטש מיט נייגונג צו קיבעץ און דער צווייטער איז אַ האַרטער און געבראַטענער ליטוואַק, אַדער טאַקע אַ „לוטוואַק“ ווי מען פּלעגט ביי אונדז אין בעסאַראַביע זאָגן. ענטפּער איך:

— אויב מ'קען באַשטעלן וואָס מען וויל זען, האָט מען מיך געדאַרפּט פּרעגן באַלד ווען מען האָט פאַרזאָרגט די פּלעצער, אז איך, דער גאַסט דער און דער וויל זען די און די חיות...

ענטפּערן זיי מיר גאַנץ פשוט:

— ווייל מ'קען אַ מאַל אָפּפאַרן אַ פאַר טעג און גאַרנישט זען און אַהיים פאַרן מיט אַ נאָז. עס האָבן שוין פּאַסירט אַזעלכע זאַכן. עס זענען פאַראַן צייטן (סיי אין יאָר און סיי אין טאָג) ווען די חיות ליגן באַהאַלטן; אַ מאַל, ווייל עס איז זיי צו הייס, און אַ מאַל, ווייל עס איז זיי צו קאַלט. אזוי אַרום, אַז איר דאַרפּט זיך ריכטן, חלילה, גאַרנישט צו זען און אַהיים קומען מיט אַ נאָז און דערציילן די יידן פון אַרגענטינע, אַז אין גיים־רעזערוו פון דרום־אַפּריקע איז לאַ דובים ולא יער — נישטאַ קיין וואַלד און נישטאַ קיין חיות.

האָב איך שוין געמוזט ענטפערן:

— איך בין גרייט אויף אלץ אין דער וועלט.

פאַרן מיר, לאַנגזאַם פאַרשטייט זיך. אין אייניקע ערטער מעג מען פאַרן 10 מייל אַ שעה, אין אַנדערע ערטער — 20, אָבער מיר מאַכן קיין 5 מייל אויך נישט. מיר קוקן מער ווי מיר פאַרן. און דערווייל — גאַרנישט. אַן אַס-פאַלטירטער וועג, וואָלד פון ביידע זייטן און ווייטער גאַרנישט. האָט גאָט אויף אונדז רחמנות און עס באַווייזן זיך שפּרינגבאַקעלעך קליינע, צאַרטע באַקע-לעך, וועלכע מען רופט אויך בעקעלעך. צום מערסטן האָבן זיי אַ העל-געלע פעל און דינע עקעלעך, וואָס מען זעט קוים אָן. זיי האָבן די גראַציעזסטע פּיסלעך, וואָס אַ חיה, אָדער אַ בהמה האָט און זיי שפּרינגען אַזוי, גלייך זיי וואָלטן געגעבן אַ פּליי ביי יעדן שפּרונג. שלום אַש האָט געשריבן, אַז די אייז-לען האָבן די גראַציעזסטע פּיס און איך וואָלט מיטן לעבעדיקן שלום אַש פאַ-לעמיזירט און איך וואָלט אים דערווייזן, אַז די גראַציעזסטע פּיסלעך האָבן די שפּרינגבעק. און אויגן האָבן זיי, די דאָזיקע בעק, ווונדערלעכע אויגן: גרויסע און ברוינע, וואָס קוקן אַזוי אומשולדיק אויף גאָטס וועלט. אַז עס ווערט אַזש גוט אויפן האַרצן. עס דאַכט זיך דיר אויס, אַז די באַקעלעך קוקן דיר אַריין אין דער נשמה אַריין און זיי פרעגן:

— אַיִאָ, וועסט אונדז נישט קיין שלעכטס טאָן. מיר זענען דאָך אַזוי

שטיל און אומשולדיק...

אָבער פאַר מער זיכערקייט פאַרלאָזן זיי דעם וועג און זיי שפּרינגען אַוועק אין דער זייט וואָלד, אָדער אין דער צווייטער זייט. זיי גיבן גלייך אַ מעסט אויס מיט די אייגעלעך ווהיין עס איז גענטער און זיי פּלוצען ממש אַרויף, און אַז זיי זענען אויבן, לויפן זיי נאָך אַלץ אַרויף. אויפן זינען קומט מיר דאָס לידל „וואָס טוט אַ מיידל אַליין אין וואָלד?“. וואָס טוען אַזעלכע באַקעלעך אין וואָלד מיט גרויסע און ווילדע חיות? זיי עסן דאָך נישט מער ווי גראַז און זיי טשעפען אַפּילו נישט קיין ווערעמל און קיין מוראַשקע! איז דער תּירוץ פון אויבן אויף: די דאָזיקע קליינע, אומשולדיקע חיהלעך זענען שפּייז פאַר גרעסערע און שלעכטע חיות, וואָס עסן פּלייש. מ'קען מיינען, אַז אַ לייב וועט נישט גיין „קעמפּן“ מיט אַ שפּרינגבאַק און אים אויפעסן. עס וועט אים דאָך קלעקן אויף אַ באַקצאַן. עמיצער האָט טאַקע געזאַגט צום גראָם:

דאָס בעקל

קלעקט דעם לייב אויף איין בעקל.

אָבער עס איז נישט אַזוי די מעשה! אַז עס ווייזט זיך נישט עפעס אַנדערש ווי בעקעלעך, עסן זיי די לייבן, ווי זאָגט געטע אין „פּאַוסט“: „אין אַ נויט

עסט דער טייוול פליגן...“ און עס זענען דאָך פאַראַן גענוג קלענערע חיות ווי דער לייב, וואָס פרעסן לעבעדיקע באַשעפענישן. איר מיינט טאַקע, אָז דער מענטש איז די איינציקע „שטאַרקע“ באַשעפעניש, וואָס מאַכט אַ סטראַטעגישן איבערפאַל אויף דעם שוואַכערן? די חיות טוען עס אויך. און מען דערקלערט מיר, אָז עס איז פאַראַן אַ נישט גרויסע, אָבער גענוג פלייש־פרעסערישע חיה, וואָס הייסט — טשיטאַ (זי איז פון דער טיגער און לעמפערט־משפּחה), וואָס פאַרנאַרט צענדליקער בעקעלעך אויף אַ מאָל און צערייסט זיי און מאַכט אַ סעודה פון זיי, צו וועלכער זי פאַרבעט קרובים און פריינט.

טרעפן מיר איין סטאַדע שפּרינגבעקעלעך, אַ צווייטע און מיר באַוווּנ־דערן זייער שפּרינגען, וואָס האָט אין זיך עפעס פון אַ פלי, און זייערע אויגן, וואָס האָבן אין זיך נאַוויטעט און איבערגעשראַקנקייט פון 14־יאַריקע מיידלעך, און מיר מיינען, אָז דעם ערשטן בייטאַג וועלן מיר שוין מער נישט זען. און איך בין שוין גרייט צו זאָגן „ברוך ה' יום יום“ — גאָט צו דאַנק דערפאַר. און אין האַרצן טראַכט איך: וואָס פאַר אַ תפילה זאָגט מען, אָז די אמתדיקע חיות זאָלן זיך באַווייזן?

און פּלוצים — שאַ! דער אויטאַ פאַרט פּאַוואַליע און שטיל, קוים וואָס ער רירט אָן די ערד. עס האָט זיך באַוויזן אַ זשיראַף. ס'הייסט: ער איז געווען פּיץ פּריזער, נאָר מיר זענען איצטער צוגעקומען צו אים. עס איז נאָך אַלץ נישט קיין שטאַרק ווילדע חיה, אָבער אַ גענוג שטאַרקע. זי וועט דיך נישט פאַרטשעפען, ווייל זי איז אַ וועגעטאַרישע. זי עסט נאָר גראַז. אָבער פּרוּוו פאַרטשעפע זי. דעמאָלט איז חיות נישט זיכער. זי וועט דיך דערלאַנגען מיט אַ פּוס און מיטן עק און איבערהויפט מיטן האַלדז. זי האָט אַ האַלדז, וואָס איז אַזוי הויך ווי אַ גאָר הויכע באַשעפעניש. זי גייט מיט אים ביז צום שפיץ פון אַ גאָר הויכן בוים. און זי האָט אַ געפלעקטע פעל, וואָס דערמאָנט אַ ביסל אין אַ טיגער, אָדער לעמפערט. אָבער דאָך אַנדערש. דער זשיראַף איז זיך גערשטאַנען מיטן שפיץ האַלדז און מיטן מויל ביי אַ גאַנץ הויכן בוים און האָט געגעסן די בלעטער. און אָז ער האָט שוין אויפגעגעסן די אַלע בלעטער זיינע, האָט ער דעם זעלביקן לאַנגן האַלדז אָנגעבויגן ביז צו דער ערד און דאָרט געזוכט גראַז און געפונען און געגעסן. אַזאַ הויכע חיה, אָבער צוליב דעם עסן בייגט זיך דער שטאַלצער זשיראַף, וואָס איז די העכסטע חיה, ביז צו דער ערד... און באלד האָט ער אויפגעהויבן דעם קאָפּ, וואָס איז אים אַזוי הויך, אין צוגעשטעלט דאָס מויל צום שפיץ פון אַ צווייטן בוים. אַ מאָל דאַרף מען זיך אויפהייבן צוליבן עסן און אַ מאָל דאַרף מען זיך אָנבייגן.

איך האָב שוין געזען אַ סך זשיראַפן אין זאַלאַגאַישע גערטנער און אין

קינאָ. איך האָב אין קינאָ געזען, ווי שווער ס'איז זיי צו כאַפֿן. זיי זענען ריזיק שטאַרק. אַבער קיין מאָל האָט מיך אַ זשיראַף נישט אַזוי עמאַציאָנירט, ווי אין נייַם־רעזערוו, וווּ איך האָב אים געזען אויף אַ מעטער די ווייט פֿון מיר. און איך האָב געלערנט פֿון אים אַ גרויסע תורה. פֿון יעדער חיה לערנט מען עפעס. גאָט האָט באַשאַפֿן אַדמען נאָך אַלע חיות, בכדי ער זאָל ביי יעדערער פֿון זיי עפעס לערנען. פֿון דעם זשיראַף האָב איך געלערנט: אַז ווען מען וויל עסן, דאַרף מען זיך אַ מאָל אויפהייבן און אַ מאָל אַראַפֿלאָזן...

ג.

דעם אויטאָ האָט אויך גאַרנישט געשאַרט

מיר לאָזן איבער דעם זשיראַף און מיר ריידן וועגן דעם, אַז די דאָזיקע חיה האָט אַזאַ לאַנגן האַלדז, בכדי זי זאָל קענען עסן פֿון שפיץ בוים. פֿאַר וואָס זשע האָבן די שפּרינגבאַקעלעך אַזעלכע גרויסע אויערן? און דער ענטפֿער קומט פֿון זיך אַליין: זיי זענען אַזוי שוואַך, אַז זיי דאַרפֿן שטאַרק הערן יעדן שאַרף. נישט איין מאָל ראַטעווען זיי די גרויסע אויערן פֿון אַ סכנה. און מיר באַשליסן, אַז פֿאַר איין בייטאַג האָבן מיר שוין געזען גענוג חיות, הגם אַזאַ שטאַרקע עמאַציע, אַז מיר זאָלן וועגן איר דאַרפֿן ריידן, האָבן מיר נאָך נישט געהאַט. אונדזער געמיט איז דערוויל פֿאַרכאַפט נישט פֿון דעם, וואָס מיר האָבן געזען, נאָר פֿון דעם וואָס מיר דאַרפֿן ערשט זען. און פֿון צייט צו צייט ריידן מיר נאָך וועגן ליטעראַטור, נישט וועגן זאַלאַגאָיע, הגם צוריק מיט אַ פֿאַר טעג האָט אונדז אַ פּריינט דערציילט, אַז ער האָט געהערט אַ לעקציע פֿון אַ זאַלאַגאָ, וואָס האָט גערעדט שיעור נישט ווי אַ טעאַלאָג און ער האָט געזאָגט, אַז גאָט האָט באַשאַפֿן דעם מענטש נאָך אַלע חיות און ער האָט אים געגעבן די אייגנשאַפטן פֿון אַלע חיות. עס וואַלט דאָך געווען אַן אינטערעסאַנטע טעמע צו ריידן וועגן דעם, וואָס פֿאַר אַ אייגנשאַפטן אַ מענטש האָט פֿון אַ שפּרינגבאַק און וואָס פֿאַראַ פֿון אַ זשיראַף. נישט אַנדערש, אַז פֿון אַ שפּרינגבאַק האָט ער געירשנט צו קענען זיין דער קרבן פֿון יעדן איינעם, וואָס איז שטאַרקער פֿון אים און פֿון אַ זשיראַף האָט ער די אייגנשאַפט, וואָס ער דאַרף זיך אַ מאָל אויפהייבן ביז צום שפיץ בוים און אַ מאָל דאַרף ער זיך אָנבײַגן ביז אין דער סאַמע ערד.

באָווייזן זיך פֿאַר אונדז זעברעס. דאָס זענען חיות וואָס זעען אויס ווי פעסטע, נישט הויכע פּערד, טאַקע גאָר פעסטע און צומאָל גאָר נידעריקע. און זיי זענען געשטרייפֿט. זייער גאַנצער קערפּער, העט ביז צום האַלדז אַריין,

איז געשטרייפט מיט אַזעלכע גלייכע פּאַסן, וואָס נעמען זיי אַרום. זיי זענען זייער עלעגאַנט און פאַרמאָגן אַ געוויסן רייז. זיי האָבן אין זיך מענערשיקייט. אָפּילו די „זיס“ זענען ביי זיי מענעריש. עס מאַכט דעם איינדרוק, גלייך ווי זיי וואַלטן געווען נישט קיין הויכע מענער, וואָס זענען עלעגאַנט געקליידט און זיי טראָגן געשטרייפטע היט און געשטרייפטע אָנצוגן. מיר האָבן געזען אַ גאַנצע סטאַדע און ס'איז געווען שיין צו קוקן אויף זיי. און מען זאָגט מיר, אַז זיי האַלטן זיך שטענדיק אין סטאַדעס, בכדי צו קענען זיך פאַרטיי-זיקן פאַר די חיות, וואָס זענען שטאַרקער און ווילדער פון זיי. די זשיראַפּן האַלטן זיך אויך אָפט אין סטאַדעס, אָבער זייער אָפט זעט מען אויך איינצלע פון זיי. אָפּנים, אַז זיי זענען אינדיווידוואַליסטן. די זעברעס גייען שטענדיק מיט מחנות. זיי האָבן אויך די „זיס“ מיט זיך. און אָט ווי זיי האָבן מורא פאַר שטאַרקערע און ווילדערע פון זיך, זענען זיי אַליין אויך גענוג שטאַרק און ווילד. פּונקט ווי אַ זשיראַפּ קען דערלאַנגען מיט אַ פּוס, אַז מען זאָל דערזען די באַבען אין חלום, אָדער מען זאָל זי שוין אין גאַנצן נישט זען, פּונקט אַזוי קען אַ זעברע דערלאַנגען אַ קנאַק מיט אַ פּוס, אַז מען זאָל יאָ אָדער נישט זען די באַבען אין חלום. און נאָך אַן אייגנשאַפט האָבן די זעברעס: זיי לויפן אומגעהויער שנעל. זיי געהערן צו די דאָזיקע ציב-בהמות חצי-חיות, וואָס לויפן צום שנעלסטן. אַ געוויינלעכע זעברע וואַלט מסתמא געווינען אין אַ גע-יעג די בעסטע יאָג-פּערד. און אַז איך האָב שוין ביי צוויי חיות געפּרעגט מיט וואָס איז אַ מענטש ענלעך צו זיי, האָב איך זיך שוין געפּרעגט מיט וואָס איז אַ מענטש ענלעך צו אַ זעברע? און איך האָב זיך געענטפּערט:

— פּונקט ווי אַ זעברע קען דעם מענטשן דערלאַנגען אַ קנאַק, ווען איי-נער איז שוואַכער פון אים, און פּונקט ווי אַ זעברע קען ער אויסזיין די צייט, ווען ער טרעפט אַן אויף אַ שטאַרקערן פון זיך...

און איך וועל אייך נישט אָפּנאַרן. דעם ערשטן בייטאָג האָבן מיר מער נישט געזען קיין חיות. מיר האָבן געזען נאָך שפּרינגעקעלעך, נאָך זשיראַ-פּן און נאָך זעברעס. איבערהויפט האָבן מיר געזען אַ סך פון די ערשטע און פון די לעצטע. דער וואַלד איז געווען פול מיט זיי. די ערשטע האָבן גע-שפּרונגען גלייך ווי זיי זענען געפּלויגן, און די זעברעס האָבן זיך געטויליעט איינע צו דער אַנדערער און זיך געהאַלטן אינאיינעם אַ שטיקל צייט און דער-נאָך האָבן זיי גענומען אַזוי לויפן, אַז ס'האַט זיך געדאַכט — זיי גייען אין אַ געוועט ווער וועמען עס וועט איבעריאָגן. און מיינע באַגלייטער האָבן מיך גענומען קיבעצן און זיי האָבן געזאָגט, אַז איך וועל שרייבן אויסגעטראַכטע מעשהס, ווי אַ געוויסער שרייבער, וואָס איז דאָ געווען דריי מאָל, האָט גע-

שריבן... ער האט אפילו געשריבן, אז ער איז געפארן אין גייס-רעזערוו אריין מיט א ביקס און זיין באגלייטער האט אויך געהאט א ביקס. אזא מין זאך גע- שעט קיין מאָל נישט. מען פארט נישט אהער מיט קיין געווער און מען שטייט מיט די אויטאָס אַ פאַר מעטער פון די געפערלעכסטע חיות און מען האט נישט מורא. די טירן פון די אויטאָס זענען גוט פאַרמאכט און די פענצטער זענען אפילו אַ ביסל אָפן. איך האָב מיינע באַגלייטער פאַרזיכערט, אַז איך וועל נישט אויסטראַכטן און איך וועל שרייבן נאָר דאָס דאָזיקע, וואָס איך האָב געזען.

— און אז איר וועט נישט מער זען ווי דאָס דאָזיקע, וואָס מיר האָבן ביז איצטער געזען.

— וועל איך שרייבן, — האָב איך געענטפערט, — נאָר דאָס דאָזיקע. און דערווייל האָבן מיר געזען אַ מחנה מאַלפעס און מאַלפעלעך, וואָס האָבן געקוקט צו אונדז מער ווי די אַלע חיות, וואָס מיר האָבן ביז איצטער געזען און עס האָט זיך געדאַכט, אַז זיי באַגריסן אונדז רוישיק. איין מאַלפע- לע האָט אפילו זיך אַ לאַז געטאָן צו אונדזער אויטאָ און איז אַרױפגעשפּרונג- גען אויף דער „נאָז“ פון דעם „קאַר“. מיר האָבן פאַרמאכט די פענצטער, בכדי עס זאָל נישט אַריינשפּרינגען אינעווייניק אין אויטאָ. עס איז אונדז גע- וואָרן גוט אויפן געמיט. די מאַלפעס האָבן געבראַכט פרייד און קאַמיזם.

— מיט וואָס זענען מיר ענלעך צו די מאַלפעס?
— פּרעגט שוין גאַרנישט. מאַלפעס מאַכן נאָך און מענטשן מאַכן נאָך. מען דאַרף שוין זיין גאַר אַ מענטש נישט נאַכצומאַכן...

זיהי ערב, ס'איז געוואָרן 6 מיט אַ האַלבן פאַרנאַכט. די אַפּריקאַנער זון האָט זיך צעקושט מיט דער ערד און איז אין איר פאַרשוונדן געוואָרן. מיר זענען שוין געווען אין „קעמפּ“ און מיר זענען אַריין אין די געצעלטן, וואָס מען רופט „באַנגעלאָוס“. עס איז געווען אַ געשמאַקע וואַרעמקייט, נישט קיין פייכטע. אַפּגעריסן זענען מיר געווען פון דער וועלט. קיין ראַדיאָ האָבן מיר נישט מיטגענומען און אין די „באַנגעלאָוס“ זענען געווען תנ"כעלעך אין ענג- ליש, אַבער נישט קיין ראַדיאָס. און קיין צייטונג פון היינט האָט אַהער נישט געגרייכט, אַ צייטונג גייט אַהער צוויי טעג און אַ מאָל דריי, כאַטש מיט אַ גוט- פאַרנדיקן אויטאָ קומט מען אַהער פון יאַהאַנעסבורג אין 7 שעה. אַבער ס'האָט מיך אויך נישט אינטערעסירט, וואָס עס קומט פאַר אין דער וועלט. איך האָב געהאַט אַ געפיל, גלייך איך בין אַוועק פון דער ציוויליזאַציע צו דער וויל- דעניש. ס'האָט מיך מער אינטערעסירט צו וויסן, וואָס עס טוען די שפּרינג- באַקעלעך אין וואַלד איידער דאָס דאָזיקע, וואָס עס טוט דער אין רוסלאַנד

ראַציע פון אַלע ציוניסטישע ריכטונגען אין לאַנד; 3) באַאַרד אָו עדיוקיישאַן. דער ועד־החינוך, וואָס האָט אונטער זיך אַלע שולן אין לאַנד, אויסער קייפ־טאָן, וווּ עס איז פאַראַן די צווייטע גרעסטע קהילה אין דרום־אַפריקע און וואָס גייט מיט אַן אייגענעם וועג; 4) די ייִדישע קולטור־פעדעראַציע — ייִדיִש־שיסטישע אָרגאַניזאַציע, וואָס קאָנצענטרירט אַלע, וועלכע זענען פאַר ייִדיש, לאַדט איין געסט־שרייבער, גיט אַרויס אַ ליטעראַרישן זשורנאַל, פירט דורך לעקציעס אַאַז״וו; 5) טשיף (שעף) ראַבינאַט; 6) בית־דין; 7) ועד להפצת תורה וחכמה (אַ קאָמיטעט צו פאַרשפרייטן תורה און חכמה); 8) מזרח־פאַרטיי; 9) רעוויזיאָניסטישע פאַרטיי; 10) אָרגאַניזאַציע פון רעפּאַרס־סינאַגאַגעס; 11) מושב־זקנים; 12) אַ בית־יתומים א״נ „אַרקאַדיאַ“; 13) פאַרבאַנד שחר (שחר־טים, רבנים און חזנים).

פאַראַן 4 אויסגאַבעס אין ייִדיש: „די אַפריקאַנער ייִדישע צייטונג“ — וואָכנצייטונג, וואָס ווערט רעדאַקטירט פון לוי שאַליט און אַרויסגעגעבן פון לוי שאַליט און שמערל לעווין; „דרום־אַפריקע“ — אַ צוויי־חדשים זשורנאַל פאַר ליטעראַטור און קולטור־פּראָבלעמען. דער דאָזיקער זשורנאַל ווערט אַרויסגעגעבן פון דער ייִדישער קולטור־פעדעראַציע און רעדאַקטירט פון דוד וואַלפע מיט אַ רעדאַקציע־קאָלעגיום; „יום־טוב בלעטער“ — רעדאַקטירט און אַרויסגעגעבן פון ה' שישלער; „דאָס ראש־השנה בוך“ — רעדאַקטירט און אַרויסגעגעבן פון נתן באַטניצקי. ענגליש־ייִדישע אויסגאַבעס זענען פאַראַן דריי: „דזשוויש טאַים“, אַן אומפאַרטייאישע אויסגאַבע; „ציוניסט רעקאָרד“ — אַרגאַן פון דער ציוניסטישער פעדעראַציע, און „דזשוויש העראַלד“ — אַרגאַן פון די רעוויזיאָניסטן. אַלע דריי דערשיינען וועכנטלעך. און עס זענען פאַראַן עסקנים און מנהיגים פון אַלע מינים און שרייבער: ייִדישע שרייבער, העב־רעישע שרייבער. עס דערשיינט דאָ אויך פון צייט צו צייט אַ העברעישער זשורנאַל א״נ „באַרקאַי“.

שרייבער זענען פּראָפּאַרציאַנעל פאַראַן מערער ווי אין בוענאָס־אירעס. דער גאַנצער ישוב האָט דאָך נאָר 110, אָדער 120 טויזנט תושבים, און יאָ־האַנעסבורג גופא האָט נישט מער ווי אַ 50 טויזנט ייִדישע נפשות. די נעמען פון די ייִדישע שרייבער וועל איך פאַרצייענען. וועגן די נישט־לעבעדיקע האָב איך שוין געשריבן, דאָ שרייב איך וועגן די לעבעדיקע, עד מאה ועשרים: יהונתן באַטניצקי, מיכאל בן משה, דוד וואַלפע, ברידער פייול און ראובן זיגלבוים, א. דושיקא, מענדל טאַבאַטשניק, יעקב יודעלעוויטש, זלמן לעווי, ה. ערליך, ברידער לייבל און ירחמיאל פעלדמאַן, דוד פּראַם, הרב מ. ד. שיף און לוי שאַליט.

דער באַדייטנדיקסטער פון די אַלע שרייבער איז בלי שום ספק דער דיכטער דוד פראַם, וואָס וווינט היינט אין ראַדעזיע (דאָ זאָגט מען: ראַדיזשי). ער איז ווייט אַריבער די גרענעץ און מען האָט וועגן אים בשעתו, ווען ער האָט אַרויסגעגעבן זיינע ביכער, געשריבן קריטיק אומעטום וווּ עס דערשיינט נען ייִדישע אויסגאָבעס. איך וויל דאָ לכתחילה דערמאָנען דעם עלטסטן ייִדישן שרייבער אין דרום־אַפריקע. ער איז אַ ייד, וואָס האָלט שוין נאַענטער ווי ווייטער צו זיין אַ בן־תשעים. ער איז אַלט לערך אַ יאָר 86. ער הייסט יעקב יודעלעוויטש. מען רופט אים „די גייענדיקע ענציקלאָפּעדיע“ און מען גיט אים אַ געלעגנהייט צו זאָגן:

— אויב איר וועט מיך רופן „די גייענדיקע ענציקלאָפּעדיע“, וועט די ענציקלאָפּעדיע אַוועקגיין.

ער איז אַ געענדיקטער אינוושיניער אין בערלין צוריק מיט אַריבער 60 יאָר. אין דרום־אַפריקע איז ער זינט 1935. אַ מענטש מיט אַן אוניווערסיטעט־בילדונג, איז ער דערצו אַ גרויסער למדן. ער געדענקט תנ״ך און תלמוד פונקט אזוי פעסט און זיכער, ווי ער געדענקט ענינים פון אַלגעמיינער בילדונג. פאַראַן אַ מחלוקת איבער אַ וואָרט וועגן אים. עמיצער האָט געזאָגט, אַז יעקב יודעלעוויטש געדענקט זאכן, וואָס האָבן פאַסירט און וועלן פאַסירן און ער געדענקט אַפילו זאכן, וואָס האָבן קיין מאָל נישט פאַסירט און וועלן נישט פאַסירן. אָבער אייניקע האָלטן, אַז דאָס האָט געזאָגט נחום סאַקאָלאָו, און אַנדערע זענען ביי דער מיינונג, אַז דאָס האָט געזאָגט וועגן אים ד״ר יעקב שאַצקי. ביידע זענען געווען אין דרום־אַפריקע און דער דערמאָנטער זאָג פאַסט זיך צו ביידן, ווייל ביידע זענען געווען יידן פקחים, הגם פון דורכ־אויס פאַרשידענעם כאַראַקטער. די מערהייט האָלטן, אַז סאַקאָלאָו האָט געזאָגט די דערמאָנטע חכמה וועגן יודעלעוויטשן, אָבער לייבל פעלדמאַן פאַר־זיכערט, אַז שאַצקי האָט זי געזאָגט.

און אַז עס האָלט שוין ביי נחום סאַקאָלאָו, דערציילט מען דאָ, אַז ער איז געקומען אָהער פירן אַ ציוניסטישן קאַמפיין, האָט אים אַ ייד געפרעגט: — ווי לאַנג וועט נאָך אַרץ־ישׂראל מאָנען געלט ביים גלות? האָט ער אים געענטפּערט מיט אַ מעשה: אַ בחור האָט געוואָלט חתונה האָבן פאַרן ווילנער רבס אַ טאַכטער, האָט אים דער רב געפרעגט, צי ער קען געבן פרנסה אַ ווייב, האָט דער בחור געענטפּערט, אַז ער זיצט אויפן באַרג און גיט אַכטונג, צי משיח קומט נישט און אַז ער וועט קומען, וועט ער אַנזאָגן די בשורה. פּרעגט אים דער רב: — וויפל באַקומסטו שכירות דערפאַר? ענטפּערט ער: 5 רובל אַ חודש. קנייטשט זיך דער רב:

— 5 רובל אַ חודש? אזוי ווייניק?

ענטפערט דער בחור:

— דער פּאַסטן איז אָבער אַן אייביקער...

מיר האַלטן דאָך ביי יעקב יודעלעוויטש, וואָס איז אַ גייענדיקע ענציקלאָ-
פּעדיע און ער איז דער דעקאַן פון די ייִדישע שרייבער אין דרום־אַפריקע.
האַט מען דערציילט, אַז ווען זיין פרוי, אָדער ווי ער רופט זי „זיין שוויגערס
טאַכטער“, איז געווען קראַנק, האַט מען אים געפרעגט, צי זי איז שוין בעסער,
האַט ער געענטפערט:

— געזינטער, אָבער נישט בעסער...

אַ פריינט האַט אים געפרעגט, פאַרוואָס ער קומט זיך נישט אַ מאָל דורך
צו אים, האַט ער אים געענטפערט:

— איך קען צו זיך נישט קומען, וועל איך קומען צו אייך...

דער צווייטער עלטסטער ייִדישער שרייבער איז אברהם דזשייקאָ. ער
איז שוין געוואָרן אַ בן־שמונים. ער געפינט זיך אין אַפריקע 50 יאָר, און
באַלד ווי ער איז געקומען אַהער אין יאָר 1908, האַט ער אַרויסגעגעבן אַ וואָ-
כנציטונג און „ער האַט באַוויזן אַרויסצוגעבן פון איר נישט מער ווי דריי
נומערן. ער דערציילט מיר אַ מאַדנע געשיכטע: ער איז געווען אַ שטענדיקער
אַבאַנענט פון „דווקא“, שלמה סוסקאָוויטשעס צייטשריפט פאַר דעם פּילאָסאָ-
פּישן עסיי. אויסשרייבן פלעגט דעם זשורנאַל איינער אַ בוכהענדלער, איז ער
געשטאַרבן, באַקומט ער שוין מער נישט „דווקא“. דאָס דאָזיקע מיינט צו זאָגן,
אַז נישט נאָר ווען אַ לייענער פון ייִדישן וואָרט שטאַרבט געפינט זיך נישט
קיין צווייטער אויף זיין פּלאַץ. איך וועל בעטן סוסקאָוויטשן, אַז ער זאָל דעם
דאָזיקן פּיאַנער פון ייִדישן וואָרט אין דרום־אַפריקע שיקן „דווקא“ און איך
פאַרזיכער, אַז ער וועט באַצאָלן דעם אַבאַנענטן־פרייז. אַז ה' דזשייקאָ וועט
האַבן דעם זשורנאַל, וועלן אים אַ סך יאָהאַנעסבורגער יידן לייענען, וואָרעם
פּראָפּאַרציאָנעל זענען דאָ פאַראַן גוטע לייענער מער ווי אין אַ סך ייִדישע
ישובים און אפשר טאַקע ווי אין אַלע ישובים.

איך שרייב אַט דעם מאמר לויז, כמעט ווי אַן אַ טעמע. זאָל זיין ווי אַן
אַריינפיר צו דער סעריע אַרטיקלען וועגן ייִדישן לעבן אין דרום־אַפריקע. עס
איז פאַראַן וועגן וואָס צו דערציילן. עס איז פאַראַן אַ שיינער קיום פון ייִדישן
לעבן אין דעם דאָזיקן לאַנד. איך ווייס נישט, צי 10 טויזנט קינדער אין לאַנד,
אייב נישט מער באַזוכן ייִדישע שולן. אין די דאָזיקע שולן לערנט מען נאָר
העברעיִש און זיי פאַרקניפן זיך נישט מיט די ייִדישע היימען, וווּ מען רעדט
נאָך ייִדיש. אָבער נאָך נישט קיין העברעיִש; און שולן אין וועלכע מען לערנט

יידיש זענען נישט פאראן מער ווי צוויי. קיום איז פאראן און מען דארף מודה זיין, אז אין די קולטור-פעדעראציע הערט מען נישט נאר אַ לעקציע זעגן יידישער ליטעראטור פון אַ גאסט, אָדער פון אַן אייגענעם, נאר מען פארברענגט אין היימישע קרייזן מיט אַ יידיש וואָרט און אַ יידיש ליד און אַ יידישן ניגון. מען דארף הערן, ווי די האַרטע ליטוואַקעס פון יאַהאַנעסבורג זינגען אַ חסידישן ניגון, און מען דארף הערן מיט וויפל ברען אַטאָ די פיי־ערדיקע יידישיסטן זינגען אַ העברעיִש ליד.

און אויב דער ציוניזם פון אַלע ריכטונגען גיט זיך דאָ אַפּ בלויז מיט זאַמלען געלט און מיט „שרייבן טשעקן“, זענען פאראן אַ סך מער אָדער וויי־ניקער רעליגיעזע ייִדן, וואָס פילן אַן די שילן צום דאוונען און פילן אויס זייער לעבן און זייערע היימען מיט פרומער ייִדישקייט און זיי זענען מחנך זייערע קינדער דערמיט, וואָס זיי פירן זיי אין די שילן און בתי־מדרשים און פראַווען זיי בר־מצוות. איך וועל וועגן דער ייִדישקייט פון יאַהאַנעסבורג מוזן שרייבן אַ סעריע אַרטיקלען. און אַט די שורות וועלן דינען ווי אַן אַריינפיר. און דערווייל רייס איך איבער דאָס שרייבן אַרטיקלען אויף עטלעכע טעג, ווייל איך פאַר אַוועק אין גיים־רעזערוו, וואָס איז דער גרעסטער רעזערוואַט פאַר חיות אין דער גאַנצער וועלט. מען פאַרט אַריין מיטן פאַרקאוועטן אויטאָ גלייך אין וואַלד אַריין און מען זעט די חיות, ווי זיי לעבן זיך פריי און מערדעריש. געוויינלעך זעט מען חיות פאַרשפאַרט אין אַ שטייג און דער מענטש איז פריי, דאָ מאַכט מען עס פאַרקערט: דער מענטש איז פאַרשפאַרט אין אַ שטייג און ער פאַרט זען די חיות אויף דער פריי. דער גיים־רעזערוו איז אַזוי גרויס ווי גאַנץ ארץ־ישׂראל, און ווען חיים ווייצמאַן איז דאָרט געווען, האָט ער געזאָגט: — די חיות גיט מען אַן ארץ־חיות און ייִדן ארץ־ישׂראל גיט מען נישט...

— 19 —

איך זע חיות אין אַפריקע

א.

די רייזע קיין „גיים רעזערוו“

אַז מען קומט קיין דרום־אַפריקע, פרעגט מען קודם־כל אויף דעם באַ־רימטן רעזערוואַט פון די חיות; אַ פלאַץ, וווּ די חיות לויפן אַרום פראַנק און פריי און מענטשן קומען זיי אַנקוקן אין גוט־פאַרמאַכטע אויטאָס. מען דער־

וויסט זיך, אז דער דאזיקער העזערואַט הייסט צוויי נעמען: (1) גיים רעווערוו, וואָס מיינט: רעזערוואַט פאַר גאַטס באַשעפענישן; (2) ניישאַנאַל קרוגער-פאַרק, — נאַציאָנאַלער קרוגער-פאַרק. פון מיינע פּרעזידיקע אַרטיקלען ווייסט איר שוין, אַז פּאַול קרוגער איז געווען פּרעזידענט פון דרום-אַפּריקע און דער העלד פון ענגליש-בורישן קריג. ער איז געווען דער העלד פון די בורן, וועל-כע האָבן דעם קריג פּרעזע פאַרלוירן און שפעטער סוף-כל-סוף געווינען. מען דערציילט וועגן אים, אַז מען האָט אים צוגעטיילט דעם כבוד צו עפּענען אַ יידיש געבעט-הויז (שיל) ביי אַ חנוכת-הבית, האָט ער געזאָגט, אַז ער עפנט די יידישע סינאַגאָגע אין נאַמען פון יעזוס קריסטוס... נישט דאָס בין איך אויסן.

וואַני, און איך, האָב נישט געהאַנדלט אַנדערש ווי אַלע וואָס קומען קיין דרום-אַפּריקע און איך האָב דערקלערט מיינע גאַסטגעבער, אַז אויב זיי וועלן מיך נישט פירן „צו די חיות“, וועל איך אליין אַוועקגיין אַהין צו-פּוס, און מען האָט מיך נישט געלאָזט גיין צו-פּוס. ווי זאָגט דאָס רוסישע ווערטל: „די וועלט איז נישט אַן גוטע מענטשן“. מען האָט באַלד אָנגעפּרעגט „דאָרט“, צי ס'איז דאָ פּלאַץ אין אַ האַטעל, אָדער כאַטש אין אַ „באַנגאַלאָו“ (אַזאַ געצעלט); ווייל דער רעזערוואַט געפינט זיך גאַנץ ווייטלעך פון יאַהאַנעסבורג און מען דאַרף קומען אַהין מיט אַן אייגענעם אויטאָ אויף אַ פאַר טעג און מען דאַרף זיין באַזאָרגט מיט נאַכטגעלעגער. איז פּונקט געווען וואַקאַציע-צייט, ווען מען פאַרט אַ סך „צו די חיות“ און אַלע פּלעצער זענען געווען פאַרנומען. האָט מען זיך נישט געפוילט און ספּעציעל אינטערווענירט, אַז עס האַנדלט זיך וועגן אַ גאַסט, וואָס איז קאַטאַרי, כמעט אַן אַפיציעלער און ער קען נישט און טאָר נישט פאַרלאָזן דאָס לאַנד נישט האַבנדיק געזען גאַטס באַשעפענישן, און קוים מיט צרות האָט מען געקראָגן דריי פּלעצער אין „באַנגאַלאָו“ פאַר דעם, וואָס שרייבט איך און זיינע צוויי באַגלייטער. די געשיכטע האָט געדויערט דריי וואַכן, און איצטער, ווען די סענסאַציאָנעלע רייזע האַלט אין פאַרענדיקט ווערן, בין איך שוין אין לאַנד טאַקע גאַנצע 4 וואַכן.

ויהי ערב, ויהי בוקר. ס'איז געווען אין אַ זונטיק פאַרטאָג, קרוב צו זעקס אַזויגער. געפאַרן מיט מיר זענען ז. לעווי, דער פּרעזידענט פון דער יידישער קולטורפּעדעראַציע אין דרום-אַפּריקע און ראובן זיגלבוים, אַ באַ-ווסטער רעציטאַטאָר און פון צייט צו צייט אויך אַ שרייבער, וואָס איז איי-נער פון די פיר לעבן-געבליבענע ברידער פון באַווסטן קדוש אַרטור זיגל-בוים. דער לעצטער, ס'הייסט ראובן זיגלבוים, איז געווען דער דאָזיקער וואָס האָט „אַנגעזאַטלט“ זיין פיינעם אויטאָ און ער אליין איז טאַקע געווען דער

נהג (נאָהאַג), דער שאַפער הייסט עס, און ער האָט אונדז געפירט. ער האָט טאַקע גענומען אויף זיך די מי פון צוגרייטן די גאַנצע רייזע.

און צוגרייטן האָט מען געדאַרפט אַ סך. מען האָט געדאַרפט צוגרייטן צידה לדרך. אַז דריי מענטשן לאָזן זיך אין אַ וועג אַריין, וואָס דאַרף געדויערן לכל-הפחות זיבן שעה, און עס איז זונטיק און אין וועג איז אַלצדינג פאַר-מאַכט, דאַרף מען צוגרייטן אכילה ושתיה. און עס איז געווען גרייט כיד המלך. חוץ דעם בין איך אַ גרינער און איך האָב נישט די מלבושים, וואָס מען דאַרף פאַר אַזאַ רייזע. מען דאַרף האָבן אַן אָפן העמדל מיט קורצע אַרבל און קורצע הייזלעך, און פונקט דאָס האָב איך נישט מיטגענומען. און מען מוז דאָס נייטיק האָבן, ווייל אין רעזערוואַט פאַרט מען אין אַ גוט-פאַרמאַכטן אויטאָ און ס'הערשט דאָרט אַן אמתדיקע אַפריקאַנער היץ. האָט ראובן זיגל-בוים מיר באַזאָרגט אַ פאַר קורצע הייזלעך און אַן אָפן העמדל. אַרויסגעוויזן האָט זיך, אַז ער האָט די זאַכן געוואָלט קויפן ביי אַ יידן און גראַד איז עס געווען אַ ייד, וואָס האָט מיך געהערט ריידן, האָט ער נישט געוואָלט נעמען קיין געלט. האָב איך שוין געקראָגן די ערשטע מתנה אין אַפריקע. און אפשר נישט די ערשטע... די הייזלעך זענען באַלד געווען גוט, אָבער דאָס העמדל איז צו קליין. האָט מיין פריינט פייגעלע טאַבאַטשניק, די קלוגע פרוי פון מיין גוטן פריינט מענדל טאַבאַטשניק, געהערט, אַז דאָס העמדל איז צו קליין, האָט זי מיר באַלד געקויפט צוויי העמדלעך, וואָס זענען געווען פונקט גוט. און דער ייד, וואָס איך ווייס נישט זיין נאָמען (אויב ער איז נישט אויסגעטראַכט פון „רווקע“ זיגלבוים), האָט צוגעשיקט אַ גרעסער העמדל און איך האָב שוין געהאַט אין מיין באַגאַזש דריי אָפענע העמדלעך און איין קורצע פאַר הויזן.

און מיר האָבן זיך געלאָזט אין וועג אַריין. אין יאָהאַנעסבורג איז ביים אַרויספאַרן געווען קיל און מיר זענען אַלע געווען אָנגעטאָן אין לאַנגע הויזן, העמדער מיט אַרבל און מיט רעקלעך. און ס'איז אַ לאַנגע צייט געווען קיל און ס'האַט אונטערגערעגנט. איך האָב זיך געוויצלט און געקויבעצט מיינע קורצע הייזלעך און געזאָגט, אַז זיי וועלן ליידן אַ בושא.

ראובן זיגלבוים האָט אַ לאַז געטאָן זיין ענגלישן „וואָקס-האַל“-אויטאָ אויף דעם אַספּאַלטירטן וועג, אַז מיר זענען ממש געפּלויגן. ער איז געפאַרן קרוב צו אַכציק מייל (אַ 128 קילאָמעטער) אַ שעה און ער האָט געמאַכט אַ חשבון, אַז צו מיטיק וועלן מיר זיין אין „גיים רעזערוו“ און נאָך מיטיק וועלן מיר אַ דרימל טאָן און זיך לאָזן צו די חיות. און מיר האָבן געכאַפט אַ קוק מיט אַ שמועס אינאיינעם. פאַר מיינע באַגלייטער איז דער וועג נישט געווען

קיינ באוויינע. זיי זענען שוין אויף אים געפארן צו עטלעכע מאָל. פאַר מיר איז אַלץ געווען ניי. דער אַספּאַלטירטער וועג איז נישט אַנדערש ווי דער שאַסי פון בוענאַס-איירעס קיין מאַר-דעל-פּלאַטאָ און אַוודאי נישט אַנדערש ווי דער „כביש“ אין ישראל. די וועלדלעך, וואָס מען טרעפט אין וועג זענען אַבער אַנדערש. די ביימער זענען לכבוד פּרילינג באַדעקט מיט גרינס. אַבער עס זענען פאַראַן אַ סך ביימער, וואָס זענען באַדעקט מיט אַ העל-בלויזען געבלי-מעכץ, וואָס פּאַלט אַריין אין רויט, און די פאַרביקייט זייערע רייסט שטיקער. דאָס דאָזיקע געבלימעכץ איז אייגנטלעך אַן אַפּריקאַנער בנז. אַנדערש אַ ביסל ווי בעז אין דער אַלטער היים, אַבער נישט קיין סך אַנדערש. און איך דער-מאָן זיך, אַז אין רוסלאַנד האָט מען דאָס דאָזיקע בלימעכץ גערופן „סירעני“ און אין רומעניע „ליליאַק“. איך פרעג נישט ווי אַזוי עס הייסט אויף ענגליש און אויף אַפּריקאַאַן. וואָס גייט מיך אָן ווי אַזוי עס הייסט? מיינע לייענער ווייסן וואָס איך מיינ און זיי זעען די דאָזיקע שיינקייט פון פּריזען פּרילינג. דאָס געבליעכץ הייבט שוין אָן אַראַפּצופאַלן און די ערד איז באַדעקט מיט אַ בלויר-רויטלעכן העלן קאַליר. נישט נאָר די לופט איז פול מיט געבלימעכץ, נאָר אויך די ערד איז מיט דעם באַדעקט און פול. אין געדאַנק זינגט זיך אַזש:

— און די ערד באַדעקט מיט בלומען...

איך הער זיך צו צום שמועס פון מיינע באַגלייטער, וואָס לעבן מיט לי-טעראַטור בכלל און באַזונדערס מיט ייִדישער ליטעראַטור. זיי פירן אַ ייִדישן שרייבער, אַ גאַסט פון אַרגענטינע, זען חיות און זיי ווילן ביי מיר וויסן, ווע-מען איך האַלט פאַר גרעסער — מאַנגערן, צי גלאַטשטיינען, אויערבאַכן, גראַדען, סוצקעווערן, צי יעקב פּרידמאַן... גלייך מען קען נעמען אַ מעטער, אַ יאַרד, אַדער אַן אַרשין און פינקטלעך אויסמעסטן ווער ס'איז גרעסער. און דער אויטאָ דערווייל לויפט.

מיר זענען אַזוי אַפּגעלאָפּן הונדערט מייל און מיר זענען ביי אַ מיטעלער שטאָט, וואָס הייסט וויטביינק. מען אינפּאַרמירט מיר, אַז עס געפינען זיך דאָרט 80 ייִדישע משפּחות. עס זענען געווען מערער, אַבער אַ סך זענען אַרויסגעפאַרן אין גרעסערע שטעט. אַמאָל איז מען קיין וויטביינק געפאַרן האַלטן לעקציעס, היינט דאַרף מען זיי שוין נישט... איבער דער דאָזיקער שטאָט זענען פאַראַן שוואַרצע בערג. פאַרוואָס זענען זיי אַזוי פאַרשוואַרצט געוואָרן די דאָזיקע בערג? ווייזט זיך אַרויס, אַז זיי זענען קוילן-גרובן. עס איז די הויפּט-געגנט פון קוילן-גרובן אין לאַנד, און דערפאַר איז דאָ אויסגעבויט געוואָרן אַזא היפשע שטאָט. די שטעט ווערן אין דעם דאָזיקן לאַנד געבויט

לעבן די מינעס. האבן מיר דאך געשמועסט, אז יאהאנעסבורג אליין, וואס זאל שוין האבן א מיליאן מיט א פערטל איינוווינער, איז אויסגעבויט געווארן, ווייל עס זענען דארט אנטדעקט געווארן גאלדמינעס.

דער וועג האט אָנגעהויבן ווערן מאָנאָטאָן. אַ גלייכער וועג, דאָ און דאָרט מיט אַ וועלדל. אין אַ געוויסער מאָס דערמאָנט עס די דורכשניטלעכע אַרגענטינער לאַנדשאַפט, נאָר די פאַרבן זענען העלער און פּרעכטיקער. די אַפּרי־קאָנער זון שאַפט מער שרייענדיקע פאַרבן ביי די געוויקסן.

אַבער נישט לאַנג איז געווען די מאָנאָטאָנקייט. עס האָבן זיך באַוווּזן בערגלעך, אַ גאַנצע ריי בערגלעך געקייטלט איינס אין אַנדערן. עס האָט גע־מאַכט דעם איינדרוק, אז ס'האָבן זיך אין אַ קיילעך צונויפגענומען אַ פּאַר צענדליק בערגלעך און בערג און זיי האַלטן אַפּ אַן אַסיפה. מיר זענען גע־פּאַרן אויפן אַספּאַלטירטן וועג צווישן די בערג און זיי, די בערג, זענען געווען ארום אונדז. און דער וועג, דער שאַסיי הייסט עס, האָט זיך אַריינגעשניטן אין די בערג אַריין. עס האָט געמאַכט דעם איינדרוק, אז מיר פּאַרן אַריין אַט אין איין באַרג אַריין, אַט אין אַ צווייטן. עס האָט זיך אַזש געגלוסט צו הערן, וואָס אַזוינס די בערג רייזן און וואָס זיי זאָגן אונדז.

עס איז געוואָרן וואַרעמער, עס איז טאַקע געוואָרן הייס. די גאַנצע צייט האָט זיך געדאַכט, אז מיר פּאַרן באַרג־אָרויף און מיר זענען טאַקע אַ סך מאָל אויך געפּאַרן באַרג־אָרויף, אַבער אין תּוֹך אַריין זענען מיר מער געפּאַרן באַרג־אַראָפּ. מיר זענען געווען נידעריקער אויף קרוב צו דריי טויזנט פּוס ווי אין יאהאנעסבורג, נידעריקער מיט קרוב צו טויזנט מעטער. און מיר האָבן דער־מילט די אמתדיקע אַפּריקאַנער היץ. מען האָט שוין געדאַרפט האָבן די קורצע הויזן, ווייל די לאַנגע הויזן האָבן זיך שוין געקלעפט צו די פּיס. די געוויקסן זענען געוואָרן אַלץ פּאַרביקער. מען איז אין אַפּרי־קאָנע... מיר זענען שוין ביים גרויסן רעזערוואַט פון די חיות און מיינע באַגלייטער דערמאָנען מיר, אז דער רעזערוואַט איז אַזוי גרויס ווי גאַנץ מדינת־ישׂראל. און זיי דערמאָנען מיר חיים וויצמאַנס וואָרט. ער האָט געזאָגט:

— איר, אַפּריקאַנער, דאַרפט אונדז פּאַרשטיין. איר האָט דאָך אַפּילו פּאַר די חיות אַ לאַנד, וואָס איז אַזוי גרויס ווי אונדזער לאַנד, וועלכעס מען וויל אונדז ערשט נישט געבן.

און מיר באַגעגענען ביים אַריינקומען אַ גאַנצע משפּחה מיט מאַלפעס. צוויי גרויסע מאַלפעס און סך קליינע מאַלפעלעך. דער פּאַטער פון דער משפּ־חה זעצט זיך אַרויף אויף אַ מין שטיין און ער זעט אויס ווי אַ פיגור אויף אַ מאָנומענט; אַ מאָנומענט דעם שבט פון די מאַלפעס, וואָס זענען, לויט דאָר־ווינען, די טאַטעס פון דער מענטשהייט!

ב.

איך זע שפרינגען בעקעלעך און לערן זיך ביים זשיראף

— וואָס זשע איז „גיים רעזערוו“.

— ערשטנס וויל איך בעטן מיינע לייענער, אָז זיי זאָלן זאָגן „געים רע־זערוו“, איבערהויפט מיינע פּוילישע לייענער, ווען זיי וועלן זען „גיים“, וועלן זיי באַלד זאָגן „גאים“ און מען דאַרף זאָגן „געים“. אויף ענגליש מיינט „געים“ יעדע באַשעפעניש, אויסער אַ מענטש.

און רעזערוו מיינט אַ רעזערוואַט. און „גיים רעזערוו“ — אַ חיות־רע־זערוואַט. און אַז איר ווייסט שוין ווי אַזוי מען רופט עס, וועל איך אייך זאָגן, אַז „גיים רעזערוו“ איז אַ גרויסער וואַלד וווּ עס געפינען זיך אַ סך חיות; עס געפינען זיך דאָרט איבערהויפט די אַלע חיות, וואָס זענען דאָ אין אַפריקע. עס איז דאָרט דאָ פֿון אַ שפּרינג־באַק, וואָס איז אייגנטלעך אַ כשר בהמהלע און אַן אומשולדיק חיהלע, וואָס קוקט מיט דער נאַווסטער האַרציקייט אויף גאַטס וועלט מיט דער שוואַרץ־גרינער ערד, ביז צום העלפאַנט, וואָס איז די גרעסטע און שטאַרקסטע חיה צום פאַרטידיקן זיך, און ביז צו דעם לייב, וואָס איז די שטאַרקסטע חיה צום אַנגרייפֿן. די אַלע חיות זענען געווען אין אַ סך וועלדער און מען האָט זיי פּאַוואַליע צונויפגערוקט אין איין ריזיקן וואַלד פֿון שיינע עטלעכע הונדערט קוואַדראַט מייל. אַזוי פיל פּלאַץ גיט מען אָפּ די חיות! און אַט דעם דאָזיקן וואַלד האָט מען אַרומגעצוימט און מען האָט אים געמאַכט, אַז די חיות זאָלן נישט אַרויס, ווייל חיות האָבן עמיגראַציע־לוסט אַלצאיינס ווי מענטשן, און אַ דאַנק דעם אַרומצוימען איז דער וואַלד פאַר־וואַנדלט געוואָרן אין אַ רעזערוואַט, וואָרעם אַ רעזערוואַט מיינט אייגנטלעך אַן אַרומגעצוימט פּלאַץ.

דער „גיים רעזערוו“ געפינט זיך אין מזרח פֿון טראַנסוואַל. (איך האָב אייך שוין געשריבן, אַז דרום־אַפריקע באַשטייט פֿון 4 פּראָווינצן: טראַנסוואַל, קייפּטאָן, פּרייטשאַט און נאַטאַל). דער באַלעבאַס איבער דעם דאָזיקן גרעס־טן חיות־רעזערוואַט אין דער וועלט איז די דרום־אַפריקאַנער רעגירונג. בכדי צו פּאַרן אין דעם דאָזיקן וואַלד, דאַרף מען בעטן אַ דערלויבעניש פֿון דער רעגירונג. און אַז ס'איז דאָ פּלאַץ אין די האַטעלן, אָדער מאַטעלן פֿון אַרומ, גיט די רעגירונג אַ דערלויבעניש, און אַז ס'איז נישטאָ קיין פּלאַץ, הייסט זי זיך רעגיסטרירן און וואַרטן אין דער ריי. מיר האָבן באַקומען פּלאַץ נישט אין קיין האַטעל, נאָר אין אַ מאַטעל. דאָס איז אַ פּלאַץ, וואָס דערמאַנט אין אַ

נאָרד-אַמעריקאַנער זומער-קעמפּ. עס געפינען זיך דאָרט נישט קיין צימערן, נאָר באַנגעלאַטס, דאָס זענען אַזעלכע געצעלטלעך, אָבער שוין נישט פון ברע- זענט, נאָר אויסגעבויטע. דעכער האָבן זיי פון אַ מין פעסטן שטרוי און די דעכער זענען קיילעכיק. פון דרויסן זעען די דעכער אויס ווי קיילעכדיקע היטלען און איבעווייניק זעען זיי אויס ווי גרויסע שטרויענע קאָפעליושן, וואָס האָבן אַ שפיץ אַרויף. אַלץ איז דאָ פרימיטיוו. קיין שטראָמיקער וואָסער איז איז איבעווייניק אין געצעלט נישט פאַראַן. מען ברענגט דיר אַריין אַ שיסל, אַן עמער און אַ קרוג מיט וואָסער. אין עמער אַריין גיסט מען די אויסגענוצ- טע וואָסער. אונטערן בעט שטייט אַ געוויסע קיילעכדיקע כלי, ווייל מען רע- קאָמענדירט נישט אַרויסצוגיין ביינאַכט. און „ביינאַכט“ איז דער פירוש — נאָך 10 אַזיגער אָפיציעל, אָבער פאַקטיש נאָך 9 אַזיגער. צו אַט דער צייט איז שוין יעדער אין „באַנגעלאָן“. מיר, די דריי יידישע פאַרשויענע, מין זויניקייט און מין „בעל-עגלה“ ראובן זיגלבוים און דער פאַרזיצער פון דער קולטור-פעדעראַציע זלמן לעווי, פלעגן אַרומגיין שפאַצירן ביז 10 אַזיגער. 5 אַזיגער פאַרטאָג זענען מיר שוין געהאַט אויפגעשטאַנען און האָלב זעקס האָבן מיר שוין געהאַלטן נאָך דער קאַווע און מיר זענען שוין געפאַרן אין וואַלד אַריין.

דאָרף איך איך שוין נישט לאַנג ברייען און איך מיטנעמען אין וואַלד אַריין. איך מוז איך נאָר נאָך דערציילן, אַז ס'איז כדאי מיטצונעמען וואָס מער שפייז און געטראַנקען, ווען מען פאַרט קיין „גיים רעזערוו“. מיר האָבן מיט- גענומען אַזוי פיל, אַז דעם ערשטן מיטיק האָבן מיר נישט געדאַרפט עסן אין דאָרטיקן רעסטאָראַן, נאָר מיר האָבן געגעסן דאָס דאָזיקע, וואָס מיר האָבן געבראַכט מיט זיך. אויך אַ וויסקי און אַ קאַניאַק האָבן מיר געהאַט. און די גאַנצע צייט פאַר דער רייזע האָבן מיר געהאַט גענוג פרוכט צו אונטערלענען די הערצער און אַ קיכעלע אויך, וואָס די פרוי פון ראובן זיגעלבוים האָט פערזענלעך אָפגעבאַקן און מיטגעגעבן.

און איצטער לאָזן מיר זיך שוין טאַקע אין וואַלד אַריין. ס'איז זונטיק נאָך מיטיק, דריי אַזיגער. די דאָטע איז נישט נייטיק צו פאַרשרייבן, אָבער מיר וועלן צוגעבן, אַז ס'איז אַ זונטיק פון מיטן אָקטאָבער, וואָס דאָס מיינט אין מיטן פּרילינג. ס'איז אין דרום-אַפריקע דער זעלביקער קאַלענדאַר, וואָס אין אַרגענטינע. על-פי חשבון דאָרף שוין זיין גאָר שטאַרק הייס, אָבער קיין אומדערטרעגעלעכע היץ איז נישט געווען. ס'איז געווען גענוג הייס צו דאַרפן טראָגן קורצע היזלעך, אַן אָפן העמדל און סאַנדאַלן אַן זאַקן, אָבער — צום דערטראָגן. פאַרן מיר אַריין.

— ווי אזוי?

— גאַנץ פשוט! אזוי ווי מען פאַרט אַרויס פונעם טויער פון דעם קעמפ (קאַמפינג) איז שוין דער וואַלד. און ער זעט אויס אזוי-א: פון איין זייט וואַלד און פון דער צווייטער זייט וואַלד און אין דער מיט — אַן אַספּאַלטירטער וועג. און דו האָסט דעם איינדורק, אַז דו ביסט ערגעץ אין אַ שטיל און איי-דיליש פּלאַץ. דער וואַלד זעט אויס שטיל און רויק. ער האָט ביימער. אייניקע זענען באַדעקט מיט בלעטער, אַנדערע זענען נאַקעט; אייניקע שטייען גלייך, אַנדערע זענען אויסגעריסענע און איבערגעקערטע. און מען דערקלערט מיר, אַז די העלפּאַנטן האָבן אַ טבע, אַז זיי שפּאַרן זיך אַן אין די ביימער און קערן זיי איבער. און זיי טוען דאָס דאָזיקע נישט סתם פאַר באַקוועמלעכקייט, נאָר ווייל אונטער די וואַרצלען פון די ביימער איז פאַראַן אַזאַ מין זאך, וואָס שמעקט זיי שטאַרק און זיי האָבן דאָס ליב צו עסן. מסתמא זענען נאָך דאָ חיות, וואָס קערן איבער ביימער.

פאַרן מיר אויפן אַספּאַלטירטן וועג. מיר לאָזן זיך אין אַזאַ שטרעקע, וואָס ציט זיך אַוועק 39 מייל. איבער 60 קילאָמעטער אַהין און אַריבער 60 קילאָ-מעטער צוריק. מיר פאַרן פּאַוואַליע. מיר האָבן צייט פאַר דער דאָזיקער ריזע אַ פּערטהאַלבן שעה. און אויב עס וועט ווערן שפּעט — ווייל 6.30 אַזויגער מוז מען שוין זיין צוריק אין געצעלט — וועלן מיר זיך אומקערן פון מיטן וועג און מאַרגן וועלן מיר פאַרענדיקן. און אַז מיר זענען שוין אין וואַלד, פּרעגט מיך איינער פון מיינע באַגלייטער, וואָס איך וויל זען. בין איך דאָך שוין געוויינט צו קיבעץ, און דערצו פאַר איך מיט איינעם, וואָס איז טאַקע „נאָר“ אַ פּוילישער, אָבער אַ מענטש מיט נייגונג צו קיבעץ און דער צווייטער איז אַ האַרטער און געבראַטענער ליטוואַק, אַדער טאַקע אַ „לוטוואַק“ ווי מען פּלעגט ביי אונדז אין בעסאַראַביע זאָגן. ענטפער איך:

— אויב מ'קען באַשטעלן וואָס מען וויל זען, האָט מען מיך געדאַרפט פּרעגן באַלד ווען מען האָט פאַרזאָרגט די פּלעצער, אז איך, דער גאַסט דער און דער וויל זען די און די חיות...

ענטפערן זיי מיר גאַנץ פשוט:

— ווייל מ'קען אַ מאַל אָפּפאַרן אַ פאַר טעג און גאַרנישט זען און אַהיים פאַרן מיט אַ נאָז. עס האָבן שוין פּאַסירט אַזעלכע זאַכן. עס זענען פאַראַן צייטן (סיי אין יאָר און סיי אין טאָג) ווען די חיות ליגן באַהאַלטן; אַ מאַל, ווייל עס איז זיי צו הייס, און אַ מאַל, ווייל עס איז זיי צו קאַלט. אזוי אַרום, אַז איר דאַרפט זיך ריכטן, חלילה, גאַרנישט צו זען און אַהיים קומען מיט אַ נאָז און דערציילן די יידן פון אַרגענטינע, אַז אין גיים-רעזערוו פון דרום-אַפריקע איז לאַ דובים ולא יער — נישטאָ קיין וואַלד און נישטאָ קיין חיות.

האָב איך שוין געמוזט ענטפערן:

— איך בין גרייט אויף אַלץ אין דער וועלט.

פאַרן מיר, לאַנגזאַם פאַרשטייט זיך. אין אייניקע ערטער מעג מען פאַרן 10 מייל אַ שעה, אין אַנדערע ערטער — 20, אָבער מיר מאַכן קיין 5 מייל איינע נישט. מיר קוקן מער ווי מיר פאַרן. און דערווייל — גאַרנישט. אַן אַס פאַלטירטער וועג, וואָלד פון ביידע זייטן און ווייטער גאַרנישט. האָט גאַט אויף אונדז רחמנות און עס באַווייזן זיך שפּרינגבאַקעלעך קליינע, צאַרטע באַקעלעך, וועלכע מען רופט אויך בעקעלעך. צום מערסטן האָבן זיי אַ העל-געלע פּעל און דינע עקעלעך, וואָס מען זעט קוים אָן. זיי האָבן די גראַציעזסטע פּיסלעך, וואָס אַ חיה, אָדער אַ בהמה האָט און זיי שפּרינגען אַזוי, גלייך זיי וואָלטן געגעבן אַ פּלי ביי יעדן שפּרונג. שלום אַש האָט געשריבן, אַז די אייז-לען האָבן די גראַציעזסטע פּיס און איך וואָלט מיטן לעבעדיקן שלום אַש פאַר לעמיזירט און איך וואָלט אים דערווייזן, אַז די גראַציעזסטע פּיסלעך האָבן די שפּרינגבעק, און אויגן האָבן זיי, די דאָזיקע בעק, ווונדערלעכע אויגן: גרויסע און ברוינע, וואָס קוקן אַזוי אומשולדיק אויף גאַטס וועלט, אַז עס ווערט אַזש גוט אויפן האַרצן. עס דאַכט זיך דיר אויס, אַז די באַקעלעך קוקן דיר אַריין אין דער נשמה אַריין און זיי פּרעגן:

— אַי, וועסט אונדז נישט קיין שלעכטס טאָן. מיר זענען דאָך אַזוי שטיל און אומשולדיק...

אָבער פאַר מער זיכערקייט פאַרלאָזן זיי דעם וועג און זיי שפּרינגען אַוועק אין דער זייט וואָלד, אָדער אין דער צווייטער זייט. זיי גיבן גלייך אַ מעסט אויס מיט די אייגעלעך ווהין עס איז נענטער און זיי פּלעזן ממש אַרויף, און אַז זיי זענען אויבן, לויפן זיי נאָך אַלץ אַרויף. אויפן זינען קומט מיר דאָס לידל „וואָס טוט אַ מיידל אַליין אין וואָלד?“. וואָס טוען אַזעלכע באַקעלעך אין וואָלד מיט גרויסע און ווילדע חיות? זיי עסן דאָך נישט מער ווי גראַז און זיי טשעפּען אַפּילו נישט קיין ווערעמל און קיין מוראַשקע! איז דער תּירוץ פון אויבן אויף: די דאָזיקע קליינע, אומשולדיקע חיהלעך זענען שפּייז פאַר גרעסערע און שלעכטע חיות, וואָס עסן פּלייש. מ'קען מיינען, אַז אַ לייב וועט נישט גיין „קעמפּן“ מיט אַ שפּרינגבאַק און אים אויפּעסן. עס וועט אים דאָך קלעקן אויף אַ באַקצאַן. עמיצער האָט טאַקע געזאָגט צום גראָם:

דאָס בעקל

קלעקט דעם לייב אויף איין בעקל.

אָבער עס איז נישט אַזוי די מעשה! אַז עס ווייזט זיך נישט עפעס אַנדערש ווי בעקעלעך, עסן זיי די לייבן. ווי זאָגט געטע אין „פּאָסט“: „אין אַ נויט

עסט דער טייוול פליגן...“ און עס זענען דאָך פאַראַן גענוג קלענערע חיות ווי דער לייב, וואָס פרעסן לעבעדיקע באַשעפענישן. איר מיינט טאַקע, אַז דער מענטש איז די אינציקע „שטאַרקע“ באַשעפעניש, וואָס מאַכט אַ סטראַטעגישן איבערפאַל אויף דעם שוואַכערן? די חיות טוען עס אויך. און מען דערקלערט מיר, אַז עס איז פאַראַן אַ נישט גרויסע, אָבער גענוג פלייש־פרעסערישע חיה, וואָס הייסט — טשיטאַ (זי איז פון דער טיגער און לעמפערט־משפחה), וואָס פאַרנאַרט צענדליקער בעקעלעך אויף אַ מאָל און צערייסט זיי און מאַכט אַ סעודה פון זיי, צו וועלכער זי פאַרבעט קרובים און פריינט.

טרעפן מיר איין סטאַדע שפּרינגבעקעלעך, אַ צווייטע און מיר באַוווּנ־דערן זייער שפּרינגען, וואָס האָט אין זיך עפעס פון אַ פלי, און זייערע אויגן, וואָס האָבן אין זיך נאַיוויטעט און איבערגעשראַקנקייט פון 14־יאַריקע מיידלעך, און מיר מיינען, אַז דעם ערשטן בייטאַג וועלן מיר שוין מער נישט זען. און איך בין שוין גרייט צו זאָגן „ברוך ה' יום יום“ — גאָט צו דאַנק דערפאַר. און אין האַרצן טראַכט איך: וואָס פאַר אַ תפילה זאָגט מען, אַז די אמתדיקע חיות זאָלן זיך באַוווּיזן?

און פּלוצים — שאַ! דער אויטאַ פאַרט פאַוואַליע און שטיל, קוים וואָס ער רירט אָן די ערד. עס האָט זיך באַוווּזן אַ זשיראַף. ס'הייסט: ער איז געווען פיף פּרזער, נאָר מיר זענען איצטער צוגעקומען צו אים. עס איז נאָך אַלץ נישט קיין שטאַרק ווילדע חיה, אָבער אַ גענוג שטאַרקע. זי וועט דיך נישט פאַרטשעפען, ווייל זי איז אַ וועגעטאַרישע. זי עסט נאָר גראַז. אָבער פּרוו ו פאַרטשעפע זי. דעמאָלט איז חיות נישט זיכער. זי וועט דיך דערלאַנגען מיט אַ פּוס און מיטן עק און איבערהויפט מיטן האַלדז. זי האָט אַ האַלדז, וואָס איז אַזוי הויך ווי אַ גאָר הויכע באַשעפעניש. זי גייט מיט אים ביז צום שפיץ פון אַ גאָר הויכן בוים. און זי האָט אַ געפלעקטע פעל, וואָס דערמאַנט אַ ביסל אין אַ טיגער, אָדער לעמפערט, אָבער דאָך אַנדערש. דער זשיראַף איז זיך גע־שטאַנען מיטן שפיץ האַלדז און מיטן מויל ביי אַ גאַנץ הויכן בוים און האָט געגעסן די בלעטער. און אַז ער האָט שוין אויפגעגעסן די אַלע בלעטער זיינע, האָט ער דעם זעלבליקן לאַנגן האַלדז אָנגעבוּיגן ביז צו דער ערד און דאָרט געזוכט גראַז און געפונען און געגעסן. אַזאַ הויכע חיה, אָבער צוליב דעם עסן בייגט זיך דער שטאַלצער זשיראַף, וואָס איז די העכסטע חיה, ביז צו דער ערד... און באַלד האָט ער אויפגעהויבן דעם קאָפּ, וואָס איז אים אַזוי הויך, אין צוגעשטעלט דאָס מויל צום שפיץ פון אַ צווייטן בוים. אַ מאָל דאַרף מען זיך אויפהייבן צוליבן עסן און אַ מאָל דאַרף מען זיך אָנבייגן.

...איך האָב שוין געזען אַ סך זשיראַפן אין זאַלאַגאַישע גערטנער און אין

קינא. איך האָב אין קינאָ געזען, ווי שווער ס'איז זיי צו כאַפֿן. זיי זענען ריזיק שטאַרק. אַבער קיין מאָל האָט מיר אַ זשיראַף נישט אַזוי עמאַציאָנירט, ווי אין נייַם־רעזערװ, וווּ איך האָב אים געזען אויף אַ מעטער די ווייט פֿון מיר. און איך האָב געלערנט פֿון אים אַ גרויסע תּורה. פֿון יעדער חיה לערנט מען עפעס. גאָט האָט באַשאַפֿן אַדמען נאָך אַלע חיות, בכדי ער זאָל ביי יעדערער פֿון זיי עפעס לערנען. פֿון דעם זשיראַף האָב איך געלערנט: אַז ווען מען וויל עסן, דאַרף מען זיך אַ מאָל אויפהייבן און אַ מאָל אַראָפֿלאָזן...

ג.

דעם אויטאָ האָט אויך גאַרנישט געשאַדט

מיר לאָזן איבער דעם זשיראַף און מיר ריידן וועגן דעם, אַז די דאָזיקע חיה האָט אַזאַ לאַנגן האַלדז, בכדי זי זאָל קענען עסן פֿון שפיץ בוים. פֿאַר וואָס זשע האָבן די שפּרינגאַקעלעך אַזעלכע גרויסע אויערן? און דער ענטפֿער קומט פֿון זיך אַליין: זיי זענען אַזוי שוואַך, אַז זיי דאַרפֿן שטאַרק הערן יעדן שאַרף. נישט איין מאָל ראַטעווען זיי די גרויסע אויערן פֿון אַ סכּנה. און מיר באַשליסן, אַז פֿאַר איין בייטאַג האָבן מיר שוין געזען גענוג חיות, הגם אַזאַ שטאַרקע עמאַציע, אַז מיר זאָלן וועגן איר דאַרפֿן ריידן, האָבן מיר נאָך נישט געהאַט. אונדזער געמיט איז דערווייל פֿאַרכאַפט נישט פֿון דעם, וואָס מיר האָבן געזען, נאָר פֿון דעם וואָס מיר דאַרפֿן ערשט זען. און פֿון צייט צו צייט ריידן מיר נאָך וועגן ליטעראַטור, נישט וועגן זאַלאַגאָיע, הגם צוריק מיט אַ פֿאַר טעג האָט אונדז אַ פּריינט דערציילט, אַז ער האָט געהערט אַ לעקציע פֿון אַ זאַלאַג, וואָס האָט גערעדט שיעור נישט ווי אַ טעאַלאַג און ער האָט געזאָגט, אַז גאָט האָט באַשאַפֿן דעם מענטש נאָך אַלע חיות און ער האָט אים געגעבן די אייגנשאַפטן פֿון אַלע חיות. עס וואַלט דאָך געווען אַן אינטערעסאַנטע טעמע צו ריידן וועגן דעם, וואָס פֿאַר אַ אייגנשאַפטן אַ מענטש האָט פֿון אַ שפּרינגאַק און וואָס פֿאַר אַ זשיראַף. נישט אַנדערש, אַז פֿון אַ שפּרינגאַק האָט ער געירשנט צו קענען זיין דער קרבן פֿון יעדן איינעם, וואָס איז שטאַרקער פֿון אים און פֿון אַ זשיראַף האָט ער די אייגנשאַפט, וואָס ער דאַרף זיך אַ מאָל אויפהויבן ביז צום שפיץ בוים און אַ מאָל דאַרף ער זיך אָנבײַגן ביז אין דער סאַמע ערד.

באַווייזן זיך פֿאַר אונדז זעברעס. דאָס זענען חיות וואָס זעען אויס ווי פעסטע, נישט הויכע פּערד, טאַקע גאַר פעסטע און צומאַל גאַר נידעריקע. און זיי זענען געשטרייפט. זייער גאַנצער קערפּער, העט ביז צום האַלדז אַריין,

איז געשטרייפט מיט אזעלכע גלייכע פּאַסן, וואָס נעמען זיי אַרום. זיי זענען זייער עלעגאַנט און פּאַרמאַגן אַ געוויסן רייזן. זיי האָבן אין זיך מענערלישקייט. אָפּילו די „זיס“ זענען ביי זיי מענערליש. עס מאַכט דעם אינדורוק, גלייך ווי זיי וואַלטן געווען נישט קיין הויכע מענער, וואָס זענען עלעגאַנט געקליידט און זיי טראָגן געשטרייפטע היט און געשטרייפטע אַנצוגן. מיר האָבן געזען אַ גאַנצע סטאַדע און ס'איז געווען שיין צו קוקן אויף זיי. און מען זאָגט מיר, אַז זיי האַלטן זיך שטענדיק אין סטאַדעס, בכדי צו קענען זיך פּאַרטיי־זיקן פאַר די חיות, וואָס זענען שטאַרקער און ווילדער פון זיי. די זשיראַפּן האַלטן זיך אויך אָפט אין סטאַדעס, אָבער זייער אָפט זעט מען אויך איינצלנע פון זיי אָפּנים, אַז זיי זענען אינדיווידוואַליסטן. די זעברעס גייען שטענדיק מיט מחנות. זיי האָבן אויך די „זיס“ מיט זיך. און אָט ווי זיי האָבן מורא פאַר שטאַרקערע און ווילדערע פון זיך, זענען זיי אַליין אויך גענוג שטאַרק און ווילד. פּונקט ווי אַ זשיראַפּ קען דערלאַנגען מיט אַ פּוס, אַז מען זאָל דערזען די באַבען אין חלום, אָדער מען זאָל זי שוין אין גאַנצן נישט זען, פּונקט אַזוי קען אַ זעברע דערלאַנגען אַ קנאַק מיט אַ פּוס, אַז מען זאָל יאָ אָדער נישט זען די באַבען אין חלום. און נאָך אַן אייגנשאַפט האָבן די זעברעס: זיי לויפן אומגעהויער שנעל. זיי געהערן צו די דאָזיקע צחי־בהמות צחי־חיות, וואָס לויפן צום שנעלסטן. אַ געוויינלעכע זעברע וואַלט מסתמא געווונען אין אַ גע־יעג די בעסטע יאָג־פּערה. און אַז איך האָב שוין ביי צוויי חיות געפּרעגט מיט וואָס איז אַ מענטש ענלעך צו זיי, האָב איך זיך שוין געפּרעגט מיט וואָס איז אַ מענטש ענלעך צו אַ זעברע? און איך האָב זיך געענטפּערט:

— פּונקט ווי אַ זעברע קען דעם מענטשן דערלאַנגען אַ קנאַק, ווען איי־נער איז שוואַכער פון אים, און פּונקט ווי אַ זעברע קען ער אויסזיין די צייט, ווען ער טרעפט אַן אויף אַ שטאַרקערן פון זיך...

און איך וועל אייך נישט אָפּנאַרן. דעם ערשטן בייטאָג האָבן מיר מער נישט געזען קיין חיות. מיר האָבן געזען נאָך שפּרינגבעקעלעך, נאָך זשיראַ־פּן און נאָך זעברעס. איבערהויפט האָבן מיר געזען אַ סך פון די ערשטע און פון די לעצטע. דער וואַלד איז געווען פול מיט זיי. די ערשטע האָבן גע־שפּרונגען גלייך ווי זיי זענען געפּלויגן, און די זעברעס האָבן זיך געטוליעט איינע צו דער אַנדערער און זיך געהאַלטן אינאיינעם אַ שטיקל צייט און דער־נאָך האָבן זיי גענומען אַזוי לויפן, אַז ס'האַט זיך געדאַכט — זיי גייען אין אַ געוועט ווער וועמען עס וועט איבעריאָגן. און מיינע באַגלייטער האָבן מיך גענומען קיבעצן און זיי האָבן געזאָגט, אַז איך וועל שרייבן אויסגעטראַכטע מעשהס, ווי אַ געוויסער שרייבער, וואָס איז דאָ געווען דריי מאָל, האָט גע־

שריבן... ער האָט אַפילו געשריבן, אַז ער איז געפאָרן אין גייס־רעזערוו אַריין מיט אַ ביקס און זיין באַגלייטער האָט אויך געהאַט אַ ביקס. אַזאַ מיין זאָך גע־שעט קיין מאָל נישט. מען פּאַרט נישט אַהער מיט קיין געווער און מען שטייט מיט די אויטאָס אַ פּאַר מעטער פון די געפערלעכסטע חיות און מען האָט נישט מורא. די טירן פון די אויטאָס זענען גוט פּאַרמאַכט און די פענצטער זענען אַפילו אַ ביסל אָפן. איך האָב מיינע באַגלייטער פּאַרזיכערט, אַז איך וועל נישט אויסטראַכטן און איך וועל שרייבן נאָר דאָס דאָזיקע, וואָס איך האָב געזען.

— און אַז איר וועט נישט מער זען ווי דאָס דאָזיקע, וואָס מיר האָבן ביז איצטער געזען.

— וועל איך שרייבן, — האָב איך געענטפערט, — נאָר דאָס דאָזיקע. און דערווייל האָבן מיר געזען אַ מחנה מאַלפעס און מאַלפעלעך, וואָס האָבן געקוקט צו אונדז ווי די אַלע חיות, וואָס מיר האָבן ביז איצטער געזען און עס האָט זיך געדאַכט, אַז זיי באַגריסן אונדז רוישיק. איין מאַלפע־לע האָט אַפילו זיך אַ לאַז געטאָן צו אונדזער אויטאָ און איז אַרויפגעשפרונג־גען אויף דער „נאָז“ פון דעם „קאַר“. מיר האָבן פּאַרמאַכט די פענצטער, בכדי עס זאָל נישט אַריינשפּרינגען אינעווייניק אין אויטאָ. עס איז אונדז גע־וואָרן גוט אויפן געמיט. די מאַלפעס האָבן געבראַכט פּרייד און קאַמיזם.

— מיט וואָס זענען מיר ענלעך צו די מאַלפעס?

— פּרעגט שוין גאַרנישט. מאַלפעס מאַכן נאָך און מענטשן מאַכן נאָך. מען דאַרף שוין זיין גאָר אַ מענטש נישט נאָכצומאַכן...

ויהי ערב, ס'איז געוואָרן 6 מיט אַ האַלבן פּאַרנאַכט. די אַפּריקאַנער זון האָט זיך צעקושט מיט דער ערד און איז אין איר פאַרשוונדן געוואָרן. מיר זענען שוין געווען אין „קעמפּ“ און מיר זענען אַריין אין די געצעלטן, וואָס מען רופט „באַנגעלאָוס“. עס איז געווען אַ געשמאַקע וואַרעמקייט, נישט קיין פייכטע. אַפּגעריסן זענען מיר געווען פון דער וועלט. קיין ראַדיאָ האָבן מיר נישט מיטגענומען און אין די „באַנגעלאָוס“ זענען געווען תנ"כעלעך אין ענג־ליש, אַבער נישט קיין ראַדיאָס. און קיין צייטונג פון היינט האָט אַהער נישט געגרייכט, אַ צייטונג גייט אַהער צוויי טעג און אַ מאָל דריי, כאַטש מיט אַ גוט־פּאַרנדיקן אויטאָ קומט מען אַהער פון יאַהאַנעסבורג אין 7 שעה. אַבער ס'האַט מיך אויך נישט אינטערעסירט, וואָס עס קומט פּאַר אין דער וועלט. איך האָב געהאַט אַ געפיל, גלייך איך בין אַוועק פון דער ציוויליזאַציע צו דער ווילד־דעניש. ס'האַט מיך מער אינטערעסירט צו וויסן, וואָס עס טוען די שפּרינג־באַקעלעך אין וואַלד אידער דאָס דאָזיקע, וואָס עס טוט דער אין רוסלאַנד

גען און אלע האָבן געקוקט און מיר בתוכם. מענטשן עסן אַוודאי עלעגאַנטער ווי די לייבעכע. אַפילו די דאָזיקע, וואָס קענען נישט צו איידל אומגיין מיט גאַפּל און מעסער, עסן עלעגאַנטער, אָבער אין תּוך אַרײַן איז דאָ נישט פּאַראַן קײַן גרויסער חילוק. ביידע עסן פּלייש פּון לעבעדיקע באַשעפענישן.

די לייבעכע האָט זיך אָנגעפרעסן נאָך אַ מאָל מיט די רעשטן פּון דעם אָקס און זי איז אַוועקגעגאַנגען און ס'איז צוגעקומען אַן אַנדער לייבעכע און גענומען וואַכן איבערן פּלייש, וואָס איז נאָך געבליבן אין דער פּעל און אין קאַפּ. די צווייטע לייבעכע האָט זיך אַנידערגעזעצט און געטאָן דאָס זעלביקע, וואָס די ערשטע; שווער געאַטעמט, געשאַקלט מיט דער גאַמבע, געשלוקעכצט, געהוסט און געגרעכצט. און ס'איז צוגעקומען דער דריטער לייב, וואָס איז אויך געווען אַ לייבעכע. איינע איז געבליבן וואַכן בײַ די רעשטן פּון אָקס און צוויי האָבן זיך געשפּילט. איך האָב געזאָגט:

— נישט אַנדערש, אַז דאָס זענען דריי אַלמנות, וואָס זענען נישט טרוי-עריק, ווייל זיי האָבן געהאַט אַ גוטן טאָג מיט אַ סך פּרעסעכץ. מען האָט דער-קענט, אַז אלע דריי לייבעכעס וועלן זיך באַלד אַ נעם טאָן צום איבערבליי-בעכץ פּון דעם אָקס און זיי וועלן אים אויפּפרעסן. בלייבן וועלן נאָר די הער-נער און די פּעל. אייגנטלעך איז שוין נישט געווען וואָס צו זען. איי די אוי-טאָס שטייען נאָך? — מען זעט זריי לייבעכעס אינאיינעם וואַכן איבערן פּלייש און זיך שפּילן ווי חברטעס, — קוקט מען. עס איז אַ מאָדנע געפּיל דאָס דאָ-זיקע קענען פּריי קוקן אויף דריי לייבן אין ווילדן וואַלד אַליין. דער מענטש איז געוויינט צו זען ווילדע חיות אין אַ זאָלאַגישן גאַרטן, פּאַרשלאָסן אונטער זיבן שלעסער און דאָ זעט ער זיי פּריי און נישט מער ווי אַ פּאַר שפּאַן פּון זיך, גלוסט זיך אים נישט אויפהערן קוקן. מיר אַליין האָבן אויך נישט גערן פּאַרלאָזט דעם ספּעקטאַקל. אַ קלייניקייט: דריי לייבן האָבן לעבן זיך אַזוי פּיל מענטשן און זיי טוען זיי גאַרנישט. זיי קוקן זיך אַפּילו נישט אום אויף זיי און זיי פירן זיך זייער לעבן. מיר האָבן זיך דאָך באַשלאָסן און מיר האָבן געזאָגט די „דריי אַלמנות“ אַ גוטע נאַכט און מיר זענען אַוועקגעפּאַרן אין לאַגער אַרײַן און צוגעפּאַרן צו די געצעלטן. מיר זענען דאָ געווען אין גאַנצן צוויי טעג מיט איין נאַכט און אונדז האָט זיך געדאַכט, אַז מיר זענען דאָ שוין זינט אַן איי-ביקייט, אויב נישט מער...

אין די געצעלטן האָבן מיר זיך איבערגעטאָן. מיר האָבן אָנגעטאָן לאַנגע הייזן אַנשטאַט די קורצע און מיר זענען געבליבן אין די זעלביקע העמדלעך. עס איז געווען אַ גוט וואַרעמער אָונט. די לאַנגע הייזן זענען געווען צו פּיל. די קורצע וואַלטן געווען מער ווי גענוג. עמיצער דערמאַנט אַ וויץ וועגן אַ

מידל, וואָס איז געקומען אין אַ זומער־פּלאַץ אין אַ באַקיני. דער גלח האָט איר געזאָגט:

— דאָ גייט מען נישט מיט קיין צוויי שטיקלעך.

האָט דאָס מידל געענטפּערט:

— פּאָטער, וואָס פּאַר אַ שטיקל זאָל איך אַראָפּנעמען?

עס איז אויסגעקומען — כאָטש טו אָן די קורצע הויזן; אָבער מען גייט נישט עסן קיין אַוונטברויט אין קיין קורצע הייזלעך. תּרבות, דרך־ארץ. מיר זענען קולטורעלע מענטשן. מיר זענען דאָך נישט עפעס חיות, וואָס גייען נאָ־קעט, הגם מיר זענען איצטער אַזוי נאָענט צו די חיות.

מיר האָבן אָפּגעגעסן אונדזער אַוונטברויט און מיר האָבן זיך געלאָזט שפּאַצירן. מיר זענען געווען די איינציקע פּאַרשוינען דאָ, וואָס האָבן שפּאַ־צירט אין די אַוונטן. מיר האָבן אויסגעשפּאַצירט דעם גאַנצן לאַגער. מיר האָבן אין דער צייט פון די שפּאַצירן געזאָרגט פּאַר דעם ייִדישן לשון, פּאַר דער ייִדישער ליטעראַטור. מיר האָבן נישט געוואָלט צוגעבן, אַז מיט ייִדיש האַלט עס שמאַל. ס'הייסט מיר האָבן עס געמוזט צוגעבן, אָבער נישט גע־וואָלט. די גרופּע, וואָס קאַנצענטרירט זיך אַרום דער ייִדישער קולטור־פעדע־ראַציע וויל נישט הערן פון קיין קדיש. זי וויל הערן וועגן דער גרויסקייט פון ייִדיש. און אַז ייִדיש האָט אַ גרויסע ליטעראַטור — האַלט איך דאָך נאָך מערער ווי יעדער איינער פון אַט דער גרופּע. אַז עס קומט אַהער אַ ייִדישער דיכטער, רעדט ער וועגן דעם, אַז ער איז גרויס און דאָס איז גענוג. די אי־בעריקע איז ער מבטל. איך בין דאָך „ברוך השם“ נישט קיין דיכטער און איך מוז נישט זיין עגאָצענטריש און איך קען אָנערקענען אַ סך שרייבער און די גאַנצע ייִדישע ליטעראַטור. מיר האָבן אין יענער נאַכט אַרומגערעדט וועגן אַלע ייִדישע שרייבער אין דער וועלט און גערעדט וועגן דעם, ווער עס איז היינט דער גרעסטער ייִדישער דיכטער און ווער עס איז היינט די גרעס־טע פּערזענלעכקייט צווישן די ייִדישע שרייבער. און מיר האָבן גערעדט וועגן די אַלע שרייבער, וואָס זענען געווען אין דרום־אַפּריקע און וואָס האָבן דאָ געהאַלטן רעפּעראַטן. עס האָבן געמוזט שלוקעכצן אין יענעם אַוונט אברהם סוצקעווער, חיים גראַדע, יודל מאַרק; און אפשר האָבן אויך געשלוקעכצט אייניקע טויטע אויף יענער וועלט, צווישן זיי — ד״ר יצחק נחמן שטיינבערג און ד״ר יעקב שאַצקי. מיר האָבן גערעדט וועגן שרייבער־רעדנער, וואָס מען וועט נאָך ברענגען אַהער, אָבער מיט קיין נביאותן וועל איך זיך נישט אָפּגעבן, בכדי נישט צו בלייבן קיין גאַנצער נאַר, גענוג צו זיין אַ האַלבער נאַר... ראובן

זיגלבוים האָט נביאות געזאָגט, אַז מאַרגן וועט זיין אַ זייער וואַרעמער טאָג, אַן אמתדיקער טאָג ווי אין „גיים־רעזערוו“, מיט זון און אַלדאָס גוטס.

— און?

— און ער האָט טאַקע נישט געטראָפֿן. ווען איך בין אויפגעשטאַנען 5 אַזויגער פּאַרטאַג און איך האָב גענומען אויף זיך דעם כּאַלאַט, אָנגעשטעקט די שטעקשיד און איך בין אַרויס אין הויף, האָט מיר באַגעגנט אַ זאַפטיקער און געדיכטער רעגן. און אַזוי ווי איך האָב געעפנט די טיר, איז אַריין צו מיר אין געצעלט אַ קליין קעצעלע, וואָס איז געווען אויבן שוואַרץ און אונטן האָט עס געהאַט ווייסע פּלעקן. איך האָב דאָס געפרוווט אַרויסטרייבן, אָבער עס האָט זיך פאַר קיין פּאַל נישט געלאָזט. אָננעמען און דאָס אַרויסוואַרפֿן — האָב איך נישט געהאַט קיין מוט. עס איז דאָך גאַטס אַ באַשעפעניש און עס האָט זיך אַ גאַנצע נאַכט אָנגעליטן פֿון קעלט און נעץ. עס איז גענוג, וואָס די חיות דאָרט אין וואַלד ליגן און גייען אונטערן רעגן און זיי האָבן זיך נישט וווּ צו באַהאַלטן. און דערצו איז עס נישט אין גאַנצן קיין שוואַרץ קעצעלע. עס האָט ווייסע פּלעקן אויך. איז עס אַפילו נאָך דעם גרעסטן אָבערגלויבן נישט שלי-מזלדיק, האָב איך דאָס געלאָזט. און עס איז באַלד אַריינגעקראַכן אין געלעגער און עס האָט זיך איינגעטויליעט אין דעם. ווען איך דאַרף נאָך שלאָפֿן אין דעם געלעגער, וואַלט איך זיך אפשר געמיאַוסט. אָבער מיר האָבן זיך שוין גע-פּאַקט און געדאַרפט מאַכן נאָך אַ שפּאַציר אין וואַלד און פּאַרן צוריק קיין יאָהאַנעסבורג. האָב איך זיך מישב געווען — זאָל דאָס קעצעלע האָבן אַ „גוד טאָים“ און זאָל עס זיך דורכשלאָפֿן אין דער וואַרעם. איך האָב נאָר יסורים געהאַט, וואָס דער שוואַרצער דינער וועט באַלד אַריינקומען אין געצעלט אַריין, וועט ער אָננעמען דאָס אומגליקלעכע קעצל ביי דער פּלייצע, אויב נישט ביים העלדזל און ער וועט דאָס אַרויסוואַרפֿן... איך האָב אַליין געלאַכט פֿון זיך, וואָס איך בין געוואָרן סענטימענטאַל צו חיות.

מיר האָבן געטרונקען קאַווע פֿון טערמאַ, וואָס איז נישט געווען הייס, אָבער גענוג וואַרעם און מיר האָבן זיך אָנגעוואַרעמט דעם גאַנצן איבערווייניק און ווידער — היידאָ אין וואַלד אַריין. דער אויטאָ האָט זיך געגליטשט אויף דעם נאַסן אַספּאַלט און דער רעגן האָט געגאַסן כּכתוב. זלמן לעווי, וואָס קען דאָס לאַנד דורך און דורך, האָט געזאָגט, אַז דער רעגן איז זייער נייטיק. עס האָט שוין דאָרט, וווּ מיר זענען געווען, אין מזרח־דרום אַפּריקע נישט גע-רעגנט אַ יאָר צייט. און אין דער צפֿון זייט פֿון דרום־אַפּריקאַנער לאַנד האָט שוין נישט גערעגנט דריי יאָר. איך האָב זיי נישט געוואַלט דערציילן, אַז מיר גייט נאָך דער רעגן דאָס גאַנצע לעבן. ווען איך פּאַר אוועק ערגעץ און ווען

איך קום אָן — רעגנט. ביי זיך האָב איך געפילט, אַז איך האָב געבראַכט דעם רעגן קיין מזרח פון דרום־אַפריקע, נאָר איך האָב זיך געשעמט צו דערציילן...

דער רעגן האָט פאַרטריבן די חיות. עס האָט געמאַכט דעם איינדרוק, אַז מיר וועלן שוין גאַרנישט זען. זיינען מיר געפאַרן צו די העלפאַנטן. זיי זענען מיר געווען זיכער, וועלן מיר טרעפן. זיי זענען אַזוי גרויס, אַז זיי האָבן זיך נישט וווּ צו באַהאַלטן. און מיר האָבן זיי געטראָפן, די ריזיקע פעסטונגען מיט די לאַנגע נעז. זיי האָבן געוואָרפן מיט די נעז, גלייך ווי זיי וואָלטן געוואָלט עפעס כאַפן. און זיי האָבן זיך געטוליעט איינער צום אַנדערן, אַפנים וועלנדיק זיך אַנוואַרעמען און אויסטריקענען איינער דעם אַנדערן.

און דערמיט האָבן מיר פאַרלאָזט דעם „גיים־רעזערוו“. איך האָב געוויסט אַז איך וועל שוין מער קיין מאַל דאָרט נישט זיין. און מיר האָט זיך שוין געבענקט נאָך יענעם פּלאַץ. עס האָט זיך מיר געבענקט נאָך די שפּרינג־בע־קעלעך מיט די אומשולדיקע און ריידעוודיקע אייגעלעך, נאָך די זשיראַפן מיט די לאַנגע העלדזער, נאָך די נאַרישע מאַלפעס און אַפילו נאָך דער לייבעכע, וואָס האָט צעריסן דעם בופּל־אַקס. נאָך דעם לייב, דעם איינציקן „ער“, וואָס איך האָב געזען, וועל איך אַוודאי בענקען. ער איז אַ קראַס־אָויעץ — אַ בריי־ליאַנט. און בכלל גלוסט זיך מיר זאָגן, אַז — ניין! ערגער ווי די מענטשן זע־נען די חיות נישט!

יעקב באטשאנסקי
זכרונו לברכה

ישראל-פרעמיער לוי אשכול, דריקט אויס זיין טרויער איבער דער פטירה פון יעקב באַטאַשאַנסקי

„נדחם לבשורה המרה על פטירת יעקב באַטאַשאַנסקי. את עטו ברוך הכשרון הוא העמיד לרשות בנית הגשר בין יהדות אמריקה הלטינית לבין מדינת ישראל מיום הקמתה“.

לוי אשכול

דערשיטערט פון דער ביטערער בשורה וועגן דער פטירה פון יעקב באַטאַשאַנסקי. זיין געבענטשטע טאלאנטפולע פעדער האָט ער געשטעלט אין רשות צו בויען די בריק צווישן לאַטיין-אַמעריקאַנער יידנטום און מדינת-ישראל פון דעם טאָג פון איר אַנטשטייונג.

לוי אשכול

שרה אייזן — קייפטאָן

דאָ האָט באַגעגנט אים זיין גורל

(צום טויט פון יעקב באַטאַשאַנסקי)

ווי אַן אַדלער אין מיט־פליען
האַט אַ פאַל געטאָן פון הייכן
דער שטאַלצער וואַנדערער, דער מידער.
צעבראַכן ליגט זיין האַרפע, שטום —
נישט וועקן וועט זי ווידער.

דאָ האָט באַגעגנט אים זיין גורל,
ביים ראַנד פון פעלדז דעם פרעמדן —
אַזוי באַשערט ...
טרויעריק באַגריסט זיך
און דאָס פנים אַפגעקערט ...

יצחק אייזנבערג (תל-אביב)

א טרער אויף זיין קבר...

עס איז שווער צו גלויבן, אָ דער שטענדיק ברויזנדיקער, טעמפּעראַ-
מענטפּולער יעקב באַטאַשאַנסקי איז שוין מער נישט צווישן די לעבעדיקע
און מער וועלן מיר שוין אים נישט זען, אויך דאָ צווישן אונדז אין ישראל.
מיר ישראלדיקע, האָבן שוין פון לאַנג געזען אין באַטאַשאַנסקין אַ גאָר
נאָענטן חבר און פריינט, וואָס האָט שטענדיק באַגלייט מיט אַ „חדרת קודש“
געפיל די אַנטוויקלונג פון אונדזער לאַנד אויף אַלערליי לעבנס-געביטן; האָט
זיך געפרייט מיט אונדזערע שמחות און האָט באַדויערט דערשיינונגען, וואָס
זענען אים נישט געווען שטאַרק צום האַרצן. אַפילו ווען ער האָט עפּעס קריי-
טיקירט ביי אונדז, האָבן מיר געוווסט, אַז ער האָט געהאַט דערביי די בעסטע
כוונות, ווייל ישראל איז אים טאַקע געווען ליב און טייער.

איך האָב זיך פּערזענלעך באַקענט מיט יעקב באַטאַשאַנסקין אין יאָר
1948, טאַקע בעת זיין ערשטן באַזוך אין לאַנד און פון דאָן ביז דעם לעצטן
טאָג פון זיין לעבן זענען מיר געשטאַנען אין אַ גאָר נאָענטן קאָנטאַקט. נישט
איין מאָל האָט ער מיר צוגערעדט, איך זאָל פאַרן אין אַ וועלכער ס'איז שלי-
חות קיין אַרגענטינע. מיר האָבן אויך געפירט צווישן אונדז אַ בריוו-קאָרעס-
פּאַנדענץ. יא, באַטאַשאַנסקי איז געווען אַ צופיל פאַרנומענער מענטש מען
זאָל האָבן געקענט פּאָדערן פון אים ער זאָל ענטפּערן אויף אַ בריוו אָדער
קאַרטל. איך האָב אים מוחל געווען זיין נישט-פינקטלעכקייט. ער פלעגט מיר
אַבער שרייבן קורצע בריוו-קאַרטלעך כמעט פון אַלע זיינע נסיעות אויף דער
גאַרער וועלט. דער גורל האָט געוואַלט, אַז דאָס לעצטע קאַרטל פון אים האָב
איך געטראָפן ליגן אויף מיין רעדאַקציע-טיש דעם 25סטן אָקטאָבער, ס'הייסט
אַ טאָג פאַר זיין טויט, אָדער טאַקע דעם זעלבן טאָג.

דאָס דאָזיקע פּאַסט-קאַרטל איז מיר געשיקט געוואָרן דורך אים פון
„ווינטאַן“-האַטעל אין יאָהאַנעסבורג, דרום-אַפריקע. באַטאַשאַנסקי שרייבט מיר
אין דאָזיקן קאַרטל: „טייערער פריינט יצחק אייזנבערג, איך שיק איך אַ גרוס
אַזש פון דרום-אַפריקע. איך געדענק איך שטענדיק און דערמאָן איך אָפט.
זייט האַרציק געגריסט מיט אייער משפּחה. — אייער יעקב באַטאַשאַנסקי.“

אויף צומאַרגנס האָט דאָ די פּרעסע געבראַכט די טרויעריקע ייטאַ-דיעה,
אַז „דער באַקאַנטער שרייבער און זשורנאַליסט יעקב באַטאַשאַנסקי איז פּלוצ-
לינג געשטאַרבן אין יאָהאַנעסבורג פון אַ האַרצעלאַג.“

באטאשאנסקי איז נאך אין זיין ווייטער קינדהייט און יוגנט-יאָרן אין בער-
 כאַראַביע געווען אַ ציוניסט און כ'דערמאָן זיך ווי גליקלעך ער איז געווען,
 בעת איינעם פון זיינע באַזוכן אין לאַנד האָט אים זיינער אַ לאַנדסמאַן און מיי-
 נער אַן אַלטער באַקאַנטער פון תל-אביב, ה' משה קליין, האָט אים געבראַכט
 אַנצוקוקן אַן איינגעבונדענעם קאַמפלעט פון אַ ציוניסטישן זשורנאַל, וואָס איז
 דערשינען (אין קעשענעוו, אָדער אין בוקאַרעשט, דאָס געדענק איך נישט) אין
 יאָר 1915 און אין וועלכן באַטאָשאַנסקי האָט געדרוקט פּלאַם-פּיערדיקע ציו-
 ניסטישע אַרטיקלען. דאָס איז דאָך געווען דער בעסטער באַווייז דערצו, אַז
 באַטאָשאַנסקי איז געקומען צום ישראל-געדאַנק נישט די לעצטע יאָרן, נאָר
 אַז זיין „גירסא דינקותא“ איז געווען ציוניסטיש און זיין דערווייטערן זיך פון
 דער דאָזיקער מחנה במשך פון עטלעכע יאָר איז געווען בלויז אַ צופעליקע
 דערשיינונג, אַן טיפּערע יסודות אין זיין נשמה.

באַטאָשאַנסקי איז געווען אַ נאַציאָנאַלער ייד אין שיינעם זין פון דעם
 דאָזיקן באַגריף נישט קיין שאַוויניסט און נישט אַזעלכער וואָס איז גרייט איינ-
 צושלינגען אין אַ לעפל וואָסער יעדן איינעם, וואָס טראַכט אַנדערש פון אים.
 ער איז געווען אַ ליבעראַלער מענטש און אַ גוטער ייד.

כ'דערמאָן זיך אין די מאָנאַטן אַפּריל-יוני 1948, ווען באַטאָשאַנסקי איז
 דאָס ערשטע מאָל געווען דאָ אין לאַנד. דאָן האָב איך קענען געלערנט. עס
 זענען דאָן געווען דאָ גאָר שווערע טעג פאַרן ישוב און קיינער פון אונדז איז
 נאָך נישט געווען הונדערט-פּראָצענטיק זיכער, צי וועלן מיר טאַקע דערלעבן
 האָבן אונדזער אייגענע מדינה. דאָס זענען געווען וואָכן פון שווערע בלוטיקע
 קאַמפּן און נישט איין מאָל איז תל-אביב און איר סביבה געווען כמעט פול-
 שטענדיק אָפּגעריסן פון אַלע אַנדערע טיילן פונעם לאַנד. דאָן האָב איך באַ-
 טאָשאַנסקי דערקענט און נישט איין מאָל באַוונדערט זיין בטחון און טיפּן
 גלויבן אין „נצח ישראל“.

ער איז דאָך געווען דער איינציקער יודישער רעדאַקטאָר פון די תפוצות,
 וואָס האָט צוזאַמען מיט אונדז מיטגעמאַכט די ערשטע עטאַפּן פון דער מדינה-
 אַנשטייונג, כמעט מיט זיבעצן יאָר צוריק. טיפּע אָפּקלאַנגען פון דאָזיקן גלויבן
 זענען פאַרן אין זיין בוך „בראשית פון מדינת ישראל“.

אויך זיין באַזוך אין ישראל אין יאָר 1956, האָט געבראַכט אַ ניי בוך
 וועגן אונדזער לאַנד. דאָס איז געווען „שבת יום-טוב אין דער וואָכן אין מדינת
 ישראל“. דער אמת איז אָבער, אַז אויך אונדזער חולין האָט אויסגעזען אין
 זיינע אויגן צו זיין שבת און יום-טובדיק און דער פריינט, וואָס וויינט אין
 „חולין“ לאַזט זיך גאָר ווייניק באַמערקן דורכן ליינער.

באַטאָשאַנסקי האָט גוט געקענט די ישראל-פּראָבלעמען און די רעגירונגס-

לייט מיט וועלכע ער האט זיך דא געטראפן במשך פון זיינע 4-5 באזוכן אין ישראל האבן געוויסט, אז דער דאזיקער מענטש, וואס זיצט דא פאר זיי און שטעלט זיי פראגן, ווייסט וואס ער פרעגט און האט נישט איין מאל א קריטישן צוגאנג צו דעם אדער יענעם ענין. ער האט דא גענאסן פון א ברייטער פאפולאר ארייטעט סיי אין די „הויכע פענצטער“ און סיי צווישן „עמק“-לייט. מיט ספעציעלער פיעטעט האבן אים שטענדיק ארומגערינגלט זיינע בעסארבער לאנדסלייט. דער פארבאנד פון די בעסארבער יידן אין ישראל און דער וועלט-פארבאנד זייערער פלעגן אים ווארעם אויפנעמען, אבער זיי זענען ווייט נישט געווען אין דעם די איינציקע.

באטשאנסקי אין ישראל איז געווען א העכסט פארנומענער מענטש, האט געשריבן, געהאלטן פארטראגן, ארומגעפארן כדי צו זען דאס לאנד און באזוכט פארשידענע באקאנטע זיינע.

איך דערמאן זיך, אז בעת מיר זענען געזעסן צוזאמען אין „בריסטאל“ האטעל אויף דער בן יהודה-גאס אין תל-אביב, אין וועלכן ער איז איינגע-שטאנען בעת זיין לעצטן באזוך דא אין לאנד, אין חודש יאנואר 1963, האט מען אים כסדר גערופן צום טעלעפאן און עס איז נישט געווען קיין אנדער ברירה ווי פארלאזן צוזאמען דעם האטעל און גיין א ביסל שאפצירן, כדי זיך קענען רויק דורכשמועסן וועגן אלערליי ענינים.

דער זשורנאליסטן-פארבאנד (אגודת העיתונאים) אין תל-אביב, איז גע-ווען דא שטענדיק באטשאנסקיס סטאבילער אדרעס. ער האט כמעט בעת אלע באזוכן דא אין לאנד זיך באטייליקט אין מינדלעכן „עתון העיתונאים“, וואס קומט פאר פרייטיק-צורנאכטס אין „בית סוקולוב“, און די גרוסן וואס ער פלעגט דא עפנטלעך אפגעבן וועגן לאטיין-אמעריקאנער יידנטום און זייע-רע פראבלעמען, האבן געמאכט אן איינדרוק. ער איז דאך געווען נישט בלויז א פעיקער און פרוכטבארער שרייבער, נאר אויך א גוטער אראטאר און עס איז געווען א נחת-רוח אים צו הערן. ער האט גערעדט מיט שארפזין און מיט הר-מאר און אלץ איז ארויס פון זיין מויל אזוי קלאר און דייטלעך.

א ספעציעלע זארג איז תמיד געווען פון זיין זייט לגבי די קליטה-פראג-לעמען פון די דרום-אמעריקאנער עולים אין ישראל. ער האט באזוכט די קיי-בוצים און מושבים, ווי אויך די אינסטיטוציעס זייערע אין שטאט. נישט איין מאל האט ער אין אונדזערע געשפרעכן אונטערגעשטראכן, אז די יידן אין דרום-אמעריקע זענען א גוטער עלעמענט און מ'דארף וויסן ווי אזוי זיי מקרב צו זיין, כדי זיי זאלן זיך דא פילן פונקט „ווי אין דער היים“ און קענען זיך דא וואס שנעלער איינלעבן.

ער איז געווען העכסט צופרידן ווען ער האָט באַקומען גוטע גרויסן וועגן דער קליטה פון די אַרגענטינער עולים אין דאָרף און אין שטאָט. אין זיינע געשפרעכען מיט די רעגירונגס-לייט און אַגענץ-מיטגלידער האָט ער כסדר געפאָדערט מער אויפּמערקזאַמקייט און פאַרשטענדעניש פאַר די יידן פון דרום-אַמעריקע.

אונדזער יעקב באַטאַשאַנסקי איז מער נישטאַ און דאָס האַרץ ווייטיקט פון זער ווייטנס. עס ווילט זיך פשוט נישט גלויבן, אַז אויך ער געהערט שוין צו די, צו וועמענס נאָמען מען מוז צוגעבן די ווערטער „עליו השלום!“

שלמה ביקל

דער שרייבער, רעדנער און קולטור-טוער

ער איז געווען כל ימיו אַ נע-ונד. ער איז אין תוך קיין מאָל נישט געווען קיין סטאַבילער וווינער אין אַ לאַנד און אין אַ שטאָט, הגם ווי ווייניק ער זאָל נישט האָבן ערגעצווו געוווינט, איז ער געווען דאָרט אויסגעבונדן מיטן יידי-שן ישוב און מיט דעם נישט-יידישן אַרום און האָט זיך, ממש צום שטויבען, איבעראַל געקענט פערזענלעך אַ וועלט מיט מענטשן און געהאַט אַן אַ שיעור פריינט.

דער פּלוצימדיקער טויט אויף אַ לעקציע-טור אין דרום-אַפריקע ליגט דערפאַר, אַזוי צו זאָגן, אויף דער ליניע פון באַטאַשאַנסקיס אופן לעבן. צום לענגסטן האָט יעקב באַטאַשאַנסקי געוווינט אין בוענאָס-איירעס. ער איז דאָרט אין די קנאַפע פערציק יאָר פון זיין ווינשאַפט געוואָרן און געבליבן די צענט-ראַלע פיגור פון יידישן קולטור-לעבן נישט בלויז אין אַרגענטינע, נאָר אויך אין אַלע לענדער פון דרום-אַמעריקע.

ער איז דאָס געוואָרן און געווען מיטן כוח פון זיין ברויזיקער און פיל-זייטיקער שרייבערישער און רעדנערישער באַגאַבונג, מיטן כוח פון זיין אויס-נאַמלעכער התמדה און פּראָדוקטיוויטעט און צום סוף אויך אַ דאַנק דער רע-דאַקטאָר-פּאָזיציע אין „די פרעסע“, צו וועלכער טאַלאַנט און פלייס האָבן אים דערפירט.

אַבער פאַראַלעל צו דער תושבשאַפט אין בוענאָס-איירעס איז יעקב באַ-טאַשאַנסקי אין די „ארבעים שנה“ פון זיינע מיטעלע און עלטערע יאָרן געווען נישט ווייניקער וואַנדערער ווי דעמאָלט, אין דעם יאַרצענדליק צווישן 1914

און 1924, וואָס ער האָט פאַרבראַכט אין רומעניע. אין די צען יאָר איז ממש נישט געווען אַ גרעסערע שטאַט און שטעטל אין אַלט־רומעניע, וווּ דער יונגער, טעמפּעראַמענטפולער שרייבער, וואָס איז ערב דער ערשטער וועלט־מלחמה אַנטלאָפּן פון דער צאַרישער אַרמיי אַהער אין דער נייטראַלער מדינה, זאָל נישט האָבן געווינט. און געווינט צייטווייליק האָט געמיינט, געווען אַקטיוו שרייבעריש און געזעלשאַפטלעך און געלאָזט געדויערנדיקע שפורן פון השפּעה. אין יאָס, דער הויפּטשטאַט פון מאָלדאַווע, איז באַטאַשאַנסקי געווען אַ מיטגליד פון דער צייטשריפט „ליכט“ און אַזוי אַרום געוואָרן אַ ראשון פון דער מאָדערנער ייִדיש־ליטעראַטור אין רומעניע; אין בראַזיל האָט ער מיט־רעדאַקטירט די צייטשריפט „הער האַמער“; אין גאַלאַץ האָט ער מיטגעאַרבעט אין דעם זשורנאַל „התקוה“. ער האָט אַנגעפירט ייִדישע קולטור־אַרבעט אין די שטעט באַטאַשאַן און פּאַלטיטשען; אין דער רעזידענץ־שטאַט בוקאַרעשט האָט ער אינאיינעם מיטן דיכטער יעקב שטערנבערג אַנגעשריבן, רעזשיסירט און געשטעלט ניין ייִדישע קליינקונסט־פּיעסן, וואָס זענען צו יענער צייט גע־ווען אַ וויכטיקער קולטור־אויפטו און זענען געבליבן דער סאַמע פּאַפּולערסטער ייִדישער קולטור־אויפטו אין רומעניע פאַר אַלע יאָרן פון אונדזער יאַרהונדערט. באַטאַשאַנסקי האָט אין בוקאַרעשט מיטרעדאַקטירט די דריטע סעריע פון דער סאַציאַליסטישער וואַכנשריפט „דער וועקער“ און האָט הערנאָך מיטגעאַרבעט אין דעם ציוניסטיש־רומענישן טאַגבלאַט „מאַנטואירעאַ“ (גאולה). שפּעטער איז ער געווען אַ מיטאַרבעטער אין דער פּועלי־ציוניסטישער וואַכנשריפט אין טשערנאָוויץ „פּרייהייט“ און אין דעם קעשענעווער טאַגבלאַט „אונדזער צייט“. דאָס אַלץ, אַ חוץ קולטור־טוערישער אַרבעט, ווי אַ לעקטאָר און אַ שליח פון דער טשערנאָוויצער „קולטור־פּעדעראַציע“ אין אַלע בעסאַראַבישע שטעט און שטעטלעך.

איד דערמאַן דאָ די צען רומענישע יאָרן, ווייל אין תּוך איז באַטאַשאַנסקי קי פון די פּערציק יאָר אַרגענטינע געבליבן דער זעלבער ווי אין יענעם ער־שטן יאַרצענדליק פון זיין שרייבערישן וועג. עס איז אים בלויז צוגעקומען רייפקייט אין דער שפּע פון זיינע שרייבערישע, רעדנערישע און קולטור־טוע־רישע אויפטוען.

דעם צייגנערישן טעמפּעראַמענט (ווי ער, באַטאַשאַנסקי, פּלעגט זיך ליב האָבן אַליין צו באַצייכענען) פון די ערשטע צען יאָרן אין רומעניע, איז יעקב באַטאַשאַנסקי אויך געטריי געבליבן אויף דער הויך פון זיין שרייבערי־שער קאַריערע. ער איז פאַרבליבן אַ וואַנדערער פון שטאַט צו שטאַט און פון לאַנד צו לאַנד. עס איז נישט געווען נאָך איינער אין בוענאַס־אירעס, וואָס זאָל האָבן באַזוכט און גערעדט צו אַ ייִדישן עולם אין אַזוי פּיל שטעט פון אַרגענ־

טיגע, ווי ער, באטאשאנסקי. און קיינער האט באטאשאנסקין נישט אריבער-געיאגט אין זיינע ריזעס מיט זיינע קולטור-שליחותן איבער די לענדער פון דרום-אמעריקע. און קיין שרייבער האט זיך מיט באטאשאנסקין נישט געקענט פארגלייכן מיט דער צאל נסיעות זיינע פון בוענאס-אירעס קיין ניו-יארק און קיין תל-אביב.

ווען מען האט געטראכט וועגן דער יידישער ארגענטינע, האט מען פאר קיין איין מינוט נישט געקענט אַוועקטראַכטן פון דאָרט באַטאַשאַנסקי, און פון דעסטוועגן איז קיין שום אַרגענטיניש-יידישער שרייבער נישט געקומען אַזוי אַהיים קיין ניו-יאַרק און קיין תל-אביב, ווי ער. באַטאַשאַנסקי איז געווען איי-דענטיש מיט דער יידישער אַרגענטינע, אָבער אין דער יידישער קולטור-וועלט איז ער געווען אַן איבער-טעריאַטאַריעלע פיגור — איבעראַל היימיש, איבעראַל אין דער היים און איבעראַל אַן אינעווייניקסטער.

די באַריכטן פון זיינע נסיעות קיין ישראל האַט באַטאַשאַנסקי צונויפגע-זאַמלט אין צוויי ביכער פון אינאיינעם איבער טויזנט זייטן. עס איז אַ כראַניק וואָס מיט איר שאַרפער אָבסערוואַציע פון מענטשן און געשעענישן און מיט איר שפע פון פאַררעגיסטרירטע פרטים זיין אַ קוועלן-בוך פאַר דעם, ווי מען זאָגט דאָס, קומענדיקן היסטאָריקער. די הונדערטער באַריכטן, וואָס באַטאַ-שאַנסקי האַט געדרוקט אין זיין צייטונג וועגן די נסיעות אין די פאַראייניקטע שטאַטן און קאַנאַדע, זענען נאָך אויספירלעכער און כראַנאָלאָגיש אפשר נאָך וויכטיקער ווי די ישראל-רעפאָרטאַזשן, ווייל זיי זענען אויף יידיש מער זעל-טנטיק.

ער איז ערשט דעם זומער געווען אין ניו-יאַרק (עס איז די פערצנטע נסיעה זיינע אין די פאַראייניקטע שטאַטן האַט ער מיר געזאָגט) און איך האָב באַוונדערט זיינע פיזישע כוחות. אַ מאַן פון איבער די זיבעציק, האַט ער טאַג-איי, טאַג-אויס, געמאַכט די אויסמאַטערנדיקע ריזעס צו דער וועלט-אויסשטעלונג און נישט פאַרפעלט צו שרייבן יעדן טאַג אַ באַריכט צו זיין צייטונג, אַ חוץ שאר ירקות אונטער די פסעוודאַנימען: שימעלע סאַראַקער און יאַנקעלע גיבאַלעס. נאָך אַ טאַג וועלט-אויסשטעלונג און שרייבן, האַט ער די אויפדערנאַכטן אָפט פאַרבראַכט אין מסיבות פון פריינט ביז נאָך חצות.

ער פלעגט אַריינקומען צו מיר אין שטוב, האַט זיך אַוועקגעזעצט נאָענט לעבן מיר, כדי בעסער צו הערן (אַ שווערע טויבקיט איז געווען דער מיחוש, וואָס האַט אים געפלאַגט פאַר די לעצטע צען יאָר) און מיר האָבן געכאַפט אַ שמעס, געלוינטעוועט בשותפותדיקע זכרונות פון בוקאַרעשט און פון טשער-נאַוויץ און אויך פון זיינע באַזוכן אין ניו-יאַרק און פון מיין פאַר-דרייאַריקן

באזוך אין בוועגאָס-אייירעס, און געפרוּווט מאַכן סך-הכלען פון דערגרייכונגען און דורכפאלן.

אונדזערע שמועסן זענען פארוואַנדלט געוואָרן אין קריטישע אַרטיקלען בעל-פה איינער וועגן אַנדערן. ער האָט מיר דערציילט וועגן אַ נייעם ראַמאַן, וואָס ער גרייט זיך אַרויסגעבן און איך האָב אים שטאַרק דערפון אָפּגעראַטן. איך האָב אים געזאָגט, אַז נישט די דערציילונגען און נישט די ראַמאַנען, וואָס ער האָט אַרויסגעגעבן, וועלן זיין דער דבר של קימא, ד"ה דאָס געדויערנדי-קע, וואָס וועט פון אים בלייבן. זיינע דערציילונגען אָנגעהויבן פון דער זאַמלונג „נאָך דער פאַרשטעלונג“, וואָס איז אַרויס מיט באַלד 40 יאָר צוריק, און ביז צו זיינע ראַמאַנען „מיר ווילן לעבן“ (1944), און „די קעניגין פון דרום-אַמע-ריקע“ (1962). זענען ווייניקער קינסטלערישע פּראָזע און מער ראַמאַנסירטע רייזע-באַריכטן, און האָבן דערפאַר ווייניקער היסטאָרישן און אויך ליטעראַ-רישן ווערט ווי זיינע רעאַליסטיש-פּינקטלעכע באַריכטן וועגן די נסיעות קיין ישראל.

דאָס בעסטע פון זיין דערציילערישער פּראָזע איז דער ערשטער באַנד פון „די לעבנס-געשיכטע פון אַ ייִדישן זשורנאַליסט“. דווקא דאָ, ווען ער האָט געשריבן מעמואַרן און נישט בעלעטריסטיק, איז דאָס געווען ווייניקער באַ-ריכט און מער געשטאַלטיקונג. די קינדער-יאָרן אין דעם דרום-בעסאָראַבישן שטעטל ניי-קיליע ביים ברעג פון דער טיינע (דנאָיאַ) און די ייִנגלי-יאָרן אין דער קעשענעווער ישיבה פאַרמאָגן קינסטלערישע וואַרהייט, בעת די דערציילונג-געז און די ראַמאַנען האָבן אין זיך בלוזי דעם אמת פון פּאַקטן. אין דעם ער-שטן באַנד פון זיינע מעמואַרן זענען די געשעענישן אָפּגעקליבן און די מענטשן זענען לעבעדיק און די פּאַנאָראַמע פּונעם ייִדישן לעבן און פון דעם גויִישן אַרום איז זייער קאָלירפול, אָבער מיט אַ ריכטיקער באַלאַנסירטקייט אין די פאַרבן. וועגן די אַנדערע צוויי בענד פון „די לעבנס-געשיכטע פון אַ ייִדישן זשורנאַליסט“ קען מען שוין דאָס נישט זאָגן. דאָרט קומט ווידער צום וואַרט באַטאַשאַנסקי, דער ברייט-שטראַמיקער באַריכטער. די ברייט-שטראַמיקייט איז געווען די מעלה און אויך אַ חסרון פון באַטאַשאַנסקי, דעם שרייבער. די מעלה איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס זיין שרייבן האָט דאָדורך געהאַט פאַר-נעמיקייט און שוונג און דערצו איז באַטאַשאַנסקי שטראַם כמעט דורכויס געווען אַ גאָלף-שטראַם; באַטאַשאַנסקי וואַרט האָט געהאַט וואַרעמיקייט, האָט געהאַט געמיט.

דער אימפעט פון באַטאַשאַנסקי וואַרט-שטראַם האָט אָבער געהאַט צו-מאָל דעם חסרון פון פאַרמלאַזיקייט, פון נישט עלימינירטע דעטאַלן און נאָך מער פון נישט אַלע מאָל אָפּגעקליבענע ווערטער.

פאר א שרייבער איז זייער אפט וויכטיק נישט בלויז אויסצוצייטיקן מיט די יארן די פסיכישע עלעמענטן פון זיין שרייבערישער יוגנט, נאר זיי מיט דער צייטיקייט נישט אַנצווערן. מעג דאָ בפה מלא געזאָגט ווערן באַטאַשאַנס-קיין, אַז זיין וואָרט פון דערציילערישן העפּאַרטאַזש, פון פּובליציסטיק און פּע-ליעטאַן האָט צו די זעכציק און צו די זיבעציק נישט פּאַרלירן גאַרנישט פון דער פּרישקייט, פון דער מוּנטערקייט, פון דער „טשופּרינע“ פּאַרריסנקייט און פון דעם קעמפּערישן טאָן, וואָס דערמיט האָט ער זיך אויסגעצייכנט ווען דער שרייבער איז אַלט געווען צוואַנציק און דרייסיק. און באַטאַשאַנסקיס וואָרט איז, ווי געזאָגט, געבליבן קעמפּעריש, אָבער עס האָט זיך צו אים נישט צוגע-קלעפט קיין ברעקל פּאַרביטערטקייט און רוגז. באַטאַשאַנסקי האָט אין משך פון זיינע פּופּציק יאָר שרייבן, אין משך פון זיינע פּופּציק יאָר קנאוּתדיקן קאַמף פּאַר אַ יידישן חינוך און פּאַר דעם כבוד פון מאַמע-לשון, אַנגעהאַלטן דעם גרינגן און ווייכן שפּאַן און דעם שפּילעוודיקן הומאַריסטישן איבער-וונק פון זיין וואָרט. באַטאַשאַנסקי האָט זיך אויסגעטענהט, האָט געמוסרט, האָט אַפּילו אַריינגעזאָגט, אָבער ער האָט קיין מאָל דעם קעגנער נישט ווי געטאַן.

און אויך באַטאַשאַנסקי, דער רעדנער (ער איז געווען דער לעקטאָר מיט דער ה' הידיעה וועגן יידישער ליטעראַטור אין אַרגענטינע און אויך אין די לענדער פון דרום-אַמעריקע) האָט אין די פּופּציק יאָר זינט ער איז געווען דער פּאַפּולערסטער בעל-פה-טייטשער פּאַר ליטעראַטור אין רומעניע און ביז צו דער לעצטער מאָל ווען איך האָב אים געהערט ריידן אין בוענאַס-אַירעס און אין ניו-יאָרק, אַנגעהאַלטן דעם זעלבן אַראַטאַרישן שניט. ווי דעמאָלט, צוריק מיט אַ האַלבן יאָרהונדערט און איצט מיט דריי יאָר מיט חדשים צוריק, איז באַטאַשאַנסקיס רעדנערישע שפּראַך געווען אַ ווייך-לידישע און דער אופן ריידן — אַ ברייט-שטראַמיקער, דאָ און דאָרט אַפּילו אַ פּאַרפלייצנדיקער. די פּאַנאַראַמע פון באַטאַשאַנסקיס טריבונע-רייד איז פּאַרבליבן מער קאָלירפולע באַוועגונג פון געדאַנק און וואָרט איידער דער אַרכיטעקטאַנישער גאַנג פון הנחה צו אויספירן. אָבער אין די רעדעס אין בוענאַס-אַירעס און אין ניו-יאָרק האָט מען שוין געקענט געניסן דעם טעם פון רייפער פּאַרמולירונג און אפשר נאָך מער דעם געשמאַק פון אַפּראַפּאַ אַריינגעפלאַכטענע אַנעקדאָטן און מע-שיות, וואָס גיבן צו ליכט דעם געדאַנקלעכן אויספיר און פּאַרשאַפן דעם צו-הערער מאַמענטן פון קינסטלערישער איבערלעבונג מיט זייער איבערראַשנ-דיקער טרעפּלעכקייט.

**

אונדזערע לאַנגע זומערדיקע שמועסן פון קעגנזייטיקער קריטישער סך-

הכלדיקייט, וואָס מיר האָבן הייִיאָר געהאַט, האָבן זיך פאַרענדיקט דערמיט, צו באַטאַשאַנסקי האָט צוגעזאָגט, אַז זיין קומענדיק בוך וועט זיין נישט קיין ראַמאַן און נישט קיין רייזע-באַריכט, נאָר אַ צווייטער באַנד פון זיינע קריטישע עסייען. דער ערשטער באַנד אונטערן נאָמען "פּשט" איז דערשינען אין בועז-נאָס-אירעס מיט צוועלף יאָר צוריק.

טויזנטער רעצענזיעס וועגן ביכער האָט באַטאַשאַנסקי געשריבן אין "די פּרעסע" און אויך אין אנדערע צייטונגען. אין אַ היפשן טייל פון זיי באַנוגנט ער זיך צו דערציילן דעם לייענער דעם אינהאַלט פונעם בוך. ער האָט אין די דאָזיקע רעצענזיעס געקנעלט מיטן לייענער ליטעראַרישן אַלף-בית. ער האָט אים מסביר געווען דעם תוכן נישט בלויז פון ראַמאַנען און דערציילונגען, נאָר אַפילו פון לידער. ער איז געווען אַן אמתער מאַדים אויף העם געביט. ער האָט איבערגעבנדיק דעם אינהאַלט, קלאַר געמאַכט דעם לייענער, וואָס ער האָט געלייענט און דעם וואָס האָט נאָך נישט געלייענט, אָנגערעגט צום לייענען. ער, דער ליטעראַרישער ערודיט, דער שרייבער מיטן פיינעם געשמאַק, איז געווען אַ ווונדערלעכער דרדקי-מלמד. ער האָט מיט זיינע אינהאַלט-רעצענזיעס זיעס אויפגעטאָן אין אַרגענטינע דאָס וואָס ער האָט אין אַ קלענערער מאָס גע-טאָן אין זיינע צען יאָר רומעניע; ער האָט געהאַלפן מינערן דעם ליטעראַרישן אַנאַלאַפּעטיזם ביים ייִדישן מאַסן-לייענער.

אַבער אַ חוץ דרדקי-מלמד איז באַטאַשאַנסקי אויך געווען אַ גוטער ליי-טעראַטור-קריטיקער, גמרא-לערנער און שיעור-זאָגער. און בלויז אַ קליינעם טייל פון די-אַ קריטישע עסייען האָט באַטאַשאַנסקי אויפגעזאַמלט אין דעם באַנד "פּשט" (בוענאָס-אירעס, 1952).

אין דעם באַנד עסייען און אין ענלעכע אַנאַליצע, וואָס ער האָט מיר צו-געזאָגט אויפצוזאַמלען, איז באַטאַשאַנסקי נישט נאָר רעצענזענט, נאָר ליטע-ראַטור-קריטיקער און קריטיקער מיט אַ שטיק אייגענעם דרך. איך האָב אין אַ שמועס מיט באַטאַשאַנסקין בעצייכנט העם דרך, כלומרשט אין שפּאַס, אָבער אין תוך אין פולן ערנסט, ווי דעם דרך פון קריטיש אַרומריידן און באַריידן.

אַן אמתער שרייבער האָט אין זינען די פּסיכאָלאָגיע פון זיינע העלדן און נישט די פּסיכאָלאָגיע פון זיינע לייענער. אויך דער ליטעראַטור-קריטיקער איז אַזוי. אין צענטער פון דער קריטישער עסיי דאַרף שטיין אין דער ערש-טער ריי די גמרא, דער תנא און ער, דער קריטיקער, דער אמורא, וואָס וויל פאַר זיך קלאַר מאַכן די משנה, וויל דערזען די געשטאַלט פונעם תנא און דערקענען זיינע שעפּערישע כוונות און וויל געפינען פאַר זיך אַליין דאָס פּלאַץ אין דעם שעפּערישן פּראָצעס. וויל צו דעם קריטיקער, וואָס יעדער אַלף-

ביתניק קען אים פארשטיין און נאך ווילער צו אים, ווען ער איז בכוח דעם ליענער צו דערהויבן צו זיך, צו זיינע מהשבות ארום דעם ווערק און צו דעם ווערק גופא.

אין זיין בוך "פשט" איז יעקב באַטאַשאַנסקי בפירוש אויף אַט דער ליי-ניע. דאָס ערשטע וואָס ער שרייבט, זענען די "מעשיות וועגן יידישע שריי-בער". אין זיין הקדמה דערציילט ער אונדז, אַז ער האָט לכתחילה געטראַכט אַזוי אַנצורופן זיין בוך. דאָס ביאַגראַפישע גוט אַפגעקליבן און מיט געמיט איבערדערציילט איז אַ יסוד פון די ניין מאָנאָגראַפיעס אין בוך "פשט". דאָס ביאַגראַפישע באַקומט נאָך מער גוטן טעם דורך דעם צומיש פון פערזענלעכע זכרונות און פון אַנעקדאָטישע פאַסירונגען, אַליין איבערגעלעבטע אַדער פון אַנדערע געהערטע. עס באַקומט זיך די לעבעדיקע געשטאַלט פון דעם שריי-בער אי, אַזוי צו זאָגן, אויפן סמך פון די "דאָקומענטן" און אי עלפי די פער-זענלעכע איינדרוקן פונעם קריטיקער.

דערנאָך גייט דער "פשט". קורצער, קאָנדענסירטער אינהאַלט פון די ספרים און קלאָרער אַנאַליז פון די העלדן און די געשעענישן, וואָס ווערט גע-געבן אין לייכטע, כלומרשט אויבנאויפיקע, אַבער אין תוך זייער צו דער זאָ-כיקע "אין קארב אַריין" פאַרמולעס. און עס זענען פאַראַן ביי באַטאַשאַנסקיין פאַרמולעס, וואָס זענען ממש אַנטפלעקעריש.

דער תמצית פון ש. מילערן צום מין מענטש איז, ווי באַטאַשאַנסקי זעט דאָס: "דער מותר האדם מן הבהמה" — דער געדאַנק איז אויך בהמיש.

"ביי וואַרשאַווסקיין און האַראַנטשיקן זענען די יידן נאָר געלטגייציק, ביי בימקאָן זענען זיי פאַנטאַסטן".

"דאָס ערשטע ליד הירשביינס איז געווען — אַ פערזענלעכעס, די ערשטע דראַמען זיינע זענען דווקא געווען זייער אומפערזענלעך. עס האָט זיי געשריבן נישט אַזוי דער פאַרבענקטער יונגערמאַן, ווי דער לערער הירשביין".

דאָס זענען דריי עדות צווישן אַ סך אַנדערע פון באַטאַשאַנסקי "פשט"-קריטיק.

און דאָ בלייב איך שטיין מיט מיין אַפשאַצונג. ווי לאַנג איך האָב גע-שריבן, האָב איך עפעס ווי נישט געפילט די שווערע פיין פון דעם איבעררייס, וואָס דער פּלוצימדיקער טויט האָט געמאַכט אין מיין כמעט פּופציק-יאַריקער פריינטשאַפט מיט יעקב באַטאַשאַנסקיין.

(„לעצטע נייעס", 8/1/65.)

שמעון בייקער

דאָס ייִדישע ניו־יאָרק טרויערט

די ידיעה, וואָס איז אָנגעקומען פֿון דרום־אַפֿריקע, אַז דאָרט איז גע־
שטאַרבן יעקב באַטאַשאַנסקי ז"ל, דער רעדאַקטאָר פֿון „די פרעסע“, באַגאַב־
טער שריפטשטעלער, פּובליציסט און ליטעראַטור־קריטיקער, האָט אַרויסגע־
רופֿן אַ טיפֿן טרויער אין די ייִדישע קולטור־קרייזן פֿון די פֿאַראייניקטע
שטאַטן.

ביידע גרויסע ייִדישע טאַג־צייטונגען, דער „מאַרגן־זשורנאַל“ און דער
„פֿאַרווערטס“ האָבן באַקאַנט געמאַכט די טרויעריקע ידיעה אויף דער ערשטער
זייט, צוזאַמען מיט אַ בילד פֿון נפֿטר, וואָס איז אַוועק פֿון דער וועלט אין על־
טער פֿון 72 יאָר. דער אַלוועלטלעכער ייִדישער קולטור־קאַנגרעס, דער י. ל.
פֿרץ־שרייבער־פֿאַראיינ און אַנדערע וויכטיקע קולטור־אָרגאַניזאַציעס און גע־
זעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס, האָבן אין געקראָלאָגן אויסגעדריקט זייער
סימפּאַטיע און טרייסט צו דעם נפֿטרס משפּחה.

יעקב באַטאַשאַנסקי, דער מאַן פֿון געשריבענעם וואָרט און פֿון מעשים,
איז דאָ געווען זייער גוט באַקאַנט אין די ייִדישע געזעלשאַפטלעכע קרייזן. ער
האַט פֿיל מאָל באַזוכט די פֿאַראייניקטע שטאַטן און יעדער וויזיט זיינער דאָ
פלעגט אַריינברענגען אַ רוח־חיים אין דער ייִדישער טעטיקייט. דער מאַן וואָס
האַט געקענט מאַכן קאַמפּלימענטן און רימען מענטשן אין זיינע אַרטיקלען, האָט
זיך אויך גישט אָפּגעהאַלטן פֿון „אַריינזאָגן“ אויף אַן עפֿנטלעכער טריבונע,
ווען דאָס איז געווען „גוט פֿאַר יידן“.

דער איצט פֿאַרשטאַרבענער הויך־טאַלאַנטירטער זשורנאַליסט, וואָס האָט
שנעל געקענט „אָפּשאַצן“ פֿאַרשידענע סיטואַציעס, האָט אין ייִדישן ניו־יאָרק
געהאַט אַן אַ שיעור פֿריינט. ערשט מיט איבער אַ האַלב יאָר צוריק, ווען ער
האַט — צום לעצטן מאָל — באַזוכט ניו־יאָרק, האָט דער קולטור־קאַנגרעס
פֿאַר אים איינגעאָרדנט אַן אויפֿנאַמע, וואָס האָט מיט זיך פֿאַרגעשטעלט דעם
בעסטן אויסדרוק פֿון די וואַרעמע געפֿילן און פֿריינטשאַפט, וועלכע די היגע
קולטור־עסקנים, שרייבער, דיכטער און זשורנאַליסטן האָבן אַרויסגעוויזן לגבי
באַטאַשאַנסקין.

ס'איז אָנגעוויזן געוואָרן אויף זיין ליבשאַפט צו ייִדיש און אויף זיין קעמ־
פֿערישקייט לטובֿת דער ייִדישער שפּראַך, וועלכע האָט נישט געוויסט פֿון קיין
גרענעצן. דער נפֿטר איז געווען אַ גרויסער אַפּטימיסט וואָס שייך מאַמע־לשון

און מיט דעם דאזיקן אפטימיזם האט ער נישט איין מאל „אנגעשטעקט“ די היגע קולטור-טוער.

ווען יידישע קולטור-עסקנים און שרייבער האבן זיך, אין די לעצטע פאר טעג, געטראפן, איז די טרויעריקע ידיעה וועגן באטאשאנסקיס טויט געווען די ערשטע פון זייער געשפרעך. אלע זענען איינשטימיק מיט דער מיינונג, אז זיין טויט איז גאר א שטארקער קלאפ פאר דעם יידישן לעבן אין גאנץ לאַ-טיין-אמעריקע, וועמענס ווארטזאגער און מורה-דרך ער איז געווען אזוי פיל יארן. זיין טויט, האלט מען דא, איז אויך א גרויסער פארלוסט פאר דער יידי-שער שעפערישער וועלט בכלל.

באטאשאנסקי, ווי באוויסט, איז געווען א מאן, וואס האט זייער פיל גע-שריבן און קאמענטירט איבער יעדער וויכטיקער יידישער געשעעניש. און דער פאקט וואס ער איז געשטארבן אין דעם ווייטן אפריקע, טויזנטער מיילן פון דער היים, איז א סימבאל פון דעם אמתן באטאשאנסקי, וואס האט גע-הערט צום גאנצן יידישן פאלק און איז געפלויגן אין יעדן ווינקעלע ווו עס לעבן זיינע ברידער יידן.

דער מאן וואס האט געהאט אזוי פיל לעבנס-חכמה, שארם, עלעגאנץ און דיפלאמאטישן טאקט — ווען דאס איז געווען נויטיק — האט זיך, אין דער לעצטער צייט שוין נישט אזוי גוט געפילט. ער איז אבער געפלויגן ווייט קיין דרום-אפריקע, ווייל ער האט געוואלט דארט אנטאפן דעם יידישן דופק.

פון מיינע פילצאליקע געשפרעכן מיט אים ווייס איך, אז באטאשאנסקי איז געווען גליקלעך, ווען ער האט זיך געטראפן מיט יידן פון פארשידענע שטאטן און מקומות. זיין הארץ איז אויך געווען פול מיט פרייד ווען ער האט באזוכט ישראל, זעענדיק די פארשריט פון אויפגעלעבטן יידישן לאנד. ער איז געווען שטאלץ מיט דעם, וואס ער האט „געדעקט“ די פראקלאמירונג פון מדינת ישראל.

ווי א מאן מיט אן אוניווערסאל-מענטשלעכן צוגאנג האט ער אויך אפגע-שאצט דעם פאקט, וואס אים איז אויסגעקומען צו זיין אין סאן פראנציסקא, ווען ס'איז געגרינדעט געווארן די ארגאניזאציע פון די פאראייניקטע פעלקער. דאס איז פאר אים געווען א געוואלדיקע איבערלעבעניש.

די וואס האבן באזוכט ארגענטינע ווייסן, אז באטאשאנסקי האט זיך שטארק אויסגעכייכנט מיט דער מידה פון הכנסת-אורחים. און כאטש ס'איז נישט אנגענעם אין איצטיקן מאמענט זיך אריינצולאזן אין פערזענלעכע מא-מענטן, קען איך, פון דעסטוועגן, נישט פארבייגיין און אין גאנצן נישט דער-מאנען די גאסטפריינטלעכקייט, ווארעמקייט און פריינטשאפט, וואס דער דא-

זיקער גרויסער מאַן און גרויסער ייד האָט אַרויסגעווויזן בעת איך בין געווען, מיט זיבן חדשים צוריק, אויף אַ באַזוך אין בוענאַס־אירעס.

באַטשאַנסקיס איבערגעגעבנקייט האָט מיך שטאַרק גערירט. איך האָב דערזען פאַר זיך אַ „נייעם“ באַטשאַנסקי, וועלכן כ׳האַב ביז דעמאָלט נישט אַזוי גוט געקענט.

אַז דער נפטר האָט געהאַט פיל מעלות, אונטערליגט נישט קיין צווייפל, אָבער איינע פון זיינע גרעסטע מעלות איז געווען דאָס, וואָס ער פלעגט מקרב זיין יונגע מענטשן, וועלכע האָבן זיך גענומען צום שרייבן און אַרויסגעווויזן חשק און פעיקייטן. ער האָט זיי דערמוטיקט און געגעבן פיל מעגלעכקייטן. ער האָט טאַקע נישט אַזוי גוט געהערט, אָבער דערפאַר פלעגט ער „דערהערן“ זאָכן, וואָס מענטשן מיט אַ גוטער שמיעה האָבן נישט שטענדיק דערהערט. טאַלאַנטן פון באַטשאַנסקיס שניט באַווייזן זיך נישט אַזוי אָפט, און דע ריבער איז זיין פטירה נאָך טרויעריקער.

און אין די איצטיקע טרויער־טעג, ווילט זיך איבערשיקן ווערטער פון טרייסט צו דער אלמנה, מרים לערער, און צו זייער בן־יחיד, אברהם באַטשאַנסקי. זייער פאַרלוסט איז אייגנטלעך דער פאַרלוסט פון דער גאַנצער יידישער קולטור־וועלט, אין וועלכער יעקב באַטשאַנסקיס נאָמען וועט שייך נען אויף אייביק. ס׳ווילט זיך אויך שיקן ווערטער פון סימפּאַטיע צו דער רע־ראַקציע, אַדמיניסטראַציע און פּערסאָנאַל פון „די פּרעסע“. חבל על דאבדין ולא משתכחין!

יואל גאָק

די פּאַן פון יעקב באַטשאַנסקי

עס איז שווער, זייער שווער, נעמען און אָפּשאַצן על רגל אחת די פיל־פאַרביקע באַטשאַנסקי־פּערזענלעכקייט און זאָגן, אַז דערמיט האָט מען מקיים געווען די מצווה פון מספיד זיין אַן עלטערן און וועגווייזערישן שרייך בער־קאַלעגע, וועמענס לעבן איז אַזוי פּלוצים און אומברחמנותדיק פאַרשניטן געוואָרן אַזש אין דער ווייטער יאָהאַגעסבורג און וועמענס שטאַרבלעכע רעשטן מיר וועלן היינט, מיט אַ געבויגענעם קאַפּ און אַ ווייטיקלעכן דרוק אין האַרצן, באַגלייטן צו זייער אייביקער רו. ווי לאַנג איז עס דען, אַז מיר האָבן זיך צום לעצטן מאָל באַגעגנט. קוים עטלעכע חדשים זענען אַריבער זינט דער

דורכגעפירטער אסיפה פון אַרגענטינישן אַפטייל פון יידישן קולטור-קאָנגרעס, ביי וועלכערס דערעפענונג יעקב באַטאַשאַנסקי האָט אונדז אַריינגעפירט אין די חדרי-חדרים פון דעם הונדערט-יאַריקן יידישן ליטעראַטור-היכל, נעמענ-דיק אונדז ביי דער האַנט, אַרומפירנדיק און ווייזנדיק וויפל שיינקייט, וויפל עכטקייט, וויפל אַחריות פאַר יידיש-לשון, וויפל פּאָלקסטימלעכקייט און וויפל דערהויבנקייט עס איז פאַראַן אין אַט דעם ווונדערלעכֶן פּאַלאַץ, דעם מאַגישן געזאַמל פון הונדערט יאָר יידישע ליטעראַטור. אמת, מיר האָבן אים געזען מיט אַ מאָל שטאַרק פאַרעלטערט, טאַקע יונג אין גייסט, מיט אַ שטימע וואָס דונערט אַראָפּ מיט כוח, אָבער מיט אַ הויך פון אַזאַ פּרעמד-קלינגענדיקן פּע-סימיום, מיט אַ קול דממה דקה פון רעזיגנאַציע, — אַ זקן, וואָס איז געוואָרן פון דעם קעמפּערישן און שטורמישן שרייבער-ריז, וואָס האָט מיט זיין וואָרט און מיט זיין פּען איינגענומען מאַסן, האָבן מיר דעמאָלט געקלערט און זיך אָן אויפהער געפּרעגט, זוכנדיק אַ תּשובה אין זיינע שטענדיק דורכדרינגענ-דיקע בליקן פון זיינע האַלב-פאַרזשמורעטע אויגן, אין זיין אייביק פּקחותדיקן כאַראַקטעריסטישן שמייכל, אָדער אינעם האַלב-פאַרפירטן דיאַלאָג מיט אים, געשטערט פון זיין אַפּגעשוואַכטן חוש השמיעה. געשפּירט האָבן מיר אין אים אַזאַ מאַדנע אינזיכקייט, אַזאַ נישט-געוויינלעכע דערווייטערטקייט פונעם אַרומ, אַ מין שוועבן אין עולם הדמיון, גלייך ווי ער וואָלט אין אַ סך-הכלדיקן חשבון הנפש געציילט די טעג פון זיין רייך-פאַרנעמיקער, מיט לעבנס-לוסט און לעבנס-קאַמף אָנגעלאָדענער געשיכטע, — די געשיכטע פון אַ גרויסן יחיד, וועלכע האַלט זיך ביים אַפּשליסן.

איז עס נישט קיין צופאַל וואָס יעקב באַטאַשאַנסקי האָט אין די לעצטע חדשים פון זיין לעבן גאַנץ אַפּט געשריבן וועגן טויט, אפשר נישט ווי ער וואָלט זיך געשראַקן פאַרן „וסופו לעפר“, נייערט ווי ער וואָלט געהאַט אַ פאַרגעפּיל, אַז עס דערנענטערט זיך זיין פיזישע צעשיידונג מיט דער וועלט פון די לע-בעדיקע, וועגן וועלכע ער האָט פאַרגאַסן ימים מיט טינט און וועמענס נויטן און געראַנגלען ער האָט שטענדיק געוואָסט צוצוטראַגן אַ רויטן שמייכל, אַ שטאַך פון זיין „שפיץ-פּען“, צי אַ לאַכן-מאַכנדיקן וויץ אָדער שפּאַס, מיט וועל-כע ער איז בכוח געווען צו צענעמען אַ באַרג מיט פּראַבלעמען און זיי פאַר-וואַנדלען אין אַ שטויביקן חוזק, צי גאַר אַ טיף-ערנסטן בליציקן געדאַנק, אַן אַנאַליטישן חוקר ודורש זיין וועגן מענטשנס צי ייִדנס גורל אויף דעם זינ-דיקן, אָבער דאָך פאַרגעניגנס-ברענגענדיקן כדור-האַרץ. ווייל ממה נפשך, וואָס איז דעם מענטשנס לעבן, אויב נישט אַ באַרג מיט דאָגות, צרות און פּראַבלע-מען, צוגעפּוצט מיט אַ ביסל עולם-הזהדיקן תּענוג און חלומות פון גליק? האָט טאַקע יעקב באַטאַשאַנסקי נישט אַוועקגעשאַרט די האַרבע לעבנס-קשיות, נאָר

זיי אַנאַליזירט, אויסגעטייטשט און אויף זיין אייגנאַרטיקן אופן פאַרענטפערט, אָבער אויך אַליין גוט אין זינען געהאַט, אַז מען איז, אין זיך און פאַר זיך, אַ מלך בשר ודם און אַז עס מאַכט נישט אויס טועם צו זיין פונעם גשמיותדיקן, וואָס דאָס לעבעדיקע לעבן דערלאַנגט אונדז, טיילט אונדז צו אין דער מאַס, וואָס איז נויטיק, אַז מיר זאָלן נישט פאַלן פונעם לעבנס-עול גופא, ווייל וואָס פאַר אַ זין וואָלט עס אַנדערש בכלל געהאַט פאַרן מענטש, אַז זיין וועג זאָל נישט זיין פון „ובחרת בחיים“.

יעקב באַטאַשאַנסקי האָט אויסגעוויילט דאָס לעבן און האָט גענאָסן דער-פון לויט זיין מאַס און זיין שטייגער, אָבער נישט סתם עגאָיסטיש, נייערט מיט אַ שטענדיקן קוק אויפן מיטמענטש, מיט וועלכן ער האָט זיך געוואָסט צו טיילן מיט זיינע דערפאַרונגען, איבערלעבענישן און איינדרוקן, מיט זיינע מחשבות און אַנשווינגען. ווייט פון לאָזן זיך דיקטירן פון זיין לעבנס-גורל, האָט ער גענומען זיין גורל אין זיינע אייגענע צוויי הענט און געטאַן מיט זיין לעבן וואָס זיין האַרץ האָט נאָר געגלוסט. אַפילו דעמאָלט ווען ער פלעגט זיך לאָזן פאַנגען פון יצר-הרעדיקע, נאַטירלעך מענטשלעכע שוואַכקייטן, ווייל יעקב באַטאַשאַנסקי איז געווען אַ מענטש מיט אַ כאַראַקטער, אַ מענטש מיט פרינציפן, פאַר וועלכע ער האָט געוואָסט צו קעמפן מיט דער גאַנצער ענערגיע פון זיין דינאַמישער געשטאַלט, אוניווערסאַל און הומאַניסטיש אין זיין לעבנס-באַנעם און יידיש-נאַציאָנאַל אין זיין לעבנס-בוי און שאַפן.

וואָס האָט אים לערך מער אויסגעצייכנט פון זיינע בני-דור, דער אוי-כערגעוויינלעכער זשורנאַליסט מיט אַ שאַרפער פעדער, וועלכער איז בכוח צו שאַפן אַן עפנטלעכע מיינונג לויט זיין איינזען און ווילן, לויט זיין קרעדאַ און איבערצייגונג, צי גאָר דער געניטער קענער און אויסטייטשער, דער קריי-טיקער און מפרש פון דער יידישער און אוניווערסאַלער ליטעראַטור? אויף ביידע שטחים איז ער געווען אומגעהויער מעכטיק און אומגעוויינלעך פעיק און באַגאַבט, ממש אַ גאַט-געבענטשטער שרייבער, וועמענס נוסח און דרך האָבן אים שטענדיק געפירט צום פאַלק און טאַקע באַליבט געמאַכט ביים פאַלק. אַ סך ייגענערע שרייבער פאַר אים האָבן געזען אין יעקב באַטאַשאַנס-קי אַ רבין און אַ מורה-דרך, הגם ער איז נישט להוט געווען זיך אַרומצו-רינגלען מיט תלמידים-חסידים און הגם ער האָט נישט געזוכט צו שאַפן אַרום זיך קרייזלעך אָנהענגער, נאַכלויפער. מען האָט געשפירט און אַרויסגעוויזן גרויס דרך-אַרץ צו אים פאַר זיין שרייבערישער גרויסקייט און חשיבות, לאו דווקא פאַר דער פערזענלעכער יידידות, הגם ער פלעגט, אויף זיין נוסח, פראַ-ווען רבישע טישן, ביי וועלכע עס האָט קיין מאַל נישט געפעלט אַ תורה-וואָרט וועגן אונדזער עבר, הווה צי עתיד; וועגן אונדזער יידישן זיין און

אונדזער געראנגל פארן זיין, פירושים אויף יידישע שרייבער און פשט אויף יידישער ליטעראטור, הערשעלע אסטראפאליער, שימעלע סאראקער, יאנקע-לע גיבאלעס און ער, בכבודו ובעצמו, — די פילצאליקע געשטאלטיקונגען פון דער פילזייטיקער באטשאנסקי-פערזענלעכקייט האבן זיך צוזאמענגעטרעפן און צונויפגעזאסן אין איין פעסטער און באהערשנדיקער פיגור, אין דעם רבין און בעל-דרשה, אין לערער, לעקטאר און רעדנער, יעקב באטשאנסקי.

אויסער דעם תורה-חינוך, וואס ער האט באקומען אין זיין פאטער-היים, איז יעקב באטשאנסקי געווען אן אויטאדידאקט, וואס האט אליין, מיט זיין אפענעם מוח, דערווארבן קולטור און וויסן, וואס האט גענישטערט אין אלע מקורות און בארייכערט זיין אינטעלעקט און וואס האט, מיט זיין נאטירלעכן טאלאנט פון איבערגעבן און שילדערן דאס דערווארבענע, געלערנטע צי גע-זענע, זיך געטיילט מיט אלעמען, געבנדיק פון אלעם גוטן, אזוי פשוט, קלאר, ממש אויף דער האנט. אין דעם איז באשטאנען זיין געניאלקייט, אין זיין ביכולת צו פאפולאריזירן די טיפסטע פילאסאפיעס, די שווערסטע געדאנקען און די פארבארגנסטע אידעען, און מיט דעם האט ער גענומען זיינע ליינער און זיין הערער, פארוואנדלענדיק זיך, ווילנדיק נישט ווילנדיק, אינעם רבין, צו וועלכן מען באציט זיך מיט יראת-הכבוד און וועמען מען זעט אויף א פייע-דעסטאל פון גלאַריע און חשיבות.

אין וואס איז באשטאנען זיין גרויסקייט אלס קריטיקער? זיכער נישט אין דעם וואס שמואל ניגער ע"ה האט אים בשעתו געגעבן סמיכות אויף ליטע-ראטורקריטיק, נייערט אינעם קריטישן מעטאד, מיט וועלכן ער האט זיך בא-נוצט און וועלכער איז געווען צוזאמען געשטעלט כמו פון א מיטלועג צווישן דער קלאסישער קריטיק-פארעם און דער פאפולערער, לייכט-שפילעוודיקער פארעם, דורך וועלכער מען גרייכט צום פשוטן, דורכשניטלעכן עולם. יעקב באטשאנסקי האט אויף דעם געביט באוויזן דאס וואס אפילו שמואל ניגער, זיין בעל-סמכא האט עס נישט באוויזן, דהיינו: ארויסרופן א פייעטע-געפיל, באגלייט פון דרך-אריץ צו דער יידישער ליטעראטור. אים האט מער אינטע-רעסירט דער אפנעמער פון זיינע ליטעראטור-קריטישע מאמרים ווי דער אנאליזירטער שרייבער און זיין ווערק און דערפאר האבן טאקע זיינע קרי-טישע ארבעטן געטראגן דעם ווארן חותם פון פירושים, ווי ער אליין פלעגט זיי רופן, און האבן מיט זיך פארגעשטעלט א מין טייטש-חומש פון יידישער ליטעראטור, דורך וואס די ליטעראטור גופא איז דערהויבן געווארן אין לשע-רא. אבער ליטעראטור האט א שפראך און וואס רייכער און פארביקער די שפראך איז, אלץ שענער און פארנעמיקער איז אויך די ליטעראטור פון פאלק, וואס רעדט די שפראך. פאר באטשאנסקין איז יידיש-לשון, איז די יידישע

שפראך געווען אן עיקר. נישט בלויז האָט ער געזען אין איר דעם ווינדערלעכן אינסטרומענט, מיט וועלכן עס ווערט געבויט און געשאַפן נאָך מער ווינדער- לעכע ליטעראַרישע ווערק אין פּאָעזיע, אין פּראָזע, צי אין דראַמע, נייערט ער האָט זיין פאַרליבטקייט אין דער שפּראַך פאַרוואַנדלט אן אַ קאַמף פאַרן קיום פון דער שפּראַך, ממש אין אַ לעבנס-פּרינציפּ און אין אַ לעבנס-אידעאַל. האָט ער געווייטיקט, וואָס ייִדיש ווערט פּרעמד דעם יונגן דור און וואָס ייִדיש ווערט אויסגעליידיקט פון שולן און לערן-אַנשטאַלטן און האָט געקלאַפט אין טיש פון דער עפנטלעכער מיינונג, האָט אַראָפּגעשרייען פון געזעלשאַפטלעכע בעלעמעס, האָט געקעמפט און איינגעריסן וועלטן, אַז די מיט האַרעוואַניע און טרחה, מיט בלוט און שווייס דערוואַרבענע ייִדיש-פּאָעזיע זאָל, חלילה, פון קיינעם נישט אַנגערירט און נישט געמינערט ווערן.

עס איז שווער צו זאָגן, אַז באַטאַשאַנסקי האָט מנצח געווען, הגם ער האָט אַלע נישט-געבעטענע דרבנות-קדיש-אַפּאָגערס אויף ייִדיש פאַרשרייען און פאַרטריבן. אין די לעצטע חדשים פון זיין לעבן האָט זיך שוין געשפּירט אַ טאָן פון פעסימיזם, ווי פון איינעם וואָס האָט אַלע זיינע כוחות אַוועקגעגעבן פאַר אַן אומדערגרייכבאַרן אידעאַל. און אפשר דערפאַר האָט ער זיך אַוועק-געלאָזט צום ייִדישן ישוב פון דרום-אַפּריקע, כדי אויך זיך אַליין איבערצייגן, אַז נצח ייִדיש לאַ ישקר און אַז מאַמע-לשון איז נאָך אַלץ די לעבעדיקע שפּראַך פון פּאָלק אין אַלע תּפּוצות, אין דער ווייטסטער צעשפּרייטקייט אַפּילו. יעקב באַטאַשאַנסקי איז געפאַלן אויפן שלאַכטפעלד פאַרן קיום פון ייִדיש, פאַר אַן אידעאַל, וואָס איז געווען זיין גאַנצער אידעאַל, וואָס איז געווען זיין גאַנצער לעבנס-אינהאַלט, און איז געפאַלן ווי אַ גיבור, ווי אַ העלד.

איז עס שווער, זייער שווער אַפּצושאַצן די פּילפּאַרמיקע באַטאַשאַנסקי-פּערזענלעכקייט, דעם געפּאַלענעם העלד אין שלאַכט פאַר ייִדיש, אָבער פּיל שווערער איז צו מאַכן שלום מיטן געדאַנק, אַז ער איז שוין מער נישטאַ. לאַמיר איבערנעמען דעם קאַמף און גיין ווייטער, אַן אַפרו, מיט ייִדיש, — די פּאָן פון יעקב באַטאַשאַנסקי.

שמאי גרינבערג

פארארעמט און עלנט

וואס אזוינס זאלן מיר שרייבן וועגן יעקב באטשאַשאַנסקין אין די ערשטע מאַמענטן, ווען עס איז באַקאַנט געוואָרן די טרויעריקע ידיעה וועגן זיין אומ-געריכטן טויט?

עס וועט זיין ווייניק צו לאָזן אַ טרער צוליב זיין טויט, ווייל עס ווייטיקט דאָס האַרץ נישט בלויז אַצינד, אין דעם מאַמענט ווען עס איז אַנגעקומען זיין צייטונג „די פרעסע“ מיט דער אויפטרײַסלענדיקער ידיעה, נאָר עס וועט זיין טרויעריק און ווייטיקלעך אין אונדזער לעבן אין די דרום-אַמעריקאַנער לענדער אין אַלע ווייטערדיקע טעג, ווען עס וועט מער נישט קענען געהערט ווערן זיינע רייד, נישט ווערן געלייענט זיין וואָרט, און נישט טרעפן זיך מער מיט זיינע קלוגע אויגן און גייסטרייכער און אינטערעסאַנטער פּערזענלעכקייט.

יעקב באַטשאַשאַנסקי האָט אַ מאָל דערציילט אַזאַ אַנעקדאָט:

ער איז געווען אויף אַ באַזוך אין פּוילן, אין דער שטאָט וואַרשע; אין דעם פּוילן פון פּאַרן חורבן, ווען דאָרט האָט געשפּרודלט מיט שעפּערישן ייִדישן לעבן.

געווען דאָן צוגאַסט אין פּוילן אויך שמואל ניגער און יוסף אַפּאַטשאַוו. צוזאַמען און אין באַגלייטונג פון נאָך אַ ייִדישן שרייבער, האָבן זיי שפּאַצירט איבער די גאַסן פון וואַרשע. פּאַרויס זענען געגאַנגען ש. ניגער און י. אַפּאַטשאַוו. באַטשאַשאַנסקי מיט זיין באַגלייטער זענען געגאַנגען הינטער זיי, האָט באַטשאַשאַנסקי באַמערקט זיין קאַלעגע, אַז ווען עס זאַל געשען אין דעם מאָ-מענט אַן אַקצידענט און די צוויי וואָס גייען פּאַרויס זאַלן, חלילה, אומקומען, וואָלט מיט זיי אומגעקומען אַ האַלבע ייִדישע ליטעראַטור.

מיטן טויט פון יעקב באַטשאַשאַנסקי ווערט אַוועקגעריסן אַ האַלבע ייִדישע ליטעראַטור און זשורנאַליסטיק אין דרום-אַמעריקע. אויך אַ שטיק פון גע-זעלשאַפטלעכן ייִדישן לעבן. עס איז אַוועק אַ לערער, אַ רבי, אַ קעמפּערישער שרייבער, אַ דערצייער פון שרייבער און פון לייענער. אַ גייסטיקער דאַקטאָר, ווייל ער פלעגט זוכן צו היילן און געזונט מאַכן דאָס ייִדישע לעבן, און אַ פּראָפּעסאָר פון הויכע קאַטעדרע אין ייִדישן גייסטיקן שאַפּן.

קיינער ווי ער האָט נישט אַזוי פּאַרבונדן דאָס ייִדישע לעבן און שאַפּן אין דער וועלט. קיינער, ווי ער, איז נישט אַזוי געווען פּאַרבונדן מיט דער וועלט, ווי ער. ער איז געווען כמעט אין אַלע לענדער, צו וועלכע עס איז מעגלעך געווען צוצוקומען.

ער, אַ שרייבער און זשורנאליסט אין דרום־אַמעריקע, האָט געהאַט די זכיה צו בייזיין די פראַקלאַמירונג פון דער יידישער מדינה אין יאָר 1948 אין תל־אביב, באַזוכן דאָס לאַנד עטלעכע מאָל, און אין זיינע פּלענער, וואָס ער האָט פאַרטרויט פאַר אונדז בעת אונדזער טרעפונג צוריק מיט אייניקע חדשים, איז געווען, זיך צו באַזעצן אין יידישן לאַנד, און בלויז זיין אַרבעט און פליכטן איז די לענדער און אין „די פרעסע“ האָבן אָפגעלייגט די רעאַליזירונג פון דער דאָזיקער שטרעבונג.

ער האָט לעצטנס אַ סך געשריבן וועגן טויט, ווי ער וואָלט געווען פאַר־געפילט אַז עס בלייבט אים ווייניק צייט, אַז היום קצר. אָבער ער איז דאָך פול געווען מיט פּלענער וועגן יידישן גייסטיקן שאַפן, און געאַרבעט אויף בייע וויכטיקע ווערק און געפלאַנט נאָך אַנדערע.

דער טויט האָט אים פאַרכאַפט ביים אַרבעטס־טיש, ביי אַן אַרבעטס־ריי־זע. בעת אַ וויזיט אין דרום־אַפריקע. געקניפט און געבונדן מיטן יידישן לעבן פון אומעטום, איז ער געפאַלן, ווי אַ סאָלדאַט אויף זיין פּאַסטן, אויפן פּראָנט פון יידישן לעבן און שאַפן.

איכה! ווי פאַראַרעמט און עלנט מיר בלייבן איצט אַן דיר, רבי און חבר יעקב באַטשאַנסקי.

מיר שטייען מיט געבויגענע קעפּ, פאַראַבלט און מיט אַ טיפן ווייטיק איבער דעם גרויסן און שווערן פאַרלוסט. אַן אבידה פאַרן יידישן לעבן און פאַר דער יידישער ליטעראַטור, פאַרן יידישן גייסטיקן לעבן און שאַפן, דעם פאַרלוסט פון יעקב באַטשאַנסקי זכרוננו לברכה!

דאָו — יאָהאַנעסבורג

יעקב באַטשאַנסקי — פּילפאַרביקע פּערזענלעכקייט*

יעקב באַטשאַנסקי קומט צנדע סעפטעמבער קיין דרום־אַפריקע ווי דער גאַסט פון דער דרום־אַפריקאַנער יידישער קולטור־פּעדעראַציע, ווי אַ קאַלע־גע פון די היגע יידישע שרייבער, אָבער דער עיקר — ווי דער גאַסט פון אונדזער יידישן ישוב. ווייל יעקב באַטשאַנסקי איז אַ מעורב עם הבריות,

* דער דאָזיקער אַרטיקל איז געשריבן געוואָרן צו באַטשאַנסקיס אַנקומען קיין זיד־אַפריקע.

ער געהערט צום כלל יידן, זיין פילפארביקע פערזענלעכקייט און זיין באַ-
גאבטקייט אויף אַלע געביטן פון יידישן לעבן און יידישן וואַרט. מאַכן אים
פאַר אַן אייגענעם אין יעדער געזעלשאַפט, אין יעדער גרופע יידן.

אָודאי איז קלאַר און זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז ער קומט דאָ, ווי אַ
שליח, צו זיינע יידיש-יידן, מיט וועמען ער איז דורכגעפלאַכטן און דורכגע-
מישט, וועמען ער האָט ליב און פאַר וועמען ער שרייבט זיינע טעגלעכע קאָ-
לומס, זיינע אַרטיקלען, זיינע דערציילונגען און ראַמאַנען. ער האָט הינטער
זיך אַ גרויסע און לאַנגיאַריקע ליטעראַרישע קאַריערע — איבער אַ יובל איז
ער אַן אַנגעזעענער נאָמען אין דער יידישער ליטעראַטור, איבערהויפּט אין
דער קריטיק. ער איז איינער פון די פּראָדוקטיווסטע פּען-מענטשן אויף אַלע
געביטן פון שאַפן. זיינע פאַר צענדליק ביכער אויף די פּאָליצעס פון אַ יידי-
שער ביבליאָטעק זענען אַן אוצר פון וואַרט אין אַלע זשאַנערס פון ליטעראַ-
רישער שאַפונג: דערציילונגען, נאָוועלן, ראַמאַנען, דראַמעס, מעמואַרן, עסיי-
ען, רעפּאָרטאַזשן און — אַפילו לעקציעס. חוץ דעם טראַגט נאָך אונדזער גאַסט
אויף זיינע פלייצעס כמעט אַ צענדליק אַנדערע באַטאַשאַנסקיס — מאַסקירטע
און פאַרשטעלטע אונטער אַדאַפּטירטע נעמען. זיי פירן עס אויס די „לייכטערע
דאָלן“ אין וועלכע ער טרעט אַרויס אויף דער סצענע פון דער טאַג-צייטונג,
זשורנאַל א״א. אָבער אומעטום, אַפילו אין זיין פּסעוודאָנים-גרייס בלייבט ער
דער אייגענער און עכטער יעקב באַטאַשאַנסקי — זיין עספּרי, זיין בליציקער
איינפאַל, זיין געלונגען בילד, זיין שאַרפע פעדער און זיין זשורנאַליסטיש
שרייבערישע אַחריות — הקול קול יעקב.

און דאָס איז די ברכה פון אַ שרייבער — זיין קינסטלערישע אייגנקייט,
זיין אַריגינעלער איד, זיין שעפּערישע באַזונדערקייט. יעקב באַטאַשאַנסקי
האַט שוין מכמה יאָרן זיין אייגענעם און באַזונדערן עמוד אין דער יידישער
ליטעראַטור, זיין פּריוואַט-ווינקל צווישן יידישע שעפּער, זיין באַקאַנטן קול-
נגינה, וואָס מאַכט אים באַליבט און פּאָפּולער ביי לייענער און צוהערער. פון
יעקבן קען מען אַ סך לערנען: אַ פּרק יידישע ליטעראַטור, אַ קאַפיטל יידיש
טעאַטער, די חכמה פון יידישן הומאָר — און וואָס נישט? מען האָט תמיד
הנאה פון זיין וואַרט, יעדע טעמע — אַ קוואַל פון וויסן.

איז דאָך יעקב באַטאַשאַנסקי נישט נאָר אַ שרייבער, נייערט אויך אַ
זאָגער — און נאָך וואָס פאַר אַ זאָגער! ער איז דער זאָגער בהא הידיעה און
זיין „גערעדטן“ וואַרט שלינגט עולם ממש מיט אַפענע מיילער. ער איז אַ
געלעצנדיקער לעקטאָר פון מכל הבא לידו, און נישט נאָר ווייס ער וואָס צו
זאָגן, נאָר ער ווייס אויך ווי צו זאָגן. דאָס קענען ריידן צו אַן אוידיטאָריע,

צום פאלקסמענטש כדבר איש על רעהו, אז צו גלייכער צייט זאל עס אויך זיין א שמועס מיט יעדן באזונדער — אין דעם שטעקט שוין דער כישוף פון באטאשאנסקיס רעדנערישן טאלאנט. ער רעדט פשוטע רייד, ווי פשוט און איינפאך פשוט קען זיין, און גיט דעם טייטש, דעם אריינטייטש און אויסטייטש, וואס מאכט קלאר יעדן ליטערארישן צי געזעלשאפטלעכן ענין. ער איז אין ביידע — אין גערעדטן און געשריבענעם ווארט — מעין המתגבר. ביי יעקב באטאשאנסקין איז פארגעקומען אן עירבוב התחומין פון ליטעראטור-קריטיקער, ווי א שרייבערישע עובדה, און ליטעראטור-לעקטאר. אין פארווארט צו זיין בוך „פשוט“ איז ער זיך אין דעם מודה.

באטאשאנסקי איז געבוירן און דערצויגן געווארן אין בעסארביע — אין דאס פאר זיך איז שוין א גענוג יידישער יחוס. פון 1926 וויינט ער פער-מאנענט אין בוענאס-אירעס, און איבער א יובל יארן איז ער שוין א תושב אין דער יידישער ליטעראטור. ער איז פון 1951 דער פארזיצער פון שרייב-בור-פאראיין א"נ פון ה. ד. נאמבערג אין ארגענטינע. אגב, ארגענטינע איז א ווייט לאנד מיט א גוטן יידישן נאמען און א ספעציפיש יידישן קולטור-לעבן, און שוין פיל צענדליקער יארן שטייט דארט אונדזער גאסט על משמר היידיש.

**

עס איז א כבוד און א פרייד מקבל-פנים צו זיין אזא חשובן און ליבן אורח. עס ווערט יומטובדיק און פריילעך. אט וועט ער ריידן צו זיינע יידן, צו וועמען ער איז געקומען נעמען זיי אין וואלד פון דער יידישער ליטעראטור, כדי זיך אפצורוען מיט זיי אין ברייטן, טיפן שאטן פון ווארצלדיקן דעמב פון די זיידעס און אייניקלעך פון יידישן שעפערישסטן יארהונדערט. מיר וועלן ווידער א מאל דערזען די גרויסע און רייכע ליטעראטור פון אן ארעם און קליין פאלק און זיך שפיגלען אין די ליכטיקע סילוועטן פון פּרָק, שלום-עלי-כּם, מענדעלע א"א.

מיט אונדזער גאסט בראש וועלן מיר אויפהייבן א כוס פאר הונדערט יאר יידישע ליטעראטור און מאכן די ברכה שהחיינו.

פאר אונדזער גאסט וועלן מיר אויפהייבן א צווייטן כוס: ברוך בואן!

„די אידישע צייטונג“ וועגן יעקב באַטאַשאַנסקי

יעקב באַטאַשאַנסקי איז געווען אַן שוים ספק, איינער פון די פּאָפּולערסטע יידן אין אַרגענטינע, נישט נאָר ביי אונדז איז ער דאָס געווען, נאָר אומעטום, אין דער גאַנצער ייִדישער וועלט איז ער געווען באַקאַנט. ער איז געווען באַרימט ווי אַ זייער טאַלאַנטפולער זשורנאַליסט און ווי אַ פּרעכטיקער רעדער. שרייבעריש האָט ער זיך פאַרמאַסטן צו גרויסע ווערק, און ווי אַ ליטעראַטור־קריטיקער האָט ער געקענט מסביר זיין, אי מעסטן און וועגן. ער האָט ליב געהאַט צו באַצייכענען זיך ווי אַ ליטעראַטור־געניסער, און ער האָט געשריבן וועגן ליטעראַטור מיט וויסן און מיט באַרוף. די ייִדישע ליטעראַטור האָט ער ליב געהאַט ווי זיין אייגן לעבן און ער האָט אַ לעבן־לאַנג צו איר בייגעטראָגן און זיך איינגעשטעלט פאַרן ייִדישן וואָרט. אַ ברויזנדיקע נאַטור, האָט ער פאַרן ייִדישן וואָרט געקעמפט ווי אַן אמתער ריטער. אַנגעלאָדן מיט וויסן און מיט חכמה, האָט ער פאַרמאַגט אַ זעלטענעם זכרון און אַ שאַרפּזין, וואָס האָבן זיך האַרמאָניש אויסגעדריקט אין זיין אייגנאַרטיקן סטיל. און דאָס אַלץ האָט ער געשטעלט אין רשות פון זיין התלהבותדיקער בלב־ונפשדיקער איבערגעגעבנקייט צו דער ייִדישער קולטור, צו דער ייִדישער ליטעראַטור, צו דער ייִדישער שפּראַך. פאַר מאַמע־ייִדיש איז ער גרייט געווען צו שפּרינגען אין פייער אַריין.

נישט אומזיסט האָט אַ פּראַמינענטער ייִדיש־שאַפּער אים באַצייכנט ווי „דער אַמבאַסאַדאָר פון דער ייִדישער ליטעראַטור“.

איז טאַקע פיינלעך צוצולאָזן דעם געדאַנק, אַז יעקב באַטאַשאַנסקי איז שוין נישטאַ. איבערגעהאַקט געוואָרן דאָס לעבן פון אַ שר וגדול פון דער ייִדישער שפּראַך און זשורנאַליסטיק.

מער ווי פיר צענדליק פון זיינע צוויי און זיבעציק יאָר האָט יעקב באַטאַשאַנסקי געלעבט אין אַרגענטינע. מיט אונדזער ישוב איז ער געווען פאַר־בונדן דורך און דורך. און ער האָט בייגעטראָגן זיין חלק — אַ גרויסן, בכבוד דיקן חלק — אויף פאַרשידענע געביטן פון היגן קולטור־געזעלשאַפטלעכן לעבן. בעיקר איז ער געווען שעפּעריש אויפן געביט פון ייִדישן וואָרט, ווי אַ זשורנאַליסט, ווי אַ שרייבער און ווי אַ רעדנער. דאָס ייִדישע טעאַטער האָט אים צו פאַרדאַנקען אין אַ היפשער מאָס, זיין סאַנירונג. צו דער ייִדישער ליטעראַטור האָט ער בייגעטראָגן מער ווי אַ צענדליק בענדער — בתוכם דריי בענד מעמוואָרן, וואָס זענען אַרויסגעגעבן געוואָרן צו זיין ווערן אַ בן־חמישים — אין די דאָזיקע בענדער האָט ער זיך פאַרמאַסטן צו שרייבן כמעט אין אַלע

ליטעראַטור־זשאַנערן. וואָס ער האָט אין יעדן איינעם פון די דאָזיקע זשאַנערן דערגרייכט, דאַרף פסקענען די באַרופענע ליטעראַטור־קריטיק. אָבער אין אַלץ וואָס ער האָט געשריבן האָט ער געשפרודלט מיט אויסערגעוויינלעכן טאַלאַנט, ער האָט ממש געגלאַנצט מיט זיין באַגאַבטקייט, מיט זיין שאַרפֿזי-ניקייט און שפּיציקייט. און צו די דאָזיקע מעלות, וואָס ער האָט פאַרמאַגט אין אַ גרויסער מאָס, איז צוגעקומען זיין בקיאות אין ייִדישקייט, זיין טיפּער ייִדישער וויסן, מיט וואָס ער האָט זיך אָנגעזאַפט אין חדר און אין ישיבה אין זיין היים אין בעסאַראַביע. און זיין ריזיקער קולטור־באַגאַזש, וואָס ער האָט זיך דערוואַרבן ווי אַן עסטערן אין אייראָפּעיִשע אוניווערסיטעטן, אָבער בעיקר ווי אַן אומדערמידלעכער אייפּערדיקער לייענער. געלייענט האָט ער אין פאַר-שידענע שפּראַכן און אַ דאַנק זיין זעלטענעם זכרון איז ער געווען ממש אַ לער-בעדיקע ענציקלאָפּעדיע. ער האָט זיך אָבער נישט סומך געווען בלויז אויפן זמרון, ער האָט כסדר קאָנסולטירט ווען ער האָט געדאַרפט ברענגען אַ פּסוק אָדער אַ ציטאַט. זיינע לעקציעס און רעדעס זענען געווען באַגרינדעטע; דאָס אינטערעסאַנטע אין דער פאַרעם און דאָס באַלערנדיקע אין אינהאַלט איז ביי אים געגאַנגען שטענדיק געפאַרט. זיינע אימפּראָוויזאַציעס, וואָס האָבן אים געשאַפן דעם שם פון אַ גלענצנדיקן רעדנער, זענען געווען דער רעזולטאַט אי פון זיין אַראַטאָרישער קראַפט, טאַלאַנט, שאַרפֿזין און הומאָר, אי פון יאַרנ-לאַנג סאָלידער צוגרייטונג און כסדרדיקער אַרבעט איבער זיך.

און אויב יעקב באַטשאַנסקי האָט אַ סך דערגרייכט ווי אַ שרייבער און אין ליטעראַטור־קריטיק — זיין בוך „פּשט“ איז בלי ספק אַ ווערטפולער צו-שטייער צו פּאָפּולאַריזירן די ייִדישע ליטעראַטור און איר מאַכן פאַרשטענד-לעך אַפילו פאַרן פּשוטן פּאָלקסמענטש — און אויב ער האָט זיך אַזוי שטאַרק אַרויסגעהויבן אַלס לעקטאָר און אַלס טריבון, דאָך האָט ער צומערשטן דער-גרייכט אויפן געביט פון דער ייִדישער זשורנאַליסטיק. דער צייטונגס־מאַן און דער פּובליציסט זענען ביי אים געגאַנגען האַנט ביי האַנט און סיי דאָס שיינע און סיי דאָס טיפּע האָבן אים געלאָקט. זיין זשורנאַליסטישער טאַלאַנט, וואָס ער האָט צעזייט אין טויזנטער, אויב נישט צענדליקער טויזנטער אַר-טיקלען, קאָמענטאַרן, רעצענזיעס וועגן ביכער און טעאַטער, רעפּאָרטאַזשן, רייזע־שילדערונגען, האָבן אים אַוועקגעשטעלט אין דער סאַמע מזרח־וואַנט פון דער ייִדישער זשורנאַליסטיק אין דער גאַרער וועלט. ביי אונדז אין אַר-גענטיגע וועט ער, בלי גוזמא, פאַרצייכנט ווערן צווישן די אויסדערוויילטע, סאַמע בעסטע ייִדישע זשורנאַליסטן. ווינציקע פּען־מענטשן האָבן מיר אין אונדזער ישוב געהאַט פון אַזאַ פאַרנעם, פון אַזאַ מאַסשטאַב, פון אַזאַ קאָליבער. איממעגלעך געווען אויסצומיידן יעקב באַטשאַנסקי אַרטיקלען, וואָס ער

האָט ממש ביו זיין לעצטן אָטעם פאַרעפנטלעכט אין „די פרעסע“, דאָס טאָג-בלאַט וואָס האָט באַרייכערט מיט זיינע אומגעוויינלעכע זשורנאליסטישע פעני-קייטן. אַ נחת געווען אים צו ליענען, אפילו דעמאָלט ווען מען איז אַבסאָלוט נישט מסכים געווען נישט מיט זיין שטעלונג, נישט מיט זיינע אויספירן. און זיינע שטעלונגען און אויספירן האָט ער פאַרטידיקט זוי אַ קעמפערישער פאַ-לעמיקער, וואָס איז דערגאַנגען ביו קריגערישקייט, אויב די אידעען און פאַ-זיציעס וואָס ער האָט פאַרטידיקט, האָט ער געהאַלטן פאַר ווערטיקע און ווי-טאַלע אין יידישן לעבן. אַ סך האָבן מיט אים ביטער פאַלעמיזירט; קיינער האָט אָבער נישט אָפגעפרעגט זיין שטורמישן טאַלאַנט. פאַרערער האָט ער געהאַט אין די טויזנטער און ווי אַן אייביקער קעמפער האָט ער געמוזט אויך האָבן קעגנער. קיינער וועט אָבער נישט וואַגן מוותר צו זיין זיין לעבנסלוס-טיקע, שטראַמיקע פערזענלעכקייט.

הספד שורות פאָדערן צו דערמאָנען דעם מענטש, וואָס איז ערשט אַוועק, זינט זיין סאַמען קומען צום לעבן. לאַמיר זשע געבן אַ קיצור פון דער ביאָ-גראַפיע פון דעם מאַן, וואָס איז געפאַלן ווייט פון זיין היים, ווי אַ רייטער אין מיטן קאַמף פאַרן יידישן וואָרט.

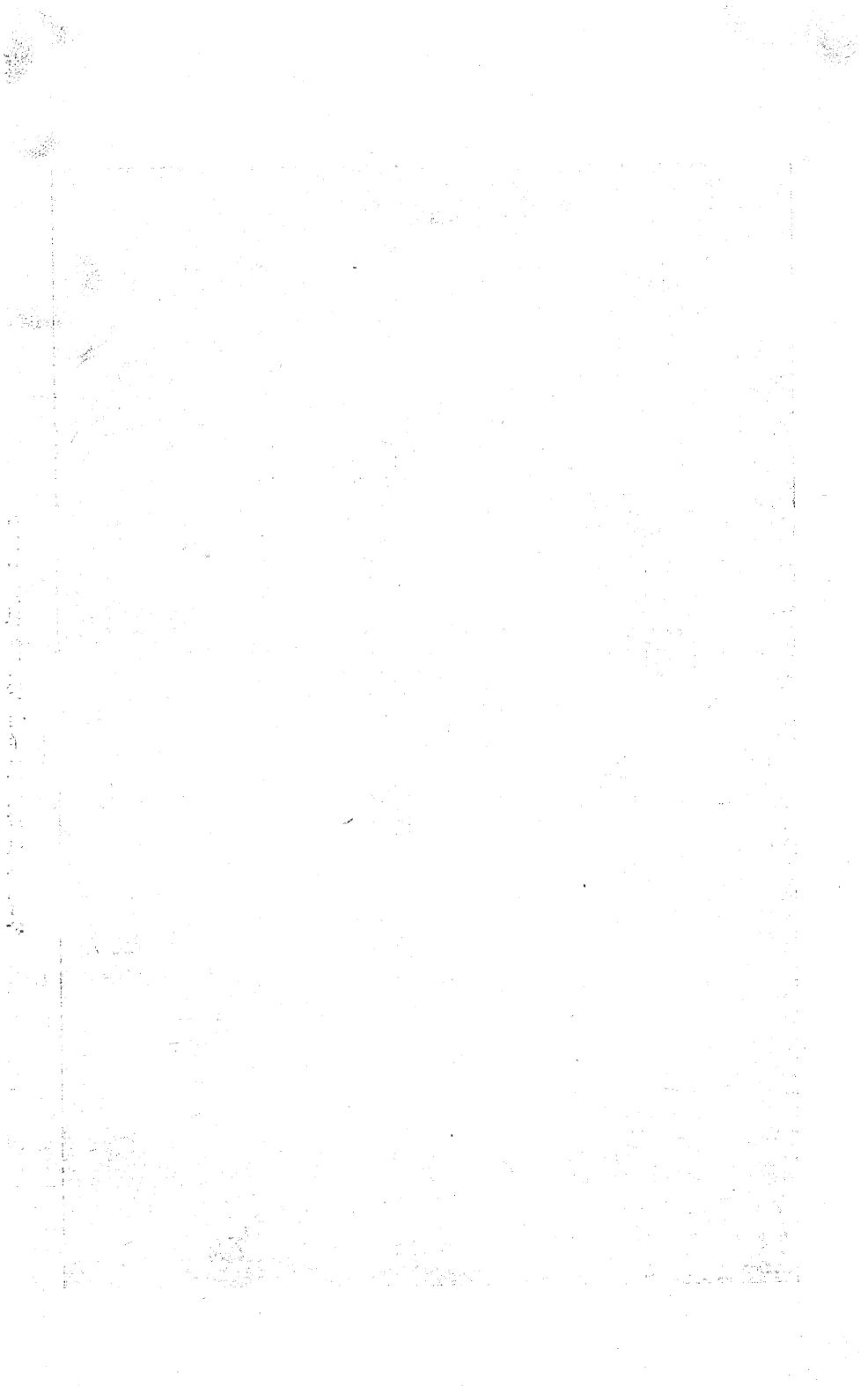
געבוירן געוואָרן איז יעקב באַטאַשאַנסקי אין 1892 אין דאָרף טשיטש-מאַנסקי, לעבן קיליע, איזמאַילער דיסטריקט, אין בעסאַראַביע. זיין פאַטער, וועמען ער האָט אומצאָליקע מאָל דערמאַנט אין זיינע שריפטן, איז געווען אַ שוחט. האָט יעקב באַטאַשאַנסקי געלערנט אין חדר און דערנאָך אין דער קע-שענעווער ישיבה. שפעטער איז ער געפאַרן קיין אָדעס, וווּ ער איז געווען עקסטערן אין אוניווערסיטעט. אין דער עלטער פון צוואַנציק יאָר האָט ער אָנגעהויבן פאַרעפנטלעכן רייזע-בילדער און דערציילונגען אין „גוט מאַרגן“ אין אָדעס. ביים אָנהייב פון דער ערשטער וועלטמלחמה איז ער אַנטלאָפן קיין רומעניע, געווען אַרעסטירט פאַר סאַציאַליסטישער טעטיקייט, מיטגעאַרבעט אין דער רומעניש-יידישער פרעסע, דערהויפּט אין דער טעגלעכער בוקאַ-רעשטער ציוניסטישער אויסגאַבע „מאַנטואירעאַ“. געשריבן האָט ער אויף סאַ-ציאַל פאַליטישע געזעלשאַפטלעכע און ליטעראַרישע טעמעס. ער איז געווען אַ מיטערדאָקטאָר פון די פיר זאַמלביכער „ליכט“, וואָס זענען דערשינען אין יאָס אין 1916. מיטגעאַרבעט אין „התקוה“ אין גאַלאַץ צוזאַמען מיט יעקב שטערנבערג האָט ער רעדאַקטירט דעם יידישן סאַציאַליסטישן אַרגאַן „דער וועקער“ און דעם אַרגאַן פון די לינקע פּועלי-ציון אין בוקאַווינע („פּרייהייט“). ער האָט מיטגעאַרבעט אין פאַרשידענע יידישע אויסגאַבעס אין רומעניע און ער האָט געשריבן דערציילונגען, בעסאַראַבישע, מאַלדאָואַנישע און בוגאַרי-

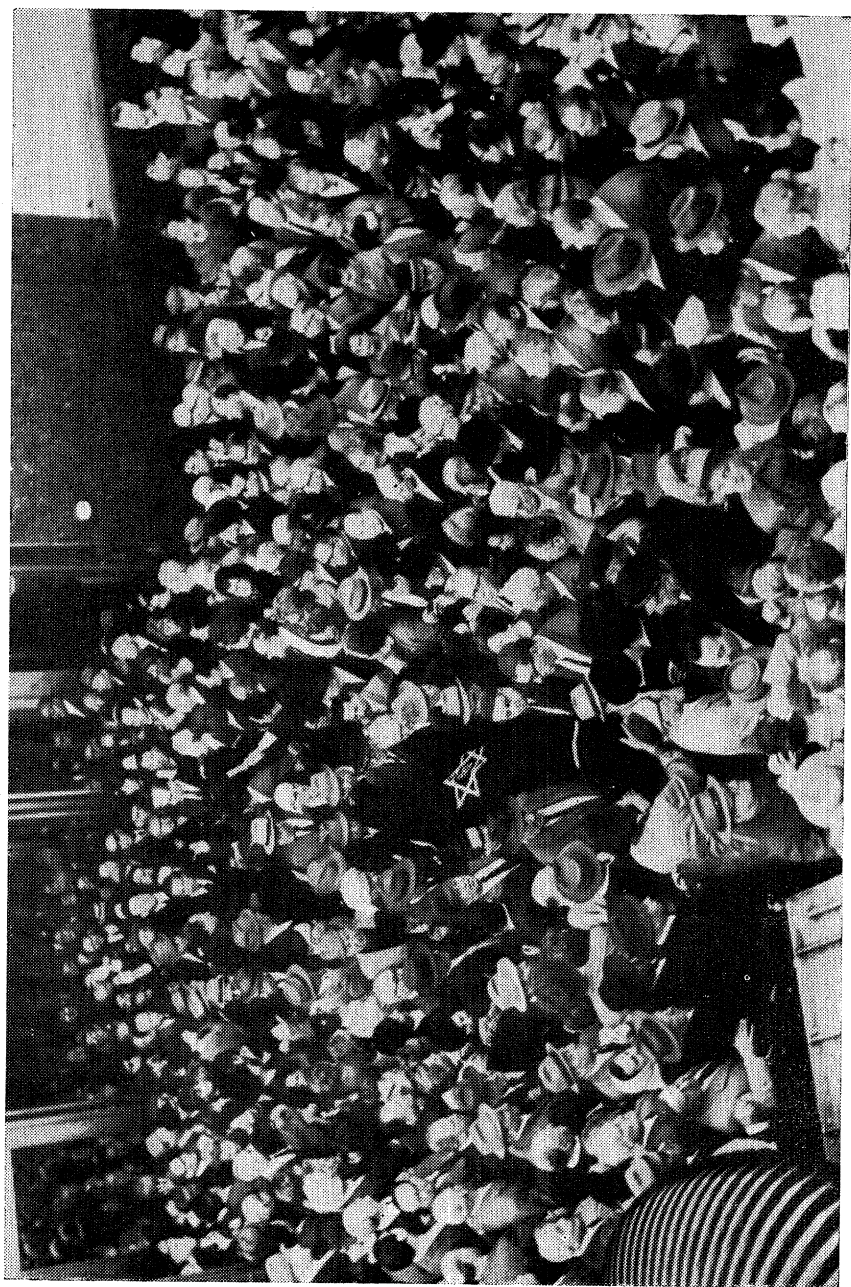
שע לעגענדעס און מעשהלעך; בילדער פון יידישן לעבן אין רומעניע און זיך שוין דעמאלט אָנגעהויבן באַווייזן ווי אַ גלענצנדיקער פעליעטאַניסט. אַ זשאַ-נער וווּ ער איז געווען מייסטערהאַפט. אין רומעניע האָט ער אָנגעפירט אַן אַגיטאַציע פאַר יידיש און די דאָזיקע אַגיטאַציע פאַר יידיש האָט ער פאַקטיש פאַרגעזעצט אַ לעבן. ער האָט אויך פאַרפאַסט רעווי-פּראָגראַמען און זיין ער-שטן איינאַקטער „הערשעלע אַסטראָפּאָליער“, איז אויפגעפירט געוואָרן מיט דערפּאָלג אין פאַרשידענע לענדער.

1923 איז דאָס יאָר וואָס צייכנט יעקב באַטאַשאַנסקיס פאַרבינדונג מיט אַרגענטינע, וואָס האָט אָנגעהאַלטן מער ווי פיר צענדליק יאָר. אין „די פרע-סע“, וווּ ער האָט אָנגעהויבן אַלס מיטאַרבעטער, איז ער שפּעטער געווען שו-תף און דירעקטאר צוזאַמען מיט — אים צו לענגערע יאָר — ד״ר ל. זשיט-ניצקי. געשריבן האָט ער אונטער אַ סך פּסעוודאָנימען; שימעלע סאַראַקער און יאַנקעלע גיבאַלעס האָט ער אָנגעהאַלטן ביזן טויט. זיינע פאַרשידנאַרטי-גע קאַלומס: „צווישן יאָ און ניין“, „אויפן שפיץ פען“ און „רויטע שמייכלען“, וועלן נישט קענען אויסגעמיטן ווערן אין דער אַנטאָלאָגיע פון דער יידישער זשורנאַליסטיק. זיין שעפּערשיער אומרו האָט אים געפירט איבער לענדער און קאָנטינענטן און ער איז געווען אומדערמידלעך ווי אַ רייזנדער און שטענ-דיק פריש ווי אַ רייזע-שילדערער. אין ניו-יאָרק איז ער געווען אַן אַפּטער באַזוכער; מסתמא אַ צוואַנציק מאָל אַהין געפלוויגן. און אין מדינת ישראל, וווּ ער איז בייגעווען דעם היסטאָרישן מאָמענט פון דער מלוכה-פּראָקלאַמירונג און דעם קאַמף פאַר דער אומאַפהענגיקייט — די העלדישע עפּאָפּייע פון דער מלחמת השחרור — איז ער געווען אַ פינף אָדער זעקס מאָל. „בראשית פון מדינת ישראל“ איז איינע פון די סאַמע ערשטע ביכער, וואָס זענען געשריבן געוואָרן וועגן דעם אויפקום פון דער יידישער מדינה און צו דעם זכות האָט ער משתתף געווען דאָס יידישע אַרגענטינע.

**
*

אַפילו אין די לעצטע יאָרן, ווען זיין געזונט איז געווען היפש געבראַכן, האָט יעקב באַטאַשאַנסקי נישט אויפגעהערט אַרומצורייזן. ער האָט נישט גע-רוט. ער האָט נישט געקענט בלייבן זיצן אויף איין אָרט. דער אומרויקער גייסט זיינער האָט אים מיט אַ פאַר וואַכן צוריק געפירט קיין דרום-אַפריקע, ווי אַן אַלגעמיינער קולטור-גאַסט פון אַרטיקן ישוב. פון די ידיעות, וואָס זענען פון דאָרט אָנגעקומען, האָט מען געוויסט פון זיין פיבערדיקער טעטי-קייט: קאָנפּערענצן, רייזעס, ביז דאָס האַרץ האָט ביי אים געפלאַצט.

צוויי מאמענטן פון דער לוחיה פון יעקב באטאנאנסקי

פיינלעך צוצולאזן דעם געדאנק, אז שוין מער נישטאז אַזא גייסטרייכע, קאלירפולע פערזענלעכקייט. א ווילקאן פון טאלאנט און פקחות איז פאַרלאָשן געוואָרן. עס איז אַן אבידה פאַר דער ייִדישער ליטעראַטור און עס איז אַ גרוי־סער פאַרלוסט פאַר אונדזער ישוב. עס איז אַן אבידה שאינה חזרת.

יעקב באַטאַשאַנסקי איז פון אונדז אַוועק

(א וואָרט פון צער אויף זיין פרישן קבר)

יעקב באַטאַשאַנסקי איז געקומען אויף אַ וויילע קיין יאַהאַנעסבורג און פון דער שטאָט איז ער אַוועק אויף אייביק. אין לעצטן נומער האָבן מיר גע־שריבן אויפֿמונטערנדיקע קבלת־פנים־ווערטער, אין גוטן גלויבן פון זיין ייִדיש־שליחות, און היינט — אַנשטאָט אַ צאתך לשלום — שרייבן מיר הספד־ווער־טער אויף זיין אַזוי פּלוצלינגדיקן טויט.

דורך דעם לאַנגן און שווערן גאַנג פון זיין שעפּערישן און קולטור־טוע־רישן לעבן איז ער אַלע מאָל געבליבן אויף די שליאַכן פון ייִדישלאַנד. מער ווי אַ יובל יאָרן האָט יעקב באַטאַשאַנסקי „שפּאַצירט“ מיט זיין פעדער אי־בער די וועגן און שטעגן פון דער ייִדיש־שעפּערישער מאַפע, אָבער נישט ווייניקער האָט ער אויסגעפירט די שליחות פון אַ ייִדיש־גייער, וואָס ברענגט זיין לעבעדיק־גערעדטן וואָרט צו ייִדישע ישובים איבער דער גאַרער וועלט.

מיט דער שמחה פון אַ שליח־מצווה האָט יעקב באַטאַשאַנסקי געטראָגן זיין וואָרט צו זיין ייִדישן עולם, ביז זיינע פיס האָבן אים פאַרטראָגן אויף אַ זייטיק סטעזשקעלע פון ייִדיש־יידן אויפֿן שוואַרצן קאַנטינענט. עס איז גע־ווען זיין לעצטער וועג, זיין לעצטע פּרייוויליקע שליחות ביים סוף פון זיינע טעג. און אַלץ וואָס ער האָט דאָ נאָך באַוווּזן צו זען איז געווען פאַר אים ניי. ער האָט מיט זשורנאַליסטישער ניכטערקייט אַלץ אָבסערווירט, אָבער ער האָט עס נישט אויפגענומען ווי בלויז שרייבערישן מאַטעריאַל פאַר שנעל־צוגעפראַוועטע רעפּאָרטאַזשן, נאָר ער האָט אויך באַוווּנדערט דעם דור יידן וואָס אַטעמט נאָך דאָ מיט ייִדיש; ער האָט געפּרוווט דערקענען דאָס עקזאָ־טישע לאַנד פון שוואַרצע מענטשן, גאַלד און לייבן.

און ער איז צוגעפאלן צו זיינע ניי־אַנטדעקטע יידן, צו דער נייער אומ־געבונג, צו מענטש און שטאָט, צו די ניי־אויפגעפּנטע האַרזאַנטן, מיט דעם גאַנצן אייפער פון זשורנאַליסטישער פאַרכאַפּטקייט. ער האָט געשריבן אַר־

ניקל נאך ארטיקל וועגן אלץ און אלעמען. אויפגעכאפטע, פרישע שטימונגען און איינדרוקן — טייל מאל נאך נישט פארדייעטע — האָט ער אין געאייל פארפיקסירט אויפן פאפיר, ווי ער וואָלט אין זיינע טיפענישן געאַנט, אָז באַלד וועט שוין זיין צו שפעט.

פון סאַמע ערשטן טאָג פון זיין באַטרעטן יאָהאַנעסבורג, האָט ער אין מער ווי 5 וואָכן נישט אַרויסגעלאָזט די פען פון זיין האַנט. ער האָט נישט מפסיק געווען פון שרייבן יומם וילילה. ער האָט באַאַרבעט די אייבערשטע פלאַכן, וואָס אַ מענטש דערזעט צו ערשט ביים קומען אין אַ ניי לאַנד, כדי שפעטער זיך אַ גראַב צו טאָן צו די וואַרצלען פון לעבעדיקן ישוב, אָבער דער שפעטער איז שוין געווען צו שפעט.

עס איז אָבער נישט בלויז געווען די עבודה פון שרייבן, וואָס איז אייגנט־ לעך אַ רשות היחיד, אָבער דער עיקר איז געווען זיין שליח־ציבור־אויפגאַבע, צוליב וועלכער ער איז דאָ געקומען. ער האָט אלץ געטאָן מיט פלייס. ער האָט אַרויסגעוויזן געוואַלדיקע ענערגיע און נישט ווייניק רירעוודיקייט. ער האָט זיך פון קיין אַרבעט נישט אַנטזאָגט, נישט באַקלאַגט זיך אָז ס'איז צו פיל, אַי ס'וועט אים פאַלן שווער. אין קעגנטייל: ער האָט פון אייגענעם ווילן אַנ־ געלאָדן אויף די באַטאַשאַנסקישע ברייטע פלייצעס אלץ מער משא — אַ גרוי־ סע פראַגראַם, אַ מענגע טעמעס, אַ סך באַזוכן. און ער האָט עס אלץ גענומען ערנסט. ער האָט זיין שליחות געטאָן באַמונה. ער האָט נאָך געהאַט פיל פלע־ נער און אומעטום געוואַלט באַווייזן, אָבער ער האָט שוין נישט באַוויזן —

**

יעקב באַטאַשאַנסקי, דער גוט־באַקאַנטער זשורנאַליסט און ליטעראַטור־ קריטיקער, וועט האַלטן אַ פאַרטראַג מאַנטיק, דעם 26סטן אָקטאָבער אד"ט: „דאָס פינטעלע ה. לייזויק“ — מיט די ווערטער האָט די קולטור־פעדעראַציע אַנאַנסירט דעם 4טן אויפטריוט פון יעקב באַטאַשאַנסקי אין יאָהאַנעסבורג. אָבער אין דער שעה, ווען זיין עולם ייִדיש־ייִדן האָט געשטראַמט צום זאַל, איז דער לעקטאָר שוין געלעגן מיט פאַרפעסטע ליפן און מיט אַ געליימטער צינג; ווען ער האָט געזאָלט שטיין פאַר זיין ייִדיש־אוידיטאָריע און געבן אַ פירוש אויף די ריטמישע גאולה־שורות פון אונדזער גרויסן לייזויקן, האָט זיין האַרץ אין יסורים־קראַמפן אויסגעשלאָגן דעם לעצטן אומריטמישן קלאַפּ און שטיל געבליבן.

יעקב באַטאַשאַנסקי איז געווען דער גרויסער גאַסט פון דרום־אַפריקאַ־ נער ייִדישן קיבוץ, אָבער ער איז אַוועק צוריק צו זיין שטענדיקער היים —

בוּענאַס־אײרעס — צו וועלכער ער האָט געהערט, און צו דעם ישוב — פאַר וועלכן ער האָט געווידמעט זײַן שעפּערישע קראַפט אלע זײַנע יאָרן — אַר־גענטיגע.

זײַן ערדיש ליכט איז אויסגעלאָשן געוואָרן צווישן אונדז, אין דרום־אַפריקע, און די פונקען פון זײַן ייִדיש גלויבן וועלן מיר ווייטער אויפהיטן אין זכות פון זײַן נאָמען.

(„דרום־אַפריקע“).

י. האָרן

צו קבורה

אויפן בית־עלמין אין טאַבלאָדאָ, ווערט היינט געבראַכט צו קבורה דער היגער ייִדישער שרייבער, מיט־רעדאַקטאָר פון „די פרעסע“, יעקב באַטאַ־שאַנסקי.

ווען ער איז מיט 41 יאָר צוריק געקומען אין לאַנד אַרײַן — אַראַפּגע־בראַכט פון זײַן עלטערער שוועסטער — איז ער געווען יונג און נאָך נישט אויספאַמירט, הגם אַ שרייבער איז ער שוין געווען. אַזאַ זשורנאַליסט ווי יעקב באַטאַשאַנסקי, מיט פּלאַם אין האַרצן און מיט בריִענדיקע געהירן, ווערט מען נישט, נאָר מ'ווערט מיט דעם געבוירן.

אין די לעצטע יאָרן איז ער געווען, מיט טיפּע קנייטשן אין פנים און אויפן שטערן, דער בוי פון זײַן וואָרט — דאָס געשריבענע ווי דאָס גערעדטע — האָט אים אָבער נישט פאַרלאָזט און די פעטקייט פון זײַן ייִדיש־לשון, וואָס איז געווען ווי די שוואַרצערד פון בעסאַראַביע האָט אים נישט פאַרלאָזט, נאָר זיך אויסגעמישט מיט דער ייִדיש־אַרגענטינער פּאַלקסטימלעכקייט און האָט געשוימט אין אים, ווי גוטער וויין, וואָס האָט זײַן שרייבן געמאַכט באַ־טעמט. יעקב באַטאַשאַנסקי דעם ליטעראַט, קומט, אַז ווען מ'ברענגט אים צו קברוה, זאָל כאַטש אָנגעוואָרפן ווערן אייניקע שטריכן צו זײַן פּאַרטערע, ווייל ער האָט זײַן גאַנץ שעפּעריש לעבן זיך באַמיט צו שרייבן פּאַרטערען, זאָגן הספּד־ווערטער, וואָס האָבן געריט.

אַז עס שטאַרבט אַ גענעראַל, טראַגט מען אים נאָך בײַ זײַן לווייה די מע־דאַלן, וואָס ער האָט באַקומען אין שלאַכטן און זײַן שווערד. אַ שרייבער וואַלט מען געדאַרפט נאָכטראַגן זײַנע ביכער און אַ זשורנאַליסט עפעס אַזוינס, וואָס זאָל דערמאָנען זײַנע קאַמפּן.

יעקב באטשאַנסקי איז געווען שעפּעריש, אַבער אויך פול מיט קאַמפּס-ברען און ער האָט אין זיין לעבן געפירט אַ סך מלחמות, וואָס האָט שטאַרק וויי געטאַן, אַבער עס האָט אויך אים געקאָסט גענוג געזונט.

זיין אַ וואַרטזאָגער פון גרויסע מחנות, אַרויסלייכטן פון אַ ישוב מיט פאַלעמיק וועגן ליטעראַטור, טעאַטער, געזעלשאַפּטלעכע פּראָגן, ייִדישע פּראָ-בלעמען און נאָך און נאָך, איז נישט קיין אויסדרוק בלויז פון אייגענעם צע-פלאַמטן ווילן, נאָר אויסדערוויילטקייט פון יחידיים און צו דער מדרגה איז יעקב באטשאַנסקי דערגאַנגען.

דערביי איז נויטיק צו געדענקען, אַז זיינע שטורעם-קאַמפּן און פאַלע-מיקעס האָט ער געפירט, ווען ייִדיש אַרגענטינע איז געווען אידעיש צע-פלאַמט און די לייענער-מחנות זענען יינגער געווען מיט צענדליקער יאָרן.

דעמאָלט דורכגיין אויף קאַריענטעס, פון פועירעדאָן ביז קאַזשאַ און געווען ווי דורכגיין אַ בראַנד; צי ווען מ'האַט זיך געקריגט וועגן ליטעראַטור, טעאַטער, צי גאָר וועגן געזעלשאַפּטלעכע פּראָבלעמען און אידעען.

אַ שאַרפּער זאָג, אַ פיינעם פאַרגלייך, אַ גוט וואָרט זענען דעמאָלט ווי פייגל געפלוויגן איבער די צעטיילטע מחנות.

צו אַזאַ מדרגה דערגייט מען נישט אַפילו ווען מ'וויל. אויך די וואָס זע-נען מיט אים נישט געווען איינשטימיק, צי גאָר מיט אים געקעמפּט, האָבן אים נישט פאַרגיינט.

דאָס ייִדישע אַרגענטינע האָט געהאַט און האָט וויכטיקע, טאַלאַנטפולע שרייבער, גוטע זשורנאַליסטן, אַבער נישט אַזאַ ווי יעקב באטשאַנסקי.

די מערסטע שרייבער אונדזערע אין אַרגענטינע — פון פּריערדיקן ווי פון איצטיקן דור — זענען דאָ אויפגעגאַנגען, זיך דאָ פאַרמירט און געוואָרן דאָס, וואָס זיי זענען און אַזוי איז אויך געווען מיט באטשאַנסקין.

אין ישוב אַרגענטינע זענען געווען און עס זענען דאָ שרייבער, וואָס האָבן אַזוי פיל וויסן, ווי ער האָט געהאַט, זיי האָבן אַבער נישט געהאַט און האָבן נישט אין אַזאַ מאָס שרייבערישן טאַלאַנט. זענען אפשר דאָ אַזעלכע, וואָס האָבן אַ גרעסערן סכום טאַלאַנט — פעלט זיי דער סכום וויסן, לעבנס-דערפאַרונג און דער עיקר איז, אַז דער טאַלאַנט ווי דאָס וויסן זאָלן נישט גיין באַזונדער, נאָר זיין צוזאַמען, דעמאָלט ווערט אַ שרייבער באַשאַנקען מיט אַ פונק פון גאָט, וואָס באַגלייט אים זיין גאַנץ לעבן, פילט אָן זיין וואָרט מיט חן, זאַפט און קרעפט.

יעקב באטשאַנסקיס ייִדיש וויסן האָט געהאַט טיפע וואַרצלען; די היים, שפּעטער איז געקומען די ישיבה, שטודיע, הויכשול, קענטשאַפט מיט מענטשן

און פערזענלעכקייטן, רייזעס אין דער וועלט, וואָס ער האָט שוין געמאַכט אַלס אַרגענטינער תושב, אַ פּאַר צענדליק מאָל איז ער געווען אין נאַרד־אַמעריקע, פינף מאָל אין מדינת ישראל און פּרזער אין פּוילן, אין פּראַנקרייך, אין זיין אַלטער היים בעסאַראַביע, שוין אָפּגערעדט פון די לאַטיין־אַמעריקאַנער לענד־דער.

פונקט ווי ער האָט ליב געהאַט ליטעראַטור, טעאַטער, אַזוי האָט ער אויך ליב געהאַט דאָס לעבן. ער האָט, ווייזט מיר אויס, אָבער געהערט צו די מענד־שטן אויף וועמען מאַקסימ גאָרקי האָט אַמאָל געזאָגט, אַז זיי לעבן צו־שווער. יעקב באַטאַשאַנסקי האָט געשריבן אַ וועלט און געהאַלטן אַ וועלט רע־פּעראַטן. אין אַ שפּאַס האָב איך אים אַ מאָל פּאַרגעלייגט, אַז ער זאָל צוזאַמענ־שטעלן אַ בוך פון טויזנט רעפּעראַטן, לעקציעס און רעדעס, וואָס ער האָט גע־האַלטן אין זיין לעבן. זאָל דינען אַלס באַווײַז, אַז ער האָט געהערט צו די מענטשן וואָס לעבן שנעל, וואָס צו פּופּציק יאָר האָט ער אָנגעשריבן דריי בענד זמרוּת: „די לעבנס־געשיכטע פון אַ ייִדישן זשורנאַליסט“. דערמאָנט זיך מיר איצט ווי אין יאָר 1942 האָט יעקב באַטאַשאַנסקי געהאַלטן אַ רעדע ביי זיין יוביליי־פּיערונג אין אַ טעאַטער־זאַל, איז נאָך דער אויפּפירונג פון זיין פּיעסע „דער קליינער מנחם־מענדל“, האָט ער אין שייכות מיט די צוויי ליי־דיקע רייען אַ זאָג געטאָן:

— צווייגט מיך נישט מיין לווייה צו מאַכן אין דער פרעמד.

אין ערשטן מאָמענט איז אין זאַל דורך אַ קעלט און דערנאָך איז געקו־מען אַ שטורעם פון אַפּלאַדיסמענטן פאַר דעם פעליעטאַניסטישן זאָג. דעמאָלט האָט ער אָפּילו נישט געהאַט דעם מינדסטן פּאַרגעפּיל, אַז אין אַ פּאַר צענדליק יאָר אַרום וועט זיין לעבן איבערגעריסן ווערן אין יאָהאַנעס־בורג בעת אַ לעקציע־טור און עס וועט נעמען פּיל טעג ביו מ'זועט אים אַהער ברענגען צו קבורה.

יעקב באַטאַשאַנסקי איז אין זיין שרייבן געווען אי ליריש, אי שטורמיש און דערצו באַהויכט מיט הומאָר. עס וועט דעריבער נישט זיין איבערגעטריבן צו זאָגן, אַז זיינע אָפּהאַנדלונגען וועגן משה נאָדיר גלאַנצן מיט אַ באַזונדערן חן.

ער האָט גוט פּאַרשטאַנען ליטעראַטור, זיך אַ לעבן־לאַנג געוואַרעמט ביי ליטעראַטור: אין ייִדיש, העברעיִש, רוסיש, דייטש און געלייענט אויך אין אַנ־דערע לשונות. דאָס וויכטיקסטע וואָס עס דאַרף אָבער געזאָגט ווערן איז, אַז נישט בלויז האָט ער פּיל געלייענט און געלערנט, נאָר ער האָט געהאַט אַ ספּעציעלן חוש, אייגנשאַפטן און טאַלאַנט צו באַנעמען ליטעראַטור און פּאַר־שטיין אַ ווערק און זיין מחבר.

יעקב באַטאַשאַנסקי האָט געהאַט אַלערליי פאַרמעסטן און ביי ליטעראַטורן פֿעלן נישט קיין געביטן, וווּ עכטע ליטעראַטור מבינים און אַפּשאַצער קענען אויפגיין און אַרײַנברענגען זײער איינגוס.

מיר האָבן געהאַט אַזעלכע ליטעראַטור־קריטיקער, ווי: בעל־מחשבות, שמואל ניגער און אַזעלכע ליטעראַטור־אויסטייטשער און פאַרשער, ווי ברוך ריווקין, נ. ב. מינקאָוו, אַזאַ ליטעראַטור־עסייאַסט, ווי י. י. טרונוק. ממילא איז נישט געווען לייכט אַ גלאַנץ צו געבן. דערביי דאַרף מען געדענקען, וואָס פאַר אַ גרויסע שרייבער ייִדן האָבן געהאַט אין די לעצטע הונדערט יאָר: די קלאַ־טיקערס, די ״יונגע״ אין נאַרד־אַמעריקע, די ״אינוויכיסטן״, די וואָס האָבן צו קיין גרופע נישט געהערט; די שרייבער אין אַמאַליקן פּוילן, אין סאַוועט־רוס־לאַנד, ״יונג־ווילנע״, בעסאַראַביע, אַרגענטינע, מדינת ישראל און נאָך פיל, פיל לענדער, וווּ עס לעבן און שאַפן פיל שרייבער און צווישן זיי, עכטע גאָט־געבענטשטע טאַלאַנטן.

ביי דעם אלעם האָט יעקב באַטאַשאַנסקי דער זשורנאַליסט און ליטעראַט זיך דערהויבן אין זיין פּאָזיציע אַלס ליטעראַטור בעל־מסביר. כדי צו זיין אַן עכטער קריטיקער, ווי די פּרײַער דערמאָנטע, מוז מען האָבן אייגענע מאַס און וואָג און צו דעם גרייכן יחידים. קענען מסביר זיין אַ ליד, אַ פּאַעמע, אַ ווערק פון פאַרשידענעם אינהאַלט און פאַרעם. מיט דעם האָט זיך יעקב באַטאַ־שאַנסקי ביז גאַר אַרויסגעהויבן. עס איז דעריבער צו פאַרשטיין, פאַרוואָס זײַנע לעקציעס און רעפּעראַטן, אַפּהאַנדלונגען וועגן משה לייב האַלפּערן, י. ל. פּרץ, מנחם באַרישאַ, מאַני לייב, ה. לייזיק, אליעזר שטיינבאַרג און אַנדערע גרויסע קינסטלער, זענען דורך אים אַזוי געלונגען אַרויסגעבראַכט געוואָרן.

יעקב באַטאַשאַנסקי האָט זיך נישט בלויז געחברט מיט ייִדישער און העברעיִשער ליטעראַטור, נאַר מיט ליטעראַטור בכלל און אַז ער פּלעגט אַ שרייב טאָן וועגן רוסישע שרייבער, אַדער וועגן היינען, צי גאַר וועגן איב־הענס דראַמעס, שעקספּירס ווערק, האָט ער געלויכטן מיט זיין בקיאות און דער עיקר: ווי ער פאַרשטייט ליטעראַטור און קען פיל אַרויסברענגען. וואָס שייך פאַפּולער מאַכן ייִדישע ווערק, אַ ריי שרייבער, האָט ער זיך שטאַרק דערהויבן, זיך ממש געשטעלט אַ מאַנומענט.

מיט וויפּל ליבשאַפט און פאַרערונג ער פּלעגט שרייבן און ריידן וועגן שרייבער און ציטירן אַ ריי ווערק. אומצאָליקע מאָל האָט ער אין זײַנע לעק־ציעס ציטירט די ווונדערבאַרע משלים פון אליעזר שטיינבאַרג און לידער פון ה. לייזיק.

יעקב באַטאַשאַנסקי וועט נישט בלויז פֿעלן דער ליטעראַטור. אונדזער זשורנאַליזם, דאָס געזעלשאַפטלעכע לעבן, ייִדיש, ייִדיש טעאַטער און נאָך

און נאך. גאר מ'דארף זאגן מיט גרויס צער, אז ישוב ארגענטינע איז אַרע-
מער געוואָרן.

פאַרגאַנגענעם זומער זענען מיר אַ חודש צייט געווען צוזאַמען אין מאַר
דעל פּלאַטא. האָב איך באַנייט מיינע טענות צו אים, אַז ער זאַל אין אַ פּאַר
בענד אַנשרייבן דעם אינהאַלט פון דער ייִדישער ליטעראַטור אין די לעצטע
פּופציק יאָר.

ער האָט כמעט אַלץ געהאַט געלייענט און דער עיקר — ער האָט אַזוי
געלונגען, ווי אַ שרייבער, געקענט מסביר זיין אַ ווערק, דערציילן דערציילן
וועגן מחבר און אַריינבליקן אין אים. שפעטער האָט ער געלאָזט וויסן אין
דער עפנטלעכקייט, אַז ער גרייט אַ ווערק; הונדערט יאָר ייִדישע ליטעראַטור.
ווי מיר איז באַקאַנט, האָט ער אויף סיני געהאַט אַנגעהויבן ליענען די
נייטיקע ביכער, מאַכן פאַרצייענונגען און שרייבן. איצט, אַז זיין לעבן איז
איבערגעריסן געוואָרן, איז פון גרויסן פאַרמעסט וואָס וואָלט אים זיכער אַנ-
געטאָן אַ קרוין, גאַרנישט געוואָרן. פון אַלע פלענער האָט זיך גאַר אויסגע-
לאָזט, אַז יעקב באַטאַשאַנסקי ווערט היינט געבראַכט צו קבורה.

לעאָן האַלפּערן ע"ה

ביי דעם אָפּענעם קבר פון יעקב באַטאַשאַנסקי ע"ה

די ידיעה, אַז יעקב באַטאַשאַנסקי איז אין דער הייסער אַפּריקע פּלוצלינג
אויסגעלאָשן געוואָרן, האָט מיך געהאַט אַזוי דערשיטערט, אַז איך האָב אין
ערשטן מאָמענט פשוט פאַרלוירן מיינע חושים. וואָס הייסט עפעס, באַטאַ-
שאַנסקי דער דינאַמישסטער און רירעוודיקסטער ייִדישער זשורנאַליסט אין
ביידע אַמעריקאַנער קאָנטינענטן, באַטאַשאַנסקי דער מוטיקסטער ייִדישער
שרייבער, דער דרייטער קעמפּער פאַר דער חשיבות און כבוד פון ייִדישן
וואָרט, באַטאַשאַנסקי דער פּחותדיקער ייִדישער פעליעטאַניסט איז שוין
מער נישטאַ? שפעטער, ווען איך בין געקומען צו זיך, איך האָב צוריק גע-
קראָגן מיין רויקייט, מיין דענקונגס-חוש האָט ווידער גענומען אַרבעטן, האָב
איך מיר גענומען אָפּגעבן אַ גענויעם דינ-והשבון פונעם טרויעריק געשעענעם
פּאַקט, בין איך געקומען צו דער איינציקער מסקנה, אַז יא, די ייִדישע קול-
טור-וועלט אין דער גאַרער וועלט האָט אין באַטאַשאַנסקיס פּלוצלינגדיקן אָפּ-

לעבן געליטן זייער אַ שווערן פאַרלוסט. ווער ווייסט אויב זי וועט אַזוי גיך קומען צו זיך פון דעם קלאַפּ.

ס'גייט נישט אין דעם, וואָס די ייִדישע ליטעראַטור האָט פאַרלוירן איי-נעם פון אירע פעיקסטע שרייבער, אויך נישט אין דעם וואָס די ייִדישע זשור-נאַליסטיק האָט פאַרלוירן איינעם פון אירע שטאַרקסטע זיילן, נאָר עס גייט אין דעם, וואָס די ייִדישע קולטור-וועלט האָט פאַרלוירן איינעם פון אירע מוטיקסטע קעמפער, איינעם פון אירע באַוווּסזעניקסטע באַשיצער, איינעם וואָס האָט ממש, מיט זיין פּערזענלעכן מוט און שרייבערישער ווירדע אויפֿ-געהאַלטן די באַדראַטע פּאַזיציע פון ייִדישער קולטור און ייִדישער ליטעראַ-טור אין אונדזערע קאַנטינענטן. יא, באַטאַשאַנסקי איז געווען אפשר דער לעצ-טער מאַהיקאַנער, וואָס האָט מיט זיין אויטאָריטאַטיוו וואָרט, מיט זיין לעבן און געזונט, מיט זיין גרויסן פּרעסטיזש און מיט דער מאַסן-סימפּאַטיע וואָס ער האָט זיך דערוואָרבן, אַלס שרייבער און לעקטאָר, געווידמעט זיין לעבן צו באַשיצן דעם כבוד פון דער ייִדישער קולטור און האַלטן הויך די חשיבות פון אַ ייִדישן ליטעראַט.

מען זאָגט: באַטאַשאַנסקי דראַנג צו וועלט־באַרימטקייט דורך מאַכן וויי-טע רייזעס, האָט אים סוף-כל-סוף דערפירט צו דעם, ער זאָל שטאַרבן עלנט און איינזאַם אויף אַ פּרעמדער בעטל, ווייט פון פּאַמיליע און פּריינט. ניין, זיין פּטירה אין דער פּרעמד איז געווען זיין שטענדיקע קאַמפּס-גרייטקייט פאַר דער פּאַזיציע פון ייִדישער קולטור און ליטעראַטור, זיין נאַכאַנאַנדיק זוכן עקספּאַנסיעס פאַרן לעבעדיקן ייִדישן וואָרט, פאַר דער פאַרשטאַרקונג פון ייִדיש לעבן און פאַרן כבוד פון ייִדיש לשון.

שוין אַ יאָר 29 ווי באַטאַשאַנסקי ע"ה האָט מיר געגעבן סמיכה אויף שרייבעריי. איך לייען אים שוין אַבער אַ יאָר 40. קיין מאָל האָט מיך נישט אינטערעסירט זיין לייכטע פּעדער, זיין זאָרפּעלטיקע אַפּגעהיטקייט פון דער ייִדישער שפּראַך, זיין שפּילעוודיקער סטיל, נישט אַפילו זיין אַריגינעלעקייט אין באַנוצן בליץ-געדאַנקען. וואָס ס'האָט יאָ געצויגן מיין אויפּמערקזאַמקייט איז געווען דער אופן פון זיין שרייבן. באַטאַשאַנסקי שרייבן איז תמיד געווען אַ וועגווייזער, ווי אַ גוטער לערער וואָס גיט אַ לעקציע פאַר זיינע תלמי-דים. ער האָט קיין מאָל נישט געהאַט אין זינען צו פאַרוויילן זיין לייענער מיט זיין שרייבן אָדער זיין לייענער זאָל הנאה האָבן פון זיינס אַ ווערטל אָדער אַ געדאַנק. ער האָט געהאַט די כוונה, אַז דער לייענער זאָל עפּעס לערנען פון זיין שרייבן, ער זאָל אויסברייטערן זיינע קולטור-דיעות; דער לייענער זאָל זען, אַז אַ גוטע ייִדישע ליטעראַטור איז נישט ווינציקער אינטערעסאַנט ווי אַ נישט-ייִדישע.

דאָס זעלביקע איז אויך געווען מיט זיינס אַ שמועס. וואָס ער האָט דער־
ציילט, וואָס ער האָט געזאָגט, אין תמיד געווען וועגווייזער־יש, באַלערנדיק,
איבערצייגנדיק, מיט דער כוונה, אַז דער מיטשמועסער זאָל דערפון עפעס
לערנען און רייכער מאַכן זיינע ידיעות. אַזוי איז עס אויך געווען פאַרקערט,
ווען זיין מיטשמועסער האָט אים עפעס דערציילט אָדער געזאָגט. ער האָט
עקספּלאַטירט דעם מיטשמועסער ביזן גרונט, אַרויסגעקוועטשט פון אים אַלץ
וואָס ער האָט געוואָלט וויסן, בכדי דאָס אויף זיין אופן צו באַארבעטן און אי־
בערגעבן דאָס זיינע לייענער.

באַטשאַנסקי דער ליטעראַט האָט פאַרמאָגט גאָר אין אַ גרויסער דאָזע
זעלבסטזיכערקייט, גלויבן אין אייגענעם כוח, צוטרוי צו זיין ליטעראַרישער
פּריזמע און מיט דעם כוח האָט ער אויך געשריבן זיינע ליטעראַטור־קריטי־
שע ווערק "פּשט" און "פאַרטעטן פון ייִדישע שרייבער", וואָס זענען אויפגע
נומען געוואָרן אין דער ייִדישער ליטעראַרישער וועלט מיט גרויס אויפמערק־
זאַמקייט.

באַטשאַנסקי איז אויך געווען אַן ערשטראַנגיקער לעקטאָר. בכדי צו
זיין אַ דערפאַלגרייכער לעקטאָר איז נישט אַזוי לייכט. ער דאַרף האָבן אַ גוטע
צוגרייטונג, ער דאַרף באַזיצן ידיעות פון וועלט־קולטור, ער דאַרף קענען די
אורשפּרינגלעכע קוואַלן פון וואָנען צו שעפּן מאַטעריאַל פאַר זיינע לעקציעס.
ער דאַרף קענען ווי געהעריק באַארבעטן דעם מאַטעריאַל. צו דעם אַלעמען
דאַרף דער לעקטאָר האָבן אַן אייזערנעם זכרון, — אַט דאָס אַלץ האָט פאַר־
כאַגט באַטשאַנסקי דער לעקטאָר.

באַטשאַנסקי איז געווען איינער פון די ווינציקע ייִדישע אינטעליגענטן,
וואָס דער אַוועקגייענדיקער דור האָט אונדז נאָך איבערגעלאָזן. זיין ייִדישע
אינטעליגענץ האָט ער געשעפּט אין ביאַליקס אַלטן בית־המדרש. זיין ייִדישע
גייסטיקייט האָט ער גענומען אין זיין טאַטנס, דעם אַלטן קיליערס שוחטס
שטיבל, וווּ מען האָט זיך אין ייִדישער גייסטיקייט ממש געבאָדן. ייִדישן מאַ־
טעריאַל אויסצובויען זיינע פּרעכטיקע לעקציעס האָט ער גענומען אין די ישי־
בות, דאַרטן האָט ער זיך אָנגעזאַפט מיט די פּערספעקטיוון פון אַן אָנקומענ־
דיקן שווערן קאַמף פאַר דער עקסיסטענץ פון ייִדישן פּאָלק. דאַרטן האָט ער
דערזען די מיט פייערדיקע אותיות אין הימל תמיד הענגענדיקע פּראַגע:
"הלנו אתה אם לצרינו?" און באַטשאַנסקי האָט פעסט און זיכער באַשלאָסן,
אונטער דער וואַרעם ייִדישער אַטמאָספּער פון די ישיבות, "הלנו". פון דעם
מאָמענט אַן ווערט ער אַ התלהבותדיקער אונדזעריקער, אַ קעמפּער פאַרן
ייִדישן פּאָלק, פאַר זיין קולטור, פאַר זיין עקסיסטענץ בכלל און בפרט פאַרן
ייִדיש־נאַציאָנאַלן מאָמענט פון פּאָלקס לעבן. אַט די אַטמאָספּער האָט אים גע־

ליפערט מאַטעריאַל פאַר זיינע פרעכטיקע ייִדישע קולטור־פּאַרטראַגן. דער־
פאַר האָט דער ייִדישער עולם אַזוי פאַרגאַפּט אויסגעהערט זיינע באַלערנדיקע
לעקטורן.

באַטאַשאַנסקי איז געווען אַ ייִדישער קולטור־מענטש פון העכסטער מד־
רגה. ער איז געווען מלאַ וגדוש מיט ייִדיש וויסן, מיט ייִדישער חכמה און
מיט אַ סך ידיעות, וואָס ער האָט געשעפּט פון סאַמע מקורדיקן קוואַל פון
חכמת היהדות. אויסער דעם איז ער געווען אַנגעפּראָפּט מיט ייִדישער פּקחות.
זיינע פּקחותדיקע אַריגינעלע פּאַלקס־מעשהלעך פון פּאַלקלאַריסטישן כאַראַק־
טער, וואָס ער האָט פאַרעפּנטלעכט אין זיינע זונטיקדיקע רובריקן אין „די
פרעסע“ באַשטעטיקן זיין פּקחותדיקייט.

אין סך־הכל אָבער קומט תמיד דאָס טרויעריקסטע, דאָס אומענדלעכע, דאָס
נאַטירלעכע פאַרן חכם און פאַרן שוטה, פאַרן שרייבער און פאַרן לייענער,
פאַרן לעקטאָר און פאַרן צוהערער. באַטאַשאַנסקי גוף ווערט היינט פאַרשאַטן
מיט עטלעכע לאַפעטעס ערד און „היה היה באַטאַשאַנסקי ואיננו“ געווען אַ
באַטאַשאַנסקי, אַ ייִדישער שרייבער, אַ זשורנאַליסט, אַ ליטעראַטור־קריטי־
קער, אַ לעקטאָר, אַ חכם, אַ פּקה, אַן אמתער נאַציאָנאַלער ייד, אַ גרויסער
פריינט פון כל ישראל און גאַנץ באַזונדערט פון מדינת ישראל און נישטאַ
מער. אין מיטן קאַמף פאַר דער ייִדישער קולטור, פאַר ייִדישער ליטעראַטור,
פאַרן ייִדישן געדאַנק איז זיין לעבן אויסגעלאַשן געוואָרן.

באַטאַשאַנסקי איז געפּאַלן אויף זיין פּאַסטן, האַלטנדיק הויך און שטאַלץ
די אָפּן פון ייִדישער ליטעראַטור. ווער וועט איצט איבערנעמען און טראַגן די
פאַרן פון ייִדישער ליטעראַטור; ווער וועט פאַרזעצן דעם קאַמף פאַרן ייִדישן
לשון?

רו אין פּרידן, טייערער פריינט באַטאַשאַנסקי — אומדערמידלעכער
קעמפּער פאַר דער חשיבות פון ייִדישער ליטעראַטור.

י. זוינשענקער

י ת ג ד ל ו י ת ק ד ש

כ״בין זיך מודה אַז זינט אַ סך יאָרן — אפשר נישט באַלד נאָך 1940,
ווען יעקב באַטאַשאַנסקי האָט געהאַט זיין ערשטע האַרץ־טאַקע — האָט זיך
מיר צוגעקלעפּט אַ קרענקלעכער פּחד: יעדעס מאָל, ווען איך פּלעג עפענען

אן ארגענטינער יידישע צייטונג — פלעג איך א ציטער טאָן נישט צו דער-
זען אַ שוואַרץ רעמל און דערין — באַטאַשאַנסקיס נאַמען.

אַבער לעצטנס האָב איך זיך שוין געהאַט באַפרייט דערפון. קען זיין, אַז
ערשטנס האָב איך אויפגעהערט דערפאַר צו ציטערן, ווייל באַטאַשאַנסקין אליין
איז געלונגען מיר איינצוריידן (אפשר דאַרף מען זאָגן „איינצושרייבן“), אַז
מען ווערט וואָס אַ מאָל יינגער, אַז ער אליין לכל-הפחות, „הייבט ערשט אָן“
און, דעריבער האָב איך עפעס ווי ביי מיר אליין געהאַט אַרויסגענומען אַ
פאַרזיכערונג אויף באַטאַשאַנסקיס לעבן — אויף לכל-הפחות נאָך אַ 20 יאָר.
און איצט, ווען עס איז מיר איבערגעגעבן געוואָרן די ידיעה וועגן זיין
פיזישן אויס — פיל איך, ווי אונדזער מחנה — די מחנה פון די שטאַרביקע
— איז נאָך שוואַכער געוואָרן; פיל איך זיך אליין נענטער אַהין פון וואַנען
מען קומט שוין נאָר צו חלום.

עס וועלן נאָך וועגן באַטאַשאַנסקין געשריבן ווערן הונדערטער אַרטיקל-
לען. איין בוך, צום ווינציקסטנס, וועגן אים וועט נאָך באַשטימט דערשיינען.
אפשר וועט מיר אליין אויך אַ מאָל געלינגען עפעס אַנצושרייבן וועגן אים.
אַבער פון זיך אליין ווייס איך איינס: דאָס וואָס באַטאַשאַנסקי האָט מיר ביז
איצט געגעבן און דאָס וואָס איך האָב נאָך פון אים דערוואַרט און געהאַפט
צו באַקומען — איז שוין פאַרשפילט אויף אייביק.

כ'האַב דאָס ערשטע מאָל געהערט זיין נאַמען אין טשערנאָוויץ אין 1931
צי 1932. עס איז געווען אין אַ קרייז פון יונגע שרייבערס — מייע מזריכים
און אויף אַ וועג אַרויפפירערס; עס איז געווען אונטערן דאָך און צווישן די
פיר ווענט פון באַרימטן ליענזאַל פון טשערנאָוויצער „מאַרגנרויט“, וווּ עס
זענען דערצויגן געוואָרן אַ פאַר דורות יוגנטלעכע פון צפון-רומעניע, איינ-
שליסלעך בעסאַראַביע.

שפעטער, ווען איך האָב זיך געגרייט צו פאַרן קיין דרום-אַמעריקע, האָט
אַ חבר מיר געזאָגט: „ווען וועסט אַנקומען אַהין, שטעל זיך אין קאַנטאַקט מיט
באַטאַשאַנסקין — וועסטו נישט פאַרפאַלן ווערן; וועסטו נישט אונטערגיין;
וועסטו זיך נישט טרינקען“. דאָס אַלץ איז געמיינט געוואָרן קולטורעל, יידיש-
אינטעלעקטועל.

עס איז מיר קיין מאָל נישט געלונגען דעם דאָזיקן קאַנטאַקט איינצו-
שטעלן. אַבער די באַקאַנטשאַפט מיט באַטאַשאַנסקין האָט נישט געמוזט זיין
קיין קענזויטיקע. יאַרנלאַנג נאָך מיין קומען קיין דרום-אַמעריקע, האָט ער
נישט געוואָרט אַז ס'איז דאָ אַזאַ נאַמען ווי מיינער אויף דער וועלט. אַבער
איך אים האָב געלייענט פון דער ערשטער וואָך אָן וואָס איך בין אָנגעקומען

קיין באַליוויע, אָנהייב 1939. און פונקט ווי טויזנטער יידן פון מיין דור, צי פון אַ האַלבן דור פריער, האָב איך פון אים זייער אַ סך געלערנט.

איך האָב אין אייניקע ענינים נישט מסכים געווען מיט אים. אָבער דאָס האָט נישט געשטערט, אַז איך זאָל ביים עפענען „די פרעסע“ קודם־כל אַ ווך טאָן וועגן וואָס שרייבט היינט באַטאַשאַנסקי און, אָדער באַלד עס נעמען „שלינגען“, אָדער עס מיר אויסשניידן אויף צו לייענען אין אַ רויקער מינוט, אָדער עס טאַקע בכלל באַהאַלטן ווי לערן־מאַטעריאַל פאַר מיר און פאַר אַנ־דערע.

איצט, וועט אַט דער לערער פון מאַסן אויספעלן מיר און טויזנטער אַנ־דערע. איך ווייס אַז אונדזער דרום־אַמעריקאַנער יידנטום, לכל־הפחות, איז איצט זייער, זייער אַרעמער געוואָרן. עס זענען דאָ אין דער ייִדישער און אין דער העברעיִשער ליטעראַטור און פובליציסטיק געלערנטערע מענטשן ווי באַטאַשאַנסקי, אָבער זייער ווייניק פון זיי האָבן געהאַט אַזאַ ברייטן ווירקונגס־קרייז; זייער ווייניק פון זיי — אויב עס איז בכלל נאָך דאָ אַפילו איינער אַזאַ — האָבן געקענט אַזוי ווי באַטאַשאַנסקי דעהייבן דעם פשוטן יידן און די ייִדישע פרוי און זיך מיט זיי טיילן מיטן שענסטן און בעסטן אין דער ייִדי־שער און אונזערסאַלער ליטעראַטור און קולטור.

איך בין זיכער, אַז אין דעם וואָס די אַרגענטינער און אורוגווייער ייִדי־שע ישובים זענען דאָס וואָס זיי זענען — פעסטונגען פון באַנייטער ייִדיש־קייט — האָט אַ הויפט־חלק געהאַט באַטאַשאַנסקי. איצט — אויף וועמען וועט פאַלן דער עול, די אויפגאַבע, די משא — אים צו פאַרטעמטן?

ער וועט קיין מאָל נישט פאַרטראַטן ווערן. צענדליקער פון אונדז וועלן זיך נאָך דאַרפן אַנשטרענגען, אַז עס זאָל אויפגעהיט ווערן דאָס וואָס ער און ענלעכע צו אים האָבן אונדז איבערגעלאָזט. אויף וויפל דאָס וועט געלינגען — וועט עס זיין אַן אויפטו פאַר אונדזער אייגן לעבן; פאַר אונדזער אייגן לעבן נישט נאָר אין בוענאָס־אירעס, אין קאַרדאַבאָ צי אין מאַנטעווידעאַ, און נישט אַפילו אין לימאַ אָדער אין לאַפּאַז אשר בבאַליוויאַ, נאָר אויך פאַר אונדזער לעבן אין ניו־יאָרק און אין מאַסקווע — ווי מאַדנע דאָס זאָל אייך נישט אויס־זען — און אַפילו אין תל־אביב און אין ירושלים, ווי נאָך מאַדנער דאָס זאָל אייך נישט אויסזען; פאַר אַט דעם כלל־ייִדישן לעבן, וואָס שליסט איין תמצית־ייִדישקייט פון אַלע דורות און פון אַלע פונקטן פון ערד־קיילעך, פאַר וועלכן באַטאַשאַנסקי האָט אָפגעלעבט אַ קורץ, פיזיש־באַגרענעצט מענטשלעך לעבן. פאַר אַט דעם ייִדישן לעבן איבערן גאַנצן כדור האַרץ, וואָס באַטאַשאַנ־ב־כקי האָט עס אַרומגענומען נישט נאָר מיט זיין האַרץ און מוח, נאָר זיך מטריט

געווען עס צו קענען און לערנען מיט זיין גאנץ לייב-און-לעבן און אזוי, פיי-
זיש, אויסגעמאסטן א וועלט און אוימעטום אָנגעקומען און אָנגעשפּאַרט, ווי
איצט, אזש אין יאָהאַנעסבורג, אין דרום-אַפריקע, וווּ דער פיזישער סוף האָט
אים געטראָפּן.

מיר פּאַרנייגן זיך פאַר זיין אַנדענק און זאָגן-צו: כל-זמן עס וועט דויערן
אונדזער אייגענער אָטעם-צי, וועט דויערן זיין אַנדענק אין אונדזערע הערצער.
און מיר זענען זיכער, אז כל-זמן עס וועט זיין ייִדיש לעבן אויף דער
וועלט בכלל — וועט מיט דאָנק און פּיעטעט דערמאָנט ווערן דער נאָמען פון
קולטור-פּיאָנער און קולטור-בויער יעקב באַטשאַנסקי, זכרונו לברכה.

ד"ר ל. זשיטניצקי

דאָס פּלוצים איבערגעריסענע געזאַנג!

האָט אויסגעפעלט אַ שרייבער אין פּמליה של מעלה? נויטיקט מען זיך
דאָרט אין אַ פעליעטאַניסט, אין אַ ליטעראַטור-קריטיקער, אָדער גאָר אין אַ
דערציילער?

שווער זיך צוצוגעוויינען צום געדאַנק אַז יעקב באַטשאַנסקי איז שוין
מער נישט פּאַראַן. אַריבער דרייסיק יאָר ביי איין רעדאַקציע-טיש איז נישט
אַ קלייניקייט, עס איז נישט קיין האַלבער נאָר אַ גאַנצער לעבן, עס איז אַפילו
מער, ווי די באַציונגען אין אַ פּאַרהייראַטן לעבן. ווי שרייבער זאָלן נישט זיין
פּאַרשידנאַרטיק אין זייער דענקען, אין זייער אויפנעמען זאַכן, דערשיינונגען
און אידעען איז עפעס פּאַראַן וואָס פּאַרבינדט זיי דאָך, טאַקע ווייל זיי באַנוצן
זיך מיטן זעלבן וואָפּן. יעקב באַטשאַנסקי איז נישט איין מאָל געווען דער
בליץ וואָס האָט אַ שטראַל געטאָן מיט אינטערעסאַנטע געדאַנקען, און אָפט
מאָל געווען אויך דער דונער, וואָס האָט אַ טרייסל געטאָן און צעטרייסלט גאַנ-
צע זייילן. ער האָט בכלל ליב געהאַט דעם שטורעם און דעם-אַ שטורעם האָט
ער אַריינגעבראַכט נישט נאָר אין דער ייִדישער זשורנאַליסטיק און אין דער
ייִדישער ליטעראַטור, נאָר אויך אין זיין פּערזענלעכן לעבן. דאָס האָט אים
נישט געלאָזט איינציגן אויף איין אַרט; דאָס רייזן איז פאַר אים געווען אַ מין
אויסלאָדונג, אָפט מאָל אַן אַנטלויפן פון זיך אַליין און זיך ווידער אַ מאָל גיין
זוכן און געפינען אין נייע מרחקים, ביז די פּיס האָבן אים פּאַרפירט אזש אין

זייטן אַפּריקע, וווּ זיין געזאַנג צום ייִדישן וואָרט און ייִדישן דענקען איז פּלו־
צים, ממש אַכזריותדיק איבערגעריסן געוואָרן.

יעקב באַטאַשאַנסקי איז געווען דער אייגנאַרטיקער אין אַלע הינזיכטן.
ער האָט אויך נישט געוואָסט וואָס הייסט בלייבן אויף איין אָרט, זיך באַנוגענען
מיט „קלייניקייטן“, ער האָט געשטרעבט און ליב געהאַט דאָס גרויסע, אָפּט
מאָל דאָס אומדערגרייכבאַרע און טאַקע דערפאַר האָט ער אין זיין שאַפּן זיך
נישט באַגרענעצט נאָר מיטן בלייבן דער זשורנאַליסט. פעליעטאַן און דראַמע,
ליטעראַטור-קריטיק און בעלעטריסטיק, איבעראַל און איבער אַלץ האָט גע-
שוועבט זיין פעדער, וואָס איז אַלע מאָל געווען אַ לייכטע. ער האָט נישט גע-
וואָסט וואָס הייסט זיך אַנשטרענגען צו שאַפּן, דאָס שאַפּנדיקע איז ביי אים גע-
ווען אַזאַ אַרגאַנישע און אוממיטלבאַרס, ווי אַ ריכטיקער מעין הנובע.

שווער איז מאַכן שלום מיטן געדאַנק, אַז דער „מעין הנובע“ וועט שוין
מער נישט זיין און וויפּל האָט דער מעין הנובע נאָך געקענט געבן, וויפּל
פרייד האָט ער נאָך געקענט פאַרשאַפּן זיין גרויסער צאָל לייענער, פאַרערער,
סימפּאַטיזירער און אַפילו די וואָס האָבן אויף אים געקוקט מיט אַ „קרום
אויג“ און דאָך געוואָלט וויסן, הערן און לייענען זיין וואָרט. נישט איין מאָל
פלעגן מיר זיך צעווערטלעך אויס מיינונגען אָדער אידעען, אָבער אָפּט מאָל
איז דער שטיבל, חבריש, פריינטלעך, כאַפּן אַ שמועס וועגן זאַכן און אָנגעלעגנ-
זייטן און יעקב באַטאַשאַנסקיס הנאה איז געווען ווען מ'האַט דיסקוטירט זיינס
אַ געדאַנק אָדער מיינונג. און ער איז אויך געווען גערעכט: די דיסקוסיע האָט
אים געגעבן נייעס שטאַף און אין אַ פאַר טעג אַרום איז פון דעם אַרויס אַ
האַרציקער און געדאַנקפולער פעליעטאַן, אָדער גאָר אַ גאַנצער אַרטיקל און
אויב נישט, איז אַ „שפיץ-פען“. יעקב באַטאַשאַנסקי האָט זיין וואָרט אויסגע-
שפּילט אויף פאַרשידענע אינסטרומענטן: פּידל, טשעלאָ, פלייט און אַ מאָל
גאָר דער טראַמבאָן, מיט אַ הויכן און גרויסן הילך, טאַקע ווייל יעקב באַטאַ-
שאַנסקי איז געווען אַ מענטש פון שטימונגען. ער האָט פאַרמאַגט אין דער
הינזיכט די אייגנשאַפּט פון אַ שוישפּילער, ערנסט ווי דער שרייבער און שפי-
לעוודיק ווי דער שוישפּיל. אויס דעם האָט ער געקענט ווערן ליריש אינעם
פעליעטאַן און עלעגיש אין איבערגעבן אַ פאַסירונג פון אַמאָל אָדער אַ דערי-
נערונג. נישט אומזיסט האָט ער אין זיינע גאָר יונגע יאָרן אין זיין אַלטער
היים בעסאַראַביע און רומעניע זיך אָפּגעגעבן מיט טעאַטער. ענלעך ווי די
ליטעראַטור איז געווען זיין ים אין וועלכן ער איז געשוואַמען, אַזוי איז טעאַ-
טער געווען זיין סטיכע, וואָס האָט אים מיטגעריסן. און אָפּט מאָל האָט ער
פאַרבוּדן איינס מיטן צווייטן, — די ליטעראַטור מיט טעאַטער. ביידע זע-
נען ביי אים אַלע מאָל געווען איינס, ענלעך ווי ער האָט פאַראייניקט אין זיך

דאָס גלויבערישע און דאָס אַפיקורסישע. יעקב באַטאַשאַנסקי איז בטבע גע-
ווען אַ רעליגיעזער בעל-מאמין, מסתמא גייט עס אויף דער גירסאָ דינקותא,
מחמת אין זיין נשמה, זיין גייסט איז באַשטאַנען פון אַ צווילינג, ער איז גע-
ווען דער אַבסאָלוטער חסיד און אין דער זעלבער צייט אויך דער וועלטלעכער
מענטש. אין זיין וועלטלעכקייט האָט ער אַריינגעבראַכט דאָס חסידישע און
אינעם חסידישן האָט ער אַריינגעבראַכט דאָס וועלטלעכע און די ביידע האָבן
זיך אין אים פאַרטראָגן אויף אַזאַ האַרמאָנישן אופן, אַז עס איז געווען שווער
פונאַנדערצוטוילן דאָס איינע פונעם צווייטן.

עטלעכע צענדליק יאָר האָט יעקב באַטאַשאַנסקי אַפגעגעבן דעם יידישן
ישוב פון אַרגענטינע, כמעט דאָס גאַנצע לעבן. אַ גרויסן טייל פונעם ישוב
האָט ער געלערנט דענקען אין יידיש-נאַציאָנאַלע קאַטעגאָריעס. ער האָט פאַר
דעם פאַרמאָגט דאָס ריכטיקע וואָרט, אַ מאָל אַ שאַרפס און אַ מאָל אַ מילדס,
אַ פאַטערלעך גלעטנדיקס. און אין עצם איז ער אַליין געווען אַ גרויס קינד,
וואָס פלעגט אַפט מאָל קוקן אויף אַליץ מיט נאַיווע, קינדישע אויגן. נישט איין
מאָל האָט ער געוואָלט זיין דער פראַקטישער מענטש, מאַכן חשבונות, אָבער
וואָס פראַקטישער ער האָט געוואָלט זיין, אַליץ גרעסער פלעגט ווערן זיין נאַיוו-
קייט. נישט איין מאָל פלעגט ער אויס דעם עפענען גרויס זיינע אויגן און זיך
ווינדערן, ווערן פאַרחידושט און טאַקע אין אַזעלכע מאָמענטן פלעגט ער שטור-
רעמען און זיך צעברומען ווי אַ לייב. און דער לייענער-עולם האָט ליב געהאַט
זיין שטורעם, זיין רירעוודיקייט און אַט דאָס איז מיט אַ מאָל אומברחמות-
דיק איבערגעריסן געוואָרן. נישט זיינע נאַענטע און נישט זיינע ווייטע וועלן
שוין מער הערן און פילן זיין שטורעם, עס וועט נאָר בלייבן דער זכר וועגן
דעם. אָבער מען וועט פילן, אַז פלוצים איז איבערגעריסן געוואָרן אַ טיף
מענטשלעכער אייגנאַרטיקער נישט פאַרענדיקטער געזאַנג, איבערגעריסן גע-
וואָרן צוזאַמען מיט זיין שטאַפער וואָס טראַגט דעם פשוט מענטשלעכן נאָמען
יעקב באַטאַשאַנסקי.

וועלוול טשערנאָוועצקי

וועמען דער טויט האָט ביי אונדז צוגענומען!

שווער פאַר אונדז, פאַר זיינעם אַ פערזענלעכן גוטן און האַרציקן פריינט,
שווער צו שרייבן אַ נאַטיץ און דערביי צושטעלן די טרויעריקע און שרעק-
לעכע ווערטער: ע"ה.

בכלל גלויבט זיך נישט, אז צו יעקב באטשאַנסקיס נאָמען דאַרף מען שוין צו שטעלן אַט די צוויי ווערטער. אָבער, גלויבן איז איין זאַך און דער שרעקלעכער אמת איז אַ צווייטע זאַך!

יעקב באטשאַנסקי ע"ה איז שוין נישטאָ, נישט צווישן אונדז, נישט ביים ייִדישן פּאָלק פון דער גאַרער וועלט.

נישט אומזיסט האָט „די פרעסע“, וווּ ער איז געווען איינער פון אירע רעדאַקטאָרן, דירעקטאָרן, נשמה אין האַרץ פון דער צייטונג, נישט אומזיסט זאָט זי באַקומען טרויער-מיטגעפילן, טעלעגראַמעס און בריוו פון דער גאַרער ייִדישער וועלט, וווּ מען מעג פריי אויסדריקן אַ מיינונג אָדער שיקן אַ בריוו. דער טויט, דער שרעקלעכער טויט, האָט אים פאַרשלעפט, פאַרנאַרט קיין זיד-אַפריקע און פון דאָרט איז ער שוין קיין לעבעדיקער נישט געקומען. פון דאָרט, וווּהין ער איז געפאַרן האַלטן רעפּעראַטן וועגן ליטעראַטור, האָט מען אונדז אומגעקערט אונדזער יאַשען, אונדזער באַטשאַנסקי, די קרוין פון אונדזער קאַפּ, אַריינגעלייגט אין אַ מעטאַלענעם קאַסטן און דערנאָך אין אַ צווייטן און אַ דריטן קאַסטן.

ער איז געפאַרן אַ לעבעדיקער, אַ פריילעכער, אַ מוטיקער און אַ זאַפטי-קער יעקב באטשאַנסקי, און צוריק האָט מען באַקומען אַ פאַרמאַכטן אַרן — און קען מען דען עמיצן באַשולדיקן דערפאַר?

**

מיר ווילן נישט אַפּשרעקן דערמיט קיין ייִדישע שרייבער פון אַרגענטינע אָדער אַנדערע מקום, אז זיי זאָלן צוויי מאָל איבערטראַכטן איידער זיי לאָזן זיך אַרויס אין ווייטן וועג פון זיד-אַפריקע, וווּ דער קלימאַט איז אַן אַנדערער און די „הויכקייט“ פון ים איז אויך אַ היפשע; מיר ווילן זיי נישט אַפּשרעקן.

**

אַכט טעג, זינט די ידיעה וועגן זיין פטירה ביז נאָך קבורה, איז דאָס בוענאָס-איירעסער, אַרגענטינער ייִדנטום געווען אויף די פיס. די טעמע פון טאָג איז געווען: „יעקב באטשאַנסקיס טויט“, יעקב באטשאַנסקיס לוויה. פון דער לוויה פון חבל קאַץ, ביז היינט — איז נישט געקומען אַזאָ עולם עמיצן באַגלייטן צו זיין אייביקער רוי.

לשבח זיי, און גאָר ספּעציעל — דעם ראש-הקהל פריינט גרעגאָריאָ פיינ-גערש, האָט זיך די חברה-קדישאַ ביי דער קהילה געשטעלט אויף דער געהע-ריקער הויך און נישט בלויז געגעבן אַן אַנגעזעענעם פּלאַץ דעם אַנגעזעענסטן

צווי באמענטן פון דער לוויה פון יעקב באטשאנעסקי

ידישן שרייבער וואָס אַרגענטינער האָבן פאַרמאָגט, נאָר האָט אויך אויף אַ שיינעם אופן איינגעאַרדנט די לוויה, וועלכע איז געווען אַן און פאַר זיך אימ פאַזאַנט.

זאָלן אויך זיין לשבח די חברים פון „די פרעסע“, וועלכע האָבן אַרויס געוויזן אויסערגעוויינלעכע באַציונג צו זייער געוועזענעם רעדאַקטאָר, חבר, שרייבער און גאון יעקב באַטשאַנסקי ע"ה.

פאַרשטייט זיך, אַז וועגן יעקב באַטשאַנסקין וועלן מיר נאָך שרייבן און שרייבן, אַ ספעציעל פּלאַץ וועט ער פאַרנעמען אין אונדזער דריי און דרייסיק יאָריקן יובל־בוך, וועלכן מיר גרייטן צו, און אין וועלכן דער לעבעדיקער באַטשאַנסקי האָט געזאָלט אַ סך, זייער אַ סך מיטאַרבעטן און מיטהעלפן.

דערווייל באַנוגענען מיר זיך אויסדריקן אונדזער טרייסט־וואָרט זיין פאַראַבלטער און פאַריתומטער פאַמיליע, — אַ טרייסט־וואָרט זיינע חברים, קאַלעגן און שותפים פון „די פרעסע“, וועלכע ער האָט געהאַלפן גרויס ווערן. אַ טרייסט־וואָרט זיינע טויזנטער און טויזנטער באַטריבטע פריינט און לייע גער, וואָס וועלן בענקען נאָך באַטשאַנסקין דעם חבר און באַטשאַנסקין דעם שרייבער און אין דעם גרויסן, פאַרהערלעכטן נאָמען וואָס ער האָט געלאָזט, זאָלן זיי און מיר אַלע אַ טרייסט געפינען.

שלום לעפרו.

מענדל טאָבאָטשניק — יאָהאַנעסבורג

יעקב באַטשאַנסקי אין זיין מענטשלעכער פּשטות *

1. אַ פּיל געשטאַלטיקע פּערזענלעכקייט

יעקב באַטשאַנסקי איז אַ זעלטענע קאַמבינאַציע פון אַ שרייבער, לעקטאָר און פּאָלקסמענטש אין איין פּערזאָן. זיין גדלות איז אויף אַ גאָר נאַטיר־לעכן אופן איינגעוועבט אין זיין פּשטות, אַ זאָך וואָס איז נישט קיין צו אַפטע דערשיינונג ביי פּען־מענטשן בכלל, און צווישן ייִדישע שרייבער בפרט. זיין נאָמען איז גוט באַקאַנט אין דער ייִדיש־ליטעראַרישער וועלט ווי אַ פּיינער

* מיר שליסן איין דאָ דאָס אַרטיקל וואָס איז געשריבן געוואָרן צו זיין אַנקומען אין דרום־אַפריקע.

עסייאַסט און קריטיקער, ווי א טיפער שרייבער און א לאַנג-יאַריקער רע-
דאַקטאָר, אָבער נאָר די וואָס האָבן זיך געטראָפֿן מיט אים פנים אל פנים און
געהאַט די זכיה צו פאַרברענגען אין זיין געזעלשאַפט קענען אָפּשאַצן די
מענטשלעכע מעלות-טובות פון דער דאָזיקער פיל-געשטאַלטיקער פּערזענ-
לעכקייט. ער איז פון די יחידים-סגולה אין אונדזער ליטעראַרישער וועלטל, וואָס
בליצט מיט שאַרפֿזין און שיינט מיט פּשטות.

גענוג זיך צו טרעפֿן מיט יעקב באַטשאַנסקין און גלייך, אין די ערשטע
געציילטע שעהן, דערזען גאָר אַן אַנדער מענטש ווי דעם פאַרטיפֿטן עסייאַסט
און אינטערפּרעטאַטאָר פון קריטישע ווערק. נאָכן פאַרקניפֿן אַ שמועס מיט
אים און ווערנדיק אַ קאַפיטשקע אינטימער, דערפילט מען אין אים דעם אמת
אויפריכטיקן פּאָלקסמענטש, דעם עמד-ייד אין זיין שענסטער אַנטפלעקונג —
און עס הייבט זיך אַן דאַכטן, אַז מיר קענען אים נישט פון היינט, נאָר פון כּמה
זכמה יאָרן. מיט איין מאָל ווערט ער אונדז גאַענט מיט אַזאַ נאַענטקייט, אַז
מיר פאַרגעסן גאָר אַז מיר זיצן מיט אַ בקי וחרוף אין דער ייִדישער ליטע-
ראַטור, מיט אַ קריטיקער וואָס טייטשט אריין זיין אייגענעם פּשט אין די ווערק
פון אונדזערע שרייבער-גדולים («פּשט» איז דער טיטל פון זיינס אַ באַנד
קריטישע אָפּהאַנדלונגען פון 400 זייטן); מיר פאַרגעסן אַז אַנטקעגן אונדז זיצט
דער רעדאַקטאָר פון דער טאַג-צייטונג «די פּרעסע» (וואָס דערשיינט אין בוע-
נאַס-איירעס שוין קרוב צו אַ יובל יאָרן), נאָר עס זיצט אַן אייגענער ייד וואָס
באַצויבערט אונדז מיט זיין פּריינטשאַפט און באַריידעוודיקייט. און יעקב באַ-
טשאַנסקי, חוץ ליטעראַטור-קריטיקער און עסייאַסט, איז אויך אַן אַלזייטי-
קער רעדנער, אַ מטיף, אַ לעקטאָר אויף טעמעס וואָס שעפֿן זי ביי אים קיין
מאָל נישט אויס — ער קען ריידן ביי יעדער געלעגנהייט און צו יעדער צייט
וואָס איינער וויל נאָר הערן און געדענקען.

2. אונדזער ערשטע באַגעגעניש

דערמאָנט זיך מיר: תּיכף נאָך אונדזער אַנקום קיין בוענאַס-איירעס (מיט
אַ פּאַר יאָר צוריק) האָב איך געפונען פאַר נייטיק צו טעלעפּאָנירן דער ייִדי-
שער אַקטריסע און דירעקטאָר פון ייִדישן טעאַטער דאָרט, מרים לערער —
די פּרוי פון יעקב באַטשאַנסקי — מיט וועמען מיר האָבן זיך באַפּריינדט
בעת די גאַסטראָלן פון דער בנציון וויטלער-טרופּע אין יאָהאַנעסבורג מיט
עמלעכע יאָר צוריק. גלייך נאָך די ערשטע פּאַר זאַצן האָט אָבער שוין דער
געשפּרעך איבערגענומען יעקב באַטשאַנסקי און אין דער סאַמע ערשטער
פּראָזע האָב איך דערפילט דעם טעם פון זיין פּאָלקסטימלעכן נוסח:

„איז ווען זעט מען זיך?“ אן קיינע צערעמאניעס.
 „וועזי“, חזר איך איבער מיט נישט זיכערקייט, „מסתמא מאַרגן, כ'וועל
 זיך אַריינכאַפן צו אייך אין רעדאַקציע מאַרגן בייטאָג“.

„מאַרגן בייטאָג וועט שוין זיין צו שפּעט“, הער איך פון יענער זייט
 טרייבל אַ תשובה, „און איר דאַרפט זיך בכלל נישט מטריח זיין צו קומען צו
 מיר, פאַר מיר וועט אַ סך גרינגער זיין צו קומען צו אייך — און טאַקע באַלד
 קום איד“.

„אַזוי שפּעט“, פּריוו איך איינווענדן, „ס'איז דאָך גלייך ניין אַזיגער“.
 „די בעסטע צייט צו כאַפן אַ שמועס מיט אַ פּריינד“, זאָגט ער דעצידירט.
 „און איר זאָלט זיך גאָר נישט איינריידן אַז איך קען אייך נישט — געטראַפן
 אייער נאָמען אין דעם זשורנאַל „דרום-אַפּריקע“ און איצט וועט זיין מיין פאַר-
 געניגן אייך פּערזענלעך צו טרעפן“.

אַ האַלבע שעה שפּעטער זיצן מיר שוין מיט אונדזערע פּרויען אין זאָל
 פון האַטעל ביי אַ גלעזל טיי. באַטאַשאַנסקי דערציילט וועגן אַן אַ שיעור זאַכן,
 אַבער דער עיקר — זאָגט ער — וויל ער הערן אַ לעבעדיקן גרוס פון דרום-
 אפּריקע, פון יידישן לעבן דאָרט.

און אַזוי, בעתן שמועס, וואַרף איך אַריין האַלב אין שפּאַס:

„איז וואָס אַזוינס האָט דאָ היינט פאַסירט מיט אייך? אני הקטן, וואָס
 האָב מסתמא געדאַרפט שטיין ביי דער טיר פון רעדאַקציע, זיך גוט אָפּהוסטלען
 איידער איך טרעף זיך מיט אַזאַ חשובן רעדאַקטאָר און שרייבער ווי איר —
 איז עס היינט גאָר פאַרקערט...“

„איילט זיך נישט, ר' מענדל“, טוט ער מיר אַ שנייד אָפּ די רייז, „אַז
 ס'קומט אַ יידישער שרייבער פון אַזאַ ווייטער און אויסטערלישער מדינה, זאָל
 אַ יידישער רעדאַקטאָר אים נישט קומען זען — און אַפילו אין מיטן דער
 נאַכט!...“

און מיר האָבן זיך טאַקע אַזוי פאַמעלעך אַריינגעשמועסט עד חצי הלילה,
 ווייל ער, דער רעדאַקטאָר, וויל וועגן אַלץ וויסן און לאַזט מיר ריידן, און —
 אויף מאַרגן אין דער פּרי האָט שוין אַראַפּגעשיינט פון כמעט אַ גאַנצער זייט
 פון „די פּרעסע“ אונדזער מיטנאַכטיקער געשפּרעך. אויף אַזאַ „קונץ“ האָב
 איך זיך גאַרנישט געריכט. וועמען וואָלט עס איינגעפאַלן, אַז אַן אַ בלייער,
 אָן אַ נאַטיץ אויף אַ שטיקל פאַפּיר זאָל ער „אַפּטאָן“ דורך נאַכט אַזאַ שטיקל
 אַרבעט — „אַריינגבענען“ מיר אין דער צייטונג. דאָס איז דער פלינקער
 זשורנאַליסטישער חוש פון יעקב באַטאַשאַנסקי, וואָס כאַפט אויף און נעמט
 אויף געשעענישן און מענטשן מיט דער חריפות פון אַ תלמיד-חכם.

3. הננסת אורחים ביי די באַטאַשאַנסקים

פרייטיק צו נאכט. מיר זענען געלאָדן צו וועטשערע צו די באַטאַשאַנס-
קיס. לכבוד אונדז, די געסט, זענען אויך געלאָדן אייניקע שרייבער, קינסט-
לער, געזעלשאַפטלעכע עסקנים. צוואַ איז מיר פאַרבליבן אין זכרון די איי-
דעלע געשטאַלט פון שרייבער און קינסטלער אייזיק מירסקי.

און דאָ דערזען מיר דעם מכניס אורח יעקב באַטאַשאַנסקי אין זיין גאַנ-
צער פרעכטיקער היימישקייט. ער איז דער וואָס שאַפט די אַטמאָספּער: אַנ-
גענעם, פריינטלעך, יידיש פּאַלקסטימלעך, צוגעפּעפּערט מיט יידישן וויץ און
שפּאַס. ער שיט מיט פּאַלקסווערטלעך, מעשיות, אַנעקדאָטן, ער איז ווי די
אַקס אַרום וועלכער עס דרייט זיך דער שמועס — פון וואָנען נעמט זיך צו
איין מענטשן אַזוי פיל חכמה? אַט פּרוּווט איינער פון עולם דערציילן אַ שפּאַגל
נייעם וויץ. יעקב הערט אים אויס געדולדיק ביז צום סוף, אָבער תיכף אויפן
אַרט דערציילט ער עס איבער מיט אַזאַ ניילייט, אַז דער וויץ צעשיינט זיך
מיט יידישן חן.

אונטער יעקב באַטאַשאַנסקים גרויסן שטערן פון אַ געלערנטן ליגט צו-
זאַמענגעראַלט די גאַנצע ענציקלאָפּעדיע פון דער יידישער ליטעראַטור, פון
יידישן לעבן א"א תורות. אָבער חוץ ליטעראַטור און אינטערעסאַנטע מעשיות
איז דאָרט נאָך פאַראַן ממש אַ ים פּאַלקלאָר — וויצן, ווערטלעך, מנהגים און
וואָס נישט! איז גוט צו פאַרברענגען מיט אים אין איין געזעלשאַפט — עס
איז אַן אויסערגעוויינלעכע איבערלעבונג וואָס געדענקט זיך פאַר יאָרן.

4. דער שפרודלדיקער לעקטאָר

איין זונטיק פרימאָרגן (ווען ס'קומען פאַר די קולטור-אימפרעזעס אין
בוענאַס-איירעס) בין איך בייגעווען אויף אַ לעקציע פון יעקב באַטאַשאַנסקי
אד"ט הערצל און ביאָליק. דער זאַל איז געווען איבערפולט און די פאַרשפּע-
טיקטע האָבן שוין געמוזט, בלית-ברירה, אויסהערן די לעקציע שטייענדי-
קערהייט, ווייל אַלע פּלעצער זענען געווען באַזעצט. און דאָ האָב איך זיך איי-
בערצייגט, אַז אויף באַטאַשאַנסקין איז נישט חל דער זאַג אין נביא בעירו:
גראַד אין זיין שטאַט, ווו ער לעבט שוין אַריבער 4 צענדליק יאָר, האַלט דער
רעספּעקט צו זיין פּערזענלעכקייט אין איין וואַסן.

די דאָזיקע כבוד-באַצונג צו אַ יידישן שרייבער איז מערקווירדיק, אָבער
אויסהערנדיק זיין ווונדערבאַר-געבויטע לעקציע, ווערט עס קלאָר: אין כמוהו
אַלס לעקטאָר. אין אַ פּאַלקסטימלעך פּאַפּולערער שפּראַך פירט יעקב באַטאַ-
שאַנסקי אַרײַן זיין אוידיטאָריע אין אַן אַנדער כישופּדיקער וועלט. זיין כוח

הזיבור איז שטאַרק, אָבער אין דער גלייכער צייט איז אים לייכט צו באַנען מען. דערפאַר טאַקע פיגורירט זיין נאָמען כמעט יעדן זונטיק אויף די לעקציעס, וואָס די קהילה פון בוענאָס-אירעס אַרדנט איין.

5. קאַמף פאַר ייִדיש — אַן קאַמפּראַמיסן

יעקב באַטאַשאַנסקי איז איינער פון די הויפטזיילן פון ייִדיש אין אַרגענטינע. ער שטייט אויף דער וואַך פון ייִדיש לשון אַן קאַמפּראַמיסן. איז טאַקע כדאי צו דערמאָנען אַ פאַר כאַראַקטעריסטישע עפיזאָדן, וואָס איך האָב בייִגעלעבט זייענדיק אין בוענאָס-אירעס.

א. זלמן שור, דער איצטיקער פרעזידענט פון ישראל, איז דאָן געקומען אויף אַ לעקציע־טור קיין בוענאָס-אירעס, ווי דער שליח און ראש פון דער דערציאונג־אָפטיילונג ביי דער סוכנות. אויף זיין לעצטער לעקציע האָט ער מיט ביטול איגנאָרירט ייִדיש לשון. אויף מאַרגן איז אין „די פרעסע“ באַטאַשאַנסקי אַרויס מיט אַ שאַרפן אַרטיקל קעגן שורן. מיט מוט און אַן זיידענע הענטשקעס האָט ער פאַרטיידיקט מאַמע־לשון.

ב. אויף אַ באַנקעט לכבוד דעם שרייבער פון די שורות, וווּ דעם פאַרויזן האָט געפירט דער קהילה־קאָסיר דוד קולאַקאווסקי, האָט יעקב באַטאַשאַנסקי אויסגענוצט די געלעגנהייט און אין זיינע עטלעכע באַגריס־ווערטער אַריינגעפלאַכטן אַ פירוורף צו דער קהילה, פאַר וואָס זי האָט דערלויבט צו לערנען ייִדישע געשיכטע מיט ייִדישע סטודענטן אויף — שפּאַניש. ער האָט געפאַדערט, געבייזערט זיך און געקלאַפט אין טיש.

ער איז די ברייטסטע פלייצע אויף וועלכער עס ליגט די שווערע משא פון דער ייִדישער קולטור און שפּראַך אין אַרגענטינע.

6. מענמיש און פריינד

אין אַן אינטימען געשפרעך מיט יעקבן וועגן פאַרשידענע פּערזענלעכע ענינים, האָב איך אים דעליקאַט אַ פרעג געטאָן וועגן זיין פינאַנציעלער לאַגע. האָט ער מיר מיט אַ שמייכל דערקלערט:

„קיין ראַטשילד וואַלט איך קיין מאָל נישט געוואָרן און וואַלט עס אויך נישט געוואַלט זיין. איך וואַלט אָבער געמאַכט אַ גאַנץ פּיינעם לעבן, ווען נישט — דאָס ייִדישע טעאַטער. איך און מיין פרוי זענען זייער גרויסע ליבהאַבער פון ייִדישן טעאַטער. און זי איז אויך די דירעקטאָרין.“

„איז מה שייך איינס צום אַנדערן?“ ווערט מיר קשה.

„שוין איין מאָל אַ שייכות: דער גרעסטער טייל פון מיינע פאַרדינסטן גייט אויף צוצולייגן צו די פאַרלוסטן פון טעאָטער. און ווי זשע דען אַנדערש קען עס זיין? איז דאָך יידיש טעאָטער פון די וויכטיקסטע אינסטרומענטן אויף צו קענען אַנגיין מיטן המשך פון אונדזער לשון — טאָ ווי האָט מען עס אַ האַרץ צו לאָזן עס אונטערגיין?“

עס וואָלט פאַרנומען צו פיל אַרט אויף צו דערציילן כאָטש אַ טייל פון די אינטערעסאַנטע צוזאַמענטרעפן מיט יעקב באַטאַשאַנסקי. אין משך פון 3 וואָכן האָב איך דערקענט די אייגנטימלעכע כאַראַקטער־שטריכן פון יידישן שרייבער און מענטש יעקב באַטאַשאַנסקי. און נישט איין מאָל האָב איך גע־טראַכט און זיך געפרעגט: וואָס וועגט אין אים איבער — דער שרייבער אָדער דער מענטש. אין משך פון די 3 וואָכן, למשל, איז כמעט נישט אַדורך קיין איינציקער טאָג אַז יעקב זאָל זיך נישט אַריינכאַפן שפעט אין אָונט — 10-11 אַזייגער און אַ מאָל נאָך שפעטער — אין האַטעל געווויר ווערן וואָס מען מאַכט, ווי האָבן מיר פאַרבראַכט דעם טאָג. און ס'האָט פאַסירט, אַז מיין פרוי האָט זיך שטאַרק פאַרקילט, איז ער שפעט אין דער נאַכט געלאָפן אויפזוכן אַן אַפטייק און ברענגען אַ רפואה — און דאָס אַלץ אַן אַן אויטאָ. נאָר מיט אַ טראַמוויי אָדער גאַר צופוס.

ווילט זיך ביים סוף פאַראַפראַזירן אַן אַלט יידיש ווערטל: ווער קען דער־גרונטעווען די נשמה פון אַ יידישן שרייבער?
און יעקב באַטאַשאַנסקי פאַרקערפערט ייִד און שרייבער אין דעם בעסטן זין פון די דאָזיקע ווערטער.

יצחק יאַנאַסאָוויטש

יעקב באַטאַשאַנסקי ע"ה

טאָמער איז עס נישט געווען גענוג באַוווסט ביי זיין לעבן, האָט די אויפ־רודערונג נאָך זיין טויט באַוווּזן ווי פאַפולער און באַליבט ער איז געווען סיי אין דעם אַרגענטינער ישוב, סיי אין דער גאַנצער יידיש־וועלט.
יעקב באַטאַשאַנסקי איז געשטאַרבן פון אַ האַרצעלאַק אין דרום־אַפריקע, ווו ער האָט זיך געפונען אויף אַ לעקציע־טור, פאַרבעטן דורך דער אַרטיקער יידישער קולטור־פעדעראַציע. ביז מען האָט זיין גוף געבראַכט קיין בוּענאַס־אירעס האָט גענומען אַ 7 טעג. במשך די דאָזיקע 7 טעג איז די רעדאַקציע

„די פרעסע“, ווו ער האָט כמעט אַ גאַנץ לעבן געאַרבעט, פאַרפלייצט געוואָרן פון טרויער-אויסדרוקן וואָס זענען געקומען פון אַלע ייִדישע אינסטיטוציעס, פון טויזנטער לייענער און פון אַנגעזעענע פּערזענלעכקייטן. דער שטראָם פון די דאָזיקע אויפריכטיקע צער-מאַניפעסטירונגען ציט זיך נאָך בעת די דאָזי-קע ווערטער ווערן געשריבן און ער וועט זיך, זעט אויס, אַזוי גיך נישט אָפּ-שטעלן.

עס זענען אויך אַנגעקומען מיטגעפיל-אויסדרוקן צו זיין משפּחה און צו זיינע „פרעסע“-קאַלעגן פון ייִדישע שרייבער און ייִדישע אַנשי-שם אין דער גאַנצער וועלט, צווישן זיי — פון לוי אשכול, דעם פרעמיער מיניסטער פון דער ישראל-רעגירונג.

אַ לוויה האָט ער געהאַט, האָט נאָך בוענאָס-אירעס אַזעלכעס נישט גע-זען. טויזנטער און טויזנטער ייִדן, מענער און פרויען, פון אַלע שיכטן פון דער באַפעלקערונג, האָבן פאַרביי דעפילירט זיין אַרון וואָס איז געשטעלט גע-וואָרן אין די זאַלן פון דער בוענאָס-אירעסער קהילה. טויזנטער, טויזנטער ייִדן האָבן אים אַרויסבאַגלייט ביז צו זיין קבר אויפן בית-עולם פון טאַבלאַדאַ. עס האָבן אים מספיד געווען שרייבער און געזעלשאַפטלעכע טוער, צוויי-שן זיי דער ראש-הקהל פון דער בוענאָס-אירעסער קהילה, צבי פיינגערש. אַלע האָבן באַטאָנט, זיין אַוועקגאַנג איז אַן אומגעוויינער פאַרלוסט פאַר דעם גאַנצן אַרגענטינער ייִדנטום. אַנדערע האָבן געזאָגט, אַז פאַר דער גאַנצער ייִדישער ליטעראַטור.

קנאַפע 40 יאָר אין אַרגענטינע, האָט ער אַלס לעקטאָר נאָך אַלץ געצויגן דעם גרעסטן עולם. אַלס שרייבער האָט זיך קיינער נישט געקענט פאַרמעסטן מיט זיין געלייענטקייט.

דער גורל, ווי מיר ווייסן, איז אַפט אומגערעכט צו מענטשן און מער ווי אַפט איז ער צו שעפּערישע מענטשן.

אַ סך, אַ סך מאָל באַלייכט ער זייער שעפּעריש לעבן ערשט דעמאָלט ווען זייער בשר-ודמיק לעבן איז שוין לאַנג אויסגעלאָשן. אַן אַנדער מאָל, אַז ער פאַרגינט זיך שוין צו ברענגען דעם שרייבער די רויזן פון רום, ברענגט ער זיי ערשט דאָן, ווען די זיקנה האָט שוין אַטראַפירט זיין חוש-הריח פאַר די רייצנדיקע דופטן פון מענטשלעכן לויב.

יעקב באַטאַשאַנסקי האָט זיך אין דעם פרט נישט געהאַט וואָס צו באַ-קלאַגן. דעם טעם פון דערפאַלג, פון פּאַפּולאַריטעט האָט ער טועם געווען אין די בעסטע יאָרן פון זיין לעבן.

ער איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1895 (לויט אַן אַנדער גירסא — אין

יאר 1892) אין דעם בעסאר־אבישן שטעטל ניי־קיליע; האָט, ווי ס'איז געווען דער שטייגער אין יענע יארן, געלערנט אין אַ חדר און דערנאָך אין אַ ישיבה — צום ערשט אין דער קעשענעווער ישיבה און דערנאָך אין דער מאָדערנער ישיבה, וווּ די לערער זענען געווען: ח. נ. ביאָליק, חיים טשערנאָוויץ (הרב צעיר) און ד״ר קלויזנער. אָנגעהויבן שרייבן האָט ער זייער יונג. געשריבן צום ערשט אין העברעיִש, דערנאָך רוסיש און צום לעצט — און אויף שטענ־דיק — ייִדיש. פֿאַרעפנטלעכט האָט ער זיינע ערשטע זאַכן אין יאר 1912.

קונה שם געווען אַלס שרייבער און לעקטאָר האָט ער זיך אין יאר 1914, ווען ער איז געקומען קיין רומעניע. ער איז גיך געוואָרן אַן ערשטע פיגור אין אָרטיקן שרייבערישן און קולטור־געזעלשאַפט־לעכן קרייז. גאָר באַזונדערס איז ער געווען פֿאַפּולער מיט די רעווי־ספעקטאַקלען וועלכע ער האָט געשריבן און אויפגעפירט צוזאַמען מיט זיין חבר יעקב שטערנבערג, צו לענגערע יאָר. וועגן זיין פֿאַפּולאַריטעט אין יענער צייט שרייבט זיין יוגנט־פּריינד ד״ר שלמה ביקל, יבדל לחיים ארוכים, אָט וואָס:

„עס איז נישטאָ קיין איינע פון די גרעסערע שטעט אין רומעניע וווּ באַטאַשאַנסקי זאָל נישט האָבן אַ שטיקל צייט געוווינט און נישט האָבן געווען אַ פיגור אין שטאַט... באַטאַשאַנסקי איז געווען פון די מיינסט־געלייענטע שרייבער און די „מיינסט־געלייענטקייט“ האָט פֿאַר אים געעפנט, שוין דע־מאַלט, טיר און טויער פון יעדער צייטונג וואָס איז דערשינען אין רומעניע.“ און ווייטער שרייבט ביקל: „באַטאַשאַנסקי איז געווען, אויב נישט דער פֿאַפּו־לערסטער העדנער אין יענער צייט אין רומעניע, בעיקר וועגן דער ייִדישער ליטעראַטור. באַטאַשאַנסקי איז געווען אי דער לעקטאָר וועגן ליטעראַטור און אי אַ לעבעדיקע ביבליאָטעק פֿאַר זיינע צוהערער.“

דאָס ערשטע מאָל קומט ער קיין אַרגענטינע אין יאר 1923. נאָכן אָפּזיין אַ שטיקל צייט פֿאַרט ער צוריק קיין אייראָפּע, כדי צוריק צוקומען אַהערצו אויף תּמיד אין יאר 1926. זיין קומען צום צווייטן מאָל קיין בוענאָס־איירעס האָט גורם געווען די איינלאַדונג פון „די פרעסע“, וווּ ער איז תּיכּף געוואָרן איינער פון אירע אָנגעזעענסטע מיטאַרבעטער. באַטאַשאַנסקי מיטאַרבעטער־שאַפט האָט „די פרעסע“ שטאַרק אַ הייב געטאָן און געווונען פֿאַר איר אַ סך טויזנטער ליענער. אַלס זשורנאַליסט האָט ער זיך אויסגעצייכנט הן מיט זיין גרויסער פּראָדוקטיווקייט, געשריבן טאַג־טעגלעך און אונטער פֿאַרשידענע פּסעוודאָנימען, והן מיט זיינע פֿאַלעמישע קאַמפּן וועלכע ער האָט געפירט מיט אַ סך טאַלאַנט און טעמפּעראַמענט. גאָר באַרימט געמאַכט האָט ער זיך מיט דעם קאַמף אָפּצורייניקן דאָס ייִדישע טעאַטער פון די טמאים — אַ קאַמף וואָס

דער ישוב האָט ערשט שפּעטער אָנערקענט זיין וויכטיקייט. אָבער אויפן מאָד-
מענט האָט ער אים פאַרשאַפט אָן אַ שיעור קעגנער און אַפילו שונאים.

38 יאָר איז ער אָפּגעווען אין אַרגענטינע און אין משך פון די דאָזיקע
יאָרן זיך אויספאַרמירט אַלס שרייבער. ער איז אָבער אינעם אַרגענטינער
ישוב נישט געווען בלויז שרייבער און לעקטאָר, נאָר אויך קולטור-טוער, שול-
בויער און בכלל — קעמפּער פאַר דער אַנטוויקלונג פון ייִדישן אינסטיטוט-
ציאָנעלן לעבן. ער האָט געהאַלפּן דעם ישוב אין זיין פּונאַנדערבוי און גע-
שטאַלטיקונג. נישט בלויז מיט זיין וואָרט און שריפט, נאָר אויך מיט טאָג-
טעגלעכער כלל-טוערישער אַקטיוויטעט. געווען אַ לאַנגע צייט דער סעקרע-
טאַר פון די ייִדיש-וועלטלעכע שולן, געווען פון די זאַמלערס פאַרן יוואָ,
פאַרן קולטור-קאַנגרעס, פאַרזיצער פון שרייבער-פאַראיין „ה. ד. נאַמבערג“ און
אַקטיוו אַנטייל גענומען אין אַ ריי אינסטיטוציעס זון אויך אין אַקציעס פאַר
אינסטיטוציעס פון ייִדיש-וועלטלעכע קולטור-כאַראַקטער.

הגם ער האָט דעם ישוב ליב געהאַט און געהאַט אין אים דאָס געפיל פון
„בתוך עמי אנכי יושב“, האָט ער אָבער צו לאַנג אין אים נישט געקענט איינ-
זיצן און כמעט יעדעס יאָר געמאַכט נסיעות קיין אויסלאַנד. ער איז 14 מאַל
געווען אין צפון-אַמעריקע און דערביי באַזוכט כמעט אַלע לענדער אויפן
אַמעריקאַנער קאָנטינענט. ער איז אויך, פאַר דער צווייטער וועלט-מלחמה, צוויי
מאַל געווען אין אייראָפּע און אין יאָר 1935 אַנטייל גענומען אין אַ צוזאַמענ-
פאַר פון יוואָ אין ווילנע. זינט דעם יאָר 1948 איז ער פיר מאַל געווען אין
ישׂראל און דאָס ערשטע מאַל איז ער געפּלויגן אַהינצו בעת עס האָט גע-
דאַרפט פּראַקלאַמירט ווערן די גרינדונג פון דער ייִדישער מדינה. ער איז
טאַקע געווען דער איינציקער ייִדישער זשורנאַליסט פון די תּפוצות וואָס איז
אַנוועזנדיק געווען אינעם זאָל בעת עס איז געלייענט געוואָרן די היסטאָרישע
הכרזה און האָט עס געהאַלטן פאַר אַ באַזונדערן זכות אין זיין זשורנאַליסטי-
שער אַרבעט.

אַ דאַנק זיינע אָפטע נסיעות קיין אויסלאַנד, איז ער פאַר דער ייִדישער
וועלט געוואָרן דער באַקאַנטסטער ייִדישער שרייבער פון אַרגענטינע. פון דער
צווייטער זייט האָבן זיינע אָפטע רייזעס און די רייזע-שילדערונגען וואָס ער
האַט פאַרעפּנטלעכט, אים פאַרשאַפט נייע געטרייע לייענער. אין יענע יאָרן
איז מען נאָך פון אַרגענטינע ווייניק געפאַרן אין דער וועלט אַריין און באַטאָ-
שאַנסקיס רייזע-איינדרוקן האָבן געהאַט אַ גרויסן, פּאַנטאַסטישן אָפּקלאַנג. דער
ייִדישער לייענער האָט לאַנגע יאָרן געדענקט זיינע איינדרוקן פון דער ניז-
יאַרקער וועלט-אויסשטעלונג אין יאָר 1939; פון טאָג-פּראַנציסקאַ, וווּ ער איז

ביגעווען די גרינדונג פון דער יו-ען; די שוין דערמאנטע פראקלאמירונג פון דער מדינה, און צענדליקער אנדערע ריזע-באשרייבונגען אין וועלכע ער האט אנטפלעקט אלע גוטע אייגנשאפטן פון זיין שרייבערישן טאלאנט.

דאס לעצטע מאָל איז ער געווען אין ניו-יאָרק אין חודש אַפּריל-מאָי פון יאָר 1964, וווּ ער איז געקומען „דעקן“ די וועלט-אויסשטעלונג. אין יאָר 1962 איז אין אַרגענטינע, אין ניו-יאָרק, ווי אויך אין ישראל, געפיערט געוואָרן דער יובל פון זיין שרייבערישער אַרבעט וואָס האָט זיך אָנגעהויבן מיט 50 יאָר צוריק, אין יאָר 1912, אין אָדעס.

הגם ער האט זייער פיל צייט אוועקגעגעבן אויף ריזעס און אויף געזעל-שאפטלעכער ארבעט, האט ער דאך באוויזן אַנצושרייבן 15 ביכער, אַ חוץ טויזנטער און אפשר צענדליקער טויזנטער אַרטיקלען, רעפארטאַזשן, פעליע-טאַנען אד"גל. זיין ערשט בוך „נאָך דער פאַרשטעלונג“ — גראַטעסקן און בילדער פון יידישן טעאַטער-לעבן — איז דערשינען אין יאָר 1926 אין בויע-נאַס-אירעס. דאָס צווייטע בוך „הערשעלע אַסטראָפּאָליער“ — טראַגיקאָמע-דיע אין דריי אַקטן — איז דערשינען אין בויענאַס-אירעס אין יאָר 1928. אין יאָר 1929 דערשיינט אין דער זעלביקער שטאַט זיין בוך „פון ביידע זייטן ים“, באַוועלן, גראַטעסקן און בילדער. אין דעם זעלביקן יאָר דערשיינט דאָ אויך זיין בוך „בעסאַראַביע“, לעגענדעס און דערציילונגען. אין יאָר 1930 גייט אַרויס זיין עסיי וועגן משה לייב האַלפּערן און אין יאָר 1932 — זיין באַנד „דראַמען“, מיט די דראַמעס „ר' בער לייעווער“, „צווישן רעוואַלוציאָנערן“ און „הערשעלע אַסטראָפּאָליער“. אין דעם דאָזיקן יאָר דערשיינט אין וואַרשע, אין פאַרלאַג „ליטעראַרישע בלעטער“ זיין בוך „פאַרטעטן פון יידישע שרייבער“. שפעטער דערשיינען אין בויענאַס-אירעס זיינע דריי בענד מעמואַרן א"נ „די לעבנס-געשיכטע פון אַ יידישן זשורנאַליסט“ און אין 1942 קומט אַרויס זיין ראַמאַן „מיר ווילן לעבן“. נאָך זיין באַזוך אין מדינת ישראל, צו איר גרינדונג, דערשיינט זיין בוך רעפארטאַזשן „בראשית פון מדינת ישראל“, וואָס איז דאָס ערשטע פון דעם מין אויפן יידישן ביכער-מאַרק. אין יאָר 1949 גיט דער פאַרלאַג „דוד לערמאַן“ אין בויענאַס-אירעס אַרויס זיין בוך „מאַמע יידיש“, וואָס באַשטייט פון עסייען און לעקציעס וועגן דער געשיכטע און דער אַנט-וויקלונג פון דער ליטעראַטור אין לשון יידיש. אין יאָר 1952 דערשיינט זיין בוך „פּשט“ מיט לענגערע אָפּהאַנדלונגען וועגן 9 יידישע שרייבער. דאָס בוך „שבת, יום-טוב און וואָך אין מדינת ישראל“, וואָס ער גיט אַרויס אין יאָר 1958, איז אַ סך-הכל פון די איינדרוקן פון צוויי באַזוכן אין ישראל. אַ יאָר שפעטער דערשיינט זיין עסיי וועגן „ד"ר זשיוואַגאַ“ פון באַריס פּאַסטערנאַק

און אין יאר 1962 זיין בוך „די קעניגין פון דרום-אמעריקע“, וואָס אַנטהאַלט אויך אַ צווייטע גרעסערע דערציילונג „זשידאָן יאַאָן“.

אין דער יובל-שריפט לכבוד זיין ווערן אַ בן-שישים, וואָס פריינט און פאַרערער זיינע אין בוענאָס-איירעס האָבן אַרזיסגעגעבן, שרייבט ד״ר שלמה ביקל: „...דו ביסט היינט איינער פון די סאַמע וויכטיקסטע לערער און סטי-מולירער פון דער יידיש-עפנטלעכער מיינונג אין אַרגענטינער ישוב און מיר דאָ, אויף דעם יידיש-אינדזל פון צפון, פילן דיין גייסטיקע און שעפּערישע דאַיקייט, נישט נאָר דאַרט, נאָר טאַקע דאָ. אחינו אתה. מיר פילן דיך מיט-טראָגן מיט אונדז אַלע יאָכן, אַלע מוראס און אַלע ספּקות און שפירן דיך אין דער פּאָדער-ליניע פון אונדזער ווידערשטאַנד, פון אונדזער קעמפּערישקייט און פון אונדזער גלויבן“.

„אני הגבר“, שרייבט ד״ר ביקל ווייטער, „וואָס האָב דיך געקענט מיט פּערציק און מיט פינף און דרייסיק יאָר צוריק, בין דער עדות אז דיין שע-פּעריש יידיש וואָרט האָט מיט דער צייטיקייט פון דינע שישים-לויקנה נישט אָנגעוויזן גאַרנישט פון דער פּרישקייט, פון דער מונטעריקייט, פון דער „טשופּרינע“-פאַריסנקייט און פון דעם גרינגן און ווייכן טראָט, וואָס איך האָב דיך דערמיט שוין דעמאָלט עפנטלעך מקנא געווען...“.

אין שייכות מיט באַטאַשאַנסקי פּופּציק-יאָריקן ליטעראַרישן יובל האָט יעקב גלאַטשטיין געשריבן: „אז מען זיצט מיט באַטאַשאַנסקי עטלעכע מינוט, מוז מען אין אים דערקענען דעם גרויסצוגיקן שרייבער. ער האָט אַ קאַלאַ-סאַלן זכרון. ער פאַרמאַגט אַ לשון. ער איז ממש ענציקלאָפּעדיש באַהאַונט, ווייל ער האָט זיין זשורנאַליזם גענומען ערנסט. ער איז ווי אַ שרייבער — אַ לערער, אַ דערציער, אַ פּעדאַגאָג צו זיינע לייענערס. ער איז באַשאַנקען מיט אַ לעבעדיקן סטיל, און יעדער אַרטיקל זיינער איז אַ לעבעדיקער שמועס מיט זיינע טויזנטער לייענערס, וואָס כאַפּן אויף די וואַרעמקייט פון זיין קול“.

„אַ חוץ דעם וואָס באַטאַשאַנסקי האָט אהבת-נפש ליב ייִדן, ייִדיש און ייִדיש לעבן אויף דער גאַנצער וועלט, — שרייבט יעקב גלאַטשטיין ווייטער אין דעם זעלביקן מאמר, — האָט ער ספּעציעל ליב ייִדישע שרייבער. ערשט צווישן ייִדישע שרייבער דערזעט מען אים מיט אַלע זיינע מעלות, מיט זיין וואַרעמקייט, זאַרגעוודיקייט און איבערגעגעבנקייט צו חברים. ער ווייסט יע-דערנס אַרט. און אַלע ערטער זענען ביי אים חשוב. ...באַטאַשאַנסקי האָט מער ווי אַלץ פאַרנעם. ער איז נישט שמאַל, נישט אינגעשרומפן, אַדער פאַרויכ-טיק, נאָר ערנסט און אויפריכטיק מיט זיין ברייטן אינטערעס אין דעם ייִדיש-קינסטלערישן וואָרט. זיינע קריטישע אָפּהאַנדלונגען זענען תמיד אַ פאַרזוך

צו באַשיינען און צו באַגריסן דעם ייִדישן שאַפּער. ער איז אַליין ברייט און נישט קאַרג אויף זיך, אויף אייגענער ענערגיע, באַשענקט ער אַלעמען מיט פונקען פון זיין קינסטלערישער פּורנות".

אין דער דערמאָנטער יובל־שריפט צו זיין זעכציק־יאָריקייט, שרייבט ה. לייזוויק ע"ה, וועגן יעקב באַטאַשאַנסקי: „אַ היפּשער טייל פון די ייִדישע שריי־בער אין אַרגענטינע האָבן שוין פון לאַנג אויפּגעהערט צו זיין בלויז אַרגענ־טינער — זיי געהערן דער ייִדישער ליטעראַטור אין איר וועלט־פּאַרנעם. יעקב באַטאַשאַנסקי איז אַן ספּק איינער פון זיי. וואָס שייך ייִדישער ליטעראַטור און ייִדיש־לעבן אין אַרגענטינע גופא איז באַטאַשאַנסקי אַקטיוו וואָרט ממש נישט אַפּצושאַצן". אויך א. לעיעלעס שרייבט וועגן באַטאַשאַנסקיין ביי אַן אַנ־דער געלעגנהייט, אַז „ער איז אין פּולן זינען איינער פון דעם גאַנצן שאַפּערישן דור וואָס די שטעט און שטעטלעך פון דער אַמאָליקער רוסלענדישער אימ־פּעריע און פון דער אַמאָליק־עסטרייך־אונגאַרישער אימפּעריע האָבן אַזוי רייך באַשאַנקען אין אַזוי פּיל לענדער, אין אַזוי פּיל אויסדרוקן און פּאַרמען".

ש. ניגער ע"ה האָט יעקב באַטאַשאַנסקיין באַצייכנט ווי אַ קריטיקער, וואָס הייבט אַרויס דאָס שעפּערישע. ער שרייבט: אַז באַטאַשאַנסקי „איז נישט פון דעם מין קריטיקער, וואָס האָט הנאה פון באַווייזן ווי שלעכט אַ שלעכט בוך איז. ער שרייבט מיט פּרייד וועגן ווערק וואָס זענען אַ קוואַל פון פּרייד. ער ווערט באַגייסטערט פון די שאַפּונגען און די שעפּערישע מענטשן וואָס באַ־גייסטערן אים. ער שרייבט וועגן אמתע שרייבער מיט האַרץ, נישט ווייל ער וויל זיי געפּעלן, נאָר ווייל זיי געפּעלן אים. ער לייענט זייערע ווערק מיט קאַפּ. ער טיילט זיי אויס און דערמאָנט זיי ביי יעדער געלעגנהייט... באַטאַשאַנסקי פּלייסט זיך צו זיין אַן אויפּדעקער, נישט דווקא אַן אַנטדעקער... דער שעפּע־רישער קריטיקער טוט מער אויף מיט ווערן דעם עכטן שרייבערס מיטאַרבע־טער, ווי מיט שרייבן און יאָגן פון ליטעראַרישן גאַרטן די וואָס מען קען זיי סיי־ווי נישט פּאַרטרייבן און פּאַריאָגן".

שלמה סימאָן לויבט באַטאַשאַנסקיין דערפּאַר וואָס ער איז „אַ קריטיקער וואָס זעט נישט בלויז די שפּיצן נאָר אויך דעם הינטערגרונט". און יעקב פּאַט זאָגט, אַז „יעקב באַטאַשאַנסקי איז נישט קיין מושלם וואָס קען אַלץ צו ביס־לעך. ניין, ער קען אַ סך זאַכן, אָבער ער קען זיי גרינטלעך... עס זענען דאָ — שרייבט יעקב פּאַט — ענינים פּאַר וועלכע יעקב באַטאַשאַנסקי שטייט שטאַל און אייזן, פּאַר וועלכע ער איז אַ קעמפּער, און דאָס זענען די ענינים וואָס זענען אויך מיר צום האַרצן — ייִדישע קולטור, ייִדיש לשון, ייִדיש לעבן בכל תּפּוצות ישראל, בכל אתר ואתר".

„באטשאַנסקי, — שרייבט מלך ראָוויטש, — האָט דערצויגן אַ דור יידן אין אַרגענטינע... כאַטש אַליין אַ תלמיד-חכם און אַ גוטער קענער פֿון העבר־רעיש — איז באַטשאַנסקי איינער פֿון די סאַמע ערשט־פֿראַנטיקע ריטערס פֿון דעם וועלט־אַרדן חובבי שפת ייִדיש“.

**

יעקב באַטשאַנסקי איז געקומען קיין אַרגענטינע מיט אַ שרייבערישן זאַמען, אָבער אויספֿאַרמירט אַלס שרייבער האָט ער זיך אין אַרגענטינע. אַ גרויסן חלק אין דעם וואָס ער איז געווען אַ שרייבערישער „כל בו“ האָבן די באַדינגונגען אין דעם דאָזיקן ישוב, וווּ אַ שרייבער האָט געמוזט זיין אַ גאַנצער אַרקעסטער, כדי אַריינצושפּילן אין ליענערישן געמיט. באַטשאַנסקי אַליין האָט אויף זיך געזאָגט. אַז ער האָט זיך געגרייט צו ווערן אַ פּידל־שפּילער און איז געוואָרן אַ פּויקער. ער האָט הייסט עס, געוואָלט ווערן אַ בעלעטריסט און איז געוואָרן אַ זשורנאַליסט. דער אמת איז, אַז אין זיין זשורנאַליסטיק האָט אים שטאַרק צוגעהאַלפֿן זיין בעלעטריסטישער טאַלאַנט, אָבער ווען ער האָט געוואָלט ווערן בלוז אַ בעלעטריסט, האָט ער געמוזט שווער קעמפֿן מיט דעם זשורנאַליסט. דאָס איז אים געווען באַזונדערס שווער, ווייל אַלץ וואָס ער זאָגט געשריבן איז געווען דורכויס ער און פּול מיט אים אַליין. מען האָט אים דערקענט אין יעדער שורה און אַלץ וואָס ער האָט אָנגעשריבן, פֿון אַן עסיי ביז אַ „שפּיץ פען“, איז געווען געשטעמפלט מיט דעם שטעמפל פֿון זיין פּער־זעבלעקייט, פֿון זיין טעמפּעראַמענט. ער האָט קיין מאָל נישט געקענט זיין אַנדערש ווי דאָס וואָס ער איז און דאָס וואָס ער איז, איז ער געווען סיי אין זיין זשורנאַליסטיק, סיי אין זיין ליטעראַטור־קריטיק, סיי אין זיין בעלעטריסטיק. ער האָט נישט פֿאַרמאָגט קיין צוויי געצייגן, פֿאַר דער בעלעטריסטיק און אַנדער געצייג און פֿאַר דער זשורנאַליסטיק און אַנדער געצייג. אַלץ וואָס איז אַרויס פֿון אונטער זיין פּעדער איז געווען אַ געזעצלעך קינד פֿון זיין פֿאַרבינד־דונג מיט דער איינציקער מוזע זיינער. און כאַטש די מוזע זיינע האָט זיך אַנטפלעקט אין פֿאַרשידענע געשטאַלטן, איז זי אָבער תמיד און אומעטום גע־ווען די זעלביקע — סיי אין זיין רעפֿאַרטאַזש, סיי אין זיין ראַמאַן.

ער האָט פֿאַרענדיקט זיין אימפעטיק און שעפּעריש לעבן מאַנטיק דעם 26סטן אַקטאָבער אין אַ יאָהאַנעסבורגער שפּיטאַל. מיט זיין טויט איז פֿאַר־שווונדן אַ פֿאַרביק געשטאַלט פֿון אַ דור וואָס נאָך אַזאָ וועט שוין מער נישט זיין. דערפֿאַר איז ריכטיק צו זאָגן, אַז אויך נאָך אַזאָ ווי ער, יעקב באַטשאַנסקי, וועט שוין מער נישט זיין. חבל, חבל!

א. וואָלף יאַפּני

יעקב באַטאַשאַנסקי ז"ל

מיט שטורעם איז יעקב באַטאַשאַנסקי געגאַנגען איבער דער יידישער וועלט און זיין לעבנס־וועג פאַרענדיקט אין אַן איינזאַמען האַטעל־צימער אין יאַהאַנעסבורג. איינזאַם איז ער געווען נאָר אין די לעצטע מינוטן פון זיין לעבן, ווייל ביז דעם האַטעל־צימער, האָט דער 72־יאָריקער שרייבער זיך געטראָגן אויף די ברייטע כוואַליעס פון יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן, נישט געקענט איינרוען, גאַנץ אָפט און אומדערוואַרט זיך באַוויזן אין ישראל, ביז זיין אימ־פעט האָט אים געבראַכט קיין יאַהאַנעסבורג, פיל טויזנטער קילאָמעטער ווייט פון זיין היים און זיין סביבה, וווּ ער האָט פאַרענדיקט זיין לעבן. ביז די לעצט־טע מינוטן פון זיין לעבן האָט ער געשפּרודלט מיט שעפּערישקייט. ער האָט געאַרבעט איבער אַ געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור. אַט דאָס שפּור־דלדיקע לעבן פון יעקב באַטאַשאַנסקי האָט זיך פּלוצים פאַרענדיקט אין דעם איינזאַמען האַטעל־צימער אין יאַהאַנעסבורג.

**

זיין לעבנס־וועג האָט זיך אָנגעהויבן אין אַ דאָרף אין בעסאַראַביע אין יאָר 1892. יידישע דערציִונג באַקומען אין חדר און אין קעשענעווער ישיבה און פון דאָרט אַרויס אויפן וועג פון וועלטלעכקייט. אַליין געלערנט, שטודירט אין אַדעס, וווּ עס איז געווען אַ גרויסער יידישער ליטעראַטור און קולטור־צענטער — די "רעזידענץ" פון מענדעלע מוכר ספרים, ח. נ. ביאליק, ראַוו־ניצקי, דובנאָו א"אנד. אין דעם דאָזיקן יידישן קולטור־צענטער איז אויפגע־גאַנגען די שעפּערישקייט פון דעם יונגן יעקב באַטאַשאַנסקי.

אין עלטער פון צוואַנציק יאָר האָט באַטאַשאַנסקי זיך באַוויזן מיט זיינע ערשטע ליטעראַרישע אַרבעטן אין דער אַדעסער יידישער צייטונג א"ב "גוט מאַרגן". באַלד ביי זיין ליטעראַרישן אָנהייב האָט ער זיך באַוויזן מיט זיין פּיל־זייטיקייט. אין "גוט מאַרגן" האָט באַטאַשאַנסקי פאַרעפּנטלעכט רייזע־בילדער, דערציילונגען און אָפּהאַנדלונגען וועגן ליטעראַטור. ער האָט געשריבן גלייכ־צייטיק אין דריי שפּראַכן: יידיש, רוסיש, און רומעניש און זיינע ליטעראַרישע אַרבעטן פאַרעפּנטלעכט אין צייטונגען און צייטשריפטן אין די דערמאַנטע שפּראַכן.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, באַווייזט זיך יעקב באַטאַשאַנסקי אין רו־

מעניע. דארט געווען טעטיק אין דער פועלי-ציוניסטישער באַוועגונג און צו זאמען מיט דער דארטיקער יידישער שרייבער-גרופע רעדאגירט און אַרויס-געגעבן אין יאס די זאמליכער „ליכט“, אין בראַילע — די צוויי-וואַכנשריפט „דער האַמער“, אין בוקאַרעשט — די יידיש-סאַציאַליסטישע צייטשריפט „דער וועקער“.

נאָך דער ערשטער וועלטמלחמה, באַווייזט זיך באַטאַשאַנסקי אין רומעניע מיט זיין אַלזייטיקער שעפּערישקייט, פּונקט ווי מיט יאָרן שפּעטער אין אַר-גענטינע. אַזוי אויך דעמאָלט, אין אַנהייב צוואַנציקער יאָרן איז באַטאַשאַנסקי געווען אין רומעניע די צענטראַלע פיגור אין דארטיקן יידישן ליטעראַטור-און קולטור-לעבן. אין די קעשענעווער טאַג-צייטונגען און זאַמליכער האַט ער פאַרעפּנטלעכט: דערציילונגען, בעסאַראַבישע און מאַלדאַוישע לעגענדעס און מעשהלעך, לידער, פעלעטאַנען און אַפּהאַנדלונגען איבער ליטעראַטור.

אין זיין רומענישן פעריאָד איז יעקב באַטאַשאַנסקי געווען איינער פּון די שאַפּער פּונעם דארטיקן יידישן טעאַטער. פאַר דעם טעאַטער האַט ער גע-שאַפּן צוזאַמען מיטן דיכטער יעקב שטערנבערג, אַ ריי „רעוויסס“, וועלכע האָבן געשפּרודלט מיט יידישן הומאַר, פּאַלקלאַר און פּאַלקסלידער, וואָס האַט פיל געגעבן דער יידישער סצענע אין רומעניע, בעסאַראַביע און בוקאַווינע.

אין אַרגענטינע, ווהיין יעקב באַטאַשאַנסקי איז אַנגעקומען אין יאָר 1926, האַט ער געפּונען דעם פּאַסיקן יידישן באַדן פאַר זיין שפּרודליקער ליטעראַ-רישער און געזעלשאַפּטלעכער טעטיקייט. דער ישוב איז געווען יונג און קערנ-דיק, איינגעוואַרצלט אין דער אַרגענטינער ערד, אָבער אויך אַרומגערינגלט מיט ווילדגראַז. דער יונגער יידישער ישוב האַט זיך גענויטיקט אין אויטאָ-ריטעטע פירער און באַטאַשאַנסקי איז געווען איינער פּון זיי און איינער, ווי יעדער אמתער שרייבער, וואָס האַט זיין נוסח, זיין צוגאַנג צו יידישע און אַל-געמיינע פּראַבלעמען און זיין אופן פּון לייון זיי.

אין באַטאַשאַנסקיס ליטעראַרישן שאַפּן, פּונקט ווי אין זיינע לעקציעס און רעפּעראַטן איז געקומען צום אויסדרוק דער פּאַלקס-מטיף, וואָס באַמיט זיך דורך אַ מעשהלע, פּאַלקס-וויץ מסביר צו זיין פּאַרוויקלטע לעבנס-ענינים און דער שרייבער-קינסטלער, דערציילער און מאַלער פּון טיפּן און געשטאַלטן. מיר האָבן נישט קיין פּולע זאַמלונג פּון זיינע ווערק, זיי זענען אין בוכפאַרעם דערשינען אין פאַרשידענע שטעט און לענדער. אַ גרויסער טייל פּון זיינע שאַ-פּונגען שטעקן אין די קאַמפּלעטן פּון דער אַרגענטינער טאַגצייטונג „די פּרע-סע“, וועלכע ער האַט יאַרנלאַנג רעדאַגירט און אַנגעפירט.

איינע פּון באַטאַשאַנסקיס ביכער, דערשינען מיט 12 יאָר צוריק, אַפּ-

האַנדלונגען איבער 9 יידישע שרייבער, טראַגט דעם נאָמען „פּשט“, מיט אַ צושריפט — „פירושים אויף יידישע שרייבער“. איז עס נישט בלויז קיין פירושים, נאָר אַן אויפשטעלן פון לעבעדיקע געשטאַלטן פון: ה. ד. נאָמבערג, לאַמעד שפיראָ, י. מ. ווייסענבערג, משה לייב האַלפערן, מנחם באַריישאָ, פּרץ הירשביין, דוד בערגעלסאָן, פ. בימקאָ און ש. מילער.

אַט די שרייבער-געשטאַלטן האָט באַטאַשאַנסקי אַרויסגעבראַכט מיט זייער טביבה, אופן פון טראַכטן און אַרט פון זייער שאַפן אין אונדזער ליטעראַטור. כבוד זיין אַנדענק.

היים לאַזדייסקי

וואָס די יידישע ליטעראַטור האָט פאַרלוירן

מיר שרייבן די ווערטער ערב די שלושים נאָכן פאַרשטאַרבענעם אַר-גענטינער יידישן שרייבער און ליטעראַטור-קריטיקער, יעקב באַטאַשאַנסקי ע"ה, מיט צער און טיפן ווייטיק, ווי דאָס קען שרייבן אַ תּלמיד וואָס האָט פאַרלוירן זיין גרויסן רבין. אין אַ ריי הינזיכטן איז דער פאַרשטאַרבענער ריז פון דער יידישער פּובליציסטיק און מייסטער פון דער ליטעראַרישער עסיי געווען אונדזערע לערער און מורה-דרך. אַ חשבון פון 28 יאָר האָבן מיר כּסדר נאָכגעפּאַלגט זיין וועג אין דער יידישער ליטעראַטור, זיין אייגנאַרטיקן און ספּעציפּישן סטיל, וואָס האָט נישט צו זיך קיין גלייכן, זיין פּשטות און קלאַרקייט אין דער אויסטייטשונג פון ליטעראַרישע דערשיינונגען און אויך זיין געזעלשאַפטלעך-קולטורעלע טעטיקייט אין דעם גרויסן יידישן ישוב אין אַרגענטינע און איבערהויפּט אין דער עיר ואם בישראל, וואָס בוענאַס-איירעס איז היינט צו טאָג.

עס איז זייער שווער צוגעוויינען זיך צו דעם געדאַנק, אַז דער טעמפע-ראַמענטפּולער און לעבנסלוסטיקער יעקב באַטאַשאַנסקי איז שוין זינט אַ חודש צייט מער נישטאַ צווישן די לעבעדיקע. ווי איז דאָס מעגלעך? יעקב באַטאַשאַנסקי איז טויט? דאָס זענען דאָך שטענדיק געווען די צוויי עקס-טרעמסטע קעגנזאַצן. ער האָט ליב געהאַט דאָס לעבן און געגרייט זיך צו לעבן זייער לאַנג. ער פּלעגט דערציילן פון צייט צו צייט, אַז צווישן זיין משפּחה זע-נען געווען מענטשן וואָס האָבן אַריינגעלעבט ביז די ניינציקער. ער אַליין האָט געטראַכט, אַז מיט אים וועט אויך אַזוי זיין. אין זיינע שאַרפּזיניקע און אייגנ-

ארטיקע „פען-שפיצן“ אונטער דעם פסעוודאָנים „שימעלע סאַראַקער“ פלעגט ער אָפט מאַל זיך אַ וויצל טאַן וועגן דעם, אין פּראָזע און אין גראַמען. אַט נישט לאַנג צוריק האָבן מיר געזען אין איינעם פון די „שפיצן“ זיין ווונטש צו דער- לעבן זען דעם ערשטן מענטשן, וואָס וועט קומען צוריק אַ גאַנצער פון דער לבנה...

זיין ווונטש איז ליידער נישט מקוים געוואָרן. און געשריבן האָט ער דאָס נאָך עטלעכע וואָכן פאַר זיין פּאַטאַלער רייזע קיין דרום-אַפריקע. אַוודאי האָבן די יאָרן געלייגט אַ חותם אויך אויף אים. וון מיר האָבן אים געזען מיט גענויע צוויי יאָר צוריק אין בוענאָס-איירעס, בעת אונדזער רייזע איבער די דרום-אַמעריקאַנער יידישע ישובים. אין די לעצטע וואָכן פון יאָר 1964, האָט ער שוין געהערט ווייניקער ווי אין 1960, ווען מיר האָבן פאַרבראַכט אין זיין גייסט-רייכער געזעלשאַפט אין „באַר קאַמערסיאַל“ אויף דער גאַס קאַריענטעס, אָדער אין סאַלאַן פון דער קהילה, אויף פּאַסטעור. זיין צעשויעברטע און אַ מאַל גע- דיכטע שוואַרצע טשופּרינע איז שוין געווען גרוי און שיטער. אָבער ער איז געבליבן ביז צו זיינע לעצטע טעג דער טיטאַן פון דער יידישער זשורנאַליס-טיק, דער מעין המתגבר פון דער צייטונג „די פרעסע“, וואָס איז געווען זיין טריבונע אין אַרגענטינער יידישן לעבן, דער לערער און וועגווייזער פון יונגע זשורנאַליסטן און שרייבער און אַפילו פון שוין אַנערקענטע שרייבער, דער פּאַפּולאַריזאַטאָר און אויסטייטשער פון יידישער ליטעראַטור, דער קריטיקער פון יידישן טעאַטער נישט אַלס אויסערלעכער, נאָר ווי אַן אינערלעכער פריינט און מיטאַרבעטער, דער דראַמאַטורג און שפרודלדיקער עסייאַסט, דער קנאי-שער קעמפער פאַר דעם יידישן וואָרט און פאַר דער ווירדע פון יידיש אין יידישן לעבן אין אַרגענטינע, דער וואָרטזאַגער פון יידיש-זועלטלעכן שול-זוען. עס איז באמת שווער צו אריינפאַסן יעקב באַטאַשאַנסקין אין די ענגע ראַמען פון אַ געוויסער שרייבערישער ספּעציאַליטעט. אָדער פון אַ געוויסן זשאַנער. ער פלעגט שרייבן ערנסטע ליטעראַטור-קריטיק מיט פונקט אַזאַ שפּילעוודיקייט און לייכטקייט ווי זיינע גראַמען אויף דער הומאַר-זייט פון די זונטיק-נומערן פון „די פרעסע“. זיינע לייענער פלעגן ביים לייענען לערנען און הנאה האָבן. אים פלעגן קענען פאַרשטיין פשוטע ייִדן פון אַ גאַנץ יאָר, וואָס פלעגן לערנען באַטאַשאַנסקיס אויסטייטשונגען וועגן יידישער ליטעראַ-טור און וועגן ניי-דערשינענע ביכער אין דער יידישער וועלט. ווי וועט איצט אויסזען „די פרעסע“ אַן באַטאַשאַנסקיס כמעט טעגלעכע קאַלומס, אַן זיינע „רויטע שמיכלען“, וואָס זענען געווען אַ שם-דבר אין דער יידישער זשורנאַ-ליסטיק, אַן זיינע „שפיץ-פענס“ פון דער עדיטאָריאַל-זייט, אַן זיינע קנאישע אַרויסטרעטונגען קעגן די וואָס ווילן מינימיזירן די ראַל פון יידיש אין יידיש-

עפנטלעכן לעבן און אן זיינע געראַטענע און הומאַרפולע מיטאַרבעטן אויף דער זייט פון „אַמכאַ“ (עמד) אין דער צייטונג? ווי וועט בכלל אויסזען די יידישע גאַס אין בוענאַס-איירעס אָן באַטאַשאַנסקי? ווי וועט אויסזען דאָס שוואַכע יידיש טעאַטער, וואָס שטייט שוין באַלד אויף הינערשע פּיסלעך? ווי וועט עקסיסטירן דער ליטעראַטור-פאַראיינ, וועמענס לאַנגיאַריקער פאַרזיצער ער איז געווען?

קיין צווייטער באַטאַשאַנסקי איז נישטאַ און וועט מער נישט זיין אין דער יידישער אַרגענטינע. עס איז נישטאַ קיינער וואָס זאָל קענען פאַרנעמען זיין פּלאַץ. ער איז געווען איינציק און אייגנאַרטיק, סיי מיט אַלע זיינע גרויסע מעלות, מיט זיין בעסאַראַבער טעמפּעראַמענט און היציקייט, מיט זיין שטאַרקע ליבע צו יידיש און יידישן לעבן, סיי מיט זיינע גרויסע חסרונות. באַטאַשאַנסקי האָט געהאַט אין אַרגענטינע זייער פּיל פּריינט, ליענער און „חסידים“, וואָס פּלעגן ממש לעקן די פינגער פון זיינע מאמרים אין „די פרעסע“. ער האָט אָבער אויך געהאַט זייער פּיל קעגנער, איבערהויפט צווישן יידישע שרייבער און כלל-טווער. קיינער וועט אָבער נישט קענען לייקענען דאָס וואָס ער האָט אויפגעטאַן פאַר דער קאָנסאַלידירונג און שטאַרקונג פון יידישן לעבן אין דער גרויסער דרום-רעפּובליק ביי די ברעגן פון לאַ-פּלאַטאַ טייך. אַלע וועלן מוזן אַנערקענען, אַז ער האָט מיט זיין וואַרט און שריפט געמוטיקט און געמונ-טערט, געוועקט, געמוסרט, געשטראַפט און געשטאַלטיקט דאָס יידישע לעבן אויף אַ סך געביטן. ער האָט אויך געהאַט דעם מוט צו צופאַסן זיך צו דעם שטראָם פון דער צייט, ענדערן דיאַמעטראַל זיינע אידעען און איבערצייגונגען, ווען דאָס יידישע לעבן איז גאַלואַניזירט געוואָרן דורך דער אַנטשטייונג פון דער פּרייער יידישער מדינה אין ארץ-ישראל. יעקב באַטאַשאַנסקי איז לאַנגע יאָרן געווען אַנטי-ציוניסטיש געשטימט און אין „די פרעסע“ האָט ער פאַר-טראַטן די ריכטונג, וואָס איז אַמאָל געווען סימפּאַטיש גענויגט צום ראַטנ-פאַרבאַנד און צו זיינע אָנהענגער אויף דער יידישער גאַס. אָבער ער האָט ראַ-דיקאַל זיך געביטן, ווען ער האָט געזען ווי אין מאַסקווע האָט מען געטראַטן מיט שמוציקע שטיוול די הייליקסטע יידישע אידעאַלן. קיינער האָט שפּעטער אַזוי שאַרף נישט באַקמפּט די יעווסעקעס אויף דער יידישער גאַס אין אַר-גענטינע, ווי ער האָט דאָס געטאַן; קיינער האָט אַזוי טעמפּעראַמענטפול און שאַרף נישט געפאַדערט זייער באַזייטיקונג פון יידישן לעבן. באַטאַשאַנסקי איז געוואָרן אַ הייסער פּריינט און חסיד פון ציוניזם און פון מדינת ישראל. ער איז פינף מאָל געפאַרן קיין ישראל, נישט בלויז אַלס טוריסט אויף אַ ווייל, נאָר אַלס טיפּער באַאַבאַכטער און שטודירער פון דער מדינה. ער האָט עט-לעכע ביכער געשריבן וועגן ישראל און הונדערטער אַרטיקלען. און אַט דער-

וויסן מיר זיך פון פריינט משה ראָן, גענעראַל־סעקרעטאַר פון זשורנאַליסטן־פאַרבאַנד אין ישראל, אַז באַטאַשאַנסקי האָט שוין ערנסט געטראַכט וועגן באַ־זעצן זיך דעפיניטיוו אין דער מדינה. ער איז, אַגב, אויך געווען דער איינציקער ייִדישער זשורנאַליסט פון חוץ ארץ־ישראל וואָס האָט זיך באַטייליקט אין דער היסטאָרישער זיצונג אין זאָל פון מוזיי אין תל־אביב, בעת וועלכער דוד בן־גוריון האָט פּראָקלאַמירט די נייע ייִדישע מדינה, יענעם אומפאַרגעסלעכן ערב־שבת, דעם 14טן מאַי 1948.

עס דערמאָנט זיך — דאָס איז דאָך אומפאַרמיידלעך — עטלעכע פּערזענ־לעכע מאָמענטן פון אונדזער אייגענער דערפאַרונג מיט דעם גרויסן נפטר. אין יאָר 1937, אַלס נישט־דרייסיגער אָנפאַנגער אין דער ייִדישער ליטעראַטור, האָבן מיר אים צוגעשיקט אין מאַנסקריפט אַ רעפּאָרטאַזש געשריבן אין דער פּאַרעם פון אַ לאַנגער דערציילונג אונטערן נאָמען „עמיגראַנטן“, וואָס האָט בעלעטריס־טיש געשילדערט דעם וועג פון ייִדישע וואַנדערער פון פּוילן, וואָס האָבן גע־זוכט אַ נייע היים ביי די ברעגן פון לאַ־פּלאַטאַ. שטעלט זיך פאַר וואָס פאַר אַ אָנגענעמענע איבערראַשונג עס איז דאָן געווען פאַר אַן 18־יאָריקן בחורל אין מאַנטעווידעאָ צו זען ווי דער שוין באַרימטער און פּאָפּולערער יעקב באַטאַ־שאַנסקי האָט רעציטירט אונדזער צוגעשיקטן רעפּאָרטאַזש אויף די שפּאַלטן פון „די פרעסע“ און אויף זייער אַ פּראָמינענטן פּלאַץ און אופן. דער רייפער און דערפאַרענער ליטעראַטור־קריטיקער האָט טאַקע באַמערקט, אַז ער מאַכט אַן אויסנאַם פאַר אַ יונגן ייִדישן שרייבער אין אורוגוויי, הגם ער רעצענזירט גישט קיין זאַכן אין מאַנסקריפט. אין דער רעצענזיע איז געווען פאַר אונדז אַן אַנוויזונג, וואָס פאַראַפּראָזירט די הגדה של פסח, אַנווייזנדיק, אַז מען דאַרף דערציילן וואָס מער פרטים, ווען מען שרייבט וועגן ייִדישן לעבן אין פּוילן. דאָס איז נאָך געווען צוויי יאָר פאַרן חורבן פון ייִדישע ישובים אויף דער פּויל־לישער ערד און ווי ער וואַלט פאַרויסגעזען, אַז מען דאַרף זיך צואיילן און פאַר־פיקסירן ווי ייִדן האָבן געלעבט און געליטן...

דאָס איז געווען אונדזער ערשטע דערפאַרונג מיט יעקב באַטאַשאַנסקי, וועמען מיר האָבן נאָך דאָן פּערזענלעך נישט געקענט. באַקענט האָבן מיר זיך עטלעכע יאָר שפּעטער, בעת אונדזער ערשטע רייזע קיין בוענאָס־אירעס, אין אַ געזעלשאַפּטלעכער שליחות, צוזאַמען מיט נאָך צוויי חברים פון דעמאָלטיקן פּויליש־ייִדישן פאַרבאַנד פון מאַנטעווידעאָ. און אין די שפּעטערדיקע יאָרן איז אונדז אויסגעקומען צו טרעפן זיך מיט אים בעת אונדזערע אָפטע באַזוכן אין דער אַרגענטינער מעטראָפּאָליע.

צולעצט האָבן מיר אים געטראָפן אין זיין רעדאַקציע־צימער אין „די פרע־

סע", אין דעצעמבער 1962. באַטאַשאַנסקי האָט אונדז געוויזן די נייע און רחב-בונדיקע צימערן פון רעדאַקציע און די באַקוועמע שרייבטישן, ווי אַ קאַנטראַסט צו דעם וואָס איז אַמאָל געווען אין דעם פּרעזעדיקן אַלטן בנין פון דער גרויסער טאַג-צייטונג אויף דער גאַס קאַסטעלי, אַ שפּאַץ פון קאַכעדיקן ייִדישן צענטער אויף קאַריענטעס. ער האָט נאָך באַוויזן צו ווידמען אונדז אַ „שפּיץ-פען“ אין דער צייטונג, ווייל ער איז געשטאַנען שוין מיט איין פּוס אויף דער שיף „דײַר הערצל“, וואָס האָט אים עטלעכע טעג שפּעטער געפירט קיין מדינת ישראל, צוזאַמען מיט זיין פּרוי, דער באַקאַנטער ייִדישער אַקטריסע מרים לערער, און זיין בן-יחיד. אין „באַר קאַמעריסאַל“ האָבן מיר זיך מיט אים געזעגנט. ער פלעגט זיך נאַכפּרעגן אויף מעקסיקע און אויף היגע ייִדישע שרייבער, הגם עס איז געווען קענטיק, אַז ער האָט דאָס געטאָן מיט אַ געוויסער צוריקגעהאַלטן-קייט, צוליב דעם וואָס זיין באַזוך דאָ, מיט גענויע 19 יאָר צוריק, איז צוליב געוויסע מאַטיוון אַרויסגעקומען נישט געראַטן.

און איצט איז שוין יעקב באַטאַשאַנסקי מער נישטאַ אויף דער לעבעדיקער וועלט. עס איז אים געווען באַשערט צו שטאַרבן אין דער פּרעמד, זייער ווייט פון זיין ישוב און פון זיין שטאַט. עס איז נאָך גוט וואָס עס איז געווען מעגלעך צו ברענגען אים צו קבורה אין בוענאַס-אירעס, צווישן זיינע יידן און זיינע חברים.

די ייִדישע ליטעראַטור איז אין טרויער צוליב דעם טויט פון איינעם פון אירע חשובסטע פאַרשטייער. חבל על דאבדין. שלום לעפרו.

פּאַליק לערנער

אַ געזאַנג וואָס איז איבערגעריסן געוואָרן

אַ איר לייענט די לעצטע רעפּאָרטאַזשן וואָס יעקב באַטאַשאַנסקי האָט געשריבן פון דרום-אַפריקע, באַקומט איר דעם איינדרוק אַז דאָס זענען די שטאַרקע אַקאַרדן פון אַ געזאַנג וואָס איז פּלוצים איבערגעריסן געוואָרן. אין די ערשטע רעפּאָרטאַזשן וואָס באַטאַשאַנסקי האָט געשריבן פון וועג ווען ער איז געפאַרן קיין דרום-אַפריקע, האָט זיך געפילט אַ געוויסע מידיקייט פון איי-נעם וואָס לויפט אין דער אָנגעצייכנטער ריכטונג און שטרענגט אָן אַלע כּו-חות אויף צו דערלויפן צום ציל. דאַקעגן אין די רעפּאָרטאַזשן פון יאָהאַנעס-בורג, ספּעציעל די לעצטע, אַטעמט עס מיט באַטאַשאַנסקי גאַנצער קראַפט

און מיט זיין כאראקטעריסטישן אפטימיזם. מיר פילן דאָ דעם באַטאַשאַנסקי פון די אַלטע גוטע צייטן, ווען ער פלעגט צעשפרייטן זיינע זשורנאַליסטישע אַדלער-פּליגלעך און אומשוועבן אין די מרחקים מיט יענער שרייבערישער גראַציע וואָס איז געווען פאַר אים אַזוי כאַראַקטעריסטיש. עס וואָלט קיינעם נישט געוונדערט ווען פון זיינע לעצטע דרום-אַפריקאַנער רעפּאָרטאַזשן וואָלט זיך געווען געפילט אַ מידקייט פון איינעם וואָס איז שוין אָפּגעלאָפּן אַ לאַנגן לעבנס-וועג אין אַזאַ שנעלן און שטורעמדיקן ריטם; דער פאַל איז אָבער פּונקט אַ פאַרקערטער: דווקא אין די לעצטע רעפּאָרטאַזשן זעען מיר דעם באַטאַשאַנסקי, ווי ער פלעגט זיך פאַר אונדז באַווייזן אין זיינע בעסטע צייטן. באַטאַשאַנסקי איז די לעצטע יאָרן פיזיש שוין נישט געווען דאָס וואָס אַמאָל. יאָרן פון איבערלעבונגען, פון שווערער אינטענסיווער אַרבעט, פון משפּחה-דאָגות און פון קראַנקייטן, האָבן געלייגט דעם שטעמפּל אויף זיין וואָס אַ מאָל מער פאַרעלטערטער פיגור. גייסטיק אָבער און עמאַציאָנעל, איז ער געבליבן דער זעלבער. דאָס יוגנטלעכע פייער האָט אים קיין מאָל נישט פאַרלאָזט און ווי נאָר עס פלעגט זיך מאַכן אַ געלעגנהייט, האָט זיך דאָס דאָ-זיקע פייער אין אים אָנגעצונדן ווי אין די גוטע צייטן פון זיין יוגנטלעכן דראַנג. סיי אין זיין שרייבן און סיי אין זיין ריידן האָט מען שוין געקענט דערקענען די סימנים פון דער פיזישער מידקייט, אָבער דער שאַרם פון זיין גייסטיקער בליציקייט און שאַרפּזין, האָט אים קיין מאָל נישט פאַרלאָזט. אַן אויסגעשעפטער שוין פון אַזוי פיל גייסטיקער אַרבעט, איז ער שטענדיק גע-ווען פול מיט פלענער פון נייע פאַרמעסטן.

וועגן אַ נפטר איז מען זיך נוהג איבערצוטרייבן, אָבער וועגן באַטאַ-שאַנסקי איז נישט נויטיק צו זוכן די מאָס פון גוזמא, ווייל מען קען אים פולשטענדיק אָפּשאַצן דורך בלוזי דעם, וואָס ער איז באמת געווען אַלס שרייבער. אויב ער האָט פאַרנומען אַ גרויס פּלאַץ אין דער גאַלעריע פון אונ-דזערע פען-מענטשן, האָט ער דאָס דעראַבערט מיט דעם, וואָס ער איז באמת געווען. און געווען איז ער דער מייסטער פון דעם לייכטן געזאַנג און פּונעם קלאַרן געדאַנק. באַטאַשאַנסקי האָט אין דער זשורנאַליסטיק פאַרנומען דאָס פּלאַץ וואָס אַ סך מוזיקער האָבן פאַרנומען אין דער מוזיק דורכן שאַפּן זשאַ-נער פון דער לייכטער מוזיק, וואָס האָט באַצויבערט מיליאָנען. די קאַמפּאַ-זיטאָרן פון די ווינער וואָלסן און אונגאַרישע אָפּערעטעס, האָבן נישט פרע-טענדירט צו זיין בעטהאווענס, מענדעלסאָנס און וואַגנערס, אָבער זיי האָבן געשאַפּן אַ מוזיק-נוסח וואָס איז געוואָרן קלאַסיש אַלס דער אויסדרוק פון פאַרווילונג און פרייד. באַטאַשאַנסקי האָט, אַלס זשורנאַליסט, געהאַט אין זיך עפעס פון די דאָזיקע מייסטערס, וואָס האָבן דעראַבערט די הערצער פון מיי-

ליאנען מענטשן דווקא דורך דער לייכטקייט און צוגענגלעכקייט. ער איז גע-
ווען דער מייסטער פונעם לייכטן און קלארן וואָרט, נישט נאָר אין זיינע מא-
מרים, פעליעטאָנען און פּאַלעמישע אַרטיקלען, נאָר אויך אין דער ליטעראַטור-
קריטיק. להיפּוך צו אַנדערע ליטעראַטור-קריטיקער, וואָס אָפּערירן מיט
„שווערער אַרטילעריע“ ביים צעגלידערן אַ ווערק, האָט ער באַנוצט דאָס לייכ-
טע געווער פּון — הסברה. באַטאַשאַנסקי האָט אין זיינע ליטעראַרישע עסייען
מער מסביר געווען און געשריבן קריטיק און אויך אין דעם זין איז ער גע-
ווען אייגנאַרטיק.

פאַר זיינע טויזנטער לייענער איז כמעט ווי נישט נויטיק צו זוכן ספּע-
ציעלע דעפיניציעס אויף צו כאַראַקטעריזירן באַטאַשאַנסקין. ער איז פאַר אַ
סך פּון זיינע לייענער געווען עפעס אַזוינס ווי אַ לערער, וועלכער האָט טאָג-
טעגלעך געקענעלט מיט זיי; און געלערנט האָט ער זיי אויף אַ לייכטן, שפּילעוו-
דיקן אופּן, ווי אַן אמתער פּעדאַגאָג, וואָס פּאַסט זיך צו די השגות און צום
געשמאַק פּון זיינע תלמידים. באַטאַשאַנסקי האָט זיינע לייענער געזאָגט דאָס
וואָס זיי האָבן געוואָלט; דאָס, אויף וועלכן זיי האָבן געוואַרט און דערפאַר
האָט מען אים ליב געהאַט און געוואַרט אויף זיין וואָרט. זיין פּאַפּולאַריטעט
האָט געהאַט אין זיך עפעס פּון דער פּאַפּולאַריטעט פּון די גרויסע פּאַלקס-
זינגער, וואָס באַצויבערן זייערע צוהערער פּון דער ערשטער מינוט ווען זיי
באַווייזן זיך אויף דער בינע. און ער האָט זיין געזאַנג אויסגעזונגען פאַרשידנ-
אַרטיק. אין זיינע „שפּיץ פענען“, האָט מען געקענט געפינען דעם אַנאַליז פּון
אַ שווערער פּילאָסאָפּישער סוגיא, ביז אַ וויץ וועגן אַ לייכטן, טריוויאַלן ענין.
זיינע ריזע-איינדרוקן זענען נישט געווען אַזוי שטאַרק אין דער שילדערונג,
זוי אין דער מעדיטאַציע און אין דער אויסטייטשונג פּון דעם וואָס ער האָט
געזען, גערעדט און געפּילט. וואָס פאַר אַן ענין ער זאָל נישט געווען באַהאַנד-
לען, איז דאָס געווען אַ לייכט געזאַנג, אַ פאַרשטענדלעכט, אַ געזאַנג וואָס האָט
זיך געלאָזט הערן.

און דאָס דאָזיקע לייכטע, פּריילעכע און אָפט מאָל עלעגישע געזאַנג, איז
פלוצים איבערגעריסן געוואָרן. און דער זינגער אליין, וואָס האָט זיך קיין מאָל
נישט אונטערגעגעבן דער מידקייט און דער לאַסט פּון די יאָרן, ווי עס איז
צו זען דווקא פּון זיינע לעצטע רעפּאַרטאַזשן, איז שוין נישטאַ. שוין אַ חודש
צייט אַז ער איז נישטאַ צווישן די לעבעדיקע און דאָך הערט נישט אויף צו
קלינגען דער ווידערקול פּון זיין געזאַנג. מיר שרייבן די דאָזיקע קלאַג-שורות
און מיר גלויבן זיך אליין נישט אַז דאָס אַלץ איז טאַקע אמת. לויט דער טעאָ-
ריע פּון די עקסיסטענציאַליסטן, איז דער מענטש שטענדיק און אומעטום

איינער אליין. און דאס איז אן שום ספק א גרויסער אמת, איבערהויפט ווען עס האנדלט זיך וועגן אזעלכע וואס זענען פאר מיליאנען און אליין זענען זיי די עלנטקייט אליין. ווען עס קומט צום לעצטן אונטערצי צאלט יעדער איינער זיין חשבון און — עס ווערט אויס.

און באטאשאנסקי האט נאך נישט געדענקט צו מאכן דעם לעצטן אונטערצי פון זיין געזאנג. דער גורל אבער האט ווייט אויס אנדערש געוואלט.

זלמן לעווי — יאהאנעסבורג

יעקב באטאשאנסקי, ווי כ'האב אים דערקענט

יעקב באטאשאנסקי האב איך צום ערשטן מאל געטראפן אויפן יאן-סמאטס לופטפעלד בעת זיין אנקומען אהער, מיטוואך דעם 23סטן סעפטעמבער, 3 אויגער אין דער נאכט. אויפן ערשטן קוק בין איך געווען אנטוישט, אפילו צעטומלט. געווען איז עס צוליב דעם, וואס ער האט מיר אויסגעוויזן גאר אנדערס ווי כ'האב זיך אים פארגעשטעלט אין מיין דמיון. מיר דאכט, אז כמעט יעדער מענטש שאפט זיך א געוויסן אימאזש פון א שרייבער, פון א דיכטער, ווען ער ליענט זיינע ווערק, און די דאזיקע מיינונג בלייבט שוין פאר-פיקסירט הגם אזא איינער ווייסט נישט צי ס'איז טאקע באמת אזוי. אבער אין סאל באטאשאנסקי האט מיך נישט בלויז זיין פיזישער אויסזען אפגענארט — ווי כ'האב שטענדיק געהאט אין מחשבה וועגן אים — נאר אפילו זיין שטימע, זיין ארט ריידן זענען געווען פונקט דאס פארקערטע פון מיין פארשטע-לונג וועגן אים. הכלל, ער האט ווייט נישט געמאכט דעם איינדרוק פון א זשורנאליסט, א שרייבער, א ליטעראטור-קריטיקער, א פעליעטאניסט, א רעדנער-טריבון — אט די אלע קוואליפיקאציעס, וואס ער האט באמת פאר-מאגט.

אבער אין א משך פון עטלעכע טעג, זייענדיק גאר נאענט צו אים, האב איך דערזען מיין טעות. ער האט זיך ארויסגעוויזן פאר א קאלירפולע פער-זענלעכקייט און ער איז מיר געווארן אזוי נאענט און ליב, פיל מער ווי א סך פון אונדזערע אויסלענדישע שליחים וועלכע זענען געקומען אהער אויף דער איינלאדונג פון דער קולטור-פעדעראציע.

ראובן זיגלבוים און איך האבן פארבראכט מיט אים עטלעכע טעג אין „מרוגער נעשאנאל פארק" — דאס לאנד פון די חיות — און ערשט דארטן.

זייענדיק אין התבודדות, האָב איך דערזען און דערשפּירט וואָס אַזוינס באַ-
טאָשאַנסקי שטעלט מיט זיך פֿאַר, הוּ ווי אַ תּלמיד-חכם און הן אַלס מענטש.
זיין שיחות חולין איז געווען פֿאַרכאַפּנדיק און אינטערעסאַנט. זיין אייגנ-
אַרטיקער אופן פון דערציילן, זיין הומאָר, זיינע גלייכווערטלעך, זיין אָפּשאַצן
און כאַראַקטעריזירן אַ שרייבער אין שמועסן, זיין מיינונג וועגן דאָס סאַמע
כאַראַקטעריסטישסטע, וועגן דאָס „פּינטעלע“, ווי ער האָט עס אָנגערופּן, איז
געווען קלוג און באַלערנדיק.

ער איז געווען ייִד און מענטש אין העכסטן זין פון וואָרט. ער איז געווען
אַ פּולשטענדיקער ייִד — אין זיין שרייבן און טראַכטן, אין זיין אופן פון דעב-
קען און אָפּילו אין אויפהאַלטן דאָס שיינע און ראַמאַנטישע פון דער ייִדישער
טראַדיציע, זייענדיק אַליין אַ וועלטלעכער מענטש דורך און דורך.

אין באַטאַשאַנסקי'ן דעם מענטש — און מיר גייען דאָך אַלע אַרויס פון
דער הנחה, אַז פּריער פון אַליץ און דער עיקר איז דער מענטש — האָבן מיר
ערשט דערזען אין דער קורצער צייט וואָס ער איז געווען מיט אונדז. אַ שאַד
וואָס מיר האָבן זיך פּיל נישט געקענט אָנפּרייען מיט אים, אָבער אין די קאַר-
גע 5 וואָכן וואָס ער האָט פֿאַרבאַכט מיט אונדז, איז ער געוואָרן זייער באַ-
ליבט. און איך וואָג צו זאָגן, אַז פון די אויסלענדישע געסט וועלכע זענען
אַרויסגעקומען צו אונדז די לעצטע יאָרן, איז באַטאַשאַנסקי געווען פון די
פּיינסטע, אויב נישט דער פּיינסטער.

וויל איך נעמען די געלעגנהייט צו געבן דאָ אַ שטיקל אָפּשאַצונג וועגן
באַטאַשאַנסקי'ן דעם פּען-מענטש, לויט ווי איך האָב אים דערזען און דער-
קענט.

באַטאַשאַנסקי איז געבוירן געוואָרן אין אַ קליין בעסאַראַביש שטעטל אין
אַ רעליגיעזער משפּחה, אָבער שוין אַלס ייִנגל האָט ער אַרויסגעוויזן באַהע-
מישע נייגונגען, געווען אַ שטיק אומרו. די דאָזיקע אַטריבוטן האָבן אים שפּע-
טער אויסגעפורעמט אין אַ טעאַטראַל, רעזשיסאָר, דערציילער פון בולגאַרישע
אין מאַלדאָוואַנישע לעגענדעס און מעשהלעך; ער האָט זיך אויך פֿאַראינטע-
רעסירט אין לעבן פון דעם וואַנדער-פּאָלק — די ציגיינער, וועמען ער האָט
אַזוי ליב געהאַט, און געצויגן פֿאַראַלעלן צווישן די ציגיינער און זיין איי-
גענעם וואַנדער-פּאָלק — דעם ייִדישן.

אין אַן עסיי וואָס הייסט „דודעשט“, אַ גאַס אין בוקאַרעשט, שרייבט
באַטאַשאַנסקי: „דודעשט, די גאַס אין וועלכער ס'איז מיר אויסגעקומען צו
לעבן אַ שטיקל צייט, צייכנט זיך אויס דערמיט, וואָס זי איז באַוווינט פון ייִדן
און ציגיינער. עס פלעגט מיך שטענדיק אינטריגירן צו פֿאַרגלייכן די דאָזיקע

צוויי וואַנדער-פעלקער. אין אַ געוויסער מאָס איז ייִדישקייט געווען מיין יצר-טוב און ציגיינערישקייט, מיין יצר-הרע. די ציגיינערישקייט האָט מיך גע-רייצט, און עפעס פון דער ציגיינערישער אויסערלעכקייט האָט זיך צו מיר צוגעקלעפט".

לפי עניוות דעתי האָט באַטאַשאַנסקי פאַרמאָגט אין זיך אינערלעכע ציי-גינערישקייט אויך. אָט די ציגיינערישע עקזאָטישקייט וואָס ער האָט מיט-גענומען מיט זיך פון בעסאַראַביע האָט אים נישט פאַרלאָזן, אַפילו ווען ער איז שוין געווען אין אַרגענטינע, ווו ער האָט אין גאַנצן אַריבערגעפלאַנצט נוסח וואַרשע און קישענעוו און בוקאַרעשט.

זיין באַהעמישקייט און ציגיינערישקייט האָבן אים געמאַכט פאַר אַ פיי-רער, פאַר אַ מאַסן-רעדנער, פאַר אַ קעמפער מיט די שקלאַפּן-הענדלער, פאַר וואָס ער וועט אַריינגיין אין דער געשיכטע פון ייִדישן ישוב אין אַרגענטינע ווי איינער וואָס איז געווען אינסטרומענטאַל אין אויסראַמען די „טמאים“.

ביז מיט אַ יאָר 10 צוריק איז באַטאַשאַנסקי, שטעל איך מיך פאַר, גע-ווען גאַר אַן אנדער מענטש ווי מיר האָבן אים דאָ געזען. ער איז געווען קריי-געריש, קעמפעריש, אין די פאַרערשטע רייען פון שלאַכט, און נאָך זייענדיק אַן ערשטקלאַסיקער זשורנאַליסט דערצו, האָט ער אויסגענוצט זיין מויל און זיין פען אין אויסגעשטאַלטיקן דעם ייִדישן קיבוץ אין אַרגענטינע, וואָס ציילט היינט איבער אַ האַלבן מיליאָן, אין אַ מזרח-אייראָפּעיִשן פּורעם מיט אַלע זיינע מעלות און חסרונות.

איך קאָן מיך בשום אופן נישט פאַרשטעלן אַז באַטאַשאַנסקי וואַלט גע-קאַנט זיין אַ פירער, אַ טאָן-געבער, אַ וואַרטזאָגער אין אַ מערבדיקן ייִדישן קיבוץ. די יידן אין אַרגענטינע, מסתמא אַזוי אין גאַנץ דרום-אַמעריקע, לעבן נאָך היינט לויטן מזרח-אייראָפּעיִשן נוסח. עס איז נאָך דאָ אַ ייִדישער אַר-בעטער, אַ ייִדישער פּראַלעטאַריאַט, אַפילו דער פאַרטייען-קאַמף איז נאָך מער-ווייניקער לויטן מוסטער פון דער אַלטער היים. דאָס מאַדערנע לעבן האָט נישט געהאַט קיין השפּעה אויף די ייִדישע ישובים אין דרום-אַמעריקע, און אַ גרויסער חלק אין דעם האָט געהאַט די הינטערשטעליקע עקאָנאָמישע לאַגע אין פאַרגלייך מיט אַמעריקע, אויסטראַליע און דרום-אַפריקע. די ייִדישע מאַסע אין אַרגענטינע דאַרף נישט קיין עסטעט, קיין אויסערלעכע פאַרמען, זי דאַרף האָבן דעם תּוך, דעם אינהאַלט.

אינטערעסאַנט איז, אַז באַטאַשאַנסקי אין זיין עסיי „ווי איך זע זיך“, זאָגט טאַקע צוואַ: „איך געהער צו די סאַמע נאַכלעסיקסטע מענטשן. איך קען זיך אויסערלעך נישט פּוצן, אַ נאָענטער צו טעאַטער דורך און דורך, אַן אַרגאַניש

פארבונדענער מיט דעם, אן וועלכן כ'קען נישט לעבן, בין איך פערזענלעך קיין מאָל נישט געווען טעאָטראַליש. איך האָב, ווי אַ רעדנער, קיין מאָל נישט געשמיקט אויסערלעך מיין וואָרט, און איך האָב בעיקר געהאַלטן ריין און קלאַר דעם תּוֹך פֿון מיין וואָרט. יא, מיט זיין תּוֹך, מיט זיין אינהאַלט, מיט זיין מוטיק־אויפריכטיקער קעמפּערישקייט, מיט זיין נוסח מזרח־איראָפּע האָט באַטאַשאַנסקי געהאַלפֿן אויספורעמען אַ האַלב־מיליאָניקן ייִדישן קיבוץ אין אַרגענטינע, וואָס איז היינט צו טאָג איינציק־אַרטיק אין דער ייִדישער צע־שפּרייטקייט.

באַטאַשאַנסקי מיט זיין „איך“, מיט זיין נשמהדיקייט, מיט זיין גאַנצן מיהות איז ווי פֿון הימל אַראָפּגעפּאַלן פֿאַר די ייִדן אין אַרגענטינע, פֿונקט ווי זיי זענען געווען צוגעפּאַסט צו אים. דאָס איז געווען אַן אמתער זיווג. דערפֿאַר איז דער פֿאַרלוסט מוראדיק פֿאַר דעם דאָרטיקן ישוב. אָבער פֿאַר באַטאַשאַשאַנסקי אַנדערע אַטריבוטן וועלן זיין גאָר ווייניק איבערנעמער. און מיט זיין אַוועקגיין בלייבט אַ גרויסער חלל.

איך ווייס נישט צי באַטאַשאַנסקי דער קינסטלער איז אויך באַווירקט און געטריבן געוואָרן פֿון אַן אומרו, פֿון אַ שטאַרקן אימפעט. אין זיין זשורנאַליסטיק איז ער דאָס אַוודאי געווען, אָבער אין זיין ליטעראַטור־קריטיק, אין זיין אַפּשאַצן שרייבער און דיכטער איז ער באַהערשט געווען פֿון אַ קאַנטראַאָלירטער רוניקייט, דערפֿאַר איז עס אַזוי קלאַר און פשוט געשריבן, אַן פּילפּוליסטיק און פּשטלעך, אַן דעם גראַבן פינגער. צוליב זיין פּשטות, צוליב זיין פּיל־זאָגעוודיקייט, צוליב זיין פֿאַרנומענקייט אויף אַזוי פּיל געביטן האָט מען נישט געקענט פּאַדערן, אַז אַלץ וואָס גייט אַרויס פֿון זיין פּעדער זאָל זיין פֿאַר־טיפּט גענוג און געשליפֿן.

ער האָט זיך פֿאַרנומען מער אין דער ברייט, הגם ס'איז זייער אַפט גע־לעגן אַזוי פּיל טיפּקייט אין זיין ברייטקייט, אין זיין אויספּירלעכקייט, אין זיין עקספּאַנסיע.

באַטאַשאַנסקי איז געווען אַן אַלזייטיקער טאַלאַנט, און מיט אַלזייטיקייט קען מען קיין שלימות נישט דערגרייכן, אָבער וווּ איז עס פֿאַראַן אין דער היינטיקער ייִדיש־וועלט אַזאַ איינער וואָס האָט געשאַפֿן אין אַלע, ממש אַלע ליטעראַרישע זשאַנערן?

די טראַגעדיע איז, וואָס באַטאַשאַנסקי איז געשטאַרבן אין מיטן אַ שליי־חות, אויסגעוהיכט זיין אַטעם אויף פרעמדער ערד, וואָס די ייִדיש־וועלט האָט אַנגעווירן איינעם פֿון די גרעסטע ייִדיש־קעמפּער, אין אַרגענטינע — איר קאַפיטאַן.

זכרון לברכה

אויף דעם אליזטיקן יידיש־שעפער זאגן מיר דאס, וואס זיין לאַנדסמאן, דער באַקאַנטער דיכטער אפרים אויערבאך האָט געזאָגט אין אַ ליד געווידמעט וועגן אים:

פאַר מיר ביסטו אַ רעגנבויען פון קאַלירן,
געמיש פון קלאַנג, געזאַנג, געווין און פרייד,
און איד הער אין לויערקייט פון דינע רייד
מיין מאַמעס פשוט, כשר האַרץ וויברירן.

בערל לעוויןסקי — יאָהאַנעסבורג

אין אַנזיכט פון טויט (רעפּלעקסן)

דער עראַפּלאַן האָט אים אַרויסגעוואָרפן אין מיטן דער נאַכט אין אַ וויי־טער, פרעמדער שטאַט. דער זאַל פון גרויסן לופטפעלד איז געווען כמעט ווי ליידיק, נאָר ערגעץ אין זיינע ווינקלען האָבן געדרימלט און פאַטעלן איינזאַמע פאַסאַזשירן, וואָס האָבן געוואַרט אויף פאַרטאַגיקע עראַפּלאַנען זיי צו נעמען צו מרחקים. ביים דערליידיקן די פאַרמאָליטעטן אין צאָל־אַמט האָט מען אים פאַרהאַלטן אַ ביטל לענגער ווי די אַנדערע פאַסאַזשירן — איז ער אַרויס כמעט דער לעצטער. מיר האָבן זיך באַגריסט. דריי פון הער דעלעגאַציע וואָס איז אים געקומען מקבל־פנים זיין האָט ער געקענט פון בוענאָס־אייירעס, האָט ער זיך דערפרייט — פאַרט נישט אַריינגעפאַלן אין גאַנצן אין דער פרעמד...

ער האָט אויסגעזען מיד, נישט דערשלאָפן, נישט אויסגערוט, די האַר צעפודלט בן־גוריוניש, האָבן אויסגעזען ווי פיר שטענגלעך פון אַ חופּה. דאָס האָט אַנגעדייט אַז ער קומט פון אַלע טיילן וועלט צו אַלע טיילן וועלט וווּ זיין לעבן און שאַפן. איצט איז ער געקומען מיט אַ מיסיע: פאַראייניקן איין דרום מיטן צווייטן, דעם דרום־אַמעריקאַנער יידישן ישוב מיטן יידישן ישוב פון דרום־אַפריקע. האָט ער זיך אַרומגעקוקט איבערן קאָלאָסאַלן זאַל פון אינ־טערנאַציאָנאַלן לופטפלאַץ אין יאָהאַנעסבורג, וואָס האָט האַלב געדרימלט אין די פריע פאַרטאַג־שעהן, און זיך אָפּגערופן:

„הייסט עס — דאָס איז דרום־אַפריקע? לויטן לופטפעלד קוקט עס אויס צו זיין אַ גרויס לאַנד.“

מיר זענען אַרויס אין דרויסן צום אויטאָ, צו פאַרן אין שטאָט אַריין. אַ ווינטל האָט זיך צעשפּילט מיט זיינע האָר, זיי געבלאַזן אויף רעכטס און אויף לינקס, אַ קוטשמע האָר האָט פאַרדעקט זיין שטערן, די אויגן אַפילו... סימבאָ- ליש אפשר האָט עס געדאַרפט הייסן, אַז ביי זיין קומען אַהער איז שוין איינ- געפאַלן דער פונדאַמענט אויף וועלכן עס איז געשטאַנען די הויז פון יעקב — וואָס האָט זיך גערופֿן אין דער גרויסער ייִדישער וועלט מיטן ליבן נאַמען יעקב באַטאַשאַנסקי.

**

יעקב באַטאַשאַנסקי האָט צום ערשטן מאַל דערזען גאַטס וועלט אין אַ קליין דאָרף טשיטעמאַנסקי, אין זיין היימלאַנד בעסאַראַביע. בעסאַראַביע איז געווען אַ פּרוכטבאַר לאַנד, אַרץ זבת חלב ודבש. ער האָט דאָרט צום ערשטן מאַל דערזען זיינע האָרעפּאַשנע ייִדן, פון וועמען עס האָט געשמעקט מיט פּרי- שע קאַרן און ווייץ, מיט פעלדער זאַפטיקע, וואָס האָבן אייביק געשוואַנגערט מיט בלינג, מיט גאַטס ברכה און גנאָד. עס איז געווען אַ לאַנד וואָס האָט גע- האָט ברויט לרוב, און טאַמער האָט אויסגעפעלט אַ מאַל פשוט ראַזעווער ברויט, איז געווען גאַלדענע קוקורוזע...

אין יענעם האָרעפּאַשנעם לאַנד פון זון און זאַטקייט האָט דער קליינער יעקב געשטעלט זיינע ערשטע טריט. עס זענען געווען טריט פון אַ ייִנגל אַ וויללעריבער, וואָס איז געגאַנגען אין חדר און ישיבה — און פון דאָרט האָט עס אים אַ צי געטאָן צו דער גרויסער וועלט. די גרויסע ייִדישע וועלט איז דאָן באַשטאַנען פון עטלעכע צענטערס: וואַרשע, ווילנע און אַדעס. פון בעסאַ- ראַביע האָט זיך דער נאַענטסטער ייִדישער שליאַך געצויגן צו אַדעס. אַדעס איז געווען דער פּונקט פון ייִדישער חכמה, פון ייִדישן שאַפֿן, פון ייִדישן גייסט. האָבן דאָך אין אַדעס געלעבט און געווירקט די קאַרפּן-קעפּ פון דער ייִדישער מחשבה, פון דער ייִדישער און העברעיִשער ליטעראַטור. און בראש פון דער חבורה איז געשטאַנען דער כוהן-גדול פון דער מאַדערנער ייִדישער ליטעראַטור ר' מננדעלע בכבודו ועצמו.

דער יונגער יעקב באַטאַשאַנסקי איז געקומען אין דער סביבה פון דער ייִדיש שאַפּנדיקער וועלט און זי האָט אים באַווירקט. ער האָט אין די אַדעסער קרייזן גענומען אויף זיך די מיסיע צו ווערן אַ שרייבער ביי ייִדן, נישט נאָר אַ שרייבער גלאַט אזוי זיך — נאָר טאַקע אַ שרייבער אַ ראשי-ישיבה... אין אַדעס האָט באַטאַשאַנסקי געקראָגן סמיכה פון זיידן מענדעלען אַליין און ער איז אַריין אין דער ייִדישער ליטעראַטור מיט אַ גוט-מאַרגן — טאַקע דורך

דער אדעסער צייטונג וואָס האָט געהייסן „גוט־מאָרגן“. נאָך דעם זענען גע-
גאַנגען פּרוכטבאַרע יאָרן פון שאַפן און ווירקן אין זיין היימלאַנד בעסאַראַביע
און אין נאַענטן רומעניע, וווּ ער האָט געבויט און געפורעמט די מאָדערנע
ייִדישע ליטעראַטור.

**

דאָס ייִדישלאַנד האָט זיך געהאַלטן אין יענע יאָרן אין פאַרשפּרייטן,
אויסברייטערן אירע האַריוואַנטן און זוכן נייע טעריטאָריעס. פּונקט ווי די
אַמאָליקע בריטישע אימפעריע, וווּ ס'איז קיין מאָל נישט אונטערגעגאַנגען
אויף איר שטח די זון — אַזוי האָט אויך אין ייִדישלאַנד די זון געשיינט איי-
ביק. און יעקב באַטשאַנסקי האָט באַשלאָסן צו ווערן דער אַמבאַסאַדאָר פון
ייִדיש לשון און ייִדיש שאַפן אין איינעם פון די ניי זיך אַנטוויקלענדיקע קאַנ-
טינענטן — דרום־אַמעריקע. האָט אים דער גורל פאַרטראָגן אין דער ווייטער
בויענאַס־אייִרעס, וווּ עס האָט זיך אַנטפלעקט זיין אמתער טאַלאַנט און זיין
אמתע מוזע האָט זיך צעשפּילט. דאָרטן האָט ער פאַרקאַשערט די אַרבל און
זיך געשטעלט צו דער אַרבעט פון קנעטן און אויספורעמען נישט נאָר זיך
אַליין, נאָר דעם פּרצוף־פנים פון גאַנצן ייִדישן ישוב. יונג איז ער געווען און
פול מיט ענערגיע, אין האַרצן האָט ער געטראָגן די געזאַנגען פון די ציגיי-
נער־שבתים פון זיין לאַנד בעסאַראַביע, איז אים ליב געווען דער קאַמף און
געראַנגל פאַר ייִדיש; צו אַרבעטן פיר און צוואַנציק שעה אַ מעת־לעת פאַר
דער אידעע פון אויפשטעלן און אויסצעמענטירן אַ געזונטן און פעסטן ייִדיש-
בנין אויפן נייעם קאַנטינענט.

און ער איז געוואָרן דער אַרכיטעקט פון נייעם ישוב — דער שעפּער
און באַשעפּער פון אַ נייעם נוסח. אויב צו זיין קרעדיט וואָלט מען צוגעשריבן
בלויז דאָס העלפן אויפבויען די טעגלעכע צייטונג „די פּרעסע“ און זי פירן
איבער אַלע שטורעמדיקע ימען פון דער צייט — וואָלט מען געקאַנט זאָגן
דיינו — איז ער אָבער געווען שעפּעריש אין אַלע ווינקלען און אין אַלע עטאַפן
פון וואַקסנדיקן ישוב, הן געזעלשאַפטלעך, הן פּאָליטיש, הן דערצייעריש, און
דער עיקר — ליטעראַריש.

זיין אייביקער ליבלינג, זיין בן־זקונים איז אָבער געווען און געבליבן די
ייִדישע ליטעראַטור. ער האָט אַליין געשאַפן אַ צאָל ליטעראַרישע ווערק: קריי-
טיק, עסייען און בעלעטריסטיק. הויך דעם האָט ער אַרויסגעפירט אַ ריי נייע
שרייבער וואָס האָבן געשטעלט ייערע ערשטע טריט אויפן דרום־אַמעריקאַ-
זער קאַנטינענט, געבנדיק מיט דעם זייער צושטייער און קאַלאַריט צו דער
אַלועמלעכער ייִדישער ליטעראַטור. זייענדיק אַן אַמבאַסאַדאָר פון ייִדיש-

לאַנד, האָט ער אָפּט באַזוכט ייִדישע ישובים אין דער גאַנצער וועלט, כדי צו האָבן אַ נאָענטן קאָנטאַקט מיט אַלדאָס זיך בויענדיקע און אַלדאָס זיך שאַפּנדיקע אין אונדזער צעשפּרייטקייט.

**

אונדזער גרויסער חורבן האָט אָבער אויסגעבויערט אַ לאַך אין זיין נשמה — אַ לאַך וואָס מען האָט נישט געקענט פאַרמייסטרעווען דורך אַ בעל-מלאכה, נישט היילן מעדיציניש. איז די עלטער אויף אים אַרויפגעשפרונגען גיכער, ווי זי וואַלט געדאַרפט קומען ביי נאַרמאַלע באַדינגונגען. ער איז געוואָרן איינגעבויגן, מיד, נישט נאָר פיזיש נאָר אויך גייסטיק. און דאָך האָט ער אַב-געגורט זיינע לענדן צו מאַכן אַ נסיעה צו אַ ווייטן לאַנד — ער, דער אַמבאַ-סאַדאַר פון ייִדישלאַנד האָט זיך נאָך נישט געהאַט באַגעגנט פנים אל פנים מיט דעם שבט פון ייִדישע ליטוואַקעס וואָס לעבט און שאַפט אין דרום-אַפֿ-ריקע. איז ער געקומען, זיך באַגריסט מיט אַלטע פריינד, געגעבן שלום נייע מענטשן, אומבאַקאַנטע ייִדן, מיט וועמען ער איז גלייך געוואָרן אינטיים און אויף דו.

היינטיקס יאָר איז גראַד אַ יובל-יאָר, אין וועלכן די ייִדישע וועלט פיי-עריט הונדערט יאָר מאַדערנע ייִדישע ליטעראַטור — איז ווער טאַקע איז אַזוי באַרוּפן צו ריידן וועגן 100 יאָר ייִדישע ליטעראַטור אויב נישט יעקב באַטאַ-שאַנסקי, וואָס האָט איר געדינט און געווידמעט 53 יאָר פון זיין לעבן? און אַט דער ליטעראַטור האָט ער געגעבן זיין מאַרד, זיין וועזן ביז זיין לעצטן אַטעמ-צוג? האָט ער געהאַלטן אין יאָהאַנעסבורג אַ גייסטרייכן רעפּעראַט וועגן ייִדיש ליטעראַרישן שאַפן און בויען במשך די לעצטע הונדערט יאָר. אין זיין אונ-טערבאַוווסזיין האָט אים אָבער געטאַטשעט אין מוח די פּראַגע: יאָ, מיר האָבן טאַקע אַ סך געשאַפן, אַ סך דערגרייכט, צי האָבן מיר אָבער נישט פאַר-לאָרן דעם קרן, דעם יסוד אויף וועלכן אונדזער ייִדישוועלט שטייט? וואָס טויג ייִדישע ליטעראַטור אָן אַנוויקס, אָן נאַכוויקס — וואָס טויג אַ שטאַם אָן וואַרצלען. דאָס קראַנקע האַרץ איז געווען אַנגעגריפן. סטרונעס פון פידלען פלאַצן אויך — סטרונעס פון האַרצן זענען איידעלער, ווייכער, דעליקאַטער — האָבן זיי אַ פלאַץ געטאַן.

**

ווען יעקב באַטאַשאַנסקי האָט געקראָגן זיין האַרץ-אַטאַקע אין יאָהאַנעס-בורג — פון וועלכער ער איז שוין צו זיך קיין מאָל נישט געקומען — האָט ער אַ זאָג געטאַן צום שרייבער פון די שורות טרויעריקע ווערטער: „איך

בלייב ביי אייך — אן אפריקאנער... יא, זיין לעצטע מיסיע אין אויפהייבן די חשיבות פון יידיש האָט ער טאַקע דערפילט אין אַפריקע — און ער האָט דערפילט אַז זיין לעצטן אַטעם וועט ער אויך אויסהויכן אויף אַפריקאנער ערד. און זיין איבערבלייבעכץ, זיין גוף האָט געהערט צו זיינע ברידער פון צווייטן דרום — צום דרום־אַמעריקאנער יידנטום, ווהיין ער איז צוריקגע־בראַכט געוואָרן, דאָרט צו געפינען זיין אייביקע רו.

אברהם מאַשקאָוויטש

אויף יעקב באַטאַשאַנסקיס פּטירה

איינגעהילט אין צער, אין טיפער אבילות, אין הייליקער שטילקייט מיט קריעה־שניט אין האַרצן, מיר רינגלען אַרום דיך אַ שטומע מסיבה; אונדזערע אויגן — פאַרדעקטע שפיגלען — אונטער פאַראַבלטע וויעס, אַנען אַ זעונג:

ווייסע מלאכים מיט געטלעכער שירה, זיצן דאָרט שבעה.

אַבער ניין, ניין, ווער זאָגט דאָרט „איננו“ אַז דו ביסט שוין נישטאַ, נישט אמת, דו האָסט זיך „פאַרקנסט“ נאָר מיט דער אייביק אייביקייט, עד סוף כל הדורות

אַ סימן, דיין „מאַמע יידיש“ האָט אַ קרוין פון אותיות יידישע דיר אַנגעטאָן, און פאַר דייעטוועגן שטערן אַנגעצונדן אין אַלע הימלשע מנורות.

און זע, ווער ס'איז אַלץ מיט זייער ווונדערלעכע, דיך באַגעגענען געקומען, די גאַנצע פּמליא פון שענסטן, גלאַנציק, גרויסשטאַמיקן יסוד, דייע זיבלינג יידידים, פון סאַמע שמן זית, סאַמע שמן זך, קייטלט איין זיך דאָרט מיט זיי אין דיין פאַרענדיקטער שליחות...

אַ, ס'איז אַפאַטאַשו אַט איז לייזויק, באַריישאַ, ניגער, משה לייב, און מאַני לייב. דער געזאַנג־מייסטער מיט זיין זינגעוודיקן צאַרטן ניגון; און ווונדערלעך — — ווי זיי ביסטו אַזוי הימלדיק אויך איינגעשלאָפן, און צוקאַפנס דיר, דיין „מאַמע יידיש“ טוט איר יאַנקעלען פאַרוויגן...

י ע ק ב ב א ט א ש א נ ס ק י

און שושקעט דיר דאָס שלאָף-לידעלע, דאָס אַלטע, אייביק ייִדישס,
און דעם ציגעלע, אונטערן וויגעלע, פון ראָזשינקס מיט מאַנדלען,
און דו, אַ פאַרלאָשן פייערל, אַן אַשיק אויסגעברענטע האַלעוועשקע
וועט שוין רוֹק זיין, וועט שוין איבער וועלטן מער נישט וואַנדערן...

יודל מאַרק

י ע ק ב ב א ט א ש א נ ס ק י

יעקב באַטאַשאַנסקי איז געווען אַ קאַלידפּולע, אַ פּילפאַרביקע פּערזענ-
לעכקייט. עס האָט געשפּריצט פון אים ענערגיע אַן גרענעצן און אונטערנע-
מערישקייט מיט אַ ים אַפּטימיזם. ער איז געווען פּול מיט לעבנספּרייד און
לעבנסלוסט. ווי אַ מילגרוים איז ער געווען פּול מיט קערנער פון כלערליי טאַ-
לאַנטן און כלערליי תּאוות. ער האָט געהאַט טאַלאַנט און תּאווה צום שרייבן,
צום ריידן, צום שמועסן, צום וואַנדערן, צום קעמפּן, צום פירן, זיך אַליין צום
באַגייסטערן און צו באַגייסטערן אַנדערע. אַבער די גרעסטע גבורה זיינע איז
געווען אין דעם טאַלאַנט און אין דער תּאווה צום שרייבן.

געשריבן האָט ער גרינג און גיך און וועגן אַלץ אין דער וועלט. געשריבן
האַט ער מיט אַ פאַרכלינעטקייט און אַ קאַכיקן טעמפּעראַמענט וואָס האָט זיך
געיאַגט איבער די שורות אין אַ גאַלאַפּ, און וואָס אַן אַנדערער באַדאַרף אויף
דעם אַרבעטן אַ גאַנצן טאַג, האָט ער פאַרטיק געמאַכט אין איינע צוויי שעה.
איז ער געווען ממש אַן אידעאָלער צייטונגס-מענטש, ווייל ער איז געווען אַ
בריה אויף אַלץ וואָס דאַרף אַריין אין אַ צייטונג-רעפּאַרטאַזש, ערנסטע פּובלי-
ציסטיק, עדיטאָריעלע אַרטיקלען, פעליעטאַנען, קליינע פעליעטאַנען, ליטע-
ראַטור-קריטיק, טעאַטער-רעצענזיעס, קוריאָזן, עפיזאָדן, מעשהלעך — וואָס
נישט? איינער פון זיינע פּסעוודאָנימען איז געווען „יאַנקעלע גיבאַלעס“, און
ער האָט טאַקע מכל המינים שהוא געגעבן אין זיין צייטונג „די פּרעסע“, וואָס
ער האָט זי געבויט און אויפּגעהאַלטן און דערהאַלטן ווי אַ כּוח אין דעם ייִדישן
לעבן פון אַרגענטינע.

און אויב דאָס אַלץ איז נאָך ווייניק, האָט די תּאווה צום שרייבן אים גע-
שטויסן צו ראַמאַנען, צו דערציילונגען, צו פּיעסעס, אַזוי ווי עס וואַלטן אים
געבליבן איבעריקע לידיקע שעהן אין זיינע אַקטיווע מעת-לעתן פון שרייבע-
רישער און געזעלשאַפּטלעכער אויפּטוערישקייט. ביי אַזאַ אימפּעטדיקן קאָך

פון שרייבן קען נישט אלץ אַרויסקומען גענוג באַטעמט, און עס איז גאַר אַ ווונדער, אַז לכל הפחות אויף צוויי געביטן פון זיין שרייבן איז ער געווען באמתדיק גרויס. וויל אינגאַרטיק, באַרייכעריש, ווערטפול. ער איז ביי אונדז אַ זעלטענער פאַרשטייער פון בעלעטריסטישן רעפּאַרטאַזש און פון אויסטיי-טשערישער און איבערדערציילערישער ליטעראַטור-קריטיק.

רעפּאַרטאַזש איז נאָך מיט איין שטאַפל העכער ווי קורצע נייס-שרייבונג. אויך דאָ איז גייטיק פלינקייט; אויך דאָ איז פאַראַן די סכנה פון נישט קענען זיך נאַכיאַגן נאָכן לויף פון דער צייט; אויך דאָ איז דער עיקר דער וואָס, נישט דער ווי אַזוי. באַטאַשאַנסקי געהערט צו די געציילטע וואָס האָבן דערהויבן רעפּאַרטאַזש צו אַ מדרגה פון קינסטלערישקייט. זיין בעלעטריסטישער אַדער וויברירט אין זיינע רעפּאַרטאַזש-אַרבעטן, אין רייזע-באַשרייבונגען, אין איבער-געבן באַגעגענישן, אין שילדערן וויכטיקע געשעענישן וואָס ער איז געווען זייער עדות. זיינע בענד וועגן העראַזשן אויפקום פון מדינת ישראל זענען נישט בלויז היסטאָרישע דאָקומענטן, נאָר וועלן אויף שטענדיק בלייבן ביז גאַר אינ-טערעסאַנטער ליעד-מאַטעריאַל. און חוץ בילדערישקייט, חוץ ביז גאַר געראַ-טענע כאַראַקטעריזירונגען פאַרמאַגט באַטאַשאַנסקי רעפּאַרטאַזש די וואַרעמ-קייט און צומאַל אַפילו די ברעניקייט פון זיין פּערזענלעכקייט.

אין זיין ליטעראַטור-קריטיק איז באַטאַשאַנסקי דורכגענומען מיט מאַמיי-שער ליבשאַפט צום יידישן וואָרט. עס גייט אים דאָ נישט אין אַרויסהייבן זיך אַדער אַן אייגענע שיטה, נאָר אין באַקאַנט מאַכן, אין אויסטייטשן און פאַרטייטשן דעם שרייבער און זיין ווערק. דאָ איז ער נישט דער קינסטלער מיט זיין איכישקייט, נאָר דער לערער מיט זיין שליחות צו אינפּאַרמירן. האַלט באַטאַשאַנסקי זיך נישט אַפּ פון איבערדערציילן וואָס דער שרייבער דער-ציילט. וויל ער ווייסט דאָך וויל, אַז דאָס רוב פון זיינע ליענערס האָבן דאָס ווערק אַליין נישט געלייענט. גיט ער צו חשק טאַקע צום ליענען און ביז אין אַ געוויסן זינען פאַרשפּאַרט ער דאָס ליענען. באַטאַשאַנסקי איז געווען אַן איבערדערציילער אַ מייסטער. ער האָט אַפילו געקענט איבערדערציילן אַ ליד. ער באַמייט זיך צו בלייבן געטריי צום שרייבערס כוונות און ער הייבט זיי אַרויס, באַלייכט זיי און גיט זיי זיין ליענער דורך אַ פאַרגרעסער-גלאַז. ער איז דערביי נישט בלויז אַ פּשטן, הגם ער וויל תמיד לערנען „פּשט“. זיין גאַנג איז נישט גריבלעריי, אַוודאי נישט חסרונות-זוכעריי, בשום אופן נישט דאָס שטעלן זיך העכער פאַרן שרייבער — נאָר צוטראַגן דעם פּשט, געמישט מיט לעפעלעך דרוש, וואָס זאָל בולטער מאַכן דעם פּשט.

אין דער וועלט פון געזעלשאַפטלעכן געדאַנק איז באַטאַשאַנסקי קיין מחדש נישט געווען. דאָ איז ער אַליין געווען אונטערגעוואָרפן דעם גייסט פון

דער צייט און די טענדענצן פון דער סביבה. אבער דורך זיין גאנצער שריי-
בערישער און טוערישער קאריערע פון א יובל יארן גייט דורך דער חוט
השני, דער רויטער פאדעם פון ליידנשאפטלעכן קאמף פאר יידיש, פאר יידי-
שער קולטור, פאר יידישער שול. דאָ איז ער קיין מאָל נישט אָפּגעטראָטן
אויף צוריק און זיך נישט אָפּגעשטעלט צו מילדערן זיין וואָרט און זיין קלאַפּ.
ער איז דאָ קיין מאָל קיין נושא-פנים נישט געווען, ווי וויכטיק דער בעל-צד-
השני זאָל נישט זיין און ווי שווער עס זאָל נישט זיין זיך צו ראַנגלען מיט
אים. איז באַטאַשאַנסקי פיר יאַר-צענדליקער געווען דער געטרייער היטער
און פאַרטיידיקער פון די יידיש-פּאַזיציעס אין גאַנץ דרום-אַמעריקע און אומ-
דירעקט אויך אומעטום איבער דער וועלט. און אזוי ווי ער איז געווען דער
געלייענטסטער שרייבער אין דרום-אַמעריקע, און מען האָט זיך גערעכנט מיט
זיין מיינונג, און אזוי ווי מען האָט אויך פשוט מורא געהאַט פאַר זיין שאַרף
וואָרט און קעמפּערישער באַהאַרצטקייט — איז באַטאַשאַנסקי אין פּרט פון
יידיש געווען נישט בלויז אַ היטער, נאָר אויך אַן אויפהיטער. עס איז אַ
גרויסער ווייטיק וואָס מיט זיין אוועקגיין האָבן מיר אַלע אַנגעוואָרן אַזאַ באַ-
פּאַנצערטן און מוטיקן שומר החומות.

צו זיין אָפט קעמפּערישן געשריבענעם וואָרט איז במשך פון פּעריק
יאָר אין אַרגענטינע און דרום-אַמעריקע בכלל צוגעקומען דאָס אָפט באַגייס-
טערנדיקע גערעדטע וואָרט. באַטאַשאַנסקי האָט פאַרמאָגט דעם טעמפּעראַ-
מענט און דעם טאַלאַנט פון אַ פּאַלקס-טריבון, וואָס געוועלטיקט איבער זיינע
צוהערערס. ער איז געווען אַ רעדנער פון הויכער מדרגה מיט אַ גרויסן אַרסע-
נאַל פּאַלקס-ווערטלעך, משלים און מעשהלעך, אין דער טראַדיציע פון דער
מגידישער פּאַלקס-קונסט. ער איז געווען אין זיין ריידן אי סענטימענטאַל, אי
קרעגעריש. פּאַלקסמענטשן האָבן געשלונגען זיינע רייד.

באַטאַשאַנסקיס קינעטישע ענערגיע און זיין בעסאַראַבער ברייטהאַרצי-
קייט האָבן נישט געקענט אין גאַנצן זיך אויסלאָדן בלויז אין וואָרט, אין גע-
שריבענעם און אין געדרוקטן. ער איז געווען אַ געזעלשאַפטלעכער טוער מיט
די ברייטסטע און כל-המינימדיקע אינטערעסן. ער האָט מיט געבויט די יידי-
שע שול, דעם יידישן טעאַטער, די קאַאָפּעראַטיווע און אַ סך געזונטע געזעל-
שאַפטלעכע באַוועגונגען. אין די יינגערע יאָרן האָט ער געהאַלפן רייניקן די
יידישע אַרגענטינע און ער איז אין די אַלע יאָרן געווען אזוי ווי אַ פאַרטיי,
אַ גאַנצע פאַרטיי פאַר זיך. דער אַנזען איז געווען נישט פון דעם, וואָס ער האָט
געהאַט אַנדערע אַרום זיך, נאָר פון דער אייגענער גבורה, און ער איז געווען
דער, וואָס האָט יאַרנלאַנג פון דעם נאָמבערג שרייבער-פאַראיין געמאַכט אַ

צענטער פאר קולטורעלער און אויך סתם געזעלשאפטלעכער אַרבעט — ביז עס איז געקומען די קהילה-אַרגאַניזירטקייט.

צו קענען באמת פול אַפשאַצן די דערשיינונג באַטשאַנסקי, האָט מען געדאַרפט זיין אין אַרגענטינע. דאָרט האָט מען געפילט, אַז דער מענטש יעקב באַטשאַנסקי האָט אַרויפגעלייגט זיין חותם, זיין שטעמפל אויף אַט דעם ייִדיש-צאַפלענדיקן, וואָרצלדיקן און אַזאַ ייִדיש-היימישן ישוב. האָט מען כסדר גע-הערט וועגן אים כלערליי רייד, אויך נישט אַלע מאָל קאַמפלימענטן. יעדער מענטש האָט דאָך זיינע שוואַכקייטן, און וואָס וויכטיקער דער מענטש, אַלץ מער נישט-פאַרגינערס האָט ער דאָך — אָבער מען האָט כסדר געהערט דעם נאָמען באַטשאַנסקי, געהערט אויך מיט דרך-אַרץ, אויך מיט ליבשאַפט.

באַטשאַנסקי און דער אַרגענטינער ישוב זענען געווען צונויפגעוואַקסן אין אַן איינס. באַטשאַנסקי האָט געהאַלפן פורעמען דעם כאַראַקטער פון דעם ישוב און אַרגענטינער ייִדן האָבן אויך געפורעמט באַטשאַנסקי. די מעלות פון דעם ישוב, זיין וואָרעמקייט, זיין פריינטשאַפטלעכקייט, זיין גאַסטפריינט-לעכקייט, זיין פונאַנדערגעשפיליעטקייט, זיין ברייטהאַרציקייט, זיין קולטור-דאַרשטיקייט — וועמענס מעלות זענען עס? אי דעם ישובס אי באַטשאַנסקיס. דאָס אינטערעסאַנטסטע אין זיין כאַראַקטער איז געווען, וואָס נישט גע-קוקט אויף אַזוי פיל ברענשאַטף אין אים, האָט ער גלייכזייטיק פאַרמאָגט ווייכן הומאָר און פאַרשטאַנדיקע, מחילה-גרייטע מענטשלעכקייט, האָט ער אויך געהאַט דעם טאַלאַנט צו זיין פריינט, אַ גוטער ברודער, אַ פאַך-בראַט, אַ נאַש-בראַט. איז געווען גרינג און אַנגענעם צו זיין אין זיין סביבה. ער איז געווען אַ פאַלקסמענטש אין דעם שענסטן באַטייט פון דעם וואָרט. און פאַלקס-מענטשן האָבן עס אַרויסגעפילט און האָבן עס אַפגעשאַצט. די בעסטע און די לעצטע ראיה איז די קאָלאַסאַלע לוויה וואָס דאָס ייִדישע בוענאָס-אייירעס האָט אים געגעבן.

ווי כמעט אַלע מאָל, קומט דאָס לעבן מיט זיין חלק איראַניע. איז אַן אי-ראַניע וואָס אַט דער מענטש מיט אַזוי פיל לעבנס-גלוסט האָט פאַרענדיקט מיט אַ פלוצימדיקן, אַן אומגעריכטן טויט, און געשטאַרבן איז ער נישט ביי זיך אין דער היים, נאָר אין דער פרעמד, אין דרום-אַפריקע, ווו ער איז גע-ווען דער קולטור-גאַסט און דער נוסע, ווי ער איז עס געווען כמעט אין אַלע ייִדישע ישובים. אָבער געהערן האָט ער געהערט ראשית-כל צו זיין אַרגענ-טינע און אין אַ ווייטערן זינען אויך צו אונדז אַלעמען.

חבל על דאברין...

אויך היינט וועל איך פארן צום לופט-פארט אין עסיסאָ אים צו באַגעגע-
נען, פונקט ווי איך פלעג עס טאָן שטענדיק ווען ער פלעגט אַנקומען פון פאר-
שידענע לענדער. אַז איך דערזע אייך ביים אַוויאַן ווערט מיר פריילעך אויפן
האַרצן, — פלעגט מיר באַטאַשאַנסקי זאָגן, ווען ער פלעגט מיר דערזען אויפן
לופט-פארט. אָבער ווי וועט מיר ווערן אויפן האַרצן דאָס מאָל, ווען איך וועל
דערזען דעם עראַפלאַן וואָס וועט ברענגען די רעשטן פון מיין פריינט? פאַר
דער קורצער צייט וואָס מיר פלעגן פארן פון לופט-פארט ביז זיין ווייניג, און
פלעגט יעקב באַטאַשאַנסקי זיך וועלן ביי מיר דערוויסן וואָס עס איז פאַרגעקו-
מען אין בוענאַס-איירעס אין דער צייט פון זיין אַפּוועזנהייט, אַפילו וואָס פאַר אַ
וויצן עס זענען געשאַפן געוואָרן, עס מעג אַפילו זיין וועגן אים אַליין. און איך
דערלויב מיך צו זאָגן, אַז ער האָט מיך ליב געהאַט און פלעגט זיך רעכענען
מיט מיינע רייד. אָבער ווי אַזוי און וועגן וואָס וועלן מיר איצט ריידן? ווייל עס
איז דאָך טאַקע, ווי פריינט יאַנאַסאַוויטש, אַפגעשיידט זאָל ער זיין פון אים, האָט
געשריבן; עס איז בכלל אַ ווונדער וואָס מיר געפינען נאָך כוח אַרויסצוברענגען
פון זיך רייד...

ווי אַזוי וועל איך דאָס מאָל פאַרשטעלן באַטאַשאַנסקיין פאַר די באַהערדן
פון אימיגראַציע און צאַל-אַמט, ווי איך פלעג דאָס טאָן שטענדיק כדי צו פאַר-
מינערן די פאַרמאָליטעטן? וויפל שטייערן וואַלטן זיי געהייסן באַצאָלן, ווען זיי
ווייסן, אַז אין דעם ציגן-בלעכענעם קאַסטן האָט מען אונדז פון אַפריקע אַרויס-
געשיקט אַ פאַרמעגן; אַ ריז פון דער יידישער ליטעראַטור, אַן ענציקלאָפּעדיסט
ליגט אין קאַסטן; אַ גאַנצער אַרקעסטער, ווי ישראל אַשענדאַרף ע"ה האָט אים
אַנגערופן. דער קאַסטן וועט זיין זייער גרויס און שווער, ווייל מיט באַטאַשאַנסקיין
צוזאַמען קומען אַן יאַנקעלע גיבאַלעס און שימעלע סאַראַקער. זיי זענען אַלע
צוזאַמען געשטאַרבן.

אַ פריינטשאַפט פון עטלעכע און דרייסיק יאָר פאַרבינדט מיך מיט באַטאַ-
שאַנסקיין. אַט שטייט ער פאַר מיינע אויגן, ווי איך האָב אים געזען צום ערשטן
מאָל ביי אהרן זינגערמאַן אין שטוב: יונג און שיין, מיט אַ פאַר קלוגע ברוינע
אויגן און מיט דער שיינער ווילדער טשוּפרינע. וואָס פאַר אַ פאַרגעניגן עס איז
געווען אים צו הערן ריידן! עס איז דאָך נישט געווען קיין איין טעמע אין וועל-
כער באַטאַשאַנסקי איז נישט געווען באַהאַוונט.

ווען ער איז געפליגן צום ערשטן מאָל קיין ישראל צו דער גרינדונג פון

אונדזער מדינה, האָט ער דאָס ערשטע וואָס ער האָט געטאָן, מיט אָפגעזוכט מיינע ברידער מיט דער שוועסטער, פון וועלכע איך בין געווען צעשיידט 24 יאָר. אין זיין בוך "בראשית" שרייבט ער: "איך האָב אַ באַרג מיט גרוסן און בריוו פון חיפה. זיי ליגן מיר אויף דעם געוויסן נאָך שווערער ווי דער כרמל וואָלט געלעגן אויף מיינע פלייצעס. און דער גורל פאַלט אויף ניאמא מירסקי, דער סעקרעטאַר פון דער קולטור-אַפטיילונג פון חיפה. איך האָב צו אים אַ גרוס פון זיין ברודער אייזיק מירסקי, אַ פאַטאָגראַף און ווילער יאָט אין בוע-נאַס-אירעס... איך רוף אים אָפ און איך ווער איבעראַשט פון דער שנעלקייט מיט וועלכער ער קומט צו מיר מיט אַ מיליטערישן אויטאָ."

יעדעס מאָל, ווען מיר פלעגט אויסקומען זיך אַרויסצולאָזן אויף אַ רייזע, פלעגט מיר באַטאָשאַנסקי פען באַזינגען אויף די זייטן פון "די פּרעסע". און מיר פאַרשטעלן פאַר די יידן פון מחוץ לאַרץ און פלעגט מיר צוגעבן מוט, איך זאָל שרייבן פעליעטאַנען. זעלטן ווען ביי מיר אין שטוב איז פאַרגעקומען אַ יום טוב אָדער אַ מסיבה, אַז באַטאָשאַנסקי זאָל נישט זיין דערביי. אָט זיצט ער ביי מיר אין שטוב מיט יעקב פאַט, מיט גינגאַלדן, מיט קאַטשערגינסקין ע"ה, מיט סוצקעווערן, בעלאַרסקין, מאַריס שוואַרץ, בנעמי, בולאַוו, וויטלער און פיל אַנדערע. און טשיקאַווע איז אָט וואָס, אַז דער טאַנגענער איז באַטאָשאַנסקי. באַ-טאַשאַנסקי רעדט, באַטאָשאַנסקי דרשנט און באַטאָשאַנסקי זינגט. ווער וועט מיר אַיצט באַשיינען מיינע יום-טובים?

מיט אייניקע חדשים צוריק זענען מיר אַ גרופע יידן געזעסן אין אַ רעס-טאָראַן און געקיבעצט מעניני דיומא. באַטאָשאַנסקי קומט אָן פון אַ לווייה, און גיט אונדז פּלוצים אַ פּרעג דעם טייטש פון "חבל על דאבדין ולא משתכחין". כמעט אַלע האָבן מיר געגעבן דעם זעלבן ענטפער: "אַ שאַד אויף די וואָס ווערן פאַרלוירן און ווערן נישט פאַרגעסן". מיין רבי האָט דאָס אַנדערש פאַר-טייטשט: "אַ שאַד אויף די וואָס ווערן פאַרלוירן און קיין אַנדערע אויף זייער אָרט ווערן נישט געפונען".

אַבער דאָס מאָל, יעקב באַטאָשאַנסקי, וועלן מיר באַנוצן ביידע טייטשן; מיר וועלן דיר קיין מאָל נישט פאַרגעסן און קיין אַנדערער אויף דיין אָרט וועט זיך נישט אָפזוכן.

גרשון סאפאזשניקאוו

דער זשורנאליסט, ליטעראטור-קריטיקער און בעל־עטריסט

יעקב באטשאנסקי לאזט זיך נישט אריינפאסן אין קיין איין ליטעראַ-
רישן זשאנער. ס'איז פאראן א גרענעץ וואס טיילט אפ איין זשאנער פון אַנ-
דערן. אין ארגענטינע זענען די גרענעצן פארווישט. אין א גרויסן קולטור-
צענטער איז נאך מעגלעך א שרייבער זאל זיך אפגעבן מיט דעם זשאנער צו
וועלכן ער איז מער בארופן. אין א קלענערן ישוב אבער, דארף א שרייבער
זיין אן ארקעסטער, וואס שפילט אויף אלע אינסטרומענטן. דער דיריגענט
איז נישט שטענדיק דער אינערלעכער דראנג, נאר דאס רוב דער אויסערלע-
כער צוואנג. אמת, אין פאל פון באטשאנסקי איז זיין פילזייטיקייט אן אר-
גאנישע, זי קומט פון אן איבערפלוס אין שעפערישע קרעפטן, פון באפליגלטן
טאלאנט, וואס איז לייכט אויף דער פען און אויפן ווארט; נעמט ער זיך צו
אלע זשאנערן, און נישט אין אלע מיט די זעלבע רעזולטאטן.

עס איז אויך אן ענין פון אינדיווידועלן טעמפעראמענט. דער שרייבער-
שער נוסח איז אן אויסדרוק פון א באשטימטער פסיכישער סטרוקטור. דער
ראסאווער רעדנער ווערט אנגעצונדן אונטערן ווארעמען בליק פון הונדער-
טער אויגן און עס צעפלאקערן זיך אין אים אלע שעפערישע פאטענצן. ער
דארף „אויסשפילן" זיין רעדע און ווי א גליקלעכער עפילאג פון דעם פראַ
צעס דארף קומען די אידענטיפיקאציע פון די צוהערער מיטן רעדנער און
ווי אן אויסערלעכע מאניפעסטאציע — די אפלאדיסמענטן. אבער אויף צו
דערגרייכן דעם הייס-באגערטן פינאל דארף דער קינסטלער עפעס אפגעבן
פון זיך, דער ערשטער זיך אידענטיפיצירן מיטן פובליקום, ארייננעמען אין
זיך זיינע אינטימסטע באגערן... א ריין-בלוטיקער זשורנאליסט איז ווי א
רעדנער, ער שרייבט אונטערן אַנבליק פון זיין לייענער-עולם, ווערט דער-
ווארעמט פון זיין אטעם אויף זיך און וויל אים באצווינגען — מיט אים זיך
צוזאמענגיסן. עס איז א מאמענט פון ברויזנדיקער ליידשאפט, וואס לעבט
מיט דער עולם-הזה פון א חיי-שעה, פון באלדיקער אויפמערקזאמקייט און
אנערקענונג... דער וואס פילט נישט אט דעם ליידשאפטלעכן ברען בעתן
שאפונגס-פראצעס האט נישט קיין זשורנאליסטיש בלוט אין די אדערן.

די אלע אנדערע זשאנערן זענען אונטערגעווארפן אנדערע פסיכישע פראַ-
צעסן. יעקב באטשאנסקי ראמאנען זענען באהערשט דורך אט דעם ליידנ-

שאפטלעכן זשורנאליסטישן ציטער נישט צו פארלירן דעם קאנטאקט מיטן לייענער, האלטן געשאפט זיין אינטערעס און אויפמערקזאמקייט. דערפאר אזוי פיל סיפור-המעשה אין זיינע בעלעטריסטישע ווערק און אזוי ווייניק גע-שטאלטיקונג פון טיפן, ניואנסירונג פון כאראקטערן, פארטיפונג אין לעבנס-אספעקט. אבער זיינע דריי בענד מעמוארן זענען א מענטשלעכער דאקומענט, וואס פארמאגט די אויפריכטיקייט פון אַמיעלס „טאָגבוך“ און אויך סוגערירן-דיקע עפיוזאדן, וואס ווערן דערציילט מיט פאראכאפנדיקן אימפעט.

יעקב באַטשאַנסקי דאָמינירט זיין זשורנאליסטישן יצר-הרע — וואָס וויל שוין, אויפן אָרט, זען דעם שמיכל און הערן אָן אויסרוף פון באַגייס-טערטער צושטימונג — ער צוימט דעם יצר-הרע אין קאָנטאָקט מיט דער קינסטלערישער ליטעראַטור. אין דער ליטעראַטור-קריטיק פאַרלאָזט ער זיך שוין נישט אויף זיין פענאַמענאַלן זכרון, אויפן בליציקן איינפאַל און אויפן שאַרפן וויץ. ער לאָזט אויס פון אויג דעם לייענער און גיט זיך איבער דער מיסטעריע פון קונסט. ער איז נישט קיין קאַלטער ליטעראַטור-פאַרשער, נאָר אַ ליידנשאַפטלעכער ליטעראַטור-געניסער, וואָס טיילט מיט זיינע לייענער אַלע טעמים פון קינסטלערישן גענוס. און אויף דעם באַנוצט ער אָן אויסגעפרוּווט מיטל פון דערציילן דעם לייענער-צוהערער אָן אַטעם פאַרכאַפנדיקע געשיכ-טע.“ קיינער אין דער ייִדישער ליטעראַטור-קריטיק קען נישט דערציילן אזוי קורץ, שאַרף און אינטערעסאַנט דעם אינהאַלט פון אַ ווערק ווי יעקב באַטשאַ-שאַנסקי. ער פאַרמאָגט דעם כוח פון סינטעז און קען אין קורצע שטריכן אי-בערגעבן דאָס סאַמע עיקרדיקע און וויטאַלע פון אַ ווערק, און דערציילנדיק אזוי שוין אויך ווייזן די מיליע, די פערסאָנאַזשן, די פאַרמעלע און עסטעטישע מעלות און חסרונות.

און אזוי סינטעטיזירט אויך דאָס עיקרדיקע פון מחבר, דאָס סאַמע כאַ-ראַקטעריסטישע, וואָס שאַפט אַ פאַרטרעט פון שרייבער: „פּרץ הירשביין איז געווען אַ פּרינץ סיי אין דעם אויסזען און סיי מיט דעם כאַראַקטער“... און אזוי הייסט באַטשאַנסקי ערשט בוך אויפן געביט פון ליטעראַטור-קריטיק „פאַרטרעטן פון ייִדישע שרייבער“ און דאָס צווייטע — „מאַמע ייִדיש“ און דאָס לעצטע — „פּשט“, וואָס באַהאַנדלט דאָס לעבן און דאָס שאַפן פון ניין גרויסע ייִדישע וואָרט-מייסטערס. זענען עס ניין „שפּאַנענדיקע ראַמאַנען“... און דאָס איז נישט קיין המצאה פון אַ גוטן רעדנער און זשורנאַליסט, נאָר דאָס איז דער פּערזענלעכער נוסח פון אַ באַגאַבטן ליטעראַטור-קריטיקער און גרויסן קענער פון דער ייִדישער און אוניווערסאַלער ליטעראַטור.

דאָס בוך „פּשט“ האָט באַטשאַנסקי „אַפּגעשאַפּט“ פון זיינע ליטעראַ-

רישע לעקציעס און עס האָט דערײַבער אַלע אַטריבוטן פֿון גערעדטן וואָרט אין דער אַטמאָספֿער פֿון אַ לעבעדיקער אוידיטאָריע. מען פֿילט די פֿרישקײט פֿון גײסט און דעם וואַרעמען קאַנטאַקט וועלכן דער מחבר האַלט אַן מיטן לײענער. פֿסיכאָלאָגיש איז פֿון שרײַבן בײַזן רײדן אַן אונטערשייד ווי פֿון זײַן גען פֿאַר זיך און זײַגען פֿאַרן פֿובליקום. דער וואָס זײַנגט פֿאַר־זיך, דריקט אויס מער זײַן אײגענעם נשמה־צושטאַנד און אַנטפלעקט די טיפֿקײט פֿון זײַן אײגענער אײבערלעבונג; דער וואָס טרעט אַרויס פֿאַר אַן עולם, האָט אין זײַן גען דעם אײנדרוק פֿון זײַנע צוהערער, און מוז מער אויסנוצן זײַן אינטעלעקט און אַנקומען צו דער סיפּור־המעשה, צום פֿירוש — צום פֿשט — אויף אַנצור־האַלטן דעם צײַבער פֿון דער אַרומיקער אויפֿמערקזאַמקײט.

און אזוי האָט זיך אָפּגערופֿן באַטאַשאַנסקי אויף יעדער לײטעראַרישער דערשײַנונג, האָט קאָמענטירט כמעט ווי יעדעס בוך וואָס איז דערשינען אין דער ייִדישער לײטעראַטור און האָט געהאַלטן זײַנע צאָלרײַכע לײענער אין קורס פֿון ייִדישן לײטעראַרישן לעבן. ער האָט אויך אומפֿאַרמײדלעך נישט פֿאַרפֿעלט צו רעגיסטרירן און אויסטייטשן יעדעס ווערק, וואָס איז געבוירן געוואָרן אויפֿן אַרגענטינער באַדן. און דאָס האָט ער געטאָן מיט אַ באַזונדער ליבשאַפט און אינטערעס. האָט ער באַקאַנט געמאַכט די געמען פֿון די אַרגענטינער טײַנער שרײַבער אין דער ייִדישער וועלט און האָט געשטאַרקט די הענט פֿון די, וואָס האָבן זיך אָפּגעגעבן דעם לײטעראַרישן שאַפֿן.

באַטאַשאַנסקי צוויי בענד רײזע־באַשרײַבונגען „בראַשײט פֿון מדינת ישראל“ זענען נישט נאָר אַ בריק צווישן די תּפּוצות און דער מדינה, נאָר אויך אַן אָפּפֿרײַטונג און וויטאַליזירונג פֿון נאַציאָנאַלע סענטימענטן. פֿאַראַן אין די באַשרײַבונגען היסטאָרישע אַטמאָספֿער, אַקטועלע ייִדישע פֿראַבלעמאַטיק און פֿאַנאַראַמישע שילדערונג. דער מחבר באַהערשט די אַלע עלעמענטן מיט טאַלאַנט און קולטור.

יעקב באַטאַשאַנסקי האָט אָנגעהויבן שרײַבן די געשיכטע פֿון דער מאַ־דערנער ייִדישער לײטעראַטור, וואָס זאָל אַרומנעמען דעם פֿעריאָד פֿון די לעצט־טע הונדערט יאָר זײַנט 1864. ער איז געווען באַרופֿן צו שאַפֿן דאָס ווערק, וואָס פֿעלט אויס אין דער ייִדישער לײטעראַטור. דאָס האָט געזאָלט זײַן זײַן קרוין־ווערק און דער גרעסטער בײַטראַג פֿון אַרגענטינער ישוב פֿאַר דער ייִדישער וועלט־לײטעראַטור. די ייִדישע לײטעראַטור־קריטיק איז שולדיק דער ייִדישער קולטור אַ גרויסן חוב; אַ געשיכטע פֿון דער ייִדישער לײטעראַטור. באַטאַשאַנסקי האָט גענומען אויף זיך דעם דאָזיקן חוב צו צאָלן. זײַן גרויסער לעבנס־בײַטראַג אויף דעם געביט איז אַ גענוגנדיקע באַשטעטיקונג, אַז ער

האָט געהאַט אַלע מעגלעכקייטן די דאָזיקע אויפגאַבע אויסצופירן מיט גרויס דערפאַלג...

ווער קען עס און ווער וועט עס היינט טאָן אין דער ייִדישער שרייבעריי-שער וועלט? — איז די אבידה נאָך גרעסער און דער ווייטיק נאָך שאַרפער...

שלמה סוסקאָוויטש

די לעבנס-אידעאלן פון יעקב באַטשאַנסקי ז"ל

יעקב באַטשאַנסקי ז"ל פלעגט ליב האָבן צו דערמאָנען אַ געדאַנק פון גאַרקיס אַ העלד, אַז אַ מענטש קען נישט לעבן סתם אַזוי אויף הפקר, נאָר ער מוז האָבן אַ „פאַרטשעפעניש“, עס הייסט, אַן אָנהאַלט אין לעבן. באַטשאַנסקי קי האָט געהאַט עטלעכע אַזוינע „פאַרטשעפענישן“. דאָס זענען נישט געווען קיין אַבסטראַקטע אידעען, נאָר לעבנס-אידעאלן, וועלכע זענען אַרויסגעוואַקסן פון דעם וואָס ער האָט געדענקט און פון דעם וואָס ער האָט געטאָן.

דער ערשטער לעבנס-אידעאל, וואָס איז אַרויסגעדרונגען פון אַליץ וואָס באַטשאַנסקי האָט געשריבן איז געווען אהבת ישראל, די ליבשאַפט צו ייִדן. היינט, נאָך אונדזער לעצטן חורבן, באַטראַכט מען עס נישט פאַר אַזאַ גרויסן אויפטו; היינט דאַרף מען האָבן אַ האַרץ פון אַן אַכזר אַז מען זאָל נישט ליב האָבן דעם כלל ישראל. דער בלוטיקער שונא האָט געמיינט בלויז דעם כלל-ישראל. אָבער מיט צענדליקער יאָרן צוריק איז אַזאַ ליבשאַפט צו כלל ישראל באַטראַכט געוואָרן פאַר רעאַקציאָנער און שאַוויניסטיש.

זיכער געדענקען נאָך אַ סך די טעאָריע, אַז אויב נייטיק, דאַרף ייִדיש בלוט רינען ווי בוימל אויף די רעדער פון דער סאָציאַלער רעוואָלוציע. באַטשאַנסקי איז געווען צווישן די ערשטע אין דעם ראַדיקאַלן לאַגער וואָס האָט געזאָגט „ניין!“ ייִדיש בלוט, פון וואָס פאַר אַ שיכט אָדער אידעאָלאָגיע עס זאָל נישט זיין, איז הייליק.

אין זיין אויטאָביאָגראַפישן סקיצן, וואָס איז געדרוקט אין דעם העפט לכבוד זיינע 60 יאָר, דערציילט באַטשאַנסקי, אַז ער האָט אין בוקאַרעשט געוויינט אויף איין גאַס מיט ציגיינער. פלעגט אים שטענדיק אינטריגירן צו מאַכן אַ פאַרגלייך צווישן אַט די צוויי וואַנדער-פעלקער. „ייִדישע מאַמעס, דערציילט ער, האָבן געלערנט די טעכטער זיך אויפצופירן צניעותדיק, קריגן אַ חתן און חתונה האָבן כדת משה וישראל, ציגיינערישע מאַמעס האָבן גע-

לערנט די טעכטער ווי צו פאַרכישופן מענער און זיי פאַרנאַרן, בכדי אויסצור-
נאַרן ביי זיי געלט". דאָס האָט פון זיין פרזער יוגנט אַן אַרויסגערופן אַ שטאַלץ
מיט זיין אַנגעהעריקייט צו ייִדן. און באַטשאַנסקי גיט צו, אַז ייִדישקייט איז
געוואָרן זיין גוטער מלאַך, און ציגיינערישקייט איז געוואָרן זיין שלעכטער
מלאַך.

אין דעם זעלביקן אויטאָביאָגראַפישן סקיצן שרייבט ער אַז ער איז שטאַלץ
אויף דעם וואָס ער קען זיינע לייענער איבערגעבן דעם ייִדישן גאַנג אין דער
וועלט און דעם ייִדישן שליסל צו די וועלט־פּראָבלעמען. אויך איז ער שטאַלץ
אויף דעם, וואָס טראָץ אַלע זיינע אידעישע בלאַנדזשענישן, האָט ער אויף
קיין איין רגע נישט אויפגעהערט צו זיין אַ נאַציאָנאַלער ייִד. "מיינע לייענער,
זאָגט ער, האָב איך כסדר געלערנט איין גרויסן עיקר, צו זיין ייִדן, דורכ׳נס
ייִדן און שטענדיק ייִדן".

דעם צווייטן לעבנס־אידעאַל, וועלכן באַטשאַנסקי האָט פאַרטיידיקט איז
געווען מאַמע־ייִדיש. אין אַלץ האָט ער געקענט איינגיין אויף קאַמפּראַמיסן,
קוים אָבער האָט זיך געהאַנדלט אין דער חשיבות און קיום פון ייִדיש, איז ער
נישט אָפּגעטראַטן אויף קיין איין האַר, גלייך ווי מען וואָלט ביי אים געוואָלט
צונעמען דאָס רעכט אויף לעבן.

און ליב געהאַט האָט באַטשאַנסקי ייִדיש נישט בלויז דערפאַר, ווייל
עס איז געווען בלוט פון זיין בלוט און ביין פון זיין ביין, נאָר אויך פאַר די
זוונדערלעכע ווערטן וואָס זענען אין מאַמע־ייִדיש געשאַפן געוואָרן. פאַר אים
איז די ייִדישע ליטעראַטור נישט געווען קיין אָפּשפיגלונג פון לעבן, נאָר דאָס
גייסטיקע און שעפּערישע וואָס איז פאַראַן אין ייִדישן לעבן.

קעמפן פאַר ייִדיש האָט פאַר באַטשאַנסקי געמיינט קעמפן פאַר דעם
ייִדישן אייביקן שעפּערישן גייסט; קעמפן פאַר דער דערהאַלטונג פון אַ טויזנט
יאַריקער ייִדישער ציוויליזאַציע; קעמפן פאַר דער גייסטיקער דערהאַלטונג פון
די וועלכע זענען אומגעקומען מיטן ייִדישן וואָרט אין מויל און אין האַרצן.

דעם דריטן לעבנס־אידעאַל, וועלכן באַטשאַנסקי האָט פאַרטיידיקט
רופט זיך "דאָ" און "דאָרטן". "דאָ", מיינט דער קאַמף פאַר אַ ייִדיש לעבן
אומעטום וווּ ייִדן וווינען און "דאָרטן", מיינט דער קאַמף פאַרן אויפבויע פון
אַ ייִדיש היימלאַנד פאַר אַלע ייִדן. מיט צענדליקער יאָרן צוריק, פאַר דער
אַנטשטייונג פון מדינת ישראל, האָט דער "דאָ" געהאַט גאָר אַן אַנדער זינען
ווי היינט. דעמאָלט איז עס געווען אַ "דאָ" אַן אַ ברירה; היינט איז ער אַ "דאָ"
מיט אַ ברירה. באַטשאַנסקי האָט געקעמפט פאַר ביידע פאַרמען פון ייִדישן
לעבן אומעטום. ער איז געווען צווישן די וויכטיקסטע בויער פון דעם ייִדישן

קולטור-געזעלשאַפֿטלעכן לעבן אין אַרגענטינע, ווען ס'איז קיין ברירה נישט געווען און אויך איצטער ווען ס'איז דאָ אַ ברירה.

אַ סך געדענקען זיכער אין וואָס פאַר אַ קלאַגעדיקן מצב אונדזער שול-וועזן האָט זיך געפונען מיט 30 און 40 יאָר צוריק. נישט ס'איז געווען אויף דעם אַרעמען דירה-געלט און נישט אויף דעם אַרעמען שכר-לימוד. באַטאָ-שאַנסקי איז געווען איינער פון די, וואָס האָבן אויף זיך גענומען דעם יאָך אויסצוהאַלטן די ייִדישע שול. געטאָן האָט ער עס מיטן פייער פון זיין פען, מיטן פייער פון זיין מויל און מיטן אימפעטיקן גיין איבער די ייִדישע הייזער. מיט רעכט האָט ער אויף זיך געקענט זאָגן, אַז „אין דעם ייִדישן שולוועזן אין אַרגענטינע איז אויך פאַראַן מיין שווייס, בלוט און מאַרד“.

באַטאָשאַנסקי איז געווען צווישן די ערשטע וואָס האָט אויף זיך גענומען די אַחריות אַראָפצוברענגען קולטור-געסט. אַ סך געדענקען נאָך זיכער די טעג ווען דאָ זענען געקומען זלמן רייזען, ש. ניגער, יוסף אַפּאַטאָשו. מער פון אַלעמען האָט זיך איינגעקריצט אין זכרון די ווונדערלעכע סעריע לעקציעס פון לייוויקן, וואָס כאַטש לייוויק איז געקומען אויפן חשבון פון פען-קלוב, האָט דאָך באַטאָשאַנסקי אַרגאַניזירט זיינע לעקציעס. לייוויקס געלייטערט וואָרט און געלייטערטן געדאַנק קען מען גאָר נישט רופן לעקציע. דאָס זענען ממש געווען באַצויבערנדיקע אַנטפלעקונגען, אַזוי האָט מען אויך אויפגענו-מען אין ירושלים, די באַרימטע רעדע וואָס ער האָט דאָרט געהאַלטן.

אויפן זעלביקן שטייגער האָט באַטאָשאַנסקי געהאַלפן שאַפן די אילווע פון אַן אַרגענטינער ייִדישער ליטעראַטור. אין קיין שום ישוב האָט מען נישט געשריבן מיט אַזוי פיל באַצונג און ליבשאַפט וועגן אַרטיקע יונגע שריי-בערס ווי דאָס האָט געטאָן באַטאָשאַנסקי. יעדער בוך, באַשאַור אָדער וועלכע ס'איז אַנדער אויסגאַבע איז פון אים ברייט קאַמענטירט געוואָרן. ער איז גע-ווען דער ערשטער, וואָס האָט געשריבן די געשיכטע פון דער ייִדישער ליטע-ראַטור אין אַרגענטינע (נישט וועגן דער זשורנאַליסטיק). ער האָט עס גע-דרוקט אין ווילנער „ביכער-וועלט“, אין וואַרשעווער „ליטעראַרישע בלעטער“ און אין ניו-יאָרקער „די צוקונפט“. אַזוי האָט ער אין דער ייִדישער וועלט באַקאַנט געמאַכט אונדזער דאָ-זיין.

באַטאָשאַנסקיס באַוווסטזיניקער אָדער אומבאַוווסטזיניקער ציל איז גע-ווען צו באַפעסטיקן גייסטיק אונדזער לעבן „דאָ“ און באַליכטן אים פאַר דער גאַרער ייִדישער וועלט.

דאָס אַלץ האָט פאַר באַטאָשאַנסקי נישט געמיינט קיין מינדערשאַצונג פון דעם „דאָרטן“. אין זיין אויטאָביאָגראַפיע שרייבט ער: „איך האָב קיין מאָל

נישט שלום געמאכט מיטן געדאנק, אז יידן וועלן טאקע בלייבן אן עקס-טער ריטאריאל פאלק. איך האב קיין מאָל נישט געוואָלט זיך אָפּזאָגן אין גאַנצן פון טעריטאָריאַליזם בכלל און פון ארץ-ישראל בפרט". עס הייסט, אויך אפילו דעמאלט, ווען ער איז קיין ציוניסט נישט געווען. אין 1936 איז ער איבער-געגאַנגען צום ציוניזם, דיגענדיק דעם ציון-אידעאל מיט לייב און לעבן. אָבער שטענדיק האָבנדיק אין זיגען אז די העכערע אינטערעסן פון עס-ישראל און מדינת-ישראל פאָדערן, אז עס זאָל זיין אַ געזונטער, קרעפטיקער און אייגנ-אַרטיקער יידישער ישוב דאָ. ווייל דאָ און דאָרטן איז איין הייליקער בונד, איין הייליקער לעבנס-אידעאל.

דער פערטער לעבנס-אידעאל צו וועלכן באַטאַשאַנסקי האָט געשטרעבט, איז געווען דער גענוס פון קונסט. ער האָט געהאַלטן, אז קונסט איז אמתער פון לעבן. ווען אַ קינסטלער שטעלט פאַר אַ בילד פון אַ געשעעניש וואָס איז אין לעבן געווען אַנדערש, דאַרף מען דאָס קינסטלערישע בילד באַטראַכטן פאַר אמת און דאָס ווירקלעכע בילד פאַר פאַלש. דערפון זיין באַגייסטערונג פאַרן בעסערן יידישן טעאַטער און זיין באַגייסטערונג פאַר דער יידישער לי-טעראַטור, פאַר וועמען ער האָט אַוועקגעגעבן זיינע בעסטע שפּערישע כוחות. אין טעאַטער האָט באַטאַשאַנסקי געזוכט די האַרמאָניע פונעם ספּעקטאַ-קל, ווי די עכטיקייט פון דעם וואָרט און די עכטיקייט פון דעם אויסדרוק. אין דער ליטעראַטור האָט ער געזוכט אַרויסצוהייבן דעם סיפור-המעשה.

יעקב פאלאטיצקי

אַ פאַרטערע געצייכנט מיט קה"ל

מיטלווקסיק. גענוג הויך צו זיין העכער פון נידעריקן וויקס און נישט אזוי הויך צו זיין אַ לאַנגער, און דאָך נישט צו ווערן בטל-בשישים ביי דער זייט פון אַ הויכווקסיקן.

אַ פעסטע ברייטע פיגור מיט כמעט קאַרפּולענטער עולם-הזהדיקער אוי-סערלעכקייט. אזוי אויך דאָס פנים, שטענדיק גרייט אויף אַ שעלמישן שמיכל מיט גוטמוטיקע לאַכנדיקע אויגן, וואָס קענען אי דורכדרינגען מיט אַ זיכערן בליק אי אַ בליץ טאָן מיט ראַמאַנטישן גלי און זייער אַפט אַ פינקל טאָן מיט לאַכנדיקן חוזק. גאַנץ אַפט, בכלל זיי פאַרמאַכן צוליב מעדיטאַציע און באַלד

זיי ברייט צעפעפענען צוזאמען מיט א גיך-צונויפגעשטעלטן געדאנק אדער עפיי-
זאד ארויסגעקריגן פון א קעמערל פון זיין אומגעהויערן זכרון-צענטער.
א באהעם פון דער נאטור, אבער אן דער נאכלאזיקער זשאנגלירונג.
פארקערט — באלעבאטיש אין דער הלבשה, דאך א ביסל צעכראסטעט. יוגנט-
לעכע טראציקייט האט אים צוגעגעבן די שטיפערישע שווארצע טשופרינע,
זואס האט זיך געראנגלט פאר איר שווארצקייט אין איר הארבסטיקער גרוי-
קייט, און איז ביזן טוף נישט ווייס געווארן.

א זעלטענע הארמאניע פון דיסאנאטישער אויסערלעכקייט. דערפאר —
איין מאָל דערשינען, איין מאָל געזען און געבליבן אין געדעכעניש.

אזוי אין זיין שרייבן, אזוי אין זיין ריידן. קודם אין זיין שרייבן. דער
גהעסטער טייל פון פערזענלעכקייטן וואָס ווירקן זיך אויס עפנטלעך באַקומט
זיין ווירקראפט דורך אַ פּלוצימדיקער אַדער צוגעגרייטער באַקליידונג פון
אַן אַמט, אַ פּאָזיציע. אזא מענטש ווערט פּלוצלינג העכער און אַנדערש און
מען הייבט אים אָן צו באַטראַכטן פאַר אַ העכערן און אַנדערשדיקן. די שכינה
און דער אַרעאַל טוט זיך אַבער אָפּ פון אזא מענטש ווי נאָר ער האָט פאַר-
לאָרן די פּאָזיציע און דעם אַמט. פאַראַן אַפילו קינסטלער און שרייבער, וואָס
האַבן מעטעאָריש אַ בליץ געטאַן און מער קיין מאָל נישט געקענט בליצן,
נישט פינקלען נאָר קוים טליען. אין דעם איז בעיקר שולדיק דאָס פעלן פון
עכטקייט. יעקב באַטשאַנסקיס אומבאָגרענעצטער גייסטיקער כוח איז בלי
ספּק געווען זיין געבוירענע שליחות צו שרייבן, ווי אַן אַדלער מוז פּליען, ווי
אַ בוים מוז גרינען.

אין אַט דער דאָזיקער שרייב-מיסיע איז ער געווען עכט און אוממיטלבאַר.
פון אַ בליק אין זיינע מעמואַרן:

„...צווישן קיליע און בוענאָס-אירעס ציט זיך אַ לעבן פון טרוים
און קאַטף, פון ריידן, זינגען, ליבהאַבן, האָטן, שטורעמט, סקאַנדאַלן,
פרייד און שרייבן. אַך וויפל שרייבן! דאָס מערסטע וואָס דער העלד
אונדזערער האָט געטאַן איז — שרייבן. ער ווייסט נאָך נישט צי ער
איז אַ גרויסער שרייבער, צי אַ קליינער, ער ווייסט אַבער, אַז ער איז
אַ עכטער, אַז שרייבן איז זיין באַרוף, ווי קרייען ביי אַ האָן און מיאָר-
קען ביי אַ קאַץ און אַז ער קען נישט לעבן אַ טאָג אַן שרייבן, פּונקט
ווי היינע און שלום-עליכם האָבן עס נישט געקענט...“

פאַרהאַלט זיך דער קויל בליי אין מיטן דער צייכענונג; איז ער געווען
נאָר אַ זשורנאַליסט? אַ פעליעטאַניסט? אַ פּובליציסט? אַן עסייאַסט? יאָ! אַ

מאדנע האַרמאַניע פון די אַלע זשאַנערן אין זיין טאַג-שרייבעריי. אָבער ער איז פאַר אַלעמען געווען אַ טאַג-שרייבער, וואָס האָט אַרומגענומען די אַלע זשאַנערן.

ער האָט אויך געפרוּווט שרייבן פאַר טעאַטער, בעלעטריסטיק און מעמור-אַריסטיק. צום בעסטן איז אים געלונגען דאָס לעצטע, ווייל ער איז געווען אַ יעלטענער דערציילער פון געשיכטלעכע פרטים און געקענט אויסגעצייכנט אַרויסברענגען געדאַנקען, מחשבות און פאַסירונגען, געבן זיי אַן אַלגעמיינע ראָם און שטעלן זיך אין צענטער. דערביי מיט אַ באַזונדערן חן צייכענען פאַרטרעטן פון קולטור-היסטאָרישן, ליטעראַריש-דידאַקטישן און אויך פּאָלי-טיש-סאָציאַלן און נאַציאָנאַל-יידישן ווערט.

דאָס באַנוצן סופערלאַטיוון, אָדער סתם אַדיעקטיוון ביים שילדערן אַ מענטש, באַשרייבן אַ פּאַקט, אַ געשעעניש אָדער באַצייכענען אַן אַביעקט פאַר-וואַנדלט דאָס געשילדערטע אָדער באַצייכנטע אין אַ פּראָפּאָגאַנדע אָדער מע-לאַדראַמע. דער באַנוץ פון אַ פּאַסיקן וואַקאַבולאַר אָדער ריכטיקע פענדזל-שטריכן איז דער סימן-מובהק פון עכטקייט, אויך פון אַריגינעלקייט. דאָס האָט פאַרמאָגט באַטאַשאַנסקי — עכטקייט און אַריגינעלקייט. ער האָט עס דערגרייכט מיט זיין שרייבערישן אימפּולס און דורך אַן אַ שיעור אַרבעט זיך צו באַפרייען פון נאַכמאַכונג. אַ קאַלאַסאַלער קענער און אויסטייטשער פון שלום-עליכם, האָט ער געהאַרעוועט נישט צו זיין אַ נאַכמאַכער זיינער אין די בעליעטאַנען און הומאַרעסקעס. ער האָט זיך געשאַפן אַן אייגענעם סטיל — אַ באַטאַשאַנסקי-סטיל. קורצע, נישט פאַרפּלאַנטערטע זאַצן, שטענדיק נאַר-טיוו מיט אַ הסברה-קראַפט פון אַ פּאַלקס-מלמד, אָבער מיט דער זיכערקייט פון אַ מלומד.

עס טוען אַן עוולה די, וואָס באַצייכענען אים ווי אַ דראַמאַטיקער און בעלעטריסט. צו וואָס? די פּלעצער פון יידישער דראַמאַטורגיע און בעלעטריס-טיק זענען זייער בכבודיק באַזעצט. יעדער פרוּוו צו שטעלן זיך מיט זיי אין איין ריי וועט האָבן אַ נידערלאַגע. דערביי האָבן ווייניק יידישע שרייבער אזוי מקורדיק, אזוי אַריינדרינגלעך געקענט סיי טעאַטער און סיי ליטעראַטור ווען זיי שרייבן. ער איז געווען בבחינת אַן אַפינירער פון פּיאַנאַ, וואָס קען אַנ-שטעלן די טענער פון די קלאַווישן ביו צום דינסטן ניואַנס, אָבער פאַר דעם זירטוואַ וואָס דאַרף אויספירן אַ בעטהאַווען-סאַנאַטע אָדער פאַר די, וועלכע לעכצן די סאַנאַטע צו הערן. מען קען נישט ריידן וועגן באַזונדערע דערפּאָלגן פון באַטאַשאַנסקי טעאַטער-ווערק אָדער בעלעטריסטישע שאַפונגען, הגם ער האָט אויך דאָרט געהאַט אַן אייגענעם טאַן.

זכרונו לברכה

אן עפיזאָד: אין דער צייט פון מיין יוואָ-אַרבעט, האָט מיר באַטאַשאַנ-
סקי אויסדערוויילט ווי אַ פלינקער מאַשינקע-שרייבער וואָס קען „אַ געזונטן
ייִדיש“, כדי מיר צו דיקטירן זיינעם אַ ראַמאַן. אין זיין היים, מיט די ריזיקע
צימערן און האָל, אויף קאַריענטעס אין די 27 הונדערטער (אויף אַן אַנדער
שטאַק האָט געוויינט א. ל. שוסהיים ע"ה), האָט ער מיר דיקטירט אַרום 80
זייטן פון אַ ראַמאַן „מיר ווילן לעבן“. דאַכט זיך, ער איז געוואָרן טרויעריק
ווען ער האָט דיקטירט זאַצן וועגן אומעטיקע אויגן און אַ טרויעריקן שמייכל
און איז מונטער געוואָרן, ווען עס האָט זיך אַריינגעגנבעט אַ פריילעכע גאַטע.
ער האָט מיר געקוקט אין די אויגן; ווי ווירקט עס אויף מיר. איך האָב אים
געזאָגט, אַז ער ווענדט אַן זיין דערציילערישע באַגאַבונג, וואָס איז אַ געמיש
פון רייד און שרייב-קונסט, גאַר עס ווערט נישט קיין בעלעטריסטיק. דאָס
דיקטירן האָט זיך סוף-כל-סוף אָפגעשטעלט און דאָס בוך האָב איך קיין מאָל
נישט געזען, הגם עס איז יאָ דערשינען ערגעץ. איך האָב באַטראַכט זיין
שרייבן ראַמאַנען ווי דאָס צייכענען אַדער מאָלן פון אַ טאַלאַנטירטן סקולפּטאָר,
וואָס קען אויך צייכענען אַדער מאָלן, אָבער דער כוח פון זיין קונסט איז
סקולפּטור.

דער כוח פון באַטאַשאַנסקיס קינסטלערישער שאַפונג איז געווען שרייבן
מיט אַ סך טאַלאַנט פון אַ רעדנער. אויך זיין ריידן איז געווען אייגנאַרטיק.
כמעט אַן זשעסטיקולאַציעס און אויך מיט קורצע זאַצן, מיט נייטיקע אַטעם-
פּוויזעס, אַן באַזונדערער וואַרט-עלאַקווענץ, אָבער מיט איבערצייגנדיקן כוח
ההסברה.

דער פּאַרטערט פון באַטאַשאַנסקי, ווער עס וועט אים אויספענדזלען
אין זיין פולער גאַנצקייט, ווי עס האָט געטאַן ניגער און באַטאַשאַנסקי אַליין
בנוגע אַנדערע שרייבער, וועט פאַרנעמען אַן אַנגעזענענעם פּלאַץ אין דעם
פּאַנטעאָן פון ייִדישן שרייבערטום.

מ. צאנז

יעקב באַטאַשאַנסקי ז"ל

יעקב באַטאַשאַנסקי האָט געלעבט ווי אַ ווילקאַן און איז פּלוצים אויסגע-
לאַשן געוואָרן ווי אַ ווילקאַן. פון די 72 יאָר וואָס ער האָט געלעבט, האָט ער
60 יאָר כמעט געברויזט אין ייִדישן קולטור-לעבן און אין דער ייִדישער לי-
טעראַטור.

זיין שרייבערישע טעטיקייט האָט ער אָנגעהויבן אין 1912 מיט רייזע־ באַשרייבונגען אין דער אַדעסער צייטונג „גוט מאַרגן“. אין 1915 האָט ער אין יאָס מיטרעדאָגירט דאָס זאַמלהעפט „ליכט“, וואָס ווערט באַטראַכט ווי דער אָנהייב פון דער מאָדערנער ייִדישער ליטעראַטור אין רומעניע. שוין דעמאָלט האָט ער געהאַט הינטער זיך עטלעכע יאָר פֿון אינטענסיווער פּיאָנערישער אַרבעט אויפֿן געביט פון ייִדישער ליטעראַטור און קולטור אין רומעניע.

צוזאַמען מיט יעקב שטערנבערג האָט ער פאַרפאַסט און אויפגעפירט אַ גאַנצע ריי לייכטע פּיעסן, וואָס האָבן מיט זייער געזעלשאַפטלעך־סאַטירישן אינהאַלט רעוואָלוציאָניזירט דאָס ייִדישע טעאַטער אין רומעניע.

אין 1923 עמיגרירט באַטאַשאַנסקי קיין אַרגענטינע, וווּ ער איז באַלד גע־ וואָרן דער מיטאַרבעטער און שפּעטער רעדאַקטאָר פֿון דער טאַג־צייטונג „די פּרעסע“.

נישט געקוקט אויף זיין פּרוכטבאַרער זשורנאַליסטיש־פּובליציסטישער אַרבעט, וואָס וואַלט פאַרשלונגען אין גאַנצן יעדן אַנדערן, האָט באַטאַשאַנסקי זיך אָפּגעגעבן מיט אינטענסיווער שריפטשטעלערישער אַרבעט אויף אַלע לי־ טעראַרישע געביטן — דראַמע, דערציילונג, ליטעראַטור־קריטיק, עסייאַס־ טיק, רייזע־באַשרייבונגען און נאָך מיט 22 יאָר צוריק האָט ער אָנגעשריבן דריי בענד פון זיינע זכּרונות. אין די לעצטע יאָרן איז דערשינען זיין בוך „פּשט“.

צוזאַמען מיט אַט דער פענאַמענאַלער שרייבערישער טעטיקייט איז ער געווען פון די אַקטיווסטע קולטור־געזעלשאַפטלעכע טוער אין ייִדישן אַרגענ־ טינע און צוזאַמען דערמיט האָט ער אָפּט געמאַכט רייזעס אין די ייִדישע ישר־ בים אויף דער וועלט. מערערע מאָל איז ער געווען אין מדינת ישראל, גענו־ מען אַנטייל אין קאָנגרעסן און צוזאַמענפאַרן, געווען באַהאוונט אין אַלץ וואָס געשעט אין דער ייִדישער ליטעראַטור און אין ייִדישן לעבן אין אַלע ווינקע־ לעך פון דער וועלט. ער איז געווען אַן אויסגעצייכנטער רעדנער מיט אַן אומ־ פאַרגלייכלעכן זכּרון.

אַט דער ווילקאָן, וואָס האָט נישט געוואוסט פון רו, נישט בייטאַג און נישט ביינאַכט, איז פּלוצים פאַרלאָשן געוואָרן בעת ער האָט זיך געפונען אויף אַ רייזע אין דרום־אַפריקע. ביי זיינע 70 יאָר איז ער געווען פונקט אַזוי אַקטיוו, ווי ער איז געווען צו 30 און 40 און זיין האַרץ האָט נישט אויסגעאַלטן דעם אימפעט.

די יידישע ליטעראטור, פרעסע און קולטור האט מיטן טויט פון יעקב באַטאַשאַנסקי פאַרלוירן פון אירע אַקטיווסטע שעפּערישע און טרייבנדיקע כוחות.

כבוד זיין אַנדענק!

שמואל צעמלער

אדם יסודו מעפר

(עלענגיע אויף דער פטירה פון יעקב באַטאַשאַנסקי)

ס'איז דער מענטש פון ערד באשאפן —
און מוז צוריק צו איר זיך קערן — — —
פאַר אַ ביסן ברויט, ביים לעבן,
צאָלט ער מיט געפאַר און טרערן — — —

און דער מענטש איז צוגעגליכן
צו אַ ברוכשטיק, צו אַ שאַרבן;
צו די גראָזן אין די פעלדער —
העלע גרינען זיי און — שטאַרבן — — —

צו די בלומען אין אַ גאַרטן
וועלכע בליען און פאַרבליען;
צו אַ שאַטן צו אַ שטילן,
ווען ער ציט פאַרביי אין פליען — — —

צו אַ וואַלקן אינעם הימל,
וועלכער ווערט אין רוים צעלאָזן;
צו די ווינטן וועלכע ווייען
און זיי בלאָזן, און פאַרבלאָזן — — —

צו אַ שטויב וואָס שוועבט אין לופטן
אַז אַ ציל און אַן אַ זינען — — —
צו חלומות וועלכע קומען
און פאַרפליען, און צערינען — — —

סאלאָמאָן קאהאַן, ע"ה.

זיין נישט דערזונגען ליד

— 1 —

אַ וועלט-פיגור אויפן געביט פון ייִדישן, בעסער געזאָגט, פון ייִדיש-
ייִדישן זשורנאַליזם, איז אַראָפּ פון דער לעבנס-סצענע, אַ שרייבער, וואָס זיין
נאָמען איז געוואָרן אַן אינסטיטוציע אין דער ייִדישער וועלט; אַ געזעלשאַפט-
לעכער טוער מיט אַן אומאויסשעפלעכן קוואַל פון ענערגיע; אַ דינאַמאַ פון
ייִדישן לעבן אין אַרגענטינע.

ס'איז שווער אָנצוהייבן שרייבן וועגן דעם אַקאַרשט פאַרשטאַרבענעם
יעקב באַטשאַנסקי, ווייל ס'איז שווער באַזונדערס אונטערצושטרייכן וועלכן
ס'איז פון די פאַרשידענע אַספעקטן פון זיין אַזוי פאַרבנדיקער פּערזענלעכ-
קייט, וועלכע איז גלייכצייטיק געווען אַזאַ האַרמאָנישע פּערזענלעכקייט, אַן
קיים שום "ויתרוצו". ער האָט זיך אין זיי אַלע אויסגעלעבט פּילזייטיק און
פולבלטיק.

ס'איז געווען אַ נישטגעשריבענער געזעץ, פונקט אַזוי נאַטירלעך ווי לאַ-
גיט, אַז ווען מען פלעגט ריידן וועגן אַרגענטינער ייִדישער זשורנאַליסטיק,
זאָל אין געדאַנק נישט אויפטויכן די באַטשאַנסקי-געשטאַלט, וועלכע איז גע-
ווען די פאַרקערפּערונג פון אירע, דער זשורנאַליסטיקס בעסטע, קעמפּע-
רישסטע טראַדיציעס, וואָס האָבן באַצוועקט און באַצוועקן די געזונטקייט פון
ישוב אין דעם בעסטן זין פון וואַרט.

אַבער באַטשאַנסקיס בליק איז געווען געווענדט נישט בלויז צום אַר-
גענטינער ישוב, וואָס אים צו בויען און אַרגאַניזירן האָט ער אַזוי פיל מיט-
געהאַלפּן; זיין אויסבליק איז שטענדיק געווען אויך צו דער גרויסער ייִדישער
וועלט, וואָס צו איר פולס און צו איר אַטעם איז ער געווען אַזוי פּילבאַר.
דאָס ייִדנטום אויף אַלע פינף קאָנטינענטן האָט געפונען אַן אַפּקלאַנג און אַן
אַפּשפּיגלונג אין זיין דערשטויגלעך פּראָדוקטיווער און פּרוכטבאַרער פּעדער.
איז ער דאָך געווען איינער פון די צום מערסטן אַרומרייזנדיקע ייִדישע זשור-
נאַליסטן, מיט זיינע דרייצן באַזוכן אין די פאַראייניקטע שטאַטן און זעקס ווי-
זיטן, פּרזער אין ארץ-ישראל און שפּעטער אין מדינת ישראל (ווי ער האָט
זיך אַגב געקליבן צו באַזעצן).

זעלטן ביי וועמען פון יידישע זשורנאליסטן אדער שרייבער איז געזעל-
שאפטלעכע טעטיקייט געגאנגען אזוי האנט אין האנט ווי ביי יעקב באטשאַשאַנ-
סקין. בלויז וועגן אַט דעם קאָפּיטל וואָלט מען געקענט אַנשרייבן אַ מאַנאָ-
גראַפיע. ס'איז גענוג בלויז צו דערמאָנען זיין ברויזנדיקן אַנטייל אין דעם
היסטאָרישן קאָמף פון דעם אַרגענטינער ישוב קעגן די טמאים, כדי צו מאַכן
זיך אַ באַגריף וועגן דעם פאַרנעם פון זיינע געזעלשאַפטלעכע אינטערעסן. אין
גאָר אַ גרויסער מאָס איז עס דער גליקלעכער באַטשאַשאַנסקי-קאָמבינאַציע פון
מוטיקן זשורנאליסט און אומדערשראַקענעם געזעלשאַפטלעכן עסקן, צו פאַר-
דאַנקען דאָס אַנטגילטיקע פאַריאַגן פון „דעם מענטש פון בוענאָס-אייירעס“
פון דעם אַרגענטינער יידישן לעבן.

אַבער דאָס איז בלויז איין ביישפּיל. די ליסטע וואָלט געקענט זיך אויס-
ציען צו אַ גאַנצן שפּאַלט. זאָל זשע בלויז דערמאָנט ווערן די אזוי וויכטיקע
ראָל, וואָס ער האָט געשפּילט אין דער שאַפונג פון דעם אַרגענטינער „יוואָ“,
און די פּירנדיקע פּאַזיציעס, וואָס ער האָט פאַרנומען אין אַזעלכע אינסטיטור-
ציעס, ווי די בוענאָס-אייירעסער קהילה, וועמענס קולטור-אונטערנעמונגען ער
האַט באַלעבט מיט זיינע אויפטריטן, ווי אַ לעקטאָר אַדער רעדנער. פונקט אזוי
ווי אַמאַל, אַמאַל, אַמאַל איז אין ניו-יאָרק געווען באַרימט דער „מאַסליאַנסקי
ידבר“, אזוי איז אין בוענאָס-אייירעס אין משך פון מער ווי דריי יאָרצענדליק
געווען פּאַפּולער דער „באַטשאַשאַנסקי וועט אויפטרעטן“. ער איז געווען אויס-
געקאַכט, ווי אַ כּלל-טוער, לעקטאָר און רעדנער, אין דעם לעבן פון דער גרוי-
סער אַרגענטינער קהילה.

און דאָך, ווען מיר שטייען מיט געבויגענע קעפּ פאַר דעם פּרישן קבר
פון יעקב באַטשאַשאַנסקי, ווילט זיך נאָך באַזונדערס אונטערשרייבן דאָס ליטע-
ראַרישע און זיין גייסטיקע פּערזענלעכקייט.
געוויס, ס'וועט אויספעלן, און קיינער וועט דעם בלויז גישט קענען אויס-
פּילן, דער גלענצנדיקער זשורנאליסט, דאָס שיינדל פון דער בוענאָס-אייירע-
סער „די פּרעסע“, וועמענס מיטעדאַקטאָר ער איז געווען; דער זשורנאליסט,
וועמענס פּליסיקע, בריליאַנטענע פּעדער האָט, אונטער יתרוס נעמען (וואָס
ס'זענען געווען זיינע פּסעוודאָנימען, ווי „שימעלע סאַראַקער“, „יאַנקעלע גי-
באַלעס“ און אַנדערע) כמעט איינער אַליין געקענט אויספּילן די אַרטיקלעך-
זייטן פון דער צייטונג.

אָבער נאָך מער וועט אויספעלן יעקב באַטאַשאַנסקי, דער אַרייַנדרייַנגענ־
דיקער טעאַטער־קריטיקער און ביכער־רעצענזענט. אויף ביידע געביטן איז ער
געווען מוסטערגילטיק.

דעם גרעסטן פאַרלוסט אָבער האָט געליטן מיט באַטאַשאַנסקי'ס טויט די
ייִדישע ליטעראַטור־קריטיק. ער איז געווען אַ ליטעראַטור־קריטיקער אויף אַ
ייִדישן וועלט־מאַשטאַב. גאַר באַזונדערס, וואָס שייך דער געשיכטע פון דער
ייִדישער ליטעראַטור פון די לעצטע הונדערט יאָר, האָט זיך זעלטן ווער ביי
אונדז געקענט מיט אים פאַרגלייכן. זיין לעבנסטריום איז טאַקע געווען זיך
אין דער נאַענטער צוקונפט צוריקציען פון עפנטלעכן לעבן און דאָן, שוין אין
ישראל, אָנשרייבן אַ מאָנומענטאַלע „געשיכטע פון דער מאָדערנער ייִדישער
ליטעראַטור“.

דער שיקזאַל האָט עס אָבער אַנדערש געוואָלט, און זיין ליד איז געבליבן
נישט דערזונגען.

משה קויבמאַן

דער מענטש, וואָס איז אַריבערגעוואַקסן זיין סביבה

א.

דעם אמת זאָגנדיק האָט אונדזער ישוב קיין מאָל נישט געהאַט קיין איי־
בעריקן מזל צו זיינע היגע ייִדיש־שרייַבער, אָדער אפשר פאַרקערט, די שרייַ-
בער האָבן נישט געהאַט קיין מזל צום ישוב. ווי עס זאָל נישט זיין, הויערט
אַ פאַטום איבער די קעפ פון דער דאָזיקער קליינער עדה, וואָס האָט דאָ גע-
שמידט דאָס ייִדישע וואָרט, געשאַפן אַ ביסל היימישקייט און סביבה פאַר אַן
אימיגראַנטישן דור, פאַרטריבן זייער עלנט, און אַליין זיך נישט געקענט איינ-
לעבן. ווער עס איז אוועק אין די מרחקים, אָן אַ זייִגעזונט, ווי מלאַך און
גיסער, און וועמען עס איז באַשערט געווען כרת יאָרן, ווי העלפמאַן, בראַדסקי
און פריילעך. ווער עס איז אוועק מיט אַ קלאַפ אין דער טיר, ווי בערל גרינ-
בערג און ווער עס האָט אויסגעצאַנקט טראַגיש און איינזאַם, ווי מ. גראַניט־
שטיין.

דאָס צעטל וואָלט געווען זייער לאַנג, ווען מען זאָל וועלן אויסרעכענען
אַלע טראַגישע געשטאַלטן. גראַניעוויטש האָט זיך, ווי עס ווייזט אויס, אונטער-

געוואָרפֿן אונטער אַ צוג, ערגעץ אין בראַזיל, אין זיין נע-ונד. דער טראַגישער פּאַטום האָט נישט אויסגעמיטן אַפילו די שרייבער פון דער שארית-הפליטה, וואָס זענען שוין, לויט די היגע באַגריפֿן, אויפגענומען געוואָרן מיט אַפענע אַרעסט. שמערקע קאַטשערגינסקי איז פאַרשניטן געוואָרן פון בלינדן אומגליק און ישראל אַשענדאָרף איז אַוועק פונקט אינעם מאַמענט, ווען עס איז אים שוין אַ ביסל געקומען צום לעבן, אויב נישט פון שרייבעריי, איז לכל הפחות פון לערעריי.

דער היגער יידישער שרייבער, וואָס האָט געזוכט צו שאַפֿן סביבה, שמידן גייסטיקייט, איז דאָ געשלאָגן און אַפט מאָל דערשלאָגן געוואָרן ביז אַ טראַגישן סוף. מיט דער איראָניע פון גורל — אַלע שוסטערס גייען באַרוועס. דער יידיש-שרייבער איז נאָך אַלעמען געווען דער עלנטסטער מענטש אין דער היגער סביבה און עס איז שווער צו דערגיין דעם סוד פון דעם דאָזיקן טראַגישן פּאַטום. אַ סך מיינען, אַז דאָס איז אַפילו אַ מכת-המדינה; אויך די אַרגענטינער שרייבער און ליטעראַטן האָבן אַרויסגעגעבן אַ סך טראַגישע פיר-גורן. מען וואָלט שיעור נישט געקענט זאָגן — אַזוי ווי עס קריסטלט זיך, אַזוי ייִדלט זיך אין אונדזער געבענטשטן לאַנד, נישט מער, וואָס די דראַמע פון ייִדישן וואָרט און פון אונדזערע שעפּערישע מענטשן, איז חוץ אַ ריין-אַרגענטינער טינער סביבהדיקע, געווען דורכגעפלאַכטן מיטן אייביק-ייִדישן — נאָך עפעס...

ב.

יעקב באַטאַשאַנסקי האָט זיך אויסגעטיילט פון דער טראַגישער שרייבער-משפּחה, ווייל ער איז בטבע געווען אַ שווימער פון ברייטע וואַסערן, און איי-נער פון די מערקווירדיקסטע פאַראַדאָקסן איז דאָס, וואָס ער האָט זיך איינגעלעבט אין די היגע אומשטענדן און אַליין אויסגעשמידט זיין גורל, געשאַפֿן דאָ-הי זיין אויסגעברייטערטן, גייסטיקן אינטערעסן-קרייז און אַנגעשפּאַרט צו דער ברייטער ייִדישער וועלט. ער האָט עס אויסגעווירקט און געשאַפֿן נישט בלויז פאַר זיך אַליין, נאָר אויך פאַר אַנדערע ייִדישע שרייבער, וואָס האָבן עס פאַרדינט. דאָס פאַרשטויסענע ווינקל פון ייִדישער וואַנדערונג איז אונטער זיין אומרו און שטורעמדיקער שעפּערישקייט געוואָרן אַן — אבן מאסו הבור-נים היתה לראש פנה — נישט בלויז פאַר אים אַליין, נאָר אויך פאַר זיינע נאָענטע און ווייטע פען-ברידער, און ער איז אפשר געווען צווישן אונדז דער איינציקער, וואָס האָט קיינעם נישט מבטל געווען, ווי עס איז ממש די צווייטע נאַטור פון אַ שרייבערישן בן-אָדם.

יעקב באַטאַשאַנסקי האָט אַ סך מאָל געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ לוויתן,

וואס דער גורל האָט פאַרמשפּט צו שווימען אין אַן אַזערע, און וואָס קלאַפּט כסדר מיטן מעכטיקן עק און פלוס־פעדערן, מיטן קאַפּ און זייטן פון ברעג צו ברעג, אין די נודנע, זיסלעכע וואַסערן און בענקט נאָכן גרויסן געזאַלצענעם ים. אין דעם ליגט דער סוד פון זיינע כסדרדיקע וואַנדערונגען; תמיד אין דער ברייטער וועלט אַריין און כסדר צוריק אין די ענגע זיסלעכע וואַסערן, וואָס ער האָט אַליין אַזוי מייסטערדיק באַזאַלצן מיט זיין הומאַר. און דער קאַ- לאַסאַלער טאַלאַנט פון דאָזיקן פילגעשטאַלטיקן שרייבער האָט זיך אַזוי טיף אַריינגעוועבט אין היגן לעבן, דורך מאַנומענטאַלע שנעל־געשריבענע זאַכן, אַ סך מאַל צופעליק אַרויסגעוואַרפענע, וואָס ער פלעגט שרייבן, לויט זיין איי- גענעם אויסדרוק, אויפן ברעג טיש, אַז אויף די עלטערע יאָרן, ממש אין די לעצטע צייטן, האָט ער אויף זיך אַליין געזאָגט — דאָרטן וווּ מען האָט געגעסן די פלייש, דאָרף מען אויך אָפגעבן די ביינער.

יעקב באַטאַשאַנסקיס אינוואַרצלען זיך אין היגן ישוב איז געווען אַן שום ספק די איינציקע מזלדיקע דערשיינונג פון יידישן וואָרט אויף דער אַרבעט- טינער ערד. און ווי אַלע מערקווירדיקייטן איז עס געווען אַן איינמאָליקע דער- שיינונג. דער גרעסטער טאַלאַנט וואָלט אין דער הינזיכט נישט געקענט ווערן זיין ממלא־מקום און גייסטיקער יורש, ווייל ער איז פאַקטיש געווען דער קלאַ- סיקער פון היגן יידישן זשורנאַליזם, וואָס האָט געדאַרפט שאַפן אַ יש מאין, — שאַפן אַ סביבה און דאַרשט פאַרן יידישן וואָרט, און קענען שפילן אויף אַלע אינסטרומענטן, ווייל עס האָט דאָ געפעלט דער אַרקעסטער און די פאַרשידנ- אַרטיקע כלי־זמרים. אַהער זענען געקומען יונגע מענטשן, מיט אַ סך גייסטי- קער אַנלאַדונג און סאָציאַלן אויפברויז, מיט שטורעמדיקע טאַלאַנטן, אָבער דער היגער ישוב איז געווען אַן אַרעמע משפּחה, וואָס קען קוים אויסשטיין אַ חתונה אַן כלי־זמר. אין די גרינע יאָרן איז דאָ דער יידישער שרייבער געווען אַ מין אימיגראַנטישער — „בערל מיטן פידל און שמערל מיטן באַס שפילן אויס אַ לידל אויפן מיטן גאַס“.

און די גאַס איז געווען רוישיק און שטאַרק פאַרפאַליטיקט. מען האָט גע- פאָדערט פון די יונגע יידישע שרייבער אידעאָליזם און פאַליטישע אויסגע- האַלטנטייט. מען האָט זיי איינגעשפּאַנט אין אַלע פאַרטיי־וועגענער, און ווער עס האָט נאָר געהאַט גאָט אין האַרצן, האָט געפאַכעט מיט אידעאָלאָגישע בייטשן איבער זייערע רוקנס. דער יידישער שרייבער האָט דאָ מער ווי אין אַלץ דער- מאַנט אין מענדעלעס קליאַטשע. אין דער בירגערלעכער געזעלשאַפט האָבן אויף אים געוואָלט רייטן די „שיינע יידן“, בעלי־טאַקסע פון היימישן שניט, וואָס האָבן געעפנט תלמוד־תורהס פאַר די אַרעמע קינדערלעך נעבעך, און אין די וועלטלעך־מאָדערנע קרייזן האָבן געפראַוועט מלכות די פאַליטישע לאַפי-

טוטן און פארטייאישע גיהנום־שמשים, וואָס האָבן זיך אָגב אַליין אויך גע- האַלטן פאַר גרויסע שרייבער. אַזוי האַלט נאָך אַן טיילווייז ביז היינט — ווער עס האָט אַ האַנט און אַ פּוס און אַן אידעאָלאָגישן רעצעפט, מיינט נאָך אַלץ, אַז ער קען עס „מאַכן בעסער“ ווי דער ייִדישער שרייבער, וואָס האָט אַוועק־ געגעבן זיין האַרץ און זיין נשמה, און פאַרברענט דאָס אייגענע לעבן אויפן מזבח פון ייִדישן וואָרט אין דאָזיקן לאַנד.

ג.

יעקב באַטאַשאַנסקי איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט דורכגעריסן דעם פּראָנט און האָט אויסגעטראָטן דעם וועג פאַר דער ייִדישער זשורנאַליס- טיק, דורך זיין טאַג־טעגלעכן גאַנג אין „די פרעסע“. ער האָט אָנגעהויבן פון דעם קאַמף קעגן די טמאים, ביז, להבדיל, זיך איינצושטעלן פאַרן ייִדישן וואָרט און פאַר דער חשיבות פון זיינע קאַלעגן און פען־ברידער. און ווי אַ קריטיקער און עסייאַסט, האָט ער קודם־כל געפלעגט דעם אייגענעם גאַרטן. ער האָט קיין מאָל נישט פאַרזען דאָס מינדסטע, וואָס איז געשאַפן געוואָרן דאָ-הי, אָבער אויפן דאָזיקן געביט האָט זיין טאַלאַנט נישט געפונען קיין שטערונגען פון ענגן לאַקאַליזם: — ער איז געוואָרן איינער פון די וויכטיקס- טע קריטיקער אין דער ייִדישער ליטעראַטור, אַ ווונדערבאַרער אויסטייטשער פון דער ייִדישער דיכטונג און פּראָזע. אין זכות פון זיין מעכטיקן טאַלאַנט, האָט מען פון די גרויסע געזאַלצענע וואַסערן אויך דערזען אונדזער אַזערע מיט די זיסלעכע וואַסערן.

דער גרעסטער זכות וואָס מען דאַרף מיטגעבן צו זיין ליכטיקן אַנדענק איז דאָס, וואָס ער איז קיין מאָל נישט געוואָרן דער שרייבערישער לוויתן, וואָס שלינגט איין די קליינע פישעלעך און פאַשעט זיך אויס אויף זייער חשבון אין געיעג נאָך דער אייביקייט.

יעדע ליטעראַטור און זשורנאַליסטיק איז פול מיט אַזעלכע פאַסקודנע לוויתנס, וואָס שלינגען איין די קלענערע שרייבערישע פישעלעך. פאַר אַזעל- כע טאַלאַנטן האָט מען אפשר דרך־אָרץ, מען האָט פאַר זיי מורא און מען האָט זיי פיינט שטילערהייט און בחדרי־חדרים, — אָבער אין בעסטן פאַל האָט מען זיי נישט ליב...

יעקב באַטאַשאַנסקיין האָט מען ליב געהאַט נישט בלויז אין די קרייזן פון די ליינער, וואָס זענען תמיד אַביעקטיוו און אומאייגנזיק, נאָר אויך די שרייבער, וואָס זענען די שטאַרקסטע נוגע בדבר פון דער פאַפּולאַריטעט און דאָס ביסל בידנע אייביקייט, האָבן אים ליב געהאַט, ווייל ער האָט אויסגע-

פילט אַ שרייבערישע וועלט אַרום זיך און נישט בלויז פאַר זיך אַליין. ער האָט פאַרשטאַנען דעם העכערן זין פון דער שרייבערישער שליחות. דערפאַר בלייבט אַזאַ ליידיקער פּלאַץ אַרום. עס פעלט נישט בלויז זיין קאַנקרעטער וואַרט, נאָר אויך זיין גייסטיקע ווירקונג, און קיינער קען נישט ווערן זיין ממלא-מקום, ווייל יעקב באַטאַשאַנסקי איז געווען אַן איינציגקאַרטיקע דערשיינונג אין ייִדישן שן אַרגענטינע.

מלך ראָוויטש

יעקב באַטאַשאַנסקי ז"ל

(אינטימער פּען-פּראָפּיל פון דער סעריע „מיין לעקסיקאָן“)

צו די ש ל ו ש י ם

באַקומען די בשורה, אַז יעקב באַטאַשאַנסקי איז געשטאַרבן און די ער-שטע רעאַקציע איז געווען אַן אויסגעשריי, אַז עס איז געשען אַ זאָך, וואָס איז אין גאַנצן נישט מעגלעך — ווייל דאָס לעבן אַליין קען דאָך נישט שטאַרבן, ווייל אויב עמיצער פון די שרייבערס פון דער ייִדישער וועלט-ליטעראַטור איז געווען דורכ׳נס סתירה פון שטאַרבן, דורכ׳נס לעבן — איז עס געווען יעקב באַטאַשאַנסקי.

— געוועזן? איז דאָס מעגלעך?

כאַטש אין יאָרן איז קיין גרויסער חילוק נישט געווען צווישן באַטאַ-שאַנסקי און מיר — אין געמיט — דער גרעסטער חילוק.

און פאַרט איז געשען דאָס אומלאַגישסטע און דער בעל-יאוש שרייבט אַ הספד איבער אַ בעל-בטחון.

איך געדענק בשום אופן נישט ווען איך האָב דאָס ערשטע מאָל געהערט, אָדער געלייענט דעם נאָמען יעקב באַטאַשאַנסקי — נאָר זיכער איז, אַז פון דעמאָלט אַן האָב איך דעם נאָמען שוין באַגעגנט כסדר און אַן אויפהער גע-לייענט, וואָס אונטער, אָדער איבער דעם נאָמען איז געווען געשריבן. און עס איז געווען אַ ניאָגאָראַ פון ווערטער און מחשבות און מעשיות אין אַלע פאַר-מען, וואָס עס קען די ליטעראַרישע קונסט.

איך געדענק אבער יא ווי און ווען מיר האבן זיך דאס ערשטע מאל בא-
גענגט פנים אל פנים: באטאשאנסקי און איך.

דאס איז געווען אין יאר 1938. איך בין דעמאלט — נאך אפווויגען צוויי
יאר אין אויסטראליע — געקומען דורך דעם פאסיפישן אקעאן קיין ארגענ-
טינע. אז מען קומט אן אין ארגענטינע אויף דעם געוויינלעכן וועג דורך דעם
אטלאנטיק — שטעלט מען זיך אפ אין אורוגוויי אין מאנטעווידעא. און דא
קומען אפט קרובים און פריינט אנטקעגן דעם נייגעקומענעם. אבער אז מען
קומט אן פון פאסיפיק — קומט מען דורך טשילע און מענדאסא און עס איז
פאלג מיך א גאנג. באטאשאנסקי האט מיר א מאל אין א בריוו געהאט צוגע-
זאגט צו פארן אנטקעגן חבריש, אויב איך וועל קומען אין זיין מדינה. און אין
ארגענטינע האט באטאשאנסקי ממש געקעניגט מיט זיין ווארט און גאנצן
געשטאלט. נו, קום איך מיט דער באן פון מענדאסא אין דער ריכטונג פון
בוענאס-אירעס. און א פאר סטאנציעס פאר דער ארגענטינישער עיר-הבירה
זע איך שפאנען א יונגן מאן — נישט צו הויך — מיט א שווארצער שווע-
לירע און צעשמייכלטע אויגן און ער קוקט די פאסאזשירן אין די פנימער.
ער זוכט משמעות עמיצן, וואס ער קען אים נישט. איז דער זוכער א שפא-
ניער, אן אונגאר, אן איטאליענער — אפשר גאר א ייד. אבער איידער וואס
ווען, צעשרייט זיך לוסטיק דער זוכער: — דאס זענט איר דאך — איז וואס
זשע שווייגט איר?! און איין מינוט שפעטער זענען מיר שוין טיף אריינגע-
וויקלט אין א שמועס וועגן אלע לעצטע נייעסן אין דער יידישער ליטעראטור,
וואס איז אונדזער ביידנס לייב-און-לעבן. איך ווייס נישט צי איז דא נאך איין
יידישער שרייבער, וואס איז אזוי באהאוונט געווען אין דער יידישער ליטע-
ראטור ווי עס איז געווען יעקב באטאשאנסקי. זיינע אומצאליקע רעצענזיעס
— מסתמא ציילן זיי אין עטלעכע טויזנט — זענען געווען א נחת פאר דעם
רעצענזירטן מחבר און א לערנונג פאר דעם לייענער. דא האט באטאשאנסקי
צוגעדינט א פענאמענאלער זכרון, פון געדענקען, עפעס אזוי ווי די געדיכטע
האר וואלטן דא געדינט ווי א וואנט, אז גארנישט זאל אנטלויפן, וואס איז
אריין אין דעם דאזיקן מוח.

אט אזוי האב איך דאס ערשטע מאל באגעגנט באטאשאנסקי — און פון
דעמאלט אן א סך מאל — אין ניו-יארק, אין מאנטרעאל, אין מדינת ישראל.
זייענדיק אין ארגענטינע האב איך אמאל פאר וואכן געווינט ביי אים. די
פרוי — די באקאנטע ארטיסטקע מרים לערער — איז גראד געהאט אפגע-
פארן אויף דאטשע און באטאשאנסקי — דער אייביק גאסטפריינטלעכער —
האט פארבעטן צו וווינען די צייט ביי אים, עס זאל אונדז ביידן זיין ווייניקער
קוטשענע. און אפשר האט ער גאר געוואלט, אז זיין חבר זאל זען פון דער

נאָענט, ווי אזוי עס אַרבעט די וואָרט און געדאַנק־פאַבריק יעקב באַטאַשאַנסקי. ער איז געווען אַ שטאַרקער פּרי־אויפשטייער, אָבער ממש מיט דעם קריי פון אַ האָן. איך בין נישט קיין שפּעט־שלאַפּער, אָבער איידער איך האָב מיך אַרומ־געוואָשן האָט שוין באַטאַשאַנסקי דריי מאָל געשיקט די הויז־באַדינערין מיט אַלערליי אַרטיקלען און נאַטיצן אין דער רעדאַקציע. די דאָזיקע באַדינערין האָט געהאַט דריי פונקציעס: קאַכן, רוימען און טראָגן די באַשריבענע פּאַ־פּירן פון איר באַלעבאַס אין דער רעדאַקציע. אַז איך בין אויפגעשטאַנען און צוגעקומען צום חברים שרייבטיש — פּלעגט באַטאַשאַנסקי לאַכנדיק זאָגן: „דאָס הייסט געשריבן, דאָס איז נאָך גאַרנישט. דאָס פּרוּוו איך אויס די פע־דער, ווי דער חזן זיין שטימע איידער ער גייט צו צום עמוד. דאָס זענען ביז איצט געווען נאַטיצן אונטער אַלערליי פּסעוודאַנימען — יאַנקעלע גיבאַלעס, שימעלע סאַראַקער, צינגענטאַנג — דער אַרטיקל אונטערן אמתן נאָמען קומט ערשט איצט.“ אַט די אונטערגעשריבענע אַרטיקלען פּלעגט באַטאַשאַנסקי שרייבן מיט גרויס ערנסט און געפיל פון זיין שליחות — אָבער אַן אַ פּלאַן... ער איז געווען אַן אימפּראָוויזאַטאָר סיי אַלס שרייבער און נאָך מער אַלס אַראַ־טאָר. ער פּלעגט זיך אַריינשרייבן אין זיין טעמע — אזוי ווי אַ באַן, איידער זי צעפּאַרט זיך אויף אַ רעכטן אמת. נאָר אַז זי צעפּאַרט זיך, גייט אַלץ גלאַט און קלאָר ביז דער סטאַנציע — ביז דעם פינאַל. און דער פינאַל איז אַלע מאָל דער עיקר און דער סך־הכל.

אזוי פּלעגט אויך באַטאַשאַנסקי זיך שטעלן ריידן, פאַרמאַכן די אויגן, פאַרשטעלן זיי מיט די קליינע, ווייסע, כּלי־קודש־הענט, מכלומרשט פאַרשטע־לן זיי פאַר דער שיין פון לאַמפּן. אין דער אמתן איז דאָס געוועזן אַ מינוט פון התבודדות מיטן אייגענעם געדאַנק, געפיל און אויך זכרון. און באַלד איז געקומען אַן אַנעקדאָט, צו געווינען די אויפּמערקזאַמקייט פון עולם. און אַבי דער עולם איז געוועזן שטיל, האָט זיך שוין באַטאַשאַנסקי פּאַוואַליע אַריינגע־רעדט אין זיין טעמע און לאַנגזאַם געצילט צום פינאַל, וואָס איז אים איינ־געפּאַלן בשעת דעם ריידן. און זעלטן איז אים די רעדע נישט געלונגען. אזוי איז אים זעלטן אויך אַן אַרטיקל, אָדער אַ שרייבערישער פאַרטרעט, אָדער אַ רעצענזיע נישט געדאַטן. ער האָט ליב געהאַט זיינע טעמעס, ער האָט נישט געשריבן סתם.

ער האָט אויך ליב געהאַט צו פּאַלעמיזירן, אָפט מאָל אַפילו שאַרף. אַ מאָל זענען אויך זיינע פּאַלעמישע שפּילקעס געוועזן מיט ווידער־העקעלעך, וואָס דער אַטאַקירטער קען נישט לייכט אַרויסציען צוריק. באַטאַשאַנסקי האָט גע־קענט זיין אין כּעס, אָבער קיין מאָל נישט אין שנאה צו אַ חבר. ער האָט גע־קענט זיך ברוגזן, אָבער נאָך מער זיך איבערבעטן.

ווי יעדער דורכויס אַרטיטישער מענטש, האָט אויך באַטאַשאַנסקי גע-
האַט זיינע מאַדנע גענג. ער האָט איינגעטיילט זיין מעת-לעת — לשם מער
אים אויסצונוצן, מחמת די שטראַמען פון ענערגיע אין זיין גאַנצן מהות —
אין צוויי טעג און אין צוויי נעכט... זיינע צוויי נעכט פון מעת-לעת זענען גע-
ווען פון איינס ביז פיר פאַרטאַג און פון איינס ביז פיר נאַכמיטיק. פּרעגט
נישט קיין קשיות, אַזוי האָט ער זיך געפירט. אפשר איז דאָס דער סוד פון
זיין געוואַלדיקן שעפּערישן כמות.

אין מאָל איז באַטאַשאַנסקי, בעת זיין וויזיט אין מאַנטרעאַל, צו מיר
אַרויפגעקומען פונקט איינס בייטאַג און זאַגט מיר: „גיט מיר עפעס אַן אָרט
צוצושפּאַרן זיך.“ — נו, בכבוד גדול! און ער האָט זיך צוגעשפּאַרט און איינ-
געשלאָפּן ווי אַ שטיין. עס גייט אַוועק אַ האַלבע שעה, אַ שעה, צוויי און דער
„צוגעשפּאַרטער“ איז נישט וואָך. איך הייב אַן שטיל צו רופן דעם שלעפּער ביים
נאָמען, באַלד העכער, עס העלפט גאַרנישט. איך טראַכט: אפשר רופן אַ דאָק-
טער. און אַזוי איז געוואָרן זייגער פיר — באַטאַשאַנסקי גיט זיך פּלוצלינג אַ
וועק איבער... איך האָב געדאַנקט גאָט וואָס עס האָט זיך אויסגעלאָזן מיט
שרעק.

ער איז געווען פול מיט וואַכזאַמקייט פון זען און הערן און אַבסערווירן.
ער האָט פונקט אַזוי ליב געהאַט דאָס לעבן, ווי דאָס לעבן אים. אָבער דאָס
וואַכע הערן איז אים די לעצטע יאָרן פאַרשטערט געוואָרן. ער האָט כמעט
אין גאַנצן אויפגעהערט צו הערן — באַטאַשאַנסקי. עס האָבן נישט געהאַלפּן
אַלע בעסטע דאָקטוירים, נישט געהאַלפּן זיין קוראַזש דורכצומאַכן אַלערליי
אַפּעראַציעס. ער האָט מוראדיק געליטן דערפון, מסתמא האָט עס אויך נישט
פאַרלענגערט זיין לעבן.

ער האָט איבערגעלאָזן פונדאמענטאַלע ווערק, וואָס וויברירן מיט לעבן
און מיט אַלעמאָליקער ווערטיקייט פאַר דער פאַרשטענדעניש פון יידישן
וועלט-לעבן און הער יידישער וועלט-ליטעראַטור. אַט זענען אַ פאַר טיטלען:
פאַרטערטן פון יידישע שרייבער; די לעבנס-געשיכטע פון אַ יידישן זשור-
נאָליסט — אַן אויטאָביאָגראַפיע אין אַ ברייטער ראַם פון יידישן לעבן אין
בעסאַראַביע; אַ גרויסער ראַמאַן מיטן נאָמען „מיר ווילן לעבן“; ממש געשיכט-
לעכע אויטענטישע רעפּאָרטאַזשן אין צוויי בענד „בראשית פון מדינת ישׂר-
אל“; אַ קורץ געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור „מאַמע יידיש“; אַ
ווערק מיטן ווונדערלעך צוגעפאַסטן נאָמען „פּשט“ — פירושים אויף יידישע
ביכער; און דערצו אַ ניאָגאָראַ מיט טויזנטער אַרטיקלען וואָס וועלן מסתמא
אַ מאָל אָפּגעקליבן ווערן און אַריין אין ביכער.

עס דערמאנט זיך אן עפיזאד: באַטאַשאַנסקי איז מיין גאַסט פאַר אַ פאַר טעג און נעכט אין מאַנטרעאַל. איין מאָל, אַרום דריי ביינאַכט, הער איך ווי אין אַ דערבייאַיקן צימער זינגט מען אויף אַ קול אַ יידיש פּאַלקסליד און עס ברענט די עלעקטריע. שטיי איך אויף און זע ווי מיין ווונדערלעכער לעבנס-לוסטיקער חבר זיצט זיך ביים טיש און זינגט זיך צו צו דער שרייב-אַרבעט. באַטאַשאַנסקי האָט אַלע מאָל געהאַט אַ פּאַלקסליד, וואָס ער האָט זיך לעצטנס אויסגעלערנט — דאָס פּלעגט עס כסדר צווינגען זיך. איך האָב, נאַטירלעך, דעם גוטן חבר נישט איבערגעריסן זיין נאַכט-קאַנצערט און צו מאַרגנס האָבן מיר געהאַט אַ טעמע אויף צו פאַרלאַכן אונדזערע אומעטיקע געמיטער. און אַז איך האָלט שוין ביי אומעט — לאַמיר ציטירן פון באַטאַשאַנסקי לעצטן בריוו. אין דעם דאָזיקן בריוו, געשריבן פון ניר-יאָרק, פאַרגאַנגענעם מאַי 1964, דערציילט ער מיר אַ טראַגיקאַמישע באַגעגעניש מיט אַן עלטערן חבר, וואָס ער האָט שטאַרק חבריש איבערגעלעבט. פאַרענדיקט האָט ער די מעשה מיט אַ טיפּן זיפּין: „אוי, קאַמישע מאַדאַם, טראַגעדיע אונדזערע...“ ער האָט איבערגעלאָזן טיפע שפורן אויפן דרך המלך פון דער יידישער וועלט-ליטעראַטור אונדזערער — מיט דעם אַרגענטינער צווייג פון דער יידי-שער ליטעראַטור איז ער אינטעגרירט און אידענטיפיצירט.

יצחק רימון

גרויסער אויפטרײסל אין ברייטע קרייזן פון מדינת ישראל

אַלע ישראלדיקע צייטונגען פון מיטוואַך דעם 28סטן אַקטאָבער 1964, האָבן געבראַכט די ידיעה פון דער „יידישער טעלעגראַפן-אַגענטור“ פון יאָ-האַנעסבורג, אַז: „יעקב באַטאַשאַנסקי, דער רעדאַקטאָר פון דער צייטונג „די פּרעסע“ וואָס דערשיינט אין בוענאַס-אַירעס, איז נפטר געוואָרן אין אַ שפּי-טאָל אין יאָהאַנעסבורג, מאַנטיק ביינאַכט, צוליב אַ פּלוצלינגדיקן אַטאַק. יעקב באַטאַשאַנסקי איז אַלט געווען 72 יאָר. ער איז געווען אַ באַקאַנטער יידישער שרייבער אין אַרגענטינע. זיין באַזוך אין דרום-אַפריקע איז געווען פאַרבונדן מיט אַ לעקציע-טור.“

ווי אַ דונער אין מיטן טאָג האָט געטראַפּן די דאָזיקע קורצע אַזוי אויפ-טרייסלענדיקע איוב-בשורה אין די הערצער פון פיל טויזנטער און טויזנטער

פריינט און פארערער פון יעקב באטאשאנסקי אין גאר ברייטע קרייזן פון מדינת ישראל. ניין! ניין! מען האט נישט געגלויבט די אייגענע אויגן. ס'איז א ביטערער טעות. ס'איז א וויסער חלום — האט מען זיך געפרוווט איינשמורען. געוואלד געשריגן? ווי איז עס מעגלעך? איז דאך דער דאזיקער ריז פון יידישן גייסט „די לעבעדיקע, גייענדיקע ענציקלאפעדיע“ מיטן פענאמענאלן זכרון געווען ביי זיין פולסטער אקטיוויטעט, אט, מיט אייניקע מאנאטן צוריק איז ער דאך געווען אפשר ביי זיין 20סטן באזוך אין די פאראייניקטע שטאטן און מיר אלע האבן זיך ממש געקוויקט מיט זיינע גייסטרייכע אזוי אינטערעסאנטע שילדערונגען און באשרייבונגען פון דער גרויסער וועלט-אויסשטעל-לונג אין ניו-יאָרק, און אט האט ער זיך אַראָפּגעכאַפּט פון בוענאָס-איירעס קיין יאָהאַנעסבורג... ערשט נעכטן, אייערנעכטן האָבן קאַלעגן זשורנאַליסטן און שרייבער אין תל-אביב באַקומען פון אים בריוו און קאַרטלעך פון דער דאָזי-קער שיינער דרום-אַפריקאַנער שטאַט, וועלכע האָבן געאַטעמט מיט פרייד און אַפטימיזם פון דעם ווונדערלעכן צוזאַמענטרעף פון „דרום-אַמעריקע מיט דרום-אַפריקע“. די בריוו זענען פול מיט פלענער, צווישן אַנדערע אויך וועגן אַ מעגלעכן גאַנצען באַזוך אין מדינת ישראל... און אַך און וויי איז אונדז — יעקב באַטאָשאַנסקי איז נישטאַ.

פינפטער איז אונדז געוואָרן אונדזער וועלט. ס'איז אזוי אַכזריותדיק פלוצלינג פאַריתומט געוואָרן, נישט בלויז זיין בן-יחיד אברהם, נישט בלויז זיין געטרייע לעבנס-באַגלייטערין מרים האָט פאַרלוירן די קרוין פון איר קאַפּ — נישט בלויז זיין „מקדש מעט“ — די גרויסע פרעסטיזשפולע טעג-לעכע צייטונג „די פרעסע“ איז אויפגעטרייסלט געוואָרן, פאַרלירנדיק איינעם פון אירע מעכטיקסטע זיילן — ניין, נישט בלויז זיי — אַלע, אַלע, זענען מיר פאַריתומט געוואָרן. דאָס יידישע פּאָלק האָט פאַרלוירן אין יעקב באַטאָשאַנסקי טקין איינעם פון זיינע גייסטרייכסטע זין; אונדזער „שפת-הקדושים“, דאָס האַרציק-טייער מאַמע-לשון — יידיש, — דעם אומדערמידלעכן, סאַמע מסי-רת-נפשדיקן קעמפער פאַר איר ווייטערדיקער עקסיסטענץ און אַנטוויקלונג, די יידישע ליטעראַטור — איינעם פון אירע סאַמע שעפּערשיסטע כוחות, און דער יידישער ישוב פון אַרגענטינע — זיין גייסטיקן פירער, זיין לערער און זעגווייזער. זיינע פאַרביןדונגען מיט מדינת-ישראל האָבן זיך אָנגעהויבן אין דעם גרויסן היסטאָרישן טאַג פון 14טן מאי 1948, ווען ער איז אין אַ מילי-טערישן עראַפּלאַן געבראַכט געוואָרן קיין תל-אביב, און ער האָט געהאַט דעם גרויסן זכות צו זיין דער איינציקער יידישער שרייבער פון דער גאַנצער יידי-שער וועלט, וועלכער איז בייגעווען אין תל-אביבער מוזיי, ווען דוד בן-גוריון האָט פּראַקלאַמירט די אויפריכטונג פון דער פרייער און זעלבסטשטענדיקער

יידישער מדינה ישראל. ער איז אויך געווען דער ערשטער, סיי פון יידישע און נישט-יידישע שרייבער אין דער גאַנצער וועלט, וואָס האָט פאַרעפנטלעכט דעם ערשטן בוך איבער דער ניי־געגרינדעטער יידישער מדינה, „בראשית פון מדינת ישראל“ אין צוויי בענדער. ער איז געווען אַ זייער אָפּטער גאַסט אין מדינת ישראל. ער האָט באַזוכט דאָס לאַנד זעקס־זיבן מאַל, וויילנדיק דאָ לאַנגע וואָכן און מאָנאַטן. נאָך איינעם פון די דאָזיקע באַזוכן האָט ער ווידער פאַרעפנטלעכט אַ גרויס אומפאַסנדיק ווערק איבער „שבת, יום־טוב און וואָך אין מדינת ישראל“. בעת זיינע מערסטע באַזוכן איז ער געווען דער גאַסט פון דער ישראל־רעגירונג און ער האָט זיך דאָ דערוואַרבן זייער פיל פריינט און פאַרערער אין די העכסטע רעגירונגס־קרייזן און ביי די ברייטסטע פּאָלקס־מאַסן. אין מדינת ישראל איז יעקב באַטאַשאַנסקי געווען, אַן שום ספק, פון די סאַמע פּאָפּולערסטע יידישע שרייבער פון דער גאַרער יידישער וועלט. זיי־נע גייסטרייכע רעפעראַטן איבער אַלגעמיינ־יידישע און ליטעראַרישע טעמעס (זוי צ״ב איבער פאַסטערנאַקס „זשיוואַגאַ“ אַאַנד. האָבן שטענדיק אַרויס־גערופן אַ גאַר גרויסן אינטערעס ביים ישראלדיקן ציבור און די זאַלן זענען געווען איבערפולט.

מיר האָבן געהאַט דעם כבוד און דעם זכות צו באַגלייטן יעקב באַטאַשאַנסקיין בעת אַלע זיינע באַזוכן אין מדינת ישראל און דאָס ווונדערלעכע קאַ־פּיטל „באַטאַשאַנסקי — ישראל“ איז ווערט אַ גאַנץ באַזונדערע אָפּשאַצונג, אָבער, אונטערן ערשטן איינדרוק פון שוידערלעכן אומגליק, ווען מיר אַלע זע־נען אזוי דערדריקט און צעבראַכן, ווען ס׳איז נאָך בכלל שווער צו באַנעמען ווי גרויס ס׳איז דער פאַרלוסט און ווי האַרצרייסנדיק־ווייטיקלעך ס׳איז די טראַגעדיע, איז זיך פשוט שווער צוזאַמענצונעמען — וועלן מיר טאַקע וועגן באַטאַשאַנסקי באַזוכן אין ישראל, וועגן זיינע אינטימע פאַרבינדונגען מיטן יידישן לאַנד, וועלכע ער האָט אזוי ליב געהאַט — שרייבן ביי אַן אַנדער גע־לעגנהייט.

די אויפֿטרייסלענדיקע ידיעה וועגן באַטאַשאַנסקי פּלוצלינגדיקן טויט אין יאַהאַנעסבורג, איז בליק־שנעל פאַרשפּרייט געוואָרן אין גאַנצן לאַנד, אַרויס־רופנדיק אומעטום אַ טיפן צער און טרויער. באַזונדערס פאַראַבלט זענען גע־ווען די העכער צוויי צענדליק טויזנט עולים פון אַרגענטינע און פון די אַנדע־רע לאַטיין־אַמעריקאַנער לענדער, וועלכע האָבן געקענט פון דער נאַענט באַ־טאַשאַנסקי ברייט־פאַרצווייגטע ליטעראַריש־קולטורעלע אַקטיוויטעט — אַלס ערשטלאַסיקער שרייבער־פּובליציסט, ליטעראַטור־קריטיקער און פּאָלקס־טריבון. שווער געטראַפן האָבן זיך געפילט די יידישע שרייבער אין ישראל, וועלכע האָבן זיך געגרויסט מיטן פרעסטיזש און אַנזען און דער געוואַלטיקער

זכרון לברכה

השפעה וואס ס'האט געהאט זייער גרויסער קאלעגע, יעקב באטשאַשאַנסקי, אין דער גרויסער יידישער וועלט און בפרט אין די יידישע ישובים פון דעם לאַ-טיין-אַמעריקאַנישן קאָנטינענט, זעענדיק אין אים דעם גרויסן קעמפער און פאַטראָן פון יידיש. פיל פון זיי האָבן זיך אין משך פון טאָג, ווען ס'איז באַקאַנט געוואָרן די טרויעריקע ידיעה פון זיין טויט, געווענדט צום שרייבער פון די שורות, אַלס ספּעציעלן ישראָל-קאַרעספּאָנדענט פון „די פרעסע“ אין בוענאָס-אַירעס, וועגן מערערע אינפאַרמאַציעס פונעם אומגליק, בעטנדיק דערביי אים בערצושיקן אין זייער נאָמען, זייערע מיטגעפילן פון צער פאַר דער פאַראַבל-טער פרוי און זון, ווי אויך פאַר דער גאַנצער פאַמיליע פון „די פרעסע“.

ברענגענדיק די אזוי טרויעריקע ידיעה וועגן באַטשאַשאַנסקי טויט, שרייבט דער רעדאַקטאָר פון „די לעצטע נייעס“, מ. צאַניק, אין זיין הספד-אַרטיקל:

„יעקב באַטשאַשאַנסקי האָט געלעבט ווי אַ ווולקאַן און איז פלוצים אויס-געלאָשן געוואָרן ווי אַ ווולקאַן. פון די 70 יאָר, וואָס ער האָט געלעבט, האָט ער 60 יאָר ממש געברויזט אין יידישן קולטור-לעבן און אין דער יידישער היטעראַטור.

„זיין שרייבערישע טעטיקייט האָט ער אָנגעהויבן אין 1912 מיט רייזע-באַשרייבונגען אין דער אַדעסער צייטונג „גוט מאָרגן“. אין 1915 האָט ער אין יאַס מיטערעדאַגירט דאָס זאַמלהעפט „ליכט“, וואָס ווערט באַטראַכט ווי דער אָנהייב פון דער מאָדערנער יידישער ליטעראַטור אין רומעניע. שוין דעמאָלט האָט ער געהאַט הינטער זיך עטלעכע יאָר פון אינטענסיווער פּיאַ-נערישער אַרבעט אויפן געביט פון יידישער ליטעראַטור און קולטור אין רומעניע.

„צוזאַמען מיט יעקב שטערנבערגן האָט ער פאַרפאַסט און אויפגעפירט אַ גאַנצע ריי לייכטע פּיעסן, וואָס האָבן מיט זייער געזעלשאַפטלעך-סאַטירי-שן אינהאַלט רעוואָלוציאַנזירט דאָס יידישע טעאַטער אין רומעניע.

„אין יאָר 1923 עמיגרירט באַטשאַשאַנסקי קיין אַרגענטינע, וווּ ער איז באַלד געוואָרן דער מיטאַרבעטער און שפּעטער רעדאַקטאָר פון דער טאָג-צייטונג „די פרעסע“.

„נישט געקוקט אויף זיין פרוכטבאַרער זשורנאַליסטיש-פובליציסטישער אַרבעט, וואָס וואָלט פאַרשלונגען אין גאַנצן יעדן אַנדערן, האָט באַטשאַשאַנסקי זיך אָפּגעגעבן מיט אינטענסיווער שריפטשטעלערישער אַרבעט אויף אַלע לי-טעראַרישע געביטן — דראַמע, דערציילונג, ליטעראַטור-קריטיק, עסייאַסטיק, רייזע-באַשרייבונגען און נאָך מיט 22 יאָר צוריק האָט ער אָנגעשריבן 3 בענ-דער פון זיינע זכרונות. אין די לעצטע יאָרן איז דערשינען זיין בוך „פּשט“.

„צוזאמען מיט אַט דער פענאַמענאַלער שרייבערישער טעטיקייט איז ער געווען פון די אַקטיווסטע קולטור־געזעלשאַפטלעכע טוער אין ייִדישן אַרגענ־טיבע און צוזאַמען דערמיט האָט ער אָפט געמאַכט ריזעס אין די ייִדישע ישרױ־בים אין דער וועלט. מערערע מאָל איז ער געווען אין מדינת ישראל, גענוי־מען אַנטייל אין קאָנגרעסן, אין צוזאַמענפאַרן, געווען באַהאַונט אין אַלץ וואָס ס׳געשעט אין דער ייִדישער ליטעראַטור און אין ייִדישן לעבן אין אַלע ווינ־קעלעך פון דער וועלט. ער איז געווען אַן אויסגעצייכנטער רעדנער מיט אַן אומפאַרגלייכלעכן, ממש פענאַמענאַלן זכרון.

„אַט דער ווילקאַן, וואָס האָט נישט געוואָסט פון רו, נישט בייטאַג און נישט ביינאַכט, איז פלוצים פאַרלאָשן געוואָרן בעת ער האָט זיך געפונען אויף אַ ריזע אין דרום־אַפריקע. ביי זיינע 70 יאָר איז ער געווען פונקט — אַזוי אַקטיוו, ווי ער איז געווען צו 30 און צו 40 און זיין האַרץ האָט נישט אויס־געהאַלטן דעם אימפעט.

„די ייִדישע ליטעראַטור, פרעסע און קולטור האָט מיטן טויט פון יעקב באַטשאַנסקין פאַרלוירן איינעם פון אירע אַקטיווסטע און שעפּערישסטע טרייבנדיקע כוחות.

„כבוד זיין אַנדטנק!“

דער פאַראיין פון ייִדישע שרייבער און זשורנאַליסטן אין ישראל האָט אין דער זעלבער צייטונג פאַרעפנטלעכט אַ נעקראָלאָג: „דער פרוי און זון און דער רעדאַקציע „די פרעסע“ אין בוענאָס־איירעס דריקן מיר אויס אונדזער טיפסטן מיטגעפיל צוליבן טויט פון יעקב באַטשאַנסקי“.

דער פאַראיין פון די ייִדישע שרייבער און זשורנאַליסטן אין ישראל גרייט זיך דורכצופירן אַ טרויער־אָונט געווידמעט דעם גרויסן נפטר — אָבער וועגן דעם און וועגן די אַנדערע אָפקלאַנגען אין ישראל וועגן דעם פלוצלינגדיקן טויט פון גרויסן אומפאַרגעסלעכן יעקב באַטשאַנסקי — וועלן מיר נאָך שרייבן באַזונדער.

„היה היה איש ואיננו עוד“ — געווען איז אַ יעקב באַטשאַנסקי און נישטאַ מער, נישטאַ מער...

וויי און ווינד איז אונדז, אַז מיר דאַרפן שרייבן, אַז ס׳איז געווען אַ גרוי־סער באַשרייבער...

מאשא שמוקער פאיוק

ווי - ווערטער

עס שארן און שפארן זיך ווערטער-אבליים
פון אלע שפראכטיילן — זיי לויפן זיך אָן.
זיי שטעלן זיך אויס מיט אָפענע כלים:
— „נו זאָג אונדז! באַפעל אונדז! וואָס זאָלן מיר טאָן?

איר זעט נישט מיין אויסגוס אויף מייליקע שטחים?
עס שוימט דאָס געוואָסער פון ברעגעס אַרויס,
די פינצטערע כוואַליעס מיין אומקום זיי קאָכן
דעראַטעוועט מיך און מיין טרויער שעפט אויס!

שוידערן ווערטער און פאלן אַנידער
און הייבן אָן שעפן באַנאנד נאָכאַנאנד
מיט קענדעלעך שורות און פענדעלעך-לידער
און — פול איז דער אויסגוס ביז איבערן ראַנד. —

סע דאָכט זיך, זיי טרינקען זיך אָן מיט יסורים
אַזוי איבערפולט אָן — אָט פלאַצן זיי באַלד
פאַרביטערט, דערשיטערט — דער שניידיקער שטורעם
די שטאַרקסטע כלי-ווערטער אויף צווייען צעשפאַלט.

און ס'לויפן מחנותווייז סטראָפן נאָך סטראָפן
— קרישטאַלענע קרוגן און עכט פאַרצעלאָן;
נאָר, ס'ווערן די ווערטער אין וויי איינגעלאָפן
— לעפעלעך וואָסער פון אָקעאַן — — —

אברהם שולמאַן

בלויז אַ פאַר ווערטער

יעקב באַטאַשאַנסקי איז געווען דער סאַמע פלייסיקסטער און דער סאַמע
פּרוכטבאַרסטער ייִדישער שרייבער, נישט „איינער פון די פּרוכטבאַרסטע“,
נאָר טאַקע „דער סאַמע“. איך האָב געהאַט די געלעגנהייט צו זען באַטאַשאַנס-

קיין ביי זיין רעדאקציע־טיש פון „די פרעסע“ אין בוענאָס־איירעס, און איך קען עדות זאָגן, אַז קיין שום אַנדער שרייבער אין קיין שום אַנדער שפראַך אין דער וועלט, האָט אים נישט געקענט איבעריאָגן בלויז אין „פיזישן פראַצעס פון שרייבן“, נאָר אויך מיט זיין אויסערגעוויינלעכער פילזיטיקייט.

יעקב באטשאַנסקי איז נישט געווען קיין איינצלער שרייבער, נאָר ממש אַ גאַנצער שרייבער־פאַראיין. אין דעם קרעפטיקן און ציגיינער־שיינעם מאָן, האָט געלעבט אַ גאַנצער טויף שרייבער, וואָס האָבן יעדער באַזונדער געקענט שרייבן ווי ספּעציאַליסטן פון פאַרשידענע געביטן. יעקב באטשאַנסקי האָט געשריבן אונטער אַ טויף אויסטערלישע פּסעוודאָנימען און אונטער יעדן פּסעווד־דאָנים האָט ער געשריבן נישט בלויז אויף אַן אַנדער טעמע, נאָר מיט אַן אַנ־דערן טאַלאַנט, מיט אַן אַנדער שפראַך, ממש ווי דאָס וואַלט געשריבן אין גאַנצן אַן אַנדער מענטש. ער האָט געקענט מיט דער זעלבער לייכטקייט (ווייל לייכטקייט איז געווען זיין צום מיינסטן געבענטשטע מעלה), שרייבן אַבסאָ־לוט ערנסטע אָפּהאַנדלונגען וועגן ליטעראַטור; שאַרפע און שניידיקע אַרטיקלען וועגן פּאָליטישן און געזעלשאַפטלעכן לעבן, פּאָלקסטימלעכע הומאַרעסקעס און גראַמען־פּייערלעכע עסייען; צערעמאָניאַלע פּובליציסטיק און פּלינקע זשורנאַליסטיק.

ער איז געווען נישט קיין אינסטרומענט, נאָר אַ גאַנצער אַרקעסטער, אָנהייבנדיק פון דעם ערשטן פּידל ביו צום מענערישן קאַנטראַבאַס.

יעקב באטשאַנסקי איז געווען אַ פּרעכטיקער רעדנער און דערביי איז ער נישט געווען קיין צוגעגרייטער רעדנער, וועלכער איז איינגעשפּאַנט צו זיינער אַן אויסגעלערנטער רעדע, נאָר ער איז געווען אַן אימפּראַוויזאַטאָר. איך האָב געהאַט די געלעגנהייט צו הערן ביי פאַרשידענע געלעגנהייטן, און אַ סך מאל, וווּ ער איז געכאַפּט געוואָרן אין „פּלאַגראַטי“ אויף דער הייסער מינוט, אַ נישט צוגעגרייטער, אָבער עס איז גענוג געווען אַן איינצל אונטער־געוואָרפן וואָרט און באטשאַנסקי האָט פון דעם איינצלעם קלאַוויש געקענט אויסשפּילן אַ גאַנצע סעריע מיט וואַריאַציעס. און אַזוי, נישט צוגעגרייטער־הייט, איז ער געווען פּול מיט בליץ, מיט חן, מיט הומאָר, מיט דעם וואָס די פּראַציון רופן „עספּרי“.

באטשאַנסקי איז אויך געווען אַ טאַלאַנטירטער שמועסער. די דאָזיקע מעלה זיינע איז „געשפּייזט“ געוואָרן מיט זיין אוימגעווערן זכרון און ענציי־קלאַפּעדישן וויסן.

באטשאַנסקי איז אויך געווען אַ באַהעם. „באַהעמישקייט“ גייט געוויינ־לעך געפּאָרט מיט דער שרייבערישער פּראַפעסיע, אָבער אין דער ״דיישער

ליטעראטור זענען אמתדיקע באהעמען געווען זעלטענע אויסנאמען. באטאָ-שאַנסקי איז געווען אַ „באַהעם“. אפילו אין די לעצטע פאַר יאָר פון זיין לעבן, ווען דער אַמאָליקער יונגער באַטשאַנסקי מיט די פּיערדיקע אויגן און מיט די פּיער-שוואַרצע טשופּרינע האָט שוין אַנגעהויבן אַרויסווייזן די ערשטע סימנים פון דער אַנקומענדיקער זיקנה. זיין „באַהעמישקייט“ האָט זיך אויס-געדריקט נישט בלויז אין זיין שטענדיקן אומרו פון אַרומפאַרן, אין זיין איי-ביקן אומרו נאָך אַנדערשקייט, נאָר אויך אין זיין מער ערגסטן שטרייבן, וווּ ער איז קיין מאָל נישט אַריינגעפאַלן אין דעם באַלעבאַטישן און מלמדישן נוסח, וואָס איז אַזוי מאַדיש אין דער יידישער פּובליציסטיק.

***

יעקב באַטשאַנסקי האָט געשריבן וועגן אַלץ וואָס הייבט זיך אָן (ווי דער יידישער וויץ דערציילט) מיט אַן „אַלף“. אָבער מיט דער גרעסטער וואַרעמ-קייט און מיט ליבע האָט ער געשריבן קריטישע אַפּהאַנדלונגען וועגן יידישע שרייבער, און דער עיקר וועגן יונגע שרייבער. אין דאָזיקן פרט איז ער געווען אין גאַנצן אַנדערש פון דער מערהייט יידישע קריטיקער, וועלכע האָבן אַלע מאָל ליב געהאַט צו רייטן אויף שוין „געמאַכטע“ און באַרימטע „אויס-געריטענע“ פּערד.

באַטשאַנסקי האָט טאַקע דער עיקר און מיט גרויס אייפּער זיך „גע-וואָרפן“ אויף שוואַכערע נעמען און ער האָט זיי אויפגערופן צו די סאַמע היל-כיקסטע הקפות.

באַטשאַנסקי איז אָבער נישט געווען קיין אַנאַליטישער קריטיקער. ער האָט דעם שרייבערס ווערק נישט צענומען און נישט אויסגעטאַפט די קוואַלי-טעט פון שרייבערישן גאָלד. ער האָט דאָס רעצענזירטע בוך ליב געהאַט איי-בערצודערציילן, אַרויסצוהייבן די מעלות און פאַרצוטראַגן פאַרן ליענער ווי אַן אַנגעלייגטע סחורה. כּי האָב אַמאָל, אויף אַן אַוונט אין בוענאַס-אירעס אין שרייבער-פאַראיין געזאַגט (אין קיבעץ), אַז מען קען איינטוילן די יידישע קרי-טיקערס אין דריי קאַטעגאָריעס: אין באַקסערס, קראַנקן-שוועסטערס און בוכ-האַלטערס. באַטשאַנסקי האָט זיך אַ צעפלאַמטער אויפגעשטעלט, האָט זיך אַ קלאַפּ געטאַן אין דער ברוסט און געזאַגט:

— נו, גוט. איך שעם זיך נישט דערמיט. איך בין טאַקע דער בוכהאַל-טער פון דער יידישער ליטעראַטור.

***

יעקב באַטאַשאַנסקי האָט ליב געהאַט דאָס לעבן. ער האָט ליב געהאַט מענטשן און די מענטשן האָב אים ליב געהאַט. איך האָב אים געזען ביי פאַר-שידענע געלעגנהייטן — אין פאַריז און אין ניו-יאָרק — אָבער, דער עיקר ביי אים אין זיין קעניגרייך, אין דעם ייִדישן בוענאַס-איירעס. אומעטום האָב איך געזען ווי די ליבע וואָס איז געפלאַסן פון אים צו זיינע שרייבערישע חברים איז צוריקגעפלאַסן מיט דער זעלבער ליבע פון זיינע חברים צו אים. אַנדערע וועלן אַוודאי אונטערצייען דעם סך-הכל איבער יעקב באַטאַשאַנסקי, דעם שרייבער. דאָס זענען געווען אַ פאַר שורות וועגן באַטאַשאַנסקי, דעם מענטש, וואָס האָט געוואָסן פון דעם קלוגן סוד, (ווייל אַלע חכמות זענען אַ סוד) אַז די באַליוונג פאַר חברשאַפט — איז חברשאַפט.

פּנחס שטיינבוך

אַ טרער אויף זיין קבר

געשטאַרבן ביי דער אַרבעט, בעתן שטיין אויף אַ קולטור-פּאַסטן אין זיד-אַפּריקע, וווּ ער איז געפאַרן צום ייִדישן ישוב אויף אַ ציקל לעקציעס. אַן אומרו איז אין אים געזעסן, אין דעם קאַלירפּולן ייִדישן שרייבער און זשורנאַליסט. יעקב באַטאַשאַנסקי, אַ קינד פון אַ פּאַלק, וואָס איז צעזיט און צעשפּרייט איבער דער וועלט, וועמען ער האָט געוואַלט זען פון דער באַענט, גרייכן צו יעדן ייד בכל אתר ואתר.

38 יאָר האָט יעקב באַטאַשאַנסקי געלעבט און געווינקט, בפה ובכתב, אין אַרגענטינער ייִדישן ישוב, וווּ ער האָט מיט זיין פּרוכטבאַרער פעדער און עלאַקווענץ אַנטוויקלט אַ ברייט-פאַרצווייגטע ליטעראַרישע און פּובליציסטישע טעטיקייט.

יעקב באַטאַשאַנסקי וואָרט האָט מען געלייענט און געהערט אומאַפהענגיק צי עמיצער איז יא אָדער נישט געווען מיט אים מסכים. איער זיין פיל ענינים, בעיקר כלל-זאכן, האָט אַ באַדייטנדיקער טייל פון אַרגענטינער ייִדישן ישוב מיט יעקב באַטאַשאַנסקי נישט מסכים געווען, אָבער האָט זיך באַצויגן צו אים מיט פּיעטעט, געהערט זיין וואָרט און געלייענט זיינע שורות, וואָס זענען געווען געשריבן, אָדער גערעדט אין אַ פּיינעם געשליפענעם סטיל, דער-צו געבויט אויף אינפאַרמאַציעס פון ערשטן קוואַל.

יעקב באַטאַשאַנסקי האָט זיך נישט געפּוילט, — כאַטש ער האָט געלעבט

אין א טראַפּישן קלימאַט וואָס מאַכט מענטשן פּויל — צו פאַרמוהן דעם קאַפּ אין אַ שווערן רמב"ם, אין אַ שווערן תּוספות, אין וועלן פאַרשטיין אַן ענין לויט די ערשטע קוואַלן. גענוי אַזוי האָט ער זיך געקענט איינשפּאַנען אין אַ קולטור-אונטערנעמונג און מיט זיין דינאַמישקייט איינלייגן וועלטן ממש, ביז ער האָט די אונטערנעמונג דורכגעפירט.

יעקב באַטאַשאַנסקי האָט נישט געהאַלטן פּון קיין אוממעגלעכקייטן; טאַ- מער האָט ער עפעס אונטערגענומען, האָט ער מיט זיין שטאַרקער עקשנות אַכטונג געגעבן און געזאָרגט, אַן דאָס אוממעגלעכע זאַל ווערן מעגלעך.

יעקב באַטאַשאַנסקי האָט געהאַט אַ שטאַרקן חוש פאַר געזעלשאַפטלעכ- קייט, אָבער מערקווירדיק און אינטערעסאַנט איז דער פּאַקט, אַז הצלחה האָט באַטאַשאַנסקי געהאַט מער צו פאַרצייכענען אויפן ליטעראַרישן שטח ווי אויפן געזעלשאַפטלעכן. פאַרוואָס עס איז אַזוי געווען איז פשוט שווער צו פאַרשטיין. סוף-סוף, אַ מענטש מיט אַ קאַלאַסאַלער ענערגיע, מיט אומגעהויערן וויסן, מיט שטאַרקער עקשנות, באַווירצט נישט מיט ווייניק אַמביציע און דאָך, — מסתמא דערפאַר וואָס באַטאַשאַנסקי האָט געוואַלט זיין ענערגיע טיילן אויף צווייען אָדער גאַר אויף דרייען — און דאָס איז נישט געגאַנגען.

וועגן הערש דוד נאַמבערג האָט באַטאַשאַנסקי אַמאַל געשריבן, אַז דאָס פאַרקאָכן זיך אין געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט, האָט אים אַוועקגעשלעפט פון דער ליטעראַטור. און יעקב באַטאַשאַנסקי האָט משמעות שטאַרק מורא גע- האָט, אַז צוליב דער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט זאַל ער נישט אַוועקגעשלעפט ווערן פון דער ליטעראַטור. פון זיך אַליין האָט ביי יעקב באַטאַשאַנסקין גובר געווען דער רצון צו ליטעראַרישער אַרבעט מער ווי צו געזעלשאַפטלעכער, כאַטש דער חשק צו כלל-טעטיקייט איז פון יעקב באַטאַשאַנסקין קיין מאַל נישט אָפּגעטראָטן. ער האָט אַנטוויקלט אַ פאַרצווייגטע אַרבעט אין אַרגענ- טינע, אין דרום-אַמעריקע בכלל פאַר דער יידישער קולטור. ער האָט זייער שטאַרק ליב געהאַט יידיש-לשון, איז אַליין געווען אַ שטאַרקע שווצמויער פאַר יידיש און צוליב יידיש האָט ער זיך נישט געוואַקלט אויף אַ מינוט זיך איינ- צוריסן מיט זיינע אידעען-חברים פון ציוניסטישן אַרבעטער-לאַגער.

מיט אַ מאַל, ווי אַ שטורעם, האָט זיך יעקב באַטאַשאַנסקי געטראָגן פון פּלאַץ צו פּלאַץ, געהאַלטן רעדעס און געשריבן אַרטיקלען קעגן העברעזיזירן דעם גלות. זיין צונג האָט זיך געוויקט אין היציקער פּאַלעמיק, זיין פעדער האָט ער געטונקען אין ביטערער סאַטירע און מיט אַ מאַל האָט זיך דער שטורעם איינגעשטילט און באַטאַשאַנסקי האָט אַוועקגעלייגט אויף אַ קורצער ווייל די כלל-זיין פון אויפברויז, ביז ער האָט ווידער אויפגעברויזט.

**

מיט יעקב באטשאַנסקין האָב איך זיך באַגעגנט ביי פיל געלעגנהייטן און פיל פלעצער, נעמלעך: אין אַרגענטינע, אין בראַזיל, אין אורוגוויי, אין מדינת ישראל און אין צפון־אַמעריקע.

אין ישראל האָב איך אים געטראָפן נאָך אין צייט פון קריג מיט די אַראַ־בער, אין פּריילינג פון יאָר 1949. ער האָט שוין דאָן צום צווייטן מאל באַ־זוכט די ייִדישע מדינה; דאָס ערשטע מאל איז ער געווען ביי דער פּראַקלאַ־מירונג פון שטאַט. זיין פען האָט איינגעזאַפּט אַלע זיינע איינדרוקן און איי־בער לעבונגען. די איינדרוקן האָט ער אָפּגעשפּיגלט אין צוויי ביכער, וואָס ער האָט אַרויסגעגעבן. צום צווייטן מאל איז ער געקומען נאָך די וואַלן צום פּאַרלאַמענט, ווען ישראל האָט שוין געהאַט אַ געוויילטע דורך דער כנסת רעגירונג. יעקב באטשאַנסקי האָט דאָן אינטערוויואירט ישראל־מיניסטערן און מיר איז אויסגעקומען צו זיין אַ קורצע צייט דערביי, ווען ער האָט גע־רעדט מיט ר' איטשע־מאיר לעווין, דעמאָליטיקער מיניסטער אין מיניסטער־קאַבינעט פון פרעמיער־מיניסטער דוד בן־גוריון.

יעקב באטשאַנסקיס געוויינלעך דיקלעכע שטימע האָט זיך עפעס דאָן גע־וועקט צו אַ קול דממה דקה; דאָס איז געקומען פון זיין פּיעטעט, פון זיין דרך־אַרץ וואָס ער האָט געטראָגן פאַר ייִדן לומדים בכלל. אין פּאַל פון ר' איטשע־מאיר לעווין, וואָס יעקב באטשאַנסקי האָט שטאַרק ליב געהאַט. (ר' איטשע־מאיר לעווין שמת פאַר זייער אַ קלוגן ייִדן). און אין צוגאַב צו לומ־דות און פּקחות פון ר' איטשע־מאיר לעווין איז אויך געשטאַנען דערביי מלכות. — ר' איטשע־מאיר לעווין איז אַ מיטגליד פון מיניסטער־קאַבינעט פון אַ זעלבסטשטענדיקער ייִדישער מלוכה.

אין בראַזיל האָב איך געהאַט דעם כבוד יעקב באטשאַנסקין צו באַגריסן פון דער טריבונע ביי אַ גרויסער פּאַלקס־פּאַרזאַמלונג מיט ר' זלמן שור, אַלס גאַסטרעדנער. געווען איז דאָס אין סאַן־פּאַולאָ אין זומער פון 1952; ר' זלמן שור, היינטיקער פרעזידענט פון מדינת ישראל, איז דאָן געקומען קיין בראַ־זיל צו דער דערעפּענונג פון קרן היסוד־קאַמפיין. די לייטונג פון קרן־היסוד און די לייטונג פון דער ציוניסטישער לאַנד־אַרגאַניזאַציע האָבן מיר דאָן צו־געטיילט דעם כבוד פאַרצושטעלן פאַרן עולם דעם חשובן גאַסט — ר' זלמן שור. אין מיטן פון מיין ריידן האָב איך באַמערקט, אַז יעקב באטשאַנסקי איז אַריינגעקומען אין זאַל. כ'האַב אויסגענוצט די געלעגנהייט און האָב אים באַגריסט. ער האָט דאָס תמיד געדענקט.

יעקב באטשאַנסקי איז געווען אַ קאַפיטשקע שאַרסטקע אין זיין באַציונג צו מענטשן. ביי דעם ערשטן שלום־עליכם האָט מען עס געפּילט, אָבער אין

תוך איז ער געווען א גוטער מענטש, ער האָט ליב געהאַט סביבה, צו זיין צווישן מענטשן, ער האָט אָבער שטאַרק פיינט געהאַט, ממש בתכלית הנאה, זען מען האָט אים חלילה פאַרזען.

אין זעלבן יאָר 1952, האָבן מיר זיך באַגעגנט אין מאָנטעווידעאָ. יוסף אַפּאַטאַשו ע"ה, איז דאָן געווען אויף אַ ציקל לעקציעס אין דרום-אַמעריקע. די רעדאַקציע פון מאָנטעווידעער „פּאַלקס-בלאַט“ (עקסיסטירט ליידער מער נישט), האָט לכבוד דעם חשובן גאַסט אַפּאַטאַשו איינגעאַרדנט אַ מיטיק און פאַרבעטן יעקב באַטאַשאַנסקי, מאַרק טורקאַוו און דעם שרייבער פון די שור-רות. אין זכרון איז פאַרבליבן, ווי ביידע: יוסף אַפּאַטאַשו און יעקב באַטאַ-שאַנסקי האָבן געשפּרודלט מיט חכמה. שפּעטער האָט מיר יוסף אַפּאַטאַשו ז"ל אין ניו-יאָרק, דערמאָנט אין יענעם מיטיק אין מאָנטעווידעאָ.

אין די לעצטע 10 יאָר, ביי יעדן באַזוך זיינעם אין ניו-יאָרק, האָבן מיר זיך באַגעגנט, און ווי ס'איז שוין געווען אונדזער שטייגער, געשמועסט וועגן ענינים פון געמיינזאַמען אינטערעס.

בעת אונדזערע צוזאַמענטרעפן, אָבער בעת איך האָב אים אַבסערווירט פון דער ווייטנס, האָט זיך מיר תמיד אויסגעוויזן, אַז זיין געמיט-צושטאַנד, אַז זיין מצב-רוח איז נישט געווען ווי צום בעסטן. מיר האָט זיך אויסגעוויזן תמיד, אַז יעקב באַטאַשאַנסקי געזיכט איז באַדעקט מיט שקיעה-קנייטשן, עפעס האָט אים גענאַנט ביים האַרצן, פון עפעס איז ער געווען נישט צופרידן. ביי עפנטלעכע אויפטריוטן און אויך אין קלענערע מסיבות איז באַטאַשאַנסקי געווען דער מאָנער, דער טובע. ער האָט געמאַנט אַקציע פאַר יידיש, ער האָט זיך תמיד אַרומגעטראָגן מיט פלענער, אָבער צי איז דאָס אַליין געווען די סיבה פון זיין אומצופרידנקייט? מיר פלעגט זיך אויסווייזן, אַז נאָך עפעס האָט אים געצוקט ביים האַרצן און פאַרלאַנגזאַמט ביי אים די בלוט-צירקולאַציע. דער נאָך עפעס איז אָבער פאַרבליבן אַ סוד, וואָס ער האָט מיטגענומען אין קבר אַרײַן.

***

וועגן הערש דוד נאָמבערגן האָט יעקב באַטאַשאַנסקי געשריבן אין זיין לענגערער אָפּהאַנדלונג, אַז נאָמבערג האָט זיינע העלדן געוויזן ווי אַזעלכע, וואָס קענען נישט אָנפילן דאָס האַרץ און זעטיקן דעם גייסט. ווער ווייסט, ס'קען גרייילעך זיין, אַז יעקב באַטאַשאַנסקי האָט זיך אַליין געזען אַלס איינעם פון די העלדן, וואָס קענען נישט אָנפילן דאָס האַרץ און זעטיקן דעם גייסט און פון דעם זאָל שטאַמען די שטענדיקע אומצופרידנקייט זיינע, וואָס האָט

אים באַגלייט אויף זיין וועג פון איבער 50 יאָר ליטעראַריש־געזעלשאַפטלעכ־
כער טעטיקייט.

יעקב באַטאַשאַנסקי האָט געבענקט נאָך יידן און ייִדישקייט. דער
אַרגענטינער ייִדישער ישוב, ווי צאַפֿלידיק, ווי פֿאַלקסטימלעך ער איז, איז ער
אַבער אַלץ געווען ווייניק פֿאַרן דורשטיקן, פֿאַרן הונגעריקן יעקב באַטאַשאַנ־
סקי. פֿלעגט ער זיך דעריבער אַפֿרייסן פֿון זיין שרייביטיש און זיך אַרויסלאָזן
אויף נסיעות און געפֿאַרן איז ער צו יידן אין דער פֿרייער וועלט. ער איז גע־
ווען אַן אַפֿטער גאטט אין צפֿון־אַמעריקע, דער גרעסטער ייִדישער ישוב אויף
דער וועלט, כּן ירבו.

אַבער אויך אין צפֿון־אַמעריקע, אין דער גרויסער מעטראָפּאָליע פֿון
ייִדישן לעבן, האָט יעקב באַטאַשאַנסקי משמעות נישט געקענט זעטיקן זיין
גייסט און נישט אָנפֿילן זיין האַרץ. ער פֿלעגט אַפט באַזוכן ישראל און אויך
דאָרט, אין צוגאַב צום נחת פֿון דער גרויסער אַנטוויקלונג און פֿראַגרעס פֿון
דער ייִדישער מדינה, וואָס ער האָט נאַטירט פֿון באַזוך צו באַזוך, האָט אַבער
ביי אים זיך געקנייטשט דאָס האַרץ אַרום דעם גורל פֿון ייִדיש.

אומעטום, אומעטום, אין צפֿון און אין דרום־אַמעריקע, איז יעקב באַטאַ־
שאַנסקי געפֿיניקט געוואָרן פֿון פֿאַקט וואָס ער האָט געמערקט, אַז דער אַטעם
פֿון ייִדיש שטיקט זיך און אַז עס לעשן זיך די פֿונקען פֿון ייִדישקייט.

דאָס האָט באַדעקט באַטאַשאַנסקי פֿאַרכמורעט געזיכט מיט קנייטשן פֿון
טרויער. אַנשטאַט צו קענען זעטיקן זיין גייסט, איז ביי אים געוואַקסן דער
זוויטיק און דאָס האָט אים מקצר שנים געווען.

אַ קאַלירפֿולער ייִד, מענטש, שריפטשטעלער און זשורנאַליסט איז יעקב
באַטאַשאַנסקי געווען.
זיין שטול בלייבט לידיקי!

הרב משה דוד שיף — יאהאַנעסבורג

יעקבם ליטעראַרישער לייטער

דער ליטעראַרישער לייטער פֿון יעקב באַטאַשאַנסקי ע"ה איז נישט קיין
חלום נאָר אַ ממש — אויף אים גייען נישט קיין מלאכים נאָר מענטשן, פשוטע
בשר ודמם. און הגם דער לייטער שטייט אויף דער ערד, אויף רעאַליטעט און
זוירקלעכקייט, דערגרייכן טייל מאָל זיינע שפּיצן ביזן הימל. אמת, אַז אויף

דעם דאָזיקן לייטער גייט דער המון, עמך און פֿאַלקסמענטש, צוליב דעם טאָ-
קע האָט יעקב באַטאַשאַנסקי דאָס רוב געשריבן און גערעדט על פי פּשט.
אַבער פון צייט צו צייט פלעגן זיינע געדאַנקען באַפּליגלט ווערן מיט מלאכים-
פּליגל און דערהויבן דעם ליינער און צוהערער ביז הימלשע הייכן. איך
גלויב, אַז די יאָהאַנעסבורגער ייִדן וואָס ריידן און ליינען ייִדיש, האָבן דער-
זען אין זייער ריכטיקער גרויס די „שטערן אויפן דאָך“ פון איציק מאַנגער
— וועלכער איז בלי כל ספק איינער פון די גרעסטע ייִדישע דיכטער אין
אונדזער דור נאָך לייזיקן — נאָך דעם ווי זיי האָבן געהערט יעקב באַטאַ-
שאַנסקי, ווי אַזוי ער האָט אויסגעטייטשט בלויז איין באַלאַדע פון דיכטער:
דאָרט ווערט געשילדערט, ווי אַ פּאַרצווייפּלטע הונגעריקע אלמנה שטרעקט
אויס אירע הענט צו דער לבנה, מיינענדיק אַז דאָס איז אַ ברויט, און ווען די
לבנה זעט דעם צער פון דער אַרעמער פּרוי, וויסנדיק אַז זי קען איר נישט
העלפּן, באַגייט זי זעלבסטמאָרד און וואַרפט זיך אין וואַסער אַריין.

דער ליטעראַרישער לייטער פון יעקב באַטאַשאַנסקי ע"ה האָט אויך
גאַלדענע שטאַפּלען, אויף וועלכע עס גייען פּרינצן און פּרינצעסינס פון דער
ייִדישער ליטעראַטור (זיין לעצט ווערק: די פּרינצעסין פון דרום-אַמעריקע).
איך בין זיך מודה ומתוודה אַז איך בין נישט געווען צו שטאַרק איבערראַשט
ליינענדיק די תּהילות ותּשבחות, וואָס די גרעסטע ייִדישע שרייבער און פּאָ-
עטן האָבן אים געזונגען צו זיין זעכציק יאָריקן יוביליי, מחמת מיר איז נישט
באַקאַנט קיין צו פּיל ייִדישע זשורנאַליסטן אַדער שרייבער, וואָס זענען געווען
אַזוי שרייבעריש אַקטיוו און פּילפּאַרביק ווי ער.

קרוב פּערציק יאָר האָט ער רעדאַגירט „די פּרעסע“ אַלס מיט־רעדאַק-
טאָר און הויפּט־רעדאַקטאָר. כּמעט יעדן טאָג האָט ער געשריבן אויף אַנדערע
טעמעס און אין פּאַרשידענע זשאַנערס, ווי פּובליציסטיק, קריטיק, ריזע-
אינדרוקן, פעליעטאַנען, הומאָר, סאַטירע און פון צייט צו צייט — אויך
בעלעטריסטיק, און ער האָט זיך כּמעט קיין מאָל נישט איבערגעזחרט. אַ חוץ
דעם איז ער דער מחבר פון פּופּצן ביכער, וואָס אַ טייל פון זיי האָבן זיכער
אַ וואַגיקן ליטעראַרישן ווערט. ער איז אויך געווען טעטיק אין פּאַרשידענע
שרייבערישע אינסטיטוציעס, ווי פּרעזידענט פון ליטעראַטן־פּאַראַיאן א"נ פון
ה. ד. נאָמבערג אין אַרגענטינע; דעלעגאַט צום אַלועלטלעכן קאָנגרעס פון
„פּען־קלוב“, פּאַרויזער פון מערערע ליטעראַרישע קרייזן א"א.

דער ליטעראַרישער לייטער פון יעקב באַטאַשאַנסקי ע"ה האָט זיינע
בראַשית־מדרגות נאָך פון דער אַלטער היים ייִדישלאַנד, וווּ ייִדיש איז געווען
הייליק און טייער, מחמת דעם האָט באַטאַשאַנסקי געקעמפט ווי אַ לייב פּאַר

ייִדיש-לשון און עס פלעגט פירן צו פריוואַטע און עפנטלעכע דיסקוסיעס מיט געוויסע שליחים, עמיסאַרן און רעפרעזענטאַנטן פון מדינת ישראל, וואָס זע-נען געקומען קיין אַרגענטינע אַלס אַפיציעלע געסט פון ישוב. זיי האָבן גע-וואַלט באַזייטיקן די לימודים פון ייִדיש לשון אין די שולעס. אין איינעם פון די בריוו, וואָס איך האָב באַקומען פון באַטאַשאַנסקי איידער ער איז געקומען קיין דרום-אַפריקע, דערמאָנט ער אַ נאָמען פון אַ שליח וואָס האָט אים פאַר-מטרט ביים קאָנסול צוליב אַ סיכסוך וועגן ייִדיש. נאָך דעם ווי מיר האָבן זיך געטראָפן אין יאָהאַנעסבורג האָט ער מיר בעל־פה פאַרטרויט, אַז דער דערמאָנטער שליח האָט געפאַדערט אַז אַלע ייִדישע לימודים אין די שולעס זאָלן זיין רק אין העברעיש. ער האָט עס מאַטיווירט מיט דעם, אַז ייִדיש גייט אונטער ר"ל. באַטאַשאַנסקי האָט נישט מסכים געווען מיט דער הנחה און האָט פאַרלאַנגט, אַז לכל הפחות פופציק פראָצענט לימודים זאָלן געלערנט ווערן אין דעם לשון פון די קדושים — אין ייִדיש. לסוף האָט באַטאַשאַנסקי אויס-געפירט, מחמת ער האָט געהאַט אַ דעה און איז אויך געווען גערעכט. דער שליח האָט זיך דערפאַר נוקם געווען און אַנגעשריבן אַ „ייִדי בריוועלע“ צו אַ גרויסן קאָנסול, אַז מען זאָל באַטאַשאַנסקי נישט געבן קיין וויע. דאָס איז די סיבה, פאַר וואָס באַטאַשאַנסקי איז נישט געקומען קיין דרום-אַפריקע מיט זעקס יאָר צוריק, ווען די ייִדישע קולטור־פעדעראַציע האָט אים איינ-געלאָדן צו קומען אויף אַ סעריע לעקציעס.

**

דאָס ערשטע מאל האָב איך געטראָפן באַטאַשאַנסקי מיט 16 יאָר צוריק. איך בין דעמאָלט געקומען קיין אַרגענטינע אין אַ ספעציעלער מיסיע און באַ-טאַשאַנסקי האָט זיך אַקאַרשט געהאַט צוריקגעקערט פון אַ טרומף־רייזע פון ישראל, וווּ ער איז געווען איינגעלאָדן ווי דער אַפיציעלער גאַסט פון דער צייטווייליקער רעגירונג ביי דער פראַקלאַמירונג פון דער ייִדישער מדינה. ביי דער באַגעגעניש איז אויך בייגעווען מײן פריינד הרב אהרן מילעווסקי, הויפט-רב פון אורוגוויי, וואָס האָט מיך באַקענט מיט באַטאַשאַנסקי. ווען באַטאַ-שאַנסקי האָט זיך באַטייליקט אין אונדזער געשפּרעך האָט ער אַנגעהויבן שפרודלען מיט חכמה און פיקחות, יעדעס וואָרט — גאַלד, און יעדער זאָץ — אַ שנירל פערל, און כ׳האַב זיך פשוט פאַרליבט אין אים...

ווען יעקב באַטאַשאַנסקי איז געקומען קיין דרום-אַפריקע, האָט ער גע-זאָגט מיט לשון פון פסוק: מה נורא המקום הזה — זוי מוראדיק איז דער דאָ-זיקער אָרט! און נישט דערפאַר ווייל ער איז אַקאַרשט געהאַט געקומען פון

די אפריקאנער מדבריות צו אן אַאזיס, נאָר דערפאַר ווייל ער האָט דאָ גע-
טראָפן צווישן די ייִדיש-ריינדיקע אַ גרעסערע צאָל אינטעלעקטואַלן און
קולטור־מענטשן. אין איינעם פון זיינע אַרטיקלען, וואָס ער האָט פון דאָנען
געשיקט צו „די פרעסע“ קיין אַרגענטינע, שרייבט ער: „צו האַלטן אַ לעקציע
אין יאָהאַנעסבורג מוז מען זיך גוט אונטערגאַרטלען“. ער האָט פשוט מורא
געהאַט אַז ער וועט אין דרום־אַפריקע נישט מצליח זיין. מער ווי איין מאָל
האַב איך געהערט פון זיין מויל: „איך האָב מורא אַז איך בלייב אַן אַפריקאַ-
נער...“ מעגלעך, אַז דער פחד און די מורא האָבן צוגעאַיילט זיין פטירה, ווער
ווייסט?...

יעקב באַטאַשאַנסקי ע"ה איז שוין מער נישטאָ. אָבער זיין ליטעראַרישער
לייטער וועט בלייבן לדורות און טויזנטער ייִדן פון דער גאַנצער וועלט וועלן
נאָך אויף אים גיין.
חבל על דאבדין ולא משתכחין!

הערש שישלער — יאָהאַנעסבורג

די לעצטע שעהן מיט יעקב באַטאַשאַנסקי ע"ה

ביי זיין קראַנקן־בעט אין ביי זיין ארון

יארן־לאַנג האָט יעקב באַטאַשאַנסקי, דער רעדאַקטאָר פון „די פרעסע“
אין בוענאָס־איירעס, געהאַט אַ גרויסן באַגער און ווילן צו קומען אין דרום־
אַפריקע. ווי אַ ייִדישער שרייבער, אוהב־ייִדיש און קולטור־טוער, האָט ער
שטאַרק געוואַלט זיך באַקענען מיטן אַפריקאַנער ייִדישן ישוב, מיט די ליט־
ווישע ייִדן און מיטן ייִדישן לעבן ביי אונדז.

מיט אַן ערך 10 יאָר צוריק האָט יעקב באַטאַשאַנסקי געשריבן מיר, אַז
ער קומט צו פּלעזן קיין דרום־אַפריקע און אַז אין די נאַענטסטע טעג וועלן
מיר זיך זען. צו יענער צייט האָב איך אָפּגעדרוקט אין דער „אַפריקאַנער
ייִדישע צייטונג“ אַ גרעסערן אַרטיקל לכבוד זיין קומען אין לאַנד. אָבער
מיט עטלעכע טעג שפּעטער האָט מיר י. באַטאַשאַנסקי געשריבן אַ בריוו, אַז
מען האָט אים אָפּגעזאָגט די וויזע אַרייַנצוקומען אין דרום־אַפריקע.
צו יענער צייט האָט דאָ געוויילט בנציון וויטלער מיט זיין טעאַטער־
טרופּע, אין וועלכער עס איז אויך געווען מרים לערער — באַטאַשאַנסקי

פרוי. איך, מרים לערער און ז. ליווי פון דער קולטור־פעדעראציע, זענען גע-
פאָרן אין דער קאָפיטאַל־שטאַט פּרעטאָריע, כּדו אייסצווירקן אַ דערלויבעניש
פאַר באַטאַשאַנסקיס אַרײַנקומען אין לאַנד. נאָך אַלע באַמױנגען אונדזערע, איז
דאָס אָבער דעמאָלט אונדז נישט געלונגען.

עס האָט אים גענומען העכער 10 יאָר צו קומען אין דרום־אַפּריקע,
אָבער ער איז זײַער צופּרידן געווען וואָס ער איז פאַרט געקומען. ער האָט
געזאָגט, אַז ער וועט פּיל שרײַבן וועגן דעם אַפּריקאַנער לאַנד, פּון וועלכן ער
איז שטאַרק באַגײסטערט געוואָרן. ער וועט שרײַבן וועגן די ליבע ייִדן, וועגן
ייִדישן לעבן, וועגן די ייִדישע פּערזענלעכקײטן מיט וועלכע ער האָט זיך
שוין באַגעגנט און וועט נאָך באַגעגענען — ער וועט אָנשרײַבן אַ בוך, ווי
זײַן חזקה איז, ווען ער באַזוכט אַ לאַנד.

און טאַקע באלד האָט יעקב באַטאַשאַנסקי זיך מיטן גרעסטן אימפעט
אַרײַנגעוואָרפן אין זײַן שרײַבערישער מלאכה. ער האָט פּיל געשריבן, גע-
שריבן פאַר היגע צײַטונגען, געשריבן פאַר זײַן צײַטונג „די פּרעסע“ אין
בינאַס־אײרעס און אויך פאַר פּיל אַנדערע צײַטונגען אין דער וועלט. ער
האָט געזאָגט אַז ווען ער וועט אַהיים קומען, וועט ער האָבן פּיל צו דערציילן
און אַ סך צו שרײַבן וועגן זײַן רײזע אין דרום־אַפּריקע.

ווען איך האָב געפרעגט באַטאַשאַנסקי, ווי אים געפעלט דאָ און ווי מען
באַהאַנדלט אים, האָט ער מיר גוטמוטיק געענטפּערט, אַז ער איז זײַער צו-
פּרידן פּון זײַן באַזוך, אים געפעלט דאָס לאַנד, די היגע ייִדן, די שײנע ייִדי-
שע אײנסטימציעס און באַזונדערס די פּײַנע באַצונג צו אים, וואָס ער שאַצט
הױך אָפּ.

אין דער צווישנצײט פּון זײַנע אויפּטריטן, באַגעגענישן מיט קולטור-
מענטשן און ייִדישע שרײַבער, מסיבות, צוזאַמענקומען, האָט ער אָבער נישט
פאַרפעלט יעדן טאַג צו שרײַבן. מיט ענטוואַואָם האָט ער שעהן־לאַנג גע-
שריבן וועגן דרום־אַפּריקע, וועגן זײַנע באַגעגענישן און שמועסן מיט ייִדישע
פּערזענלעכקײטן און מיט די אַלע, מיט וועלכע ער איז געקומען אין קאַנ-
טאַקט. יומם ולילה איז ער געווען פאַרטאָן אין שרײַבן. ווען איך פּלעג אים
אַנקלינגען און פּרעגן וואָס ער מאַכט, האָט מיר באַטאַשאַנסקי געענטפּערט:
— מען שרײַבט.

דער פינצטערער גורל האָט אָבער געוואָלט אַנדערש און האָט צעשטערט
אַלע זײַנע שײַנע געדאַנקען און פּלענער. יעקב באַטאַשאַנסקי איז פּלוצים
קראַנק געוואָרן, ער האָט געקראַגן אַ האַרץ־אַטאַקע, ער איז גלייך אָפּגעפּירט
געוואָרן אין יאַהאַנעסבורגער שטאָטישן שפּיטאַל. עס האָט נישט געדויערט

לענגער פון צוויי טעג, ווי עס איז אויסגעגאנגען די לויטערע נשמה פון דער בריוונדיקער און פיל-פארביקער פערזענלעכקייט — פון איינעם פון די בעס-מע יידישע שרייבער, עסייאסטן און קריטיקער — יעקב באטשאַנסקי.

**

אָט ערשט, האָב איך אים געזען, געזעסן ביי זיין בעט אין שפיטאַל. ער האָט מיר געזאָגט, אַז ער האָט פיל צער דערפון, וואָס ער קען נישט האָבן זיין רעפּעראַט אויף דער טעמע: „דאָס פינטעלע ייד — ה. לייזויק“, וואָס איז גע-ווען באַשטימט אויף דעם אַוונט, דעם קריטישן אַוונט זיינעם, באַטשאַנסקי האָט דערפון זיך מצער געווען. ער האָט געזאָלט מיט אייניקע טעג שפּעטער פאַרן קיין קייפטאָן, געבן דאָרטן אייניקע רעפּעראַטן. ער האָט אויך געזאָלט זיין אין אַנדערע שטעט דאָ, אָבער אַלץ איז פּלוצים גרויזאָם צעשטערט גע-וואָרן.

איך בין געזעסן אין שפיטאַל לעבן י. באַטשאַנסקי בעט. ס'איז געווען שפּעטער בין-השמשות, און רייזנדיק מיט אים האָב איך אים געפּרעגט, צי ער וויל איך זאָל עפעס פאַר אים טאָן. אפשר אַהיים שרייבן אַ בריוו, אָדער שרייבן צו די קאַלעגן אין „די פרעסע“, אַז ער איז נישט געזונט. האָט באַ-טשאַנסקי צו מיר שטיל געזאָגט:

— שישלער, טו דאָס נישט, זיי וועלן זיך איבערשרעקן און איבער-קלערן, ווען זיי וועלן נישט זען מיין האַנטשריפט. איך וועל מאַרגן אַליין שרייבן.

ליידער איז דער מאַרגן שוין נישט געווען באַטשאַנסקי, ס'איז געווען אַ פינצטערער מאַרגן מיט אַ פינצטערן טאָג, וואָס האָט מיט אַ גרויסן טרויער זיך צעלייגט אויף די געמיטער פון די, וואָס זענען געשטאַנען נאָענט צו אים. יעקב באַטשאַנסקי האָט זיך גענומען פילן שלעכט שבת און שוין מאַג-טיק אַוונט איז ער אַוועק פון דער וועלט.

ווען איך בין געזעסן ביי זיין בעט, האָט ער פאַר מיר זיך געקלאָגט, אַג-וויזנדיק אויפן האַרץ, אַז עס טוט אים שטאַרק וויי. ווען איך האָב אים פאַר-זיכטיק געפּרעגט צי ער האָט אַ מאָל געליטן אויפן האַרץ, האָט ער מיר מיט האַלב-פאַרמאָכטע אויגן אומעטיק געזאָגט: ס'איז שוין צום דריטן מאָל, צוויי מאָל פריער געהאַט האַרץ-אַטאַקעס.

דאָ האָב איך זיך דערפילט שטאַרק דערקלעמט, אָבער איך האָב דאָס

פאַרבאַהאַלטן און באַטשאַנסקי געטרייסט, אַז ער וועט בקרוב ווידער גע-
זונט ווערן און וועט מהנה זיין אַפּריקאַנער יידן און יידן אין דער וועלט מיט
זיין גערעדטן און געשריבענעם יידישן וואָרט. באַטשאַנסקי האָט ווי רעזיג-
נירט שטיל און קורץ געענטפּערט: — הלואי. נאָך אַ שטיקל הפסקה, האָט
ער מיר געזאָגט, אַז דער דאָקטער האָט אים פאַראַרדנט ליגן דריי וואָכן אין
בעט. „אַבער כּהאַב מורא, — האָט ער שטיל גערעדט, — אַז איך וועל ליגן
לענגער“.

ליגנדיק לעבן באַטשאַנסקי און האַלטנדיק זיין האַנט אין מיינער, האָב
איך געפילט אַ שטאַרקע היץ, ווי איך וואַלט געהאַלטן אַ שטיק פייער. זיין
פנים איז געווען צעפלאַמט, ער האָט געהאַלטן אין איין אַפּדעקן זיך און צו
מיר געזאָגט: — ס'איז הייס. ס'איז גראַד נישט געווען קיין הייסער טאַג, אין
דרויסן האָט געפלוכעט אַ שטאַרקער רעגן באַגלייט מיט דונערן און בליצן.
מיך האָט געשוידערט פון קעלט און פון צוגעזעענעם פּיין פון אַ קאַלעגע, פון
אַ לאַנגיאַריקן גוטן פריינט.

דער זאַל אין דער שפיטאַל-פּאַלאַטע איז געווען האַלב טונקל באַלויכטן.
די נאַכט איז צוגעפלאָן. פיל פון די קראַנקע האָבן מיט זייערע האַלב אויס-
געלאַשענע בליקן געקוקט אין אונדזער זייט. איך בין דעמאָלט געווען דער
איינציקער וואָס איז געזעסן לעבן באַטשאַנסקי קראַנקן-בעט און אַ
שיעור טרויעריקע געדאַנקען זענען מיר אַדורכגעלאָפן און אין מיר האָט זיך
געריסן אַ שטיל געבעט פאַרן געזונט און לעבן פון אַ יידישן שרייבער, וואָס
איז געקומען פון אַ ווייט לאַנד, אַפּגעריסן פון זיינע נאַענטע, פון זיין שעפּע-
רישער היים און משפּחה.

***

לאַנגע יאָרן האָט ער געבענקט צו קומען אין דרום-אַפּריקע, געבענקט
צו באַקענען דאָס יידישע לעבן פון דעם לאַנד. זיין טרוים און ווונטש איז אים
ביים סוף פון זיין לעבן פאַרווירקלעכט געוואָרן. אַבער ווער האָט זיך עס גע-
ריכט, אַז אין מיטן פון זיין הייליקער און וויכטיקער שריפטשטעלערישער
אַרבעט, זאָל אומגעריכט און פּלוצלינג קומען דער סוף?

און אַט האָט זיך פאַרזאַמלט אַ גרויסער יידישער עולם אויפן יאָהאַנעס-
בירגער בית-עלמין. עס זענען געקומען שרייבער, רעדאַקטאָרן און יידישע
קולטור-מענטשן אָפּגעבן דעם לעצטן כבוד אַ גרויסן יידישן שרייבער, וואָס
איז געפלאָן אין מיטן פון זיין קולטורעלער שליחות.

זכרון לברכה

מיט גרויס כבוד האָט מען יעקב באַטאַשאַנסקין אויפגענומען ביי זיין קומען אין לאַנד און מיטן טיפּסטן באַדויער, טרויער און צער האָט מען אים באַגלייט צו זיין לעצטן וועג. ער איז געשטאַרבן מאַנטיק דעם 26סטן אָקטאָבער ה"י, אַ פּערטל צו ניין אין אַוונט, אין יאַהאַנעסבורגער שפיטאַל. יהו זכרו ברוך, כבוד זיין אַנדענק.

צום סיום פון דער דאזיקער איטאליע

זאל דאס טאקע אמת זיין אז ווען איך שרייב אט די שורות איך שוין יעקב האטאשאנסקי נישטאז ארויסן אונדז? איך עס טאקע אמת אז ס'איז שוין אונזעק מער ווי דריי יאר און זינעם א שארשיניקן ארטיקל וואס איז געווען האמעטערט און געזאלטן און שפעטער קאזי בענטירט געווארן? איך ווייס נישט אז אלע האבן און געטילט און באווערט זיין טויט ווי איך.

יעקב האטאשאנסקי האט די לעצטע יארן שווער געהערט, אבער זעלטן עפעס פארהערט. ר'האט געהאט א מין 6 פון הוש, וואס האט געדעקט זיין דעמיטיט אין הערן.

כ'האט געזאלטן פאר א גרויסן זנות אין כבוד אז זיין האטאזי שאנסקיס א גאנצער, און לעבן אים האב איך זייער א סך געלעבנט ווי אזוי אז פירן מיין געזעלשאפטלעכע טעטיקייט. כמעט יעדן טאג פלעגן מיר זיך זען און א קאוועלע טרינקען. און גאנץ אטס פלעגט ער אריינקומען אז מיר איך שמוג און איך אז אים, מערסטן טייל אונט יומטובים און א סך טאל סתם זיך א טיבל אראפגיין פון הארצן.

שטענדיק וועט מלייבן איך מיין זכרון ווען ער האט פאשיינט דעם ברית פון מיין ערשטן געבורענעם אייניקל, וואס איז פארגעקומען אין א שטרענג טראדיציאנעלער רעליגיעזער שטוב ביי מייןע חשובע מהותנים, די פאמיליע גיטער. אין מערקווירדיק ווי האטאשאנסקי האט גלייך געפונען קאנטראקט אזוי גוט מיט די מליקודש ווי מיטן יונגן דור. אלע האבן זיך אז אים אונטעהערט. עפעס האט ער אין זיך פארמאגט וואס האט אלעמען באצויבערט, ווער שמועסט נאך ווען ער האט באקומען שטימונג און פארמאכט, ווי זיין שטייגער, די סיף שווארצע פינקלדיקע אויגן און פארצויגן א זמרל? מען פלעגט דאן מיטגעריסן ווערן פון זיין מנגלישקייט, פון זיין דעקות, איך וואלט געזאגט, פון זיין חסידישן טעמפעראמענט, פון זיין התלהבות.

ער האט געוואסט און געקענט זייער פיל פון פארשיידענע געבוטן
 נישט סתם א לעקצישמעק, נאר א סך מערער, און דערפאר האט און
 אים געהאלטן פאר מיינעם א רבין. שטענדיק האט מיר געוווהערט:
 ווי נעמט ער זייט פאר אזוי פיל ארבעטן. ווייסט איר אז באטשא-
 טשאנסקי האט געהאט א גוואלדיקן כוח צו באהערשן די זייט און
 נישט געלאזט און די זייט זאל אים באהערשן. מיט די אלע אויסער-
 געוויינלעכע אייגנשאפטן איז פאר מיר א זכות און א גרויסער כבוד,
 אפשר פון די דעהויבנסטע מאמענטן פון מיין געזעלשאפטלעכע און
 טראציע צו אנדערע אלס פרעזידענט פון א יודישער קאאפעראטיווע
 די פארווינקלעכונג פון אלע קולטורעל ליטערארישע איניציאטיוועס
 ארויסצוגעבן א בוך באטשאנסקי'ס שריפטן.

און וע איז דער דאזיקער איניציאטיווע א דערגרייכונג און
 פאר דער צוקונפט, פאר די נייע דורות, באטשאנסקי'ס געדאנקען
 גאנג איז בלי שום ספק א קוואל פון אינספיראציע פאר די פאלקס-
 מאסן ווי פאר דער יודישער אינטעליגענץ.

באטשאנסקי, אלס אנערקענטער פערזענלעך און גייסטיקער
 ריז פון דער יודישער ליטעראטור און זשורנאליסטיק, וועט דער דאז-
 זיקער בוך זיכער זיין א ווערדיקער עפילאג פון זיין גרויסקייט און
 שעפערישקייט. דער בוך אנטהאלט מאטעריאלן פון גרויסן ווערט און
 אינהאלט וואס וועלן זיכער באצויבערן און פארנאפן די גרויסע לייט
 נער-מאסע בכלל און די קרויטיק ספרט. דערפאר האט די קאאפערא-
 טיווע, "לאוואזשעכא" און די חברים פונעם דירעקטאריום דאס אלץ
 אפגעשאצט און טראגן אונטער די יודישע קולטור-וועלט אזא גייס-
 טיקע מתנה.

אונדזער קרעדיט-אנשטאלט, געשאפן מיט איבער 25 יאָר צו
 ריך דורך פאלקסמענטשן און דורכגעמאכט פארשיידענע עטאפן, איז
 נישט נאר בלויז טעטיק אויפן פינאנציעלן געביט, נאר גאנץ באזונ-
 דערס אויפן קולטורעלן געזעלשאפטלעכן און נאציאנאלן געביט. מיט
 דער גאנצער באשיידנקייט מוז איך אבער קאנסטאטירן, אז "לאווא-
 זשעכא" האט אן אייגענעם נוסח אינערהאלב דער קאאפעראטיוויס-
 טישער באוועגונג. די אנפירער פון "לאוואזשעכא", אויסגעפרוהוטע
 בלליטוערס מיט א לאנגיאריקער געזעלשאפטלעכער אקטואציע היי-
 טער זיך, האבן דאס אלץ גוט אפגעשאצט מיט ארויסברענגען דעם

דאזיקן ווינטיקן בוך. דאס שאפן א גרויסע ביבליאטעק מיט טויזנטער
 בוכער אין דער אקסדזאל, וואס וועט טראגן דעם נאמען יעקב באַ-
 טשאַנסקי, און אזוי ארום פאראייניקן דעם גדולדסופרים, ווי מען
 האָט אים אזוי טרעפלעך באַטיטלט אין דער גאַנצער יידישער וועלט.

דער זאל און ביבליאטעק „יעקב באַטשאַנסקי“ וועט זיין דער
 קולטורעלער אדרעס פארן יידישן בוטשאַסאירעם. אין אונדזער קאַא-
 פעראַטיווע, האָבן מיר דורכגעפירט פאַרשיידענע אַקטן און פּייערונג
 גען וואָס זענען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין קולטורעלע געשעענישן. איי-
 געם באַטשאַנסקי-זאל האָבן מיר אויפגענומען גענטראַלע פערוועני-
 לעכקייטן און שרייבער-געסט און קינסטלער, וואָס זענען געווען אַ
 גייסטיקער נחת פאַר אלעמען. מיר האָפן ווייטער גיין אויף דעם דאַ-
 זיקן וועג, אין דער זיכערקייט, אז אלס קאָאָפּעראַטיוויסטן און נאַציאָנאַ-
 נאלע יידן טראָגן מיר אונטער דעם טעסטן בייטראַג פאַרן קיום און
 הכושר פון אונדזער יידיש לעבן.

Se acabó de imprimir
el día 3 de noviembre de 1967 en los
Talleres Gráficos JULIO KAUFMAN S. R. L.,
Avda. Corrientes 1976 - Buenos Aires

Hecho el depósito que
marca la Ley N° 11.723

IMPRESO EN LA ARGENTINA

JACOBO BOTOSCHANSKY

Ensayos e Impresiones de Viaje

Editado por el Directorio de la
COOPERATIVA POPULAR DE
CREDITO LIMITADA "LAVALLEJA"

Buenos Aires

1967